INSTITUT ZA UPOREDNO PRAVO

INSTITUT ZA KRIMINOLOŠKA I SOCIOLOŠKA ISTRAŽIVANJA

FINANSIJSKI KRIMINALITET

Urednici

Jelena Kostić
Aleksandar Stevanović

Beograd
2018.

Zbornik radova sa naučne konferencije
FINANSIJSKI KRIMINALITET
7.- 8. septembar 2018. godine, Zrenjanin, Srbija

Organizatori
Institut za uporedno pravo
Institut za kriminološka i sociološka istraživanja
u saradnji sa Pravosudnom akademijom

Izdavači
Institut za uporedno pravo
Institut za kriminološka i sociološka istraživanja

Za izdavača
Prof. dr Vladimir Čolović
Dr Ivana Stevanović

Urednici
Dr Jelena Kostić
Aleksandar Stevanović, MA

Recenzenti
Prof. dr Đorđe Đorđević
Prof. dr Slađana Jovanović
Prof. dr Božidar Banović

Štampa
Planeta Print

Tiraž
200

Ova publikacija je izrađena u okviru naučno-istraživačkog projekta „Srpsko i evropsko pravo: upoređivanje i usaglašavanje“ (broj 179031), koga finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, a sprovodi Institut za uporedno pravo i naučno-istraživačkog projekta „Kriminal u Srbiji: fenomenologija, rizici i mogućnosti socijalne intervencije“ (broj 47011), koga finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, a sprovodi Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.

IUS NULLO CONTINETUR LOCO
1956. BEOGRAD
IKSI
ПРАВОСУДНА АКАДЕМИЈА

SADRŽAJ

TABLE OF CONTENTS:

PREDGOVOR

Potreba za unapređenjem mehanizama suzbijanja finansijskog kriminaliteta doprinela je značajnim promenama na normativnom planu u prethodne dve godine. Tokom 2016. godine donet je Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije („Službeni glasnik RS", broj 94/2016), a koji je zamenio Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, korupcije i drugih posebno teških krivičnih dela („Službeni glasnik RS", broj 42/02, 27/03, 39/03, 67/03, 29/04, 58/04 – dr. zakon, 45/05, 61/05, 72/09, 72/11 – dr. zakon, 101/11 – dr. zakon i 32/13). Zakonom iz 2016. godine uvedeni su novi instituti kao što su finansijski forenzičari i službenici za vezu. Finansijski forenzičari bi zahvaljujući svojim znanjem iz oblasti ekonomije trebalo u velikoj meri da pomažu tužiocima ne samo prilikom sprovođenja istraga za krivična dela, već i tokom postupka finansijske istrage. U prethodnom periodu nije postojala adekvatna saradnja između tužilaštva i sudova sa jedne strane i državnih organa i institucija koje učestvuju u otkrivanju finansijskih krivičnih dela ili koji raspolažu određenim podacima relevantnim za procesuiranje izvršilaca krivičnih dela finansijskog kriminaliteta i sprovođenje finansijskih istraga sa druge strane. Zbog toga je novim Zakonom iz 2016. godine propisana obaveza za određene državne organe da delegiraju službenike za vezu koji će sarađivati sa tužiocima i sudijama tokom celog krivičnog postupka. Osim toga, Zakonom je propisana i mogućnost obrazovanja udarnih grupa u zavisnosti od procene nadležnih tužilaca. To bi trebalo da doprinese efikasnijem procesuiranju izvršilaca krivičnih dela koja spadaju u finansijski kriminalitet i blagovremenom pribavljanju dokaza od značaja za pokretanje i sprovođenje efikasne finansijske istrage. O tome u svojim radovima u ovoj monografiji pišu Prof. dr Milan Škulić, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu i sudija Ustavnog suda Srbije, dr Dragan Cvetković iz Policijske uprave za grad Beograd, Uprave kriminalističke policije u svom koautorskom radu sa Prof. dr Želimirom Kešetovićem, redovnim profesorom Fakulteta bezbednosti Univerziteta u Beogradu i Prof. dr Zoran Pavlović, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta Privredna akademija u Novom Sadu i Ombudsman Autonomne pokrajine Vojvodina.

Poslednjim izmenama i dopunama Krivičnog zakonika (Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika Republike Srbije „Službeni glasnik RS", broj 94/2016) propisana su nova krivična dela i izmenjen je zakonski opis postojećih krivičnih dela. O krivičnim delima falsifikovanja u svetlu novela iz 2012 i 2016. godine u svom radu piše Prof. dr Nataša Delić, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

Novelama Krivičnog zakonika iz 2016. godine izmenjen je i zakonski opis poreskih krivičnih dela. Te izmene su bile neophodne radi unapređenja mera suzbijanja

poreske evazije. O poreskim rajevima u svom radu piše dr Jovan Ćirić, sudija Ustavnog suda Republike Srbije. Od značaja za unapređenje tih merakorisna su i iskustva iz uporednog zakonodavstva i regiona. Poreska krivična dela u krivičnom zakoniku Republike Srpske tema su rada dr Veljka Ikanovića, sudijeVrhovnog suda Republike Srpske. Od značaja za unapređenje tih mera korisna su i iskustva iz uporednog zakonodavstva i regiona. O poreskim krivičnim delima u krivičnom zakoniku Republike Srpske u svom radu piše dr Veljko Ikanović, sudija Vrhovnog suda Republike Srpske. Imajući u vidu da se neplaćanjem poreske obaveze onemogućava priliv budžetskih prihoda, a što se može negativno odraziti i na javnu potrošnju, može se postaviti pitanje značaja naknadne uplate poreske obaveze na kažnjavanje za poreske delikte. Tom temom se u svom radu bavi Prof. dr Nataša Mrvić Petrović, naučni savetnik Instituta za uporedno pravo u Beogradu i redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta Union u Beogradu.

Izmenama i dopunama Krivičnog zakonika iz 2016. godine izmenjen je i zakonski opis krivičnog dela pranje novca. Cilj tih izmena bio je olakšavanje dokazivanja porekla imovine čije se poreklo prikriva, a što je od velikog značaja za oduzimanje imovine proistekle iz predikatnog krivičnog dela. O krivičnom delu pranje novca u srpskom i uporednom krivičnom pravu u svom radu piše Prof. dr Dragan Jovašević, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu. Navedeno krivično delo može biti povezano sa veoma teškim krivičnim delima, kao što je npr. terorizam. U svom radu o tome piše dr Mina Zirojević, naučni saradnik Instituta za uporedno pravo u Beogradu. Iako nezakonito upravljanje otpadom predstavlja vrstu ekološkog kriminaliteta, ono može biti povezano i sa krivičnim delima koja se mogu svrstati u finansijski kriminalitet. O povezanosti nezakonitog upravljanja otpadom i pranja novca u Italiji u svom radu piše dr Ana Batrićević, naučni saradnik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja.

Tokom 2016. godine izmenjen je i dopunjen Zakon o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela („Službeni glasnik RS“, broj 32/2013 i 94/2016). Njegove odredbe su (mada ne u potpunosti) usaglašene i sa izmenama i dopunama Krivičnog zakonika Republike Srbije iz 2016. godine. Uprkos tome, on zahteva naknadnu reviziju. Za prevazilaženje problema koji su se javili u postupcima oduzimanja imovine proistekle iz krivičnog dela u prethodnom periodu u svom radu je preporuke dala dr Marina Matić Bošković, naučni saradnik Instituta za uporedno pravo u Beogradu. Istom temom, ali sa osvrtom na postojeće zakonodavstvo Republike Srpske u svom radu se bave Prof. dr Ljubinko Mitrović, Ombudsman Bosne i Hercegovine i redovni profesor Pravnog fakulteta Panevropskog Univerziteta APEIRON u Banjoj Luci i Mr Dragana Kosić, izvršni direktor kompanije ‘‘SECTOR SECURITY’’ d.o.o. u Banjoj Luci. Imajući u vidu da je imovina element infrastrukture organizovanih kriminalnih grupa, njenim blagovremenim oduzimanjem umanjuje se ili onemogućava delovanje takvih grupa. Tom temom se u svom radu bavi dr Aleksandra Bulatović, naučni saradnik Instituta za filozofiju i društvenu teoriju u Beogradu.

U cilju unapređenja ekonomskih znanja od značaja za rad zaposlenih u organima krivičnog gonjenja i nosilaca pravosudnih funkcija u toku 2017. i 2018. godine Pravosudna akademija je organizovala veliki broj seminara i radionica u Beogradu,

Novom Sadu, Kragujevcu i Nišu. Potreba za kontinuiranom edukacijom zaposlenih još uvek postoji s obzirom da je tipologija finansijskog kriminaliteta veoma raznolika. Zbog toga je izrada ove monografije i organizacija konferencije „Finansijski kriminalitet“ sprovedena uz podršku Pravosudne akademije. O tipologijama finansijskog kriminaliteta u svom radu piše dr Filip Mirić sa Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu. Finansijska krivična dela mogu se vršiti i na međunarodnom nivou, tako da mesto izvršenja obuhvata više država, a što otežava kako prikupljanje dokaza, tako i procesuiranje izvršilaca. U cilju unapređenja suzbijanja te vrste kriminaliteta, Interpol je razvio sopstvenu tipologiju finansijskog kriminaliteta. O tome u svom radu piše dr Sergej Uljanov, načelnik odeljenja za poslove INTERPOL-a, Uprave za međunarodnu operativno analitičku saradnju Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije. Veliki broj finansijskih krivičnih dela može se svrstati u grupu privrednih krivičnih dela. Poslednjim izmenama Krivičnog zakonika Republike Srbije u najvećoj meri je izmenjena upravo grupa krivičnih dela protiv privrede. Uvedena su nova krivična dela i izmenjen je zakonski opis postojećih dela. O neophodnosti tih izmena i dopuna, kao i njihovom praktičnom dometu moguće je govoriti tek nakon analize stanja u praksi. Autorka dr Nataša Tanjević, sekretar Narodne banke Srbije u svom radu je analizirala stanje u pogledu suzbijanja privrednog kriminaliteta u Republici Srbiji u prethodnom periodu, izazove sa kojima se nadležne institucije suočavaju u praksi i dala preporuke za unapređenje postojećeg stanja. Iako na prvi utisak određena krivična dela ne spadaju u finansijski kriminalitet u užem smislu, ona mogu imati velike finansijske posledice. O finansijskim posledicama nameštanja fudbalskih posledica u svom radu se bavi dr Dejan Šuput, predsednik Atletskog saveza Beograd.

Neka krivična dela su veoma teška za dokazivanje. Za njihovo otkrivanje, ali i prikupljanje dokaza potrebna su specifična znanja. U takva dela spadaju i računarske prevare, koje takođe mogu predstavljati oblik finansijskog kriminaliteta. O tome u svom radu piše Nikola Paunović, istraživač pripravnik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu, stipendista na naučno-istraživačkom projektu „Kriminal u Srbiji: fenomenologija, rizici i mogućnosti socijalne intervencije“ (broj 47011) Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, a koji se sprovodi na navedenom Institutu i doktorand Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu. Poseban vid finansijskog kriminaliteta predstavljaju i prevare u vezi sa osiguranjem motornih vozila. Tom temom se u svom radu bavi Iva Tošić, master prava, istraživač pripravnik Instituta za uporedno pravo u Beogradu.

Zloupotreba u vezi sa javnom nabavkom je krivično delo čiji je objekat zaštite dvojak. To su i privreda tj. načelo slobodne konkurencije, ali i javna sredstva. Temom zloupotreba u vezi sa javnom nabavkom uz predlog *de lege ferenda,* u svom radu se bavi dr Jelena Kostić, naučni saradnik Instituta za uporedno pravo u Beogradu. Nosioci javnih funkcija često su izvršioci krivičnih dela na štetu javnih sredstava. Nezakonito korišćenje javnih sredstava prisutno je i u pogledu finansiranja političkih stranaka. Prevare u vezi sa njihovim finansiranjem tema su rada Aleksandra Stevanovića, mastera prava, saradnika Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu i doktoranda Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

Imajući u vidu teme kojima se bave autori u ovoj monografiji, nadamo se da će ona predstavljati ne samo materijal za dalja naučna istraživanja u oblasti suzbijanja finansijskog kriminaliteta, već da će koristiti i za potrebe unapređenja znanja zaposlenih u institucijama koje se bave otkrivanjem i suzbijanjem navedene vrste kriminaliteta.

Beograd,15. avgust 2018.

Dr Jelena Kostić
Aleksandar Stevanović, MA

ORGANIZACIJA I NADLEŽNOST DRŽAVNIH ORGANA ČIJA JE FUNKCIJA SUZBIJANJE KORUPTIVNIH KRIVIČNIH DELA

Milan Škulić[1]

U radu se objašnjavaju osnovne dokazne teškoće u otkrivanju i dokazivanju krivičnih dela organizovanog kriminaliteta i sa njim povezanih koruptivnih krivičnih dela. U radu se objašnjava značaj nekih međunarodnopravnih mehanizama u odnosu na ovaj cilj, poput INTERPOL-a EVROPOL-a, EVRODžASTA i OLAF-a („Evropskog biroa za suzbijanje krupnih prevara"). Autor potom razmatra sve normativne mehanizme sadržane u Zakonu o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije. Posebna pažnja se obraća na analiziranje načela specijalizacije u tom Zakonu, te komentarisanje pojedinih nedovoljno kvalitetnih zakonskih rešenja u pravno-tehničkom smislu. U zaključku se autor posebno fokusira na stav da je u borbi protiv organizovanog kriminaliteta i tzv. visoke korupcije je od ogromne važnosti, kako efikasna specijalizacija nadležnih organa, te adekvatan normativni ambijent, koji tim organima pruža relevantne pravne mogućnosti za efikasno suzbijanje te vrste posebno teških krivičnih dela, tako i razvijanje svesti da se ne sme dopustiti da kriminalna politika, odnosno politika suzbijanja kriminaliteta u praksi bude „ribarska mreža kroz koju prolaze velike ribe, a kojom se hvataju male ribe".

KLJUČNE REČI: Korupcija, organizovani kriminalitet, posebne dokazne radnje, specijalizacija, nadležni organi.

UVODNA RAZMATRANJA

Korupcijska, odnosno koruptivna krivična dela u savremenom društvu i tržišnim privredama doživljavaju pravu ekspanziju i često su izrazito povezana sa raznovrsnim oblicima privrednog kriminaliteta. U razvijenim državama se i inače smatra da između privrednog i organizovanog kriminaliteta postoje brojne paralele, što upućuje i na sličnost strategije u borbi protiv tih kriminalnih aktivnosti (Kube, Störzer, Tim, 1994: 447). Kada se ispoljava u obliku privrednog kriminaliteta, organizovana kriminalna aktivnost je pretežno ispoljena u sledećim oblastima: delikti u vezi konkursa na kojima učestvuju privredni subjekti, finansijske prevare (pre svega u odnosu na ulaganje

[1] Sudija Ustavnog suda Srbije i redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu, email: milan.skulic@ustavni.sud.rs

kapitala), prevare u oblasti subvencija, iznude povezane sa poslovanjem privrednih subjekata, elektronska piraterija odnosno masovno kršenje autorskih prava, falsifikovanje dokumenata i hartija od vrednosti, kao i nelegalno zapošljavanje stranaca (povezano i sa krijumčarenjem ljudi, te trgovinom ljudima), odnosno organizovanje zabranjene proizvodnje (Kube, Störzer, Tim, 1994: 505-506). Suzbijanje korupcije ni u najrazvijenijim državama nije lak posao i skopčano je sa nizom teškoća (Trenschel, 1999: 750-751).

Za korupciju se smatra da predstavlja fenomen koji je prisutan u skoro svakom društvu (Hauptman, 1996: 692),[2] a poslednjih godina je u medijima zapadnih zemalja bio čitav niz natpisa o skandaloznim slučajevima korupcije poput: sumnje da je Međunarodni olimpijski komitet bio umešan u korupciju u vezi organizovanja olimpijskih igara; u Briselu je bivši belgijski ministar privrede i nekadašnji generalni sekretar NATO-a osumnjičen da je primao mito od jednog koncerna industrije naoružanja; usled velikog korupcijskog skandala Evropski parlament nije odobrio Komisiji Evropske unije da prekorači svoj budžet itd. U evropskoj nauci i praksi se i inače, već decenijama ističe da problem korupcije kao i uvek postoji, te da je borba protiv nje još uvek „na dnevnom redu" pravne politike, ali „da se u tome, bez posebnih spekulacija, prednost mora dati međunarodnoj saradnji." (Zimmerman, 1999: 585).

Krivično pravo se od davnina smatralo značajnim sredstvom borbe protiv korupcije, ali su razumni teoretičari i ljudi koji su krivično pravo primenjivali u praksi, dobro znali da njegova uloga u suzbijanju tog društvenog zla ipak ne može da bude primarna, što nije samo posledica poznatog svojstva krivičnopravnih normi da su ustanovljene po principu *ultima ratio*, već se ta konstatacija temelji i na poznavanju suštinskih problema korupcije. Tako je još 30-ih godina prošlog veka u krivičnopravnoj nauci Kraljevine Jugoslavije zaključivano: „Krivično delo protiv službene dužnosti može biti izvršeno iz različitih pobuda, ali naročitu pažnju iziskuju ta dela, izvršena iz koristoljublja. Korupcija je veliko i teško zlo, sa kojim država mora energično da se bori, kako u interesu ugleda činovničkog staleža i dostojanstva same države, tako i u interesu stanovništva koje može teško patiti od zloupotreba, zbog čega dolazi i rašćenje nezadovoljstva i pad poverenja prema vlasti. Zbog toga tu je potrebna energična akcija od strane suda, a naročito državnog „tužilaštva" u gonjenju odnosnih dela. Ali sa druge strane najveća

[2] Poseban problem u suzbijanju organizovanog kriminaliteta, koji takođe nameće potrebu razvijanja novih i specifičnih dokaznih metoda i uopšte krivičnoprocesnih pravila, se odnosi na u praksi čestu koruptivnu povezanost pripadnika kriminalnih organizacija, sa pojedinim državnim službenicima, koji tako postaju svojevrsni „insajderi" kriminalnih organizacija. U tom je pogledu posebno ilustrativan primer Italije, za koju je karakteristično da je veliki broj političara, poslanika, čak i bivši predsednik Vlade, imao nedozvoljene veze sa predstavnicima organizovanog kriminaliteta. Kao veliki problem u Italiji se ispoljilo i svojevrsno špijuniranje policije i specijalnih anti-mafijaških službi, od strane kriminalnih organizacija. U nekim situacijama su sami organizovani kriminalci imali svoje „prikrivene islednike" u redovima policije. Smatra se da «prava borba» protiv Mafije u Italiji započinje tek 1991. godine sa osnivanjem posebnog Antimafijaškog istražnog odeljenja (DIA), mada je još 1982. godine osnovana Visoka komisija za koordiniranje borbe protiv mafijaša, koja je takođe sarađivala i sa civilnom tajnom službom (SISDE), a policijski predsednik Bruno Contrada je u toj Visokoj komisiji bio angažovan kao šef kabineta a takođe je obavljao i važne funkcije u policijskom prezidijumu u Palermu, te je bio koordinator tajnih antimafijaških akcija policije i bezbednosne službe na Siciliji i Sardiniji, da bi se tek početkom 1993. godine otkrilo da je on u stvari saradnik Mafije.

strogost može se opravdati samo u toliko, u koliko je za državne službenike osigurana stalnost službenog položaja i pristojna nagrada za rad. To su najbolje preventivne mere u borbi u prvom redu sa korupcijom, a u drugom i sa ostalim službenim zloupotrebama" (Čubinski, 1934: 629).

Problem korupcije se najefikasnije rešava razvijanjem efikasnih metoda otkrivanja, razjašnjavanja i dokazivanja ovih krivičnih dela, što pre svega spada u domen krivičnog procesnog prava, odnosno stvaranja faktičkih uslova za primenu normi materijalnog krivičnog prava u ovoj oblasti. Samo propisivanje čitavog niza posebnih inkriminacija, te predviđanje težih kazni za krivična dela korupcije, ne predstavlja samo po sebi jedno nedelotvorno rešenje, već to uopšte i nije rešenje. Takvim intervencijama u krivičnom zakonodavstvu se mogu postići samo ograničeni „markentiški" efekti u odnosu na širu laičku i neobaveštenu javnost, ali se njima ništa bitno ne postiže na planu efikasnijeg suzbijanja krivičnih dela koja spadaju u korupciju, osim što se izvesna energija troši uzaludno.

1. ULOGA INTERPOL-a, EVROPOLA-a, EVRODŽASTA i „OLAF-a" U SUZBIJANJU ORGANIZOVANOG KRIMINALITETA I SA NJIM POVEZANIH KORUPTIVNIH KRIVIČNIH DELA

Na međunarodnopravnom planu su, kada je u pitanju suzbijanje organizovanog kriminaliteta, kao i koruptivnih krivičnih dela posebno značajni određeni krivičnoprocesni mehanizmi, poput nekoliko važnih izvora međunarodnog prava,[3] i određeni organi i organizacije, poput Međunarodne organizacije kriminalističke policije (INTERPOL), koja kao specifičan oblik saradnje na nivou Ujedinjenih nacija, deluje na veoma širokom globalnom polju, kao i određeni organi i organizacije formirani na nivou Evropske unije.

Međunarodna organizacija kriminalističke policije – Interpol, je međunarodna organizacija čija je osnovna namena borba protiv kriminaliteta „sa elementom inostranosti" (Aleksić, Škulić, 2013: 57-58). Interpol nije neka nadnacionalna policija, niti poseduje „sopstvene policajce", kao što se to ponekad pogrešno predstavlja u neobaveštenoj javnosti ili u beletristici, odnosno filmovima. Interpol je u stvari, posebna međunarodna organizacija u okviru koje su udružene na odgovarajući način policije različitih država.

Svaka policija koja je članica Interpola poseduje, kao i država kojoj pripada potpuni suverenitet. Interpol u tom smislu predstavlja oblik međunarodne saradnje u okviru Organizacije ujedinjenih nacija. On ima sopstvene organe, u koje spadaju: 1) Generalna skupština, 2) Izvršni komitet, i 3) Generalni sekretarijat, koga čine generalni sekretar koji se bira na pet godina, te tehničko i administrativno osoblje čiji je zadatak da koordinira ulogu pojedinih policija u suzbijanju međunarodnog kriminalite-

[3] U tom su pogledu od posebnog značaja: Konvencija o krivičnopravnim aspektima korupcije od 27. januara 1999. godine; Konvencija o građanskopravnim aspektima korupcije od 4. novembra 1999. godine; Konvencija o pranju novca, pretresu, zapleni i konfiskaciji prihoda od kriminala od 8. novembra 1990. godine; Konvencija Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala od 15. decembra 2000. godine itd.

ta, odnosno uopšte, u pogledu krivičnih dela koja spadaju u polje delovanja Interpola, a koja mogu biti povezana i sa slučajevima tzv. visoke korupcije.

U svakoj zemlji koja je članica Interpola postoje nacionalni centralni biroi, preko kojih konkretna zemlja i njena policija ostvaruju saradnju kako sa Interpolom, tako i sa drugim državama i njihovim policijama, koje su članice Interpola.

Osnovni zadatak Interpola je da pomaže i razvija međunarodnu pomoć svih kriminalističkih službi pojedinih zemalja članica Interpola, kada je to potrebno radi otkrivanja, razjašnjavanja i dokazivanja krivičnih dela, koja imaju međunarodni karakter ili sa ciljem otkrivanja i hvatanja učinilaca teških krivičnih dela koji su u bekstvu, te se nalaze na teritoriji jedne članice Interpola, a traže se po poternici druge članice ove organizacije. Interpol se ne angažuje kada su u pitanju politička ili vojna krivična dela. Terorizam se sa stanovišta prakse Interpola ne tretira kao političko krivično delo.

U centrali Interpola postoje obimne centralne kartoteke i evidencije koje dobijaju svakodnevno brojne podatke o raznovrsnim međunarodnim krivičnim delima. Ovi podaci se pribavljaju od strane nacionalnih centralnih biroa. Područje rada Interpola se posebno odnosi na krivična dela koja se tiču proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga, falsifikovanja novca, čekova i znakova za vrednost, falsifikovanja umetničkih predmeta, drugih oblika falsifikata, teških krađa, prevara i drugih krivičnih dela protiv imovine, ubistava, silovanja i drugih teških klasičnih krivičnih dela.

Polje delovanja Interpola tiče se i suzbijanja organizovane prostitucije i trgovine ljudima itd., te uopšte i drugim krivičnim delima koja po definiciji spadaju u tipična krivična dela iz sfere transnacionalnog organizovanog kriminaliteta. Interpol je posebno angažovan u odnosu na suzbijanje organizovanog kriminaliteta, kao i ozbiljnijih slučajeva privrednog kriminaliteta, onda kada je posredi njegova povezanost sa organizovanim kriminalitetom i kada je u pitanju privredni kriminalitet međunarodnih razmera. Interpol je takođe veoma angažovan u odnosu na međudržavnu saradnju koja se odnosi na suzbijanje teških oblika korupcije, naročito one koja ima izraženu međunarodnu komponentu, a za koju je karakteristično i da po pravilu ostvaruje određene veze sa oblicima privrednog kriminaliteta.

Za Evropsku uniju je tipično da u svoj pravni sistem ugrađuje neka krivičnoprocesna rešenja koja imaju supranacionalno dejstvo, a mogu se smatrati i određenim začecima evropskog krivičnog procesnog prava. Mimo ovoga, nije sporno da ni u dalekoj budućnosti nije na vidiku stvaranje nekog jedinstvenog evropskog, kako materijalnog, tako i procesnog krivičnog prava, jer je ta materija prepuštena nacionalnim zakonodavstvima, ali uz obavezu određenog usklađivanja u odnosu na pitanja koja su od velikog opšteg značaja za Evropsku uniju kao celinu (Škulić, 2015: 361-365).

Poslednjih godina je u EU saradnja policijskih i pravosudnih organa zemalja članica, a naročito kada je reč o krivičnim delima koja su zbog svoje težine posebno značajna za EU i gde važno mesto imaju krivična dela organizovanog kriminaliteta, značajno ojačana stupanjem na snagu „Lisabonskog ugovora“. Nakon puno teškoća oko njegovog usvajanja, ugovor iz Lisabona je konačno stupio na snagu 1. decembra 2009. godine, što je značajno izmenilo sve oblasti delovanja EU, a posebno polje pravosuđa i unutrašnjih poslova, pri čemu treba imati na umu da su upravo neke izmene koje su svojevremeno planirane u ovoj materiji, dovele do neusvajanja prvog Predlo-

ga Ustava EU,[4] a zatim, bitno otežale usvajanje Lisabonskog ugovora. Lisabonskim ugovorom (Čavoški, Reljanović, 2011: 13). je značajno ojačana pravosudna i policijska saradnja na nivou Unije, odnosno pojedinih njenih članica, naročito u pogledu suzbijanja krivičnih dela koja spadaju u organizovani kriminalitet.

Kada su u pitanju instituti krivičnog procesnog prava, a posebno u odnosu na suzbijanje organizovanog kriminaliteta, te uopšte kriminaliteta, koji je značajan za celokupnu Evropsku uniju, poput ozbiljnog privrednog kriminaliteta, teških slučajeva korupcije i sl., u njenoj sadašnjoj fazi razvoja, pre svega su značajni oni instituti koji se odnose na krivično gonjenje u Evropi, gde spadaju: 1) načelo ne bis in idem u EU, i 2) institucije krivičnog gonjenja na nivou EU: a) Evropol, b) Evrodžast, v) Evropski biro za suzbijanje prevara (OLAF), i g) projekat Evropskog tužilaštva (Satzger, 2005: 128-136).

Organizacija Evropske policije (Evropol, na engl. skraćeno Europol – E*uropean Police Office*) nastala je sporazumom iz Mastrihta od 26. jula 1995, a sa radom započela 1. jula 1999. godine. Osnovne fun¬kcije Evropola su: 1) informativna, i 2) analitička. Informativna funkcija se ostvaruje kroz stvaranje centralnog punkta u koji se slivaju sve relevantne informacije, dok se analitička funkcija odnosi na proučavanje uslova i drugih bitnih elemenata koji se odnose na fenomenologiju i etiologiju kriminaliteta, pre svega u odnosu na EU.

Evropol nije jedinstvena policijska služba sa izvršnim zadacima, već on samo podržava nacionalne policije u pogledu suprotstavljanja teškom kriminalitetu sa elementima inostranosti, koji se odnosi na sledeće kategorije: nelegalna trgovina drogom, nelegalna trgovina radioaktivnim i nuklearnim materijalima, krivična dela protiv ustavnog uređenja, trgovina ljudima, pranje novca, organizovani kriminalitet, terorizam, falsifikovanje novca, zloupotrebe kreditnih kartica, a u pogledu tih nabrojanih krivičnih dela, organizuju se i potrage za učiniocima koji se nalaze u bekstvu (Brodag, 2001: 42-43).

Paralelno sa ukidanjem čvrstih granica između država EU, omogućeno je da policija jedne države pod određenim uslovima može da deluje i na teritoriji druge države u okviru EU, bez nekih posebnih formalnosti (Škulić, 2012: 77). To je prvenstveno moguće ukoliko je na teritoriji svoje države započela poteru za učiniocima krivičnih dela, koja se brzo mora nastaviti na teritoriji druge države unutar EU. Interno, ali i posebno preko informativnog sistema Evropola, nadležna policija se u najkraćem roku obaveštava o preduzetoj akciji, a uvek se teži koordinaciji i saradnji u njenoj realizaciji. Ovakve mogućnosti predstavljaju početak stvaranja jedinstvene evropske policije, što od kraja devedesetih predstavlja segment ukupnih napora EU da stvori jedinstven pravni sistem (Beulke, 2000: 5-7). Sedište Evropola je u Hagu u Holandiji, a njegovi osnovni zadaci su: ubrzanje razmene informacija između nacionalnih evropskih policija, pripremanje preventivnih analiza kojima se podrža¬vaju aktivnosti

[4] Značajno je pomenuti presudu Ustavnog suda Nemačke
(stavovi 252–260 /www.bundesverfassungsgericht.de/pressemtieeteilungen/bvg09-072en.html, 1. 3. 2011), kojom je dovedena u pitanje nadležnost EU u oblasti krivičnog prava, te osporeno shvatanje po kojem Evropska unija više nije međunarodna organizacija. Ustavni sud Nemačke je utvrdio da je ovlašćenje da se suverene nadležnosti konkretne države članice prenesu Evropskoj uniji shodno članu 23. stav 1. Osnovnog zakona Nemačke (Grundgesetz), dato samo pod uslovom da se suverenost države održava na osnovu odgovornog programa integracije, u skladu sa načelom poveravanja nadležnosti i uz poštovanje ustavnog identiteta država članica.

država članica EU, kao i pravljenje određenih strategijskih analiza, podržavanje delovanja nacionalnih policija, razvijanje savetodavnih funkcija i edukacije policijskih službenika itd. (Brodag, 2001: 43).

Evrodžast (*Eurojust – European Union's Judicial Cooperation*) predstavlja jedan od izraza „trećeg stuba" EU, koji se sastoji u policijskoj i pravosudnoj saradnji u krivičnim stvarima, proistekao je iz jednog zaključka Saveta Evrope iz Tampera, donetog 2002. godine i predstavlja paralelnu konstrukciju Evropolu, ali ne u odnosu na policiju, već u pogledu pravosuđa (Satzger, 2005: 131,134-135). Sedište Evrodžasta je u Hagu, on poseduje pravni subjektivitet, a njegova funkcija se u osnovi sastoji u prikupljanju dokumentacije radi olakšanja granicama neomeđenog krivičnog gonjenja u okvirima Evropske unije. Službenici Evrodžasta imaju pristup nacionalnim kaznenim evidencijama i rade na koordiniranju nacionalnih pravosuđa, kako bi se izbeglo dupliranje posla i postigla veća efikasnost. Nadležnost Evrodžasta se u osnovi odnosi na određene forme kriminaliteta koje su karakteristične za više članica EU i oslonjena je na nadležnost Evropola, ali ne proizlazi iz nje. Po logici stvari, ova organizacija je posebno fokusirana na forme transnacionalnog organizovanog kriminaliteta. Evrodžast raspolaže i automatizovanom bazom podataka, ali nije potpuno samostalan u prikupljanju podataka i raspolaganju njima, tako da je većina država EU donela posebne propise o saradnji u toj oblasti sa ovom evropskom institucijom. U osnovi se Evrodžast posmatra kao jezgro budućeg evropskog državnog tužilaštva, a u vezi s tim je u projektu Ustava EU, posebno predviđeno i osnivanje takvog tužilaštva, što je povezano i sa davanjem većih ovlaš¬ćenja i konkretnih izvršnih nadležnosti Evropolu.

Saradnja evropskih policija na planu suzbijanja kriminaliteta uopšte, a naročito nekih njegovih „najozbiljnijih manifestacija", gde posebno spada organizovani kriminalitet, za koji je naročito tipično da je njegovo uobičajeno polje delovanja, između ostalog i trgovina opojnim drogama se posebno potencira Amsterdamskim ugovorom,[5] za koji je tipično da omogućava neposrednu kooperaciju evropskih policija, te da dalje jača ulogu ustanova koje su i ranije postojale na ovom polju, a koje su bile preteča Evropola (Fletcher, Lööf, Gilmoer, 2008: 87).

Evropski biro za suzbijanje prevara (OLAF – *European Anti-Fraud Office*) ima zadatak da suzbija prevare, korupciju i ostale protivpravne radnje kojima se ostvaruje velika finansijska šteta EU. OLAF se ne bavi relativno sitnijim slučajevima prevara i korupcija, već je isključivo orijentisan na one „najkrupnije" delikte te vrste i samo ako su oni usmereni protiv finansijskih interesa EU, a posebno u vezi sa korišćenjem predpristupnih fondova i raznih beneficija koje Evropska unija na privrednom planu omogućava svojim manje razvijenim članicama i državama kandidatima za ulazak u EU. Na primer, OLAF je bio ključni faktor otkrivanja velike evropske „šećerne afere", kada je jedan broj privrednih subjekata iz zemalja našeg regiona prevarno postupao i time naneo štetu finansijskim interesima EU, ali dugoročno i sopstvenim državama, koje su nakon što je afera otkrivena izgubile određene preferencijalne statuse, a u velikoj je meri stradao i njihov ugled na planu pravne uređenosti.

[5] Ovaj ugovor je potpisan 2. oktobra 1997, stupio je na snagu 1. maja 1999, a njime je suštinski menjan Mastrihtski ugovor iz 1992. godine

Naime, početkom 21. veka, EU je omogućila da se po cenama višestruko većih od tadašnjih tržišnih cena iz istočnoevropskih zemalja uvozi u EU šećer (što je bio vid finansijske pomoći privredama tih država), ali isključivo pod uslovom da je šećer domaćeg porekla, tj. da je napravljen u domaćim šećeranama i isključivo od šećerne repe kao domaće sirovine. Vrlo brzo se u OLAF-u, ali i u drugim institucijama EU rodila sumnja kada je iz tih država EU skoro zatrpana šećerom koji je bio deklarisan kao domaći, a radilo se o količinama višestruko većim od postojećih proizvodnih kapaciteta. Potom se relativno lako dokazalo da je masovno reč o šećeru koji je bio samo reekspertovan, tako što je prethodno uvožen jevtin šećer od šećerne trske, koji je potom prepakivan u domaću ambalažu uz oznaku da je u pitanju šećer dobijen preradom šećerne repe u sopstvenim pogonima.

Za razliku od Evropola i Evrodžasta, OLAF ne raspolaže sopstvenim pravnim subjektivitetom, već je organizovan kao odeljak Komisije EU, ali i pored toga, za razliku od svog prethodnika UCLAF-a,[6] OLAF poseduje potpunu nezavisnost (Satzger, 2005, 135-136). Na čelu OLAF-a je njegov direktor koga imenuju Evropski parlament i Savet Evrope, a nezavisnost OLAF-a se obezbeđuje i postojanjem petočlanog nadzornog odbora. Direktor OLAF-a ima pravo da se direktno obrati žalbom Evropskom sudu, ako smatra da je ugrožena nezavisnost ove organizacije. OLAF je posebno orijentisan na suzbijanje krijumčarenja cigareta, alkohola i maslinovog ulja, kao i drugih teških prevarnih i koruptivnih krivičnih dela na štetu finansijskih interesa EU, a u tom pogledu on poseduje i mogućnost angažovanja sopstvenih samostalnih kapaciteta, te raspolaže i odgovarajućim istraž¬nim mogućnostima, koje na primer, obuhvataju pristup svim relevantnim informacijama u zemljama EU i državama koje imaju odgovarajuće sporazume sa EU, pribavljanje i obezbeđenje dokumenata i računovodstvenih podataka i tako dalje.

Projekat Evropskog tužilaštva se oslanja na jedan drugi projekat – *Corpus iuris* iz 2000. godine, koji na prvom mestu predstavlja skup krivičnopravnih odredaba kojima se štite finansijski interesi EU. U pitanju je kodeks materijalnih i procesnih krivičnopravnih odredaba, koje se odnose na prevare na štetu finansijskih interesa EU, podmićivanje, zloupotrebu službenog položaja, odavanje službene tajne, pranje novca, organizovanje zločinačkog udruženja, tj. organizovanje radi vršenja krivičnih dela, kao i neka druga krivična dela, za koja se smatra da predstavljaju posebnu opasnost po EU kao celinu, gde su posebno značajna krivična dela kojima se napadaju finansijski interesi EU, a koja po logici stvari, spadaju u ozbiljnije slučajeve privrednog kriminaliteta.[7]

2. SPECIJALIZOVANI NADLEŽNI ORGANI U SRBIJI ZA SUZBIJANJE ORGANIZOVANOG KRIMINALA I KORUPCIJE

Prema pravilima novog Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije,[8] taj Zakon[9] se, kao što

[6] Jedinica za koordinaciju u suzbijanju prevara – „*Unite de Coordination pour la Lutte Anti-Fraude*“.
[7] *Ibid.*, str. 87, 136–137.
[8] “Sl. glasnik RS”, br. 94/2016.
[9] U daljem tekstu će se za ovaj zakon koristiti i skraćenica „ZONDOSOKTK“.

se vidi i iz samog njegovog naziva, primarno odnosi na organizaciju i nadležnost u odnosu na krivične postupka čiji su predmet tri grupe krivičnih dela: 1) organizovani kriminal, 2) terorizam i 3) korupcija.

U Zakonu o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije se na nešto drugačiji način, nego ranije, uređuju organizacija i nadležnost državnih organa u odnosu na dve grupe krivičnih dela koja su predmet ovog zakona:

1) organizovani kriminal i
2) određeni oblici korupcije.

I organizovani kriminal, kao i terorizam su zakonski termini, što nije slučaj sa «korupcijom», pa je donekle neobično što se zakonodavac, prvi put posle „nesrećnog pokušaja" sa posebnom Glavom u Krivičnom zakoniku, posvećenog „krivičnim delima korupcije",[10] sada ponovo takav termin unosi u neki zakon.

3. PREDMET ZAKONA O ORGANIZACIJI I NADLEŽNOSTI DRŽAVNIH ORGANA U SUZBIJANJU ORGANIZOVANOG KRIMINALA, TERORIZMA I KORUPCIJE

Zakonom o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije uređuju se sledeći aspekti oficijelnog reagovanja određenih državnih organa u odnosu na specifična krivična dela u pogledu kojih se taj zakon primenjuje. Radi se o:

1) obrazovanju,
2) organizaciji,
3) nadležnosti i
4) ovlašćenjima državnih organa i posebnih organizacionih jedinica određenih državnih organa.

Obrazovanje, organizacija, nadležnost i ovlašćenja državnih organa i posebnih organizacionih jedinica tih organa, ustanovljavaju se Zakonom o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije, radi otkrivanja, krivičnog gonjenja i suđenja za određeni u zakonu označeni krug taksativno nabrojanih krivičnih dela (član 1. i vezi člana 2. ZONDOSOKTK).

[10] Ova krivična dela su sada značajna samo u „istorijskom smislu", te kao primer jedne u suštini greške u našem tadašnjem krivičnom zakonodavstvu.

4. KRIVIČNA DELA U POGLEDU KOJIH SE PRIMENJUJE ZAKON O ORGANIZACIJI INADLEŽNOSTI DRŽAVNIH ORGANA U SUZBIJANJU ORGANIZOVANOG KRIMINALA, TERORIZMA I KORUPCIJE

Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije se primenjuje radi otkrivanja, krivičnog gonjenja i suđenja za sledeća krivina dela (član 2 ZONDOSOKTK):

1) krivična dela organizovanog kriminala;
2) krivično delo ubistvo predstavnika najviših državnih organa (član 310. Krivičnog zakonika) i krivično delo oružane pobune (član 311. Krivičnog zakonika);
3) krivična dela protiv službene dužnosti (čl. 359. i čl. 361. do 368. Krivičnog zakonika) i krivično delo davanje i primanje mita u vezi sa glasanjem (član 156. Krivičnog zakonika);
4) određena krivična dela protiv privrede (čl. 223, 223a, 224, 224a, 227, 228, 228a, 229, 230, 231, 232, 232a, 233, član 235. stav 4, čl. 236. i 245. Krivičnog zakonika);
5) krivično delo terorizam (član 391. Krivičnog zakonika), krivično delo javno podsticanje na izvršenje terorističkih dela (član 391a Krivičnog zakonika), krivično delo vrbovanje i obučavanje za vršenje terorističkih dela (član 391b Krivičnog zakonika), krivično delo upotreba smrtonosne naprave (član 391v Krivičnog zakonika), krivično delo uništenje i oštećenje nuklearnog objekta (član 391g Krivičnog zakonika), krivično delo finansiranje terorizma (član 393. Krivičnog zakonika) i krivično delo terorističko udruživanje (član 393a Krivičnog zakonika);
6) krivična dela protiv državnih organa (član 322. st. 3. i 4. i član 323. st. 3. i 4. Krivičnog zakonika) i krivična dela protiv pravosuđa (čl. 333. i 335, član 336. st. 1, 2. i 4. i čl. 336b, 337. i 339. Krivičnog zakonika), ako su izvršena u vezi sa krivičnim delima organizovanog kriminala, krivičnim delom ubistva predstavnika najviših državnih organa, krivičnim delom oružane pobune, teroristička krivična dela, kao i određena krivična dela protiv službene dužnosti i protiv privrede, koja i inače, spadaju u domen Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije.

5. ORGANIZACIJA I NADLEŽNOST DRŽAVNIH ORGANA U SUZBIJANJU ORGANIZOVANOG KRIMINALA I TERORIZMA

U krivična dela za koja postupaju državni organi nadležni za suzbijanje organizovanog kriminala i terorizma spadaju sledeća posebna krivična dela (član 3. ZONDOSOKTK):

1) krivična dela organizovanog kriminala, krivično delo ubistvo predstavnika najviših državnih organa, krivično delo oružane pobune, kao i određena krivična dela terorističkog karaktera, gde spadaju terorizam, krivično delo javno podsticanje na izvršenje terorističkih dela, krivično delo vrbovanje i obučavanje za vršenje terorističkih dela, krivično delo upotreba smrtonosne naprave, krivično delo

uništenje i oštećenje nuklearnog objekta, krivično delo finansiranje terorizma i krivično delo terorističko udruživanje;

2) krivična dela protiv službene dužnosti (zloupotreba službenog položaja, trgovina uticajem, primanje mita i davanje mita), kada okrivljeni, odnosno lice kojem se daje mito, spada u kategoriju državnih funkcionera - službeno ili odgovorno lice koje vrši javnu funkciju na osnovu izbora, imenovanja ili postavljenja od strane Narodne skupštine, predsednika Republike, Vlade, opšte sednice Vrhovnog kasacionog suda, Visokog saveta sudstva ili Državnog veća tužilaca;
3) određena krivična dela protiv privrede, odnosno određeni posebni/teži oblici privrednih krivičnih dela - ako vrednost imovinske koristi prelazi 200.000.000 dinara, odnosno ako vrednost javne nabavke prelazi 800.000.000 dinara, a u ta krivična dela spadaju: prevara u obavljanju privredne delatnosti, prevara u osiguranju, pronevera u obavljanju privredne delatnosti, zloupotreba poverenja u obavljanju privredne delatnosti, zloupotreba položaja odgovornog lica, zloupotreba u vezi s javnom nabavkom, zloupotreba u postupku privatizacije, zaključenje restriktivnog sporazuma, primanje mita u obavljanju privredne delatnosti, davanje mita u obavljanju privredne delatnosti, prouzrokovanje stečaja, prouzrokovanje lažnog stečaja, oštećenje poverilaca, najteži oblik nedozvoljene trgovine (organizovanje mreže preprodavaca), krijumčarenje i pranje novca;
4) krivična dela protiv državnih organa u pogledu kojih i inače postoje posebna pravila u skladu sa Zakonom o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije, ako su ta krivična dela izvršena u vezi sa prethodno nabrojanim krivičnim delima;
5) krivično delo pranja novca (član 245. Krivičnog zakonika) ukoliko imovina koja je predmet pranja novca potiče iz prethodno nabrojanih krivičnih dela (organizovani kriminal, krivična dela protiv službene dužnosti itd.).[11]

5.1. Državni organi koji su nadležni za postupanje u predmetima krivičnih dela organizovanog kriminala i terorizma

Za postupanje u predmetima određenih krivičnih dela (organizovani kriminal, terorizam itd. propisanih u članu 3. ZONDOSOKTK, nadležni su (član 4. ZONDO-

[11] Ovde zakonodavac u stvari, sasvim nepotrebno nabraja i krivično delo pranja novca, jer to isto krivično delo prethodno već svrstava u jedno od taksativno nabrojanih krivičnih dela protiv privrede, u pogledu kojeg se i inače, postupa u skladu sa pravilima Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije, što znači da se ovo krivično delo bez potrebe u ovoj normi spominje dva puta (član 3. tačka 5. ZONDOSOKTK), što praktično predstavlja pravno-tehničku omašku, koja u praksi, po logici stvari, ne može da proizvede neke posebne negativne posledice. Pri tom se u ovoj odredbi (član 3. tačka 5. ZONDOSOKTK), još i posebno zahteva da se kod pranja novca radi o imovini koja je stečena drugim krivičnim delima, koja su predmet ovog posebnog zakona (ZONDOSOKTK), što je poseban zakonski uslov da bi nadležnost posebnih organa itd., postojala i u pogledu pranja novca, ali je to u stvari, potpuno nepotrebno, jer se i bez takvog uslova, krivično delo pranja novca, već bezuslovno svrstava u krivična dela odnosu na koja se primenjuju pravila Zakonom o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije (član 3. tačka 4. ZONDOSOKTK).

SOKTK), sledeći državni organi i organizacione jedinice određenih državnih organa:

1) Tužilaštvo za organizovani kriminal;
2) Ministarstvo unutrašnjih poslova – organizaciona jedinica nadležna za suzbijanje organizovanog kriminala;
3) Posebno odeljenje Višeg suda u Beogradu za organizovani kriminal;
4) Posebno odeljenje Apelacionog suda u Beogradu za organizovani kriminal;
5) Posebna pritvorska jedinica Okružnog zatvora u Beogradu.

U prvoj verziji Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala (ZONDOSOK-a), nije bio propisan nikakav poseban kriterijum za izbor konkretnih lica koja će postupati u „specijalizovanim organima", poput tužioca za organizovani kriminal, sudija u posebnim odeljenjima, predsednika posebnog odeljenja, kao i policajaca u Službi za suzbijanje organizovanog kriminala. To je bilo nelogično i neadekvatno, jer je uvek, po logici stvari, kada se uređuje neki oblik specijalizovane nadležnosti, neophodno i da se utvrde odgovarajući „parametri", shodno kojima se konkretno lice može ili ne može smatrati formalno ili faktički specijalizovanim za određenu stručnu oblast.

Već je poslednjim novelama još uvek važećeg zakona (ZONDOSOK), ovo pitanje uređeno na dva osnovna načina:

1) propisivanjem načelnog kriterijuma prema kojem u izboru na određene funkcije, prednost imaju kandidati koji su stekli odgovarajuća stručna znanja, što je pre svega, questio facti, koji se u svakom konkretnom slučaju ocenjuje kombinovanjem određenih faktičkih i određenih formalnih kriterijuma, gde bi u faktičke kriterijume spadalo praktično stečeno iskustvo, poput rada na krivičnim predmetima određene vrste i posebne složenosti, a formalni kriterijumi bi se odnosili na pohađanje određenih seminara, pisanje stručnih radova, posedovanje odgovarajućih certifikata i sl., te
2) propisivanjem minimalnog radnog staža u određenom državnom organu, tj. vremena provedenog na odgovarajućoj pravosudnoj funkciji. Isto rešenje je primenjeno i u aktuelnom Zakonu o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije, koji je već stupio na snagu.

5.1.1. Tužilaštvo za organizovani kriminal (član 5. ZONDOSOKTK)

Tužilaštvo za organizovani kriminal ima koncentrisanu nadležnost, što znači da je ono nadležno za postupanje u predmetima posebnih krivičnih dela propisanih u članu 3. ZONDOSOKTK, za teritoriju Republike Srbije.

I u odnosu na Tužilaštvo za organizovani kriminal važi opšte pravilo organizacije javnog tužilaštva u Srbiji, koje se odnosi na generalnu organizaciju javnih tužilaštava. To je pravilo sadržano u načelu monokratskog uređenja javnog tužilaštva (Škulić, 2017: 109-110). Radom Tužilaštva za organizovani kriminal rukovodi Tužilac za organizovani kriminal, koji se u celom daljem tekstu Zakona o organizaciji i nadležnosti

državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije, označava kao - Tužilac.

Zakonodavac na odgovarajući način uređuje uslove i kriterijume koji su relevantni za izbor Tužioca i zamenika tužioca, tako što se zahteva da prilikom predlaganja kandidata za Tužioca, odnosno izbora zamenika Tužioca, prednost imaju kandidati koji poseduju potrebna stručna znanja i iskustvo iz oblasti borbe protiv organizovanog kriminala i korupcije.

Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije predstavlja odgovarajući *lex specialis*, kada je reč o položaju Tužioca i njegovih zamenika, što znači da ako tim zakonom nije drugačije određeno, na Tužilaštvo za organizovani kriminal primenjuju se zakonske odredbe koje su u ovoj situaciji *lex generalis*, a to su odredbe zakona kojim se uređuje javno tužilaštvo.

5.1.2. Organizaciona jedinica policije nadležna za suzbijanje organizovanog kriminala (član 6. ZONDOSOKTK)

Policijske poslove u vezi sa posebnim krivičnim delima iz člana 3. ZONDOSOKTK, obavlja Ministarstvo unutrašnjih poslova – organizaciona jedinica nadležna za suzbijanje organizovanog kriminala.

Kao što se i inače, u Zakoniku o krivičnom postupku (što je po logici stvari, najtipičnije u predistražnom postupku, u izvesnoj meri i u istrazi), policija definisana kao vrsta servisa javnog tužioca, i prema pravilima Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije, Tužilac ima nadređenu ulogu u odnosu na policiju. Organizaciona jedinica nadležna za suzbijanje organizovanog kriminala postupa po zahtevima Tužioca, u skladu sa zakonom.[12]

Ministar nadležan za unutrašnje poslove, uz pribavljeno mišljenje Tužioca, vrši dve osnovne aktivnosti koje se tiču policijske jedinice koja je nadležna u odnosu na posebna krivična dela iz člana 3. ZONDOSOKTK:

1) postavlja i razrešava starešinu organizacione jedinice nadležne za suzbijanje organizovanog kriminala i
2) donosi akt kojim bliže uređuje organizaciju i rad organizacione jedinice nadležne za suzbijanje organizovanog kriminala, u skladu sa zakonom.

5.1.3. Posebna odeljenja nadležnih sudova

Kada je reč o suđenjima za krivična dela organizovanog kriminala i druga posebna krivična dela (navedena u članu 3. ZONDOSOKTK), kao i o postupanju krivičnog suda, odnosno njegovog odgovarajućeg oblika funkcionalne nadležnosti (poput sudije za pre-

---

[12] Ovo pravilo bi se i inače, moralo podrazumevati shodno odnosu koji i u skladu sa pravilima Zakonika o krivičnom postupku, postoji između policije i nadležnog javnog tužioca, pre svega, u predistražnom postupku, ali i u određenim situacijama tokom drugih faza krivičnog postupka.

thodni postupak i vanpretresnog veća tokom istrage koju vodi Tužilac za organizovani kriminal), zakonodavac postupa tako što kumulativno uvodi dva osnovna pravila:

1) pravilo o koncentraciji stvarne i mesne nadležnosti, kako u prvom, tako i u drugom stepenu, i
2) pravilo o sudskoj specijalizaciji u okvirima stvarno i mesno nadležnog prvostepenog i drugostepenog suda.

5.1.3.1. Posebno odeljenje Višeg suda u Beogradu za organizovani kriminal - prvostepeni krivični sud (član 7. ZONDOSOKTK)

I kada je reč o stvarnoj i mesnoj sudskoj nadležnosti za postupanje u predmetima krivičnih dela propisanim u članu 3. Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije, zakonodavac predviđa koncentraciju nadležnosti. Stvarno i mesno je u prvom stepenu, za teritoriju Republike Srbije, nadležan Viši sud u Beogradu,.

Pravilima kojima se konkretizuje prethodno koncentrisana nadležnost, kako stvarna, tako i mesna nadležnost, propisano je da u predmetima krivičnih dela propisanih u članu 3. Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije, postupa Posebno odeljenje Višeg suda u Beogradu za organizovani kriminal.[13]

Radom Posebnog odeljenja Višeg suda za organizovani kriminal rukovodi predsednik ovog odeljenja, kojeg postavlja predsednik Višeg suda u Beogradu iz reda sudija raspoređenih na rad u to odeljenje, na vreme od četiri godine. Predsednik Posebnog odeljenja Višeg suda za organizovani kriminal mora imati najmanje deset godina profesionalnog iskustva u oblasti krivičnog prava.

Sudije u Posebno odeljenje Višeg suda za organizovani kriminal raspoređuje predsednik Višeg suda u Beogradu, na vreme od šest godina, uz njihovu pismenu saglasnost. Sudija Posebnog odeljenja Višeg suda za organizovani kriminal mora imati najmanje osam godina profesionalnog iskustva u oblasti krivičnog prava.

Izuzetno od odredaba Zakona o sudijama, Visoki savet sudstva može uputiti sudiju iz drugog suda na rad u Posebno odeljenje Višeg suda za organizovani kriminal, na vreme od šest godina, uz njegovu pismenu saglasnost, a i tako upućeni sudija mora ispunjavati uslove koji su utvrđeni u članu 7. stav 5. ZONDOSOKTK, koji se odnose na minimalno profesionalno iskustvo u oblasti krivičnog prava.

[13] Ovde, tj. u odredbama člana 7. stav 2. ZONDOSOKTK, zakonodavac postupa na pravno-tehnički pogrešan način, jer za taj oblik sudske funkcionalne i koncentrisane nadležnosti (kako stvarne, tako i mesne), navodi da će se u daljem tekstu koristiti naziv: „Posebno odeljenje Višeg suda za organizovani kriminal“, što je potpuno besmisleno jer je to skoro pun naziv tog posebnog odeljenja (samo se izostavlja „Beograd“), pa uopšte nema potrebe navoditi kako će se ono označavati u daljem tekstu, jer se u celom tekstu, uvek i koristi taj skoro puni naziv. Naime, posebno navođenje naziva koji će se koristiti u daljem tekstu, bi imalo smisla, samo kada bi taj naziv bio drugačiji, tj. kraći od onog „(pot)punog“, koji se u normi prvi put koristi, slično kao što se to čini kada se u članu 5. stav 2. ZONDOSOKTK, navodi da će se u daljem tekstu umesto punog naziva – „Tužilac za organizovani kriminal“, koristiti naziv „Tužilac“, što je skraćena varijanta punog naziva.

Prilikom raspoređivanja, odnosno upućivanja u Posebno odeljenje Višeg suda za organizovani kriminal, prednost imaju sudije koje poseduju potrebna stručna znanja i iskustvo iz oblasti borbe protiv organizovanog kriminala i korupcije. Naravno, questio facti je koje okolnosti ukazuju da konkretni sudija poseduje takva potrebna stručna znanja i iskustva, a to je, kao i inače, prepušteno slobodnoj oceni predsednika Višeg suda u Beogradu, koji pri tom, mora postupati korektno i savesno, iako formalno nije dužan da svoju odluku obrazloži.

Na posedovanje potrebnih stručnih znanja i iskustava ukazuje ne samo prethodni sudijski staž, te rad u krivičnoj materiji, već i profesionalno iskustvo, stečeno pre nego što je konkretni sudija i postao sudija (na primer, dok je radio ka savetnik ili stručni saradnik u sudu), kao i uspeh u dotadašnjem profesionalnom angažovanju, poput procenta ukidanja presuda, brzine u izradi sudskih odluka itd. Pored ovoga, predsednik Višeg suda u Beogradu bliže uređuje rad Posebnog odeljenja Višeg suda za organizovani kriminal.

5.1.3.2. Posebno odeljenje Apelacionog suda u Beogradu za organizovani kriminal - drugostepeni krivični sud (član 8. ZONDOSOKTK)

Za odlučivanje u drugom stepenu u predmetima krivičnih dela navedenih članu 3. ZONDOSOKTK, nadležan je Apelacioni sud u Beogradu, za teritoriju Republike Srbije, a ta je nadležnost (oblik funkcionalne nadležnosti krivičnog suda), u okviru konkretnog apelacionog suda, poverena Posebnom odeljenje Apelacionog suda u Beogradu za organizovani kriminal. U zakonu (ZONDOSOKTK), se u daljem tekstu za ovaj oblik sudske funkcionalne nadležnosti, koristi minimalno skraćeni naziv – „Posebno odeljenje Apelacionog suda za organizovani kriminal“.[14]

Radom Posebnog odeljenja Apelacionog suda za organizovani kriminal rukovodi predsednik tog odeljenja, koga na vreme od četiri godine, postavlja predsednik Apelacionog suda u Beogradu iz reda sudija raspoređenih na rad u to odeljenje. Predsednik Posebnog odeljenja Apelacionog suda za organizovani kriminal mora imati najmanje 12 godina profesionalnog iskustva u oblasti krivičnog prava.

Sudije u Posebno odeljenje Apelacionog suda za organizovani kriminal raspoređuje predsednik Apelacionog suda u Beogradu, na vreme od šest godina, uz njihovu pismenu saglasnost, a oni moraju imati najmanje deset godina profesionalnog iskustva u oblasti krivičnog prava.

Izuzetno od odredaba Zakona o sudijama, Visoki savet sudstva može uputiti sudiju iz drugog suda na rad u Posebno odeljenje Apelacionog suda za organizovani kriminal, na vreme od šest godina, uz njegovu pismenu saglasnost, a i taj sudija mora ispunjavati uslove koji se i inače traže u pogledu minimalnog profesionalnog iskustva u oblasti krivičnog prava.

[14] I ovde važi isto zapažanje, tj. ista primedba na ovakav „skraćeni“ naziv, kao što je to u prethodnom tekstu već objašnjeno u pogledu naziva koji se u zakonu koristi za „ Posebno odeljenje višeg suda za organizovani kriminal“.

Prilikom raspoređivanja, odnosno upućivanja u Posebno odeljenje Apelacionog suda za organizovani kriminal, prednost imaju sudije koje poseduju potrebna stručna znanja i iskustvo iz oblasti borbe protiv organizovanog kriminala i korupcije, što je questio facti, u pogledu kojeg važi ono što je prethodno već objašnjeno i u pogledu „selekcije" sudija koji se raspoređuju u Posebno odeljenje Višeg suda za organizovani kriminal. Predsednik Apelacionog suda u Beogradu bliže uređuje rad Posebnog odeljenja Apelacionog suda za organizovani kriminal.

5.1.3.4. Rešavanje sukoba nadležnosti (član 9. ZONDOSOKTK)

Sukob nadležnosti između redovnih sudova za postupanje u predmetima krivičnih dela iz člana 3. Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije zakona rešava Vrhovni kasacioni sud, a ovo se pravilo primenjuje i u slučaju sukoba nadležnosti između Posebnog odeljenja za organizovani kriminal Višeg suda u Beogradu i drugih odeljenja i veća tog istog suda.

5.1.4. Posebna pritvorska jedinica (član 10. ZONDOSOKTK)

Pritvor određen u krivičnom postupku za krivična dela koja se navode u članu 3. Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije, izvršava se u Posebnoj pritvorskoj jedinici Okružnog zatvora u Beogradu, za koju se daljem tekstu zakona (ZONDOSOKTK), koristi naziv – „Posebna pritvorska jedinica".

Ministar nadležan za pravosuđe bliže uređuje organizaciju, rad i postupanje sa pritvorenicima u Posebnoj pritvorskoj jedinici. Iako to u ZONDOSOKTK-u (član 10. stav 2), nije posebno naglašeno, po logici stvari se takvo „bliže uređivanje" u odnosu na rad Posebne pritvorske jedinice i postupanje sa pritvorenicima koji se u njoj nalaze, realizuje u formalnom smislu, tako što nadležni ministar donosi na osnovu zakonske odredbe, odgovarajući podzakonski akt.

6. POSEBNA RADNA I SOCIJALNA PRAVA ZAPOSLENIH U SPECIJALIZOVANIM DRŽAVNIM ORGANIMA ZA POSTUPKE U ODNOSU NA ODREĐENA POSEBNA KRIVIČNA DELA

Postoje dve vrste posebnih prava zaposlenih u specijalizovanim državnim organima za postupke u odnosu na određena posebna krivična dela taksativno nabrajana u članu 3. ZONDOSOKTK (organizovani kriminal, terorizam itd.), a to su:

1) radna prava koja se odnose na plate i
2) pravo na tzv. beneficirani radni staž.

Ratio legis ovih pravila, u pogledu posebnih radnih i socijalnih prava zaposlenih u specijalizovanim državnim organima za postupke u odnosu na određena posebna krivična dela se svodi na omogućavanje da vršenje funkcije obavljanja poslova i zadataka koji se odnose na suzbijanje organizovanog kriminala i drugih posebno teških krivičnih dela, bude na poseban način stimulisano, čime se s jedne strane, lica koja vrše te funkcije, odnosno takve zadatke, dodatno nagrađuju s obzirom na složenost posla koji vrše, pa i određeni rizik koji iz toga proizlazi, dok se na taj način s druge strane, umanjuje mogućnost koruptivnog uticaja na ta lica, odnosno tako se u izvesnoj meri uvećava stepen njihove rezistencije na koruptivno delovanje, odnosno pokušaje takvog delovanja.

6.1. Plate zaposlenih u specijalizovanim državnim organima (član 11. ZONDOSOKTK)

Lica koja obavljaju poslove i zadatke u državnim organima za postupke u odnosu na određena posebna krivična dela taksativno nabrajana u članu 3. ZONDOSOKTK (organizovani kriminal, terorizam itd.), imaju pravo na platu koja ne može biti veća od dvostrukog iznosa plate koju bi ostvarila lica zaposlena na odgovarajućim poslovima i zadacima u Tužilaštvu za organizovani kriminal, Višem sudu u Beogradu, Apelacionom sudu u Beogradu, ministarstvu nadležnom za unutrašnje poslove i Okružnom zatvoru u Beogradu.

Uvećanje plate lica zaposlenih u Tužilaštvu za organizovani kriminal, Posebnom odeljenju Višeg suda u Beogradu za organizovani kriminal, Posebnom odeljenja Apelacionog suda u Beogradu za organizovani kriminal i Posebnoj pritvorskoj jedinici Okružnog zatvora u Beogradu uređuje Vlada, na predlog ministra nadležnog za poslove pravosuđa.

Uvećanje plate zaposlenih u Ministarstvu unutrašnjih poslova – organizacionoj jedinici nadležnoj za suzbijanje organizovanog kriminala propisuje ministar nadležan za unutrašnje poslove.

6.2. Pravo na staž osiguranja sa uvećanim trajanjem (član 12. ZONDOSOKTK)

Sudije raspoređene u Posebno odeljenje Višeg suda za organizovani kriminal i Posebno odeljenje Apelacionog suda za organizovani kriminal, kao i Tužilac i njegovi zamenici, imaju pravo na staž osiguranja koji se računa sa uvećanim trajanjem, i to tako što se 12 meseci provedenih na radu u posebnim odeljenjima tih sudova, odnosno Tužilaštvu za organizovani kriminal računa kao 16 meseci staža osiguranja.

7. ORGANIZACIJA I NADLEŽNOST DRŽAVNIH ORGANA U SUZBIJANJU KORUPCIJE

Kao što je prethodno objašnjeno, zakonodavac na nešto drugačiji način u Zakonu o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala,

terorizma i korupcije, uređuje organizaciju i nadležnost u odnosu na organizovani kriminal i u pogledu korupcije određene vrste.

Kada se radi o nadležnosti u odnosu na tzv. visoku korupciju, u Zakonu o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije, definisano je nekoliko osnovna pravila, koja se odnose na sledeće:

1. Određivanje državnih organa i njihovih organizacionih jedinica nadležnih za suzbijanje korupcije;
2. Formiranje posebne forenzičke službe čiji je zadatak vođenje tzv. finansijskih istraga;
3. Utvrđivanje osnovnih pravila na kojima se zasniva saradnja između državnih organa i njihovih organizacionih jedinica nadležnih za suzbijanje korupcije; te
4. Regulisanje odgovarajućeg sistema obuke u odnosu na kadrove u državnim organima i njihovim organizacionim jedinicama nadležnim za suzbijanje korupcije;

7.1. Organi koji su nadležni za suzbijanje korupcije (član 13. ZONDOSOKTK)

Za postupanje u predmetima krivičnih dela, koja se smatraju korupcijom (određena krivična dela protiv službene dužnosti, a navedena su u članu 2. ZONDOSOKTK, osim kada se radi o krivičnim delima koja spadaju u organizovani kriminal ili se radi o tzv. visokoj korupciji, odnosno koruptivnim krivičnim delima učinjenim u vezi sa organizovanim kriminalom i drugim „posebno teškim krivičnim delima" (iz člana 3. ZONDOSOKTK), nadležni su sledeći državni organi, odnosno odgovarajuće organizacione jedinice u oblici funkcionalne nadležnosti tih organa:

1) posebna odeljenja viših javnih tužilaštava za suzbijanje korupcije;
2) Ministarstvo unutrašnjih poslova – organizaciona jedinica nadležna za suzbijanje korupcije;
3) posebna odeljenja viših sudova za suzbijanje korupcije.

7.1.2. Posebna odeljenja viših javnih tužilaštava za suzbijanje korupcije (član 14. ZONDOSOKTK)

Za postupanje u predmetima krivičnih dela korupcije, nadležna su viša javna tužilaštva u Beogradu, Kraljevu, Nišu i Novom Sadu u kojima se obrazuju posebna odeljenja za suzbijanje korupcije.

Ova posebna odeljenja viših javnih tužilaštava, postupaju u krivičnim predmetima u pogledu kojih su nadležni, na područjima odgovarajućih apelacionih sudova. Posebno odeljenje Višeg javnog tužilaštva u Beogradu za suzbijanje korupcije, postupa u predmetima za područje Apelacionog suda u Beogradu. Posebno odeljenje Višeg javnog tužilaštva u Kraljevu za suzbijanje korupcije, postupa u predmetima za područje Apelacionog suda u Kragujevcu. Posebno odeljenje Višeg javnog tužilaštva u Nišu za suzbijanje korupcije, postupa u predmetima za područje Apelacionog suda

u Nišu. Posebno odeljenje Višeg javnog tužilaštva u Novom Sadu za suzbijanje korupcije, postupa u predmetima za područje Apelacionog suda u Novom Sadu.

7.1.2.1. Rukovođenje, upućivanje i koordinacija rada posebnih odeljenja viših javnih tužilaštava za suzbijanje korupcije (član 15. ZONDOSOKTK)

Radom posebnog odeljenja višeg javnog tužilaštva za suzbijanje korupcije, rukovodi rukovodilac odeljenja koga postavlja viši javni tužilac, a on, kao i njegovi zamenici postavljaju se, raspoređuju, odnosno upućuju u posebno odeljenje višeg javnog tužilaštva za suzbijanje korupcije iz reda zamenika javnih tužilaca.

Prilikom postavljenja rukovodioca odeljenja, odnosno raspoređivanja ili upućivanja zamenika javnih tužilaca u posebno odeljenje višeg javnog tužilaštva za suzbijanje korupcije, vodi se računa o posedovanju potrebnih stručnih znanja i iskustava iz oblasti borbe protiv privrednog kriminala i suzbijanja krivičnih dela protiv službene dužnosti i korupcije.

Za postavljenje rukovodioca odeljenja, odnosno upućivanje zamenika javnih tužilaca u posebno odeljenje višeg javnog tužilaštva za suzbijanje korupcije neophodna je saglasnost zamenika javnog tužioca u slučaju da se postavlja, odnosno upućuje iz javnog tužilaštva u kojem nije obrazovano posebno odeljenje višeg javnog tužilaštva za suzbijanje korupcije. Koordinaciju rada posebnih odeljenja viših javnih tužilaštava za suzbijanje korupcije vrši Tužilac, a u cilju koordinacije rada, Tužilac saziva sastanke, na kojima učestvuju svi rukovodioci posebnih odeljenja, najmanje jednom mesečno.

7.1.3. Organizaciona jedinica policije nadležna za suzbijanje korupcije (član 16. ZONDOSOKTK)

Policijske poslove u vezi sa krivičnim delima korupcije obavlja Ministarstvo unutrašnjih poslova – organizaciona jedinica nadležna za suzbijanje korupcije, koja u skladu sa zakonom postupa po zahtevu nadležnog višeg javnog tužioca, što ti se i inače, moralo podrazumevati, shodno odnosu koji prema pravilima Zakonika o krivičnom postupku, postoji (pre svega, u predistražnom postupku), između javnog tužioca i policije.

U okviru organizacione jedinice nadležne za suzbijanje korupcije odrediće se po jedan policijski službenik kao koordinator svih nadležnih jedinica policije, radi postupanja po zahtevima nadležnog javnog tužioca.

Rokovi, način postupanja i način službene komunikacije posebnih odeljenja viših javnih tužilaštava i organizacione jedinice nadležne za suzbijanje korupcije uređuju se aktom koji zajedno donose ministar nadležan za poslove pravosuđa i ministar nadležan za unutrašnje poslove. Ministar nadležan za unutrašnje poslove donosi akt kojim bliže uređuje rad i organizaciju organizacione jedinice nadležne za suzbijanje korupcije.

7.1.4. Mesna nadležnost viših sudova u odnosu na krivična dela korupcije (član 17. ZONDOSOKTK)

Zakonodavac propisuje odgovarajuću koncentraciju mesne nadležnosti kada se radi o krivičnim postupcima, čiji su predmet određena koruptivna krivična dela.

Za postupanje u predmetima krivičnih dela korupcije u prvom stepenu, nadležni su viši sudovi u Beogradu, Kraljevu, Nišu i Novom Sadu. Njihova mesna nadležnost se uređuje u odnosu na konkretna „apelaciona sudska područja“.

Viši sud u Beogradu, postupa u predmetima za područje Apelacionog suda u Beogradu. Viši sud u Kraljevu, postupa u predmetima za područje Apelacionog suda u Kragujevcu. Viši sud u Nišu, postupa u predmetima za područje Apelacionog suda u Nišu. Viši sud u Novom Sadu, postupa u predmetima za područje Apelacionog suda u Novom Sadu.

7.1.4.1. Posebna odeljenja viših sudova za suzbijanje korupcije (član 18. ZONDOSOKTK)

U Višim sudovima u Beogradu, Kraljevu, Nišu i Novom Sadu obrazuju se posebna odeljenja za postupanje u predmetima krivičnih dela korupcije, koja se u zakonskom tekstu označavaju kao „posebno odeljenje višeg suda za suzbijanje korupcije“.

Radom posebnog odeljenja višeg suda za suzbijanje korupcije rukovodi predsednik tog odeljenja, kojeg postavlja predsednik višeg suda iz reda sudija raspoređenih na rad u to odeljenje na vreme od četiri godine. Sudije u posebno odeljenje višeg suda za suzbijanje korupcije raspoređuje predsednik višeg suda, na vreme od šest godina, uz njihovu pismenu saglasnost, a Visoki savet sudstva može uputiti sudiju iz drugog suda na rad u posebno odeljenje za suzbijanje korupcije, na vreme od šest godina, uz njegovu pismenu saglasnost. Predsednik višeg suda bliže uređuje rad posebnog odeljenja višeg suda za suzbijanje korupcije.

7.2. Druga posebna pravila koja se odnose na nadležne državne organe i organizacione jedinice za suzbijanje organizovanog kriminala, terorizma i korupcije

U druga posebna pravila koja se odnose na nadležne državne organe i organizacione jedinice za suzbijanje organizovanog kriminala, terorizma i korupcije, spadaju određena zakonska pravila (čl. 19 – 27. ZONDOSOKT), koja se tiču:

1) kako nadležnih državnih organa i njihovih organizacionih jedinica, namenjenih suzbijanju krivičnih dela organizovanog kriminala i terorizma, kao i drugih krivičnih dela povezanih sa tim krivičnim delima (član 3. ZONDOSOKT), tako i
2) nadležnih državnih organa i organizacionih jedinica tih organa, u čiju nadležnost spada suzbijanje određenih koruptivnih krivičnih dela (član 2, izuzev krivičnih dela navedenih u članu 3. ZONDOSOKT).

Ovde se radi o određenim posebnim pravilima koja se jedinstveno primenjuju u odnosu na službena lica u državnim organima i njihovim organizacionim jedinicama nadležnim za suzbijanje organizovanog kriminala, terorizma i korupcije.

U druga posebna pravila koja se odnose na nadležne državne organe i organizacione jedinice za suzbijanje organizovanog kriminala, terorizma i korupcije, spadaju zakonska pravila (čl. 19 – 27. ZONDOSOKT), koja se odnose na:

1. formiranje službe finansijske forenzike (član 19. ZONDOSOKTK);
2. definisanje osnovnih pravila saradnje između nadležnih državnih organa i njihovih organizacionih jedinica (čl. 20 – 23. ZONDOSOKTK);
3. utvrđivanje pravila odgovarajuće obuke zaposlenih u nadležnim državnim organima i njihovim organizacionim jedinicama (član 24. ZONDOSOKTK);
4. uvođenje obavezne evidencije podataka o imovnom stanju i redovne provere imovnog stanja zaposlenih u nadležnim državnim organima i njihovim organizacionim jedinicama (član 25. ZONDOSOKTK);
5. utvrđivanje obaveznih bezbednosnih provera u odnosu na zaposlene u nadležnim državnim organima i njihovim organizacionim jedinicama (član 26. ZONDOSOKTK);
6. definisanje obaveze čuvanja tajnih podataka u odnosu na sva lica koja izvršavaju poslove i zadatke u okviru nadležnosti državnih organa u suzbijanju krivičnih dela navedenih u članu 2. Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije (član 27. ZONDOSOKTK), kao i
7. predviđanje nastavka rada postojećih organa formiranih u skladu sa ZONDOSOK-om i utvrđivanje početka rada novih organa u skladu sa Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije.

7.2.1. Služba finansijske forenzike (član 19. ZONDOSOKTK)

Kao i inače, kada se radi o koristoljubivim krivičnim delima koja se vrše sistematski ili organizovano, a naročito ukoliko se radi o korupciji, a posebno onoj koja u kriminološkom smislu (kako i etiološkom, tako i u fenomenološkom pogledu), predstavlja oblik „kriminaliteta belih okovratnika“ (Sutherland, Cresey, Luckenbill, 1992: 88-90) ili i inače (posebno s obzirom na određeno svojstvo aktivnog aktera nekog koruptivnog krivičnog dela, kao kada se radi o državnom funkcioneru), spada u tzv. visoku ili „posebno ozbiljnu“ korupciju, veoma je važno pratiti put (trag) novca.

Za „praćenje puta novca“ i uopšte, u cilju otkrivanja odgovarajućih ekonomsko-finansijskih efekata koruptivnih krivičnih dela, kao i inače, krivičnih dela organizovanog kriminaliteta i drugih krivičnih dela iz člana 2. ZONDOSOKTK, koja su koristoljubivog karaktera i povezana sa sticanjem „kriminalne dobiti“, neophodno je primeniti i određene mehanizma finansijske „istrage“, odnosno finansijske forenzike, što u praksi podrazumeva i primenu određenih posebnih ekspertskih vanpravnih znanja, a pre svega, u domenu ekonomsko-finansijskih mehanizama.

Koruptivna krivična dela, a naročito ukoliko se radi o tzv. visokoj korupciji, su u praksi često povezana i sa pranjem novca i u tom su pogledu od posebnog značaja zahtevi tzv. finansijske istrage, koja je i inače, od velikog značaja kada se radi i o drugim situacijama, a pre svega, krivičnopravnim i krivičnoprocesnim mehanizmima koji se odnose na oduzimanje imovine proistekle iz krivičnog dela, naročito kada je u pitanju tzv. prošireno oduzimanje imovinske koristi proistekle iz kriminalnih aktivnosti.

U Tužilaštvu za organizovani kriminal i posebnim odeljenjima viših javnih tužilaštava koja su nadležna za suzbijanje korupcije, može se obrazovati služba finansijske forenzike. Poslove službe finansijske forenzike obavljaju finansijski forenzičari. Finansijski forenzičar pomaže javnom tužiocu u analizi tokova novca i finansijskih transakcija u cilju krivičnog gonjenja, a njegovu funkciju vrši državni službenik koji ispunjava dva kulumativno propisana uslova:

1) faktički uslov posedovanja odgovarajućih znanja - poseduje posebna stručna znanja iz oblasti finansija, računovodstva, revizije, bankarskog, berzanskog i privrednog poslovanja, te
2) uslov formalne specijalizovanosti - završio je i specijalizovanu obuku u Pravosudnoj akademiji iz oblasti krivičnog prava.

7.2.2. Saradnja između nadležnih državnih organa i organizacija

Saradnja između državnih organa i organizacija koji su od značaja za suzbijanje korupcije se, u skladu sa pravilima Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije, uređuje sa dva osnovna aspekta:

1) utvrđivanjem pravila koja se odnose na „službenike za vezu“, te
2) definisanjem pravila koja se tiču posebnih „udarnih grupa“.

Načelno bi se moglo konstatovati da nije sasvim logično da se u Zakonu o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije, posebno reguliše saradnja nadležnih državnih organa i organizacija, jer se i primenom drugih opštih propisa, poput na primer, relevantnih odredbi Zakonika o krivičnom postupku, mogu utvrditi svi relevantni odnosi između konkretnih državni organa i organizacija, koji svi imaju svoje mesto i ulogu u pravnom sistemu, ovlašćenja i nadležnosti, pa se skoro postavlja pitanje kakva se to dodatna „saradnja“ propisuje u ZONDOSOKTK-u.

S druge strane, u formulisanju osnovnih aspekata saradnje između određenih državnih organa i organizacija, primetan je u odredbama ZONDOSOKTK-a, uticaj određenih „uporednih modela“, u pogledu čega takođe nije izvesno da to sasvim odgovara uobičajenim pravilima našeg pravnog sistema. Naime, „službenici za vezu“, su očigledno ono što su u nekim drugim sistemima „oficiri za vezu“ (*Liaison officers*), a „udarne grupe“, predstavljaju jedinice koje postoje i u nekim drugim pravnim sistemi-

ma, koji se od srpskog značajno razlikuju, a svode se na neku vrstu „specijalnih" i „kombinovanih snaga", odnosno, radi se o svojevrsnoj „operativnoj grupi" (*Task Force*).

7.2.3. Službenici za vezu (član 20. ZONDOSOKTK)

U cilju krivičnog gonjenja za krivična dela koja su predmet Zakonu o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije,[15] određeni državni organi i organizacije imaju dužnost da radi ostvarivanja saradnje i efikasnijeg dostavljanja podataka u Tužilaštvu za organizovani kriminal i posebnim odeljenjima viših javnih tužilaštva za suzbijanje korupcije, odrede najmanje jednog službenika za vezu.

U te organe i organizacije spadaju: Poreska uprava – Poreska policija, Uprava carina, Narodna banka Srbije, Uprava za sprečavanje pranja novca, Agencija za privredne registre, Centralni registar depo i kliring hartija od vrednosti, Državna revizorska institucija, Republički geodetski zavod, Agencija za borbu protiv korupcije, Republički fond za penzijsko i invalidsko osiguranje, Republički fond za zdravstveno osiguranje, Republička direkcija za imovinu Republike Srbije i Uprava za javne nabavke.

Pored toga, na zahtev nadležnog javnog tužioca, službenici za vezu moraju biti određeni i u drugim organima i organizacijama, a u slučaju potrebe, službenici za vezu koji imaju status državnog službenika mogu biti privremeno premešteni u Tužilaštvo za organizovani kriminal i posebno odeljenje višeg javnog tužilaštva za suzbijanje korupcije. Takav privremeni premeštaj se vrši na zahtev nadležnog javnog tužioca i može da traje najduže tri godine. Rešenje o privremenom premeštaju donosi organ iz koga se zaposleni upućuje, uz pismenu saglasnost zaposlenog i nadležnog javnog tužioca.

7.2.4. Udarne grupe (član 21. ZONDOSOKTK)

Formiranje udarnih grupa je fakultativnog karaktera, one se mogu formirati u nadležnom tužilaštvu, ako se oceni da je to potrebno, ali to nije obavezno, već se zasniva na slobodno oceni, utemeljenoj na okolnostima koje su questio facti karaktera. Udarne grupe se mogu formirati ne samo u posebnim odeljenjima viših javnih tužilaštava za suzbijanje korupcije, već i u Tužilaštvu za organizovani kriminal, mada bi se po logici stvari, one u praksi pre mogle obrazovati u posebnim javno-tužilačkim odeljenjima.[16]

U Tužilaštvu za organizovani kriminal i posebnim odeljenjima viših javnih

[15] Ovde zakonodavac pravi određenu pravno-tehničku grešku (koja doduše, nije suštinskog značaja i ne može proizvesti neke posebne negativne posledice u praksi), kada navodi u članu 20. stav 1 ZONDOSOKTK-a, sledeću formulaciju: „U cilju krivičnog gonjenja za krivična dela propisana ovim zakonom," jer se uopšte ne radi o krivičnim delima koja su propisana u ZONDOSOKTK-u, već o krivičnim delima koja su predmet tog zakona ili koja se „taksativno nabrajaju u tom zakonu" i sl., s obzirom da se krivična dela propisuju ne u tom zakonu, već isključivo u Krivičnom zakoniku, odnosno drugim sporednim izvorima našeg krivičnog prava, koji naravno (načelo zakonitosti), moraju biti u rangu zakona.

[16] Ovo i predstavlja razlog da se problematika «udarnih grupa» razmatra u ovom delu teksta, a ne u delu teksta, a ne prethodno, u odnosu na nadležne državne organe i njihove organizacione jedinice, nadležne za suzbijanje organizovanog kriminala i terorizma.

tužilaštava za suzbijanje korupcije mogu se formirati udarne grupe, a cilj takvih posebnih formacija je da rade na otkrivanju i gonjenju krivičnih dela koja su predmet rada udarne grupe. Udarna grupa se obrazuje odlukom Tužioca, odnosno odlukom nadležnog višeg javnog tužioca, a po pribavljenoj saglasnosti Republičkog javnog tužioca.

Odlukom nadležnog javnog tužioca o obrazovanju udarne grupe, uređuje se sledeća pitanja: 1) sastav radne grupe, 2) način rada, 3) zadatak, 4) period za koji se obrazuje radna grupa, kao i 5) i druga pitanja koja su od značaja za rad udarne grupe.

U Zakonu o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije (čl. 21. i 22,), još se posebno uređuju dva aspekta obrazovanja udarnih grupa: 1) rukovođenje udarnom grupom, te 2) sastav udarne grupe.

7.2.4.1. Rukovođenje udarnom grupom (član 22. ZONDOSOKTK)

Kao što i inače, javno tužilaštvo funkcioniše u skladu sa načelom monokratije i prema hijerarhijskom obrascu i udarna grupa se uređuje u skladu sa tim opštim pravilima javno-tužilačke organizacije. Udarnom grupom koja se obrazuje u Tužilaštvu za organizovani kriminal rukovodi Tužilac ili njegov zamenik.

Udarnom grupom koja se obrazuje u posebnom odeljenju višeg javnog tužilaštva za suzbijanje korupcije rukovodi javni tužilac, rukovodilac posebnog odeljenja ili zamenik javnog tužioca raspoređen u posebno odeljenje višeg javnog tužilaštva za suzbijanje korupcije.

7.2.4.2. Sastav udarne grupe (član 23. ZONDOSOKTK)

Sastav radne grupe je prilagođen sastavu državnih organa i organizacionih jedinica čiji je cilj i inače, suzbijanje krivičnih dela navedenih u članu 2. Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije U sastav udarne grupe imenuju se članovi iz reda zaposlenih u državnim i drugim organima, zavisno od predmeta rada utvrđenog odlukom o obrazovanju udarne grupe.

Zaposleni u državnim i drugim organima, mogu se imenovati u sastav udarne grupe samo uz njihovu saglasnost i saglasnost rukovodioca organa iz kojeg se imenuje zaposleni. Lice koje je postalo član udarne grupe može biti potpuno ili delimično oslobođeno obavljanja redovnog posla u državnom i drugom organu u kojem su zaposleni, a na osnovu sporazuma nadležnog javnog tužioca i rukovodioca u državnom i drugom organu.

7.2.5. Obuka nosilaca pravosudnih funkcija i pripadnika policije (član 24. ZONDOSOKTK)

Nosioci pravosudnih funkcija koji vrše funkciju u sudovima i javnim tužilaštvima, odnosno njihovim odeljenjima propisanim ovim zakonom, dužni su da pohađaju program stalne obuke koju sprovodi Pravosudna akademija.

Pripadnici policije koji obavljaju poslove i zadatke, u smislu Zakonu o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije, dužni su da pohađaju program stalne obuke koju sprovodi Pravosudna akademija u saradnji sa drugim institucijama.

7.2.6. Provere imovnog stanja zaposlenih u nadležnim državnim organima i njihovim organizacionim jedinicama (član 25. ZONDOSOKTK)

Ratio legis zakonskih pravila koja se odnose na dostavljanje i proveravanje podataka o imovnom stanju lica koja vrše funkciju, odnosno obavljaju poslove i zadatke u državnim organima i posebnim organizacionim jedinicama namenjenim suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije, se isto kao i pravila o posebnim bezbednosnim proverama tih lica, temelji na činjenici da je jedna od bitnih i veoma upadljivih fenomenoloških odlika organizovanog kriminaliteta, baš njegov načelni «koruptivni potencijal», odnosno aktuelna ili potencijalna veza koruptivnog karaktera organizovanih kriminalnih grupa i njihovih pripadnika, sa određenim predstavnicima državne vlasti, gde su naravno, po logici stvari, naročito poželjne «mete», baš osobe koje se u okviru pravosudnih organa, policije i drugih bezbednosnih služba, bave suzbijanjem organizovanog kriminaliteta.

Lica koja vrše funkciju, odnosno obavljaju poslove i zadatke u državnim organima i posebnim organizacionim jedinicama (čl. 4. i 13. ZONDOSOKTK), dužna su da pre stupanja na funkciju, odnosno rad, dostave Agenciji za borbu protiv korupcije, u pisanoj formi, potpune i tačne podatke o svojoj imovini i imovini supružnika ili vanbračnog partnera, kao i maloletne dece ukoliko žive u istom porodičnom domaćinstvu, a evidentiranje i proveru podataka koji se odnose na imovinu lica koja vrše funkciju, odnosno obavljaju poslove i zadatke u državnim organima i posebnim organizacionim, kao i imovinu njima po određenom formalnom ili faktičkom kriterijum bliskih lica (supružnici, deca itd.), vrši Agencija za borbu protiv korupcije, u skladu sa posebnim zakonom. Taj poseban zakon je Zakon o agenciji za borbu protiv korupcije, a sva lica koja i inače imaju status „funkcionera", su i inače, dužna da Agenciji za borbu protiv korupcije dostavljaju informacije i imovini i prihodima.

7.2.7. Bezbednosno proveravanje (član 26. ZONDOSOKTK)

Prema pravilima i sada važećeg ZONDOSOK-a, lica koja vrše funkciju, odnosno obavljaju poslove i zadatke u državnim organima i posebnim organizacionim jedinicama namenjenim suzbijanju organizovanog kriminala i drugih posebno teških krivičnih

dela, dužna su da pre stupanja na funkciju, odnosno rad, dostave Agenciji za borbu protiv korupcije, u pisanoj formi, potpune i tačne podatke o svojoj imovini i imovini svog bračnog druga, krvnih srodnika u pravoj liniji, a u pobočnoj do trećeg stepena krvnog srodstva i u tazbinskom srodstvu do drugog stepena, a Agencija za borbu protiv korupcije, u skladu sa posebnim zakonom,[17] vrši evidentiranje i proveru tih podataka.

Bezbednosne provere lica koja vrše funkcije ili obavljaju poslove i zadatke u državnim organima i posebnim organizacionim jedinicama sa ciljem suzbijanja organizovanog kriminala i drugih posebno teških krivičnih dela vrši ministarstvo nadležno za unutrašnje poslove, Bezbednosno-informativna agencija i Vojno bezbednosna agencija. Bezbednosne provere mogu se obaviti bez znanja tih lica pre stupanja na rad, odnosno funkciju, tokom vršenja funkcije, odnosno obavljanja poslova, kao i godinu dana po prestanku vršenja funkcije, odnosno obavljanja poslova, a način obavljanja bezbednosnih provera, kao i evidentiranje prikupljenih podataka, uređuje se aktom Vlade. Podaci koji se odnose na bezbednosne provere, kao i informacije koje su iz takvih provera proizišli, su tajni podaci određeni u skladu sa zakonom koji uređuje tajnost podataka.

Zakonom se ne uređuje detaljnije konkretan sadržaj bezbednosnih provera, a tu po logici stvari, spada prikupljanje i proveravanje podataka koji se odnose na eventualne kontakte sa predstavnicima organizovanih kriminalnih grupa, tj. tzv. kriminogenom sredinom, način života, ispoljene sklonosti, karakteristično ponašanje u određenim životnim situacijama, relevantne navike ili „životni stil" i sl. Bezbednosne provere su načelno krajnje neformalnog karaktera i one su sadržinski veoma slične radnjama koje se u predistražnom postupku vrše na operativnom nivou, što znači da njihovi rezultati po pravilu, sami po sebi nemaju dokazni kredibilitet u krivičnoprocesnom smislu, već je tu uglavnom reč o informacijama koje su sadržinski slične podacima iz kojih proizlazi najniži procesno relevantan stepen sumnje, a to su osnovi sumnje. Međutim, iz činjenice da bezbednosne provere nisu formalnog karaktera, ne proizlazi da se one mogu vršiti na površan način, već naprotiv, sve informacije koje se na takav način pribave, moraju biti proverene iz više verodostojnih izvora.

Ratio legis zakonskih pravila koja se odnose na dostavljanje i proveravanje podataka o imovnom stanju lica koja vrše funkciju, odnosno obavljaju poslove i zadatke u državnim organima i posebnim organizacionim jedinicama namenjenim suzbijanju organizovanog kriminala i drugih posebno teških krivičnih dela, kao i pravila o posebnim bezbednosnim proverama tih lica, temelji se na činjenici da je jedna od bitnih i veoma upadljivih fenomenoloških odlika organizovanog kriminaliteta, baš njegov načelni „koruptivni potencijal", odnosno aktuelna ili potencijalna veza koruptivnog karaktera organizovanih kriminalnih grupa i njihovih pripadnika, sa određenim predstavnicima državne vlasti, gde su naravno, po logici stvari, naročito poželjne „mete", baš osobe koje se u okviru pravosudnih organa, policije i drugih bezbednosnih služba, bave suzbijanjem organizovanog kriminaliteta.

Novom Zakonom o je pitanje bezbednosnih provera uređeno na nešto drugačiji način, nego što je to bilo u ZONDOSOK-u. Bezbednosno proveravanje lica koja vrše funkciju, odnosno obavljaju poslove i zadatke u državnim organima i posebnim organizacionim jedinicama čiji je zadatak suzbijanje organizovanog kriminala, ter-

[17] U tom se pogledu primenjuju relevantne odredbe Zakona o Agenciji za borbu protiv korupcije.

orizma i korupcije (čl. 4. i 13. ZONDOSOKTK), sprovode ministarstvo nadležno za unutrašnje poslove, u svrhu utvrđivanja postojanja smetnji sa stanovišta zaštite javnog poretka i Bezbednosno-informativna agencija, u svrhu utvrđivanja postojanja smetnji sa stanovišta bezbednosti Republike Srbije. Bezbednosno proveravanje, na pismeni zahtev rukovodioca državnih organa ili posebnih organizacionih jedinica iz čl. 4. i 13. ZONDOSOKTK), može se obaviti bez znanja lica koja se proveravaju, i to pre stupanja na rad, odnosno funkciju, tokom vršenja funkcije, odnosno obavljanja poslova, kao i godinu dana po prestanku vršenja funkcije, odnosno obavljanja poslova, a u zahtevu za takvom vrstom bezbednosnog proveravanja, moraju se navesti: 1) pravni osnov, 2) svrha, kao i 3) obim proveravanja.

U postupku bezbednosnog proveravanja prikupljaju se i proveravaju podaci u pogledu lica prema kome se sprovodi proveravanje, neophodni da se ostvari svrha bezbednosnog proveravanja. To mogu biti podaci o načinu života i tzv. životom stilu, što u praksi može biti povezano i sa postojanjem okolnosti koje ukazuju na „život na visokoj nozi“, koji prevazilazi regularne prihode lica o kojem se radi. Od posebnog su značaja i podaci o eventualnim kontaktima sa licima iz tzv. kriminogene sredine, kao i informacije o određenim aktivnostima koje bi konkretno lice potencijalno moglo učiniti žrtvom ucene, poput korišćenja usluga prostitutki, upuštanja u određene druge aktivnosti koje bi se mogle smatrati nemoralnim uopšte ili u određenoj socijalnoj i mikro-socijalnoj sredini, zloupotrebe alkohola ili čak opojnih droga itd.

Bezbednosno proveravanje se vrši obavljanjem razgovora sa građanima, prikupljanjem podataka od pravnih lica, drugih organa vlasti ili uvidom u registre, evidencije, zbirke i baze podataka koji se vode na osnovu zakona, kao i preduzimanjem drugih mera u skladu sa zakonom i propisima donetim na osnovu zakona. O sprovedenom bezbednosnom proveravanju sačinjava se izveštaj koji se dostavlja državnom organu ili posebnim organizacionim jedinicama čiji je zadatak suzbijanje organizovanog kriminala, terorizma i korupcije (čl. 4. i 13. ZONDOSOKTK), koji su uputili zahtev za bezbednosno proveravanje.

U izveštaju se ne mogu nalaziti podaci određene vrste. Radi se o tri vrste takvih podataka, koji se praktično izuzimaju u izveštaju o sprovedenom bezbednosnom proveravanju. Za takve informacije je karakteristično da bi njihovo otkrivanje moglo ugroziti bezbednost službenih lica koje su vršili bezbednosno proveravanje ili ugroziti buduća bezbednosna proveravanja. Tu spadaju sledeći podaci:

1) podaci na osnovu kojih bi se otkrile metode i postupci, koji su korišćeni u prikupljanju podataka,
2) informacije na temelju kojih bi se identifikovali izvori podataka, te
3) podaci na osnovu kojih bi se identifikovali pripadnici ministarstva nadležnog za unutrašnje poslove, odnosno Bezbednosno-informativne agencije koji su učestvovali u bezbednosnom proveravanju.

Podaci prikupljeni bezbednosnim proveravanjem evidentiraju se, čuvaju i štite u skladu sa zakonom kojim se uređuje tajnost podataka i zakonom kojim se uređuje zaštita podataka o ličnosti, a koriste se samo u svrhu za koju su prikupljeni.

7.2.8. Čuvanje tajnih podataka (član 27. ZONDOSOKTK)

Sva lica koja izvršavaju poslove i zadatke u okviru nadležnosti državnih organa u suzbijanju krivičnih dela navedenih u članu 2. ZONDOSOKTK, dužna su da podatke i saznanja do kojih dođu prilikom obavljanja poslova i zadataka povezanih sa ciljem Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije, čuvaju kao tajne podatke, u skladu sa propisima kojima se uređuje tajnost podataka.

Bez odobrenja nadležnog javnog tužioca ne mogu se javno iznositi podaci iz predistražnog postupka i istrage u postupcima za krivična dela iz člana 2. Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije. Ovo pravilo bi se i inače moralo podrazumevati, a u skladu sa opštim pravilima koja se odnose na javno-tužilačku organizaciju.

I podaci koji se odnose na bezbednosno proveravanja lica koja izvršavaju poslove i zadatke u okviru nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije, kao i podaci o njihovom imovnom stanju (čl. 25. i 26. ZONDOSOKTK), predstavljaju tajne podatke, u odnosu na koje se odnose pravila zakona kojim se uređuje tajnost podataka.

Ukoliko bi lice koje izvršava poslove i zadatke u okviru nadležnosti državnih organa u suzbijanju krivičnih dela organizovanog kriminala, terorizma i korupcije, odalo tajni podatak, ono bi time učinilo krivično delo odavanja tajne, a kako je dužnost čuvanja tajnih podataka striktno propisana zakonom, lice koje bi odalo takav podatak ne bi moglo ni u kom slučaju da se poziva na postupanje u pravnoj zabludi.

7.2.9. Nastavak rada postojećih organa i početak rada novih organa (član 28 – 30. ZONDOSOKTK)

Zakonodavac je posebno uredio određene vremensko-organizacione koordinate, koje se odnose na:

1) pitanja nastavka rada već postojećih organa,
2) početak rada novih državnih organa nadležnih za suzbijanje organizovanog kriminala, terorizma i korupcije, kao i
3) pitanje nadležnosti u odnosu na već pokrenute krivične postupke, čiji su predmet krivična dela navedena u članu 2. Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije.

Od dana početka primene novog Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije, Služba za suzbijanje organizovanog kriminala, obrazovana u skladu sa Zakonom o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, korupcije i drugih

posebno teških krivičnih dela,[18] nastavlja da radi kao organizaciona jedinica nadležna za suzbijanje organizovanog kriminala u Ministarstvu unutrašnjih poslova, u skladu sa ovim zakonom.

Posebna odeljenja za suzbijanje korupcije Višeg javnog tužilaštava u Beogradu, Kraljevu, Nišu i Novom Sadu, organizaciona jedinica nadležna za suzbijanje korupcije u Ministarstvu unutrašnjih poslova i posebna odeljenja za suzbijanje korupcije Višeg suda u Beogradu, Kraljevu, Nišu i Novom Sadu počinju sa radom danom početka primene novog Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije.

Nezavisno od odredaba novog Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije, Bezbednosno-informativna agencija i Vojnobezbednosna agencija nastavljaju sa radom u predmetima krivičnih dela organizovanog kriminala, terorizma i korupcije određenih Zakonom o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije. Ove agencije svoje aktivnosti nastavljaju u skladu sa nadležnostima i ovlašćenjima određenim zakonima i drugim propisima kojima se uređuje njihov, kao i u skladu sa pravilima Zakonika o krivičnom postupku (član 29. ZONDOSOKTK).

Krivični postupci pokrenuti zbog krivičnih dela navedenih u članu 2. Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije, okončaće se pred javnim tužilaštvom ili pred stvarno i mesno nadležnim sudom, odnosno odeljenjem suda koje je bilo funkcionalno nadležno pre dana početka primene novog Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije (član 30. ZONDOSOKTK).

ZAKLJUČAK

Koruptivna krivična dela su izuzetno štetna po pravni sistem i nije sporno da je u demokratskoj pravnoj državi od ogromne važnosti razvijanje pravnih mehanizama za njihovo efikasno otkrivanje, razjašnjavanje i dokazivanje. U tom su pogledu je posebnog značaja primena posebnih dokaznih radnji, odnosno tzv. specijalnih istražnih tehnika. Ovde ipak treba biti i veoma oprezan, jer ako se takve specifične dokazne radnje, koje su nužno skopčane i sa ozbiljnim limitiranjem Ustavom garantovanih prava, primenjuju suviše često i neselektivno, to s jedne strane, dovodi do slabijih dokaznih rezultata u praksi, dok se tako bez preke potrebe, relativizuje niz Ustavnih prava, poput prava na privatnost. Zato je od velike važnosti i da nadležni organi budu efikasno obučeni za primenu takvih specifičnih dokaznih radnji i postupak, te je to i osnovni ratio legis specijalizacije takvih organa, kako na nivou policije i javnog tužilaštva, tako i krivičnog suda.

Osnovne dokazne teškoće u pogledu krivičnih dela organizovanog kriminaliteta i sa njim povezane korupcije, suštinski proizlaze iz dominantnih fenomenoloških obeležja tog tipa kriminaliteta, te nekih bitnih karakteristika kriminalnih organizacija,

[18] („Službeni glasnik RS", br. 42/02, 27/03, 39/03, 67/03, 29/04, 58/04 – dr. zakon, 45/05, 61/05, 72/09, 72/11 – dr. zakon, 101/11 – dr. zakon i 32/13).

a pre svega „zakona ćutanja” koji svojim dejstvom u velikoj meri otežava prikupljanje dokaznog materijala na temelju iskaza svedoka. Drugim rečima, veoma je teško doći do tzv. insajdera. Za mnoga od krivičnih dela koja spadaju u oblast organizovanog kriminaliteta i sa njim povezane korupcije, karakteristično je nepostojanje žrtve u pravom smislu. Naime, u pitanju su tzv. krivična dela bez žrtve ili pasivnog subjekta u smislu materijalnog krivičnog prava, s obzirom da svi učesnici u određenoj kriminalnoj delatnosti dobrovoljno participiraju u njoj. Sa stanovišta pravila krivičnog prava, često su u pitanju krivična dela koja se svode na nužno saizvršilaštvo (Tahović, 1961: 299) kao na primer, kada jedno lice prodaje drogu, a drugo je kupuje i sl. Takva su i sva koruptivna krivična dela. U vezi s ovim, poznata je koncepcija o „krivičnim delima bez žrtve” (victimless crime) u anglosaksonskom krivičnom pravu i kriminologiji, gde se ističe: „Ne prijavljuju se sva krivična dela policiji, što se posebno odnosi na „krivična dela bez žrtve”. Takva krivična dela uobičajeno podrazumevaju dobrovoljno učestvovanje u određenim aktivnostima, iz čega proizlazi da nema „prave” žrtve. Prostitucija,[19] prodaja ili nabavljanje droge, kao i kocka su uobičajeni primeri za krivična dela bez žrtve.” (Singer, LaFond, 1997: 448) Takva su i sva koruptivna krivična dela. Zato se takva krivična dela teško mogu otkrivati i dokazivati bez primene posebnih dokaznih radnji, odnosno tzv. specijalnih istražnih tehnika, a s tim u vezi, takve se specijalne dokazne radnje, veoma teško mogu efikasno primeniti, ukoliko ne postoji i adekvatna specijalizacija nadležnih državnih organa.

Određene posebne dokazne radnje imaju osnovnu zajedničku osobinu da predstavljaju određeni pravno dozvoljeni način potajnog prikupljanja podataka koji mogu imati dokazni značaj, te služenje izvesnim oblicima Zakonikom dozvoljenog „lukavstva“, „obmane“, odnosno „prevare“, što bi se naročito, kada je ne primer, u pitanju prikriveni islednik moglo poistovetiti i sa jednom vrstom „špijunaže“, odnosno prikrivenog prikupljanja važnih podataka, ali ne u odnosu na drugu državu i njene organe, njenu vojsku, legalne organizacije i sl., već prvenstveno, u odnosu na pripadnike organizovanog kriminaliteta.

Takav način prikupljanja dokaznih informacija nije uobičajen kada su u pitanju druge („obične“) vrste krivičnih dela, te se čak u drugim situacijama tako nešto moralo smatrati nedozvoljenim, ali u pogledu potrebe razjašnjavanja i dokazivanja krivičnih dela iz sfere organizovanog kriminaliteta, takve dokazne metode ipak imaju svoje opravdanje. Njihov ratio se zasniva na pojmu, prirodi i osnovnim karakteristikama organizovanog kriminaliteta i sa njim povezane korupcije, ali i težih oblika korupcije uopšte (a u određenoj meri i drugih „posebno teških krivičnih dela“), iz čega direktno proizlaze i velike dokazne teškoće kada je on u pitanju, radi čijeg se prevazilaženja nužno moraju primenjivati dokazni metodi koji inače nikako nisu uobičajeni u slučajevima klasičnog kriminaliteta, ili bi čak tada bili štetni i potencijalno opasni po većinu građana. Ovo je još jedan očigledan primer izrazite povezanosti određenih fenomenoloških karakteristika jednog oblika kriminaliteta, te pravne, odnosno pre svega krivičnopravne i krivičnoprocesne regulative i to prvenstveno u odnosu na st-

[19] U našem krivičnom pravu je bavljenje prostitucijom prekršaj a ne krivično delo, a takođe ni kockanje nije samo po sebi krivično delo, već samo ako su ispunjeni i neki drugi uslovi predviđeni krivičnim pravom

varanje najpogodnijeg normativnog ambijenta za efikasno otkrivanje i dokazivanje krivičnih dela iz te sfere.

U borbi protiv organizovanog kriminaliteta i tzv. visoke korupcije je od ogromne važnosti, kako efikasna specijalizacija nadležnih organa, te adekvatan normativni ambijent, koji tim organima pruža relevantne pravne mogućnosti za efikasno suzbijanje te vrste posebno teških krivičnih dela, tako i razvijanje svesti da se ne sme dopustiti da kriminalna politika, odnosno politika suzbijanja kriminaliteta u praksi bude „ribarska mreža kroz koju prolaze velike ribe, a kojom se hvataju male ribe“.

LITERATURA

1. Aleksić, Ž., Škulić, M. (2013), *Kriminalistika*, Beograd: Pravni fakultet u Beogradu, 7. izmenjeno i dopunjeno izdanje.
2. Beulke, C. (2000), *Strafprozessrecht*, Heidelberg: C. F. Müller Verlag.
3. Brodag, W.D. (2001), *Kriminalistik – Grundlagен der Verbrechensbekämpfung*, Stutgart, München: Richard Boorberg Verlag.
4. Čavoški, A., Reljanović, M. (2011), *Ideja krivičnog prava EU*, Beograd.
5. Čubinski, M. P. (1934), *Naučni i praktični komentar Krivičnog zakonika Kraljevine Jugoslavije*, drugo izdanje, Beograd: Izdavačko i knjižarsko preduzeće Geca Kon.
6. Fletcher, M. and Lööf, R., with Gilmoer, B. (2008), *EU Criminal Law and Justice, Chelthenham*, Horthampton.
7. Hauptmann W. (1996), „Die Bekämpfung der Organisierten Kriminalität“, *Kriminalistik,* No. 11, Heidelberg.
8. Heine, G. (2002), *Koruptionsbekämpfung im Geschäftsverkehr durch Strafrecht?, Zeitschrift des Bernischen Juristenvereins*, Stämpfli Verlag.
9. Kube E., Störzer U. und Timm K. J., (Hrsg) (1994), *Kriminalistik – Handbuch für Praxis und Wissenschaft,* Band II, (J. Kubica, Wirtschaftskriminalität), Stutgart, München usw: Richard Boorberg Verlag.
10. Satzger, H. (2005), *Internationales инд Europäisches Strafrecht*, Baden-Baden: Nomos.
11. Singer, R. Q., LaFond, J. Q. (1997), *Criminal Law – Examples and Explanations*, New York: Aspen Law & Business.
12. Sutherland, E. H., Cresey, D. R. and Luckenbill, D. F. (1992) *Principles of Criminology*, New York: General Hall Inc. Publishers.
13. („Sl. glasnik RS“, br. 94/2016).
14. („Sl. glasnik RS”, br. 42/02, 27/03, 39/03, 67/03, 29/04, 58/04 – dr. zakon, 45/05, 61/05, 72/09, 72/11 – dr. zakon, 101/11 – dr. zakon i 32/13).
15. Škulić, M. (2017), *Krivično procesno pravo*, 10. izmenjeno i dopunjeno izdanje, Beograd: Pravni fakultetu u Beogradu.
16. Škulić, M. (2015), *Organizovani kriminalitet – pojam, pojavni oblici, krivična dela i krivični postupak,* Beograd: Službeni glasnik.

17. Škulić, M. (2012), „Začeci evropskog krivičnog procesnog prava“, „*Zbornik škole prava Evropske unije*“, III sesija, Bar, 4–8. maj 2011, Podgorica, 2012.
18. Tahović, J. (1961), *Krivično pravo – opšti deo*, Beograd: Savremena administracija.
19. Trenschel, W. (1999), „Korruptionsverdacht – und was dann?“, *Kriminalistik,* No. 11, Heidelberg.
20. Zimmerman, B (1999), „Die Bekämpfung der Korruption“, *Kriminalistik,* No. 9, Heidelberg.

ORGANIZATION AND JURISDICTION OF STATE AUTHORITIES WHICH ARE IN THE FUNCTIONS IN FIGHTING AGAINST THE CORRUPTION

In the paper are explained the basic difficulties in detecting and proving criminal offenses of organized crime and related corruption offenses. In the paper is explained too the importance of some international legal mechanisms in relation to this goal, such as INTERPOL, EUROPOL, EUROJUST and OLAF (European Anti-Fraud Office - "European Bureau for the Suppression of Major Frauds"). The author then examined the major normative mechanisms contained in the Law on Organization and Jurisdiction of State Authorities in Combating Organized Crime, Terrorism and Corruption. Special attention is paid to analyzing the principle of specialization in this Code, and commenting on some of the inadequate legal solutions in the legal and technical sense. In conclusion, the author particularly focuses on the view that in the fight against organized crime, and so called, High corruption, is of paramount importance, as efficient specialization of competent authorities, and adequate normative environment, providing these authorities with appropriate legal possibilities for effective suppression of this type of particularly serious criminal offenses, as well as awareness raising that criminal politics, in practice should not to be "a fishing net through which big fish pass and that catching small fish."

KEY WORDS: Corruption, Organized crime, Special Investigative techniques, Specialization, Competent Authorities.

EKONOMSKI KRIMINALITET I ULOGA FORENZIČKOG RAČUNOVODSTVA U NJEGOVOM OTKRIVANJU

Dragan Cvetković[1]
Želimir Kešetović[2]

Ekonomski kriminalitet nesumnjivo je jedan od ključnih problema današnjice, koji sve više narušava nesmetano funkcionisanje privrede, ali i nanosi značajnu materijalnu štetu društvu. Posebno mesto u ovoj grupi kriminalnih radnji, zauzimaju one u računovodstvenoj dokumentaciji, naročito u finansijskim izveštajima, koje podrazumevaju fiktivnu i nepravilnu obradu podataka, a sve to sa ciljem da se prikrije prava slika o stanju sredstava, izvorima sredstava ili poslovnom rezultatu. U nastojanju da se smanji broj ove kategorije kriminalnih radnji došlo je do nastanka i razvoja forenzičkog računovodstva, koje kroz svoje postupke i procedure istražuje modalitete izvršenja raznovrsnih oblika kriminaliteta i prikuplja dokaze koji će biti relevantni za eventualni sudski postupak. Cilj ovog rada jeste da se ukaže na ulogu forenzičkog računovodstva u otkrivanju ekonomskog kriminalteta i na neophodnost njegovog daljeg usavršavanja i razvoja.

KLJUČNE REČI: ***Ekonomski kriminalitet, forenzičko računovodstvo, finansijski izveštaji, dokaze.***

UVOD

Ekonomski kriminalitet[3] obuhvata sve one oblike kriminalnih aktivnosti koje su usmerene protiv ekonomskog sistema nacionalne privrede i njegovog funkcionisanja. Posledice krivičnih dela iz ove oblasti jesu stvaranje nelojalne konkurencije na tržištu, smanjenje radnih mesta, smanjenje kvaliteta javnih usluga usled smanjenja budžetskih prihoda, pojava sive ekonomije, nelegalnih tržišta i drugo.

Ovaj vid kriminala karakteriše neprekidno prilagođavanje novim okolnostima kao što su promena društveno-ekonomskih odnosa, zakonskih propisa kao i razvoj tehničkih dostignuća, a što izuzetno otežava njegovo otkrivanje i dokazivanje. Radi se o izuzetno komplikovanim kriminalnim aktivnostima i finansijskim transakcijama,

[1] Policijska uprava za grad Beograd, Uprava kriminalističke policije, email: cvetkovicdragan@mts.rs
[2] Redovni profesor Fakulteta bezbednosti Univerziteta u Beogradu, email: zelimir.kesetovic@gmail.com

[3] Terminloški, za označavanje pojma ekonomski kriminalitet u stručnoj literaturi upotrebljavaju se izrazi: privredni kriminalitet, finansijski kriminalitet, kriminalitet u privredi, korporacijski kriminal i dr. Za svaki vid deliktnog, a posebno kriminalnog ponašanja, karakteristično je da se njime povređuju određene grupe društvenih aktivnosti, procesi i vrednosti.

čiji je glavni motiv sticanje nezakonite imovinske koristi, ali ne običnom krađom, pretnjom, razbojništvom i slično, nego finansijskim sredstvima koja se nalaze u legalnom finansijskom sistemu ili sredstvima planiranim za budžet države, sredstvima iz samog budžeta, koja se zloupotrebljavaju na nezakonit ili kriminalan način.

Skoro svi oblici ekonomskog kriminaliteta uključujući pranje novca, poresku utaju, razne zloupotrebe u poslovanju, investicione prevare, i sl. u sebi sadrže falsifikovanje dokumentacije i finansijskih izveštaja. Kriminalne radnje u oblasti računovodstva dovode do prikazivanja netačnih informacija o finansijskom stanju, uspešnosti poslovanja i neto imovine privrednog subjekta, pa samim tim uzrokuju i prezentovanje lažnih i falsifikovanih finansijskih izveštaja. Kriminalne radnje u poslovanju najčešće imaju potporu u računovoodstvu, koje sa jedne strane predstavlja intrument njihovog izvršenja i prikrivanja, ali sa druge strane može biti i instrument otkrivanja kriminalnih radnji.

Za otkrivanje savremenih pojavnih oblika ovog kriminaliteta, kao i dokazivanje, potrebno je specifično znanje i iskustvo, odnosno potrebni su specijalisti koji do detalja poznaju tehnologiju i način poslovanja u pojedinim oblastima, kao i propise koji regulišu istu, a zatim i pojavne oblike kriminaliteta kao i metodiku njihovog dokazivanja. S porastom sofisticiranosti i složenosti ekonomskog kriminala, metodi i borbe takođe treba da budu unapređeni i osavremenjeni. Slučajevi su ponekad veoma složeni, a pribavljanje verodostojnih dokaza može biti izuzetno komplikovan postupak. Razvojem forenzičkog računovodstva unapređena su specijalizovana znanja i veštine, neophodna za efikasniju borbu protiv ekonomskog kriminaliteta.

U radu ćemo se baviti pojmovnim određenjem i vrstama kriminalnih radnji. Takođe, analitički ćemo pristupiti kriminalnim radnjama u finansijskim izveštajima i njihovim pojavnim oblicima u računovodstvu i finansijskim izveštajima. Nakon pojmovnog determinisanja forenzičkog računovodstva, prezentovaćemo metode i tehnike forenzičkog računovodstva u otkrivanju i istraživanju kriminalnih radnji.

1. TIPOLOGIJA KRIMINALNIH RADNJI

U dosadašnjoj praksi se pokazalo da ekonomski kriminaliteta ispoljava kroz netačno finansijsko izveštavanje privrednih društava, prevarama, manipulaciju na berzama hartija od vrednosti i robe, podmićivanje osoba zaduženih za raspolaganje javnim sredstvima u nameri pribavljanja povoljnijih ugovora, netačnom poreskom izveštavanju, proneverama, isporukama neadekvatne robe, poreskim utajama, zloupotrebama u vezi sa stečajem, zloupotrebama u javnim nabavkama, privatizaciji, kao i pranju novca, stvaranju tajnih fondova i finansiranju terorizma. Ovaj vid kriminaliteta pogađa veći ili neodređeni broj žrtava ili društvo u celini, ugrožava funkcionisanje nacionalne ili međunarodne ekonomije i izaziva nepoverenje u ekonomski sistem.

Nezavisno od pojavnog oblika, krimianlne radnje po pravilu karakterišu nekoliko bitnih elemenata:

1. netačno iskazivanje činjenica bitnih za donošenje poslovnih odluka;
2. postojanje svesti pojedinaca o tome da su prezentovani podaci lažni;

3. lice koje prima informacije tretira ih kao pouzdane i relevante za poslovno odlučivanje;
4. nastanak štete u poslovanju kao posledica svega prethodno navedenog.

U savremenom smislu, kriminalne radnje uključuju nepoštenje u obliku namernog obmanjivanja ili namernog lažnog predstavljanja materijalnih činjenica (Singleton et al., 2010: 12). U Međunarodnim standardima revizije prevare, odnosno kriminalne radnje se definišu kao nameran akt koji je izvršen od strane jednog ili više lica, iz redova uprave, zaposlenih ili trećih lica, koji ima za posledicu prezentaciju netačnih informcija u finansijskim izveštajima. Postoje dve osnovne kategorije kriminalnih radnji:

1. Malverzacije ili prevare – namerno izvedena obmana s ciljem obezbeđenja nepravedne ili protivzakonite koristi,
2. Kriminalne radnje u finansijskim izveštajima (tzv. kriminal belog okovratnika, white collar crime)

Postoji više načina na koje se mogu podeliti kriminalne radnje. Jedna od njih se može odnositi na to da li je kriminalna radnja izvršena protiv ili u ime organizacije. Iako postoji više načina i kategorizacija kriminalnih radnji, u literaturi se često sreću sledeće osnovne grupe prema:

- *Izvršiocima kriminalnih radnji*
- *Odredbama krivičnog zakonodavstva*
- *Ciklusima u računovodstvu*
- *Pojavnim oblicima i načinu izvršenja kriminalne radnje*

Kriminalne radnje prema izvršiocima - Kada je reč o kriminalnim radnjama i njihovim izvršiocima iste mogu uključivati (Albrecht et al., 2012: 10):

1. One u kojima je organizacija žrtva prevare:

- Prevare izvršene od strane zaposlenih gde je izvršilac zaposleni u organizaciji
- Prevare prodavaca – izvršilac je dobavljač kompanije
- Prevare kupaca – izvršilac je kupac kompanije

2. Prevare uprave gde su žrtve akcionari ili kreditori kompanije
3. Različiti vidovi prevara sa investicijama i akcijama, kao i različite prevare sa potrošačima gde su žrtve obično nesmotreni pojedinci
4. Drugi različiti vidovi prevara

U ovu grupu spadaju: kriminalne radnje zaposlenih, rukovodstva, investicione prevare, prevare prodavaca, kupaca, ostale raznovrsne prevare tj.one koje nisu finansijske prirode. Ukoliko prevare ne spadaju ni u jednu od prethodno tri nabrojane onda

one čine druge, tj. ostale vidove prevara koji nisu izvršene sa ciljem finansijske koristi već iz nekih drugih razloga.

Kriminalne radnje prema odredbama krivičnog zakonodavstva - Kada je reč o računovodstvenoj teoriji i praksi najvažniji su zakoni i zakonski propisi koji čine osnovu finansijskog sistema jedne države. Kako su zakonski propisi promenljivog karaktera i mogu se razlikovati po težini sankcija u vidu prekršaja, privrednih prestupa ili pak krivičnih dela, za teoriju i praksu ispitivanja kriminalnih radnji u finansijskim izveštajima, potrebno je poznavati krivično zakonodavstvo domicilne države. U krivičnom zakoniku Republike Srbije postoji veliki broj krivičnih dela, ali će težište biti usmereno na krivična dela koja se odnose na ekonomsko-finansijsku oblast. U tom smislu navešćemo sledeća krivična dela koja su predviđena i sankcionisana Krivičnim zakonikom, a koja mogu imati direktnog ili indirektnog efekta na finansijske izveštaje:

- Krivična dela protiv imovine: utaja, prevara i neosnovano dobijanje i korišćenje kredita i drugih pogodnosti;
- Krivična dela protiv privrede: prevara u obavljanju privredne delatnosti, poreska utaja, zloupotreba položaja odgovornog lica, zloupotreba u postupku privatizacije, prouzrokovanje stečaja, prouzrokovanje lažnog stečaja i pranje novca;
- Krivična dela protiv pravnog saobraćaja: falsifikovanje isprave, posebni slučajevi falsifikovanja isprave, falsifikovanje službene isprave i navođenje na overavanje neistinitog sadržaja.
- Krivična dela protiv službene dužnosti: zloupotreba službenog položaja, prevara u službi, pronevera.

Osim navedenih krivična dela, i druga mogu imati materijalno značajan uticaj na poslovanje privrednih društava i njihove finansijske izveštaje (Primanje mita, Davanje mita i dr.). Različiti pojavni oblici kriminalnih radnji zastupljeni su i mogu se javiti u svim delatnostima.

Pored Krivičnog zakonika Republike Srbije, oblast privrednog poslovanja, regulisana je i drugim zakonima koji generalno regulišu poslovanje, kao i zakonima koji uređuju specifične oblasti poslovanja (građevinarstvo, energetika, poljoprivreda itd.), te u tom smislu navodimo zakone: Zakon o privrednim društvima, Zakon o obligacionim odnosima, Zakon o bankama, Zakon o PDV-u, Zakon o porezu na dobit, Zakon o računovodstvu itd., pri čemu treba naglasiti da ovo nije konačna lista zakona koji se primenjuju na oblast privrednog poslovanja.

Kriminalne radnje prema ciklusima u računovodstvu - Ova podela kriminalnih radnji u finansijskim izveštajima jeste sa stanovišta računovodstvenih ciklusa, pa se kriminalne radnje mogu razvrstati u sledeće cikluse:

- Prodaje i naplate
- Kupovina i plaćanja
- Platnih lista i kadrova
- Skladišta i zaliha
- Pribavljanja kapitala

Kriminalne radnje prema pojavnim oblicima i načinu izvršenja - Kako bi onaj ko istražuje nastanak kriminalne radnje mogao da izvede postupke njenog otkrivanja i sprečavanja, on mora pored posedovanja računovodstvenih i drugih stručnih veština i znanja, dobro poznavati pojavne oblike i načine izvršenja kriminalnih radnji. Očigledan je značaj poznavanja pojavnih oblika kao i načina izvršenja pojedinih kriminalnih radnji, za njihovu uspešno sprečavanje i otkrivanje u finansijskim izveštajima. Međunarodni standardi revizije u skladu sa tim kao glavne oblike kriminalnih radnji u finansijskim izveštajima navode:

- lažno finansijsko izveštavanje
- protivpravno prisvajanje sredstava

Lažno finansijsko izveštavanje se određuje kao „nameran pogrešan iskaz ili izostavljanje određenih podataka ili obelodanjivanja u finansijskim izveštajima u cilju prevare korisnika finansijskih izveštaja (MSSR, 2005: 277), dok se protivpravno prisvajanje sredstava odnosi na prisvajanje sredstava pravnog lica koje je često praćeno prepravljenim, kao i lažnim evidencijama u cilju sakrivanja imovine koja je prisvojena ili kako bi se ista upotrebila bez adekvatnog ovlašćenja (MSSR, 2005:2787).

Međutim, Udruženje ovlašćenih istražitelja prevara (ACFE)[4] osim ova dva glavna tipa kriminalnih radnji, uključuje i treću i to korupciju u kojoj izvršioci „nezakonito koriste svoj uticaj u poslovnim transakcijama u nameri da pribave neku korist za sebe ili drugu osobu, suprotno njihovim dužnostima koje imaju u odnosu na poslodavca ili pravima drugih“ (Wells et al., 2005: 41). Naime, ACFE vrši podelu prema tzv. profesionalnim prevarama (*Occupational fraud*). Ova vrsta prevare uključuje upotrebe nečijeg profesionalnog zanimanja u svrhe ličnog bogaćenja, kroz namernu zloupotrebu sredstava ili imovine organizacije i može biti počinjena je od strane uprave ili zaposlenih. ACFE profesionalne prevare prema pojavnim oblicima definiše na sledeći način:

- *protivpravno prisvajanje sredstava ili otuđenje imovine*
- *lažno finansijsko izveštavanje*
- *korupcija*

2. KRIMINALNE RADNJE U FINANSIJSKIM IZVEŠTAJIMA

Kada govorimo o ekonomskom kriminalitetu potrebno je naglasiti da tu izdvajamo dva razloga za njegovu pojavu, a to su: neverodostojno računovodstveno izveštavanje, i nedovoljno uređen poslovno-organizacijski sistem i neodgovarajući unutrašnji nadzor. Verovatnoća nastanka kriminalne radnje najčešće je funkcija tri faktora: motiv

[4] ACFE (Association of Certified Fraud Examiners) je nezavisno, naučno i profesionalno multidisciplinarno društvo koje pokriva veliki broj forenzičkih disciplina ili sličnih oblasti uključujući i forenzičko računovodstvo. Svrha ACFE je da svojim članovima obezbedi kontinuirano usavršavanje iz oblasti forenzičkog računovodstva i savetovanja na mnogim profesionalnim poljima. ACFE je kroz edukaciju i obuku podigao standarde na viši nivo. Jedan od sertifikata koji izdaje ACFE je Ovlašćeni forenzički računovođa (Cr.FA).

(privlačnost), mogućnost (prilika) i odsustvo integriteta (Pickett, 2007). Ovome obavezno treba dodati i sposobnost da se manipuliše činjenicama u finansijskim izveštajima kako bi se prikrila kriminalna radnja. Izvršioci kriminalnih radnji nastoje da prikriju tragove o njihovim nezakonitim postupcima. Ipak, poznato je da ne postoji savršen zločin, i shodno tome svaka kriminalna radnja uvek ostavlja neki trag. Indicije koje mogu ukazivati na kriminalne radnje u finansijskim izveštajima, ali mogu biti i posledica nesavesnog rada i grešaka,[5] najčešće nastaju kao ishod namernog nepoštovanja računovodstvenih procedura.

Iz aspekta istraživanja zloupotreba u finansijskim izveštajima, poseban značaj za njihovo razumevanje ima tzv. *kreativno računovodstvo* koje oslikava jednu drugu stranu računovodstva Kreativno računovodstvo podrazumeva upotrebu ili zloupotrebu računovodstvenih tehnika i načela da bi se prikazali finansijski rezultati koji namerno odstupaju od fer i istinitog iskaza (Oregan, 2006). Tehnike koje se koriste u svrhu lažiranja financijskih izveštaja nazivaju se jednim imenom „kreativno računovodstvo" a u literaturi se opisuju kao (Belak, 2011: 146):

a) Upravljanje zaradom (dobitkom) predstavlja postupak u kome uprava aktivno manipuliše dobitkom prema unapred utvrđenom i željenom iznosu koji je ona odredila, prema predviđanjima datim od strane menadžera, računovođa ili analitičara kako bi dobitak pratio održivi trend.

b) *Nasilno (agresivno) računovodstvo* podrazumeva preteran i nameran izbor i primenu računovodstvenih principa i postupaka u cilju postizanja željenog rezultata, najčešće iskazivanja veće dobiti, bilo da su izabrani postupci u skladu ili ne sa standardima i pravilima struke. Veliki deo agresivnog računovodstva pripada istovremeno i području lažnog finansijskog izveštavanja. Jedni od najčešće primenjivanih postupaka agresivnog računovodstva su agresivna kapitalizacija i prenaglašena revalorizacija. Zatim, ovde mogu spadati i dodatno povećanje rashoda sa protivknjiženjem fiktivnih stavki na potražnoj strani, smanjenje stavki rezervisanja radi povećanja prihoda, međusobno zatvaranje stavki kupaca i dobavljača bez osnove u poslovnim događajima.

v) Ujednačavanje zarade (dobitka) predstavlja takvu vrstu manipulacije dobitkom kako bi se iskazali ujednačeni iznosi dobiti kroz uzastopne vremenske periode tako što se u profitabilnim periodima deo dobiti ne iskazuje, već se odlaže u vidu latentnih rezervi, koje se koriste i razlažu u onim periodima kada nije ostvarena željena dobit.

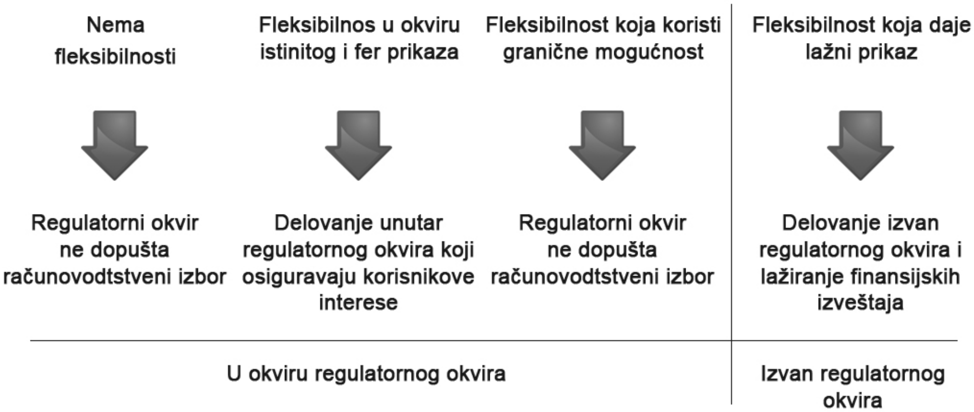
g) Lažirano finansijsko izveštavanje predstavlja namerno pogrešno prikazivanje ili izostavljanje iznosa ili napomena u finansijskim izveštajima, kako bi se korisnici finansijskih izveštaja doveli u zabludu i koje kao rezultat može biti podvrgnuto upravnom, građanskom i krivičnom postupku. Primeri lažnog finansijskog izveštavanja mogu uključiti ispostavljanja lažnih računa, prodaju "na crno", a terećenje

[5] Za razliku od kriminalne radnje koja predstavlja nameran čin koji izvrši jedno ili više lica među rukovodstvom, koja su odgovorna za upravljanje, zaposleni ili treća lica koja su uključena u tajni dogovor da pribave nepravednu ili protivzakonitu prednost, greška predstavlja nenamerni pogrešni iskaz u finansijskim izveštajima, uključujući propust da se unese iznos ili da se obelodani određena činjenica, koji se mogu ispraviti.

troškova na rashode ili na zalihe, fiktivne prodaje povezanim društvima, obračune lažnih putnih naloga, skrivene isplate dobiti, trošenje sredstava kompanije u privatne svrhe itd.

U nastavku na slici 1. prikazano je definisanje područja kreativnog računovodstva. Veća fleksibilnost znači i veću mogućnost zloupotrebe. Slika prikazuje da je kreativno računovodstvo moguće unutar regulatornih okvira u onim područjima koja nisu dovoljno pojašnjena ili dopuštaju velika odstupanja. Kad pređe granicu izvan regulatornih okvira tada spada u krivična dela.

Slika 1. Definisanje područja primene kreativnog računovodstva prema fleksibilnosti okvira za finansijsko izveštavanje (Belak, 2011:143)

Lažno finansijsko izveštavanje nastaje kao posledica netačnog iskazivanja podataka u finansijskim izveštajima. Dosadašnja praksa je pokazala da se većina manipulacija u finansijskim izveštajima ostvaruje manipulisanjem rashodima i prihodima u Bilansu uspeha i manipulisanjem obavezama i imovinom u Bilansu stanja. Putem lažnog finansijskog izveštavanja menadžment može uticati na: (Dimitrijević, 2013: 69):

- visinu iskazane dobiti, odnosno bilans uspeha;
- visinu iskazane neto imovine, odnosno bilans stanja;
- visinu iskazane neto gotovine iz operativne aktivnosti.

Lažno finansijsko izveštavanje može da se ispoljiti u dva pravca i to, a to su: prikazivanje lošijeg imovinsko - finansijskog položaja i manjeg finansijskog rezultata i prikazivanje boljeg imovinsko - finansijskog položaja i većeg finansijskog rezultata. Menadžment sačinjavanjem lažnih finansijskih izveštaja želi da postigne jednu od sledeće dve strategije:

1. iskazivanje više dobiti u odnosu na ostvarenu dobit putem povećanja prihoda i dobitaka i/ili smanjenjem rashoda i gubitaka tekućeg perioda;

2. iskazivanje niže dobiti u odnosu na ostvarenu dobit putem iskazivanja nižih prihoda i dobitaka i/ili viših rashoda i gubitaka tekućeg perioda.

Najčešći pojavni oblici manipulacije jesu: (Belak, 2011: 151)

- Manipulacija troškovima i rashodima
- Manipulacija prihodima
- Manipulacija rezerviranjima
- Stvaranje nerealne aktive – kapitalizacija tekućih troškova
- Agresivna revalorizacija radi poboljšanje slike o solventnosti i smanjenja utiska o visokim zaradama
- Skrivanje obaveza
- Isisivanje novca iz privrednog subjekta
- Složene transakcije
- Krađa gotovine

Primena kreativnog računovodstva gotovo uvek za posledicu ima gubitke u tržišnoj vrednosti privrednog subjekta. Štete koje nastaju zbog prezentovanja lažnih finansijskih izveštaja odnose sa na gubitke zbog pogrešno donetih odluka, ali i na gubitak poverenja inestitora, poverilaca i drugih korisnika finansijskih izveštaja. Moguće negativne implikacije su: (Petrova, 2008: 23-34)

- smanjena pouzdanost, kvalitet, transparentnost i integritet procesa finansijskog izveštavanja,
- rizikuju se integritet i nepristrasnost revizijske profesije i revizora i revizorskih kuća posebno,
- manje poverenje tržišta kapitala u pouzdanost finansijskih informacija,
- manji kredibilitet tržišta kapitala,
- negativan uticaj na nacionalni ekonomski razvoj i prosperitet,
- veliki sudski troškovi,
- uništena karijera lica koja učestvuju u lažnom finansijskom izveštavanju,
- stečaj i veliki ekonomski gubici kompanije koja učestvuje u lažnom finansijskom izveštavanju,
- potreba za normativnom intervencijom,
- poremećaj normalnog poslovanja i aktivnosti optuženih kompanija,
- ozbiljna sumnja u efikasnost revizije finansijskih izveštaja i
- umanjen javni kredibilitet i poverenje u računovodstvenu i revizorsku profesiju.

Na bazi prethodnih negativnih implikacija, štetu podnose investitori, privredno društvo u kome je otkriveno kreativno računovodstvo, tržište kapitala i ostali mogući korisnici finansijskih izveštaja. U ostale stejkholdere koji će pretrpeti posledice kreativnog računovodstva možemo svrstati zaposlene u konkretnom privrednom društvu, državu i širu javnost. Zaposleni se sreću sa gubicima u visini neisplaćenih zarada i gubitkom posla. Država trpi gubitke zbog neplaćenih poreza, a šira javnost

će imati negativnu reputaciju u budućnosti, gubi se šansa za otvaranje novih filijala i radnih mesta.

3. FORENZIČKO RAČUNOVODSTVO: POJAM I RAZVOJ

Forenzičko računovodstvo (forensic accounting), po mišljenju mnogih autora, jedna od najstarijih profesija koja datira još iz vremena Egipčana. „Oči i uši" faraona bile su oličene u licima koja su u osnovi imala ulogu računovođe – forenzičara i koja su brinula o zalihama pšenice, zlata i druge imovine. To su morale biti osobe od poverenja, odgovorne i sposobne da obavljaju tako uticajnu funkciju. (Singleton et al., 2010: 46-51).

Forenzičko računovodstvo svoje korene ima još iz 1817. godine iz slučaja Meyer protiv Sefton-a, koji se vodio u kanadskom sudu u vezi sa uzrokovanjem bankrotstva, a ticao se stečajne mase (budući da je priroda dokaza bila takva da nije mogla biti ispitana na sudu), dozvoljeno je prvi put veštaku da ispita račune firme u stečaju i da o tim nalazima posvedoči na sudu. Upravo ovaj računovođa bio je, po mišljenju dr Larry-a Crumbley-a, pionira forenzike, prvi računovođa forenzičar u istoriji koji je forenzičko računovodstvo utemeljio kao profesiju. (Singleton et al., 2010: 46-51).

Od brojnih definicija koje se nalaze u literaturi koja se bavi forenzičkim računovodstvom najpotpunijom se čini ona koju je dalo Udruženje ovlašćenih istražitelja prevara (ACFE) po kojoj forenzičko računovodstvo predstavlja korišćenje računovodstvenih veština u parničnim ili krivičnim postupcima, uključujući opšteprihvaćene računovodstvene i revizorske principe, u cilju utvrđivanja izgubljenih profita, prihoda, imovine ili štete, procene efikasnosti internih kontrola, otkrivanja prevara ili realizacije drugih aktivnosti koje zahtevaju uključivanje računovodstvenih ekspertiza u pravni sistem. Dakle, forenzičko računovodstvo se može odrediti kao primena svih računovodstvenih, revizorskih i drugih finansijskih veština i znanja u razjašnjavanju odnosa, činjenica i ekonomskih transakcija koje mogu biti, ili su već predmet sudskog postupka i slično.

U suštini, forenzičko računovodstvo predstavlja primenu istražnih i analitičkih veština s ciljem otkrivanja manipulacija u finansijskim izveštajima koje odstupaju od računovodstvenih standarda, poreskih propisa i ostalih zakonskih odredbi. Ono može biti preventivno i kurativno. Svrha preventivnog rada je da se spreči nastanak nedozvoljenih privrednih i finansijskih radnji. Kod kurativnog rada već postoje pojave koje ukazuju na nedozvoljene radnje. Forenzički računovođa treba da preispita i oceni takve radnje, da pruži nezavisno i nepristrasno mišljenje i da priloži dokaze o kaznenoj radnji. (Đekić et al., 2011: 71–86).

Glavni uzorci koji su doprineli nastanku forenzičkog računovodstva jesu zaštita postojeće imovine i otkrivanje načina počinjenih kriminalnih radnji. Evidentno je da forenzičko računovodstvo, kao posebna disciplina, nastalo kao neophodna reakcija na različite vidove prevara koji su se javljali kroz istoriju.

4. TEHNIKE I METODE FORENZIČKOG RAČUNOVODSTVA

U svom poslu forenzičke raćunovođe koriste sledeće tehnike za analizu odnosa između stavki u finansijskim izveštajima, odnosno analizu poslovnih transakcija:

- Horizontalna analiza - upoređuje stavke iz tekućeg perioda sa istim stavkama iz prethodnog perioda;
- Vertikalna analiza - upoređuje procentne udele pojedinih stavki u finansijskim izveštajima;
- Upoređivanje detaljnih stavki u finansijskim izveštajima – sa istim ili sličnim stavkama iz prethodnih perioda;

Analiza odnosa - u finansijskim izveštajima u područjima profitabilnosti, likvidnosti, solventnosti, aktivnosti i stvaranja vrednosti.

Ovo su tehnike koje koje razlažu problem do detalja i deluju u kontekstu formiranja upoređenja određenih uzajamno povezanih segmenata poslovanja, a ti odnosi na kraju, eventualno, impliciraju mogućnost kriminalne radnje. One predstavljaju koristan alat u određivanju, da li pojedina salda računa, pozicije u bilansima, imaju veću šansu da budu predmet kriminalnih radnji.

Zbog činjenice da se u knjigovodstvu svaki proknjiženi poslovni događaj odražava na dva ili više računa finansijskih izveštaja, razumno je očekivati da postoje čvrste korelativne veze između podataka koji su u tim izveštajima i obelodanjeni (npr, računi potraživanja po prirodi stvari uvek imaju korelativnu vezu sa računima prihoda od prodaje). Upravo na ovim premisama se i temelji analiza finansijskih izveštaja koja suštinski predstavlja analizu značajnih pokazatelja i trendova, uključujući i rezultate ispitivanja, fluktuaciju i odnose koji nisu dosledni sa drugim važnim informacijama ili koji odstupaju od unapred postavljenih veličina. (Andrić et al., 2004: 178).

Na osnovu izrečene odrednice jasno se može zaključiti da je osnovna karakteristika analize finansijskih izveštaja u tome da ona svoje rezultate i zaključke donosi na osnovu poređenja pojedinih podataka od kojih se u praksi najčešće koriste sledeći: (Thomas et al., 2006: 146)

- poređenje tekućih podataka privrednog društva u odnosu na podatke iz prethodnih perioda;
- poređenje podataka privrednog društva u odnosu na podatke iskazane u budžetima, predviđanjima ili projekcijama;
- poređenje podataka privrednog društva u odnosu na podatke grane poslovanja i/ili uporedivih podataka drugih tržišnih učesnika;
- poređenje finansijskih podataka privrednog društva u odnosu na njegove nefinansijske(poslovne)podatke i
- poređenje podataka privrednog društva u odnosu na prethodno određene i očekivane podatke,

Kao sa svakom drugom analizom finansijskih izveštaja, horizontalna i vertikalna analiza same po sebi ne inkriminišu nikoga niti dokazuju postojanje kriminalnih radnji, već samo predstavljaju pokazatelj mogućnosti postojanja finansijskih nezakonitosti u jednom ili više područja poslovanja.

Potrebno je ukazati na nekoliko matematičkih metoda i modela koji se mogu upotrebiti kao potpora analizi finansijskih izveštaja a koji su usmereni kako na otkrivanje nezakonitih finansijskih postupaka, tako i na predviđanje bankrota koji mogu biti rezultat finansijskih malverzacija. Među najčešće upotrebljavanim su Altmanov Z, Benfordov zakon i Beneish M-score.

Takođe, jedan od načina otkrivanja kriminalnih radnji u finansijskim izveštajima jeste korišćenje odgovarajućeg računarskog softvera, koji je u stanju da prati i evidentira određene nelogičnosti u knjiženju, postupcima zaposlenih, korišćenju neadekvatne dokumentacije i slično. Neobične aktivnosti softver evidentira i prijavljuje nadležnim kontrolorima. Analizirajući podatke u računovodstvenom sistemu softver može uočiti određene signale moguće prevare, među kojima su najvažniji: slični nazivi kupaca ili dobavljača, čime izvršilac prevare pokušava da „progura" lažne fakture koristeći nepostojeće kupce ili dobavljače; slični podaci kupaca ili dobavljača; ista adresa kupca ili dobavljača i adresa nekog od zaposlenih; plaćanje kupcu ili dobavljaču izvršeno na tekući račun ili adresu koja ne odgovara njihovim osnovnim podacima; plaćanje u identičnim ili sličnim iznosima; učestalost povraćaja izvršenih plaćanja prema kupcima ili dobavljačima od strane zaposlenih. (Coenen, 2008: 124-125)

ZAKLJUČAK

Kriminalne radnje iz oblasti ekonomskog kriminaliteta, uglavnom, nastaju kao rezultat stavljanja ličnih interesa pojedinaca iznad opštih interesa privrednog subjekta kao celine. Takve radnje se nastoje prikriti odnosno zataškati kako bi se očuvale postojeće pozicije ili pridobile primamljivije. Prikrivanje se vrši najčešće pod velom kreativnog-manipulativnog računovodstva, što umanjuje pouzdanost, kvalitet i integritet procesa finansijskog izveštavanja. Neverodostojni finansijski izveštaji proizvod su kreativnog odnosno manipulativnog računovodstva. Naravno, radi se o lažnim podacima, čija je glavna svrha lažno prikazivanje ekonomskih okolnosti i uspeha poslovnog subjekta, a rezultat su zloupotreba pravnih i drugih profesionalno-etičkih normi pri njegovim odlukama.

Za efikasno otkrivanje ekonomskog kriminaliteta potrebna su stručna znanja, sposobnosti i veštine iz oblasti računovodstva, forenzičkog računovodstva i revizije. U kriminalističkom i finansijskom istraživanju u poslednje vreme sve više se ističe forenzičko računovodstvo. Reč je novoj multidisciplinarnoj oblasti koja objedinjuje znanja o finansijama, računovodstvu, reviziji, bankarskom i berzanskom poslovanju, informatici, kao i poznavanja krivičnog zakonodavstva, funkcionisanja državnih institucija, istražnim tehnikama, kao i drugim finansijskim veštinama, a sve u cilju razjašnjavanja odnosa činjenica i finansijskih transakcija u sporovima i istragama.U nadležnosti forenzičkog računovođe je detaljno ispitivanje sumnjivih transakcija u poslovnom entitetu i prikupljanje dokaza koji potvrđuju ili osporavaju indicije o kriminalnoj radnji.

Osnovni cilj forenzičkog računovodstva je da otkrije prevaru, proneveru i ostale kriminalne radnje, kao i da pruži sudsku podršku kroz finansijsko veštačenje, konsultantske i druge usluge. Forenzičkim računovodstvom se bave forenzičke računovođe koji poseduju adekvatna znanja i eštine za otkrivanje i dokazivanje kriminalnih radnji. Forenzičke računovođe mogu delovati preventivno i naknadno, kako na internom, tako i na eksternom polju.

Na kraju, uloga forenzičkog računovodstva je da, na temelju verodostojnih dokaza, sačini i prezentuje objektivno, nezavisno i nepristrasno mišljenje o uzrocima nastalih prevara, da analizira uzroke i posledice kriminalnih radnji u finansijskom izveštavanju, da otkrije i analizira neistinito finansijsko izveštavanje, da preporučuje poboljšanje sistema za otkrivanje prevare i sl. Stoga, se može zaključiti da forenzičko računovodstvo predstavlja izuzetno efikasan instrument otkrivanja različitih vidova kriminalnih radnji, ali i prikupljanja dokaza koji će biti validni za sud i izvesti izvršioce kriminalnih aktivnosti pred lice pravde.

LITERATURA

1. Albrecht, S., Albrecht, C., Albrecht, C., & Zimbelman, M. (2012) *Fraud Examination.* Mason, OH: South-Western.
2. Andrić, M., Krsmanović, B. i Jakšić, D. (2004) *Revizija-Teorija i praksa,* Ekonomski fakultet Subotica.
3. Belak, V., (2011), *Poslovna forenzika i forenzično računovodstvo,* Zagreb: Belak Excellens.
4. Coenen, T., (2008), Essentials of Corporate Fraud, John Wiley & Sons, Inc, New York, Forensic Audit vs. Financial Statement Audits, Currents Accounts, preuzeto sa sajta:http://www.iagforensics.com/wp-content/uploads/2009/12/GSCPA-Thomas Buckhoff-ct08.pdf.
5. Dimitrijević, D., (2013), *Forenzičko računovodstvo – sredstvo zaštite kvaliteta finansijskog izveštavanja*, doktorska disertacija, Ekonomski fakultet Kragujevac.
6. Đekić, M., Filipović, P. i Gavrilović M., (2011), „Forenzičko računovodstvo i finansijske prevare u svetu”*, Ekonomija: teorija i praksa*, broj 4, Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu, Fakultet za ekonomiju i inženjerski menadžment u Novom Sadu.
7. Golden, W.T., Skalak, L. S. and Clayton, M. M. (2006), *A Guide to Forensic Accounting Investigation,* John Wiley&Sons,
8. Krivični zakonik, „Službeni glasnik RS“, br. 85/05, 88/05, 107/05, 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14, 94/16.
9. *Međunarodni standardi i saopštenja revizije*, (2005) Savez računovođa i revizora Srbije, Beograd,
10. Oregan, P. (2006), *Financial Information Analysis.2and ed.*, London: Jonh Wiley& Sons.
11. Petrova, D. (2008), „Korišćenje računovodstvenih procena u manipulativnom finansijskom izveštavanju i odgovornosti revizora”, *Računovodstvo*, 7/8.

12. Pickett, K.H.S. (2007) *Osnovni priručnik za internu reviziju*, Beograd: Savez računovođa i revizora Srbije.
13. Peloubet, M., (1946), "Forensic Accounting: Its place in Today's Economy", *Journal of Accountancy,*
14. Singleton, T., Singleton, A., Bologna, J. and Lindquist, R. (2010), *Revizija kriminalne radnje i forenzičko računovodstvo*, Beograd: Savez Računovođa i Revizora Srbije.
15. Wells, T. Joseph: (2005), *Principles of Fraud Examination,* John Wiley&Sons New Yersey.

ECONOMIC CRIMINALITY AND THE FORM OF FORENZIC ACCOUNTANCY IN ITS DISCOVERY

Economic crime is undoubtedly one of the key problems of today, which increasingly disturbs the smooth functioning of the economy, but also causes significant material damage to society. Particularly in this group of criminal activities, they are used in accounting documents, especially in financial reports, which involve fictitious and incorrect processing of data, all with the aim to conceal the true picture of the state of assets, sources of funds or business results. In an effort to reduce the number of this category of criminal activities, the forensic accounting was developed and developed, which, through its procedures and procedures, investigates the modalities of the execution of various forms of crime and collects evidence that will be relevant to the eventual court proceedings. The aim of this paper is to point out the role of forensic accounting in the detection of economic crime and the necessity of its further development and development.

*KEY WORDS**:** economic crime, forensic accounting, financial reports, evidence.*

INSTITUCIONALNI KAPACITETI SRBIJE ZA SUPROTSTAVLJANJE ORGANIZOVANOM KRIMINALU, TERORIZMU I KORUPCIJI

Zoran S. Pavlović[1]

Uspešno suprotstavljanje organizovanom kriminalu i svim krivičnim delima povezanih sa tom pojavom jedan je od osnovnih prioriteta savremenih zemalja. To je i jedan od glavnih ciljeva za Republiku Srbiju na putu ka evropskim integrativnim procesima. Analizom relevantnih propisa zaključuje se da recepcija uslova postavljenih pred zakonodavca u procesu usklađivanja nacionalnog krivičnog prava sa evropskom pravnom tekovinom i standardima acquisa nije mehanički proces već permanentni zadatak stvaranja sistema krivičnog procesnog prava i podizanja kapaciteta nadležnih organa u cilju obezbeđivanja uslova za efikasno suzbijanje organizovanog kriminala, terorizma i korupcije. Usvajanjem nove legislative i širenjem kapaciteta tužilaštva i postojećih institucija treba da se ispoštuju utvrđeni standardi i opšteprihvaćeni instituti, sa idejom njihovog usklađivanja sa postojećom pravnom tradicijom. Nove istražne metode i prošireni organizacioni oblici nadležnih državnih organa doprinose uspešnijem suprotstavljanju svim oblicima kriminaliteta i trajnoj stabilizaciji državnog pravnog poretka Republike Srbije.

KLJUČNE REČI: Suzbijanje organizovanog kriminaliteta, evropska pravna tekovina i standardi, poštovanje pravne tradicije, nadležne institucije, sistem krivičnog procesnog prava.

UVODNE NAPOMENE

Jedno od najsloženijih pitanja u radu srpskog pravosuđa i drugih nadležnih državnih organa – zakonito i efikasno suprotstavljanje organizovanom kriminalu, terorizmu i korupciji početkom 2018. dobilo je svoje drugačije odelo, kroz izmenjene institucionalne kapacitete u Republici Srbiji u vezi sa navedenim krivičnim delima. Najvažniji akteri - državni tužioci, koji se od 2011. u postupcima za organizovani kriminal, a od 2013. godine u i u drugim kaznenim postupcima javljaju kao oni subjekti koji su *dominus et deus* u pretkrivičnom i istražnom postupku, dobili su kroz nove organzacione forme, dodatne mogućnosti koje bi trebalo da obezbede ključne elemente profesionalnosti i odgovornosti pojedinaca, nosilaca javnotužilačke funkcije.

[1] Redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta Privredna akademija, Novi Sad i Pokrajinski zaštitnik građana - Ombudsman APV, email: zoran.pav@hotmail.com

Republiku Srbiju u ovoj materiji obavezuju i brojni međunarodnopravni standardi, dokumenti i normativna rešenja doneta u okviru Ujedinjenih nacija, Saveta Evrope i Evropske Unije. Ustavna rešenja dozvoljavaju da se odredbe međunarodnih konvencija koje nas obavezuju mogu primenjivati i neposredno, ako se radi o normama *self – executing* prirode (Pavlović, 2017: 142). Pitanje je retoričke prirode koliko je naša judikatura, ali i javnotužilačka organizacija spremna na takvu primenu, naročito imajući u vidu problem nedostajanja ustavnog rešenja koje bi se bavilo hijerarhijom pravnih akata, tako da smo još uvek u situaciji da se odredbe organskog zakona, u ovom slučaju Zakonika o krivičnom postupku, menjaju ili dopunjavaju odredbama drugih zakona.

Nužnost izmena zakonskih rešenja prepoznata je odavno, tako da ne iznenađuje činjenica da je jedan od propisa u ovoj oblasti, Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, korupcije i drugih posebno teških krivičnih dela iz 2002. godine menjan više od 10 puta,[2] tragajući za što je moguće boljim rešenjima. Predznak tih promena bio je različit. Uvođenje novih rešenja i procesnih ovlašćenja za pojedine subjekte krivičnog postupka zahtevalo je i izmene, kako bi rad nadležnih organa bio što je više funkcionalan. U osnovnom tekstu zakona iz 2002. godine nije se pošlo od određenja *organizovanog kriminala* kako je to predviđeno u međunarodnim dokumentima, već se prvobitno definisalo da će se zakon primenjivati na određena krivična dela *kada je prisutan element organizovanog kriminala*. Naknadno je izvršeno usklađivanje sa Zakonom o potvrđivanju Konvencije UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala i dopunskih protokola[3]. Ipak, u odnosu na određenje ovog pojma navedenog u Zakoniku o krivičnom postupku ujednačavanje je izvršeno tek 2009. godine. Na samom početku rada specijalnog tužioca i posebne Službe za borbu protiv organizovanog kriminala (SBPOK) postojala su i neka od procesnih ovlašćenja koja ZKP nije poznavao, počevši od postojanja instituta *preventivnog* zadržavanja, kao i *obično zadržavanje* lica. U postupcima organizovanog kriminala zadržavanje je moglo da ukupno traje 90 dana, bez uključivanja kontrole suda u ovu proceduru. Ustavni sud Srbije je na ovakva i još neka specifična rešenja reagovao 2003. godine, jer su iz Zakona brisane sve odredbe suprotne Ustavu i brojnim ratifikovanim međunarodnim konvencijama, a propisan je i potpuno nov način institucija u odnosu na svedoke. Uvedena je mogućnost uzimanja iskaza svedoka i oštećenih preko video konferencijske veze i zaštite njihovih ličnih podataka.

Čitav je niz novih, do tada nepoznatih instituta uveden u krivični postupak, a sve u skladu sa definicijom organizovanog kriminala koja je potpuno usklađena sa Palermo konvencijom. Zajedno sa izmenama Zakonika o krivičnom postupku Tužilaštvo za organizovani kriminal i nadležna organizaciona jedinica MUP-a su uz posebne dokazne radnje tako dobili čitav niz alatki kao sredstva za uspešno suprotstavljanje organizovanom kriminalu. Na taj način se suprotstavljanje organizovanom kriminalu, uz preporuke zemalja GRECO, podiže na novi nivo, specijalizacijom državnih organa (prvenstveno tužilaštva) koji su nosioci borbe protiv organizovanog kriminala. Imajući u vidu pandemiju koruptivnih krivičnih dela, sa kojom se susreće ne samo naša država, već i mnoge druge zemlje, uključujući i članice Evropske unije, dovelo je do

[2] Službeni glasnik RS broj 42/02, 27, 39 i 67/03, 29 i 58/04, 45 i 61/05, 72/09, 72 i 101/11, 32/13.
[3] Službeni list SRJ broj 6/01 Međunarodni ugovori.

proširenja, odnosno nove nadležnosti i novih organa za borbu protiv *organizovanog kriminala*. U Srbiji je *korupcija* ugrozila mnoge oblasti, nalazeći posebno pogodno tlo kroz razne zloupotrebe i fraudolozna ponašanja u još uvek nerešenim netransparentnim privatizacionim procesima, nameštenim tenderima i javnim nabavkama.

Uvažavajući ovoliki broj izmena i dopuna zakona, ali i potrebe jačanja institucionalnih kapaciteta državnih organa tragajući za što efikasnijem suprotstavljanju kriminalitetu, početkom decembra 2016. godine donet je potpuno nov Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije,[4] čija je primena odložena do 1. marta 2018. godine, i koji do trenutka pisanja ovog rada nije još uvek menjan ili dopunjavan, iako su uočene određene manjkavosti.

Usvojenom Nacionalnom strategijom za borbu protiv korupcije, Akcionim planom i Strategijom istraga finansijskog kriminala Republika Srbija je upravo imala obavezu usvajanja ovog zakona. Na taj način uz Krivični zakonik,[5] Zakonik o krivičnom postupku,[6] Zakon o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela[7] (ovde ćemo uključiti i Zakon o ograničavanju raspolaganja imovinom u cilju sprečavanja terorizma)[8] i Zakon o javnom tužilaštvu[9] zaokružen je deo zakonske reforme u ovoj oblasti. Izmene još nekih propisa, kao što je Zakon o međunarodnoj pravnoj pomoći u krivičnim stvarima tek se očekuje.

Prema donetim rešenjima Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije, jedan od ciljeva njegovog donošenja bio je posebno jačanje kapaciteta javnog tužilaštva, kroz izbor ljudskih resursa i primene tehničkih uređaja, radi što kvalitetnijeg procesuiranja i krivičnog progona odgovornih.

Nastojanja Republike Srbije da se što više i što brže uključi u evropske integrativne procese, kroz otvaranja Pregovaračkih poglavlja (23 i 24), predstavlja dodatni input u stvaranju neophodnih uslova za borbu protiv organizovanog kriminala, terorizma i korupcije. Upravo zato ćemo se prvo osvrnuti na pravni i institucionalni okvir Evropske unije u oblasti bezbednosti, slobode i pravde, kad je u pitanju naslovljena tema.

1. EVROPSKI PRAVNI INSTRUMENTI ZA SUZBIJANJE ORGANIZOVANOG KRIMINALA

Organizovani kriminal predstavlja pretnju ne samo u Evropskoj uniji, već i u Republici Srbiji. Iz Nacionalnih strategija,[10] naučne i stručne literature proizilazi da su među najvažnijim i najprisutnijim oblicima tradicionalnog organizovanog kriminala

[4] Službeni glasnik RS broj 94/16, stupio na snagu 02.12.2016., primenjuje se od 01. 03. 2018. godine.
[5] Službeni glasnik RS broj 85, 88 i 107/05, 72 i 111/09, 121/12, 104/13, 108/14, 94/16.
[6] Službeni glasnik RS broj 72 i 101/11, 121/12, 32 i 45/13, 55/13.
[7] Službeni glasnik RS broj 32/13 i 94/16.
[8] Službeni glasnik RS broj 29/15 i 113/17.
[9] Službeni glasnik RS broj 116/08, 104/09, 101/10, 78/11 – dr. Zakon, 101/11, 38/12 – odluka US 121/12, 101/13, 111/14 odluka US, 117/14, 106/15, 63/16 – odluka US.
[10] Službeni glasnik RS broj 88/09 - Strategija odbrane Republike Srbije, Službeni glasnik RS broj 109/05 - Nacionalna strategija za borbu protiv korupcije RS *et al*.

u Republici Srbiji terorizam i korupcija, posledice katastrofalnih privatizacija, ali i ilegalne migracije, nedozvoljeni promet drogama, krijumčarenje i dr.

Evropska unija je prepoznala pretnju koju nosi organizovani kriminal po osnovne društvene vrednosti kao što su vladavina prava, opšta sigurnost ljudi i imovine i drugo. U cilju njegovog suzbijanja EU je donela čitav niz neposredno ili posredno pravnoobavezujućih dokumenata, kojima se stvara osnova za suzbijanje svih pojavnih oblika organizovanog kriminala, ali i terorizma i korupcije na teritorijama država članica. U svoje pravne instrumente EU ugrađuje i rešenja opštih i regionalnih međunarodnih organizacija, odnosno Ujedinjenih nacija i Saveta Evrope. Stoga su u njihovim rešenjima ugrađeni i međunarodni standardi. U Stokholmskom programu[11] postavljeni su prioriteti u suzbijanju nekih od pojavnih oblika organizovanog kriminaliteta:

- organizovani kriminal – opšta pitanja
- trgovina ljudima
- privredni kriminal i korupcija
- zloupotreba opojnih droga i dr.

Opšta pitanja suzbijanja organizovanog kriminala (gde se očigledno ubraja i korupcija) regulisana su u dva osnovna pravna instrumenta evropske pravne tekovine: Zajednička akcija o propisivanju krivičnog dela učestvovanja u kriminalnoj organizaciji (1998), zamenjena nakon 10 godina sa Okvirnom odlukom Saveta o brobi protiv organizovanog kriminala (2008) i Konvencija Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala (2000). Nakon donošenja Lisabonskog ugovora i ukidanja dotadašnja tri stuba, usklađivanje (harmonizacija) i približavanje (aproksimacija) nacionalnih pravnih sistema sa evropskom pravnom praksom vrši se i u oblasti kaznenog prava kroz usvajanje rešenja iz direktiva, koje i inače imaju neposredno dejstvo (Pavlović, 2017: 147).

Implementacija acquisa nije samo mehaničko usvajanje, što se ponekad i dešava, već je i stalno traženje optimalnih rešenja kroz ugrađivanje evropskih pravnih standarda u pravni sistem Srbije, kako bi se što više vodilo računa o vitalnim interesima države i svih njenih građana. A to je borba protiv organizovanog kriminala, uključujući i terorizam i korupciju. Stoga ne treba da čude ponekad i prečeste izmene propisa, što je više rezultat izostanka prave rasprave oko načina i sadržine implementacije *acquisa*, nego nesporno administrativno odlično urađenih poslova oko sprovođenja zahteva za razvojem strateškog pristupa u borbi protiv organizovanog kriminala.

Stoga je u nastojanju da to bude urađeno što je bolje moguće, neophodno početi raditi na stvaranju sistema krivičnopravne zaštite, a ne na brzim a često i nepotpunim rešenjima, koja zahtevaju brze izmene i dopune. Stvaranje ovako organizovanog sistema podrazumeva ne samo stvaranje nove legislative, već i prihvatanje činjenice da smo i pre početka integrativnih procesa imali određena vrlo dobra rešenja, koja nisu do kraja nikada ni bila sprovođena, iz različitih razloga.

[11] The Stockholm Programme – an Open and Secure Europe Serving and Protecting Citizens (2010/C 115/01).

2. NOVI KAPACITETI INSTITUCIJA – SLIČNI PROBLEMI

Važeći Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije ima ulogu da reguliše organizacione strukture i saradnju državnih organa sa ciljem efikasnijeg otkrivanja, krivičnog gonjenja i suđenja za krivična dela organizovanog kriminala, terorizma i korupcije. Već iz ovako postavljenog koncepta propisa očigledno je da je u sebi sem organizacionih elemenata uključio i određene procesne odredbe, koje bi po prirodi stvari trebale da se nalaze u procesnom zakonu. Državne organe sistematizovao je u dve vrste, i to u odnosu na:

1. suzbijanje organizovanog kriminala i terorizma i
2. suzbijanje korupcije.

Nadležnosti u odnosu na krivična dela organizovanog kriminala i i terorizma imaju Tužilaštvo za organizovani kriminal, MUP – jedinica nadležna za suzbijanje organizovanog kriminala umesto ranijeg SBPOK-a), posebno odeljene Višeg i posebno odeljenje Apelacionog suda u Beogradu, kao sud prvog stepena odnosno drugostepenog suda, i Posebna pritvorska jedinica Okružnog zatvora u Beogradu.

Pored Tužilaštva za organizovani kriminal, a za krivična dela korupcije sada su određena kao nadležna i posebna odeljenja viših javnih tužilaštava za suzbijanje korupcije, posebna odeljenja viših sudova za suzbijanje korupcije i organizaciona jedinica za suzbijanje korupcije u okviru MUP-a. Za koruptivna krivična dela ova nadležnost teritorijalno je koncentrisana na viša javna tužilaštva i sudove za vođenje krivičnog postupka u Beogradu, Novom Sadu, Kraljevu i Nišu. Ovakva organizacija sada značajno odstupa od Zakona o sedištima i područjima sudova i javnih tužilaštava[12] odnosno od Zakona o javnom tužilaštvu i Zakona o uređenju sudova[13].

Formiranjem posebnih odeljenja višeg javnog tužilaštva, analogno Tužilaštvu za organizovani kriminal određeni su uslovi koji moraju da se ispune da bi bio postavljen rukovodilac odeljenja, raspoređivanje ili upućivanje zamenika. Reč je prvenstveno o stručnim znanjima i iskustvu iz oblasti borbe protiv privrednog kriminala i suzbijanja krivičnih dela protiv službene dužnosti i korupcije. Ono što jeste problematično kod formiranja i rada ovih odeljenja je to, što je tužiocu za organizovani kriminal kao rukovodiocu tužilaštva posebne nadležnosti dato u mandat da vrši koordinaciju posebnih odeljenja, da im pomaže u radu dajući smernice i da vodi računa o efikasnom učinku ovih odeljenja. Ovo rešenje trebalo bi izmeniti prepuštajući koordinaciju rada hijerarhijski najvišem tužilaštvu. Pozitivnopravnim pristupom trenutno proširivanje nadležnosti tužioca za organizovani kriminal dovodi do toga da se tužilac za organizovani kriminal bavi i poslovima koji nisu njegova osnovna delatnost, i za koju i nema mandat predviđen propisima o njegovom osnivanju i radu.

Početkom rada posebnih odeljenja viših tužilaštava predmeti sa elementima koruptivnih radnji njima su dostavljeni i od ranije formirani predmeti, što nikako ne

[12] Službeni glasnik RS broj 101/13.
[13] Službeni glasnik RS broj 116/08, 104/09, 101/10, 31,78 i 101/11, 101/13, 40 i 106/15, 13/16 i 108/16 – čl. 14.

može doprinositi samoj efikasnosti, što je bila intencija zakonodavca. Kao ilustracija mogu da posluže podaci samog javnog tužilaštva, gde su za manje od mesec dana od početka primene Zakona, samo u Višem javnom tužilaštvu u Novom Sadu zaprimili 1257 predmeta, 847 prijava, a 366 predmeta u kojima su izveštaji i informacije.[14]

U sledećih tri i po meseca novosadsko više javno tužilaštvo odnosno njegovo posebno odeljenje zaprimilo je još 819 predmeta, a dokazne radnje sprovode u 1800, dok su u 484 zahtevali prikupljanje obaveštenja. Doneto je 20 naredbi o sprovođenju istrage, a u 95 predmeta krivične prijave su rešenjem odbačene. Podneto je 20 optužnih predloga Posebnom odeljenju Višeg suda u Novom Sadu, a pravnosnažno su 4 završena. Uz zaključen 21 sporazum o priznanju krivičnog dela (što su još podnetih 21 optužni akt), očito je angažovanje da se postupanje u ovako složenim predmetima ažurira.[15] Da bi se iz ovih podataka mogao izvući bilo kakav opštiji podatak, ipak je neophodno sačekati da prođe više vremena od početka primene samog zakona, ali sa brojkama na nivou svih viših javnih tužilaštava koji potpadaju pod jedno apelaciono javno tužilaštvo, kako bi se utvrdilo pravo stanje stvari.

Prateći analogno ovu organizaciju predviđeno je formiranje četiri koordinatora nadležnih jedinica policije, ali bi do potpune specijalizacije članova i rukovodilaca ovih jedinica moglo doći tek kad se ustanove kriterijumi, merila i kvalifikacije. Da se ne bi ponavljali, napominjemo da je jedno od rešenja ovakvih problema rad na stvaranju i poštovanju *sistema* krivičnog procesnog prava.

U odnosu na organizaciju sudova, oni po nadležnostima prate organizaciju viših javnih tužilaštava i njihovih posebnih odeljenja. Svi nosioci pravosudne funkcije koji se raspoređuju na rad u posebnim odeljenjima moraju da prođu i program stalne obuke koju sprovodi Pravosudna akademija po odredbama Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizhovanog kriminala, terorizma i korupcije (Zakon), a ovde su izostavljeni tužilački i sudijski pomoćnici, koji bi obuku mogli da pohađaju u skladu sa Zakonom o Pravosudnoj akademiji.

Odnos javnog tužilaštva prema drugim državnim organima primarno je regulisan Zakonikom o krivičnom postupku, što se može reći i za primenu ovog posebnog Zakona, ali njime su ipak predviđeni novi, moderni modaliteti saradnje između javnog tužilaštva i policije. I Zakon i ZKP govore o ovoj saradnji, a zakonodavac je takoreći *zaboravio* odredbe Zakona o javnom tužilaštvu, gde je predviđeno, nepotpunom pravnom normom bez sankcije postupanje po nalogu tužioca, kao dužnost postupanja i dostavljanja spisa po nalogu tužioca, ali i dužnost pružanja podataka i objašnjenja javnom tužilaštvu.

3. JAVNO TUŽILAŠTVO I DRUGE SLUŽBE – I STARA REŠENJA I NOVI OBLICI

Nova zakonska rešenja o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije predvidela su i nove istražne metode u suzbijanju (borbi) protiv organizovanog kriminala, i to uvođenjem u sistem tužilačkih

[14] *Dnevnik*, Sudska hronika, “Timskim radom zadaju udarac korupciji”, str. 9,26. mart 2018.
[15] *Politika*, Hronika, “Zbog korupcije pod istragom 11 policajaca u Novom Sadu”, str. 9, 17. jul 2018.

timova, službe finansijske forenzike i službenika za vezu. Krivična dela protiv privrede i protiv službene dužnosti su određena kao koruptivna krivična dela.

Kada se radi o nadležnosti Tužilaštva za organizovani kriminal (TOK), tu je paleta krivičnih dela ostala kao i ranije, odnosno krivična dela organizovanog kriminala, krivična dela vezana za terororizam, pranje i finansiranje terorizma, uz nekoliko izuzetaka koji se tiču proširenja nadležnosti u odnosu na svojstva izvršioca (sudije USS, ambasadori), a kod krivičnih dela protiv privrede i najvišu korupciju preovladao je kriterijum prelaska imovinskog cenzusa od 200 miliona dinara, odnosno vrednost javne nabavke od 800 miliona dinara.

Neka od krivičnih dela i nadležnost TOK-a ostavljaju prostora za pravnu prazninu, kao što je slučaj sa krivičnim delom prouzrokovanje stečaja, jer se kod ovog krivičnog dela radi o prouzrokovanju stečaja i nanošenja štete, a ne o imovinskoj koristi.

Adekvatno povezivanje svih državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije bi trebalo da obezbede tužiocu sistemsko rukovođenje predistražnim postupkom, istragom i sve do pravosnažnog okončanja krivičnog postupka. Sistemsko, a ne ono koje je često bilo zasnovano na ličnim svojstvima i znanju pojedinih državnih tužilaca. Koliko god su njihovi rezultati bili dobri u tom rukovođenju oni nisu bili rezultat ujednačenog rada i prakse na nivou jedinstvene državnotužilačke organizacije, što je dovodilo i do prikupljanja dokaza koji, iako su bili zakoniti, nisu bili i dozvoljeni (Pavlović, Bošković: 2017, 309), što je uticalo i na rezultate krivičnog postupka. Slično je bilo i sa organizovanjem Kancelarije Specijalnog tužilaštva u Novom Sadu 2007. godine, koja nije bila rezultat sistemskog rešenja, već inicijative pojedinaca (Radisavljević, Bonabello,Stanisavljević, 2009: 115). Rešenja Zakona iz 2016. godine upravo vrše ujednačavanje prakse u radu i podizanje kvaliteta rada državnih tužilaca.

3.1. Tužilački timovi *(udarne grupe)*

Na prvi pogled se stiče utisak da je Zakon preuzeo jedno od rešenja iz Zakona o krivičnom postupku iz 1977. godine,[16] i njegovog člana 161, iako na teritoriji Republike Srbije (Socijalističke Republike Srbije tada) takvo rešenje nikada nije zaživelo, za razliku od nekih drugih republika *ex* SFRJ. Naime, tadašnji ZKP je omogućio formiranje *istražnih centara* radi poboljšanja efikasnosti rada. To nije bio poseban organ, već organizaciona jedinica redovnog suda, formirana po kriterijumu objektivnih mogućnosti, kadrovskog stanja i opredeljenja. Istražni centri imali su ulogu specijalizacije istražne službe, boljeg kvaliteta rada, efikasnosti i ažurnosti istrage, a time i pravosudne funkcije u celini. (Petrić, 1982: 380). Ovakvi istražni centri organizovani su bili u Republici Hrvatskoj u vreme primene ZKP-a iz 1977., gde su nastavili sa radom kroz formiranje Ureda za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta (USKOK). Posebna jedinica hrvatskog tužilaštva USKOK ima svoja odeljenja u Splitu, Rijeci i Osijeku, koji postupaju pred odgovarajućim Županijskim sudovima.

Objedinjavanje i specijalizacija nije bilo nepoznato i pre toga, jer je Novelom ZKP od 1. januara 1959. godine i članom 426. bila predviđena mogućnost određivan-

[16] Službeni list SFRJ broj 4/77 sa ispravkama broj 36/77 i 60/77.

ja sprovođenja jedinstvenog postupka prema maloletnicima za krivična dela sa područja više sudova. Takvi razlozi su mogli da se primene i na punoletne izvršioce, uz obrazloženje efikasnog postupanja, ali i specijalizacije.[17]

I ZKP iz 2001. godine[18] je predviđao mogućnost formiranja istražnih centara u članu 245., no do njihovog osnivanja nije došlo, jer se za to nisu stvorili uslovi koji su trebali da se pripreme kroz Zakon o uređenju sudova.

Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije iz 2016. godine je kroz formiranje posebnih odeljenja viših javnih tužilaštava (VJT) za suzbijanje korupcije i u radu Tužilaštva za organizovani kriminal predvideo u stvari konačno posle 40 godina od prve zakonske osnove za to *istražne centre*. Imajući u vidu da je 2011. ZKP-om uvedena tzv.tužilačka istraga, reč je o posebnim odeljenjima VJT. Sem toga, Zakon je predvideo i mogućnost formiranja tužilačkog tima, koji je po našem mišljenju neopravdano nazvan *udarna grupa*. Iako se pridržavamo maksime *dura lex, sed lex*, (Pavlović, 2016,1: 3) u konkretnom slučaju nema niti jednog pravnoistorijskog ni teorijskog razloga da se ovakve grupe ne označavaju prefiksom tužilačke. Pojam *tužilački tim* sa sadržinom koja se nalazi i u našem Zakonu odavno postoji u stranoj legislativi i praksi (Fredman, 1998: 331), ali ga u domaćoj akademskoj zajednici autori kao takvog nisu pominjali, sem kroz izraze Kolegijum javnog tužilaštva i grupa za referisanje, tako da će se kroz eventualno dalje unapređenje zakonskih rešenja i ovo uzeti u obzir kod mogućih izmena.

Tužilački timovi se formiraju sa ciljem otkrivanja i gonjenja krivičnih dela koja su predmet rada tužilačkog tima (udarne grupe). Obrazuju se odlukom nadležnog tužioca, sa zadatkom, sastavom, vremenom za koje se obrazuje i načinom rada. Odlukom o određivanju članova tima poimenično se određuju njegovi članovi, zaduženi za rad na tačno određenom predmetu i obradi konkretnih osumnjičenih odnosno otkrivanju i gonjenju krivičnog dela.Istom odlukom određuje se i vremenski period. U dosadašnjoj praksi Tužilaštva za organizovani kriminal ovakav način funkcionisanja postojao je i pre stupanja na snagu ovog Zakona, a slično je bilo i u radu nekoliko viših (okružnih) javnih tužilaštava, iako to nije bilo predviđeno zakonom. Određivanje tužilačkih timova za rad na konkretnim predmetima u skladu sa potrebama prikupljanja informacija i dokaza ubrzavaju rad tužilaštva, čine ga efikasnijim i kvalitetnijim. Člana tužilačkog tima treba svakako razlikovati od službenika za vezu, jer se član tima u potpunosti oslobađa svih drugih obaveza u državnom organu u kome je zaposlen za vreme rada na konkretnom predmetu, što do sada nije bio slučaj. Uključivanje Jedinice za finansijske istrage u fazi predistražnog postupka propisano je i Zakonom o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela.[19] Obaveza policije je da već u trenutku podnošenja krivične prijave za krivična dela na koja se primenjuje ovaj zakon dostavi tužiocu imovinske podatke osumnjičenog i povezanih lica, kako bi se finansijskom istragom i pravovremenom reakcijom sprečile moguće fraudolozne radnje u cilju sprečavanja zaključivanja simulovanih pravnih poslova kojima bi se izbeglo ili otežalo dokazivanje u postupku oduzimanja imovine stečene kriminalom.

[17] Narodne novine Republike Hrvatske, Zakon o Uredu za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta broj 76/09, 116 i 145/10, 57/11, 136/12, 148/13.

[18] "Službeni list SRJ", broj 70/2001, 68/2002, "Službeni glasnik RS", br. 58/2004.

[19] Službeni glasnik RS broj 32/2013, 94/2016.

Tužilački timovi formiraju se i u okviru međunarodne saradnje u krivičnim stvarima, kada organizovani kriminal ima stvarno međunarodnu dimenziju, u skladu sa Konvencijom UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala i Drugog dodatnog protokola uz Evropsku konvenciju o međusobnom pružanju pravne pomoći u krivičnim stvarima[20]. Analogno odluci Republičkog javnog tužioca i njegovoj saglasnosti o formiranju tužilačkog tima, formiranje zajedničkog međudržavnog istražnog tima vrši se na osnovu odluke ministra nadležnog za poslove pravosuđa i nadležnog ministarstva druge države, u skladu sa odredbama Zakona o međunarodnoj pravnoj pomoći u krivičnim stvarima[21]. Drugi način formiranja ovakvog zajedničkog bi ili multilateralnog istražnog tima bio zasnovan na principima dobre prakse i preporukama EUROJUST-a. Organizovani kriminal je zajednički problem velikog broja država, multinacionalna industrija koja zahteva partnerski međudržavni odgovor. U tom smislu funkcioniše i neposredna saradnja Tužilaštva za organizovani kriminal sa drugim zemljama kroz primene svih do sada poznatih istražnih tehnika i dokaznih radnji, ekstradicije, razmene podataka i informacija o krivičnim delima, a u cilju procesuiranja organizovanih kriminalnih grupa koje za našu i druge države predstavljaju ozbiljne bezbednosne probleme.

Osnova rada tužilačkog tima jeste pravovremena razmena informacija između različitih zemalja ili različitih institucija u okviru jedne zemlje. Rezultati rada tužilačkog tima (udarne grupe) svakako su efikasno okončanje predistražnog postupka na čijim elementima će nadležni tužilac da sprovede istragu. U odnosu na zajedničke istražne timove oni dovode do vođenja postupka u jednoj od država koje su bile članovi ili u više njih u zavisnosti od načina izvršenja krivičnih dela, koncentracije dokaza i drugo (Krstić, 2018: 83).

3.2. Finansijska forenzika

Služba finansijske forenzike predstavlja po Zakonu pomoć tužiocu u analizi tokova novca i finansijskih transakcija u cilju krivičnog gonjenja, prvenstveno u predistražnom i istražnom postupanju. Zadatak finansijskih forenzičara bi bio da omogući tužiocu stručnu pomoć kod praćenja celog toka novca, da izvrše celokupnu analitičku obradu tog materijala i da izvedu zaključak da li je taj materijal dokaz činjenica koje su predmet dokazivanja. Vršenje identifikacije računa koje treba pregledati ili drugih analiza finansijskih transakcija sigurno je da nisu specijalnost tužioca i kod određivanja zadatka veštaku finansijske struke, a da ne bi sudili u postupku nakon optuženja veštaci već sud, neophodno je taj zadatak pomoći tužiocu poveriti upravo finansijskom forenzičaru. Ulazak i kretanje prljavog novca u privredne tokove društva treba onemogućiti, jer se on koristi i za izvršenje novih krivičnih dela, ali i kao sredstvo za korupciju i uticaj na državne institucije i javni sektor.

Stručna pomoć finansijskog forenzičara kod davanja iskaza stručnog savetnika okrivljenog je sigurna podrška državnom tužiocu kod unakrsnog ispitivanja. Jer, u više predmeta koji su vođeni po optužnicama Tužioca za organizovano kriminal sami

[20] Službeni list Srbije i Crne Gore –MU, 2/06.
[21] Službeni lsit RS broj 20/09.

okrivljeni i njihovi stručni savetnici upravo su bili najeminentniji stručnjaci iz ekonomsko finansijske oblasti u sferi bankarstva i finansija (Pavlović, 2016,2: 152). Čini nam se da jedan konzervativni odnosno tradicionalni pristup u obliku angažovanju stručnjaka za oblast finansijske istrage, u cilju zbog koga ih Zakon ustanovljava nije do kraja dobar. Naime, primećujemo da finansijski forenzičar nema oficijelnu ulogu na glavnom pretresu, jer je sastavni deo tužilačke organizacije. On nije veštak koji može da nastupa u ulozi stručnog savetnika. Zbog toga bi možda bolje rešenje bilo kakvo je predviđeno u nekim drugim zemljama, gde se oni angažuju ne po osnovu radnog odnosa, već *ad hoc*, čak i po punomoći, u zavisnosti od vrste i uloge koja im se u konkretnom slučaju/predmetu određuje.

3.3. Službenici za vezu

Ustanovljavanje službenika za vezu sa TOK-om i posebnim odeljenjima tužilaštava za suzbijanje korupcije predviđa obavezu državnim organima da odrfede najmanje jednog službenika za vezu sa tužilaštvom, radi saradnje i efikasnijeg dostavljanja podataka iz institucija Poreske uprave – poreske polcije, carine, Narodne banke Srbije, Uprave za sprečavanje pranja novca, Agencije za privredne registre, Centralnog registra depoa i kliringa hartija od vrednosti, DRI državne revizorske institucije, RGZ Republičkog geodetskog zavoda, Agewncije za borbu protiv korupcije, Republičkog fonda za penzijsko i invalidsko osiguranje, Republičkog fonda za zdravstveno osiguranje, republičke direkcije za imovinu RS i Uprave za Javne nabavke. Radi se o državnim organima koji su depozitari informacija koje mogu biti neophodne tužilaštvu za razjašnjenje ili utvrđivanje činjenica.

Nesporno je da je ovakva obaveza saradnje i efikasnog dostavljanja podataka postojala i obavezivala ove i druge organe i organizacije već odredbama Zakona o javnom tužilaštvu (ZJT), tako da je ovo rešenje moglo biti jednostavnije rešeno sa upotpunjavanjem dispozicije u članu 6 i 7 ZJT dodavanjem sankcije. Naime, promptno reagovanje i davanje odgovora javnom tužiocu nije vezano samo za organizovani kriminal, terorizam i korupciju, već bi trebalo da se veže za svaki upit nadležnog tužioca nabrojanim i drugim državnim organima.

Službenici za vezu mogu da budu određeni ne samo u ovim institucijama, već mogu privremeno biti raspoređeni i u samo tužilaštvo, što izaziva dodatne kadrovske i druge probleme koji moraju da se rešavaju.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Zakonom o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije, koji je počeo da se primenjuje 1. marta 2018. godine dobijen je pravni instrument kao još jedan od stubova za suprotstavljanje ovim pojavnim oblicima kriminala. Nesporno je to kvalitetna i polazna pravna osnova za stvaranje efikasnih institucionalnih kapaciteta. Primećujemo da je očito problem što nedostaje jedinstven

model transpozicije osnovnih načela i odredaba ne samo domaćeg prava, već i određenih međunarodnih i regionalnih standarda u krivičnopravni sistem Republike Srbije. Tako se ni doktrina, ali ni legislativno rešenje nisu bavili međusobnom usklađenošću pojedinih rešenja, uključujući tu i njihove definicije ili označenja (*udarne grupe*).

Nesporan je zahtev društva da se kroz konkretnu saradnju i koordinaciju nadležnih državnih organa dođe do efikasnijih institucija koje će dovesti do kvalitetnijih rezultata. Zato pojedini propusti u samom zakonskom rešenju ovu intenciju zakonodavca, da se da adekvatan odgovor građanima koji zahtevaju permanentnu borbu protiv organizovanog kriminala, ne umanjuju ni malo. Angažovanje optimalnog broja visokostručnih i kompetentnih kadrova nije pitanje koje se može rešiti prostim usvajanjem Zakona ili pratećih podzakonskih akata. Pozitivnopravnim rešenjem Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije zaokružena je uloga državnog tužioca kao *dominus et deus* prethodnog postupka. Koncentracijom poslova u okviru Tužilaštva za organizovani kriminal i posebnih odeljenja (viših) tužilaštava za suzbijanje korupcije, specijalizovanom policijom, tužilačkim timovima, službenicima za vezu i finansijskim forenzičarima dolazi se do adekvatnog institucionalnog odgovora na ove najteže oblike krivičnih dela danas. Proaktivni pristup tužilaštva u krivičnim postupcima, poštovanje hijerarhije pravnih akata, njihova usklađenost sa Ustavom, međunarodnopravnim standardima i *acquis communautaire* i stvaranje *sistema* krivičnog procesnog prava pozitivno treba da utiču i na rad i delovanje drugih državnih organa.

Usvojenom legislativom i širenjem kapaciteta tužilaštva i postojećih institucija treba da se ispoštuju utvrđeni standardi i opšteprihvaćeni instituti, sa idejom njihovog usklađivanja sa postojećom pravnom tradicijom. Nove istražne metode i prošireni organizacioni oblici nadležnih državnih organa doprinose uspešnijem suprotstavljanju svim oblicima kriminaliteta i trajnoj stabilizaciji pravnog poretka Republike Srbije. Istovremeno se na taj način učvršćuju fundamentalna načela demokratskog uređenja zemlje ali i nacionalne bezbednosti, principa pravne države i potpunog povratka poverenja građana u državnopravni sistem.

LITERATURA

1. *Dnevnik, Sudska hronika*, "Timskim radom zadaju udarac korupciji", str. 9,26. mart 2018.
2. Fredman, M. J. (1998), "Intelligence Agencies, Law Enformcement, and the Prosecution Team", *Yale Law and Policy Review,* No 16.
3. Krstić, G. (2018), "Specijalizacija državnih oragna u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije sa posebnim osvrtom na odnos između javnog tužilaštva i policije", *NBP,* Žurnal *za kriminalistiku i pravo*, Beograd.
4. Pavlović, S. Z. (2016), *Krivično procesno pravo II,* Novi Sad.
5. Pavlović, S. Z. (2017), "Međunarodnopravni standardi za oduzimanje imovine proistekle iz krivičnog dela", *Privredna krivična dela,* Beograd: Institut za uporedno pravo i Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.

6. Pavlović, S. Z. (2016), “Status dokaza pribavljenih u inostranstvu”, *Suzbijanje organizovanog kriminala kao preduslov vladavine prava*, Beograd: Institut za uporedno pravo.
7. Pavlović, Z., Bošković, A. (2017), “Admissible and Inadmissible Evidence in Criminal Procedure”, 8th International Scientific Conference: *Security Concepts and Policies – New Generation of Risks and Threats*, Vol.II, Skopje: Faculty of Security, 309-320.
8. Petrić, B. (1982), *Komentar Zakona o krivičnom postupku*, Šid: Grafosrem.
9. *Politika,* Hronika, “Zbog korupcije pod istragom 11 policajaca u Novom Sadu”, str. 9, 17. jul 2018.
10. Radisavljević, M., Bonabello M., Stoisavljević, M. (2009), *Prvih* šest *godina*, Beograd: Specijalno tužilaštvo za organizovani criminal.

INSTITUTIONAL CAPACITIES OF THE REPUBLIC OF SERBIA FOR OPPOSING ORGANIZED CRIMINAL, TERRORISM AND CORRUPTION

*One of the basic priorities of modern countries is a successful opposing to organized crime and all crimes related to this phenomenon. This also represents one of the main goals for the Republic of Serbia on its path to European integration processes. The analysis of the relevant regulations concludes that the reception of conditions placed before the legislature, in the process of harmonization of national criminal law with the European legal framework and acquis standards (***ACQUIS COMMUNAUTAIRE***), is not a mechanical process but a permanent task of creating a system of criminal procedural law and at the same time raising the capacities of the competent authorities in order to provide the conditions for efficient suppression of organized crime, terrorism and corruption. By adopting new legislation and expanding the capacity of prosecutors and existing institutions, established standards and generally accepted institutes should be respected, with the idea of their alignment with the existing legal tradition. New methods of investigation and extended organizational forms of competent state authorities contribute to more successful opposition to all forms of crime and to the permanent stabilization of the state legal order of the Republic of Serbia.*

*KEY WORDS***:** *Suppression of organized crime, European legal framework and standards, respect for legal traditions, competent institutions, criminal procedural law system.*

KRIVIČNA DELA FALSIFIKOVANJA PREDVIĐENA U GLAVI KRIVIČNIH DELA PROTIV PRIVREDE U SVETLU NOVELA IZ 2012. I 2016. GODINE

Nataša Delić[1]

Autorka u radu razmatra pozitivnopravni aspekt krivičnih dela falsifikovanja koja su predviđena u glavi krivičnih dela protiv privrede. To su sledeća krivična dela: falsifikovanje novca (član 241. KZ), falsifikovanje hartija od vrednosti (član 242. KZ), falsifikovanje i zloupotreba platnih kartica (član 243. KZ), falsifikovanje znakova za vrednost (član 244. KZ) i falsifikovanje znakova, odnosno državnih žigova za obeležavanje robe, merila i predmeta od dragocenih metala (član 244a KZ). Pravna priroda i značaj ovih krivičnih dela opredelili su strukturu i sadržinu rada u kome su prikazana i kritički analizirana osnovna i dopunska obeležja njihovih bića. Povodom pojedinih pitanja koja se u radu detaljnije razmatraju autorka iznosi relevantna teorijska stanovišta i navodi ilustrativne stavove sudske prakse, a takođe formuliše i zaključke koje potkrepljuje odgovarajućim argumentima. U završnim napomenama autorka konstatuje da krivična dela falsifikovanja iz ove grupe, jednako kao i većina krivičnih dela protiv privrede, spadaju u finansijski kriminalitet u širem smislu budući da je njihovo vršenje po pravilu motivisano sticanjem imovinske koristi.

KLjUČNE REČI: Krivična dela falsifikovanja; krivična dela protiv privrede; krivično delo falsifikovanje novca; krivično delo falsifikovanje hartija od vrednosti; krivično delo falsifikovanje i zloupotreba platnih kartica; krivično delo falsifikovanje znakova za vrednost; krivično delo falsifikovanje znakova, odnosno državnih žigova za obeležavanje robe, merila i predmeta od dragocenih metala.

OPŠTE NAPOMENE

I pored toga što u našem zakonodavstvu glavu krivičnih dela protiv privrede (Glava dvadeset druga) čine mnogobrojna i raznovrsna krivična dela zakonodavac do sada nikada nije izričito predvideo njihovu unutrašnju sistematiku. Međutim, u redosledu ovih krivičnih dela koji je ustanovljen 2016. godine da se uočiti određena pravilnost u smislu da je moguće izdvojiti pojedine podgrupe krivičnih dela koje su formirane prema prirodi njihovih radnji kao što su prevara, zloupotreba, falsifikovanje (Lazarević, 1995: 506).[2]

[1] Redovni profesor Pravnog Fakulteta Univerziteta u Beogradu, email: ndelic@ius.bg.ac.rs

[2] U našoj nešto starijoj teoriji uglavnom je bila prihvaćena podela krivičnih dela protiv privrede prema tome da li su u pitanju opšta privredna krivična dela ili krivična dela koja su vezana za određenu granu privrede.

Krivična dela falsifikovanja koja su predviđena u glavi krivičnih dela protiv privrede međusobno su veoma slična po konstrukciji njihovih bića, odnosno, sva krivična dela propisana su po ugledu na krivično delo falsifikovanja novca (član 241. KZ). Ono što ova krivična dela razlikuje jeste objekt radnje, a predmeti koji to mogu biti su sledeći: novac, hartije od vrednosti, platne kartice, znaci za vrednost i znaci, odnosno državni žigovi za obeležavanje robe, merila i predmeta od dragocenih metala. Zajedničko novcu, hartijama od vrednosti, platnim karticama i znacima za vrednost jeste da imaju određenu finansijsko-komercijalnu vrednost koju može da realizuje lice koje datim predmetima raspolaže. Pečati, žigovi, marke ili drugi znaci za obeležavanje domaće ili strane robe kojima se žigošu drvo, stoka ili kakva druga roba su znaci koji su propisani od strane nadležnih državnih organa i garantuju određeni kvalitet ili kvantitet neke robe. Uverenja o odobrenju tipa merila su upravni akti kojima se utvrđuje da određeni tip merila ispunjava propisane zahteve, a uverenja o overavanju merila, odnosno žigova i drugih znakova usaglašenosti kojima se žigošu merila i predmeti od dragocenih metala u smislu propisa kojima se uređuju metrologija i kontrola predmeta od dragocenih metala su upravni akti kojima se potvrđuje da je merilo u skladu sa odobrenim tipom merila, odnosno da ispunjava propisane metrološke zahteve.

Kod svih krivičnih dela falsifikovanja predviđenih u glavi krivičnih dela protiv privrede, termin „falsifikovanje“ javlja se u samom nazivu krivičnog dela (Delić, 2013: 111-150).[3]

Osnovni povezujući kriterijum kod ovih krivičnih dela jeste radnje izvršenja koja se sastoji u falsifikovanju odgovarajućeg predmeta koji ima značaj objekta radnje. Samo falsifikovanje se ostvaruje pravljenjem ili preinačenjem predmeta koji imaju značaj objekta radnje. Pravljenje podrazumeva stvaranje, izradu odgovarajućeg predmeta koji ima značaj objekta radnje, a preinačenje njegovu izmenu.

Prilikom formulisanja ovih krivičnih dela zakonodavac za označavanje radnje izvršenja upotrebljava trajne glagole „napravi“ i „preinači“. Radi se o krivičnim delima sa indiferentnim brojem činjenja. Postoji jedno krivično delo kako u slučaju istovremenog preduzimanja više radnji izvršenja, tako i onda kada se radnje izvršenja preduzimaju u određenim vremenskim razmacima (član 112, stav 30. KZ). Za postojanje ovih krivičnih dela značajna je ukupnost preduzetih delatnosti budući da se ona po prirodi stvari vrše ponavljanjem pojedinačnih radnji izvršenja, a jedinstvo radnje svakog krivičnog dela zasnovano je na njegovom zakonskom biću kojim je više radnji formalnopravno povezano u celinu (Đokić, 2018: 281-284).

S obzirom na to da je kod svih krivična dela falsifikovanja iz ove glave, osim krivičnog dela falsifikovanja novca, u okviru osnovnog oblika krivičnog dela predviđeno da se kao radnja izvršenja pored pravljenja i preinačenja javlja i upotreba lažnog odnosno preinačenog predmeta koji ima značaj objekta radnje, postavlja se

[3] Falsifikat – a) lažna izrada, lažno izdanje, lažni prikaz; b) izvrtanje činjenica, lažno predstavljanje. Falsifikovati – (na)praviti lažno radi obmane, prevare, krivotvoriti (Grupa autora, *Rečnik srpskog jezika*, Novi Sad 2007, 1431). Falsifikovati – krivotvoriti – stvarati radi obmane, iskrivljavati, patvoriti (P. Ćosić i saradnici, Rečnik sinonima, Beograd 2008, 279). Krivična dela falsifikovanja su osim u glavi krivičnih dela protiv privrede predviđena još u dve glave krivičnih dela: protiv izbornih prava i protiv pravnog saobraćaja.

pitanje da li je reč o pravom ili prividnom sticaju krivičnih dela. U teoriji je uglavnom prihvaćeno mišljenje da se radi o prividnom sticaju i da se primenjuje princip konsumpcije, odnosno da pravljenje ili preinačenje predstavlja prethodno nekažnjivo delo koje izvršenjem naknadnog dela tj. upotrebom, gubi svoju samostalnost – postoji odgovornost za upotrebu (Srzentić, 1986: 552;554). Mišljenja smo da nije suvišno napomenuti da je dati stav osnovan jedino u slučaju prividnog realnog sticaja tačnije rečeno, kada se date radnje izvršenja – pravljenje (preinačenje) i upotreba preduzimaju odvojeno, sa vremenskom distancom. Ukoliko bi pak, preduzete radnje predstavljale segmente kontinuirane aktivnosti postojao bi prividni idealni sticaj koji treba razmatrati u okviru principa supsidijariteta. Razlog tome leži u činjenici da je u tom slučaju prethodno pravljenje ili preinačenje po prirodi stvari obuhvaćeno nepravom naknadne upotrebe i da se shodno tome, prethodni stadijum kažnjava jedino ako izostane naknadni stadijum, tj. upotreba.

Primenom principa specijaliteta isključen je sticaj između krivičnih dela falsifikovanja iz glave krivičnih dela protiv privrede i krivičnog dela prevare (član 208. KZ) koje je predviđeno u glavi krivičnih dela protiv imovine i koje čini onaj ko u nameri da sebi ili drugom pribavi protivpravnu imovinsku korist dovede nekog lažnim prikazivanjem ili prikrivanjem činjenica u zabludu ili ga održava u zabludi i time navede da ovaj učini ili ne učini nešto na štetu svoje ili tuđe imovine (stav 1).

Kao izvršioci krivičnih dela falsifikovanja predviđenih u glavi krivičnih dela protiv privrede mogu se javiti bilo koja lica. U skladu sa opštom normom, relevantni oblik krivice kod svih krivičnih dela jeste umišljaj, direktni ili eventualni. U slučajevima kada je kao subjektivno obeležje bića predviđena i odgovarajuća namera (stavljanja u opticaj, odnosno upotrebe) u obzir dolazi samo direktni umišljaj.

Iako namera pribavljanja protivpravne imovinske koristi i motiv koristoljublja ne predstavljaju subjektivna obeležja bića ovih krivičnih dela, njihovo vršenje po pravilu, jeste motivisano pribavljanjem imovinske koristi, po čemu su ova krivična dela slična imovinskim krivičnim delima, s tim što se ovde imovinska korist ostvaruje u okviru određenih aktivnosti povezanih sa privrednim tokovima.

Zakonodavnu tehniku propisivanja ovih krivičnih dela, kao i ostalih krivičnih dela protiv privrede, karakteriše korišćenje blanketnih dispozicija čime se datim inkriminacijama obezbeđuje relativna stabilnost budući da je materija privrednih krivičnih dela po prirodi stvari povezana sa mnogobrojnim privrednim propisima koji su podložni čestim izmenama.

Najzad, kao i kod većine preostalih krivičnih dela protiv privrede, i za krivična dela falsifikovanja zakonodavac predviđa obavezno izricanje mere bezbednosti oduzimanje predmeta (član 87, stav 3. KZ) i pri tome se u zakonskim odredbama uglavnom navode jedino lažni predmeti koji imaju značaj objekta radnje. Dati pojam treba šire tumačiti tako da obuhvata i preinačene predmete koji imaju značaj objekta radnje (Stojanović, 2018: 786).[4]

[4] Kao se navodi, običnim jezičkim tumačenjem moglo bi se doći i do zaključka da se lažni objekti radnje moraju oduzeti u skladu sa posebnom normom, a preinačeni objekti radnje mogu oduzeti u skladu sa opštom normom.

2. OSNOVNE NOVINE

Aktuelna zakonodavna reforma učinila je glavu krivičnih dela protiv privrede naglašeno dinamičnom budući da je tokom poslednjih nekoliko godina u ovoj glavi izvršen veći broj izmena i dopuna kojima su u određenoj meri bila obuhvaćena i krivična dela falsifikovanja.

Kada je u pitanju reforma iz 2009. godine generalno posmatrano, može se reći da njena prva i najtransparentnija karakteristika jeste pooštravanje propisanih kazni za veliki broj krivičnih dela, preciznije rečeno za jednu trećinu krivičnih dela, među kojima se, pored ostalih krivičnih dela predviđenih u glavi krivičnih dela protiv privrede, nalaze i krivična dela falsifikovanja. Naime, Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika (ZID KZ) iz 2009. godine predvideo je teže kazne za sledeća krivična dela falsifikovanja iz ove glave: falsifikovanje novca (ex član 223. KZ) – stav 1 – uz propisanu kaznu zatvora od dve godine do dvanaest godina kumulativno je predviđena i novčana kazna, isto je učinjeno i u stavu 2. u kojem je propisana kazna zatvora od jedne godine do deset godina, kao i u stavu 3. u kojem je propisana kazna zatvora od pet do petnaest godina, a u stavu 4. povećan je posebni maksimum propisane kazne i alternativno predviđena novčana kazna ili zatvor do jedne godine zamenjena je novčanom kaznom ili zatvorom do tri godine; falsifikovanje hartija od vrednosti (ex član 224. KZ) – stav 1 – povećan je posebni maksimum propisane kazne i kazna zatvora od jedne godine do pet godina zamenjena je zatvorom od jedne godine do osam godina i kumulativno predviđenom novčanom kaznom, stav 2 – povećan je posebni maksimum propisane kazne i kazna zatvora od dve godine do deset godina zamenjena je zatvorom od dve godine do dvanaest godina i kumulativno predviđenom novčanom kaznom i stav 3 – povećan je posebni maksimum propisane kazne i novčana kazna alternativno predviđena sa kaznom zatvora do jedne godine zamenjena je zatvorom do tri godine i kumulativno predviđenom novčanom kaznom; falsifikovanje i zloupotreba platnih kartica (ex član 225. KZ) – stav 1 – povećani su posebni minimum i posebni maksimum propisane kazne i kazna zatvora od tri meseca do tri godine zamenjena je zatvorom od šest meseci do pet godina i kumulativno predviđenom novčanom kaznom, stav 2 – povećani su posebni minimum i posebni maksimum propisane kazne i kazna zatvora od šest meseci do pet godina zamenjena je zatvorom od jedne godine do osam godina i kumulativno predviđenom novčanom kaznom, stav 3 – povećan je posebni maksimum propisane kazne i kazna zatvora od dve godine do deset godina zamenjena je zatvorom od dve godine do dvanaest godina i kumulativno predviđenom novčanom kaznom i stav 5 – povećan je posebni maksimum propisane kazne i novčana kazna kumulativno predviđena sa kaznom zatvora do jedne godine zamenjena je novčanom kaznom i zatvorom do tri godine, a kod ovog krivičnog dela takođe je u stavu 4. proširen pojam objekta radnje tako da, osim tuđe kartice, obuhvata i „poverljive podatke koji jedinstveno uređuju karticu u platnom prometu" i pravljenje, nabavljanje i davanje drugom sredstava za falsifikovanje (ex član 227. KZ) – stav 1 – uz propisanu kaznu zatvora od šest meseci do pet godina kumulativno je predviđena i novčana kazna i stav 2 – povećan je posebni maksimum propisane kazne i novčana kazna alternativno predviđena sa kaznom zatvora do dve godine zamenjena je novčanom kaznom ili zatvorom do tri godine (Delić, 2014: 237).

Iako ZID KZ iz 2012. godine predstavlja pozitivan zaokret u reformi krivičnog zakonodavstva ovim zakonom nisu otklonjene neusklađenosti do kojih je došlo prethodnim pooštravanjem kazni za veliki broj krivičnih dela. Ipak, značajan napredak u kvalitativnom smislu svakako predstavlja tehničko i suštinsko poboljšanje jednog broja inkriminacija (Delić, 2014: 237) među kojima je i jedno krivično delo falsifikovanja koje je predviđeno u glavi krivičnih dela protiv privrede. Naime, redefinisani su naziv i sadržina krivičnog dela falsifikovanje znakova za obeležavanje robe, mera i tegova i ono glasi: „falsifikovanje znakova, odnosno državnih žigova za obeležavanje robe, merila i predmeta od dragocenih metala" (*ex* član 245. KZ) (Delić, 2014: 119-132).

Donošenjem ZID KZ iz 2016. glava krivičnih dela protiv privrede je strukturalno i sadržinski značajno izmenjena i unapređena. Uspostavljena je nova sistematika krivičnih dela prvenstveno prema kriterijumu njihove srodnosti. Osim toga, propisano je sedam novih krivičnih dela i tri krivična dela iz ove glave su dekriminalizovna (Stojanović, 2018: 158; Kolarić, 2017: 40-42). Kod pojedinih krivičnih dela redefinisan je zakonskih opis ili su izvršena odgovarajuća terminološka i redakcijska doterivanja. Inkriminacije krivičnih dela falsifikovanja iz ove glave nisu menjane, jedino je promenjen njihov redosled tj. dobile su nova mesta u okviru glave krivičnih dela protiv privrede. Takođe, zakonodavac je kod ovih krivičnih dela ostao pri povećanim kaznenim okvirima koji su bili predviđeni 2009. Godine (Delić, 2014. 232-233).[5]

3. POZITIVNOPRAVNI, TEORIJSKI I PRAKTIČNI ASPEKTI KRIVIČNIH DELA FALSIFIKOVANJA PREDVIĐENIH U GLAVI KRIVIČNIH DELA PROTIV PRIVREDE

Falsifikovanje novca (član 241. KZ) – Objekt zaštite krivičnog dela falsifikovanje novca jeste regularnost monetarnog sistema, tj. nesmetano funkcionisanje finansijskog tržišta koje predstavlja neophodnu pretpostavku za stabilan privredni život (Antolisei, 2008: 85).

Novac je osnovno sredstvo razmene roba i usluga. To je njegova najvažnija funkcija i otuda, novac ima veliki značaj za privredni sistem zemlje. Novac po svojoj pravnoj prirodi predstavlja ispravu o dugu (hartija od vrednosti) bankarskog sistema koja se nalazi u posedu lica izvan bankarskog sistema (nebankarskih subjekata) radi obavljanja plaćanja. Osnovne vrste novca su: gotov novac u opticaju – sastoji se iz novčanica i kovanog novca i depozitni novac – javlja se u formi različitih bakarskih depozita koji se mogu prenositi čekovima ili zameniti za gotov novac. Stvaranje novca vrši bankarski sistem kao celina. Čine ga poslovne banke i centralna banka. Poslovne banke stvaraju depozitni novac, a centralna banka stvara gotov novac. Gotov novac ima vrednost samo dok se nalazi u opticaju. Kupovna moć novca formira se na osnovu ponude i tražnje (Labus, 2007: 171; Vukadin, Labus, 2012: 113;115;127). Osnovni oblik krivičnog dela falsifikovanje novca postoji kada neko napravi lažni

[5] Sporno je da li se porast određene vrste kriminaliteta ili kriminaliteta uopšte može sprečiti prvenstveno jačanjem represije budući da efikasno krivično pravo pretpostavlja racionalno postavljene granice krivičnopravne prinude i uspostavljanje neophodnog balansa između normativnog sistema i njegove praktične primene.

novac u nameri da ga stavi u opticaj kao pravi ili u istoj nameri preinači pravi novac.

Radnja izvršenja propisana je alternativno i može se ostvariti u vidu pravljenja lažnog novca u nameri da se stavi u opticaj kao pravi ili u vidu preinačenja pravog novca u nameri da se stavi u opticaj.

Pravljenje lažnog novca podrazumeva izradu lažnog novca. Nebitno je od kojih predmeta i kojom tehnikom se izrađuje/stvara lažan novac (Aleksić *et al,* 2004: 409).[6] Izuzetak predstavlja novac koji je u opticaju jer se od njega ne može praviti lažan novac (Babić, Marković, 2013: 258). Potrebno je da se lažan novac bitno ne razlikuje od pravog novca, tj. da je reč o uspelom falsifikatu. Smatra se da je reč o uspelom falsifikatu kada lažan novac liči na pravi novac u toj meri da se ne može lako razlikovati od pravog novca (*imitatio vera*). Ne zahteva se takav stepen sličnosti da se samo pažljivim poređenjem može uočiti razlika u odnosu na pravi novac, već je dovoljno da se lažan novac na osnovu sličnosti može upotrebiti kao pravi (VSS Kž. 10/07). Isti stav po tom pitanju zastupljen je i u nemačkoj teoriji i sudskoj praksi (BGH NJW 54, 564, NJW 95, 1845) (Schönke, Schröder, 2001: 1302). Ukoliko je u pitanju neuspeli falsifikat, iako ima mišljenja da se tada radi o krivičnom delu prevare (Tahović, 1953: 305; Atanacković, 1991: 427), treba smatrati da postoji nepodoban pokušaj krivičnog dela falsifikovanja novca (član 31. KZ) (Bačić, 1992: 246; Stojanović, 2010: 556) koji bi s obzirom na zaprećenu kaznu bio kažnjiv (član 30, stav 1. KZ). No, treba reći da naša sudska praksa po tom pitanju nema jedinstven stav. Tako recimo, Apelacioni sud u Beogradu u jednom slučaju stoji na stanovištu da nema krivičnog dela ukoliko falsifikovanim novčanicama nedostaju bitna obeležja pravog novca kao na primer, u slučaju „kada su originalne novčanice švedskih kruna reprodukovane znatno umanjenih dimenzija i pri tome na poleđini imaju odštampan natpis koji ne postoji na originalnoj novčanici i čije značenje nije poznato – reč o novcu koji na prvi pogled ne može da deluje kao pravi i koji nije podoban da bude lažan i da dovede nekoga u zabludu“ (Kž.1 100/14). Apelacioni sud u Nišu pak, navodi da „okolnost da je napravljeni lažan novac po kvalitetu „loš falsifikat“ predstavlja obeležje bića krivičnog dela i kao takvo ne može imati značaj olakšavajuće, niti naročito olakšavajuće okolnosti prilikom odmeravanja kazne“ (Kž. 329/11).

Preinačenje pravog novca podrazumeva prepravljanje novca na taj način što se vrše odgovarajuće izmene njegove nominalne vrednosti. To znači da radnju izvršenja ne predstavljaju neznatne promene forme koje ne dovode do promene nominalne vrednosti novca (Schönke, Schröder, 2001: 1303). Preinačenje mora biti učinjeno tako da se izvršene izmene ne mogu uočiti već na prvi pogled (Babić, Marković, 2013: 259). Po pravilu, krivično delo se vrši time što se važeći novac prepravlja na veću nominalnu vrednost. Iako u našoj starijoj literaturi nailazimo na mišljenje da ovo krivično delo podrazumeva isključivo povećanje nominalne vrednosti novca (Živanović, 1923: 282; Dolenc, 1930: 311; Srzentić, 1986: 552), kao ispravan treba prihvatiti stav zastupljen

[6] Falsifikovanje papirnog novca vrši se ručno, mašinskom ili kombinovanom tehnikom, koja podrazumeva mašinsko štampanje ručno izrađenih novčanica. Može se vršiti i skraćivanjem originalnih novčanica tako što se od izrezanih delova više autentičnih novčanica sastavlja nova novčanica, kao i prepravljanjem nevažećih novčanica. Falsifikovanje metalnog novca vrši se na dva načina: prvi (jednostavniji i manje precizan) je livenje metalnog novca u specijalnim kalupima i drugi način (precizniji) je štancovanje, odnosno utiskivanje reljefa putem jakog pritiska pomoću specijalno izrađenih matrica.

u nemačkoj sudskoj praksi da povećanje nominalne vrednosti novca ne mora uvek biti krajnji cilj njegovog preinačenja (BGH NJW 52, 312) (Schönke, Schröder, 2001: 1302). U italijanskoj literaturi postoji mišljenje da krivično delo, pored izmene nominalne vrednosti novca, obuhvata i promenu odnosno smanjenje njegove unutrašnje vrednosti, koje se primera radi, kod metalnog novca može izvršiti elektrolizom, određenim hemijskim postupcima ili struganjem (Antolisei, 2008: 86). Objekat radnje može biti samo važeći novac tj. novac koji je u opticaju. Ukoliko se preinačuje novac koji nije u opticaju, tako da dobije izgled novca koji je u opticaju, neće postojati preinačenje, već pravljenje lažnog novca (Tahović, 1953: 305).

Da bi postojalo krivično delo, i u jednom i u drugom slučaju, potrebno je da se radnja izvršenja koja se sastoji u pravljenju lažnog novca ili preinačenje pravog novca, preduzima u nameri da se lažan ili preinačeni novac stavi u opticaj. U tom smislu nemački autori naglašavaju da je kod učinioca neophodno postojanje tzv. „ciljane volje." (Schönke, Schröder, 2001: 1302). Shodno tome, krivično delo je dovršeno preduzimanjem bilo koje od dve delatnosti koje imaju karakter radnje izvršenja uz postojanje odgovarajuće namere.

Budući da je u pitanju krivično delo koje za posledicu ima apstraktnu opasnost, moguć je samo nesvršeni pokušaj, koji postoji kada je delatnost koja ima značaj radnje izvršenja započeta, ali ne i dovršena. Pokušaj ovog krivičnog dela je kažnjiv u skladu sa opštim pravilima tj. odredbom člana 30. KZ (VSS Kp. 8/05).

Objekt radnje jeste novac, preciznije rečeno, gotov novac. Krivičnopravni pojam novca određen je odredbom člana 112. stav 23. KZ u kojoj se navodi da je novac metalni i papirni novac ili novac izrađen od nekog drugog materijala koji je na osnovu zakona u opticaju u Srbiji ili u stranoj državi. To znači da objekt radnje može biti kako domaći, tako strani novac koji je u opticaju. Neće postojati krivično delo ukoliko je u pitanju novac koji je van opticaja, odnosno novac koji ima numizmatičku ili drugu vrednost. Međutim, smatra se da prirodi ove inkriminacije odgovara stav da objekt radnje može biti i novac koji je povučen iz opticaja, u roku u kome se još uvek može zameniti za novi novac. U tom smislu se u sudskoj praksi navodi sledeće: „tačno je da su italijanske lire prestale da važe kao redovno sredstvo plaćanja u vreme kada je izvršeno krivično delo, ali s obzirom da su se italijanske lire i dalje mogle menjati za druge valute poput evra i dolara, znači da je reč o novcu koji ima određenu vrednost i koji se kao i svaka druga roba nalazi na tržištu" (AS u Beogradu Kž.1 4145/13). Ima mišljenja da ovoj inkriminaciji takođe, odgovara i stav da objekt radnje može biti i novac koji tek treba da se stavi u opticaj (Stojanović, 2018: 776). Po prirodi stvari, krivično delo ne bi postojalo u slučaju pravljenja i stavljanja u opticaj nekog izmišljenog novca ili novca neke izmišljene zemlje (Bačić, 1992: 246). Za postojanje krivičnog dela nije relevantan broj napravljenih, odnosno preinačenih novčanica ili kovanica (Živanović, 1923: 283).

Lakši oblik krivičnog dela postoji kada neko pribavlja lažan novac u nameri da ga stavi u opticaj kao pravi ili kada lažan novac stavlja u opticaj.

Prva radnja izvršenja – pribavljanje lažnog novca podrazumeva dolaženje u posed lažnog novca. Smatra se da krivično delo ne pretpostavlja isključivo faktičko raspolaganje lažnim novcem, tako da ono postoji i onda kada je lažan novac naručen (Schönke, Schröder, 2001: 1303). Za postojanje krivičnog dela nije bitno na koji način je lažan novac pribavljen (VSS Kž.I 350/07). To može biti kupovina (po pravilu, po

nižoj ceni od naznačene nominalne vrednosti), zamena, krađa i drugo. Pribavljanje lažnog novca mora biti u nameri njegovog stavljanja u opticaj (VSS Kž. 1519/03). Nemačka sudska praksa zauzima stanovište da namera stavljanja u promet lažnog novca postoji i onda kada lažan novac pribavlja kolekcionar budući da u svakom trenutku ima mogućnost da lažan novac stavi u promet kao da je pravi (BGH 255, JR 76, 294) (Schönke, Schröder, 2001: 1303).

Iako je u zakonskom tekstu upotrebljen trajni glagol „pribavlja," krivično delo je dovršeno ukoliko je, uz postojanje odgovarajuće namere, preduzeta bar jedna delatnost koja ima značaj radnje izvršenja (VSS Kž.I 1168/92). Za postojanje krivičnog dela nije neophodno da je lažan novac stavljen u opticaj, već je dovoljno da je takav novac pribavljen u nameri stavljanja u opticaj (VSS Kž.I 350/07). Shodno tome, Vrhovni sud Srbije zauzima sledeća stanovišta: „ne mogu se prihvatiti navodi branioca da nema krivičnog dela iz razloga što nije dokazana namera okrivljenih da falsifikovani novac stave u opticaj, s obzirom na to da je prvookrivljeni pribavio lažan novac, i to kolor reprodukcije novčanica u apoenima od 100 i 50 evra u ukupnom iznosu od 19.050 evra, a potom ih dao drugookrivljenom koji ih je, u skladu sa dogovorom, čuvao skrivene u starom neispravnom televizoru koji se nalazi u prostoriji koja služi kao ostava. Zaključak suda jeste da je između okrivljenih postojao dogovor i da je postojala namera oba okrivljena da falsifikovani novac stave u opticaj, na šta pre svega ukazuje mesto gde su falsifikovane novčanice držane, odnosno sakrivene" (Kž. 1868/04) i „isključena je mogućnost primene instituta dobrovoljnog odustanka u slučaju kada je okrivljeni nakon pribavljanja lažnog novca odustao od njegovog stavljanja u opticaj jer je krivično delo dovršeno samim pribavljanjem lažnog novca u nameri da se stavi u opticaj kao pravi" (Kž. 686/00).

Smatra se da pokušaj krivičnog dela postoji kada su preduzete delatnosti upravljene na pribavljanje lažnog novca, ali učinilac nije uspeo da takav novac pribavi (Lazarević, 2006: 615).

Druga radnja izvršenja – stavljanje lažnog novca u opticaj podrazumeva različite delatnosti čijim preduzimanjem lažan novac cirkuliše u prometu kao da je pravi (VSS Kž. 2461/05). Krivično delo je dovršeno stavljanjem lažnog novca u opticaj (SS Kps. 18/94). Lažan novac je stavljen u opticaj kada je upotrebljen na bilo koji podoban način. U sudskoj praksi se navodi da se to po pravilu ostvaruje njegovom predajom drugom licu (VSS Kz. 350/07). Do toga najčešće dolazi prilikom plaćanja roba ili usluga lažnim novcem ili njegovom konverzijom u drugu valutu. Krivično delo takođe, postoji i kada je lažan novac dat kao poklon ili donacija (Antonolisei, 2008: 87). U italijanskoj literaturi zastupljeno je gledište da postojanje krivičnog dela implicira prihvatanje lažnog novca od strane drugog lica (Antonolisei, 2008: 87). Međutim, to ne znači da je za dovršeno krivično delo potrebno trajno, odnosno „definitivno" prihvatanje lažnog novca od strane drugog lica. Shodno tome, naša sudska praksa zauzima sledeće stavove: „okrivljena je lažan novac stavila u opticaj i time je krivično delo dovršeno u slučaju kada je svedoku koji je na ulici menjao devize dala novčanicu od 50 evra da bi joj zamenio za dinare i pošto je svedok kome je novčanica bila sumnjiva pozvao policiju, okrivljena je iz njegove ruke uzela novčanicu i počela da beži" (OS u Beogradu Kž. 3299/03) i „krivično delo je dovršeno bez obzira na to što je oštećeni primio novčanicu pod uslovom da će proveriti njenu ispravnost, a zatim je vratio kada je utvrdio da je lažna" (OS u Beogradu Kž. 1795/01). U nemačkoj doktrini is-

tiče se da je za postojanje krivičnog dela dovoljno da lažan novac „bude dostupan drugom licu“, npr. sakriven na određenom mestu (Schönke, Schröder, 2001: 1303). U italijanskoj teoriji postoji stav da stavljanje u promet lažnog novca podrazumeva i njegovo ubacivanje u automat za samoposluživanje (Antonolisei, 2008: 87).

Pod pojmom lažnog novca u oba slučaja treba shvatiti i preinačeni novac.

Ukoliko jedno lice najpre pribavi lažan novac, a potom ga stavi u opticaj, treba prihvatiti stav da postoji prividni sticaj primenom principa supsidijariteta i da je reč samo o krivičnom delu stavljanja lažnog novca u opticaj (Stojanović, Delić, 2018: 173; Derenčinović, 2013: 219). Međutim, u sudskoj praksi postoji nešto drugačije mišljenje prema kome je „radnja pribavljanja u nameri stavljanja u opticaj konsumirana kasnijim stavljanjem lažnog novca u opticaj“ (VSS Kž. 576/03 i Kž.I 350/07).

Stavljanje lažnog novca u opticaj po pravilu se vrši od strane lica koje nije učestvovalo u njegovom pravljenju, odnosno preinačenju ili njegovom pribavljanju, npr. „kada supruga okrivljenog koji je pribavljao lažni novac u nameri da ga stavi u opticaj kao pravi, takav novac stavi u opticaj“ (VSS Kž. 781/99) i „kada je prvookrivljeni nabavljao lažan novac koji je davao drugookrivljenoj, a ona je za taj novac kupovala robu u prodavnicama do kojih je dovozio prvookrivljeni“ (VSS Kž. 1890/05).

Kada stavljanje lažnog novca u opticaj izvrši lice koje je novac prethodno napravilo, odnosno preinačilo, treba uzeti da postoji samo osnovni oblik krivičnog dela za koji je predviđena teža kazna. To znači da za stavljanje u promet lažnog novca može da odgovara samo lice koje nije napravilo, odnosno preinačilo lažan novac (Stojanović, 2018: 775).

U sudskoj praksi se naglašava da je relevantni oblik krivice direktni umišljaj koji, pored ostalih obeležja, treba da obuhvati i svest o tome da je u pitanju lažan novac ili preinačeni novac (SS Kps. 18/94). Prema stavu nemačke sudske prakse, u slučaju pribavljanja lažnog novca u odnosu na okolnost da je u pitanju lažan novac može biti dovoljno i postojanje eventualnog umišljaja (BGH 2 116) (Schönke, Schröder, 2001: 1303).

Teži oblik krivičnog dela postoji ako napravljen, preinačen, stavljen u promet ili pribavljen lažan novac u iznosu koji prelazi milion i pet stotina hiljada dinara, odnosno odgovarajući iznos u stranom novcu. Kvalifikatornu okolnost, koja mora biti obuhvaćena umišljajem učinioca, predstavlja iznos novca koji ima značaj objekta radnje krivičnog dela. Kako se u sudskoj praksi naglašava, „kvalifikatorna okolnost za teži oblik krivičnog dela falsifikovanja novca nije imovinska korist koju okrivljeni ostvaruje, već ukupna nominalna vrednost lažnog novca koji se pribavlja, odnosno pravi, preinačava ili stavlja u promet“ (AS u Beogradu Kž.1 12/11). Krivično delo je dovršeno kada je napravljen lažan novac ili preinačen pravi novac ili pribavljen lažan ili preinačen novac u nameri stavljanja u promet ili kada je stavljen u promet lažan ili preinačen novac u odgovarajućem, zakonom predviđenom iznosu.

Osim težeg, predviđena su i dva privilegovana oblika krivičnog dela. Prvi privilegovani oblik postoji kada neko primi lažan novac kao pravi, pa saznavši da je lažan, taj novac stavi u opticaj. Drugi privilegovani oblik postoji kada neko zna da je načinjen lažan novac ili zna da je lažan novac stavljen u opticaj, pa to ne prijavi.

Prvi privilegovani oblik krivičnog dela pretpostavlja da lice primi lažan novac verujući da je novac pravi, a nakon (naknadnog) saznanja da je u pitanju lažan novac, taj novac stavlja u opticaj kao da je pravi. Do ovakvog postupanja najčešće dolazi iz praktičnih

razloga, da bi se izbegla šteta. Primiti lažan novac kao da je pravi pretpostavlja da se do lažnog novca došlo na način koji je uobičajen u redovnoj upotrebi novca, npr. pri kupovini ili razmeni. Krivično delo je dovršeno stavljanjem lažnog novca u opticaj na bilo koji podoban način. Krivica učinioca pretpostavlja umišljaj. Prilikom prijema novca kod učinioca ne postoji svest o tome da je u pitanju lažan novac međutim, prilikom stavljanja novca u opticaj umišljaj učinioca mora obuhvatiti i svest o tome da je reč o lažnom novcu. Kako se ističe, „sama sumnja o mogućnosti da je primenjeni novac neistinit, nije dovoljna sumnja, ali je dovoljan „*dolus eventualis*" (Dolenc, 1930: 312). Ukoliko je učinilac u trenutku primanja lažnog novca bio svestan (znao) da je u pitanju lažan novac i kasnije taj novac stavio u opticaj, neće postojati ovaj oblik krivičnog dela nego stavljanje lažnog novca u opticaj.

Drugi privilegovani oblik krivičnog dela predstavlja poseban oblik krivičnog dela neprijavljivanja krivičnog dela (ili učinioca) koje je predviđeno u glavi krivičnih dela protiv pravosuđa (član 332. KZ). Radnja izvršenja je nečinjenje, tj. propuštanje dužnosti da se prijavi da je načinjen lažan novac ili da je lažan novac stavljen u opticaj. U pitanju je opšte pravo krivično delo nečinjenja. Učinilac ne odgovara zato što nije činio, već zato što je propustio određeno činjenje, što je zakonodavac predvideo kao krivično delo. Nevrednost krivičnog dela iscrpljuje se u zanemarivanju norme koja naređuje određeno činjenje (Vuković, 2012: 116-117). Krivično delo, primera radi, postoji „kada je drugookrivljeni znao da je prvookrivljeni stavio lažan novac u opticaj, a to nije prijavio iako je iz automobila u kome je dovezao prvookrivljenog posmatrao kako je on u buticima kupljenu robu plaćao falsifikovanim novčanicima, pri čemu mu je i sam prvookrivljeni prethodno rekao da poseduje falsifikovane dolare" (OS u Beogradu Kž. 432/94), „kada je okrivljeni od nepoznatog lica po veoma povoljnom kursu kupio tri novčanice od po 1.000 austrijskih šilinga i kada je mesec dana nakon toga prilikom pokušaja zamene tih novčanica za nemačke marke saznao da se radi o falsifikovanim novčanicama to nije prijavio nadležnim organima" (OS u Beogradu Kž. 520/94), i „kada okrivljeni nakon kupovine novčanica stranog novca konstatuje da je novac lažan, a to ne prijavi" (OS u Beogradu Kž. 520/94). Kao i u drugim slučajevima, izvršilac krivičnog dela može biti svako lice, a s tim u vezi se u sudskoj praksi navodi sledeće, „na okrivljenu se ne mogu primeniti zakonske odredbe o oslobođenju od dužnosti prijavljivanja učinioca krivičnog dela u slučaju kada je znala da je njen suprug pribavio lažni novac koji je ona stavila u opticaj iz razloga što se takve odredbe o privilegovanju odnose na drugu vrstu krivičnih dela" (VSS Kž. 781/99). Naime, reč je o ličnom osnovu isključenja kažnjivosti koji predstavlja dodatnu okolnost koja utiče na nekažnjavanje određenih lica (nema krivičnog dela /član 112. stav 29. KZ/) i primenjuje se samo kod onih krivičnih dela kod kojih je predviđen kao deo njihovog zakonskog opisa, a to su krivično delo neprijavljivanje pripremanja krivičnog dela (član 331. stav 3. KZ) i krivično delo neprijavljivanje krivičnog dela ili učinioca (član 332. stav 4. KZ) koja spadaju u glavu krivičnih dela protiv pravosuđa.

Iako ima mišljenja da kod privilegovanog oblika ovog krivičnog dela ne treba isključiti mogućnost primene instituta delo malog značaja (član 18. KZ) (Stojanović, 2018: 776), treba uzeti da to ne bi bilo opravdano s obzirom na prirodu i značaj objekta zaštite koji je u pitanju.

Krivično delo falsifikovanje novca može se javiti i kao vid organizovanog kriminaliteta kao na primer, u slučaju kada je okrivljeni organizovao kriminalnu grupu od pet lica koja je imala za cilj da radi sticanja dobiti u dužem vremenskom periodu, po unapred određenim zadacima vrši krivična dela falsifikovanja novca (VSS Kž. Ok. 6/06).

Na kraju treba reći još i to da ako je krivično delo falsifikovanje novca učinjeno u inostranstvu, a u pitanju je domaći novac koji je u opticaju, u skladu sa relanim principom u obzir dolazi primena krivičnog zakonodavstva Srbije (član 7. KZ).

Falsifikovanje hartija od vrednosti (član 242. KZ) - Iako primarni objekt zaštite krivičnog dela falsifikovanje hartija od vrednosti jeste imovina, odnosno imovinsko pravo koje je sadžano u hartiji od vrednosti, ovo krivično delo svrstano je u glavu krivičnih dela protiv privrede zbog njegove sličnosti sa krivičnim delom falsifikovanje novca i zbog značaja koji hartije od vrednosti imaju za privredni sistem zemlje.

Osnovni oblik krivičnog dela čini ko napravi lažne hartije od vrednosti ili preinači prave hartije od vrednosti u nameri da ih upotrebi kao prave ili da ih drugom da na upotrebu ili ko takve lažne hartije upotrebi kao prave ili ih u toj nameri pribavi.

Radnja izvršenja osnovnog oblika krivičnog dela je alternativno propisana i može se ostvariti na neki od sledećih načina: pravljenjem lažnih hartija od vrednosti, preinačenjem pravih hartija od vrednosti, davanjem drugom na upotrebu lažnih ili preinačenih hartija od vrednosti, upotrebom lažnih hartija od vrednosti kao pravih i pribavljanjem lažnih hartija od vrednosti.

Delatnosti koje imaju karakter radnje izvršenja, a koje su definisane kao „pravljenje“, „preinačenje“, „upotreba“ i „pribavljanje“ treba shvatiti na isti način kao kod krivičnog dela falsifikovanje novca (član 241. KZ). Davanje drugom na upotrebu lažnih ili preinačenih hartija od vrednosti podrazumeva dve situacije. Prvu – kada jedno lice koje je napravilo lažne hartije od vrednosti ili preinačilo prave hartije od vrednosti te hartije od vrednosti neposredno ustupa ili stavlja na raspolaganje drugom licu sa ciljem da ih to lice upotrebi i drugu situaciju – kada jedno lice koje nije učestvovalo u pravljenju odnosno perinačavanju hartija od vrednosti te hartije ustupa ili stavlja na raspolaganje drugom licu sa ciljem da ih to lice upotrebi. Za postojanje krivičnog dela nije značajno da li je došlo do upotrebe lažnih ili preinačenih hartija od vrednosti od strane lica kome su date (Delić, 2016a: 106-109).[7]

Objekt radnje jesu hartije od vrednosti. Dato obeležje bića ovom krivičnom delu daje blanketni karakter i pretpostavlja primenu odgovarajućih propisa sadržanih u većem broju

[7] Kada predviđa nameru kao subjektivno obeležje bića krivičnog dela zakonodavac kod najvećeg broja krivičnih dela koristi termin „*u nameri*“. Međutim, kod nekih krivičnih dela zakonodavac nameru ne određuje pojmovno, već sadržinski tj. navodeći da se delatnosti koje imaju značaj radnje izvršenja preduzimaju „*u cilju*“ (krivično delo trgovine ljudima /član 388. stav 1. KZ/. Ima i krivičnih dela kod kojih je zakonodavac nameru propisao koristeći termin „*radi*“ nečeg (krivično delo neovlašćene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga /član 246, stav 1. KZ) ili da učinilac „*ide za tim*“ (krivično delo falsifikovanje znakova za vrednost /član 244, stav 3. KZ/). Takođe, pojedina krivična dela postoje ukoliko je neka od alternativno predviđenih radnji izvršenja preduzeta „*da bi*“ izvršilac ostvario određeno činjenje ili nečinjenje (krivično delo primanje mita /član 367. KZ/). Kod krivičnih dela falsifikovanje hartija od vrednosti (član 242, stav 1. KZ) i falsifikovanje znakova za vrednost (član 244, stav 1. KZ) radnja izvršenja postoji u slučaju kada učinilac lažne ili preinačene predmete koji imaju značaj objekta radnje da drugom „*na*“ upotrebu, a što se može izjednačiti sa izrazima: da drugom „*u cilju*“ upotrebe; da drugom „*radi*“ upotrebe ili da drugom „da bi“ upotrebio.

zakona: Zakonu o obligacionim odnosima („Službeni list SFRJ“, br. 29/78 .....“Službeni list SRJ“, br. 31/93), Zakonu o privrednim društvima („Službeni list RS“, br. 125/04), Zakonu o tržištu hartija od vrednosti i drugih finansijskih instrumenata („Službeni glasnik RS“, br. 55/04), Zakonu o investicionim fondovima („Službeni glasnik RS“, br. 46/06), Zakonu o tržištu kapitala („Službeni glasnik RS“, br. 31/11 i 112/15) i dr.

Prema opšteprihvaćenom shvatanju, hartija od vrednosti (vrednosni papir) jeste isprava koja se, sa jedne strane, prenosi pravnim poslovima u prometu kao i sve druge pokretne stvari, a sa druge strane u sebi sadrži imovinsko pravo, koje prema njenom izdavaocu (dužniku) može da ostvari samo njen zakoniti primalac (poverilac). Kod hartije od vrednosti (tradicionalno) postoje dva subjektivna prava, od kojih je jedno pravo na hartiji, a drugo pravo iz hartije. Pravo na hartiji je stvarno pravo (npr. svojina) na komadu papira, kao telesnoj stvari, od čega se hartija od vrednosti sastoji i na osnovu ovog prava imalac njom raspolaže kao i svakom drugom telesnom pokretnom stvari. Raspolaganje može da bude pravno (da je proda) ili faktičko (da je pocepa). Pravo iz hartije je pravo koje je sadržano u hartiji i koje je razlog nastanka i postojanja hartije, koje joj daje posebnu vrednost. Dato pravo mora biti imovinske prirode što znači da se može novčano izraziti. Ima više podela hartija od vrednosti zavisno od kriterijuma koji leži u osnovi svake podele (hartije na ime, po naredbi i na donosioca; stvarnopravne, obligacionopravne i hartije s pravom učešće; javne i privatne hartije; vrednosnice sa nepromenjivim i promenjivim prihodom; domaće i strane vrednosnice; kratkoročne i dugoročne vrednosnice i novčane i robne hartije). Jedna od podela je na pojedinačne i serijske hartije od vrednosti tzv. vrednosnice. Pojedinačne hartije od vrednosti imaju sledeće osobine: formalnost, imovinskopravnu prirodu, inkorporiranost i prenosivost, a tu primera radi, spadaju: konosman, skladišnica, menica, ček. Serijske hartije od vrednosti izdaju se u većem broju primeraka ujednačenih osobina istovremeno različitim sticaocima radi prikupljanja kapitala za ulaganje u privredne i finansijske poduhvate izdavaoca. Serijske hartije kao posebna vrsta stvari imaju sledeće osobine: to su pokretne stvari, to su telesne stvari, to su generične stvari, to su plodonosne stvari, to su nenovčane stvari i to su stvari u prometu. Tipične vrste serijskih hartija u Srbiji su: akcije, obveznice, zapisi, varanti i depozitne potvrde. Za razliku od pojedinačnih hartija koje su ostale „papirne“, odnosno koje imaju svoj materijalni oblik, serijske hartije su „dematerijalizovane“. Njihovo štampanje je zabranjeno i one se ispoljavaju u vidu elektronskih zapisa na računima svojih imalaca kod ovlašćenih banaka u Centralnom registru hartija od vrednosti. Prenose se sa jednog računa na drugi – sa računa prenosioca na račun sticaoca, po nalogu koji daje prenosilac trgovcu koji mu vodi račun. Prenos se tehnički obavlja ispisom u nalogu označenog broja serijskih hartija sa računa prenosioca (smanjivanje salda) i njegovim upisom na račun pribavioca (uvećanje salda). To znači da imaoci serijskih hartija imaju svojinu na računu, ali ne na hartijama, jer elektronske zapise ne mogu da imaju u državini. Jednom rečju, njihovi imaoci nemaju pravo na hartiji nego samo pravo iz hartije (npr. pravo na dividendu). Pošto serijskih hartija više nema u papirnom obliku smatra se da je jezički ispravnije da se zovu vrednosnice, kao isprave koje u sebi nose vrednost (imovinsko pravo) (Jovanović, 2009: 421-434).

Kada su u pitanju pojedinačne hartije od vrednosti koje imaju svoj „papirni oblik“ nesporno je da se one mogu javiti kao objekt radnje ovog krivičnog dela nezavisno od prirode delatnosti koja ima značaj radnje izvršenja – pravljenje, preinačenje, davanje drugom na upotrebu, upotreba ili pribaljanje. No, ovde nije suvišno naglasiti i to da se kao objekt radnje ovog krivičnog dela ne mogu javiti menica i ček jer su obuhvaćeni inkriminacijom krivičnog dela falsifikovanje isprave (član 355, stav 2. KZ) (Delić, 2013: 137-140).[8] Kada je reč o serijskim hartijama od vrednosti koje se ispoljavaju u vidu elektronskih zapisa tzv. vrednosnicama treba imati u vidu da one s obzirom na svoju specifičnu prirodu isključuju mogućnost preduzimanja pojedinih oblika radnje izvršenja. Ovde su naime, od značaja dve okolnosti. Prva je što se računi ovih hartija od vrednosti ne „vode“ ručno u knjigama već elektronski putem računara koji omogućavaju da se podaci o računima hartija, njihovim izdavaocima i imaocima beleže i očitavaju na ekranu, na osnovu elektronskih zapisa (otisaka) na plastičnim ili metalnim pločicama (diskovima) u njihovom hardveru, a da bi se sprečile zloupotrebe i obezbedilo poverenje ulagača, dati podaci moraju biti povezani u jedinstveni računarski sistem Centralnog registra hartija od vrednosti i stalno dostupni zainteresovanim licima (izdavaocu, imaocu vrednosnice i organu zvaničnog nadzora) radi provere. Iz ovoga proizlazi i druga značajna okolnost, a to je da bi izvršenje krivičnog dela praktično bilo moguće jedino u vidu pravljenja lažne ili preinačenja prave hartije od vrednosti, a što pretpostavlja određene „hakerske“ veštine izvršioca i ovo krivično dela u datom slučaju „približava“ inkriminaciji računarske prevare (član 301. KZ) koja postoji kada neko unese netačan podatak, propusti unošenje tačnog podatka ili na drugi način prikrije ili lažno prikaže podatak i time utiče na rezultat elektronske obrade i prenosa podataka u nameri da sebi ili drugom pribavi protivpravnu imovinsku korist i time drugom prouzrokuje štetu (stav 1). No, uprkos tome, opravdano je uzeti da priroda objekta radnje govori u prilog zaključku da je ovde reč o krivičnom delu falsifikovanja hartija od vrednosti Stojanović, 2018: 778).

Teži oblik krivičnog dela postoji ako ukupan iznos na koji glase falsifikovane hartije od vrednosti prelazi milion i pet stotina hiljada dinara. Dati iznos mora biti obuhvaćen umišljajem učinioca, direktnim ili eventualnim.

Lakši oblik krivičnog dela čini ko lažne hartije od vrednosti koje je primio kao prave, pa saznavši da su lažne, stavi u promet.

U vezi predviđenog obaveznog izricanja mere bezbednosti oduzimanja predmeta ovde treba reći da se u odnosu na hartije od vrednosti koje se javljaju u svom materijalnom, papirnom obliku data mera primenjuje na uobičajeni način, a ako se radi o hartijama od vrednosti koje se javljaju u obliku elektronskog zapisa tzv. vrednosnicama tada dolazi do njihovog brisanja u Centralnom registru hartija od vrednosti.

Falsifikovanje i zloupotreba platnih kartica (član 243. KZ) – Izraz platna kartica označava bezgotovinski platni instrument koji korisniku omogućava korišćenje ban-

---

[8] Npr. „kada je okrivljeni napravio lažni ček u nameri da ga upotrebi kao pravi tako što je ček strane banke obradio na računaru i odštampao izgled čeka na paus papiru, a zatim sačinio matricu i u štampariji odštampao blanko čekove“ (VSS Kž. 612/96) i „kada okrivljeni na blanko čekove, u nameri da ih upotrebi kao prave, unese neistinite podatke potrebne za njegovu formalnu vrednost, kao što su: mesto, datum izdavanja, naplaćeni iznos, naziv korisnika i potpis drugog lica kao vlasnika i tako prikaže da je potpisanom licu čekove izdala označena banka“ (OS u Beogradu Kž. 859/86).

karskih usluga u vidu podizanja gotovog novca i plaćanja roba i usluga. Platne kartice uživaju krivičnopravnu zaštitu iz razloga što su kao vid bezgotovinskog platnog prometa za funkcionisanje monetarnog sistema po svom značaju potpuno izjednačene sa novcem (Vuković, Radović, 2014: 68-84, Stojanović, 2016: 34).[9]

Blanketna priroda ovog krivičnog dela upućuje na primenu odgovarajućih propisa sadržanih u sledećim zakonima: Zakonu o platnom prometu („Službeni list SFRJ", br. 3/02 i 5/03 i „Službeni glasnik RS", br. 43/04, 62/06, 31/11 i 139/14 – dr. zakon), Zakonu o deviznom poslovanju („Službeni glasnik RS", br. 62/06, 31/11, 119/12, 139/14 i 30/18) i Zakonu o bankama („Službeni glasnik RS", br. 07/05, 91/10 i 14/15).

Osnovni oblik krivičnog dela čini ko napravi lažnu platnu karticu ili ko preinači platnu karticu u nameri da je upotrebi kao pravu ili ko takvu lažnu karticu upotrebi kao pravu.

Radnja izvršenja krivičnog dela sastoji se u: pravljenju lažne platne kartice, preinačenju prave platne kartice ili upotrebi lažne ili preinačene platne kartice.

Budući da se platne kartice od ostalih platnih instrumenata jasno razlikuju po svojoj formi – napravljene su od plastike, njihovo pravljenje kao radnja izvršenja krivičnog dela podrazumeva odgovarajuću izradu od plastificiranog papira (plastična karta, standardizovanih dimenzija, sa ugrađenom magnetnom trakom i/ili čipom) kao i unošenje posebnih sigurnosnih elementa tzv. personalizaciju kartice (Radović, 2016: 473).

Preinačenje je prepravljanje prave platne kartice tj. odgovarajuća izmena njenih personalizovanih sigurnosnih elemenata koji mogu biti vidljivi i ispisani na licu i poleđini kartice (ime, prezime i dr., svojeručni potpis i kontrolni broj) i nevidljivi, sadržani u magnetnoj traci, odnosno čipu (informacije o korisniku, kartici, izdavaocu i dr.) (Radović, 2016: 474). Da bi postojao ovaj oblik radnje izvršenja mora se prepravljati važeća platna kartica. Ukoliko bi se u konkretnom slučaju prepravljala nevažeća, npr. istekla platna kartica, radilo bi se o pravljenju lažne platne kartice.

Upotreba je korišćenje lažne ili preinačene platne kartice prilikom plaćanja roba ili usluga ili podizanje gotovog novca. Platne kartice načelno mogu da se koriste na tri načina: a) telesno, fizički, prezentacijom same kartice, uz eventualni potpis – za plaćanje isporučiocima roba i usluga koji ne raspolažu odgovarajućom informatičkom opremom za očitavanje elektronski pohranjenih podataka, b) informatički, (elektronski) – elektronsko očitavanje podataka sa magnetne trake ili čipa npr. na elektronskoj kasi ili bankomatu i v) u vidu transakcije „bez prisustva kartice" – saopštavanje personalizovanih sigurnosnih podataka putem interneta (Radović, 2016: 494-495). Iako u zakonskom tekstu nije precizirano, treba uzeti da upotreba lažne ili preinačene kartice

[9] Do donošenja ZID KZ iz 2016. godine u glavi krivičnih dela protiv privrede bilo je predviđeno i krivično delo izdavanje čeka i korišćenje platnih kartica bez pokrića (ex član 228. KZ). U teoriji je ukazivano na dileme koje su postojale u vezi tumačenja pojedinih obeležja bića ovog krivičnog dela (radnje izvršenja definisane kao „korišćenje", nepostojanja pokrića, odnosno neobezbeđivanja pokrića u ugovorenom roku kao objektivnog obeležje bića i pribavljanja protivpravne imovinske koristi kao posledice krivičnog dela) i isticano je da korišćenje platne kartice bez pokrića zaslužuje da bude inkriminisano samo kada na osnovu upotrebe kartice izdavalac stiče samostalnu obavezu plaćanja prema trećem licu izvan ugovora sa imaocem kartice – tzv. trostrani odnos, dok inkriminisanje upotrebe debitnih kartica na prodajnim mestima i bankomatima nema svoje kriminalnopolitičko opravdanje – tzv. dvostrani odnos. Ima i mišljenja da bankama stoje na raspolaganju tehnički i organizacioni mehanizmi kojima se može onemogućiti korišćenje debitnih i kreditnih katica bez pokrića i da iz tog razloga krivičnopravna zaštita ovde nije nužna.

u kontekstu ovog krivičnog dela podrazumeva sve moguće načine njenog korišćenja – fizičku prezentaciju, elektronsko očitavanje personalizovanih sigurnosnih elemenata kao i njihovo online saopštavanje. Upotrebu lažne ili preinačene platne kartice može izvršiti lice koje ju je napravilo, odnosno preinačilo, kao i neko drugo lice.

Krivično delo je dovršeno okončanjem delatnosti koja ima značaj radnje izvršenja – pravljenjem lažne platne kartice i preinačenjem prave platne kartice uz postojanje odgovarajuće namere ili upotrebom lažne ili preinačene platne kartice. Upotreba lažne ili preinačene platne kartice kao radnja osnovnog oblika krivičnog dela isključuje pribavljanje protivpravne imovinske koristi. To znači da ovaj oblik postoji ukoliko je upotreba lažne ili preinačene kartice bila neuspešna u smislu da nije došlo do „skidanja" novca sa računa vlasnika kartice.

Objekt radnje jeste platna kartica kao instrument bezgotovinskog plaćanja. U bankarskoj praksi su se razvile mnogobrojne vrste platnih kartica koje se mogu podeliti po različitim kriterijumima (prema formi: obične i tzv. pametne i prema mestu korišćenja: na prodajnom mestu, na bankomatu i na daljinu). U zavisnosti od načina obezbeđenja pokrića u banci za plaćanje putem kartice postoje: debitne, kreditne (univerzalne i posebne) i unapred plaćene kartice (elektronski novac). Date kartice se po pravilu, ne razlikuju po svom spoljašnjem izgledu, karakteristikama, već po ugovorenom odnosu između banke i imaoca kartice sa pokrićem. Debitne kartice izdaju samo banke, a kreditne kartice pored banaka, mogu da izdaju i druge finansijske organizacije (Radović, 2016: 476-477). U doktrini je prihvaćen stav da objekt radnje ovog krivičnog dela mogu biti debitne i kreditne kartice (Stojanović, 2018: 780). Uglavnom se ne navodi da li u obzir dolaze samo univerzalne ili i posebne kreditne kartice. Treba uzeti kao ispravan stav da je ovde opravdano pojam platne kartice ekstenzivno tumačiti i njime osim debitnih i kreditnih kartica obuhvatiti i unapred plaćene kartice (elektronski novac) (Radović, 2016: 582). Najzad, iako se u zakonskom tekstu u slučaju upotrebe kao objekt radnje navodi samo lažna platna kartica, kriminalnopolitički je osnovano da se pod ovaj pojam podvede i preinačena platna kartica.

Teži oblik krivičnog dela postoji ukoliko je upotrebom lažne ili preinačene platne kartice pribavljena protivpravna imovinska korist u iznosu manjem od milion i pet stotina hiljada dinara. Ukoliko je upotrebom lažne ili preinačene platne kartice pribavljena protivpravna imovinska korist u iznosu preko milion i pet stotina hiljada dinara postojaće najteži oblik ovog krivičnog dela. Radnja izvršenja težeg i najtežeg oblika krivičnog dela je upotreba lažne ili preinačene platne kartice. U obzir dolazi bilo koji način „uspele" upotrebe lažne ili preinačene platne kartice, odnosno upotrebe kojom je učinilac podigao novac sa bankomata ili na odgovarajući način izvršio plaćanje roba ili usluga i tako pribavio protivpravnu imovinsku korist – u iznosu manjem od milion i pet stotina hiljada dinara ili iznosu koji prelazi milion i pet stotina hiljada dinara. Budući da predstavlja kvalifikatornu okolnost, iznos pribavljene protivpravne imovinske koristi treba da bude obuhvaćen umišljajem učinioca, direktnim ili eventualnim. Shodno zakonskom tekstu, pribavljena imovinska korist mora biti protivpravna. Protivpravnost kao obeležje bića krivičnog dela javlja se u vidu kvalifikativa koji opredeljuje pribavljenu imovinsku korist koja ima značaj kvalifikatorne okolnosti. Budući da je radnja izvršenja kojom je imovinska korist pribavljena protivpravna jer

je u zakonu predviđena kao radnja izvršenja ovog krivičnog dela, nije bilo potrebe da se u samoj normi posebno naglašava da u pitanju mora biti protivpravna imovinska korist. Naime, ne postoji mogućnost da se preduzimanjem protivpravne radnje pribavi imovinska korist koja je pravno osnovana, dozvoljena (Delić, 2017: 53-59).

Kao poseban oblik krivičnog dela predviđena je neovlašćena upotreba tuđe platne kartice ili neovlašćena upotreba poverljivih podataka koji jedinstveno uređuju tu karticu u platnom prometu.

Da bi postojalo krivično delo delatnosti koje predstavljaju radnju izvršenja tj. upotreba tuđe platne kartice ili upotreba poverljivih podataka koji jedinstveno uređuju tu karticu u platnom prometu moraju biti preduzete od strane lica koje nije za to ovlašćeno – protivpravnost je obeležje bića ovog krivičnog dela. Objekt radnje je tuđa platna kartica ili su to poverljivi podaci koji jedinstveno uređuju tu karticu u platnom prometu. Dakle, ovde nije reč o lažnoj ili preinačenoj platnoj kartici već o zloupotrebi tuđe prave platne kartice, odnosno zloupotrebi poverljivih podataka koji jedinstveno uređuju tuđu pravu karticu u platnom prometu.

Prvi način izvršenja ovog oblika krivičnog dela jeste upotreba tuđe platne kartice. Za postojanje krivičnog dela nije od značaja na koji način je učinilac došao do tuđe platne kartice (Janković, 2011: 181).[10] To može biti uz saglasnost njenog vlasnika, kao na primer, „kada oštećena preda okrivljenom svoju platnu karticu sa nalogom da na njen tekući račun uplaćuje rate kredita koji mu je oštećena podigla, a okrivljeni platnu karticu iskoristi tako što je za sebe podizao novac sa tekućeg računa oštećene“ (AS u Kragujevcu Kž. 773/12). Takođe, tuđa platna kartica se može naći u državini učinioca kao rezultat prethodno učinjenog krivičnog dela, najčešće krivičnog dela krađe (prethodno nekažnjivo delo), kao recimo, „kada je okrivljeni od svog cimera oduzeo platnu karticu i papir na kojem je bio upisan PIN, nakon čega je na bankomatu podigao novac“ (OS u Beogradu Kž. 709/09). Učinilac do tuđe platne kartice može doći i slučajno, npr. kada pronađe izgubljenu platnu karticu drugog lica. Najzad, prema stavu sudske prakse, moguće je i da je učinilac „do platne kartice došao na samo njemu poznat način i da tokom prvostepenog postupka nije pouzdano utvrđeno kako je došao u posed ove kartice, ali to ne utiče na postojanje krivičnog dela“ (AS u Kragujevcu Kž.1 1733/11).

U svim navedenim slučajevima učinilac krivičnog dela tuđu pravu platnu karticu ima u državini i na odgovarajući način je „uspešno“ neovlašćeno upotrebljava. Kada je za upotrebu tuđe platne kartice neophodna njena prezentacija dovoljno je da učinilac ima u posedu datu karticu i da je na odgovarajućem mestu prezentuje. Ukoliko je uz prezentaciju kartice potreban i svojeručni potpis korisnika, tada upotreba kartice podrazumeva i falsifikovanje potpisa. Izuzetak predstavljaju slučajevi u kojima pravi korisnik kartice još uvek nije potpisao karticu na poleđini pa učinilac svojeručno upisuje „potpis korisnika“ na karticu i prilikom njene upotrebe stavlja svoj potpis. Kod kartica za čiju upotrebu se umesto potpisa potrebno ukucati PIN, neophodno je da učinilac na neki način sazna PIN da bi mogao da upotrebi datu karticu (Radović, 2007: 222-223). Krivično delo pretpostavlja da je neovlašćenom upotrebom tuđe platne kartice „skinut“ novac sa računa vlasnika i da je učinilac pribavio protivpravni imovinsku korist.

---

[10] Otuda se ne bismo složili sa stavom da je za ovaj oblik krivičnog dela neophodno da je tuđa platna kartica nezakonito pribavljena – izvršenjem krivičnog dela krađe.

Za razliku od prvog načina, drugi način izvršenja ovog oblika krivičnog dela ne pretpostavlja da učinilac u fizičkom smislu raspolaže tuđom pravom platnom karticom već da neovlašćeno upotrebi poverljive podatke koji jedinstveno uređuju tu karticu u platnom prometu, odnosno da upotrebi personalizovane sigurnosne elemente platne kartice. To bi recimo, bio slučaj neovlašćene upotrebe broja tuđe platne kartice prilikom obavljanja finansijskih transakcija putem interneta, odnosno za *online* kupovinu budući da se tada po prirodi stvari, ne vrši prezentacija kartice, ne stavlja lični potpis, niti ukucava PIN, već se online saopštavaju podaci koji su vidljivo napisani na licu ili poleđini kartice (broj kartice ili kontrolni trocifreni broj). Kao i u prethodnom slučaju i ovde je za postojanje krivičnog dela potrebno da je neovlašćenom upotrebom poverljivih podataka koji jedinstveno uređuju tu karticu u platnom prometu „skinut" novac sa računa vlasnika i da je učinilac pribavio protivpravni imovinsku korist.

Ukoliko je izvršenjem ovog posebnog oblika krivičnog dela pribavljena protivpravna imovinska korist u iznosu koji ne prelazi milion i pet stotina hiljada dinara, propisana kazna je ista kao i u slučaju kada je upotrebom lažne ili preinačene kartice pribavljena imovinska korist u iznosu koji ne prelazi milion i pet stotina hiljada dinara, a ukoliko je izvršenjem ovog posebnog oblika krivičnog dela pribavljena imovinska korist koja prelazi iznos od milion i pet stotina hiljada dinara, propisana kazna je ista kao u slučaju kada je upotrebom lažne ili preinačene platne kartice pribavljena protivpravna imovinska u iznosu koji prelazi milion pet stotina hiljada dinara.

Predviđena su i dva lakša oblika krivičnog dela. U pitanju je kriminalnopolitički opravdano inkriminisanje pripremnih radnji kao samostalnih krivičnih dela.

Prvi lakši oblik krivičnog dela postoji ukoliko se nabavi lažna platna kartica u nameri da se upotrebi kao prava. Radnja izvršenja je nabavljanje lažne platne kartice. Za postojanje krivičnog dela nije od značaja na koji način je učinilac lažnu platnu karticu nabavio. Krivično delo je dovršeno okončanjem delatnosti koja ima značaj radnje izvršenja tj. samim nabavljanjem lažne platne kartice u nameri da se upotrebi kao prava. Treba uzeti da je lažna platna kartica nabavljena onda kada se nalazi u državini učinioca, kada on njome faktički raspolaže. Objekt radnje jeste lažna platna kartica. Pod pojmom lažne platne kartice ovde treba razumeti i preinačenu pravu platnu karticu. Na subjektivnom planu zahtevaju se direktni umišljaj i odgovarajuća namera. Ukoliko je jedno lice najpre nabavilo, a potom i upotrebilo lažnu ili preinačenu platnu karticu, radiće se o prividnom sticaju i postojaće samo osnovni oblik krivičnog dela tj. upotreba lažne ili preinačene platne kartice. Ostaje nejasno zašto nabavljanje lažne ili preinačene platne kartice ne predstavlja način izvršenja osnovnog oblika krivičnog dela budući je po stepenu društvene opasnosti izjednačeno sa pravljenjem lažne platne kartice i preinačenjem prave platne kartice.

Drugi lakši oblik krivičnog dela postoji kada se pribavljaju podaci u nameri da se iskoriste za pravljenje lažne platne kartice. Radnja izvršenja sastoji se u pribavljanju tzv. identifikacionih podataka tj. ličnih podataka (ime i prezime) i drugih podataka (broj kartice, broj računa na kojem se nalazi pokriće za raspolaganje putem kartice, kontrolni broj kartice) u nameri da se iskoriste za pravljenje lažne platne kartice. Ovaj oblik krivičnog dela moguće je izvršiti preduzimanjem bilo koje za to podobne delatnosti, npr. telefonskim razgovorom sa vlasnikom platne kartice pri čemu se izvršilac krivičnog dela predstavi

kao bankarski službenik, kopiranjem priznanice o podizanju gotovog novca, korišćenjem elektronskog uređaja koji se postavlja na bankomat, zloupotrebom podataka koji se nalaze na internetu prilikom *online* kupovine ili neovlašćenim pristupom privatnom računaru ili elektronskoj bazi podataka banke tzv. hakovanjem (Urošević, Uljanov, 2010: 19-22). Krivično delo je dovršeno samim pribavljanjem podataka u nameri da se iskoriste za pravljenje lažne platne kartice. Subjektivna obeležja bića jesu direktni umišljaj i odgovarajuća namera. Jezičkim tumačenjem dolazi se do zaključka da krivično delo postoji jedino ukoliko su podaci pribavljeni u nameri da se iskoriste za pravljenje lažne platne kartice u fizičkom, materijalnom smislu. Ukoliko bi u konkretnom slučaju bili pribavljeni poverljivi podaci koji jedinstveno uređuju tu karticu u platnom prometu, odnosno personalizovani sigurnosni elementi platne kartice, kao što je npr. broj kartice u nameri da (bez pravljenja lažne kartice u fizičkim, materijalnom smislu) budu iskorišćeni za finansijske transakcije putem interneta tada ne bi postojalo ovo krivično delo već bi, u zavisnosti od toga na koji način su poveriljivi podaci pribavljeni, postojalo krivično delo neovlašćeno prikupljanje ličnih podataka (član 146. KZ) koje se sastoji u pribavljanju podataka o ličnosti koji se prikupljaju, obrađuju i koriste na osnovu zakona ili krivično delo neovlašćeni pristup zaštićenom računaru, računarskoj mreži i elektronskoj obradi podataka (član 302, stav 2. KZ) koje čini onaj ko snimi podatak koji je dobijen kršenjem mera zaštite, neovlašćenim uključivanjem u računar ili računarsku mrežu ili neovlašćenim pristupom elektronskoj obradi podataka (Bajović, 2018: 266-269).[11]

Ukoliko je primera radi, učinilac pribavljao identifikacione podatke tako što ih je kupovao na odgovarajućim formumima putem interneta, pa uz pomoć računara i mašine za personalizaciju podataka pravio lažne platne kartice koje je kasnije upotrebljavao, postojaće osnovni oblik krivičnog dela, odnosno teži oblik u zavisnosti od toga da li je i u kom iznosu pribavljena protivpravna imovinska korist (AS u Beogradu Kž.1 Po1 14/10).

Moguć je sticaj krivičnog dela falsifikovanje i zloupotreba platnih kartica sa krivičnim delom teške krađe na naročito drzak način (član 204, stav 1. KZ) kao na primer, „kada je okrivljeni iznenada prišao oštećenoj s leđa u večernjim časovima dok je ona prolazila između vozila i istrgnuo joj novčanik iz ruke kada to nije očekivala, u kojem se pored lične dokumentacije nalazilo i više platnih kartica i pobegao, a zatim neovlašćeno upotrebio platnu karticu Poštanske štedionice „Dina kart" oštećene i na taj način pribavio protivpravnu imovinski korist u iznosu 22.672,75 dinara" (AS u Nišu Kž.1 3883/12).

Falsifikovanje znakova za vrednost (član 244. KZ) – Krivično delo falsifikovanja znakova za vrednost je propisano kao samostalno krivično delo donošenjem KZ iz 2006. godine. Do tada je krivičnopravna zaštita znakova za vrednost bila obezbeđena zajedno sa hartijama od vrednosti, tj. istom inkriminacijom. Ovo prvenstveno iz razloga što su oblici radnje izvršenja kod oba krivična dela definisani na isti način.[12]

[11] U praksi je poznat i slučaj pribavljanja brojeva platnih kartica, odnosno pravljenja baza podataka o platnim karticama i njihova prodaja preko interneta. To znači da pribavljanje poverljivih podataka nije vršeno radi njihove neovlašćene upotrebe u platnom prometu, već radi njihove prodaje. Takođe je moguće da poverljive podatke prodaje lice koje date podatke nije i pribavilo, već je to učinilo neko drugo lice.

[12] „Uzevši u obzir da je za krivično delo falsifikovanje znakova za vrednost odredbom člana 229. KZ iz 2006. godine propisana teža kazna od kazne koja je za to krivično delo bila predviđena u članu 169. OKZ izreka presude je nerazumljiva jer prvostepeni sud u obrazloženju nije naveo razloge zbog kojih smatra da je u slučaju kada je krivično delo izvršeno početkom 2005. godine, opravdana retrokativna primena KZ iz 2006. godine" (AS u Kragujevcu Kž. 2604/10).

Osnovni oblik krivičnog dela čini ko napravi lažne ili preinači prave znakove za vrednost u nameri da ih upotrebi kao prave ili da ih drugom na upotrebu ili ko takve lažne znakove upotrebi kao prave ili ih u toj nameri pribavi.

Radnja izvršenja može se ostvariti na jedan od sledećih načina: pravljenjem lažnih znakova za vrednost, preinačenjem pravih znakova za vrednost, davanjem (ustupanjem) drugom na upotrebu lažnih ili preinačenih znakova za vrednost, upotrebom lažnih znakova za vrednost kao pravih i pribavljanjem lažnih znakova za vrednost. Krivično delo je dovršeno okončanjem bilo koje delatnosti koja ima karakter radnje izvršenja pri čemu je u svim slučajevima, osim upotrebe, neophodno i postojanje odgovarajuće namere koja u konkretnom slučaju ne mora biti i realizovana.[13]

Objekt radnje jesu znaci za vrednost. Pod znacima za vrednost treba razumeti sve premete koji su u propisanoj formi od strane ovlašćenih subjekata napravljeni i izdati na osnovu zakona i koji mogu da posluže kao sredstvo plaćanja određenih finansijskih obaveza, usluga i drugo, a koji ne predstavljaju novac. U suštini, znak za vrednost predstavlja dokaz da je lice koje tim znakom za vrednost raspolaže na osnovu prethodnog činjenja, koje po pravilu podrazumeva određeno novčano davanje, steklo pravo da od izdavaoca tog znaka njegovim prezentiranjem zahteva određenu uslugu. Sam znak za vrednost u sebi nema neposredno inkorporisanu vrednost, već samo označava određenu novčanu vrednost koja se realizuje njegovom upotrebom. Pored sudskih taksenih i poštanskih maraka, to mogu biti koverti za pisma na kojima je utisnuta vrednost poštarine, dopisne karte na kojima je utisnuta vrednost poštarine, blanketi na kojima je utisnuta taksena vrednost i metalni ili plastični žetoni za korišćenje automata i uslužnih aparata. Sudska praksa stoji na stanovištu da znake za vrednost predstavljaju i bonovi za gorivo (OS u Beogradu Kž. 463/09). Takođe prema stavu sudske prakse, znacima za vrednost smatraju su i markice za prevoz gradskim saobraćajem, te krivično delo postoji u slučaju kada je okrivljeni pomoću aparata za fotokopiranje u boji sačinjavao markice da bi potom tzv. zumbanje markica vršio pomoću aparata koji je sam napravio (OS u Beogradu Kž. 792/92). Prisutno je mišljenje da ovde spadaju i kontrolne akcizne markice kojima se obeležavaju određeni proizvodi poput, alkoholnih pića i cigareta. Kako se navodi, iako akcizna markica ne sadrži kao sastavni element i oznaku novčane vrednosti, treba je smatrati znakom za vrednost jer u sebi inkorporiše određenu novčanu vrednost poreza na promet proizvoda koji se njima obeležavaju (Stojanović, 2018: 783). Smatra se nadalje, da i formular menice može biti objekt radnje ovog krivičnog dela (sama menica je hartija od vrednosti) (Stojanović, 2018: 783). Pod znacima za vrednost u smislu člana 112. stav 24. KZ smatraju se i strani znaci za vrednost. U istom smislu se izjašnjava i sudska praksa (AS u Beogradu Kž.1 Po1 22/10). Sporno je da li se znacima za vrednost smatraju i oni koji nisu više u upotrebi, npr. neponištene poštanske marke koje više ne mogu biti upotrebljene za plaćanje poštanskih usluga ali mogu imati filatelističku vrednost. Ispravan je stav da pojam znakova za vrednost treba određivati na isti način kao i kod određivanja pojma novca, što znači da se kao znaci za vrednost ne mogu smatrati oni koji nisu više u upotrebi (Srzentić, 1986: 553). Drugim rečima, krivično delo postoji samo onda kada se prave ili preinačuju oni znaci za vrednost koji su važili u momentu preduzimanja radnje izvršenja, tj. u vreme kada su lažni znaci za

[13] Vid. fus notu broj 40.

vrednost napravljeni ili preinačeni pravi znaci za vrednost. To što su kasnije dati znaci za vrednost prestali da važe, nije značajano za postojanje ovog krivičnog dela (VSS Kzz. 57/97) (Stojanović, 2018: 784).

Teži oblik krivičnog dela postoji ako ukupna vrednost znakova koji imaju značaj objekta radnje prelazi iznos od milion i pet stotina hiljada dinara, koji mora biti obuhvaćen umišljajem učinioca. Treba reći da je *ratio legis* ove odredbe sporan budući da je s obzirom na pojedinačnu vrednost znakova za vrednost ovaj oblik krivičnog dela je u praksi teško ostvariv.

Privilegovani oblik krivičnog dela čini ko odstranjivanjem žiga kojim se znaci za vrednost poništavaju ili kojim drugim načinom ide za tim da radi ponovne upotrebe ovim znacima da izgled kao da nisu upotrebljeni ili ko upotrebljene znakove ponovo upotrebi ili proda kao da važe.

Radnja izvršenja se može ostvariti na jedan od sledećih načina: odstranjivanjem žiga kojim se znaci za vrednost poništavaju, na drugi način preinačenjem upotrebljenih znakova za vrednost tako da im se da izgled kao da nisu upotrebljeni u nameri[14] njihove ponovne upotrebe, ponovnom upotrebom već upotrebljenih znakova za vrednost i prodajom kao važećih prethodno upotrebljenih znakova za vrednost. Radnje izvršenja koje se sastoje u odstranjivanju žiga kojim se znaci za vrednost poništavaju i na drugi način preinačenju upotrebljenih znakova za vrednost tako da im se da izgled kao da nisu upotrebljeni u nameri njihove ponovne upotrebe po svojoj prirodi predstavljaju pravljenje lažnih znakova za vrednost jer se od određenih predmeta koji više nisu znaci za vrednost, budući da su poništeni, stvaraju predmeti koji imaju izgled pravog znaka za vrednost (Atanacković, 1991: 435). Za postojanje krivičnog dela nije od značaja da li se odstranjivanje žiga vrši upotrebom mehaničkih ili hemijskih sredstava ili postupaka, bitno je jedino da primenom datih postupaka već upotrebljeni znak za vrednost dobija izgled neupotrebljenog znaka. Krivično delo je dovršeno okončanjem radnje izvršenja. To znači da za postojanje krivičnog dela nije od značaja da li je dati znak i upotrebljen. Upotreba već upotrebljenih znakova kao radnja izvršenja ovog oblika krivičnog dela podrazumeva da se ponovo upotrebi znak za vrednost kao da ranije nije već bio upotrebljen. U tom slučaju se ne vrši nikakva izmena datog znaka za vrednost kao na primer, u slučaju kada se poništene taksene marke ponovo lepe na dokument. Isto važi i za slučaj kada se upotrebljen znak za vrednost tj. znak za vrednost koji više ne važi, proda kao da važi (Babić, Marković, 2013: 252).

Načelno posmatrano za postojanje krivičnog dela nije relevantno da li je krivično delo učinjeno u odnosu na jedan ili više znakova za vrednost. Bez obzira na broj znakova za vrednost koji je u pitanju postoji jedno krivično delo. Međutim, ako pođemo od prethodno pomenute činjenice da je vrednost pojedinačnih znakova za vrednost veoma mala dolazimo do zaključka da je kod ovog krivičnog dela opravdana primena instituta delo malog značaja (član 18. KZ).

Falsifikovanje znakova, odnosno[15] državnih žigova za obeležavanje robe, merila i predmeta od dragocenih metala (član 244a KZ) - Do donošenja ZID KZ iz 2012. godine ovo krivično delo nosilo je naziv falsifikovanje znakova za obeležavanje robe, mera

[14] Vid. fus notu broj 40.

[15] U pitanju je terminološki neprikladna formulacija jer je pojam „odnosno“ sinonim za: upravo, to jest, ili. Grupa autora, *Rečnik srpskog jezika*, Novi Sad 2007, 861.

i tegova. Iako je iz naziva krivičnog dela proizlazilo da se njime osim falsifikovanja znakova za obeležavanje robe inkriminiše i falsifikovanje mera i tegova, ono je, usled propusta zakonodavca, obuhvatalo samo falsifikovanje znakova za obeležavanje robe.

Blanketna priroda ovog krivičnog dela upućuje na primenu odgovarajućih propisa koji su sadržani u sledećim aktima: Zakonu o standardizaciji („Službeni glasnik RS“, br. 36/09 i 46/15), Zakonu o mernim jedinicama i merilima („Službeni list SRJ“, br. 80/94, 83/94 i 12/98), Pravilniku o merilima („Službeni glasnik RS“, br. 3/18), Uredbi o određenim zakonskim mernim jedinicama i načinu njihove primene („Službeni glasnik RS“, br. 43/11), Zakonu o metrologiji („Službeni glasnik RS“, br. 15/16), Zakonu o kontroli predmeta od dragocenih metala („Službeni glasnik RS“, br. 36/11 i 15/16) i dr.

Prvi oblik krivičnog dela čini ko u nameri da ih upotrebi kao prave, napravi lažne pečate, žigove, marke ili druge znakove za obeležavanje domaće ili strane robe kojima se žigošu drvo, stoka ili kakva druga roba ili ko u istoj nameri takve prave znakove preinači ili ko takve lažne ili preinačene znakove upotrebi kao prave.

Radnja izvršenja je alternativno predviđena i može se ostvariti kao: pravljenje lažnih pečata, žigova, marke ili drugih znakove za obeležavanje domaće ili strane robe kojima se žigošu drvo, stoka ili kakva druga roba, preinačenje pravih znakova i upotreba lažnih ili preinačenih znakova. Pravljenje lažnih znakova za obeležavanje robe pretpostavlja da postoje pravi znaci i da se oni falsifikuju (Tahović, 1957: 457). Preinačenje, podrazumeva njihovo prepravljanje u smislu dodavanja ili brisanja nečeg što predstavlja sastavni deo znaka za obeležavanje robe. Upotreba lažnih ili preinačenih znakova za vrednost jeste njihovo korišćenje u svrhu kojoj su namenjeni. Krivično delo je dovršeno pravljenjem lažnih ili preinačenjem pravih znakova za obeležavanje robe uz postojanje namere da se upotrebe kao pravi ili njihovom upotrebom.

Objekt radnje jesu pečati, žigovi, marke ili drugi znaci za ili korisnike usluga obeležavanje domaće ili strane robe kojima se žigošu drvo, stoka ili kakva druga roba. To su znaci koji su propisani od strane nadležnih državnih organa i koji garantuju određeni kvalitet ili kvantitet neke robe. Po pravilu, dati znaci daju se određenoj robi nakon izvršene kontrole robe od strane ovlašćenih subjekta. Treba naglasiti da to nisu znaci kojima proizvođač obeležava svoju robu radi označavanja vrste, kvaliteta ili drugih karakteristika (Marković, Popović, 2017: 150-170).[16] Ukoliko bi neko napravio ili upotrebio takve znake, ne bi postojalo ovo, već krivično delo neovlašćene upotrebe tuđeg poslovnog imena i druge posebne oznake robe ili usluga (član 238. KZ) koje čini onaj ko se u nameri da obmane kupce ili korisnike usluga posluži tuđim poslovnim imenom, tuđom geografskom oznakom porekla, tuđim žigom ili tuđom drugom posebnom oznakom robe ili usluga ili unese pojedina obeležja ovih oznaka u svoje poslovno ime, svoju geografsku oznaku porekla, svoj žig ili svoju drugu posebnu oznaku robe ili usluga.

Drugi oblik krivičnog dela čini ko u nameri da ih upotrebi kao prave napravi lažna uverenja o odobrenju tipa merila i uverenja o overavanju merila, odnosno žigove i druge znakove usaglašenosti kojima se žigošu merila i predmeti od dragocenih metala

[16] U datom smislu „žig“ je naziv za subjektivno pravo industrijske svojine, koje za predmet zaštite ima oznaku (znak, marku) kojom nosilac žiga obeležava svoj proizvod ili uslugu u privrednom prometu u cilju njihovog razlikovanja od iste ili slične robe ili usluge drugog subjekta. Sama oznaka može biti verbalna, grafička („Nike“), trodimenzionalna i kombinovana. U Srbiji žig nastaje odlukom nadležnog državna – Zavoda za intelektualnu svojinu i upisom u registar žigova.

u smislu propisa kojima se uređuju metrologija i kontrola predmeta od dragocenih metala ili ko u istoj nameri original uverenja, odnosno prave državne žigove i druge znakove usaglašenosti preinači ili ko takva lažna ili preinačena uverenja, odnosno državne žigove i druge znakove usaglašenosti upotrebi kao prave.

Radnja izvršenja je alternativno predviđena i može se ostvariti kao: pravljenje lažnih uverenja o odobrenju tipa merila i uverenja o overavanju merila, odnosno žigova i drugih znakova usaglašenosti kojima se žigošu merila i predmeti od dragocenih metala u smislu propisa kojima se uređuju metrologija i kontrola predmeta od dragocenih metala, preinačenje original uverenja, odnosno pravih državnih žigova i drugih znakova usaglašenosti i upotreba lažnih ili preinačenih uverenja, odnosno državnih žigova i drugih znakova usaglašenosti ili njihova upotreba. Krivično delo je dovršeno pravljenjem lažnih ili preinačenjem pravih uverenja o odobrenju tipa merila i uverenja o overavanju merila, odnosno žigova i drugih znakova usaglašenosti kojima se žigošu merila i predmeti od dragocenih metala u smislu propisa kojima se uređuju metrologija i kontrola predmeta od dragocenih metala uz postojanje odgovarajuće namere ili njihovom upotrebom u svrhu kojoj su namenjeni.

Objekt radnje ovog oblika krivičnog dela jesu dve vrste uverenja: prva – uverenja o odobrenju tipa merila i druga – uverenja o overavanju merila, odnosno žigova i drugih znakova usaglašenosti kojima se žigošu merila i predmeti od dragocenih metala u smislu propisa kojima se uređuju metrologija i kontrola predmeta od dragocenih metala.[17]

Subjektivno biće oba oblika krivičnog dela u slučaju pravljenja i preinačenja predmeta koji ima značaj radnje izvršenja čine direktni umišljaj i odgovarajuća namera, a u slučaju njihove upotrebe, to je direktni ili eventualni umišljaj.

ZAVRŠNE NAPOMENE

Krivična dela falsifikovanja predviđena u glavi krivičnih dela protiv privrede čine podgrupu krivičnih dela formiranu prema njihovog načinu ostvarivanja odnosno, delatnostima koje u okviru predviđenih bića imaju značaj radnje izvršenja.

Za razliku od jednog broja krivičnih dela iz ove grupe koja predstavljaju posebne oblike prevare (krivično delo prevare u obavljanju privredne delatnosti /član 223.

[17] Uverenje o odobrenju tipa merila izdaje se od strane nadležne Direkcije ako se u predviđenom postupku (po pravilu to je opšti upravni postupak) utvrdi da određeni tip merila ispunjava propisane zahteve. Uverenje o odobrenju tipa merila izdaje se na osnovu zahteva ovlašćenog domaćeg proizvođača, ovlašćenog uvoznika, odnosno ovlašćenog distributera stranog proizvođača merila. Dato uverenje se objavljuje u službenog glasilu Direkcije. Overavanje merila takođe vrši Direkcija nakon sprovedenog postupka pregleda merila čime se potvrđuje da je merilo u skladu sa odobrenim tipom merila, odnosno da ispunjava propisane metrološke zahteve. Direkcija je dužna da na zahtev vlasnika, odnosno korisnika merila izda uverenje o overavanju merila i kada je merilo žigosano (čl. 22–23. Zakona o metrologiji). Dražavni žig je oznaka stepena finoće kojom se potvrđuje usaglašenost predmeta od dragocenih metala sa propisanim zahtevima, kao i to da je predmet od dragocenog metala izrađen u finoći jednakoj ili većoj od propisane za taj stepen finoće, a manjoj od narednog stepena finoće. Predmet od dragocenog metala je nakit, roba zlatara, kujundžije ili časovničara, kao i bilo koji drugi predmet napravljen od dragocenog materijala ili njegovih legura koji sadrži sve potreben delove koji ga čine kompletnim (član 1. Zakona o kontroli predmeta od dragocenih metala).

KZ/), pronevere (krivično delo pronevere u obavljanju privredne delatnosti /član 224. KZ/) ili zloupotrebe poverenja (krivično delo zloupotrebe poverenja u obavljanju privredne delatnosti /član 224a KZ/) i koja shodno tome, imaju nameru pribavljanja protivpravne imovinske koristi predviđenu kao osnovno subjektivno obeležje bića i pribavljanje imovinske koristi u odgovarajućem iznosu kao kvalifikatornu okolnost, inkriminacije krivičnih dela falsifikovanja ne sadrže lukrativnu nameru niti pribavljenu imovinsku korist kao osnovno ili dopunsko obeležje. Izuzetak predstavlja jedino krivično delo falsifikovanja i zloupotrebe platnih kartica (član 243, st. 2–4. KZ) kod kojeg pribavljanje protivpravne imovinske koristi u odgovarajućem iznosu ima značaj kvalifikatorne okolnosti.

No i pored toga, može se reći da krivična dela falsifikovanja, jednako kao i većina krivičnih dela protiv privrede sa sličnim zakonskim formulacijama, spadaju u finasijski kriminalitet u širem smislu budući da je njihovo vršenje motivisano sticanjem odgovarajuće imovinske koristi, a što je moguće zahvaljujući prirodi predmeta koji predstavljaju objekte radnje ovih krivičnih dela tačnije rečeno, zbog uloge i značaja koji ti predmeti imaju za odvijanje odgovarajućih privrednih tokova – novac, hartije od vrednosti, platne kartice, znaci za vrednost i znaci i državni žigovi za obeležavanje robe, merila i predmeta od dragocenih metala.

Kada kažemo da je vršenje krivičnih dela falsifikovanja koja su predviđena u glavi krivičnih dela protiv privrede motivisano sticanjem odgovarajuće imovinske koristi tada imamo u vidu motiv koristoljublja za koji se smatra da postoji kada predstava o cilju koji se sastoji u postizanju materijalne koristi, inicira (pokreće) preduzimanje odgovarajuće radnje izvršenja i otuda ovaj motiv po svojoj prirodi predstavlja „nešto više“ od „obične“ namere sticanja protivpravne imovinske koristi (Delić, 2016a: 110).

Budući da nije predviđen kao obeležje bića ovih krivičnih dela[18] motiv koristoljublja, u skladu sa opštim pravilima (član 54, stav 1. KZ), svoje krivičnopravno dejstvo ostvaruje na planu kažnjavanja kao fakultativna otežavajuća okolnost. Naime, jedna od okolnosti koje sud mora uzeti u obzir prilikom redovnog odmeravanja kazne jesu „pobude iz kojih je krivično delo učinjeno“. Date pobude po svojoj prirodi mogu biti pozitivne i negativne odnosno, kao i druge relevantne okolnosti, mogu biti valorizovane kao olakšavajuće ili otežavajuće okolnosti. Nesporno je da motiv (pobuda) koristoljublja predstavlja negativnu pobudu i uvek ima značaj otežavajuće okolnosti tj. okolnosti koja može opravdati (argumentovati) odmeravanje kazne koje se kreće u pravcu maksimuma kazne propisane za dato krivično delo. Osim ove primarne, neposredne i konkretne funkcije – predstavlja kriterijum za redovno odmeravanje kazne, motiv koristoljublja ima i drugu, sekundarnu, posrednu i apstraktnu funkciju – preko svoje suštinske povezanosti sa psihološkim supstratom umišljaja determiniše jačinu prekora koji se može uputiti učiniocu krivičnog dela i u tom smislu indirektno implicira i veći stepen socijalno-etičkog prekora (Delić, 2016b: 131-132).[19]

[18] U glavi krivičnih dela protiv privrede motiv koristoljublja predviđen je kao dopunsko obeležje bića tj. kao kvalifikatorna okolnost jedino kod krivičnog dela odavanje poslovne tajne (član 240, stav 2. KZ).

[19] O tome na koji način etički vrednovane pobude koje imaju značaj olakšavajućih ili otežavajućih okolnosti, i pored toga što ne ulaze u sastav krivice kao složene zakonske kategorije, ostvaruju uticaj na krivicu, odnosno na njeno stepenovanje.

Na kraju treba napomenuti i to da u svim slučajevima kada je kod pojedinih oblika krivičnih dela falsifikovanja iz ove glave (član 241, stav 4. KZ; član 243. stav 5. KZ; stav 244, stav 3. KZ i član 244a, st. 1–2. KZ) propisano da će se učinilac kazniti kaznom zatvora ili novčanom kaznom, u skladu sa opštim pravilom (član 48, stav 2. KZ), ukoliko sud kao glavnu kaznu izrekne kaznu zatvora tada motiv koristoljublja daje mogućnost izricanja novčane kazne kao sporedne kazne.

LITERATURA

1. Atanacković, D. (1991), *Krivi*čno pravo, posebni deo, Beograd.
2. Aleksić, Ž., Škulić, M., Žarković, M. (2004), *Leksikon kriminalitike*, Beograd.
3. Antolisei, F. (2008), *Manuale di diritto penale, Parte speciale*, II, Milano.
4. Babić, M., Marković, I. (2013), *Krivično pravo, posebni dio*, Banja Luka.
5. Bajović, V. (2018), „Krađa identiteta i krivičnopravna zaštita ličnih podataka u sajber okruženju“, u: *Kaznena reakcija u Srbiji,* Osmi deo, Beograd.
6. Bačić, F. (1992), *Krivično pravo, posebni dio,* Zagreb.
7. Vukadin, E., Labus, M. (2012), *Ekonomska politika za pravnike*, Beograd.
8. Vuković, I. (2012), *Krivična dela nepravog nečinjenja*, Beograd.
9. Vuković, I., Radović, M. (2/2014), „Pravno-političko opravdanje krivičnog dela korišćenje platnih kartica bez pokrića“, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu,* Beograd.
10. Grupa autora, redaktor Derenčinović, D. (2013), *Posebni dio kaznenog prava*, Zagreb.
11. Grupa autora, redaktor Srzentić, N. (1986), *Komentar Krivičnog zakona SFRJ,* Beograd.
12. Grupa autora, redaktor Lazarević, Lj. (1995), *Komentar Krivičnog zakona RS,* Beograd.
13. Grupa autora (2007), *Rečnik srpskog jezika,* Novi Sad.
14. Delić, N. (2013), „Krivična dela falsifikovanja u Krivičnom zakoniku Srbije“, u: *Kaznena reakcija u Srbiji*, Treći deo, Beograd.
15. Delić, N. (2014), *Nova rešenja u posebnom delu Krivičnog zakonika Srbije,* Beograd.
16. Delić, N. (2014), „Economic offences in the light of the current legislation reform“, *Dani Arčibalda Rajsa* – Međunarodni naučni skup, Beograd.
17. Delić, N. (2016a), „Volja i namera u srpskom krivičnom pravu“, u: *Kaznena reakcija u Srbiji*, Šesti deo, Beograd.
18. Delić, N. (2016), „Krivičnopravni značaj mržnje u svetlu identitetskog preobražaja Srbije“, u: *Identitetski preobražaj Srbije*, Prilozi Projektu 2015 – Kolektivna monografija, Beograd.
19. Delić, N. (2017), „Zloupotreba položaja odgovornog lica – sudska praksa i doktrinarni stavovi“, u: *Privredna krivična dela*, Beograd.
20. Dolenc, M. (1930), *Tumač Krivičnog zakonika Kraljevine Jugoslavije*, Zagreb.
21. Đokić, I. (2018), „O pojmu jedinstva radnje (dela) u krivičnom pravu“, u: *Kaznena reakcija u Srbiji,* Osmi deo, Beograd.

22. Janković, S. (1/2011), „Falsifikovanje platnih kartica kao pojavni oblik kompjuterskog kriminaliteta“, *Bezbednost,* Beograd.
23. Jovanović, N. (2009), *Berzansko pravo*, Beograd.
24. Kolarić, D. (2017), „Pogled na Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika (krivična dela protiv privrede), u: *Privredna krivična dela*, Beograd.
25. Labus, M. (2007), *Osnovi ekonomije*, Beograd.
26. Lazarević, Lj. (2006), *Komentar Krivičnog zakonika Srbije*, Beograd.
27. arković, S. M., Popović, D. V. (2017), *Pravo intelektualne svojine*, Beograd.
28. Radović, M. (13/2007), „Odnos banke i korisnika u slučaju zloupotrebe platnih kartica“, *Pravni život*, Beograd.
29. Radović, M. (2016), *Platni promet, pravo bankarskih platnih usluga,* Beograd.
30. Stojanović Z. (2010), *Komentar Krivičnog zakonika*, Podgorica.
31. Stojanović, Z. (2016), *Uvodne napomene za deseto izmenjeno izdanje teksta Krivičnog zakonika*, Beograd.
32. Stojanović, Z. (2018), *Komentar Krivičnog zakonika*, Beograd.
33. Stojanović, Z., Delić, N. (2018), *Krivi*čno pravo, posebni deo, Beograd.
34. Schönke, A., Schröder, H. (2001), *Strafgesetzbush, Kommentar*, München.
35. Tahović, J. (1951), *Krivi*čno pravo, posebni deo, Beograd.
36. Tahović, J. (1957), *Komentar Krivičnog zakonika*, Beograd.
37. Ćosić, P. i saradnici (2008), *Rečnik sinonima,* Beograd.
38. Urošević, B., Uljanov S. (2/2010), „Uticaj karderskih foruma na ekspanziju i globalizaciju zloupotreba platnih kartica na internetu“, Žurnal za *kriminalistiku i pravo*, Beograd.
39. Živanović, T. (1923), *Osnovi krivičnog prava, Posebni deo,* Druga knjiga, (Krivična dela protiv opštih dobara), Beograd.

CRIMINAL OFFENCESS OF FALSIFICATION WHICH ARE PROSCRIBE IN THE GROUP OF CRIMINAL OFFENCESS AGAINST THE ECONOMY IN THE LIGHT OF CHANGES AND ADDITIONS FROM 2012 AND 2016

In this paper the author discussed the crimes of falsification which are proscribed in the group of criminal offences against the economy. Those are the following crimes: counterfeiting money (article 241CC), falsification of trade bills (article 242 CC), falsification and abuse of credit cards (article 243 CC), falsification of stamps of value (article 244 CC) and falsification of stamps, marks of state for labeling of goods, measures and objects made out of precious metals (article 244a CC). The legal nature and importance of these crimes determined the content and structure of the work in which some important basic and extended characteristics of the beings of crimes where shown and critically analysed. Regarding certain issues in the given context of discussion, the author pointed out relevant theoretical grounds as well as exemplary

views of judicial practice, and also presented appropriate conclusions supported with appropriate arguments. In the notes at the end of the work the author ascertained that the crimes of falsification from this group, as well as most of crimes against economy belong to financial crime in the wider sense since their motive is the acquisition of material benefit.

KEY WORDS: Crimes of falsification; crimes against economy; the crime of counterfeiting money; the crime of falsification of trade bills; the crime of falsification and abuse of credit cards; the crime of falsification of stamps of value; the crime of falsification of stamps, marks of state for labeling of goods, measures and objects made out of precious metals.

PORESKI RAJEVI

Jovan Ćirić[1]

U nameri da privuku strani kapital, neke zemlje, ili delovi nekih zemalja, smanjuju poreske stope ili prave neke druge poreske pogodnosti. Neke zemlje takođe zanemaruju pitanje porekla kapitala. U ovom članku autor govori o tim problemima. Reč je o fenomenu poreskih rajeva, fenomenu koji ima različite pravne, ali pre svega ekonomske aspekte i implikacije. U tom smislu treba imati u vidu i istorijske aspekte, pa tako Jovan Ćirić započinje ovaj članak pričom o rimskom imperatoru Vespazijanu, koji je govorio da novac ne smrdi. To znači da je važno samo to da se privuče novac. Imajući to u vidu, poreski rajevi mogu igrati vrlo važnu ulogu. Pored toga, poreski rajevi mogu ukazivati da se radi o pranju novca. U tom smislu, poreski rajevi i borba protiv organizovanog kriminala se nalaze međusobno suprotstavljeni. U poreskim rajevima obično niko ne postavlja pitanje porekla nečijeg novca. U današnjem svetu postoji žeđ, pohlepa za stranim investicijama i svaka zemlja pokušava da privuče strani kapita, pa niko ne postavlja pitanje da li je novac čist ili prljav. To je zbog toga što strani kapital, novac, investicije, nevezano od toga da li je novac prljav, može omogućiti nove fabrike, nove puteve, nove bolnice, nova radna mesta za domaće stanovništvo. Tako strani kapital može biti vrlo koristan za ekonomski prosperitet jedne zemlje. Da bi obezbedile ekonomski prosperitet svoje zemlje, vlade tih zemalja uvode različite pogodnoszi i mere za privlačenje stranog kapitala. Neki sociolozi kažu da se u osnovi ekonomskog prosperiteta SAD nalazi novac iz drugih delova sveta, uključujući tu i prljav novac. Imajući to u vidu, ne može se više govoriti da su poreski rajevi neka mala egzotična ostrva. Naprotiv, zvanični podaci govore da su poreski rajevi obično bogate i razvijene zemlje, kao što su SAD, Švajcarska, Nemačka, Singapur, Hong Kong, Dubai. Autor ovog teksta govori o tome i postavlja pitanje da li su i mere za podsticanje stranih investicija, koje su pre nekoliko godina bile uvedene od strane srpske vlade, na neki način isto što i poreski rajevi. Autor misli da to nije tačno, zato što je u Srbiji reč o proizvodnom, a ne špekulativnom kapitalu. Ne možemo govoriti o poreskim rajevima ako neke bogate, velike, poznate kompanije iz drugih zemalja dolaze u Srbiju. I pored toga ponekad nije lako napraviti razliku između proizvodnog i špekulativnog kapitala. Zbog toga se ne može reći da su poreski rajevi fenomen koji se može okarakterisati kao nešto potpuno negativno.

KLJUČNE REČI: Poreski rajevi, strani kapital, pranje novca, podsticanje investicija, SAD

[1] Sudija Ustavnog suda Republike Srbije, email: jovan.ciric@ustavni.sud.rs.

*****

Kada se pomene termin, „poreski rajevi“, onda veliki deo najšire laičke javnosti ima asocijacije ili na izbegavanje poreza, tj. poresku utaju, ili na „pranje novca“, ili na neki drugi vid, ako ne baš kriminalne, onda bar ne mnogo moralne delatnosti. No, da li je baš tako? Da li su poreski rajevi sinonim za nešto što nije baš moralno? U današnje vreme kada se svaka zemlja trudi da privuče što veći broj - obim stranih investicija, na poreske rajeve se više ne može gledati na takav način da je to nešto baš tako i toliko nemoralno i protivzakonito.

Ipak, bez obzira na sve to, svaku priču o porezima, pa i o tzv. „poreskim rajevima“, mogli bismo ipak započeti pričom o poreskoj utaji, a to znači i legendarnom pričom o čuvenom mafijašu Al Kaponeu. On, naime, kao što je poznato, nije odgovarao ni za jedno od brojnih ubistava, niti za neko drugo slično krivično delo, ali je zato „pao“ zbog poreske utaje. Već sama ta činjenica govori dosta o američkom društvenom sistemu, njihovom pragmatizmu, ali i o mnogo čemu drugom. Godine 1931. Al Kapone je bio uhapšen i osuđen zbog utaje poreza u periodu 1925-1929. Istražitelji su naime, ustanovili da je Al Kapone živeo raskošnim životnim stilom, a da pri tom nije podnosio poreske prijave za period od 1925 do 1929. Zaključili su da on ne može „opravdati“ svoj raskošni životni stil, te da može biti osuđen za utaju poreza bez potrebe za čvrstim dokazima i svedočenjima u vezi drugih zločina i da to može biti sasvim dovoljno da se država vrlo delotvorno obračuna sa ovim kriminalcem (Bryson, 2013: 116-117).

Međutim, priča o porezima, pa i poreskim rajevima, starija je i od priče o Al Kaponeu. Naime, prema nekim izvorima, praksa izbegavanja poreza postojala je još u Antičkoj Grčkoj. Neka grčka ostrva su u tom smislu služila kao skladišta za robu pomorskih trgovaca, kako bi oni izbegli plaćanje poreza koji je nametnula Atina kao jedan od najmoćnijih polisa.[2] To kada pojedine moćne države nameću drugima odgovarajuće (pravne) norme i načine ponašanja, nije dakle od juče. I danas pojedine moćne države nameću ostalim državama pravne norme i pravila ponašanja i kada je reč o porezima i uopšte, o čemu god da je reč.

Ništa novo pod kapom nebeskom, ili kako bi se to na latinskom reklo: „*Nihil novi sub sole*“. Imajući to u vidu, treba svakako pomenuti i priču iz vremena Antičkog Rima o tome da novac ne smrdi. (*Pecunia non olet*). Prema legendi, rimski car Vespazijan je bio uveo porez na uriniranje, što je kod njegovog sina Titusa izazvalo gađenje i zgražavanje. Vespazijan je onda uzeo jedan zlatnik, dao ga svom sinu i naterao ga da ga pomiriše i da mu kaže šta oseća. Sin je odgovorio da ne oseća ništa, a otac Vespazijan mu je rekao da taj zlatnik potiče iz tog poreza na uriniranje. Tada je nastala izreka koja je aktuelna i do dana današnjeg da novac ne smrdi, izreka koja dobro odslikava pragmatični duh ne samo starih Rimljana (Ćirić, 2012: 552-563).

Jednostavno rečeno, ne samo u današnjem svetu, ali danas pogotovu, postoji vrlo izražena želja pojedinaca, pa i država u celini da privuku strane investicije, uz jednostavnu konstataciju da „novac ne smrdi“, te da ekonomska korist od tako prikupljenih sredstava, može biti višestruka. Takav pragmatični način gledanja na stvari, naslanja se na način

[2] www.rts.rs/page/stories/sr/story/13/ekonomija/2272112/poreski-rajevi-ofsor-firme-i-lazni-direktori.html.

razmišljanja koji kaže da nije važno da li je mačka crna ili bela, već je jedino važno da lovi miševe.[3] Sve to praktično znači, da ako nešto donosi korist, to ima svoju značajnu važnost i vrednost. Ili, rečeno na jedan drugi način, moglo bi se takođe konstatovati i to da ništa ne uspeva tako dobro kao uspeh. Ako je nešto korisno i donosi uspeh i dobitak, naročito za većinu ljudi, onda se neke stvari moraju tolerisati. Do jedne određene mere, ili možda i preko te mere? A to pre svega znači da pitanje da li je u konkretnom slučaju reč o prljavom, ili čistom novcu, ne bi trebalo da bude u prvom planu. Zamislimo dakle jednu malu i pre svega siromašnu sredinu, državu, društvenu zajednicu, koja kuburi sa investicijama, sa infrastrukturom, sa nezaposlenošću, sa nerazvijenim sistemom obrazovanja i zdravstva. Zamislimo i da joj se na neki način ponudi da određeni stranac, strani investitor, ili pak domaći preduzetnik, izgradi nove puteve, bolnice, škole, otvori nove fabrike i zaposli nezaposlenu omladinu. Da li će vlasti u toj sredini puritanski insistirati na tome da je u konkretnom slučaju reč o „prljavom novcu“ i da se svega toga treba lišiti zato što je novac „prljav“, ili će ipak prihvatiti sva ta sredstva, pa u tom smislu čak i stimulisati investitore da dalje investiraju svoj novac, svoj kapital?

Imajući to sve u vidu, dolazimo i do ekonomsko-kriminološkog pojma „poreski raj“. Poreski raj predstavlja državu ili teritoriju neke države na kojoj ne postoje određene kategorije nekih poreza, ili su poreske stope niske, te je moguće ostvariti visok stepen zaštite privatnosti u pogledu bankarskih i poslovnih tajni (Obradović-Ćuk et al, 2016: 120-138). Zemlje poreski rajevi su odlučile da privuku što veći obim stranog kapitala. One to čine putem niskih ili nultih poreskih stopa, brojnih podsticaja, izuzeća ili oslobođenja, kao i putem pružanja ostalih povoljnih institucionalnih pretpostavki za efikasno poslovanje. Ove zemlje su odlučile da intenzivnom poreskom konkurencijom pokušaju da se izdiferenciraju, da budu drugačije u odnosu na ostale zemlje kao povoljna mesta za ulaganje, odnosno da postanu poreski rajevi (Obradović-Ćuk et al, 2016: 120-138). U tom smislu bi se moglo postaviti i pitanje da li sistemsko rešenje kojem se pribegava i kod nas, a tiče se podsticaja za strane investitore u iznosu od pet, ili čak deset hiljada evra po novootvorenom radnom mestu, na neki način predstavlja ono što se u klasičnom smislu naziva „poreski raj“. To pitanje ćemo još posebno elaborirati, ali ono što želimo ovde da istaknemo, jeste to da „poreski rajevi“ sami po sebi, *a priori* ne moraju biti nešto što je baš samo negativno. U svakom slučaju, kod „poreskih rajeva“ korist može biti obostrana – za domaću zemlju nove fabrike i nova radna mesta, te opšte ubrzavanje privredne aktivnosti, a za strane investitore makar niže stope oporezivanja i drugih socijalnih davanja, te jeftinija radna snaga.

U svakom slučaju, pod poreskim rajem podrazumevamo zemlju koja nastoji da privuče strani kapital kroz striktno poštovanje načela bankarske tajne, odnosno „nepitanje“ za poreklo novca, a jedna od karakteristika poreskog raja je nedostatak efektivne razmene informacija sa inostranstvom (Obradović-Ćuk, 2016: 120-138). To znači da je onom kapitalu koji uđe u neki poreski raj, najčešće veoma teško ući u trag, odnosno utvrditi da li je u pitanju „prljav ili čist“ novac. I u tome je upravo glavna primamljivost „poreskih rajeva“, možda dakle ne toliko u niskim poreskim stopama

[3] Tvorac ekonomskih reformi, kineskog „ekonomskog čuda“, Deng Sjaoping, ostavio je Kinezima legendarno zaveštanje da „nije važno da li je mačka crna ili bela – ako uspešno lovi miševe“ (www.politika.rs/scc/clanak/68008/Nije-vazno-da-li-je-macka-crna-ili-bela).

i pogodnostima koje iz toga proizilaze, koliko u činjenici da će vas u poreskim rajevima retko ko pitati za poreklo vašeg novca – kapitala. Treba ovde napomenuti da su Bečka konvencija UN o borbi protiv trgovine narkoticima iz 1988. i „Palermo" konvencija UN o transnacionalnom organizovanom kriminalu iz 2000., proširile područje primene zabrane pozivanja na bankarsku tajnu, a to je slučaj i sa odgovarajućim direktivama EU, a kada je reč o Srbiji, tu treba imati u vidu i odgovarajuće odredbe Zakona o bankama iz 2005., odnosno 2010. godine (Važić, 2011: 171-192). Bankarska tajna dakle više ne bi trebala da bude svetinja, ali, da li je u stvarnosti baš tako? I pored svega toga, danas se u bankama „opere" mnogo novca dobijenog aktivnostima organizovanog kriminala. Možda se jedan od odgovora na pitanje zašto je to tako, nalazi i u tzv. privatnom bankarstvu. Privatno bankarstvo je u stvari redovno bankarstvo, tj. sektor koji pruža usluge izuzetno bogatim klijentima (koji imaju depozit u iznosu od najmanje jednog miliona američkih dolara). Velike banke naplaćuju svojim mušterijama honorar za upravljanje njihovom aktivom, kao i za pružanje specijalizovanih usluga.[4] Usluge tzv. „privatnih banaka" prevazilaze uobičajene bankarske usluge i podrazumevaju savetovanje u pogledu investiranja, imovinskog planiranja, obračuna i plaćanja poreza, otvaranja takozvanih „off-shore" računa, kao i uključivanja u komplikovane procedure osmišljene sa ciljem da se obezbedi poverljivost finansijskih transakcija. Privlačnost privatnih banaka za pranje novca je u tome što „privatne" banke u stvari „prodaju" tajnost klijentima koji žele da peru novac. Tako na primer „Citybank", jedan od najvećih aktera u pranju novca, sa 180 hiljada zaposlenih, ujedno je i najveća banka u SAD, koja funkcioniše širom sveta u oko 100 zemalja, ima 700 milijardi dolara poznate aktive i preko 100 milijardi dolara aktive na tajnim računima klijenata u privatnim bankama. „Citybank" pruža privatne bankarske usluge u 30 zemalja, što je globalno posmatrano, najveći procenat u odnosu na druge privatne banke u Americi.[5] Privatno bankarstvo dakle ne treba mnogo razlikovati od poreskih rajeva, štaviše, to su dve vrlo povezane stvari.

Treba u tom smislu reći da i banke koje posluju u Srbiji, poznaju tzv. „privatno bankarstvo". Privatno bankarstvo je personalizovana finansijska usluga koja za cilj ima ispunjenje finansijskih potreba klijenata - fizičkih lica, koji ostvaruju značajnije lične prihode zahvaljujući kojoj je takvim klijentima omogućena koordinacija i konsolidacija svih aktivnosti vezanih za poslovanje sa bankom.[6] Tako u filijali „Unikredit banke" koja nema šaltere već sobe za prijeme takvih klijenata, uz piće se može ugovoriti povoljna kamata na depozit, uložiti na berzi ili napraviti penzijski plan. Klijent dobija mobilni telefon svog bankara i može ga pozvati u svakom trenutku.[7] Privatno bankarstvo pruža i usluge „off-shore bankinga", dakle savetovanje klijenata o tome gde da investiraju svoj kapital u inostranstvu. Naplaćivanje transakcionih usluga, pr-

4 Možda bi se sa izvesnim cinizmom moglo reći da je taj honorar u stvari provizija za „nepostavljanje pitanja" „odakle taj novac?". Stvar je praktično u tome da takve banke, za razliku od redovne situacije,procedure, poslovanja, jednostavno zažmure i ne postavljaju pitanje da li je novac prljav, ili čist, već prihvataju svaki novac, svaki ulog, svaki kapital, bez obzira da li i koliko on bio čist, tj. prljav.

5 J. Petras, „*Prljav novac u temelju rasta Sjedinjenih Američkih Država*" dostupno na: www.mondialisation.ca/index.php?context=va&aid=12569.

6 www.hypo-alpe-adria.rs/home.nsf/pages/stanovni%C5%A1tvo-privatno-bankarstvo-95.

7 www.biznisnovine.com/cms/item/sr.html?view=story&id=3233&sectionId=3.

venstveno zavisi od obima tih transakcija i u dogovoru sa klijentom banka će odrediti iznos provizije.[8]

Sve u svemu, u jednoj izolovanoj sobi sastanu se u „četiri oka“, čovek koji u svojoj „torbi“ nosi „milionske iznose“ i bankarski službenik, koji bi trebalo da bude baš toliko savestan i moralan, pa da „priupita“ dotičnog klijenta za poreklo novca, da time svoju banku liši zarade, a sebe izloži, u najmanju ruku grdnji, pa možda i kazni, koju bi mu izrekli njegovi šefovi, pogotovu danas kada su svi „gladni“ novih, svežih investicija i kapitala. Sa jedne strane postoje i FATF (*Financial Action Task Force*), Moneyval (Ćirić, 2010: 41-51) kao i druge međunarodne organizacije koje imaju za zadatak da promovišu i razvijaju nacionalnu i međunarodnu strategiju i politiku saradnje u borbi protiv pranja novca i finansiranja terorizma (Mijalković et al, 2011: 109-128), a sa druge strane razne velike i male svetske banke razvijaju sisteme tzv. „privatnog bankarstva“, čime u stvari direktno potpomažu i omogućavaju pranje novca, te na neki način uvek iznova aktuelizuju tematiku prljavog novca i pranja novca (Petrović, 2010: 161-182).

Jedan američki profesor sociologije, James Petras, u tekstu indikativnog naslova: „*Prljav novac u temelju rasta Sjedinjenih Američkih Država*“,[9] iznosi procenu po kojoj se prljav novac, kao posledica korupcije, slivao iz blagajni zemalja “trećeg sveta” i zemalja u tranziciji (postkomunističkih zemalja), u blagajne zapadnih zemalja u iznosu od 20 do 40 milijardi dolara godišnje. Po njegovom mišljenju, ovo čak i nije dovoljno precizna procena.[10] Petras takođe kaže i sledeće: „Procena količine prljavog novca (opranog novca stečenog kriminalom i korupcijom), koji se slivao u američke blagajne tokom devedesetih godina prošlog veka, iznosi okvirno između 3.000 i 5.500 milijardi dolara. Ova procena ukazuje na pokrivanje dela deficita američkog budžeta kombinovanim tokovima opranog i prljavog novca, održavajući ga na taj način u ravnoteži, uz robnu trgovinu, sa iznosom od nekoliko stotina milijardi dolara godišnje. Kako stvari stoje, američki komercijalni deficit je oko 300 milijardi dolara. Bez prljavog novca u američkoj ekonomiji, inostrano poslovanje i životni standard američkih građana bi opali, vrednost dolara bi oslabila, raspoložive investicije i pozajmljeni kapital bi presušili i Vašington više ne bi mogao da održi svoju globalnu imperiju.[11]

Nadovezujući se na priču o pranju novca i privatnom bankarstvu, treba reći i to da se danas polovina svetske trgovine realizuje kroz poreske rajeve, iako oni realizuju manje od 3 odsto svetskog BDP-a. U poreskim rajevima se nalazi između 8 i 21 hiljade milijardi USD, od ukupno 123 hiljade milijardi, tj. između 6,5 i 17 odsto bogatstva u privatnom vlasništvu, dok u njima živi svega 0,8% svetskog stanovništva. Prema procenama OECD, zemlje u razvoju godišnje izgube između 15 i 50 milijardi USD. Švajcarska je postala, a u stvari uvek je i bila, vodeći „off-shore“ centar u 2014. sa 2,7 hiljade milijardi USD bogatstva iz inostranstva, što čini 25 odsto ukupnog bogatstva u „off-shore“ zonama. Veliki izazov za Švajcarsku u poslednje vreme predstavljaju Hong-Kong i Singapur za koje se vezuje 15 odsto globalnih „off-shore“ sredstava u 2014 (Obradović-Ćuk, 2016: 120-138). U tom smislu, *Financial Secrecy Index* otkriva da najznačajniji pružao-

[8] www.emg.rs/vesti/srbija/37846.html.

[9] www.mondialisation.ca/index.php?context=va&aid=12569.

[10] *Ibidem*

[11] *Ibidem*

ci usluga koje podrazumevaju finansijsku diskreciju nisu više mala, siromašna, egzotična ostrva, već neke od najvećih i najbogatijih svetskih zemalja.[12]

U 2018. godini prema *Financial Secrecy Index*, sledeće zemlje zauzimaju vodeće mesto na listi poreskih rajeva: Švajcarska, pa odmah zatim SAD, zatim Kajmanska ostrva, pa Hong-kong, Singapur, Luksemburg, Nemačka, Tajvan, Dubai.[13] Dakle ipak se ne može reći da u potpunosti dominiraju mala egzotična ostrva, već se na toj listi nalaze i tako velike ekonomije i pravni sistemi kao što su Švajcarska, SAD, Nemačka, itd. No njih veoma retko ko „proziva" i naziva poreskim rajevima. To u stvari govori da se i velike zemlje, pa tako i velike ekonomije, danas na svaki način trude da budu što konkurentnije i da u toj konkurentnosti posezanje za institutima i rešenjima iz „poreskih rajeva" uopšte nije tako nelegalno, a još manje nelegitimna stvar.

Danas se često konstatuje da su SAD najlakše mesto da se osigura anonimnost kompanija i ulagača, što potvrđuje i Mark Hays, viši savetnik u „*Global Witness*" NGO koja se zalaže za finansijsku transparentnost. Povezano sa tim, u svom članku, izvesna Ana Swanson objašnjava: „*How the US Became one of the World's Biggest Tax Havens*."[14] Tu je i analiza njujorške agencije „*Blumberg*" koja iznosi paradoks da se Amerika nekada borila protiv utaje poreza, a da sada postaje „poreski raj".[15]

Ako dakle i tako velike, moćne i bogate zemlje kao što je Amerika, počinju da na drugačiji način gledaju na poreze, poreske rajeve, utaju poreza i slično, zbog čega onda i male zemlje ne bi sledile jedan takav pragmatični pristup koji bi im omugućio odgovarajuću korist. Imajći sve to u vidu, korisno je pogledati ono što stoji na sajtu SIEPA, srpske Agencije za strana ulaganja i promociju izvoza koja je osnovana još 28.02.2001. Pored drugih stvari, kaže se tamo,[16] u Srbiji se nudi i najniža stopa poreza na dobit u Evropi, od 10%, a Srbija nudi i finansijsku pomoć potencijalnim investitorima. Bespovratna finansijska sredstva se mogu dodeliti za finansiranje investicionih projekata u proizvodnom sektoru, sektoru usluga koje mogu biti predmet međunarodne trgovine i za strateške projekte iz oblasti turizma. Bespovratna sredstva se dodeljuju u iznosu od 4.000 do 10.000 evra po svakom radniku zaposlenom na neodređeno vreme u roku od tri godine od dana zaključenja ugovora. Za projekte od posebnog značaja – investicije čija vrednost iznosi najmanje 200 miliona evra i kojom se obezbeđuje najmanje 1.000 novih radnih mesta u periodu od najviše 10 godina od dana zaključenja ugovora o dodeli sredstava, bespovratna sredstva se dodeljuju u iznosu od 17% ukupne vrednosti investicija.

Neko bi mogao reći da se sve ovo može tumačiti i kao želja Srbije da, približavajući se idealu „poreskih rajeva", parira konkurentima u privlačenju stranih investicija? Zar svako privlačenje stranih investicija, nije na neki način nešto što podseća na ideal „poreskog raja"? Naravno, moglo bi se pre svega postaviti pitanje kakva je korist za Srbiju od toga što ona praktično plaća strane investicije i ne znači li to da kada istekne

---

[12] *Ibidem*

[13] https://www.financialsecrecyindex.com.

[14] https://washingtonpost.com/news/wonk/wp/2016/04/05/how-the-us-became-one-of-the-world's-biggest-tax-havens/?utm-term=5dd51b49c133.

[15] https://www.blic.rs/vesti/svet/amerika-se-nekad-borila-protiv-utaje-poreza-a-sada-postaje-preski-raj/n03m8w.

[16] www.newbalkan.com/index.php?sr-biznis/investicione-prilike/SIEPA/.

rok od tri, ili deset godina, da se strani investitor tada povlači, zatvara prethodno otvorenu fabriku i sve kreće ispočetka. Moglo bi se razmišljati i na takav način, ali, stvari se mogu sagledavati i drugačije. Srpske fabrike i srpski radnici jesu u stanju da sami proizvedu gotovo sve što se proizvodi u fabrikama u inostranstvu[17] ali, ključno pitanje jeste pitanje da li su u stanju da to što proizvedu na kraju i prodaju na zahtevnom globalnom tržištu, koje priznaje samo ono što poseduje nekakav svetski brend kao garanciju najvišeg kvaliteta. Praktično, plaćajući strane investitore, Srbija plaća mogućnost da se uopšte pojavi na svetskom tržištu, na kojem je ne tako davno bila i te kako demonizovana u svakom pogledu.[18] Tako se „privlačenje stranih investicija“, bilo kroz poreske olakšice, bilo na neki drugi način, a to znači i na način plaćanja 5.000 - 10.000 evra po zaposlenom radniku, pojavljuje kao neka vrsta (ekonomske) krajnje nužde, krajnje nužde koja je bila karakteristična i za neke druge ekonomsko-pravne mere, kao što je „solidarni porez“, ili „privremeno umanjenje penzija“.

Iako se vlade zemalja „poreskih rajeva“ poreskim olakšicama svesno odriču potencijalnog dela fiskalnih prihoda, upravo se povećana aktivnost po osnovu priliva stranog kapitala smatra faktorom koji više nego kompenzaciono deluje na male poreske prihode po osnovu niskih poreskih stopa. Nekada se nacionalne ekonomije fokusiraju na ostvarivanje prihoda po osnovu davanja licenci ili dozvola za obavljanje bankarskih ili drugih poslova (Obradović-Ćuk, 2013). Upravo je povećana aktivnost po osnovu priliva stranog kapitala, faktor koji je uticao na srpske donosioce odluka onda kada su pokrenuli aktivnosti vezane za agenciju SIEPA, a to će reći za „finansiranje stranih investicija“.

Poreski rajevi nedostatak poreskih prihoda nadomešćuju prihodima od različitih taksi i naknada, čiji je bilansni značaj ipak relativno mali, pa je ovakvu poresku politiku moguće realizovati jedino u slučaju relativno male ekonomije i relativno velikog broja „off-shore“ kompanija (Đurović-Todorović, Đorđević, 2017: 73-96). Ovo praktično znači da primena metoda „poreskih rajeva“ u osnovi ipak ne bi trebala bude najbolji mogući, pre svega dugoročni recept za izlazak iz ekonomske krize i za dugoročni ekonomski napredak. Ovo pogotovu kada se ima u vidu tzv. „špekulativni kapital“, koji iz ekonomski nerazvijenih zemalja koje se nalaze u svojevrsnoj ekonomskoj krajnjoj nuždi, „beži“ u druge zemlje, na druge destinacije, u zemlje znatno većeg opšteg društvenog bogatstva.

Pitanje koje se postavlja jeste zapravo pitanje da li Srbija time što pospešuje strane investicije i sama postaje neka vrsta „poreskog raja“. U tom smislu treba reći da je Evropska komisija, kako je izvestila agencija „*Blumberg*“, Srbiju stavila na „crnu listu“ poreskih rajeva.[19] Pitanje dakle nije neozbiljno, ali na to pitanje, profesor Božo Drašković odgovara da su te kvalifikacije i klasifikacije dosta površne. „Jedna je stvar“, kaže on, „kada vi privlačite investicije i dajete pogodnosti da neko investira u realan sektor, a potpuno je druga relacija kada država daje potpunu zaštitu kapitalu

[17] Mada i to treba shvatiti tek samo uslovno, jer podstičući strane investicije, Srbija i druge slične zemlje dolaze i do novih, savremenih tehnoloških rešenja i „know how“, a što sve obezbeđuje razvoj u svakom pogledu.

[18] O tome, između ostalog i u knjizi Emila Vlajkija, - *Demonizacija Srba – zapadni imperijalizam, njegovi zločini, sluge i medijske laži (1991-2013),* Beograd, 2013.

[19] www.021.rs/story/Info/Srbija/176606/Da-li-je-Srbija-zaista-poreski-raj.html.

kome se ne zna poreklo. Iza svakog investicionog fonda, iza svakog stranog stranog investitora u Srbiji, stoje konkretna fizička lica kao vlasnici.To važi i za banke i za države. Skrivanje konkretnih imena je prostor za svetsku špekulaciju. I u dokumentima Agencije za privredne registre moralo bi da bude navedeno ko tačno stoji iza neke „off-shore" kompanije", kaže Drašković.[20] Drugim rečima, ovde ne bi trebalo da budu od najpretežnijeg značaja same poreske olakšice, koliko tajnost ulagača, odnosno netransparentnost čitavog postupka stranih ulaganja. Suština čitave ideje o postojanju „poreskih rajeva", ne nalazi se dakle toliko u poreskoj konkurenciji i podsticanju stranih ulaganja (investicija) koliko u omogućavanju „prljavom" špekulantskom kapitalu da bude „opran" kroz „poreske rajeve". U pitanju je nešto što bismo mogli nazvati licemerjem bogatih i najrazvijenijih zapadnih zemalja. Jer, kako kaže, već pominjani Božo Drašković, „sva ta Kajmanska, Maršalska i Devičanska ostrva, Bahami i Bermudi, jesu izdvojene teritorije, ali koje se nalaze pod jurisdikcijom Velike Britanije, SAD, Holandije i nekih drugih zemalja. Dakle, postoji jurisdikcija tih velikih, bogatih, moćnih zemalja, ali ona je fleksibilna. U „off-shore" zonama labaviji su sistemi kontrole bogatstva, imovine, kapitala, novca.Tamo su najčešće nulti porezi i zagarantovana tajnost."[21] Sve to praktično treba tumačiti na način da će prema jednima, bogatima i moćnima biti primenjivani jedni standardi na nešto fleksibilniji način, dok će ti isti standardi biti primenjivani prema drugima, onima siromašnima, na jedan vrlo striktan i dosledan način. Taj različiti tretman jednih u odnosu na druge, predstavlja dodatni izvor svojevrsne eksploatacije, odnosno prelivanja kapitala iz siromašnih u bogate zemlje. Tranzicioni bogataši iz istočno-evropskih zemalja, u prvo vreme su imali želju da izlože svoje bogatstvo javnosti. A onda je većina njih shvatila, poučena od svojih daleko iskusnijih kolega sa Zapada, da bogatstvo treba sakrivati. Tu leži koren nastanka „off-shore" zona.[22]

Zamislimo dakle jednog prosečnog ruskog, poljskog, bugarskog, ili pak srpskog tranzicionog dobitnika – bogataša. Ako njegov kapital, bogatstvo ostanu u zemlji porekla, Rusiji, Poljskoj, Bugarskoj, ili Srbiji, uvek mu se može dogoditi da mu neko, bilo u njegoj zemlji, bilo u inostranstvu, na kraju ipak prigovori i postavi pitanje porekla novca, kapitala. U svakom slučaju to pitanje mu se uvek može daleko lakše postaviti, nego ukoliko ta svoja sredstva prenese u „off-shore", „poreske rajeve", koji su pod neposrednom, ili makar posrednom jurisdikcijskom kontrolom bogatih i moćnih zapadnih zemalja. Tako je eksploatacija, izvlačenje, isisavanje kapitala iz siromašnih u bogate zemlje, dobilo još jednu sasvim legalizovanu formu, formu „poreskih rajeva", formu tobožnje borbe protiv prljavog kapitala, borbe koja se na jednima primenjuje na jedan, a na drugima na malo drugačiji način. Jer, kao što bi to rekao Džordž Orvel: „Svi su jednaki, ali su neki jednakiji". Ako na sve to još dodamo i eventualne sankcije i embargo međunarodne zajednice, kao što je to bilo u slučaju Srbije, gde je kapital morao biti iznošen na Kipar, kako bi društvo uopšte moglo da funkcioniše kada je reč o snabdevanju lekovima, energentima i hranom, onda je jasno

[20] *Ibidem.*
[21] Božo Drašković, u tekstu pod naslovom „Plašljivi zec i zagarantovana tajnost – Procenjuje se da je u of-šor zonamasklonjeno oko 12.000 miklijardi dolara" – dostupno na internet adresi: www.politika.rs/sr/clanak/352882/Плашљиви-зец-и-офшор-зоне.
[22] *Ibidem.*

o čemu se zapravo tu radi (Mršević, 1996: 85). Slično je i kada je reč o Iraku, Libiji, Siriji, danas Rusiji, itd. Jednima se dakle nameću sankcije koje direktno vode devastiranju njihove ekonomije, ali se sa druge strane, svaka mera tih istih zemalja koja je usmerena ka jačanju domaće privrede i podsticanju stranih investicija u domaću privredu, može, kada i ako zatreba, tretirati kao politika „poreskih rajeva“, odnosno politika „pranja“ „prljavog kapitala“.

U vezi sa svim ovim, neko, ko je dovoljno zlonameran, mogao bi dovesti u pitanje i tzv. Slobodne zone u Srbiji. Naime, 14. jula 2006. u „Službenom Glasniku Srbije“ br. 62/2006. objavljen je Zakon o slobodnim zonama. Između ostalih stvari, u tom zakonu stoji i sledeće: u članu 19: “*Na uvoz robe namenjene obavljanju delatnosti i izgradnji objekata u zoni ne plaća se carina i druge uvozne dažbine*;“ član 20 stav 1: „*Roba koja se iz zone stavlja u promet na teritoriju Srbije podleže obavezi plaćanja carine i drugih uvoznih dažbina*“. Član 26, stav1:“*Na unos dobara u zonu i pružanje usluga u zoni primenjuju se odredbe zakona koji uređuju porez na dodatu vrednost*“. Stav.2: „*Korisnik, odnosno privredno društvo za upravljanje zonom, može imati poreske olakšice u skladu sa propisima koji uređuju porez na dobit preduzeća, poreze na imovinu i porez na dohodak građana*.“ Ključna, zapravo najvažnija je ovde odredba iz stava 2 člana 26. koja govori o poreskim olakšicama za poslovanje u slobodnim zonama, koje bi se zbog toga mogle, na jedan određen način okarakterisati i kao nekakvi mali „poreski rajevi“, što bi odmah kod nekih moglo pobuditi nekakve negativne asocijacije.

Najvažnija stvar u sagledavanju da li je jedna teritorija „poreski raj“ ili nije, jeste u tome da li se tu radi o proizvodnoj delatnosti, ili čistoj špekulaciji. Ako poreske olakšice prvenstveno koriste kompanije koje su okrenute proizvodnji, onda mi tu ipak ne možemo govoriti o „poreskim rajevima“. Na primer FIAT poreske olakšice, odnosno podsticajne mere za strane investitore, ne koristi u špekulativne svrhe i tu zaista niko ne može govoriti o „poreskim rajevima“ u onom klasičnom smislu, kao što to može biti slučaj sa nekim drugim, malim i nepoznatim kompanijama, koje u osnovi ništa konkretno ne proizvode, već se bave nekim drugim delatnostima, kao što je pre svega „advertajzing“ ili „konsalting“, delatnosti koja mogu biti pokriće, paravan za „pranje novca“, za različite špekulacije i mnogo toga drugog.

Jasno je međutim, da je suština „slobodnih zona“ u poreskim olakšicama, te se u tom smislu ne bi moglo reći da su poreske olakšice nešto što je nelegitimno i nelegalno, isto uostalom kao i sami poreski rajevi. Jer, to kako, na koji način i u kojim procentima, u kojoj meri, da li na teritoriji čitave države, ili samo nekim njenim delovima, će pojedine zemlje uređivati svoju ekonomsku i poresku politiku, to ipak treba da bude deo njihovog suvereniteta, njihove suverene političke i ekonomske odluke. U tom se smislu zaista može reći da preterana povika na „poreske rajeve“, predstavlja na neki način deo globalističke histerične politike protiv nacionalnog suvereniteta naročito malih zemalja. U toj globalističkoj politici, „borba protiv organizovanog kriminala“ i „pranja novca“, može predstavljati zgodan izgovor za ograničavanje suvereniteta malih, za nametanje volje tim malim zemljama, kao i za preseljenje kapitala iz tih malih zemalja u velike zemlje, koje naravno neće baš tako puritanski voditi računa o tome da li se radi o „prljavom“, ili „čistom“ kapitalu, jer, kao što rekosmo još od

rimskog vremena važi pravilo da „novac ne smrdi“, odnosno pravilo „da što priliči Jupiteru, ne priliči volu“. Konkretno, kada je reč o „poreskim rajevima“, ono što priliči Švajcarskoj, Singapuru, Delaveru u SAD, ili egzotičnim ostrvima koja se nalaze pod dominacijom SAD i Velike Britanije, ne priliči Srbiji, Rusiji, ili Bugarskoj. Tako se ispostavlja da je priča o „poreskim rajevima“, „poreskim olakšicama“, „prljavom kapitalu“, „organizovanom kriminalu“ i slično, deo jedne opšte licemerne, globalističke priče, koja se svodi na dominaciju velikih i moćnih i eksploataciji malih i siromašnih.

Naravno, sasvim je legitimno, rečju umesno, postaviti pitanje da li je u ekonomskom smislu isplativo i korisno baš toliko insistirati na stranim investicijama, na privlačenju stranog kapitala i poreskim olakšicama, jer to negde u nekoj meri, možda bi se moglo reći, nanosi štetu domaćem kapitalu, domaćem preduzetništvu, domaćem društvu. Sa druge strane, što su porezi niži, što ih je manje, to je manje i izdvajanja za nauku, kulturu, zdravstvo, policiju, itd, a što sve može biti dugoročno gledano veoma nepovoljno. No, mali i siromašni su najčešće u poziciji krajnje nužde i možda uzaludne nade, da će i u temeljima njihovog ekonomskog rasta, biti ugrađeno ono što se nalazi ugrađeno u temeljima ekonomskog rasta i bogatstva SAD, a o čemu smo već govorili. Sve su to politikološka objašnjenja fenomena poreskih rajeva, koji će uprkos formalnoj borbi protiv njih, predstavljati, između ostalog i sredstvo kojim će se kapital iz jednih, prelivati u druge zemlja.

U vezi sa pričom o poreskim rajevima na neki način jesu i neki slučajevi iz prakse Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu. Treba u tom smislu pomenuti slučaj izvesne Darinke Gabrić protiv Hrvatske br.9702/2004. Darinka Gabrić, je 2002. godine iz BiH, kod Slavonskog Broda prelazila u Hrvatsku, kada su joj hrvatski carinici pronašli neprijavljenih 30.500 nemačkih maraka i zaplenili joj 20.000. Ona je tada izjavila da je novac dobila putem bankovnog zajma i da je taj novac nosila natrag u Nemačku. Ministarstvo finansija izreklo joj je zaštitnu meru oduzimanja 20.000 nemačkih maraka. Ta mera bila je potvrđena od strane drugih hrvatskih upravnih i pravosudnih organa, te je na kraju slučaj dospeo i do suda u Strazburu. Darinka Gabrić je imala dokaze o zakonitom poreklu svog novca, a sud u Strazburu je istakao da Gabrićka nije bila u kaznenoj evidenciji, niti je pre dotičnog događaja bila osumnjičena za neko nezakonito delo. Na kraju je sud u Strazburu rekao i to da nema ničega što bi upućivalo na zaključak da je mera oduzimanja 20.000 maraka bila upravljena na sprečavanje pranja novca ili trgovine drogom. Istaknuto je takođe i to da se u konkretnom slučaju radi o nezakonitom, ali ne i kriminalnom ponašanju,[23] koje se sastoji samo u propuštanju da se prijavi taj novac na carini. Na kraju je zaključeno da je došlo do povrede prava na pravično suđenje iz člana 6 Evropske Konvencije o ljudskim pravima, pa je sud u Strazburu presudio da se Darinki Gabrić ima vratiti njenih 20.000 DEM, odnosno 10.000 evra, uz dodatak svih kamata i poreza, plus 1.850 evra za sve troškove postupka pred sudom u Strazburu.[24]

Slučaj koji takođe treba ovde pomenuti, jeste slučaj Tilocca protiv Hrvatske. Ulazeći iz Srbije u Hrvatsku, Italijan Giuzepe Tilocca je 15. februara 2010. godine imao neprijavljenih 563.000 evra. Hrvatski carinici su mu oduzeli 318.500 evra i naplatili

[23] Sud u Strazburu pravi dakle razliku između onoga što je nezakonito i kriminalno. To je na svoj način zanimljivo, ali, može biti i problematično.

[24] O svemu tome videti na adresi: https://uredzastupnika.gov.hr/UserDocsImages//arhiva//GABRIC.pdf.

kaznu u iznosu od 5.000 kuna. Nakon završene procedure u Hrvatskoj, Tilocca je pred sudom u Strazburu pokrenuo postupak u kojem je tvrdio da mu je povređeno njegovo pravo na mirno uživanje imovine. Evropski sud je, pozivajući se i na slučaj Gabrić, zaista potvrdio da je u konkretnom slučaju došlo do povrede prava na imovinu, te da unošenje gotovine na područje Hrvatske nije samo po sebi zabranjeno, niti kažnjivo.[25]

Ovakav zaključak suda u Strazburu da je manipulacija ovoliko velikom gotovinom, svotom novca u iznosu od preko 500.000 evra nešto što nije kriminalna delatnost, vodi relativizaciji sveukupne borbe protiv pranja novca, ali, na neki način i povike na tzv. „poreske rajeve". Nama se čini da kada god neko kod sebe ima toliko veliku svotu novca, to već samo po sebi zaista može signalizirati da se u konkretnom slučaju tu radi o nekoj vrsti „pranja novca". U oba ova slučaja međutim, kao i u nekim drugim slučajevima, pred sudom u Strazburu, prednost, tj. prevagu u odnosu na borbu protiv pranja novca, dobija pravo na imovinu. Zaista, može se postaviti pitanje da li eventualna borba, povika protiv „poreskih rajeva", predstavlja negiranje prava na mirno uživanje imovine iz Evropske konvencije o ljudskim pravima. Dakle, mogli bismo reći da se „poreski rajevi" na neki način nadovezuju na to „pravo na imovinu". Jer, ako se nekome ni na koji način ne može zameriti to što u gotovini sa sobom, na graničnom prelazu, nosi 500 i više hiljada evra, zbog čega mu zameriti isto to kada se radi o unošenju gotovog novca u tzv. „poreske rajeve". Sve to dakle znači da priča o poreskim rajevima uopšte nije tako jednoznačna, te da poreski rajevi ne moraju biti samo sinonim za nešto što je kriminalno, iako se to tako doživljava u jednom velikom delu najšire laičke javnosti. S druge strane, relativizaciji negativnog stava, na neki način predrasude o poreskim rajevima doprinosi i to što u poreske rajeve spadaju i neke od najrazvijenijih i najprosperitetnijih država sveta, kao što su na primer Švajcarska, Singapur, Hong-Kong, pa i same SAD. Sve to kao da dodatno afirmiše izreku iz vremena starog Rima o tome da novac ne smrdi.

LITERATURA

1. Bryson, B. (2013), *One Summer, America 1927*, New York.
2. Ćirić, J. (2010), "Savet Evrope i borba protiv korupcije", Zbornik radova Kriminalističko-policijske Akademije i Hans Zajdel Fondacije – *Suzbijanje kriminala i evropske integracije*, Beograd.
3. Ćirić, J. (2012), "Strane investicije – novac ne smrdi", *Pravo i privreda*, broj 4-6.
4. Đurović-Todorović J., Đorđević M., Poreska konkurencija kao globalni i regionalni fenomen, u: *Teme,* 37 (1).
5. Mijalković, S. *et al*. (2011), "Međunarodno pravni napori u sprečavanju finansiranja terorizma"prljavim novcem", *Strani pravni* život, broj 1.
6. Mršević, Z. (1996), "Embargo kao faktor organizovanog kriminaliteta", referat na Savetovanju Srpskog udruženja za krivično pravo *Organizovani kriminal i korupcija*, Kopaonik.
7. Obradović-Ćuk, J. *et al.* (2016), "Poreski rajevi – obeležja, poslovanje i reša-

[25] https://uredzastupnika.gov.hr/vijesti/nova-presuda-tilloca-protiv-hrvatske/359.

vanje problema poreske evazije”, Škola *biznisa* broj 2.
8. Petrović, D. (2010), “O proučavanju savremenih formi privrednog kriminaliteta – pranje novca”, *Strani pravni* život, broj 3.
9. Važić, N. (2011), “Bankarska tajna u senci teških oblika kriminala”, *Kriminal i državna reakcija: fenomenologija, mogućnosti, perspective*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
10. Vlajki, E. (2013), *Demonizacija Srba – zapadni imperijalizam, njegovi zločini, sluge i medijske laži (1991-2013),* Beograd.
11. (www.politika.rs/scc/clanak/68008/Nije-vazno-da-li-je-macka-crna-ili-bela).
12. https://uredzastupnika.gov.hr/UserDocsImages//arhiva//GABRIC.pdf.
13. https://washingtonpost.com/news/wonk/wp/2016/04/05/how-the-us-became-one-of-the-world’s- biggest-tax-havens/?utm-term=5dd51b49c133.
14. https://www.blic.rs/vesti/svet/amerika-se-nekad-borila-protiv-utaje-poreza-a-sada-postaje-preski-raj/n03m8w.
15. https://www.financialsecrecyindex.com.
16. Petras, J., *Prljav novac u temelju rasta Sjedinjenih Američkih Država*, dostupno na: www.mondialisation.ca/index.php?context=va&aid=12569.
17. www.021.rs/story/Info/Srbija/176606/Da-li-je-Srbija-zaista-poreski-raj.html.
18. www.biznisnovine.com/cms/item/sr.html?view=story&id=3233&sectionId=3.
19. www.emg.rs/vesti/srbija/37846.html.
20. www.hypo-alpe-adria.rs/home.nsf/pages/stanovni%C5%A1tvo-privatno-bankarstvo-95
21. www.mondialisation.ca/index.php?context=va&aid=12569.
22. www.newbalkan.com/index.php?sr-biznis/investicione-prilike/SIEPA/.
23. www.politika.rs/sr/clanak/352882/Плашљиви-зец-и-офшор-зоне.
24. www.rts.rs/page/stories/sr/story/13/ekonomija/2272112/poreski-rajevi-ofsor-firme-i-lazni-direktori.html.

TAX HEAVENS

In order to attract foreign capital, some countries, or parts of some countries, reduce tax rates or make some other tax incentives. Some countries also ignore the question of the origin of capital. In this article the author deals with those problems. The word is about the phenomenon of tax havens, the phenomenon that has differentn legal, but first of all economic aspects and implications. In that sense, we must have in mind some historic aspects, so Jovan Ćirić started this article with a story about Roman emperor Vespazian who used to say pecunia non olet – money does not smell. It does mean that it is only important to collect money. Having that in mind, tax havens can play very important role. However, tax havens can indicate that here really is about money laundring. In that sense tax havens and the fight against organized crime and terrorism are conflicting. In tax havens nobody is going to make a question

about the origin of someone's money. In nowadays world there is a greed for foreign investments and every country tries to attract capital, so usually there is no question if the money is clean or dirty. That is because the foreign capital, money, investments, no matter if that money is dirty, can enable new factories, new roads, new hospitals, new jobs for domestic people. So, foreign capital can be very usefull in the economy of one country. To ensure the economic prosperity of a country, goverments of those counties introduce different measures to attract foreign capital. Some sociologists say that the basis of economic prosperity of the USA is the money from other parts of the world including the dirty money. Having that in mind, you can no longer talk about the fact that tax havens are some small exotic islands. On the conrary, the official figures show that tax havens usually are rich and developed countries such as the USA, Switzerland, Germany, Singapore, Hong Kong, Dubai. The author of this text talks about that and make a question whether the measures to encourage foreign investments that were introduced a few years ago by the Serbian govrenment are in some way the same as the tax havens. The author thinks that it is not true, because in Serbia the word is about productive rather than speculative capital. We especially can not talk about tax havens, if some big, rich, famous companies from other countries come to Serbia. Anyway, sometimes it is not so easy to make the distinction between productive and speculative capital. So, we can not say that tax havens are always phenomenon that could be chatacterized as something that is completely negative.

KEY WORDS: Tax havens; foreign capital; money laundering; encouraging of investments; USA

PORESKA KRIVIČNA DJELA U KRIVIČNOM ZAKONIKU REPUBLIKE SRPSKE

Veljko Ikanović[1]

Porezi su najznačajniji i najstabilniji dio javnih prihoda od kojih zavisi funkcionisanje svake države, pa tako i Republike Srpske. Bez njihovog redovnog ubiranja nije moguće obezbijediti finansiranje državne uprave, policije, pravosuđa i drugih javnih službi koje se finansiraju iz budžeta. Zato svaka država nastoji da poreski obveznici poštuju poresku disciplinu i redovno ali i potpuno uplaćuju svoje poreske obaveze. To se ostvaruje nizom mjera administrativne prirode, odgovarajućom kontrolom i prijetnjom prekršajnim i krivičnim sankcijama. Zato poreska krivična djela redovno zauzimaju važno mjesto u krivičnom zakonodavstvu, pa tako i u novom Krivičnom zakoniku Republike Srpske iz 2017. godine. Autor u ovom radu analizira bitna obilježja tih krivičnih djela u ovom zakonu i djelimično oskudnu postojeću sudsku praksu. Pri tome se osvrće na rješenja iz ranijeg Krivičnog zakona Republike Srpske i važećeg Krivičnog zakona BiH, kritički ukazujući na određene razlike kroz kratki komparativni pregled. U radu se ukazuje na određene nedorečenosti postojećih rješenja i sugerišu odgovarajuće izmjene radi postizanja efikasnije krivičnopravne zaštite javnih prihoda radi sprečavanja narušavanja funkcionisanja države.

KLJUČNE RIJEČI: porez, javni prihod, budžet, utaja, krivično djelo.

UVOD

Zbog velikog značaja koji redovno i potpuno prikupljanje poreza ima za funkcionisanje, snagu i opstanak države, poreska krivična djela su pod raznim nazivima veoma rano uvedena u krivična zakonodavstva svih država. Tako je bilo i u zakonodavstvu bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ), gdje je u njenoj kasnijoj fazi razvoja zbog podijeljene zakonodavne nadležnosti uređivanje ove materije prepušteno republikama i autonomnim pokrajinama. Osim toga povremeno su i u sporednom zakonodavstvu propisivana pojedina krivična djela koja su se ticala poreske materije i fiskalne discipline. Karakteristika ovog perioda je da se radilo o malom broju krivičnih djela, a od čistih poreskih krivičnih djela osnovno i često jedino krivično djelo je bila poreska utaja. Ovo je bilo uslovljeno društvenom svojinom nad sredstvima za proizvodnju ali i u uslužnoj djelatnosti, jakim kontrolnim mehanizmom Službe društvenog knjigovodstva i slabo razvijenim privatnim sektorom.

[1] Sudija Vrhovnog suda Republike Srpske, email: veljko.ikanovic@pravosudje.ba.

Poreske utaje su se najčešće dešavale i sankcionisale u oblasti privatnog ugostiteljstva, autoprevoza i određenih krupnijih zanatskih usluga. Postepenim razvojem privatne svojine, posebno u oblasti usluga, proizvodnje, a pred kraj postojanja države i određenim oblicima privrednih društava, povećavao se interes javnosti, zakonodavca i organa gonjenja i za ovo krivično djelo. Sve te promjene karakteristčne za razvoj privrede i finansijskog sektora dovode do promjena u oblasti inkriminacija, tako da vremenom neke od njih odumiru, mijenjaju oblike i vidove ispoljavanja, a druge se rađaju, što ukazuje na veliku dinamiku u pogledu inkriminacija u ovoj oblasti (Kramarić, 1989: 15-28).

Radi boljeg razumijevanja sadašnjih inkriminacija koje su sadržane u novom Krivičnom zakoniku Republike Srpske iz 2017. godine, pozabavićemo se genezom ovih krivičnih djela kroz krivično zakonodavstvo koje je ranije važilo na prostoru Republike Srpske. U tom smislu ukratko ćemo izložiti sadržinu pojedinih zakona iz bliže prošlosti, sa elementima bića poreskih krivičnih djela. To će nam pokazati u kom pravcu se kreće naše krivično zakonodavstvo kada su u pitanju poreska krivična djela, koje su njegove mane i prednosti i šta bi trebalo uraditi da se ono unaprijedi i osavremeni.

1. KRIVIČNI ZAKON REPUBLIKE SRPSKE – POSEBNI DIO

U predratnoj Bosni i Hercegovini poreska krivična djela ili bolje rečeno poresko krivično djelo, jer se radilo samo o jednom krivičnom djelu poreske utaje, bilo je propisano u Krivičnom zakonu SRBiH iz 1977. Godine (*Službeni list SRBiH*, broj 16/77, sa kasnijim izmjenama i dopunama u glavi pod nazivom „Krivična djela protiv privrede"). Ovaj zakon je u neizmijenjenom obliku preuzela i Republika Srpska i koristila ga od svog osnivanja sve do donošenja novog Krivičnog zakonika Republike Srpske iz 2000. Godine (*Službeni glasnik Republike Srpske*, broj 22/00). Ovo krivično djelo činio je onaj ko u namjeri da on ili ko drugi potpuno ili djelimično izbjegne plaćanje poreza, doprinosa socijalnog osiguranja ili drugih propisanih doprinosa, daje lažne podatake o svojim zakonito stečenim prihodima, o predmetima ili o drugim činjenicama koje su od uticaja na utvrđivanje iznosa ovakvih obaveza ili ko u istoj namjeri u slučaju obavezne prijave ne prijavi zakonito stečeni prihod odnosno predmet ili druge činjenice koje su od uticaja na utvrđivanje ovakvih obaveza, a iznos obaveze čije se plaćanje izbjegava prelazi tačno propisanu sumu koja se zbog inflacije periodično mijenjala pa je ovdje ne navodimo. Propisan je i kvalifikovani oblik koji je zavisio od visine iznosa obaveze koja se izbjegava. Za izvršenje krivičnog djela dovoljno je da je učinilac u namjeri da izbjegne potpuno ili djelimično plaćanje obaveze dao lažne podatke o prihodima ili činjenicama koji su od uticaja na utvrđivanje takvih obaveza. Prema tome djelo je dovršeno samim podnošenjem takve poreske prijave. Nije potrebno da je poreski organ bio doveden u zabludu i zbog toga utvrdio poresku obavezu u manjem iznosu (VSS, Kž I 32/78). U pogledu krivice potreban je direktni umišljaj koji karakteriše navedena namjera i nije bio dovoljan eventualni umišljaj za postojanje ovog krivičnog djela (VSBiH,

Kž 102/64). Ovako određeni elementi bića krivičnog djela potpuno su obuhvatali sve situacije koje se mogu javiti u finansijskom i drugom poslovanju, a sudska praksa je bila bogata i uspješno je rješavala sva sporna pitanja do kojih je dolazilo u praktičnoj primjeni.

2. KRIVIČNI ZAKONIK REPUBLIKE SRPSKE IZ 2000. GODINE

Republika Srpska je reformisala svoje materijalno krivično zakonodavstvo donošenjem novog Krivičnog zakonika Republike Srpske 22. juna 2000. godine, a koji je stupio na snagu 01. oktobra 2000. godine. Već u njemu, u glavi dvadeset četvrtoj, mijenja se naziv ove grupe krivičnih djela tako što se u nazivu dodaje i platni promet, pa tako su to „krivična djela protiv privrede i platnog prometa“. Međutim, bez obzira na prošireni naziv koji bi upućivao i na širi zaštitni objekt samo je jedno poresko krivično djelo kao i u ranijem zakonu ali pod nazivom „Utaja poreza i doprinosa“. Osim izmjene naziva glave zakona i naziva krivičnog djela, koje su učinjene bez nekog opravdanog razloga pošto su sadržavale sve u pogledu grupnog i pojedinačnog zaštitnog objekta, promijenjeni su i neki elementi bića krivičnog djela. Tako su sada umjesto „socijalnog osiguranja“ uvedeni elementi „zdravstvenog i penzionog osiguranja“, što možda preciznije određuje o kojim doprinosima se radi ali i ranije odomaćeni izraz socijalno osiguranje obuhvatao je ova dva koja je zakonodavac ugradio. Prema tome može se reći da je nastavljen kontinuitet u propisivanju ovog krivičnog djela, što je bilo dobro za pravnu sigurnost, sudsku praksu, a obezbjeđivalo je i krivičnopravnu zaštitu u dovoljnom obimu za taj period razvoja privrede i platnog prometa.

3. ZAKON O PORESKOJ UPRAVI REPUBLIKE SRPSKE

Koristeći svoja ovlašćenja da se i drugim zakonima, a ne samo krivičnim zakonom, mogu propisati krivična djela zakonodavac je to učinio u Zakonu o poreskoj upravi Republike Srpske (*Službeni glasnik Republike Srpske*, broj 51/01). Ovaj zakon je donesen godinu dana nakon donošenja Krivičnog zakonika Republike Srpske i moramo ga spomenuti jer je ostvario određen negativan uticaj na inkriminacije koje su kasnije ugrađene u novo krivično zakonodavstvo iz 2003. godine. Sam zakon je bio konfuzan, nesistematičan, neusaglašen sa drugim zakonima koji uređuju krivičnu materiju. Upuštao se u materijalno i procesno krivično zakonodavstvo, definisao saučesništvo, pokušaj i slično, mimo i suprotno važećem Krivičnom zakoniku. U članovima 115. do 126. propisana su sljedeća krivična djela: izbjegavanje plaćanja poreske obaveze, ometanje poreske uprave, podnošenje lažnih dokumenata poreskim organima, izdavanje lažnih poreskih dokumenata, neplaćanje poreza po odbitku i slično. Mnoga od ovih krivičnih djela ne mogu da postoje samostalno, neka su prethodni stadijum u izvršenju, neka elemenat drugog krivičnog djela, što je dovelo do prave anarhije u ovoj oblasti. Sankcije koje je propisivao bile su proti-

vustavne, a nisu bile propisane ni opštim dijelom Krivičnog zakonika kao moguće za izricanje (Ikanović, 2003: 38 – 44). Srećom ovaj zakon nije bio dugog vijeka i ove odredbe su prestale da važe ali su na žalost neke od njih našle mjesto u novom Krivičnom zakonu iz 2003. godine.

4. KRIVIČNI ZAKON REPUBLIKE SRPSKE IZ 2003. GODINE

U procesu reforme krivičnog zakonodavstva u Bosni i Hercegovini, koja je sprovođena pod međunarodnim pokroviteljstvom radi usaglašavanja prvenstveno procesnih zakona ali i materijalnih, donesen je 2003. godine novi Krivični zakon Republike Srpske (*Službeni glasnik Republike Srpske*, broj 49/03.). U glavi dvadeset četvrtoj zakona pod nazivom „Krivična djela protiv privrede i platnog prometa" propisano je šest poreskih krivičnih djela i to: utaja poreza i doprinosa, lažna poreska isprava, podnošenje lažne poreske prijave, sprečavanje poreskog službenika u obavljanju službene dužnosti, napad na poreskog službenika u obavljanju službene dužnosti i nepravilno izdvajanje sredstava pravnih lica. Po samom nazivu pojedinih krivičnih djela vidimo da se radi o njihovom nepotrebnom propisivanju u ovoj glavi jer je kažnjavanje za takve radnje već propisano u drugim dijelovima zakona koji su primjenjivi i na ovu oblast. Tu mislimo na lažnu poresku ispravu, koja je klasični oblik falsifikovanja službene isprave ili sprečavanje poreskog službenika koje odgovara sprečavanju službenog lica i slično. Ovdje ćemo se pozabaviti samo krivičnim djelom utaje poreza i doprinosa iz člana 287. zakona koje se razlikuje od istog krivičnog djela u prethodnom zakoniku.

Djelo se sastoji u nedavanju traženih ili davanju lažnih podataka o svom stečenom oporezivom prihodu ili o drugim činjenicama koje su od uticaja na utvrđivanje ovih obaveza, pa se tako izbjegne plaćanje poreza propisanih poreskim zakonodavstvom ili doprinosa zdravstvenog ili penzijskog osiguranja propisanih u Republici Srpskoj (Jovašević, 2000, Jovašević i Hašimbegović 2001, Jovašević 2002).

Objekt zaštite je poreski, fiskalni sistem, a objekt napada su porezi i doprinosi zdravstvenog i penzijskog osiguranja koji su propisani u Republici Srpskoj.

Radnja izvršenja se sastoji iz dvije alternativno predviđene djelatnosti (Demirović, 1989):

1) davanje lažnih podataka o svojim stečenim oporezivim prihodima ili drugim činjenicama koje su od uticaja na utvrđivanje poreskih obaveza. Radnja izvršenja je davanje lažnih podataka. To je neistinito saopštavanje podataka u podnijetoj poreskoj prijavi, u drugoj dokumentaciji ili usmeno pred nadležnim poreskim organom. Ovi podaci mogu biti lažni potpuno ili djelimično. Bitno je da se radi o podacima koji se odnose na zakonito stečene prihode i predmete, a ne i na predmete stečene protivpravnim djelatnostima[2] i

2) nedavanje traženih podataka o svojim stečenim oporezivim prihodima ili drugim činjenicama koje su od uticaja na utvrđivanje poreskih obaveza. Radnja izvršenja

[2] Zakonito stečeni prihodi nisu oni prihodi koji su ostvareni „prodajom na crno".

je davanje lažnih podataka. Ovde je radnja izvršenja nečinjenje, propuštanje da se u cjelosti ili djelimično nadležnim poreskim organima saopšte usmeno ili pismeno traženi podaci.[3] Radnja izvršenja je nesaopštavanje ili prećutkivanje podataka ili preduzimanje druge djelatnosti kojom se stvara mogućnost da nadležni državni organ ne može uopšte ili za određeno vrijeme ili u cjelosti da sazna, da dođe do saznanja za sadržinu podataka, a oni su od značaja za utvrđivanje visine poreskih obaveza.

Posljedica djela je konkretna opasnost po budžet države, odnosno sistem javnih prihoda i javnih rashoda, a ona se ogleda u izbjegavnju plaćanja poreza ili doprinosa za zdravstveno ili penzijsko osiguranje.

Učinilac djela može da bude svako lice. Najčešće je to poreski obveznik ili poreski dužnik, ali to može da bude i lice koje u ime i za račun poreskog obveznika podnosi poresku prijavu i vodi drugu poresku dokumentaciju. U pogledu krivice potreban je direktni umišljaj koji karakteriše navedena namjera. Djelo ima dva teža oblika određena visinom izbjegnute obaveze. Ovaj zakon je blaži od svih prethodnih zakona jer se sada traži da je obaveza plaćanja stvarno izbjegnuta, a ne samo da je u toj namjeri podnesena lažna poreska prijava podaci i slično.

5. KRIVIČNI ZAKONIK REPUBLIKE SRPSKE IZ 2017. GODINE

Donošenjem novog Krivičnog zakonika Republike Srpske 2017. godine (*Službeni glasnik Republike Srpske*, broj 64/17) uvodi se određeni red i mjera u propisivanju poreskih krivičnih djela. Zakonik napušta nepotrebna normiranja radnji koje su kao krivična djela sadržana u njegovim drugim glavama i posebnim krivičnim djelima koja više odgovaraju njihovoj prirodi. Tako je propisao samo tri poreska krivična djela i to: utaju poreza i doprinosa, neuplaćivanje poreza po odbitku i nepravilno izdvajanje sredstava pravnih lica.

5.1. Utaja poreza i doprinosa (Član 264. KZ)

Djelo se sastoji u davanju netačnih ili nepotpunih podataka o dohotku, predmetima ili drugim činjenicama koje su od uticaja na utvrđivanje iznosa poreske obaveze ili doprinosa zdravstvenog ili penzijskog osiguranja ili u slučaju obavezne prijave u neprijavljivanju prihoda, predmeta ili druge činjenice koje su od uticaja na utvrđivanje poreske obaveze ili doprinosa zdravstvenog ili penzijskog osiguranja u namjeri da se za sebe ili drugo lice potpuno ili djelimično izbjegne plaćanje poreza propisanih aktima Republike Srpske ili doprinosa zdravstvenog ili penzijskog osiguranja, pa zbog toga dođe do smanjenja ili neutvrđivanja poreske obaveze ili doprinosa zdravstvenog ili penzijskog osiguranja ili u korišćenju poreske olakšice

[3] Poreska utaja ne postoji ako je okrivljeni pogrešno obračunao porez na dodatu vrednost. Subotici Kž 473/2007).

suprotno uslovima pod kojima su dobijene u iznosu koji prelazi 10.000 KM[4].

Objekt zaštite je poreski, fiskalni sistem, a objekt napada su: a) porezi i b) doprinosi zdravstvenog i penzijskog osiguranja koji su propisani u Republici Srpskoj. Ovo je važno napomenuti jer se porez na dodatnu vrijednost propisuje zakonom Bosne i Hercegovine, kao i njegova raspodjela entitetima.

Radnja izvršenja se sastoji iz tri alternativno predviđene djelatnosti: a) davanje (saopštavanje) lažnih (neistinitih) ili nepotpunih podataka o dohotku, predmetima ili drugim činjenicama koje su od uticaja na utvrđivanje iznosa poreske obaveza ili penzijskog osiguranja ili doprinosa zdravstvenog ili penzijskog osiguranja. To je neistinito ili nepotpuno saopštavanje podataka u podnijetoj poreskoj prijavi, u drugoj dokumentaciji ili usmeno pred nadležnim poreskim organom. Ovi podaci mogu biti lažni potpuno ili djelimično, b) neprijavljivanje – propuštanje uopšte ili blagovremeno da se nadležnim organima podnese usmena ili pismena prijava o prihodu, predmetu ili drugim činjenicama koje su od uticaja na utvrđivanje poreske obaveze ili doprinosa zdravstvenog. Bitno je da postoji propisana obaveza na podnošenje takve prijave u određenom roku i c) korišćenje poreske olakšice suprotno uslovima pod kojima je ona odobrena učiniocu djela. Posljedica djela se javlja u vidu povrede kao: a) smanjenje i b) neutvrđivanje poreske obaveze ili doprinosa zdravstvenog ili penzijskog osiguranja. Za postojanje djela je potrebno postojanje dva elementa: a) postojanje objektivnog uslova inkriminacije (zakonodavnog motiva kažnjavanja) – da je usljed preduzete radnje došlo do smanjenja ili neutvrđivanja iznosa poreske obaveze ili doprinosa zdravstvenog ili penzijskog osiguranja u iznosu koji prelazi 10.000 KM i b) radnja izvršenja se preduzima u određenoj namjeri koja ne mora biti ostvarena u konkretnom slučaju – namjeri učinioca da on ili drugo lice u potpunosti ili djelimično izbjegne plaćanje poreza ili doprinosa zdravstvenog ili penzijskog osiguranja.

Izvršilac djela može da bude svako lice, a najčešće je to poreski obveznik ili poreski dužnik, ali to može da bude i lice koje u ime i za račun poreskog obveznika podnosi poresku prijavu i vodi drugu poresku dokumentaciju. U pogledu krivice potreban je direktni umišljaj koji karakteriše navedena namjera. Djelo ima dva teža oblika kvalifikovana visinom obaveze koja se izbjegava.

[4] D. Jovašević, Poreska utaja u teoriji, praksi i uporednom pravu, Pravni informator, Beograd, broj 7-8/2000. godine, str. 64-67; D. Jovašević, Krivično delo poreska utaja - pojam i elementi, Sudska praksa, Beograd, broj 4/2000. godine, str. 61-63; D. Jovašević, T. Hašimbegović, Poreska utaja, Beograd, 2001. godine; D. Jovašević, Poreska utaja u jugoslovenskom krivičnom pravu, Ekonomika preduzetništva, Beograd, broj 4/2002. godine, str. 269-275; D. Jovašević, Obeležja krivičnog dela poreske utaje, Pravo teorija i praksa, Novi Sad, broj 1/2002. godine, str. 7-22; D. Jovašević, T. Hašimbegović, Sistem poreskih delikata, Beograd, 2004. godine ; D. Jovašević, Krivično delo izbegavanja plaćanja poreza prema Zakonu o poreskom postupku i poreskoj administraciji, Bilten Okružnog suda u Beogradu, Beograd, broj 59/2003. godine, str. 74-91; D. Jovašević, Poreska evazija i poreska krivična dela, Bezbednost, Beograd, broj 4/2005. godine, str. 541-564; M. Anđelković, D. Jovašević, Izbegavanje plaćanja poreza, Niš, 2006. godine; D. Jovašević, M. Gajić Glamočlija, Poreska utaja – oblici ispoljavanja i mere zaštite, Beograd, 2008. godine; D. Jovašević, Poreska utaja u novom krivičnom pravu Republike Srbije, Teme, Niš, broj 3/2009. godine, str. 823-836; D. Jovašević, Krivično delo utaje poreza u teoriji i praksi, Perjanik, Podgorica, broj 19-20/2009. godine, str. 26-36; D. Jovašević, B. Petrović, Krivična odgovornost i kažnjivost za poresku utaju, Pravna riječ, Banja Luka, broj 19/2009. godine, str. 55-68; D. Jovašević, Poreska utaja u svetlu istorijskih pravnih spomenika, Poslovna ekonomija, Novi Sad, broj 2/2009. godine, str. 13-39; D. Jovašević, Z. Nikolić, Poreska utaja kao oblik ugrožavanja funkcije soicijalne družave, Politička revija, Beograd, broj 4/2009. godine, str. 125-148; D. Jovašević, Poreska krivična dela, Beograd, 2016. godine.

5.2. Neuplaćivanje poreza po odbitku (Član 265. KZ)

Djelo se sastoji u neuplaćivanju iznosa koji je obračunat na ime poreza po odbitku, doprinosa za obavezno socijalno osiguranje po odbitku i drugih propisanih dažbina na propisani uplatni račun javnih prihoda ili u neuplaćivanju drugih propisanih dažbina od strane odgovornog lica u pravnom licu ili preduzetnika u nameri da na ovaj način izbegnu plaćanje poreza po odbitku, doprinosa za obavezno socijalno osiguranje po odbitku i drugih propisanih dažbina (Jovašević i Mitrović i Ikanović, 2017).

Objekt zaštite je fiskalni sistem. Objekt napada mogu da budu:

a) porez po odbitku;
b) doprinosi za obavezno socijalno osiguranje po odbitku i
c) druge propisane dažbine.

Radnja izvršenja je nečinjenje, propuštanje, neuplaćivanje uopšte ili u određenom roku na propisani uplatni račun javnih prihoda iznosa koji je obračunat na ime poreza po odbitku, doprinosa za obavezno socijalno osiguranje po odbitku i drugih propisanih dažbina. Za postojanje djela je bitno da se radnja izvršenja preduzima: a) od strane određenog lica – odgovornog lica u pravnom licu ili preduzetnika i b) u određenoj namjeri – namjeri da se na ovaj način izbjegne plaćanje poreza po odbitku, doprinosa za obavezno socijalno osiguranje po odbitku i drugih propisanih dažbina, bez obzira da li je ova namjera u konkretnom slučaju ostvarena.

Izvršilac djela može da bude samo određeno lice – odgovorno lice u pravnom licu i preduzetnik. U pogledu krivice potreba je direktan umišljaj koji kvalifikuje navedena namjera.

Djelo ima dva teža oblika ispoljavanja kvalifikovana visinom neuplaćenog poreza ili doprinosa.

ZAKLJUČAK

Donošenjem novog Krivičnog zakonika Republike Srpske i drugačijim propisivanjem poreskih krivičnih djela zakonodavac je unaprijedio zaštitu fiskalne discipline i ubiranja poreza putem krivičnog prava. Smanjivanjem nepotrebnih inkriminacija na tri krivična djela koja pokrivaju sav spektar nedozvoljenih djelatnosti koja ulaze u krivičnopravnu sferu učinio je zakon jasnijim, a samim tim i praktično primjenjivijim. Ovo će se sigurno odraziti na kvalitetniji rad organa otkrivanja, gonjenja i presuđenja za ta krivična djela. Osim toga doprinijeće i stabilnijoj sudskoj praksi, kao i distanciranju obilježja prekršaja iz te oblasti od čistih krivičnih djela. U kom pravcu će se dalje odvijati razvoj ove materije zavisiće od razvoja privrede i poslovnih odnosa ali i usvajanja odgovarajućih direktiva Evropske unije kada se pristupi procesu pridruživanja.

LITERATURA

1. Anđelković, M., Jovašević, D. (2006), *Izbegavanje plaćanja poreza*, Niš.
2. Demirović, M. (1989), „Krivično delo poreske utaje“, *Pravna misao*, broj 9-10, Sarajevo, 37-49.
3. Ikanović, V. (2003), „Krivična djela i kazne u Zakonu o poreskoj upravi Republike Srpske“, *Pravni savjetnik*, Sarajevo, 38 – 44.
4. Jovašević, D. (2000), „Poreska utaja u teoriji, praksi i uporednom pravu“, *Pravni informator*, Beograd, broj 7-8, 64-67.
5. Jovašević, D. (2000), „Krivično delo poreska utaja - pojam i elementi“, *Sudska praksa*, Beograd, broj 4, 61-63.
6. Jovašević, D., Hašimbegović, T. (2001), *Poreska utaja*, Beograd.
7. Jovašević, D., „Obeležja krivičnog dela poreske utaje“, *Pravo teorija i praksa*, Novi Sad, broj 1, 7-22.
8. Jovašević, D. (2002), „Poreska utaja u jugoslovenskom krivičnom pravu“, *Ekonomika preduzetništva*, Beograd, broj 4, 69-275.
9. Jovašević, D. (2003), „Krivično delo izbegavanja plaćanja poreza prema Zakonu o poreskom postupku i poreskoj administraciji“, *Bilten Okružnog suda u Beogradu*, Beograd, broj 59, 74-91.
10. Jovašević, D. (2005), „Poreska evazija i poreska krivična dela“, *Bezbednost*, Beograd, broj 4, 541-564.
11. Jovašević, D., Gajić Glamočlija, M. (2008), .*Poreska utaja – oblici ispoljavanja i mere zaštite*, Beograd.
12. Jovašević, D., Petrović, B. (2009), „Krivična odgovornost i kažnjivost za poresku utaju“, *Pravna riječ*, Banja Luka, broj 19, 55-68.
13. Jovašević, D. (2009), „Krivično delo utaje poreza u teoriji i praksi“, *Perjanik*, Podgorica, broj 19-20, 26-36;
14. Jovašević, D., Nikolić, Z. (2009), „Poreska utaja kao oblik ugrožavanja funkcije soicijalne družave“, *Politička revija*, Beograd, broj 4, 125-148.
15. Jovašević, D. (2009), „Poreska utaja u novom krivičnom pravu Republike Srbije,“ *Teme*, Niš, broj 3, 823-836;
16. Jovašević, D. (2009), „Poreska utaja u svetlu istorijskih pravnih spomenika“, *Poslovna ekonomija*, Novi Sad, broj 2, 13-39;
17. Jovašević, D., Ikanović, V. (2012). *Krivično pravo Republike Srpske – Posebni deo*, Banja Luka: Panevropski univerzitet Apeiron.
18. Jovašević, D., Mitrović, LJ., Ikanović, V. (2017), *Krivično pravo, Posebni dio*, Banja Luka: Panevropski univerzitet Apeiron.
19. Jovašević, D., Mitrović, LJ. Ikanović, V. (2018), *Komentar krivičnog zakonika Republike Srpske*, Banja Luka: Službeni glasnik Republike Srpske.
20. Kramarić, I. (1989), „Uvođenje novih inkriminacija“, *Pravna misao*, Sarajevo, broj 3-4, 15-28.
21. Miloš, D. (1989), „Krivično delo poreske utaje,“ *Pravna misao*, broj 7-8 Sarajevo, 49-57.
22. Krivični zakon Republike Srpske, (*Službeni glasnik Republike Srpske,* broj 49/03).

23. Krivični zakonik Republike Srpske, (*Službeni glasnik Republike Srpske,* broj 22/00).
24. Zakonu o poreskoj upravi Republike Srpske, (*Službeni glasnik Republike Srpske,* broj 51/01).
25. Krivični zakonik Republike Srpske, (*Službeni glasnik Republike Srpske,* broj 64/17).
26. Krivični zakon SRBiH, (*Službeni list SRBiH*, broj 16/77, sa kasnijim izmjenama i dopunama).

TAX OFFENCES IN CRIMINAL LAW OF THE REPUBLIKA SRPSKA

Taxes are the most significant and most stable part of public revenues and the functioning of each state depends on them, and thus of the Republika Srpska. Without their regular collection, it is not possible to provide funding for state administration, police, judiciary and other public services financed from the budget. Therefore, each state seeks to ensure that taxpayers respect the tax discipline and regularly and fully pay their tax obligations. This is accomplished by a series of measures of an administrative nature, appropriate control and threat of misdemeanor and criminal sanctions. Therefore, tax crimes regularly occupy an important place in criminal legislation, and that is the case in the new Criminal Code of Republika Srpska of 2017. The author in this paper analyzes the essential features of these criminal offenses in this law and relevant existing case law, which is partly scarce. In this regard, he refers to the solutions from the former Criminal Code of the Republika Srpska and the applicable Criminal Code of BiH, critically pointing to certain differences through a brief comparative review. The paper points to certain inconsistencies in existing solutions and suggests appropriate changes to achieve more efficient criminal law protection of public revenues in order to prevent impair the functioning of the state.

KEY WORDS: tax, public revenue, budget, evasion, criminal offense.

ZNAČAJ NAKNADNOG IZVRŠENJE PORESKE OBAVEZE NA KAŽNJAVANJE ZA PORESKE KAZNENE DELIKTE[1]

Nataša Mrvić Petrović[2]

Naknadno izvršenje poreske obaveze ne isključuje postojanje poreskog kaznenog delikta, ali može uticati na blaže kažnjavanje učinioca. Autor poredi uslove pod kojima se u pravima Srbije i Nemačke dopušta da naknadno izvršenje poreske obaveze isključi krivično gonjenje poreskog neplatiše. Konstatuje da je uvođenje navedenog rešenja kontraverzno, jer se privileguju oni koji izbegavaju poreske obaveze. Opravdano je jedino iz kriminalno-političkih razloga, jer je najvažniji segment poreske amnestije. Autor smatra da je najvažnija prednost nemačkog rešenja što se odnosi na sva poreska krivična dela, dok u Srbiji postoji različiti pravni režim za poreska krivična dela propisana Krivičnim zakonikom i ostala krivična dela i poreske prekršaje predviđene zakonom koji reguliše poreski postupak.

KLJUČNE REČI: neplaćanje poreza, poreski delikt, krivično pravo, stvarno kajanje

UVOD

Izvršenjem poreskih kaznenih delikata (krivičnih dela i prekršaja) ugrožava se sistem javnih finansija. Sistem javnih finansija omogućava finansiranje javnih rashoda i „život“ države. Stoga svaka država, odvajkada, ima izraženi interes da primenom pravnih mehanizama obezbedi sakupljanje poreskih prihoda koji su najvažniji segment javnih finansija. Primena kaznenih sankcija prema učiniocu poreskog krivičnog dela ili poreskog prekršaja treba da je primenjena samo kao krajnje sredstvo, kada se na druge načine ne može postići da poreski obveznici dobrovoljno izvrše svoje finansijske obaveze prema državi.

Aktuelnost izabrane teme rada proizilazi iz okolnosti da, sa razvojem neoliberalne ekonomije, štetne posledice izbegavanja poreskih obaveza postaju sve značajnije za države, jer se poreski kazneni delikti često vrše u sklopu transnacionalnog kriminaliteta i kriminaliteta korporacija. Otuda stižu poruke i iz Evropske unije u kojoj se od početka ove godine primenjuju posebna pravila radi sprečavanja pojave „pranja novca“ i izbegavanja poreskih obaveza, kako bi poreski organi država članica mogli dobiti iz jedinstvene baza poreskih podataka potrebne informacije o vlasnicima privrednih preduzeća, trustova ili

[1] Tekst je rezultat rada na naučno-istraživačkom projektu „Srpsko i evropsko pravo: upoređivanje i usaglašavanje“ (broj 179031), koga finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, a sprovodi Institut za uporedno pravo u Beogradu.

[2] Nataša Mrvić Petrović, naučni savetnik, Institut za uporedno pravo u Beogradu, email: nmrvic@iup.rs

korisnicima beneficija kao i da izvrše potrebne provere, kako bi se sprečila pojava „poreskih rajeva“ (Evropska komisija, 2018). Čini se da su nacionalne poreske uprave članica Evropske unije dobile efikasno „novo oružje“ radi suprotstavljanja (multinacionalnom) finansijskom kriminalitetu, što se pre svega postiže krivičnim gonjenjem i kažnjavanjem. Mora se, međutim, ukazati na sledeći paradoks: još od 2008. godine u Evropskoj uniji se na nacionalnom nivou uspostavljaju specifični poreski odnosi uprave i obveznika, koji treba da olakšaju ispunjenje poreskih obaveza, bez pretnje primenom kaznenih sankcija. Postaje sve značajniji tzv. horizontalni monitoring u okviru kog su poreske uprave ovlašćene da pregovaraju sa poreskim obveznicima o njihovim pravima i visini (spornih) poreskih obaveza (Stojanović, 2016: 209). U promenjenim poreskim odnosima dobija na značaju dobrovoljno ispunjenje poreske obaveze, pa makar i naknadno.

Baveći se navedenom temom iz ugla kaznenog zakonodavstva Republike Srbije, uz primere iz uporednog prava i prakse, pokušaću da pokažem na nedostatke postojećih zakonskih rešenja u pravu Srbije. Analiza je ograničena na krivično delo poreske utaje i tzv. opšte poreske prekršaje predviđene Zakonom o poreskom postupku i poreskoj administraciji – dalje ZPPA (*Službeni glasnik RS*, 2002).

1. ZNAČAJ STVARNOG KAJANJA KOD PORESKE UTAJE

U pravnoj literaturi se često ističe da bi bilo primerenije da krivično delo poreske utaje iz člana 225 (ranije 229) Krivičnog zakonika Republike Srbije (*Službeni glasnik RS*, 2005) nosi naslov poreska prevara i da mu nije mesto u grupi krivičnih dela protiv privrede, budući da je usmereno protiv javnih finansija, tj. protiv državne imovine (Šuput, 2015: 276, Kulić, 1999: 280-283, Herbertz: 2012). Nezakonito izbegavanje plaćanja poreza koje je opisano u članu 225 KZ svodi se na radnje davanja lažnih podataka, neprijavljivanje ili na drugi način prikrivanje podataka i činjenica relevantnih za utvrđivanje obaveze plaćanja poreza ili drugih javnih dažbina, pri čemu svaka od alternativno predviđenih radnji izvršenja mora biti preduzeta u nameri izbegavanja plaćanja poreza ili drugih propisanih dažbina[3]. Kažnjivost navedenog krivičnog dela uslovljena je objektivnim uslovom da iznos obaveze čije se plaćanje izbegava prelazi sto pedeset hiljada dinara (član 225 st. 1 KZ). Subjektivna obeležja bića krivičnog dela su direktni umišljaj i namera da se izbegne plaćanje propisanih dažbina u celom iznosu ili delimično, pri čemu za postojanje krivičnog dela nije neophodno da je namera ostvarena.

Radnja izvršenja poreske utaje može biti preduzeta činjenjem ili nečinjenjem u nameri izbegavanja plaćanja dažbina. Davanje lažnih podataka podrazumeva aktivno delovanje učinioca (koje ukazuje na prevarno postupanje), dok je neprijavljivanje poreske ili druge obaveze tipična radnja propuštanja. Prikrivanje podataka i činjenica relevantnih za utvrđivanje obaveze plaćanja poreza ili drugih javnih dažbina može biti preduzeto kako činjenjem, tako i nečinjenjem. Dispozicija poreske utaje je blanketne prirode i zahteva dopunu odredbama ZPPA i drugih poreskih propisa, što znači da

[3] Po pravilu se izbegava plaćanje tzv. direktnih poreza, onih koje poreski obveznici sami plaćaju (porez na imovinu, porez na dohodak i slično), za razliku od indirektnih poreza na dobra i usluge koje država ubira preko posrednika.

se u svakom konkretnom slučaju mora utvrditi da li je učinilac povredio konkretno označenu normu iz fiskalnih i poreskih propisa i da li su umišljajem učinioca, koji, po prirodi stvari, može biti samo direktni, bila obuhvaćena dopunska obeležja dela sadržana u određenom propisu. Učinilac koji nije bio svestan da ima poresku ili drugu finansijsku obavezu prema državi, te je stoga propustio da je izvrši, može se pozivati na delovanje u pravnoj zabludi. Razlog je taj što poreski kazneni delikti, iako se navode još u Bibliji, predstavljaju *mala prohibita* (krivična dela specifična za određene vrste društvenih odnosa), svojstvena društvima sa robno-novčanom privredom. Generalno se kod navedene vrste krivičnih dela ne može očekivati da prosečan čovek bude svestan njihove zabranjenosti, ako su lišena svoje prepoznatljive socijalno-patološke ili moralu suprotne sadržine (Mrvić Petrović, 2017: 159). Poreska utaja, ipak, predstavlja izuzetak od generalnog pravila, zato što se od poreskog obveznika očekuje da se informiše o svojim poreskim i drugim finansijskim obavezama prema državi. Stoga, na primer, u Sjedinjenim Američkim Državama postoji dugogodišnja sudska praksa po kojoj se poreskom obvezniku uračunava u krivicu to što nije postupio po propisu za koji nije znao (Traverst,1995: 1301-1302).

U našoj sudskoj praksi je prihvaćeno da se učinilac poreske utaje ili drugog poreskog delikta može pozivati na neotklonjivu pravnu zabludu, koja može isključiti njegovu krivicu, a time i postojanje krivičnog dela. Primeri delovanja u neotklonjivoj pravnoj zabludi povezani su sa situacijama u kojima poreski obveznik ne dobija relevantne informacije od poreskih organa, iako ih traži ili kada mu poreski organi daju pogrešne informacije da nije u obavezi da plati porez (Risimović, 2016). Delovanje u neotklonjivoj pravnoj zabludi moguće je naročito prilikom propuštanja rokova za podnošenje poreske prijave kao i kod poreskih utaja učinjenih kršenjem obaveze samooporezivanja, tj. kada obveznik treba sam da utvrdi visinu poreza koju je dužan da plati, a on to ne učini.

Za razliku od radnje izvršenja (objektivnog obeležja krivičnog dela poreske utaje) i subjektivnih obeležja (namera izbegavanja plaćanja dažbina, direktni umišljaj), u zakonsko biće krivičnog dela ne spada objektivni (nepravi) uslov kažnjivosti, tj. iznos poreske ili druge obaveze koja prelazi sto pedeset hiljada dinara u jednoj fiskalnoj, odnosno kalendarskoj godini). Po prirodi stvari, nepravi objektivni uslovi kažnjivosti ne moraju biti obuhvaćeni umišljajem učinioca (Novoselec, 2004: 266-267). U praksi se javlja problem zato što se teži oblici poreske utaje, predviđeni u članu 225. u stavovima 2 i 3., kvalifikuju na osnovu visine poreske ili druge obaveze čije se plaćanje izbegava, pri čemu nije jasno da li se radi o kvalifikatornim okolnostima ili o objektivnim uslovima kažnjivosti. Teži oblik iz stava 2. člana 225 postoji ako iznos poreske ili druge obaveze koja se izbegava prelazi jedan milion i petsto hiljada dinara, dok će delo moći da se kvalifikuje kao najteži oblik poreske utaje iz stava 3. ako je učinilac izbegavao plaćanje poreske ili druge obaveze veće od sedam miliona i pet stotina hiljada dinara. Od prihvaćenog tumačenja da li su predviđeni iznosi kvalifikatorne okolnosti ili objektivni uslovi kažnjivosti zavisi dokazivanje konkretnog krivičnog dela i mogućnost primene konstrukcije produženog krivičnog dela[4]. Polazeći od pojma i pravne prirode kvalifikovanih oblika Stojanović (2006: 549) smatra da je reč o

[4] Navedenu konstrukciju ne bi bilo moguće primeniti ako bi se smatralo da su iznosi izbegavane poreske ili druge obaveze iz člana 225. st. 2. i 3. objektivni uslovi kažnjivosti, koji bi morali da budu ostvareni u jednoj fiskalnoj godini.

bitnom obeležju krivičnog dela, tj. o kvalifikatornoj okolnosti, koje mora biti svestan učinilac krivičnog dela. U praksi se, međutim, javljaju teškoće prilikom dokazivanja namere učinioca da izbegne plaćanje poreza i sadržine umišljaja kojim moraju biti obuhvaćene predviđene kvalifikatorne okolnosti.

Krivično delo poreske utaje izvršeno je momentom podnošenja poreske prijave sa lažnim podacima ili prikrivanja činjenica koje se odnose na utvrđivanje dažbina ili momentom propuštanja roka za podnošenje prijave. Prema tome, krivično delo poreske utaje je tipično tzv. formalno krivično delo, dovršeno samim preduzimanjem jedne od alternativno preduzetih radnji u odgovarajućoj nameri (Mrvić Petrović, 2017: 86). Stoga se postavlja pitanje kakvog su značaja radnje učinioca koji preduzme tzv. stvarno ili „aktivno kajanje" (Kambovski, 2005: 661) i po formalnom dovršenju krivičnog dela dobrovoljno podnese poresku prijavu ili plati porez, u cilju uspostavljanja pređašnjeg stanja.

Jasno je da naknadno delovanje učinioca kojim izvršava poresku obavezu ne utiče na postojanje već dovršenog krivičnog dela, niti isključuje kažnjivost, kao što je to slučaj i kod drugih formalnih krivičnih dela koja se sastoje u neizvršavanju zakonskih obaveza, kako primećuje Mrvić Petrović (2018: 127). Naknadno izvršenje poreske obaveze po dovršenom krivičnom delu može se uvažiti samo kao olakšavajuća okolnost prilikom odmeravanja kazne učiniocu poreske utaje. Sa druge strane, sa stanovišta poreskog prava, naknadno podnošenje poreske prijave ili izvršenje poreske obaveze je od suštinskog značaja, jer omogućava primenu mehanizma poreske amnestije (Živković, 2015). Da bi se takav institut primenio, potrebno je da poreski obveznik unutar datog roka poreskim organima naknadno stavi na raspolaganje relevantne podatke na kojima se zasniva njegova poreska obaveza ili da ih obavesti o istinitim podacima koje je prikrio prilikom podnošenja prve poreske prijave, sa ciljem da postigne manje poresko opterećenje.

Da bi se olakšao položaj poreskih dužnika ZPPA u čl. 39. predviđa mogućnost produženja roka za podnošenje poreske prijave, razloge za traženje produženja i kratke rokove u kojima o takvom zahtevu dužna da postupi poreska uprava. Protekom odobrenog naknadnog roka za izvršenje obaveze koju učinilac nije ispunio smatra se da je dovršeno krivično delo poreske utaje. U članu 40. u ZPPA su propisani rokovi i uslovi pod kojima poreski obveznik može naknadno, do isteka roka zastarelosti, podneti izmenjenu poresku prijavu zbog ustanovljene greške ili propusta u prvoj prijavi. Na osnovu člana 40. stavova 4 i 5, u slučaju naknadno ispravljene greške isključena je kažnjivost za poreska krivična dela ili prekršaje predviđene tim Zakonom, pod uslovom da je izmenjena poreska prijava podneta pre pokretanja postupka poreske kontrole za poreski period, pre donošenja rešenja o utvrđivanju poreza ili pre pokretanja radnji poreske policije u cilju otkrivanja poreskih krivičnih dela. Prema tome, ZPPA propisuje rok u kome su mogući postupci stvarnog kajanja koji isključuju kažnjivosti za poreska krivična dela ili prekršaje predviđene tim Zakonom. Primenom *argumentum a contrario*, zaključuje se da se odredba ne može odnositi na poresku utaju i druga poreska krivična dela, koja reguliše Krivični zakonik.

Još određenije, u članu 182b ZPPA predviđeno je da institut stvarnog kajanja isključuje podnošenje zahteva za pokretanje prekršajnog postupka za prekršaje iz člana 197. st. 1. tač 2b) i 3) i stava 3. u vezi sa st. 1. tač. 3) istog člana, kao i za prekršaj iz

člana 180. tač. 5) i 6) ovog zakona. Reč je o primeni načela oportuniteta u radu poreske uprave, uvedenom na pomalo neobičan način specijalnim propisom, odredbom koja predviđa da se neće podnositi zahtev za pokretanje prekršajnog postupka prema licu koje se samoinicijativno prijavi za učinjeni prekršaj i istovremeno plati dugovani iznos poreza uvećan za obračunatu kamatu. Kao i u drugim slučajevima stvarnog kajanja neophodno je da je samoprijavljivanje i plaćanje dugovanog iznosa učinjeno pre bilo koje radnje poreskog organa u vezi učinjenog prekršaja, pre otpočinjanja poreske kontrole ili podnošenja zahteva za pokretanje prekršajnog postupka (Milić i Mrvić Petrović, 2017: 171). Postavlja se pitanje da li bi bilo celishodno sličan postupak primeniti i kod poreske utaje i drugih finansijskih krivičnih dela predviđenih Krivičnim zakonikom? Slično rešenje postoji u nemačkom pravu i valjalo bi ga objasniti.

2. NEMAČKO ZAKONODAVSTVO – PRIMER DOBRE PRAKSE ?

Za razliku od prava Republike Srbije, u nemačkom pravu je krivično delo izbegavanja plaćanja poreza regulisano paragrafom 370 Poreskog zakona koji je objavljen 1. 10. 2002. godine (*Bundesgesetzblattes – BGBl,* I S. 3866), sa brojnim kasnijim izmenama. U istom poglavlju u kome su regulisana poreska krivična dela, u paragrafu 371 predviđen je institut naknadnog samoprijavljivanja poreske utaje i dobrovoljnog izvršenja poreske obaveze kojim se eliminiše potreba za krivičnim gonjenjem i kažnjavanjem učinioca poreske utaje i drugih krivičnih dela predviđenih Poreskim zakonom. Reč je o naročitom ličnom osnovu isključenja kažnjivosti. Da bi mogao biti primenjen, u paragrafu 398 su propisani uslovi za primenu načela oportuniteta prilikom krivičnog gonjenja za (lakša) poreska krivična dela, dok je paragrafom 398a, za slučaj težih poreskih utaja, predviđen procentualni iznos kaznenih kamata, koje se dovode u vezu sa iznosom izbegnute poreske obaveze,.

Šta je motivisalo nemačkog zakonodavca da privileguje učinioce poreskih utaja? Na sajtu Saveznog ministarstva finansija Nemačke pojavljuje se podatak da institut ima dugu tradiciju primene (od 1919. godine), te da je prihvaćen i u novom poreskom zakonodavstvu kako bi se pojačala poreska disciplina uz izbegavanje kažnjavanja poreskih neplatiša (Bundesfinanzministerium, 2015). I u teoriji se priznaje da jedino kriminalno-politički razlozi opravdavaju naročiti značaj stvarnog kajanja prilikom kažnjavanja za poreska krivična dela i za specijalne prevare učinjene zloupotrebom kredita, subvencija ili investicionih fondova (Ceffinato, 2017: 61). I za jednu i za drugu grupu krivičnih dela karakteristično je da su delikti ugrožavanja, kod kojih se na specifičan način prožimaju zahtev da se obezbedi krivičnopravna zaštita tržišnog privređivanja ili javnih finansija i potreba popravljanja štete. Stoga se kod poreskih krivičnih dela institutom samoprijavljivanja na poseban način uvažava činjenica faktičkog popravljanja štete pričinjene izbegavanjem poreskih obaveza (Ceffinato, 2017: 74-75). Ističe se, međutim, da kod niza finansijskih krivičnih dela predviđenih u nemačkom Krivičnom zakoniku (pranje novca, prevara putem subvencija i slično) zakonodavac uvažava okolnost da je učinilac, pre nego što je saznao za pokretanje postupka, vratio protivpravnu imovinsku korist ili nadoknadio štetu pričinjenu

krivičnim delom. Takve okolnosti predviđene su kod određenih krivičnih dela kao posebni osnovi za oslobođenje učinioca od kazne. Osim naknade pričinjene štete ili vraćanja prisvojene stvari ili imovine, u postupke stvarnog kajanja spada i samooptuženje, samoprijavljivanje (*Selbstanzeige*) za učinjeno delo, koje se predviđa kao posebni osnov za oslobođenje od kazne najčešće kod krivičnih dela kod kojih je kao radnja izvršenja opisana pripremna radnja (planiranje terorističkih akata, pripremanje falsifikovanja novca, zločinačko udruživanje i slično). Član 371. Poreskog zakona je, međutim, osoben čak i u odnosu na navedene primere. Prvo, naknadno ispunjenje poreske obaveze moguće je po dovršenom delu u relativno dugom periodu do zastarevanja poreske obaveze. Drugo, ne radi se o osnovu za oslobođenje od kazne, nego se potpuno isključuje krivično gonjenje. Proizilazi da naknadna prijava i uplata poreza kojom se popravlja šteta naneta fiskusu ima značaj oprosta od krivičnog gonjenja, što je nešto sasvim drugo od postojećih osnova za oslobođenje od kazne predviđenih krivičnim zakonodavstvom ili postupaka stvarnog kajanja koji se cene kao olakšavajuća okolnost pri odmeravanju kazne učiniocu (Wegner, 2014).

Poreski zakon je menjan značajnije 2011. i 2014. godine, oba puta u skladu sa opredeljenjima u Evropskoj uniji i u samoj Nemačkoj da se zaoštri odnos prema učiniocima krivičnih dela pranja novca i poreskih utaja, naročito poreza na zarade i poreza na promet. Stoga su i uslovi za samostalno ispravljanje, dopunu poreske prijave, prijavljivanje ili dobrovoljno izvršenje poreske obaveze posle proteka zakonskih rokova za ispunjenje obaveze značajno pooštreni od 1. januara 2015. godine, tako da se naknadno mogu izvršiti obaveze samo do 25.000 eura (ranije je moglo i do 50.000 eura), pri čemu poreski neplatiša neće platiti naročite kaznene kamate i neće biti krivično gonjen. Odredba se odnosi samo na direktne poreske obveznike kao subjekte krivičnog dela, a ne primenjuje se na izbegavanje poreza na plate ili poreza na promet.

Druga značajna novina, predviđena u paragrafu 170 izmenjenog Poreskog zakona je produženje perioda roka za naknadna dobrovoljna plaćanja na deset godina, pri čemu se taj rok računa nakon završetka kalendarske godine u kojoj je porez nastao, a odnosi se i na poreze za investiciona (strana) ulaganja. Paragrafom 371 st. 1. predviđeno je da se paragraf 170 odnosi ne samo na izvršioca poreske utaje, nego i na saučesnike. U skladu sa paragrafom 371 st. 3. učinilac koji se prijavi naknadno zbog poreske utaje mora platiti i predviđene kaznene kamate, a po st. 2. i porez na dodatu vrednost. Paragraf 398a Poreskog zakona propisuje da je izbegavanje pokretanja krivičnog gonjenja moguće pod uslovom da učinilac plati propisani procentualno određeni iznos (od 5% na više), koji se dovodi u vezu sa visinom izbegnutih poreskih obaveza.

Trebalo bi da predviđeni institut predstavlja olakšicu za one koji nisu na vreme izvršili poresku obavezu, ali to u praksi ne mora da bude tako, zato što se primenjuje princip „sve ili ništa“, tj. nije dovoljno da se poreski obveznik prijavi da je utajio porez, nego to mora efikasno učiniti i pri tome uplatiti porez uvećan za iznos kaznenih kamata, da bi mogao izbeći krivičnog gonjenja. Ako prećuti makar jednu činjenicu ili napravi beznačajnu grešku u prijavi kojom ispravlja raniju poresku prijavu, gubi privilegiju da se protiv njega neće pokrenuti krivični postupak. Štaviše, paragraf 371 Poreskog zakona sadrži i druge „zamke“, budući da zahteva dobro poznavanje kako krivičnog, tako i poreskog zakonodavstva, jer su u odredbi predviđeni pozitivni uslovi

koje valja ispuniti i negativne okolnosti koje se moraju izbeći. Prvi pozitivni preduslov tiče se činjenice da izveštaj o naknadnoj ispravci poreskih prijava mora „pokriti" ceo period od prethodnih deset godina, s tim što se postavlja pitanje kako računati rokove ukoliko je obveznik imao nekoliko poreskih obaveza koje je trebalo da ispuni u raznim periodima, jer je moguće da su neki poreski dugovi zastareli, a da je u pogledu drugih, podnetom ispravkom prijave, prekinuo rokove zastarelosti. Drugi zahtev, koji je u praksi veoma teško ispuniti, jeste da poreski obveznik mora pružiti poreskoj upravi objektivne, potpune i sve raspoložive podatke o izbegnutim poreskim obavezama, kako bi mogao da računa na izbegavanje krivičnog gonjenja. Smisao navedene obaveze jeste da poreska uprava u jednostavnom i brzom postupku može odrediti iznos poreza koji poreski neplatiša treba da plati. S obzirom na dug protek vremena, obično postoje znatne teškoće da se prikupe dokumenti i dokazi o svakoj novčanoj transakciji koja je ranije izvršena i zbog toga se često u praksi dešava da obveznik koji ne raspolaže potpunom dokumentacijom ne može ispuniti predviđeni uslov.

Naknadno samoprijavljivanje i izvršenje poreske obaveze može se primeniti samo ako je usledilo do momenta poreske revizije ili započinjanja prekršajnog ili krivičnog postupka ili je obvezniku najavljena poseta poreske inspekcije u cilju poreske revizije ili prikupljanja činjenica radi pokretanja kaznenih postupaka. Prema tome, objektivna negativna pretpostavka koja onemogućava izbegavanje krivičnog gonjenja jeste činjenica da je poreski delikt već otkriven, pri čemu je bitno da je to učinilac znao. Moguće je da se delo smatra otkrivenim i onda dok poreska uprava, inspekcija ili tužilaštvo još nisu preduzeli odgovarajuće radnje, ali je vest o poreskoj utaji emitovana u sredstvima masovnih komunikacija. Poseban problem u primeni zakona jeste kako tumačiti neprecizne, različite zakonske termine, na osnovu kojih se procenjuju postupci „otkrivanje činjenica" značajnih za određivanje poreza.

Institut se koristi samo u slučajevima manjih poreskih utaja, jer je isključena mogućnost njegove primene za kvalifikovane oblike finansijskih krivičnih dela, kod kojih je ostvarena znatna protivpravna imovinska korist (znači preko 25000 evra) ili onih koja bi se mogla podvesti pod osobito težak slučaj (§ 370 st. 3 tač. 2-5 Poreskog zakona). Zakonsko ograničenje je moguće izbeći, pošto je pomenutim paragrafom 398a Poreskog zakona praktično uvedena dodatna "nadoknada" prema visini utajenog iznosa, tako da je institut isključenja krivičnog gonjenja u slučaju samoprijavljivanja i naknadnog izvršenja poreske obaveze primenjiv čak i kod velikih poreskih utaja.

Na opisani način se, ipak, nastavlja kontraverzna politika masovnog uterivanja poreskih dugova u „zamenu" za izbegavanje krivičnog postupka, koja je otpočela još 2010. godine, kada su nemački poreski organi prvi put dobili kompletne podatke iz Lihtenštajna i Švajcarske o državljanima Nemačke koji su u navedenim zemljama deponovali iznose novca na koje nisu platili porez[5]. Institut izbegavanja krivičnog gonjenja zbog naknadnog samoprijavljivanja i uplate poreza bio je najvažniji segment masovno primenjene poreske amnestije u period 2011. do 2013. godine. Čuveni je primer krivičnog postupka koji se 2013. godine zbog utaje poreza na novac depono-

[5] Krajem 2012. godine je Nemačka potpisala sporazum sa Švajcarskom kojim Švajcarska pristaje da, u cilju finansijskih istraga, saopšti podatke o iznosima na bankarskim računima nemačkih državljana, a 2013. godine su, u odnosu na sve zemlje Evropske unije, sličnu obavezu prihvatile Luksemburg i Austrija.

van u Švajcarskoj vodio prema Uli Hoeneß-enu, predsedniku fudbalskog kluba Bayern iz Münchena. On se sam prijavio vlastima i izbegao kaznu zatvora naknadnom isplatom dela utajenog poreza.

Premda postoji generalno pravilo da niko nije dužan da sebe prijavljuje za izvršenje krivičnog dela, poreski obveznik je u nešto drugačijoj situaciji, zato što je prinuđen na saradnju sa poreskom upravom, jer mora ispuniti poresku obavezu (čak i onda kada je kažnjen za krivično delo poreske utaje). Zbog toga institut naknadnog ispunjenja poreske obaveze u zamenu za izostanak krivičnog gonjenja treba da privoli poreskog obveznika na saradnju sa poreskom upravom.

ZAKLJUČAK

Primer iz nemačkog zakonodavstva pokazuje da bi možda bilo celishodnije u zakonodavstvu Republike Srbije poreska krivična dela regulisati poreskim zakonom, kao što je to ranije bio slučaj. Na taj način mogle bi se prevazići teškoće primene člana 255. Krivičnog zakonika i drugih opisa krivičnih dela čije su dispozicije blanketne prirode tako da se moraju dopunjavati elementima iz finansijskih propisa, koji se učestalo menjaju. Istovremeno, odredbe koje se odnose na mogućnosti naknadnog prijavljivanja poreskih obaveza, zbog greške ili propusta u prvobitnoj prijavi, mogle bi se primeniti i na krivično delo poreske utaje i druga poreska krivična dela predviđena Krivičnim zakonikom Republike Srbije.

Najnovije inicijative u okviru Evropske unije, uz ukidanje mogućnosti pozivanja na bankarsku tajnu, pokazuju da jačaju napori da se uspostavi poreski sistem na teritoriji cele EU i spreči prekogranični finansijski kriminalitet i malverzacije. U isto vreme u Nemačkoj se primenjuje, u odnosu na poreske neplatiše, institut samoprijavljivanja koji omogućava da se prema njima, zbog preduzetih postupaka stvarnog kajanja, ne vodi krivični postupak, iako su izvršili poresku utaju. Učinjen je izuzetak koji se ne proteže na učinioce drugih finansijskih krivičnih dela. Bez obzira na kontraverze koje izaziva primena navedenih odredbi, opasnost od narušavanja pravne sigurnosti građana i činjenicu da su od 2015. godine pooštreni uslovi pod kojima poreski neplatiša može izbeći krivično gonjenje, institut je i dalje prihvaćen u nemačkom poreskom zakonodavstvu (slično je i u Španiji i Francuskoj). Očigledno je da je navedeno rešenje prihvaćeno iz kriminalno-političkih potreba. Njegova najvažnija prednost je u tome što su zakonom tačno određeni uslovi pod kojima je moguće izbeći krivično gonjenje za već učinjenu poresku utaju. Za razliku od toga, u našem pravnom sistemu postoji široko područje diskrecione ocene u radu poreske uprave i javnih tužilaštava da, u skladu sa okolnostima konkretnog slučaja, procenjuju značaj naknadnog prijavljivanja poreske obaveze u slučaju poreskih krivičnih dela predviđenih Krivičnim zakonikom.

LITERATURA

1. Ceffinato, T. (2017), *Vollendungsumkehr und Wiedergutmachung.* Tübingen: Mohr Siebeck
2. Kambovski, V. (2005), *Kazneno pravo, opšt del*. Skopje: Kultura.
3. Kulić, M. (1999), *Poreska utaja i krijumčarenje.* Beograd: Megatrend.
4. Herbertz, L.V. (2012), "Ist die Steuerhunterziehung ein Betrug?", *HRRS,* Onlinezeitschrift für Höchrichterrliche Rechtsprechung zum Strafrecht, vol. 13, no. 7, S. 318 – 330. *https://www.hrr-strafrecht.de*, 18. 6. 2018.
5. Milić, Lj., Mrvić Petrović, N. (2018), *Priručnik za primenu propisa u prekršajnom postupku*. Beograd: Institut za uporedno pravo.
6. Mrvić Petrović, N. (2017), *Krivično pravo, opšti deo,* IV izdanje. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta Union i Službeni glasnik.
7. Mrvić Petrović, N. (2018), „Odnos krivičnog i izvršnog prava". U: *Četrdeset godina izvršnog zakonodavstva u građanskim postupcima,* (ur: N. Šarkić, N. Bodiroga, M. Lukinović), str. 125-138. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta Union i Službeni glasnik.
8. Novoselec, P. (2004), Opći dio kaznenog prava. Zagreb: Sveučillište u Zagrebu.
9. Risimović, R. (2016), "Radnja izvršenja krivičnog dela poreske utaje", *NBP, žurnal za kriminalistiku i pravo*, vol. 21, br. 3, str. 1-18.
10. Stojanović, S. (2016), Drugačiji odnos između poreske uprave i poreskih obveznika: horizontalni monitoring u Holandiji", *Megatrend revija,* vol. 13, br. 2, strane 203 -216.
11. Stojanović, Z. (2006), *Komentar Krivičnog zakonika*, Beograd.
12. Šuput, J. (2015), *Fiskalna krivična dela,* (neobjavljena doktorska disertacija). Niš: Pravni fakultet.
13. Traverst, M.L. (1995), „Mistake of Law in Mala Prohibita Crimes", *The University of Chicago Law Review*, vol. 62, issues 3, pp. 1301-1331.
14. Živković, L. (2015), Poreska amnestija, decembar 2015. Institut za pravo i finansije, Beograd. Dostupno na: *http://ipf.rs/poreska-amnestija/*, 17. 6. 2018.
15. Wegner, C. (2014), „Strafbefreinde Selbstanzeige – ein wiedersprüchliches System?!", *HRRS,* Onlinezeitschrift für Höchrichterrliche Rechtsprechung zum Strafrecht, vol. 15, no. 2, s. 52-57, *https://www.hrr-strafrecht.de/hrr/archiv/14-02/index.php?sz=6#52*

Pravni izvori

1. Krivični zakonik Republike Srbije (*Službeni glasnik Republike Srbije*, broj 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 i 94/2016).
2. Zakon o poreskom postupku i poreskoj administraciji (*Službeni glasnik Republike Srbije*, broj 80/2002, 84/2002., 23/2003, 70/2003, 55/2004, 61/2005, 85/2005, 62/2006, 63/2006, 61/2007, 20/2009, 72/2009, 53/2010, 101/2011,

2/2012, 93/2012, 47/2013, 108/2013, 68/2014, 105/2014, 91/2015, 112/2015, 15/2016, 108/2016 i 30/2018).
3. Abgabenordnung (AO), od 01. 10. 2002., *Bundesgesetzblattes - BGBl*. I S. 3866, ber. 2003 S. 61), sa poslednjim izmenama od 18. 7. 2017 (*BGBl.* I S. 2745)
4. Bundesfinanzministerium, Monatsberichte, März (2015), https://www.bundesfinanzministerium.de/Content/DE/Monatsberichte/2015/03/Inhalte/Kapitel-3-Analysen/3-3-neuregelungen-strafbefreiende-selbstanzeige-abgabenordnung.html, 17. 6. 2018.
5. European Commission, (2015), Entry into force of new rules to prevent tax evasion and money laundering, https://ec.europa.eu/taxation_customs/node/1033_en, 17. 6. 2018.

THE IMPORTANCE OF TAX PAYMENT AFTER DEADLINE ON PENALTY FOR TAX DELICTS

Payment of tax after the deadline cannot exclude the existence of tax offense but it may have effect on a milder punishment of offender. The author compares the law conditions which exist in Serbian and German law for payment of tax obligation after deadline and the possibility of excluding the criminal proceedings against whoever did not pay the tax. It states that the introduction of this solution is controversial, because those who avoid tax obligations are privileged. It is justified only for criminal-political reasons because this has been the most important segment of tax amnesty. The author considers that crucial advantage of German solution is that applies to all tax offenses while in Serbia there is a different legal regime for tax crimes prescribed by Criminal Code and other criminal and tax offenses provided for by the law which regulates tax procedure.

KEY WORDS: tax evasion, tax delict, criminal law, remorse and reparation

PRANJE NOVCA U SRPSKOM I UPOREDNOM KRIVIČNOM PRAVU

Dragan Jovašević[1]

U strukturi nacionalnog, ali i internacionalnog kriminaliteta danas preovladava kriminalitet upravljen na štetu imovine drugih fizičkih i pravnih lica (pa čak i čitavih država) pri čemu pojedinici, grupe i čitave organizacije postupaju u vršenju svoje kriminalne aktivnosti vođeni namerom pribavljanja protivpravne imovinske koristi. No, to nije dovoljno, pa tako pribavljeni novac i druge imovinske koristi ova lica pokušavaju da legalizuju, odnosno da ih stave u legalni promet, opticaj (da im pribave legalni osnov sticanja). S druge strane, učinioci ovakvih kriminalnih dela imaju potrebu da prikriju i pravo poreklo ovakvog novca ili koristi. Stoga su ne samo pojedine države, već i čitava međunarodna zajednica uvidele opasnost od ovakvih kriminalnih delatnosti pojedinaca i grupa koje imaju za cilj pranje i prikrivanje novca i druge imovinske koristi stečene vršenjem krivičnih dela. Tako evropsko krivično pravo, kao i krivično pravo Srbije predviđaju krivičnu odgovornost za pranje novca kao krivično delo zaprećeno strogim kaznama čiji je cilj sprečavanje i suzbijanje ovakvih društveno opasnih delatnosti.

KLJUČNE REČI: krivično delo, novac, imovina, prikrivanje porekla, legalni osnov, stavljanje u opticaj, krivica, kazna, Srbija, uporedno pravo

UVOD

Savremeno društvo karakteriše velika dinamičnost u strukturi nacionalnog, ali i internacionalnog kriminaliteta, gde preovladavaju imovinska krivična dela, koja su primarno upravljena na štetu imovine, imovinskih prava i interesa drugih fizičkih i pravnih lica (pa čak i čitavih država). Pri tome pojedinici, grupe, pa i organizacije postupaju u vršenju svoje kriminalne aktivnosti rukovođeni primarno imovinskim interesom - namerom pribavljanja protivpravne imovinske koristi ili nezakonitog profita, dobiti, a time i moći. No, to nije dovoljno, niti je primarni cilj kriminalaca. Logično je da pribavljena protivpravna imovinska korist, ako ostaje skrivena, u sferi ilegalne aktivnosti, nema značaja za učinioce takvih krivičnih dela.

Stoga su oni prinuđeni da tako pribavljenu ‘’prljavu’’, nezakonito stečenu imovinu i druge oblike imovinske koristi ‘’operu’’, da im pribave legalan osnov sticanja, da ih plasiraju u legalne privredne, novčane, bankarske, berzanske i druge slične tokove. To znači da kriminalnom aktivnošću pribavljeni novac i druge vrste imovinske koristi

[1] Redovni professor Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu, email: jovas@prafak.ac.rs

ova lica pokušavaju da legalizuju, odnosno da ih stave u legalni promet, opticaj (da im pribave legalni osnov sticanja). S druge strane, učinioci ovakvih kriminalnih dela imaju potrebu da prikriju pravo poreklo ovakvog ‘’prljavog’’, ilegalno pribavljenog novca ili koristi i tako izbegnu krivično gonjenje i kažnjavanje. Uvidevši opasnost ovakvih kriminalnih delatnosti pojedinaca i grupa koje imaju za cilj pranje i prikrivanje novca i druge imovinske koristi stečene vršenjem krivičnih dela, na bazi međunarodnih standarda savremena krivična zakonodavstva predviđaju krivičnu odgovornost i kažnjivost učinilaca za krivično delo ,‘pranja novca‘‘.

Da bi se razne protivpravne delatnosti pojedinaca i grupa u okviru međunarodnog, transnacionalnog, organizovanog, prekograničnog kriminaliteta sprečile, suzbile i smanjile na društveno prihvatljiv nivo, na međunarodnom planu se pristupilo normiranju prava i obaveza pojedinih država u preduzimanju adekvatnih mera, sredstava i postupaka radi sprečavanja i suzbijanja pranja novca. Tako je doneto više međunarodnopravnih akata kojima su utvrđeni minimalni standardi (Jovašević, Ikanović, 2015: 111-115) za propisivanje krivične odgovornosti i kažnjivosti za krivično delo pranja novca kao što su : 1) Konvencija OUN protiv nedozvoljene trgovine opojnim drogama i psihotropnim supstancijama (1988.godine, Beč), 2) Konvencija Saveta Evrope o pranju, traženju, zapleni i konfiskaciji prihoda stečenih kriminalom (1990.godine, Strazbur), 3) Direktiva za sprečavanje korišćenja finansijskog sistema u cilju pranja novca (1991. godine), 4) Kominike nastao kao rezultat dogovora šefova vlada država Komonvelta (1993.godine, Kipar). Ovom prilikom je pranje novca identifikovano kao ozbiljna pretnja finansijskom sistemu širom sveta, 5) Konvencija UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala (2000.godine, Palermo), 6) Međunarodna konvencija o suzbijanju finansiranja terorizma i 7) Konvencija Saveta Evrope o pranju, traženju, zapleni i konfiskaciji prihoda stečenih kriminalom i o finansiranju terorizma (2005.godine, Varšava). Ovi međunarodnopravni akti (Degan, Pavišić, 2005: 197-203) predstavljaju pravni osnov za propisivanje inkriminisanih ponašanja u vezi sa pranjem novca u nacionalnom krivičnom zakonodavstvu, te krivičnih sankcija za njihove učinioce.

1. PRANJE NOVCA U PRAVU SRBIJE

Pranje novca – odgovornost i kažnjivost - je u pozitivnom pravu Srbije uređeno sa dva zakonska propisa. To su : a) Krivični zakonik (KZ) (*Službeni glasnik* RS, br.85/05) i b) Zakon o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorizma (*Službeni glasnik* RS, br. 113/17).

1.1. Pranje novca u Zakonu o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorizma

Zakon o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorizma iz 2017.godine u članu 2.određuje pojam pranja novca. Tako se pranjem novca smatraju sledeće detanosti: a) konverzija ili prenos imovine stečene izvršenjem krivičnog dela, b) prikrivanje ili netač-

no prikazivanje prave prirode, porekla, mesta nalaženja, kretanja, raspolaganja, vlasništva ili prava u vezi sa imovinom koja je stečena izvršenjem krivičnog dela i c) sticanje, držanje ili korišćenje imovine stečene izvršenjem krivičnog dela. Iz navedene definicije proizilazi da i ovaj Zakon na istovetan način određuje pojam, elemente, obeležja bića i karakteristike krivičnog dela pranja novca kao i Krivični zakonik.

No, ovaj je Zakon otišao korak dalje, pa je u članu 3.odredio i sadržinu pojmova koji su inkorporisani u krivično delo pranja novca. Tako je prema ovim zakonskim rešenjima objekta napada krivičnog dela pranja novca određen kao: a) imovina - stvari, novac, prava, hartije od vrednosti i druge isprave u bilo kom obliku, kojima se može utvrditi pravo svojine i druga prava, b) novac - gotov novac (domaći i strani), sredstva na računima (dinarska i devizna) i elektronski novac i c) fizički prenosiva sredstva plaćanja - gotov novac, čekovi, menice i druga fizički prenosiva sredstva plaćanja, plativa na donosioca.

Kao radnje izvršenja krivičnog dela pranja novca, ovaj je Zakon izričito odredio: a) transakciju - prijem, davanje, zamena, čuvanje, raspolaganje ili drugo postupanje sa imovinom kod obveznika, b) gotovinsku transakciju - fizički prijem ili davanje gotovog novca i c) prenos novčanih sredstava - bilo koja transakcija koja se najmanje jednim delom izvršava elektronskim putem od strane pružaoca platnih usluga u ime platioca, sa ciljem da ta novčana sredstva budu dostupna primaocu plaćanja kod pružaoca platnih usluga, bez obzira na to da li su platilac ili primalac plaćanja isto lice i da li su platiočev pružalac platnih usluga i pružalac platnih usluga primaoca plaćanja isto lice. Pri tome se kao pružalac platnih usluga može javiti : banka, institucija elektronskog novca, platna institucija, Narodna banka Srbije, Uprava za trezor ili drugi organi javne vlasti u Republici Srbiji, u skladu sa svojim nadležnostima utvrđenim zakonom, kao i javni poštanski operator sa sedištem u Republici Srbiji, osnovan u skladu sa zakonom kojim se uređuju poštanske usluge.

1.2. Pranje novca u Krivičnom zakoniku

1.2.1. Pojam i elementi krivičnog dela

Na bazi navedenih međunarodnih i evropskih standarda u oblasti suzbijanja finansijskog kriminaliteta i Krivični zakonik Republike Srbije (*Službeni glasnik* RS, br. 85/05) iz 2005. godine (posle novele iz 2016.godine) (*Službeni glasnik* RS, br. 94/16) u dvadesetdrugoj glavi pod nazivom: ''Krivična dela protiv privrede'', u članu 245. propisuje krivično delo: ''Pranje novca''[2]. Ovo delo (Jovašević, 2017 : 171-173) se sastoji u konverziji ili prenosu imovine za koju se zna da potiče od kriminalne delatnosti u nameri da se prikrije ili lažno prikaže nezakonito poreklo imovine, u prikrivanju ili lažnom prikazivanju činjenica o imovini za koju se zna da potiče od kriminalne delatnosti ili u sticanju, držanju ili korišćenju imovine za koju se zna u trenutku prijema da potiče od kriminalne delatnosti. Pri određivanju ovog krivičnog dela u redakciji Zakonika iz 2005.godine shodno odredbi člana 231.je stajalo ''imovine koja potiče od

[2] Ovo krivično delo se u ranijem Kaznenom zakonu Hrvatske iz 1997.godine (Narodne novine, br. 110/97, 27/98, 129/00, 51/01, 105/04, 84/05, 71/06 i 110/07) nazivalo u članu 279. – ''Prikrivanje protuzakonito dobijenog novca''. Novi Kazneni zakon Hrvatske iz 2011.godine (Narodne novine, br. 125/11, 144/12, 56/15 i 61/15) ovo krivično delo u članu 265.naziva : ''Pranje novca''.

krivičnog dela (Đorđević, Đorđević, 2016: 173-174). U teoriji se smatra da se u osnovi ove inkriminacije nalazi nemoć države da blagovremeno i efikasno otkrije ranije već izvršeno krivično delo (jedno ili više) kojim je pribavljena protivpravna imovinska korist (Pavišić, Grozdanić, Veić, 2007: 628-631). Ovo je delo Zakon o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorizma u članu 3.stav 36.odredio kao prethodno krivično delo, odnosno delo iz koga je proistekla imovina koja je predmet krivičnog dela pranja novca, bez obzira na to da li je ono izvršeno na teritoriji Republike Srbije ili u inostranstvu.

Objekt zaštite krivičnog dela pranja novca je finansijski sistem, a objekt napada su novac i imovina koji su pribavljeni kriminalnom delatnošću (vršenjem krivičnih dela, bilo samog učinioca ili drugog lica, ali ne i vršenjem drugih protivpravnih delatnosti kao što su: privredni prestupi ili privredni prekršaji). Kao što smo videli Zakon o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorizma je u članu 3.odredio sadržinu pojmova koji čine objekt napada krivičnog dela pranja novca. To su : a) imovina - stvari, novac, prava, hartije od vrednosti i druge isprave u bilo kom obliku, kojima se može utvrditi pravo svojine i druga prava, b) novac - gotov novac (domaći i strani), sredstva na računima (dinarska i devizna) i elektronski novac i v) fizički prenosiva sredstva plaćanja - gotov novac, čekovi, menice i druga fizički prenosiva sredstva plaćanja, plativa na donosioca.

Radnja izvršenja se sastoji iz više alternativno, zakonom predviđenih delatnosti (Lazarević, Vučković, Vučković, 2004: 667-669). To su, inače, radnje koje predviđa i Zakon o sprečavanju pranja novca i finansiranju terorizma Srbije, kao i navedeni univerzalni i regionalni međunarodni dokumenti (Bečka, Strazburška ili Varšavska konvencija):

1) konverzija (zamena, trampa, razmena) ili prenos (teretni ili besteretni) nezakonito stečene imovine u nameri da se prikrije (prećuti, nesaopšti uopšte ili u određenom vremenu) ili lažno, neistinito prikaže njeno nezakonito poreklo, bez obzira da li je ova namera u konkretnom slučaju zaista i ostvarena,

2) prikrivanje ili lažno prikazivanje činjenica o imovini za koju se zna da potiče od kriminalne delatnosti. Ovde se radnja izvršenja preduzima u odnosu na činjenice o ‘’poreklu’’ nezakonito stečene imovine, a ne na samu tu imovinu. Prećutkivanje, nesaopštavanje je neupisivanje pravih podataka u pratećoj dokumentaciji uz imovinu ili neupoznavanje (neposredno ili posredno, na bilo koji način) drugog, ovlašćenog lica sa podacima o poreklu imovine, čime se onemogućava nadležnim organima da uopšte ili blagovremeno dođu do saznanja o nezakonitom poreklu imovine. Lažno, neistinito prikazivanje u celosti ili delimično činjenica o nezakonitoj imovini koja potiče od kriminalne delatnosti je saoštavanje, usmeno ili pismeno, činjenje dostupnim nadležnim organima da uopšte ili blagovremeno dođu do saznanja o nezakonitom poreklu imovine i

3) sticanje, držanje ili korišćenje imovine za koju se zna u trenutku prijema da potiče od kriminalne delatnosti. Sticanje (pribavljanje, nabavljanje) je svaka delatnost kojom se dolazi u posed, u državinu nezakonito stečene imovine. Držanje je samo posedovanje ovakve imovine, njena (neposredna ili posredna) državinska, faktička vlast, pritežanje, na određenom prostoru za određeno vreme od strane učinioca dela. Korišćenje nezakonite imovine je njena upotreba, stavljanje u promet, u opticaj na bilo koji način, najčešće za plaćanje robe ili usluga (Turković et al., 2013: 336-340). Bitno je za postojanje ove radnje da učinilac u vreme dolaženja u posed (u trenutku prijema)

poseduje svest o nezakonitom poreklu takve imovine, odnosno da se radi o imovini koja potiče od kriminalne delatnosti.

Za postojanje ovog krivičnog dela je bitno ispunjenje još dva konstitutivna elementa. To su: 1) da učinilac radnju izvršenja preduzima sa znanjem (sa svešću) da se radi o novcu ili imovini koji potiču od kriminalne delatnosti (bez obzira da li zna pravnu kvalifikaciju konkretnog krivičnog dela, da li je on ili neko drugo lice učinilac takvog ''prethodnog'' krivičnog dela, da li zna njegovog učinioca i gde je delo učinjeno - u Srbiji ili u inostranstvu) i 2) da na strani učinioca u vreme izvršenja dela postoji namera da se prikrije ili lažno prikaže nezakonito poreklo imovine koja potiče od kriminalne delatnosti (Petrović, Jovašević, Ferhatović, 2016: 274-275).

Izvršilac dela može da bude svako lice (kako lice koje je preuzelo kriminalnu delatnost kojom su novac ili imovina kao objekt ''pranja'' pribavljeni, tako i svako drugo lice), kao i odgovorno lice u pravnom licu.

U pogledu krivice potreban je direktni umišljaj koji kvalifikuju: a) svest, znanje učinioca da novac i imovina potiču od kriminalne delatnosti i b) namera učinioca da prikrije (prećuti) ili lažno (u celosti ili delimično, neistinito, suprotno objektivnoj stvarnosti) prikaže ''nezakonito poreklo imovine (Jovašević, Mitrović, Ikanović, 2017: 183-186). Za ovo delo je kumulativno propisana kazna zatvora od šest meseci do pet godina i novčana kazna. Uz kaznu se učiniocu dela obavezno izriče i mera bezbednosti oduzimanja predmeta (član 87. KZ) – novca i imovine koji potiču od kriminalne delatnosti.

1.2.2. Oblici ispoljavanja krivičnog dela

Krivično delo iz člana 245. KZ ima dva lakša (privilegovana) i dva (kvalifikovana) oblika ispoljavanja.

Lakši oblici ovog dela za koja Zakonik propisuje blaže kažnjavanje određeni su blažim oblikom krivice – nehatom na strani učinioca u vreme preduzimanja radnje izvršenja. Tako prvi lakši oblik dela (stav 5.) postoji ako je radnju izvršenja preduzelo lice koje nije znalo da novac ili imovina predstavljaju prihod ostvaren kriminalnom delatnošću, ali je to moglo i bilo dužno da zna. Oblik krivice u vidu nesvesnog nehata predstavlja okolnost za koju zakon propisuje blaže kažnjavanje – kaznu zatvora do tri godine. Drugi lakši oblik dela (stav 6.) karakterišu dva elementa. To su: a) svojstvo učinioca dela u vidu odgovornog lica u pravnom licu i b) oblik krivice učinioca u vidu svesnog i nesvesnog nehata – koji Zakonik određuje ako je učinilac znao ili mogao i bio dužan da zna da novac ili imovina predstavljaju prihod ostvaren kriminalnom delatnošću. Za ovo delo se učinilac kažnjava vrstom i merom kazne koja je propisana za oblik krivičnog dela pranja novca koje je učinilo odgovorno lice u pravnom licu. Odgovornim licem u pravnom licu u smislu člana 112.tačka 5. KZ smatra se lice koje na osnovu zakona, propisa ili ovlašćenja vrši određene poslove upravljanja, nadzora ili druge poslove iz delatnosti pravnog lica, kao i lice kome je faktički povereno obavljanje tih poslova (Jovašević, 2017: 171-172).

No, krivično delo pranja novca iz člana 245.ima i dva teža, kavlifikovana oblika ispoljavanja, za koja je propisano pooštreno kažnjavanje. Prvi teži oblik dela (stav 2.)

postoji ako je radnja izvršenja preduzeta u odnosu na novac i imovinu čija vrednost prelazi iznos od 1.500.000 dinara. Vrednost objekta na kome se vrši radnja krivičnog dela u bilo kom obliku ispoljavanja predstavlja kvalifikatornu okolnost. Ona se utvrđuje prema tržišnim uslovima u vreme preduzimanja radnje izvršenja. Za ovo je delo kumulativno propisana kazna zatvora od jedne do deset godina i novčana kazna. Drugi teži oblik dela (stav 4.) za koji je kumulativno propisana kazna zatvora od dve do dvanaest godina i novčana kazna postoji ako je radnja izvršenja preduzeta u grupi. Grupu u smislu člana 112.tačka 22. KZ čine najmanje tri lica koja su povezana radi trajnog ili povremenog vršenja krivičnih dela koja ne mora da ima definisane uloge svojih članova, kontinuitet članstva ili razvijenu strukturu (Đorđević, 2011: 125-126).

2. PRANJE NOVCA U EVROPSKOM KRIVIČNOM PRAVU

2.1. Južnoevropske države

2.1.1. Italija

Krivični zakonik Republike Italije (Codice penale approvato con R.D. No. 1398/1930...No.207/2003) iz 1930.godine sa novelama do 2003.godine u Drugoj knjizi, glavi trinaest pod nazivom: ‟Krivična dela protiv imovine“ u članu 648 bis. predviđa krivično delo pranje novca (*riciclaggio di denaro*). Delo se sastoji u zameni ili prenosu novca, predmeta ili druge koristi koja je pribavljena iz krivičnog dela ili u vršenju drugih radnji kako bi se sprečila identifikacija njihovog kriminalnog porekla. Za ovo je delo propisana kumulativna kazna zatvora od četiri do dvanaest godina i novčana kazna od 1.200 do 5.000 Eura (Petrucci, Pezzano, 2004: 443-445).

Teži oblik dela za koji se pooštrava kazna u granicama i na način kako je to predviđeno odredbama Opšteg dela Krivičnog zakonika postoji ako se radnja izvršenja preduzima u obavljanju profesionalne delatnosti. Ovo je specifičan oblik zloupotrebe svoje registrovane, zakonite profesije u cilju ‟pranja“ ili legalizacije kriminalne dobiti (Marino, Petrucci, 2004: 298-301).

Lakši oblik ovog dela za koji je propisana kazna zatvora do pet godina postoji ako se prikriva poreklo novca, predmet i druge koristi koji su pribavljeni krivičnim delom manje težine. Lakši karakter dela je vezan za ‘’blažu’’prirodu, sadržinu i karakter, odnosno stepen društvene opasnosti primarnog krivičnog dela kojim je i pribavljena imovinska korist koja je predmet „pranja’’ (Caraccioli, 2005: 212-214).

2.2. Srednjoevropske države

2.2.1. Austrija

Krivični zakonik Republike Austrije (Bundesgesetz vom 23.Janner 1974, BGBl 60/74, 319/1974...242/1989 i 243/1989.) iz 1974.godine sa novelama do marta 2018.

godine u glavi šestoj pod nazivom: „Krivična dela protiv imovine" u članu 165.propisuje krivično delo: ''Pranje novca" (*Geldwaschere)*.

Osnovni oblik krivičnog dela pranja novca čini lice koje pribavlja imovinu, novac ili druge prihode za koje zna da su rezultat prethodno izvršenog krivičnog dela ili prikriva njihovo nezakonito poreklo ili pravu prirodu ili raspolaže, prenosi ili prikriva takva sredstva (Foregger, Serini, 1989: 156-157).

Učinilac dela može da bude svako lice, a u pogledu krivice potreban je umišljaj.

Za ovo je delo propisana kazna zatvora do tri godine. Uz kaznu (u smislu stava 5.) se od učinioca bilo kog oblika ovog krivičnog dela obavezno oduzima novac, imovina ili drugi prihod koji su predmet pranja novca.

Ista je vrsta i mera kazne propisana i za lice koje svesno stiče, obezbeđuje, ulaže, upravlja, pretvara, odlaže ili prenosi na treće lice imovinu, prihod ili novac u bilo kom iznosu i na bilo koji način pod uslovom da zna, da je svestan njihovog nezakonitog porekla (Oehlboeck, Gerstner, 2005: 178-181).

Pored neposredne radnje izvršenja u vidu „pranja" nezakonito stečene imovine, novca ili prihoda, Zakonik je propisao i poseban oblik ovog krivičnog dela (stav 3.). Delo u ovom obliku čini lice koje svesno stavlja novac, imovinu ili drugi prihod kriminalnoj organizaciji (iz člana 278a. KZ) ili terorističkoj grupi (iz člana 278b. KZ) na raspolaganje, upravljanje, starateljstvo, investiranje, konverziju, realizaciju ili transfer, pod uslovom da zna da su ova sredstva pribavljena krivičnim delom. Ovde se radi o odgovornosti i kažnjivosti za pomaganje koje je dobilo karakter samostalne radnje izvršenja, a ne oblika saučesništva (Hausmaninger, 1998: 278-281).

Teži oblik ovog krivičnog dela postoji i ako je vrednost ''opranog" novca, prihoda ili druge imovine koji su pribavljeni krivičnim delom veća od 50. 000 eura ili ako je radnja izvršenja preduzeta od strane kriminalne grupe. Za ovo je delo propisana kazna zatvora od jedne do deset godina.

2.2.2. Francuska

Krivični zakonik Republike Francuske (Code penal du France consolidee Version au aout 2013.) iz 1992. godine sa novelama do 2013.godine u trećoj knjizi, sadrži specifično rešenje za borbu protiv pranja novca. Naime, ovaj Zakonik poznaje u poglavlju četvrtom pod nazivom: ''Krivična dela protiv imovine" čitav odeljak prvi (čl.324-1 do 324-6.KZ) koji propisuje kažnjivost za više krivičnih dela pranja novca (iako se ovde radi o neimenovanim krivičnim delima).

Tako je u članu 324-1. KZ određeno da je pranje novca svaka delatnost koja olakšava ili omogućava na bilo koji način lažno opravdanje porekla nezakonito stečenog prihoda ili imovine od izvršenog krivičnog dela ili prekršaja čime je učinilac pribavio direktnu ili indirektnu korist. No, pranje novca takođe obuhvata i pomoć prilikom ulaganja, prikrivanja ili konverzije direktnih ili indirektnih prihoda stečenih izvršenim krivičnim delom ili prekršajem. Za ovo je delo propisana kumulativno kazna zatvora do pet godina i novčana kazna od 375.000 eura (Conte, 2008: 233-237).

Odredba člana 324-2. KZ propisuje kumulativno kaznu zatvora do deset godina i novčanu kaznu od 750.000 evra ako je radnja izvršenja preduzeta na sledeće alternativno predviđene načine: a) u obavljanju profesionalne delatnosti (kao obliku profesionalnog ‘‘korporacijskog‘‘ kriminaliteta) i b) od strane organizovane grupe (kao obliku organizovanog kriminaliteta).

Sledeća zakonska odredba – član 324-3. KZ Francuske propisuje mogućnost pooštravanja novčanih kazni za učinioce krivičnih dela pranja novca do polovine vrednosti imovine ili prihoda koji su predmet (objekt) radnje njihovog izvršenja.

Ako se radi o imovini ili prihodima koji su pribavljeni krivičnim delom za koje je propisana strožija (teža) kazna od kazne propisane za sekundarno krivično delo pranja novca, tada se i za ovo krivično delo može učiniocu izreći kazna koja je inače propisana za primarno (predikatno) krivično delo u smislu člana 324-4. KZ ako su ispunjena dva uslova: a) da je učinilac znao, da je imao svest o poreklu prihoda ili imovine i b) da je radnja izvršenja primarnog krivičnog dela praćena otežavajućim okolnostima objektivnog ili subjektivnog karaktera (obim i težina posledice, način i sredstvo preduzimanja radnje, oblik krivice učinioca, brojnost učinilaca itd.) (Bernardini, 2000: 189-193).

U odredbi člana 324-5. Krivični zakonik propisuje odgovornost za povrat (specijalni povrat) u izvršenju ovog krivičnog dela. U tom slučaju se pranje novca u povratu kvalifikuje po zakonskoj odredbi (pa time se učinilac kažnjava zakonom propisanom kaznom) koja određuje krivično delo kojim su pribavljeni nezakoniti prihodi ili imovina.

Prema izričitoj zakonskoj odredbi iz člana 324-6. KZ pokušaj krivičnog dela pranja novca je kažnjiv. To znači da u slučaju postojanja svršenog ili nesvršenog pokušaja učiniocu se može izreći Zakonikom propisana kazna kao i za svršeno krivično delo pranja novca.

2.2.3. Nemačka

Krivični zakonik Savezne Republike Nemačke (Strafgesetzbuch, StGB, BGBl. I S. 3322/1998…. BGBl. I S. 1374/2012) iz 1998.godine sa novelama do 2012.godine u glavi dvadesetprvoj pod nazivom: ‘‘Pomoć posle izvršenja krivičnog dela‘‘ u članu 261.predviđa krivično delo pod nazivom: ‘‘Pranje novca‘‘ (ili ‘‘Prikrivanje nezakonito stečene finansijske koristi‘‘).

Tako se krivično delo iz člana 261. KZ sastoji u sakrivanju (premeštanja sa mesta na kome su se do tada nalazila i koja su bila poznata i premeštanje na drugo, najčešće nepoznato mesto) sredstava za koja se zna da su pribavljena izvršenjem krivičnog dela (u zemlji ili u inostranstvu) kako bi se prikrilo njihovo nezakonito poreklo ili ometala ili ugrozila istraga njihovog porekla, odnosno njihovo pronalaženje, oduzimanje, lišenje ili službeno obezbeđivanje (Weigend, 2012: 130-131).

Poseban oblik ovog krivičnog dela se sastoji u pribavljanju, čuvanju, staranju ili korišćenju za sebe ili treće lice sredstava za koje se zna u trenutku prijema da su pribavljena izvršenjem krivičnog dela

Za postojanje ovog sekundarnog krivičnog dela je potrebno da su sredstva koja su objekt sakrivanja pribavljena Zakonikom taksativno navedenim krivičnim delima

(odnosno prekršajima) kao što su npr. dela u vezi sa lekovima, opojnim drogama ili prekursorima; fiskalnim (poreskim) davanjima; finansijskim transakcijama; hartijama od vrednosti; azilom i boravkom stranaca; autorskim i srodnim pravima; trgovačkim oznakama i drugim simbolima; patentima.

Učinilac dela može da bude svako lice, a u pogledu krivice potreban je umišljaj koji obuhvata svest o protivpravnosti pribavljenih sredstava koja čine objekt napada.

Za ovo je delo propisana kazna zatvora od tri meseca do pet godina.

Prema izričitoj zakonskoj odredbi i pokušaj ovog dela je kažnjiv.

Teži oblik krivičnog dela pranja novca za koji je propisana kazna zatvora od šest meseci do deset godina postoji u "posebno ozbiljnim slučajevima". Pri tome je sam Zakonik odredio kada postoji ova kvalifikatorna okolnost. Tako „posebno ozbiljan slučaj" se javlja ako učinilac preduzima radnju izvršenja: a) na komercijalnoj osnovi i b) kao član grupe koja ima za cilj kontinuirano bavljenje pranjem novca u smislu kolektivnog krivičnog dela (Sauer, 1954: 275-278).

Lakši oblik ovog krivičnog dela za koji je propisana kazna zatvora do dve godine ili novčana kazna je privilegovan lakšim oblikom krivice (nesvesnim nehatom). Tako ovaj oblik dela postoji ako je učinilac bilo koju od više alternativno predviđenih radnji izvršenja preduzeo na izuzetno nemaran način, bez znanja (svesti) o nezakonitom poreklu sredstava.

Drugi lakši oblik ovog dela za koji je iz kriminalno-političkih razloga predviđena mogućnost oslobođenja od krivične odgovornosti (pa time i od zakonom propisane kazne) postoji: a) ako učinilac dela dobrovoljno prijavi nadležnom javnom (državnom) organu krivično delo kojim su nezakonito pribavljena sredstva koja su predmet prikrivanja (pranja) i b) osim u slučaju ako je to krivično delo već bilo otkriveno u celini ili delimično, a to je učinilac znao ili je pri postojećim okolnostima mogao i bio dužan da zna.

2.3. Istočnoevropske države

2.3.1. Češka

Krivični zakonik Češke Republike (Act of 8. January 2009. Criminal code. No. 40/2009…330/2011) iz 2009.godine sa novelama do 2011.godine u glavi petoj pod nazivom: "Krivična dela protiv imovine" predviđa krivično delo: "Pranje novca" u članu 216. Ovo delo ima nekoliko oblika ispoljavanja.

Osnovni oblik dela čini lice koje prikrije poreklo ili na drugi način lažno prikazuje podatke tako da je nemoguće ili otežano utvrđivanje porekla (izvora) prihoda ili druge imovine koji su stečeni izvršenim krivičnim delom u Češkoj Republici ili inostranstvu ili su pribavljeni kao nagrada za izvršenje takvog krivičnog dela ili prihoda ili druge imovine koji su dobijeni u zamenu za nezakonito pribavljenu imovinu ili prihode. Za ovo je delo propisana kazna zatvora do četiri godine, novčana kazna, zabrana obavljanja aktivnosti ili konfiskacija prihoda ili druge imovine (Karabec, Vlach, 2011: 223-226).

Delo ima tri teža oblika ispoljavanja.

Prvi teži, kvalifikovani oblik dela za koji je propisana kazna zatvora od šest meseci do pet godina ili novčana kazna ili oduzimanje (konfiskacija) imovine pos-

toji ako je: a) radnja izvršenja preduzeta u odnosu na prihod ili drugu imovinu koji su ''veće'' vrednosti. Kada postoji veća vrednost protivpravno pribavljene imovine putem izvršenog primarnog, predikatnog krivičnog dela predstavlja faktičko pitanje koje sud rešava u svakom konkretnom slučaju i b) ako je učinilac preduzetom radnjom izvršenja pribavio za sebe ili drugo fizičko ili pravno lice „veću" imovinsku korist koja se utvrđuje prema tržišnim uslovima u vreme izvršenja dela.

Drugi teži oblik ovog krivičnog dela za koji je propisana kazna zatvora od dve do šest godina ili oduzimanje imovine postoji ako je radnja izvršenja u bilo kom obliku ispoljavanja preduzeta: a) od strane organizovane grupe, b) u odnosu na prihod ili drugu imovinu koja je pribavljena izvršenjem „posebno ozbiljnog krivičnog dela", c) u odnosu na prihod ili drugu imovinu „značajne vrednosti". Kada postoji značajna vrednost protivpravno pribavljene imovinske koristi izvršenim krivičnim delom predstavlja faktičko pitanje koje sud rešava u svakom konkretnom slučaju, d) tako da je učinilac za sebe ili drugog pribavio protivpravnu imovinsku korist u značajnom obimu i e) iskorišćavanjem ovlašćenja ili položaja.

Treći teži oblik krivičnog dela iz člana 216. KZ za koji je propisana kazna zatvora od tri do osam godina ili konfiskacija imovine postoji ako je radnja izvršenja osnovnog dela preduzeta: a) od strane organizovane grupe koja deluje na prostoru više država, b) u odnosu na prihod ili drugu imovinu ''obimne vrednosti'' i c) na takav način da je učinilac za sebe ili drugoga pribavio ''obimnu'' protivpravnu imovinsku korist.

Drugo krivično delo pranja novca u češkom krivičnom pravu pod nazivom: ''Pranje novca iz nehata'' je predviđeno u odredbi člana 217. KZ. Delo se sastoji u dozvoljavanju (omogućavanju, stvaranju uslova) drugom licu iz nemara (nehata, nepažnje) da prikrije ili lažno prikaže poreklo prihoda ili druge imovine veće vrednosti koja je stečena izvršenjem krivičnog dela ili pribavljena kao nagrada za krivično delo izvršeno u Češkoj ili u inostranstvu. Za ovo je delo propisana kazna zatvora do jedne godine, zabrana delatnosti ili oduzimanje prihoda ili druge imovine (Šamal et al., 2009: 189-192).

Ovo krivično delo iz člana 217. KZ ima dva teža, kvalifikovana oblika ispoljavanja.

Prvi teži oblik dela za koji je propisana kazna zatvora do tri godine postoji u dva sučaja: a) ako je učinilac preduzeo radnju izvršenja kršenjem važne obaveze koja proizilazi iz njegovog zaposlenja, profesije, položaja ili funkcije ili na osnovu zakona i b) ako je preduzetom radnjom učinilac za sebe i drugo lice pribavio veliku imovinsku korist. Njena se visina utvrđuje prema tržišnim uslovima u vreme izvršenja dela.

Najteži oblik ovog dela za koji je propisana kazna zatvora od jedne do pet godina postoji ako je učinilac radnju izvršenja preduzeo: a) u odnosu na prihod ili drugu imovinu koja je nastala izvršenjem "posebno teškog krivičnog dela", dakle, dela koje je ispoljilo veliki stepen društvene opasnosti s obzirom na prirodu i vrednost zaštićenog dobra, vrstu i obim prouzrokovane posledice, te subjektivne i objektivne okolnosti izvršenja dela i b) tako da je za sebe ili drugo fizičko ili pravno lice pribavio "obimnu" imovinsku korist čija se visina utvrđuje prema tržišnim uslovima u vreme izvršenja dela.

2.3.2. Letonija

Krivični zakonik Republike Letonije (Kriminallikums, Latvias Vestnesis No. 199/200....61/4867) iz 1998. godine sa novelama do 2013.godine u glavi devetnaest pod nazivom: ‘’Krivična dela protiv privrede’’ predviđa u članu 195.krivično delo:” Pranje prihoda od kriminala”. Zakonik je ovo delo definisao na najjednostavniji način – običnom definicijom (Pettai, Ziekinka, 2003: 213-215).

Tako ovo krivično delo vrši lice koje obavlja pranje finansijskih sredstava ili druge imovine za koje zna da su pribavljeni krivičnim delom. Za ovo je delo propisana kazna zatvora do tri godine ili privremeno lišavanje slobode ili rad u zajednici ili novčana kazna (bez određenja posebnog minimum i maksimuma), sa ili bez konfiskacije imovine (Lukashov, Sarkisova, 2001: 199-200).

Ovo krivično delo ima dva teža oblika ispoljavanja.

Prvi teži oblik dela postoji ako je radnja izvršenja preduzeta od strane grupe lica po prethodnom dogovoru. Za ovo je delo propisana kazna zatvora do pet godina ili privremeno lišavanje slobode ili rad u zajednici ili novčana kazna, sa ili bez konfiskacije imovine (Clarita Pettai, Pettai, 2015: 278-281).

I konačno, najteži oblik dela postoji ako je radnja izvršenja preduzeta: a) u velikoj meri (dakle, kada se radi o velikom iznosu “oprane imovine ili prihoda kriminalnog porekla” i b) od strane organizovane grupe. Za ovo je pak delo propisana kazna zatvora od tri do dvanaest godina, sa ili bez konfiskacije imovine i sa ili bez perioda probacije (probnog nadzora nad osuđenim licem od strane nadležne državne službe za probaciju) u trajanju do tri godine.

2.3.3. Ruska federacija

Krivični zakonik Ruske federacije (Rossijskoj gazetta No.63/96) iz 1996.godine sa novelama do 2013. godine u glavi dvadesetdrugoj pod nazivom: ‘’Krivična dela protiv ekonomske delatnosti’’ predviđa dva krivična dela pranja novca.

Prvo krivično delo iz člana 174. nosi naziv: “Legalizacija (pranje) sredstava i druge imovine stečene kriminalnom delatnošću’’. Delo se sastoji u vršenju finansijskih transakcija i drugih transakcija novčanim sredstvima ili drugom imovinom za koju se zna da su je druga (fizička ili pravna) lica stekla nezakonito ili u pribavljanju, posedovanju, korišćenju ili odlaganju takvih sredstava ili imovine. Za ovo je delo propisana novčana kazna u iznosu do 120.000 rubalja ili u visini iznosa plate ili drugog dohotka osuđenog lica u trajanju do godinu dana (Fedosova, Skuratova, 2005 :125-127).

Delo ima tri teža oblika ispoljavanja (Raroga et al., 2007: 273-275).

Prvi teži oblik ovog dela postoji ako je “predmet pranja novca - novac ili imovina u većoj meri”. Velike finansijske transakcije u smislu članu 174.1 ovog Zakonika podrazumevaju finansijska sredstva u novcu ili drugoj imovini u visini koja prelazi 6.000.000 rubalja. Za ovo je delo propisana alternativno: a) novčana kazna u iznosu od 100.000 do 300.000 rubalja ili u visini iznosa plate ili drugog dohotka (prihoda) osuđenog lica u periodu od jedne do dve godine, b) obavezni rad u periodu do četiri godine i c) kazna zatvora do

četiri godine sa ili bez novčane kazne u visini do 100.000 rubalja ili u visini plate ili drugih prihoda osuđenog lica u trajanju do šest meseci i ograničenjem slobode do jedne godine.

Drugi teži oblik dela postoji u sledećim slučajevima: a) ako je radnja izvršenja preduzeta od strane grupe lica po prethodnom dogovoru i b) od strane lica zloupotrebom službenog položaja. Za ovo je delo, koje karakteriše: a) poseban način izvršenja - organizovano, grupno izvršenje dela i b) svojstvo učinioca dela, propisana kazna obaveznog rada u trajanju do pet godina uz oduzimanje slobode do dve godine ili kazna zatvora u trajanju do pet godina, sa ili bez novčane kazne u iznosu do 500. 000 rubalja ili u visini iznosa plate ili drugog prihoda osuđenog lica u periodu do tri godine sa ograničenjem slobode do dve godine ili bez nje.

Najteži oblik ovog dela koji predstavlja oblik (formu) organizovanog kriminaliteta postoji ako je radnju izvršenja preduzela organizovana grupa. Za ovo je delo propisana kazna obaveznog rada u trajanju do pet godina ili lišavanje slobode do sedam godina sa ili bez novčane kazne u iznosu do 1.000.000 rubalja ili u visini iznosa plate ili drugog prihoda osuđenog lica u periodu do pet godina i sa ograničenjem slobode do dve godine. Ovde kvalifikatornu okolnost predstavlja organizovano vršenje krivičnog dela (Mamadovič, 2010: 228-231).

Član 174.1. ruskog Krivičnog zakonika predviđa krivično delo: ‘’Legalizacija (pranje) monetarnih fondova ili druge imovine’’. Delo se sastoji u vršenju velikih finansijskih transakcija i drugih poslova u novčanim fondovima ili druge imovine za koju se zna da je stečena vršenjem krivičnog dela u cilju prikrivanja njenog kriminalnog porekla ili u posedovanju, korišćenju ili odlaganju takvih fondova ili imovine. Velike finansijske transakcije u smislu članu 174.1 ovog Zakonika podrazumevaju finansijska sredstva u novcu ili drugoj imovini u visini koja prelazi 6.000.000 rubalja. Za ovo je delo propisana novčana kazna u iznosu od 100.000 do 300.000 rubalja ili u visini iznosa plate ili drugih prihoda osuđenog lica u periodu od jednu do dve godine, obavezni rad u periodu do tri godine, lišavanje slobode do tri godine sa novčanom kaznom u iznosu do 100.000 rubalja ili u visini iznosa plate ili drugih prihoda osuđenog lica u periodu do šest godina (Raroga, 2008 :265-271).

Ovo krivično delo ima dva teža, kvalifikovana oblika ispoljavanja.

Prvi teži oblik dela iz člana 174.1. KZ Ruske federacije postoji ako je radnja izvršenja preduzeta: a) od strane grupe lica po prethodnom dogovoru i b) od strane lica zloupotrebom službenog položaja. Za ovo delo je propisana kazna obaveznog rada do pet godina, lišavanje slobode do pet godina, novčana kazna u iznosu do 500.000 rubalja ili u visini iznosa plate ili drugih prihoda osuđenog lica u trajanju do tri godine ili bez toga.

Najteži oblik ovog krivičnog dela postoji ako je radnja izvršenja u bilo kom obliku preduzeta od strane organizovane grupe. Za ovaj oblik organizovanog kriminaliteta Zakonik propisuje obavezni rad u trajanju do pet godina, lišavanje slobode do sedam godina sa novčanom kaznom u iznosu do 1.000.000 rubalja ili u visini iznosa plate ili drugih prihoda osuđenog lica u periodu do pet godina.

2.4. Severnoevropske države

2.4.1. Finska

Krivični zakonik Republike Finske (The Criminal code of the Finland, No.39/1889......766/2015) iz 1889.godine sa novelama do 2015.godine u glavi tridesetdrugoj pod nazivom: "Primanje i pranje novca" posle novele iz 2003.godine u odeljku prvom određuje pojam I elemente ovog krivičnog dela. Tako se prema ovim zakonskim rešenjima pranje novca sastoji u sakrivanju, nabavljanju, uzimanju u posed ili prenosu imovine koja je pribavljena izvršenjem sledećih krivičnih dela: krađe, pronevere, pljačke, iznude, prevare ili u postupanju sa takvom imovinom na drugi način. Za ovo je delo propisana novčana kazna ili kazna zatvora u trajanju do godinu i šest meseci (Hollo Erkki, 2006: 189-191).

Odeljak 2. određuje krivičnu odgovornost za teži oblik ovog krivičnog dela. Naime, ako je radnja izvršenja u bilo kom obliku preduzeta u odnosu na "veoma vrednu imovinu". Kada postoji imovina koja je veoma vredna, predstavlja faktičko pitanje koje sud rešava u svakom konkretnom slučaju uziumajući u obzir sve objektivne okolnosti učinjenog ovog, ali I primarnog krivičnoig dela, kao I subjektivne okolnosti vezane za ličnost učinioca. Za ovo je delo propisana kazna zatvora od četiri meseca do četiri godine.

"Profesionalno pranje novca" je kao krivično delo predviđeno u odeljku 3.ove glave. Ovo krivično delo čini lice koje rukuje (koristi, raspolaže) imovinom za koju zna da je stečena krivičnim delom na poseban specifičan I opasan način: a) obimno – dakle u većem obimu I b) profesionalno – u dužem trajanju kao svoju profesiju, zanimanje. Za ovo je delo propisana kazna zatvora od četiri meseca do šest godina.

Odeljak 4. predviđa kaznu zatvora do šest meseci ili novčanu kaznu za krivično delo: "Nemarno pranje novca". Ovo je lakši oblik krivičnog dela zbog blažeg oblika krivice koji postoji na strani učinioca u vreme preduzimanja radnje izvršenja. Delo čini lice koje nabavlja, preuzima, prenosi ili na drugi način koristi imovinu za koju u momentu prijema ne zna, nije svestan da potiče iz krivičnog dela, iako je bio dužan i prema okolnostima slučaja mogao da zna za njeno nezakonito poreklo.

Ako se ovakvo nehatno izvršenje krivičnog dela odnosi na vrednost imovine koja se smatra "sitnom" ili ako se okolnosti pod kojima je izvršeno ovo delo smatraju olakšavajućim, tada se za pranje novca učinilac kažnjava (shodno odeljku 5.) samo novčanom kaznom. Kada je vrednost imovinske koristi "sitna" predstavlja faktičko pitanje koje sud procenjuje u svakom konkretnom slučaju.

Odeljak 6. definiše pojam, karakteristike i oblike ispoljavanja krivičnog dela pod nazivom:"Pranje novca" (posle novele iz 2011.godine). Osnovni oblik dela se javlja u dva vida ispoljavanja. To su (Lappi Seppala, 2000: 331-336):

1) primanje, korišćenje, pretvaranje, prenos, zamenu, konverziju ili posedovanje: a) imovine koja je pribavljena krivičnim delom, b) prihoda od krivičnog dela i c) imovine koja je nastala zamenom takve imovine. Za postojanje dela je bitno da se radnja izvršenja u bilo kom obliku ispoljavanja preduzima u određenoj nameri - u na-

meri da se na ovaj način za sebe ili drugo (fiziko ili pravno) lice pribavi protivpravna imovinska korist ili u nameri da se prikrije ili lažno prikaže nezakonito poreklo takve imovine ili drugih prihoda ili u nameri da na ovaj način pomogne učiniocu krivičnog dela da izbegne odgovornost, bez obzira da li je ova namera u konkretnom slučaju ostvarena. Takva namera određuje oblik krivice učinioca kao direktan umišljaj,

2) skrivanje ili lažno prikazivanje prave prirode, porekla, lokacije imovine ili prava na imovinu za koju se zna da je pribavljena krivičnim delom, prihoda od takve imovine ili imovine u koju je zamenjena takva imovina i

3) pomaganje drugom licu ili licima u prikrivanju ili lažnom prikazivanju nezakoniotg porekla imovine koja je pribavljena krivičnim deloma.

Za osnovno delo pranje novca u bilo kom vidu ispoljavanja je propisana alternativno novčana kazna ili kazna zatvora do dve godine.

Prema izričitoj zakonskoj odredbi (stav 2.) i pokušaj ovog dela je kažnjiv.

U odeljku 7.je određena krivična odgovornost za delo koje nosi naziv: “Težak slučaj pranja novca” za koje je propisana kazna zatvora u trajanju od četiri meseca do šest godina. Ovo delo postoji ako je radnja izvršenja preduzeta u sledećim slučajevima: a) u odnosu na imovinu velike vrednosti I b) na posebno uporan način (nameran) način.

Odeljak 8.propisuje: “Zaveru za izvršenje otežanog pranja novca”. Delo se sastoji u dogovaranju sa drugim licem izvršenja krivičnog dela otežanog pranja novca. Radnja izvršenja je dogovoranaje u vidu postizanja usmene ili pismene saglasnosti u cilju izvršenja konkretnog krivičnog dela. Delo je u ovom obliku svršeno samim momentum postizanja ove saglasnosti volja, dogovora dva ili više lica. Bitno je za postojanje dela da je dogovor usmeren na pribavljanje protivpravne imovinske koristi preduzimanjem radnje izvršenja pranja novca koja se odnosi na: a) davanje mita, b) porimanje mita, c) poreska prevara i d) subvencijska prevara. Za ovo je delo propisana novčana kazna ili kazna zatvora do godinu dana.

U odeljku 9.je pod nazivom: ”Nemarno pranje novca” predviđena novčana kazna ili kazna zatvora do dve godine za lice koje sa izuzetnom nepažnjom, nemarom, teškim oblikom nehata postupa pri preduzimanju bilo koje delatnosti koja predstavlja radnju izvršenja krivičnoig dela pranja novca.

Učiniocu bilo kog krivičnog dela pranja novca se pored kazne izriče i obavezno oduzimanje imovine koja je predmet pranja novca, odnosno ako to nije moguće druge imovine u odgovarajućoj vrednosti (restitucija).

Interesantno je rešenje finskog zakonodavca koji je u odeljku 14. izričito predvideo: ”Korporativnu krivičnu odgovornost” ili odgovornost pravnog lica za krivično delo pranje novca. Posle novele Krivičnog zakonika iz 2011.godine je propisano da pravna lica odgovaraju za primanje nezakonito stečene imovine, njeno prikrivnje, prifesionalno korišćenje u poslovanju, pranje novca, otežano pranje novca I na kraju za nemarno pranje novca. Naravno, da se pravnim licima kao učiniocima ovi različitih oblika I vidova ispoljavanja značajnog finansijskog krivičnog dela mogu izreći samo krivične sankcije koje odgovaraju njihovoj specifičnoj pravnoj prirodi: novčana kazna, zabrana obavljanja određene privedne delatnosti ili prestanak pravnog lica.

ZAKLJUČAK

U strukturi nacionalnog, ali organizovanog kriminaliteta preovladava kriminalitet upravljen na štetu imovine drugih fizičkih i pravnih lica (pa čak i čitavih država), pri čemu pojedinici, grupe i čitave organizacije postupaju u vršenju svoje kriminalne delatnosti vođeni namerom pribavljanja protivpravne imovinske koristi. No, to nije dovoljno, pa tako pribavljeni ''prljavi'' novac ili drugu imovinu ova lica pokušavaju da legalizuju, odnosno da ih stave u legalni promet, opticaj (da im pribave legalni osnov sticanja). S druge strane, učinioci ovakvih kriminalnih dela imaju potrebu da prikriju pravo poreklo ovakvog novca ili imovine koja potiče od kriminalne delatnosti. Stoga se na međunarodnom i nacionalnom nivou uvidela opasnost od ovakvih kriminalnih delatnosti pojedinaca i grupa koje imaju za cilj pranje i prikrivanje novca i druge imovine koji potiču od kriminalne delatnosti (vršenjem krivičnih dela). Tako međunarodno pravo, kao i pojedina nacionalna zakonodavstva predviđaju krivičnu odgovornost za pranje novca kao krivično delo zaprećeno strogim kaznama čiji je cilj sprečavanje i suzbijanje ovakvih društveno opasnih delatnosti.

Pošto cilj učinilaca krivičnih dela nije neposredno pribavljanje protivpravne imovinske koristi, jer ako ona ostane skrivena, u sferi ilegalne aktivnosti, nema značaja za učinioce prethodnih krivičnih dela. Stoga su oni prinuđeni da svoj ili tuđi ''prljavo, nezakonito, ilegalno'' pribavljeni novac ili imovinu ''operu'', da im pribave legalan osnov sticanja, da ih plasiraju u legalne privredne, novčane, bankarske, berzanske, finansijske, trgovačke i druge slične tokove. To znači da kriminalnom aktivnošću pribavljeni novac i drugu imovinu ova lica pokušavaju da legalizuju, odnosno da ih stave u legalni promet, opticaj (da im pribave legalni osnov sticanja).

S druge strane, učinioci prethodnih krivičnih dela kojima su pribavljeni novac ili imovina na nezakonit način imaju potrebu da prikriju pravo poreklo ovakvog ''prljavog'', ilegalno pribavljenog novca ili koristi i tako izbegnu krivični progon i kažnjavanje. Da bi se razne nedozvoljene, protivpravne delatnosti pojedinaca i grupa predupredile, sprečile, suzbile i smanjile na društveno prihvatljiv nivo, na međunarodnom nivou se pristupilo normiranju prava i obaveza država u preduzimanju adekvatnih mera, sredstava i postupaka radi sprečavanja i suzbijanja pranja novca. U tom cilju je doneto više univerzalnih i regionalnih međunarodnih dokumenata kojima su precizirane nedozvoljene delatnosti i pojedini oblici i vidovi ispoljavanja pranja novca, kao i mere, organi i postupanje u nacionalnim zakonodavstvima u pravcu stvaranja pogodne pravne osnove za sprečavanje i suzbijanje ove negativne društvene pojave.

Kao i u brojnim uporednim zakonodavstvima u Evropi, i u Republici Srbiji je donošenjem Zakona o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorizma (iz 2009.i 2017.godine), kao i Krivičnog zakonika (u grupi privrednih krivičnih dela) otpočela efikasna, sveobuhvatna, potpuna i intedisciplinarna borba protiv negativne pojave pranja novca i njegovih nosilaca. U tom smislu je predviđeno posebno krivično delo pranja novca u osnovnom, lakšim i težim oblicima ispoljavanja za koje su kumulativno propisane: kazna zatvora, novčana kazna i mera bezbednosti oduzimanja novca i imovine. Inače, ovo krivično delo se sastoji u konverziji ili prenosu imovine za koju se zna da potiče od kriminalne delatnosti u nameri da se prikrije ili lažno prikaže ne-

zakonito poreklo imovine, u prikrivanju ili lažnom prikazivanju činjenica o imovini za koju se zna da potiče od kriminalne delatnosti ili u sticanju, držanju ili korišćenju imovine za koju se zna u trenutku prijema da potiče od kriminalne delatnosti.

Pošto se u osnovi ovog zakonskog rešenja nalaze međunarodni standardi (univerzalnog i regionalnog karaktera), to je na više-manje sličan način pranje novca ili prikrivanje nezakonito stečenog prihoda propisano kao posebno ,'privredno" krivično delo u analiziranim evropskim krivično-pravnim sistemima.

LITERATURA

1. Act of 8. January 2009. Criminal code. No. 40/2009…330/2011.
2. Bernardini R. (2000), *Droit penal special*. Paris: Dalloz.
3. Bundesgesetz vom 23.Janner 1974, BGBl 60/74, 319/1974.....242/1989 i 243/1989.
4. Clarita Pettai, E., Pettai, V. (2015), *Transnational and Retrospective Justice in the Baltic States*. Cambridge: Cambridge University Press.
5. Code penal du France consolidee Version au 7.aout 2013.
6. Codice penale approvato con R.D. No. 1398/1930.......No.207/2003.
7. Conte P. (2008) *Droit penal special*. Paris: Dalloz.
8. Criminal code of the Finland, No.39/1889......766/2015.
9. Degan, V.Đ., Pavišić, B. (2005), *Međunarodno kazneno pravo.* Rijeka: Pravni fakultet.
10. Đorđević, Đ. (2011), *Krivično pravo. Posebni deo*. Beograd: Kriminalističko-policijska akademija.
11. Đorđević, M., Đorđević, Đ. (2016), *Krivično pravo*. Beograd: Projuris.
12. Fedosova, I., Skuratova T. (2005), *Ugolovnij kodeks Rossijskoj federacii*. Moskva: Garant.
13. Foregger, E., Serini E. (1989), *Strafgesetzbuch StGB*. 9.Auflage. Wien: Manzsche Verlag.
14. Hausmaninger H. (1998), *The Austrian legal system*. Wienna: Manzsche Verlag.
15. Hollo Erkki J. (2006), *Finnish Legal System*. Helsinky: Edita.
16. Jovašević, D. (2017), *Krivično pravo. Posebni deo.* Beograd: Dosije.
17. Jovašević, D., Ikanović, V. (2015), *Međunarodno krivično pravo*. Banja Luka: Univerzitet Apeiron.
18. Jovašević, D., Mitrović, Lj., Ikanović, V. (2017), *Krivično pravo Republike Srpske. Posebni deo*. Banja Luka: Univerzitet Apeiron.
19. Karabec Z., Vlach, J. (2011), *Criminal Justice System in the Czech Republic*. Prague: Institute of Criminology and Social Prevention.
20. Kriminallikums, Latvias Vestnesis No. 199/200....61/4867.
21. Lappi Seppala T. (2000), *Sentencing and Punishment in Finland*. Oxford: Oxford University Press.
22. Lazarević, Lj., Vučković, B., Vučković, V. (2004), *Komentar Krivičnog zakonika Crne Gore.* Cetinje: Obod.
23. Lukashov, A.I., Sarkisova, E.A. (2001), *The Latvian Penal code*. Saint Peterburg: Juridichesky Center Press.

24. Mamadovič, K.S. (2010), *Ugolovnoe pravo. Obšaja i osobennaja časti*. Moskva: Prospekt.
25. Marino, R., Petrucci, R. (2004), *Codice penale e leeggi complementary*. Napoli: Simone.
26. Narodne novine, br. 110/97, 27/98, 129/00, 51/01, 105/04, 84/05, 71/06 i 110/07.
27. Narodne novine, br. 125/11, 144/12, 56/15 i 61/15.
28. Oehleboeck, J., Gerstner, I. (2005), *The Austrian Legal system and Law*. Wienna: Manzsche Verlag.
29. Pavišić, B., Grozdanić, V., Veić, P. (2007), *Komentar Kaznenog zakona*. Zagreb: Narodne novine.
30. Petrucci, R., Pezzano, R. (2004), *Compendio di Diritto penale, Parte generale e speciale*. Napoli: Simone.
31. Pettai, V., Ziekinka, J. (2003), *The road to the European Union. Volume 2. Estonia, Latvia and Lithuania.* Manchester: Manchester University Press.
32. Raroga, A.I., et al. (2007), *Ugolovnoe pravo Rossii. Časti obšaja i osobennaja. Kurs lekcij*. Moskva: Prospekt.
33. Raroga, A.I. (2008), *Ugolovnoe pravo Rossii. Osobennaja čast*. Moskva: Eksmo.
34. Rossijskoj gazetta No.63/96.
35. Sauer, W. (1954), *System des Strafrechts. Besonderer teil*. Koln-Berlin: C.H.Beck.
36. Službeni glasnik RS, br. 85/05, 88/05, 107/05, 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14 i 94/16.
37. Službeni glasnik RS, br. 94/16.
38. Službeni glasnik RS, br. 113/17.
39. Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori, br. 14/90.
40. Strafgesetzbuch, StGB, BGBl. I S. 3322/1998………BGBl. I S. 1374/2012.
41. Šamal, P.et al. (2009), *Criminal code. Commentary*. Praha: C.H. Beck.
42. Turković, K.et al. (2013), *Komentar Kaznenog zakona*. Zagreb : Narodne novine.
43. Weigend, T. (2012), *Strafgesetzbuch StGB*. 50.Auflage. Koln: Deutscher Tachenbuch Verlag.

MONEY LAUNDERING IN SERBIAN AND CONTEMPORARY CRIMINAL LAW

Nowadays, crimes committed against the property belonging to other natural and legal persons (and even to entire states) seem to be predominant in the structure of criminality on both – national as well as international level. When committing these crimes, individuals, groups and organizations perform their criminal activities with the intention to obtain illegal material gain. However, that does not appear to be enough for them and, therefore, these offenders attempt to "legalize" money and other financial gain they obtained in an illegal manner i.e. to „insert" them into legal circulation (to "create" a legal ground for their obtaining). On the other hand, the

perpetrators of these criminal offences also need to hide the real sources of money and material gain obtained in such way. That is the reason why not only individual states but also the entire international community realized how dangerous these criminal activities and groups and individuals who commit money laundering and hide money and financial gain obtained by criminal offences are. So, comparative criminal law and criminal law of Serbia prescribe criminal responsibility for money laundering as a criminal offence for which strict punishments can be imposed in order to prevent and suppress these socially hazardous activities.

KEY WORDS: criminal offence, money, property, hiding the sources, legal ground, floatation (putting into circulation), guilt, punishment, Serbia, contemporary law

PRANJE NOVCA I FINANSIRANJE TERORIZMA[1]

Mina Zirojević[2]

Borba protiv terorizma zahteva međunarodnu i nacionalnu saradnju na državnom, finansijskom, diplomatskom, obaveštajnom, policijskom, vojnom i logističkom planu. Pranje novca je postupak kojim se nezakonit izvor sredstava koji proističe iz kriminalnih aktivnosti prikriva kako se ne bi otkrila veza između sredstava i kriminalnih aktivnosti kojima su ona stečena. Ta sredstva se koriste za finansiranje terorističkih aktivnosti. Stoga, iako su pranje novca i finansiranje terorizma dva suštinski različita fenomena, oba koriste ranjivost finansijskih sistema koji omogućavaju određeni nivo anonimnosti i netransparentnosti u izvršavanju transakcija. Zbog toga je i saradnja finansijskih institucija na nacionalnom i međunarodnom nivou od velikog značaja za suzbijanje delovanja terorističkih organizacija.. U ovom radu autorka analizira odnos pranja novca i finansiranja terorizma.

KLJUČNE REČI: pranje novca, finansiranje terorizma, poreklo, borba

UVOD

Finansiranje terorizma se odnosi na obradu sredstava koja će biti korišćena za sponzorisanje ili olakšavanje terorističkih aktivnosti. Kao što je poznato terorističkoj grupi, kao i svakom drugom preduzeću ili zločinačkoj organizaciji, je potrebno finansiranje kako bi održavala infrastrukturu, organizovala akcije i aktivnosti.

Terorističke organizacije sakupljaju prihode iz različitih izvora, često se u kombinaciji mogu videti i legalno i nelegalno, tako da je veoma teško klasifikovati gde počinje kraj nelegitimnog prihoda. Dosadašnja istraživanja pokazala su da postoji nekoliko mehanizama finansiranja. Ona mogu biti legalna, kao na primer donacije, i, u većoj meri, ilegalna. Kako su legalna sredstva (na primer donacije) nedovoljna, ili u slučaju podržavanja zabranjenih organizacija, nepostojeća, teroristi moraju da pronađu sredstva iz drugih izvora. Donacije su naravno i dalje način dolaska do novca i to u zemljama gde kontrola toka novca nije tako rigorozna.

Najbolji metod jeste legalizovanje, pranje novca iz nelegalnih, ali unosnih, biznisa: prodaja i proizvodnja droge, prostitucija, krijumčarenje, krađa intelektualne svojine, prevare. Terorističke organizacije koriste i legalne načine da dođu do neophodnih sredstava

1 Tekst je rezultat rada na naučno-istraživačkom projektu „Srpsko i evropsko pravo: upoređivanje i usaglašavanje“ (broj 179031), koga finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, a sprovodi Institut za uporedno pravo u Beogradu.

2 Naučni saradnik na Institutu za uporedno pravo, Beograd, email: mina.zirojevic@gmail.com

kao na primer: poseduju hotele, kafiće, taksi udruženja i na taj način finansiraju svoje delovanje. Najviše ulažu u poslove koji će im doneti trenutnu zaradu. Do novca se dolazi uz pomoć neregistrovanih servisa za prenos novca, havala i preko ATM transakcija.

Oblici finansiranja mogu se grupisati u dve vrste :

1) Finansijska podrška – javno sponzorstvo od vlada, privatni, individualni i poslovni prilozi, nevladine i humanitarne organizacije, dijaspora, itd. Finansijska podrška ove vrste znači može doći i od pravnih i od privatnih lica.
2) Prihod koji se generiše od raznih aktivnosti – Prihodi često potiču i od kriminalnih aktivnosti, kao što su otmice, iznude, šverc ili prevare, trgovina ljudima, oružjem, dijamantima, zlatom... Ovu podelu ne treba mešati sa podelom s obzirom na legalnost porekla i osnova sticanja sredstava (zakonsko i nezakonsko pribavljanje sredstava). Prihodi se mogu generisati i od legitimnih ekonomskih aktivnosti, na primer prihod od taksi usluga (ovaj i slični prihodi generišu sredstva u gotovini pa su zato često zastupljena), investicija u nekretnine, legalna trgovina... Pažnju nam je privuklo i generisanje legalnog novca kontrolom poslova u video klubovima. Naime, u ovom poslu se retko koriste kartice i čekovi pa je priliv keša svakodnevan.

S druge strane, video klubovi mogu bili zanimljiva mesta za širenje ideja i vrbovanje boraca.

Važna podela je i na dugoročno i strateško i na trenutno, operativno ili faktičko. Naravno, ključna stvar sa podelom na legalne i nelegalne tokove novca je da nelegalni novac mora nekako da se „opere" i da uđe u legalne tokove kako bi se mogao nesmetano koristiti. Takozvano „pranje novca" nije specifično samo za terorističke namene, već se ovaj vid pretakanja sredstava može videti i kod organizovanog kriminala. U oba slučaja i sponzor terorista i organizovani kriminalac će želeti da prikriju nelegalna sredstava, bilo zato što takvi fondovi imaju nezakonito poreklo, ili zato što organizacija želi da očuva kontinuitet legitimnog finansiranja. Ipak, postoji ključna razlika između tradicionalnog pranja novca i finansiranja terorizma. Praćenje finansijskih transakcija u slučaju tradicionalnog pranja novca, sa tačke gledišta finansijske istražitelja, vrši se kako bi se povezala sredstva za krivično delo koje je već učinjeno i svi saučesnici u nekom krivičnom delu. Recimo „tok novca" može da nas dovede od robe (recimo trgovina ljudima) do kriminalaca koji u ovom delu učestvuju. Na taj način, otkrivanje povezanih lica i njihovo kažnjavanje je ključno. U slučaju pranja novca za finansiranje terorizma, međutim, istraga se vrši u cilju sprečavanja pojedinaca da dobiju pristup fondovima kojim bise mogli finansirati buduće terorističke aktivnost, znači, to se radi u cilju sprečavanja zločina.

1. SPONZORI TERORIZMA U FINANSIJSKOM SMSISLU

Sponzori svih vrsta savremenog terorizma teško su prepoznatljivi, jer sve ređe su to države, a sve češće različite organizacije poslovnog ili humanitarnog karaktera

i/ili pojedinci. Uz to, terorističke organizacije uglavnom razvijaju modele samofinansiranja putem kriminalnih aktivnosti i delovanjem vlastitih legalnih „paravan-organizacija”. Zbog toga sve analize koje se rade u vezi sa finansiranjem terorizma brzo zastare, a prikupljanje obaveštajnih informacija i antiterorističko delovanje je sve komplikovanije. Zbog aktivnosti samih organizacija svakodnevnog prilagođavanja u cilju izbegavanja procesuiranja, kao i zbog visokih standarda bezbednosne kulture, ove organizacije čine svaki aspekt naučnog istraživanja terorizma područjem neke vrste „pokretne mete” u odnosu na analitičare (Hoffman, 1999: 17).

Na promenu delovanja terorističkih grupa i njihovo povezivanje s organizovanim kriminalom doprinela je činjenica što su se nakon terorističkog napada na SAD 11. septembra 2001. godine državama pod vođstvom SAD počele udruživati i preduzimati mnoge mere nadzora i kontrole. Posebno se to odnosi na strogu kontrolu finansija zato što je u ovom aspektu moguće udružiti snage svih država bez uplitanja politike i onda je moguće preduzimati mnogobrojne mere nadzora finansijskih sredstava, čime se teroristima otežava pristup legalnim sredstvima, koja su do tada dobijali iz niza izvora i donacija.

Takođe kontrola koja je bila razvijena, a odnosila se na kontrolu tradicionalnog pranja novca je takođe bila korisna, i samo se malo prilagodila ovoj potrebi. Relativno brzo posle napada na SAD, transformisalo se bankarstvo kao i pristup nadzora klijenata, a posebno se od tada nadziru transakcije novca imigranata u matične zemlje. Osnovu kontrole predstavlja pristup utemeljen na riziku, koji se oslanja u pronalasku anomalija u finansiranju transakcija u nadi da se identifikuje i spreči finansiranje terorista. Kao što smo objasnili ranije u tekstu, polazna tačka za kontrolu tradicionalnog pranja novca je bio zločin koji se već dogodio, a kod pranja novca u svrhu finansiranja terorizma cilj je predviđanje mogućih terorističkih napada, te je sada je fokus na prevenciji. Pristup temeljen na riziku stavlja odgovornost na firme da identifikuju, ocene i nadziru svoj rizik od pranja novca na znatnoj i kontinuiranoj bazi. To transformiše internacionalnu finansijsku strukturu više od samog praćenja kriminalaca, terorista i njihove imovine.

Isto tako, u okviru antiterorističkih mera dolazi i do nadzora stanovništva pomoću novih tehnologija da bise identifikovale rizične grupe. Tako se za tu svrhu koriste različite baze podataka npr. dosijei, vozačke dozvole, registracije vozila, uključujući fotografije kao i druge javne podatke. Pomenuli smo različite načine nadzora mobilne telefonije i interneta, posebno elektronske pošte svih građana, čime se praćenje potencijalnog osumnjičenog pretvora u nadzor svih građana, što je opasan atak na osnovna prava i slobode.

Kako se terorizam finansira sa svih strana sveta, počeli su se pratiti i nadzirati proizvođači poljoprivrednih proizvoda, trgovačka društva registrovana kao uvozno-izvozna, jer su ona često paravan za pranje novca. Važna činjenica je i informatizacija čitavog sistema nadzora finansijskog tržišta. Identifikuju se sumnjive osobe i sumnjiva mesta, oni koji nemaju redovne prihode, a šalju novac u inostranstvo.

Sve navedene mere, teško se sprovode u zemljama u razvoju, tako da one predstavljaju slabu tačku antiterorističkog delovanja, i postaju mesto delovanja i utočište terorističkim grupama, iz kojih se teroristi regrutuju i šalju po svetu. To je i mesto u kojem se posebno povezuju organizovani kriminal i terorizam, kako u proizvodnji i krijumčarenju narkotika, krijumčarenju oružja i eksplozivnih sredstava i municije, tako i u kri-

jumčarenju ilegalnih imigranata, među kojima se nalaze i potencijalni saborci. Ne treba zaboraviti da su siromaštvo i ekonomska i politička nestabilnost neki od preduslova koji mogu generisati nastanak i razvoj terorističkih organizacija. Sprega i simbioza organizovanog kriminala i terorizma, posebno onog verskog karaktera, u zemljama u razvoju, u kojima političke institucije nisu potpuno razvijene, može se dogoditi češće i lakše nego u visoko razvijenim demokratskim zemljama, iako je istorija dvadesetog veka pokazala da terorizam može nastajati i eskalirati u veliku društvenu opasnost,(Crvene brigade, Frakcija Crvene armije Bader Majnhof, IRA, ETA, Tamilski tigrovi, ANC). Zemlje u razvoju danas su u većoj opasnosti jer su u njima češće konfliktne situacije, intenzivniji su ideološki i verski sukobi, vlade su represivnije, a ekonomska nejednakost sve je veća, što sve predstavlja plodno tlo za terorizam i jačanje organizovanog kriminala. U nekima od njih intenzivno se povećavaju proizvodnja i trgovina narkotika te krijumčarenje ilegalnim imigrantima, a organi represije nisu dovoljno snažni da kontrolišu teško dostupna prostranstva (Avganistan, Iran, Irak, Laos, Tajland, Filipini, Indonezija itd.).

Mehanizmi finansiranja: legalna i ilegalna sredstva.

Finansiranje terorizma je „na bilo koji način, neposredno ili posredno, nezakonito i namerno, obezbeđivanje ili prikupljanje sredstava sa namerom da se ona upotrebe ili znajući da će biti upotrebljena, u celini ili delimično radi činjenja" terorističkih aktivnosti.

Sredstva koja se koriste za finansiranje terorizma prolaze kroz nekoliko faza:

1. Fazu prikupljanja ili akumulacije, gde se sredstva iz zakonitog poslovanja kompanija koje su povezane, ili u praksi čak vođene od strane terorističkih organizacija ili pojedinaca prikupe zajedno sa sredstvima pribavljenim na nelegalan način.
2. Fazu smeštanja i čuvanja tih sredstava, gde se tako prikupljena sredstva čuvaju na različite načine uključujući i polaganje na račune kod poslovnih banaka, otvorene od strane posrednika, pojedinaca ili kompanija.
3. Fazu prenosa do korisnika tj. terorističkih ćelija do njihovog operativnog korišćenja. Novac se može preneti preko kurira, krijumčarenje preko granice, uz pomoć međunarodnih elektronskih transfera, korišćenje dobrotvornih organizacija, havala, hundi i sl.
4. Konačno fazu njihove upotrebe.

Teroristička grupa mora, kao i svaka druga interesna grupa, da obezbedi novac za svoje održavanje. Fond koji je potreban za samo izvršenje terorističkog akta relativno je mali (recimo dovoljno je samo 5 000 američkih dolara), ali za procese regrutovanja, treniranja i održavanja „uspavanih jedinica" potrebne su značajne sume novca.

2. VRSTE I PODELE FINANSIRANJA TERORIZMA

Ne treba naglašavati da podela finansiranja terorizma ima mnogo sve zavisno od činjenice za koje se polazišne kriterijume opredelimo. Mi ćemo samo napomenuti one koje smatramo najvažnijim:

- prema obimu preuzetih aktivnosti
- prisustvo svesti kod finansijera
- postojanje i ispoljavanje volje kod finansijera
- prema vremenu realizacije prikupljenih novčanih sredstava
- način transferisanja novčanih sredstava

Prema obimu preuzetih aktivnosti finansiranje terorizma može biti posmatrano u užem i širem smislu. U užem smislu, se definiše kao delo vezano uglavnom za neposredno pripremanje terorističkih aktivnosti (neposredno pripremanje i izvođenje terorističkih akcija, finansiranje eventualnog bekstva terorista, njihovo sakrivanje..). U širem smislu, se podrazumevaju sve ostale delatnosti vezane za terorističke akcije, a koje ne potpadaju pod pomenuti uži smisao. To su na primer, propagandne aktivnosti, finansiranje određenih regiona, etničkih grupa ili zajednica koje su pogodne za razvoj ekstremizma, fundamentalizma i radikalizma, zatim finansiranje medresa, škola, vojnih kampova, pa čak i finansiranje porodice terorista pre i posle izvođenja terorističkih akata.

Finansiranje terorizma s obzirom na prisustvo svesti kod finansijera može biti svesno i nesvesno. Svesno finansiranje podrazumeva da lica koja na bilo koji način doprinose u materijalnom smislu, znaju krajnje odredište i namenu njihovih sredstava (Sandić, 2011). O postojanju nesvesnog finansiranja terorizma govorimo kada recimo imamo donacije humanitarnog karaktera. Tada lica koja doniraju sredstva, nisu svesna da će ona biti upotrebljena od strane terorista.

Finansiranje terorizma s obzirom na prisustvo volje kod finansijera može biti dobrovoljno i prinudno. Sećamo se afera kada je OVK nasilno skupljala „porez" kosovskih Albanaca za svoje potrebe (Sandić, 2011: 101).

Prema vremenu realizacije prikupljenih sredstava, a u odnosu na vreme izvršenja samog terorističkog akta, možemo, razumljivo, podeliti finansiranje terorizma na prethodno, neposredno i naknadno finansiranje.

Finansiranje terorizma s obzirom na način transferisanja novčanih sredstava može biti putem zvaničnih finansijskih institucija, u koje se računaju i transferi u okviru „ofšor centara“, poreskih rajeva i sl, i putem nelegalnih finansijskih tokova recimo havale o kojoj je kasnije biti reči.

3. FINANSIRANJE PUTEM DONACIJA HUMANITARNIH NEVLADINIH ORGANIZACIJA

Humanitarne organizacije prisutne su već dugo u međunarodnim odnosima i one obavljaju vrlo važan i odgovoran posao pomažući izgradnji boljeg društva i pomažući milionima ljudi u kritičnim periodima njihovog života. Međutim, neke od humanitarnih organizacija deo, ili celinu, svojih prihoda preusmeravaju za finansiranje terorizma. Potrebe za praćenjem prihoda ovih organizacija dovele su do usvajanja preporuka od strane FATF (The Financial Action Task Force) međudržavnog tela čiji je osnovni cilj razvoj i unapređenje politike suzbijanja pranja novca i finansiranja terorizma na međunarodnom i nacionalnom nivou. Poznato je da je Adel Baterje (Adel Batterjee),

bogati saudijski biznismen, osnovao 1987. godine međunarodnu dobrotvornu fondaciju (Benevolence International Foundation — BIF) koju je podržavala Saudijska Arabija. Prema zvaničnim podacima, tokom 2001. godine ova organizacija sakupila je preko 3,6 miliona američkih dolara i poslala preko 2,7 miliona američkih dolara muslimanskim žrtvama rata u osam zemalja, uključujući Avganistan, Bosnu, Pakistan i Čečeniju. I ovaj novac je zapravo otišao do naoružanih grupa, a ne do žrtava ratova (Napoleoni, 2003). Neke aktivnosti navedenih legalnih organizacija, na primer izgradnja medresa i džamija, organizovanje kurseva za računare, takođe predstavljaju logističku mrežu za obučavanje budućih terorista. U Sjedinjenim Američkim Državama 2001. godine osnovana je agencija pod nazivom „Zelena potraga” (Green Quest) kako bise suzbilo terorističko finansiranje i kako bise razvila lista sumnjivih aktivnosti. Sledeći obrasci aktivnosti mogu biti povezani sa finansiranjem terorizma:

- Transakcije na računu koje odstupaju od prethodnog razvoja na računu ili iznenadno podizanje gotovine, čekova ili elektronski transferi novca;
- Transakcije koje uključuju prenos velike količine novca, bez jasne i očigledne svrhe, izvora ili koje su problematične u odnosu na lokaciju kao na primer, zemlje pod sankcijama;
- Neobjašnjivo gašenje računa ili pregovor o čekovima trećih lica i ulaganja u strane banke u tuđe ime;
- Strukturiranje u više filijala ili u istoj filijali tj. ogranku sa raznorodnim aktivnostima;
- Korporacijski slojevi, odnosno transferi između bankovnih računa povezanih entiteta ili donacije bez uverljivog razloga;
- Elektronski transferi novca humanitarnih organizacija kompanijama koje se nalaze u zemljama poznatim kao „poreski raj”;
- Nedostatak vidljive aktivnosti sakupljanja donacija, na primer nedostatak čekova sa malim iznosima ili tipične donacije koje se povezuju sa humanitarnim depozitima banaka;
- Korišćenje višestrukih računa za sakupljanje fondova koji se onda šalju istim stranim korisnicima;
- Transakcije bez logične ekonomske svrhe, odnosno bez veze između aktivnosti organizacije i drugih strana uključenih u transakciju;
- Preklapanja službenika firme na pozicijama odlučivanja, ili lica sa ovlašćenim potpisom ili drugih očiglednih sličnosti povezanih sa adresama, referencama ili finansijskim aktivnostima;
- Šeme sa kreditnim karticama u kojima su depoziti u SAD, a novac se povlači sa ATM aparata u drugim zemljama. Ovakve transakcije ali u suprotnom smeru takođe su sumnjive;
- Izdavanje čekova, ličnih čekova ili drugih finansijskih instrumenata, često u istom nizu uzastopnih brojeva, istim osobama ili preduzećima, ili osobama ili preduzećima sa sličnim imenom.

Teško je razdvojiti samo po aktivnostima da li je konkretna akcija povezana sa terorizmom ili sa organizovanim kriminalom. Upravo zbog navedenog, ove aktiv-

nosti moraju biti sagledavane u kontekstu drugih faktora u cilju determinisanja veze sa finansiranjem terorizma. Praćenje jednostavnih, sumnjivih transakcija, na primer operacije zamene valute, međunarodni transfer fondova, dovešće nas do krajnjih korisnika, odnosno zemalja i lica. Neka od ovih lica mogu imati policijska dosijea, naročito zbog trgovine drogom i oružjem, pa nam to olakšava stvaranje velike slike o namerama terorističke grupe.

4. PRANJE NOVCA

Pranje novca jeste proces kroz koji kriminalci pokušavaju da prikriju stvarno poreklo i vlasništvo procedura svojih kriminalnih aktivnosti uz krajnji cilj obezbeđenja legitimnog i legalnog pokrića za svoje izvore prihoda i finansije. To je sredstvo kroz koje organizacije ozbiljnog kriminala žive bez očiglednih veza sa kriminalnim svetom. Finansiranje terorizma utiče na ekonomske efekte u globalnim razmerama, jer teroristi koriste postojeću, legalnu finansijsku infrastrukturu da mobilišu i usmeravaju svoja sredstva. Pranje novca je naizgled jednostavan, ali u suštini kompleksan proces, kojim se nezakoniti izvor sredstava, dobijen ili generisan od kriminalnih aktivnosti, prikriva, da se ne bi otkrila veza između sredstava i kriminalnih aktivnosti kojima su ista stečena. Finansiranje terorizma podrazumeva podizanje i raspolaganje takvim sredstvima, koja se koriste za potrebe održavanja i kreiranja terorističkih aktivnosti, pa se može reći da ova dva fenomena, iako se u suštini razlikuju, koriste istu ranjivost finansijskih sistema, koji omogućavaju odgovarajući nivo anonimnosti i netransparentnosti u izvršavanju finansijskih transakcija.

Definicija pranja novca poziva za naglašavanjem kriminalnih aktivnosti proizašlih iz novca koji treba oprati. Različite zemlje prihvatile su različite metode adresiranja kriminalnih aktivnosti. Neke su zemlje generalizovale i uključile sve kriminalne aktivnosti, dok su druge napravile listu ozbiljnih zločina sa tendencijom prikupljanja velike sume novca.

Finansiranje terorizma često se poistovećuje sa pranjem novca, zbog sličnosti koja postoji između ova dva fenomena. Zajednička komponenta, tj. njihova osnovna sličnost je da su finansijske transakcije, tj. instrumenti koji se koriste u oba slučaja, isti, kao i mehanizmi koje države imaju na raspolaganju u borbi protiv ovih pojava. Može se reći da je pranje novca korišćenje novca stečenog kriminalnim aktivnostima, a finansiranje terorizma je korišćenje novca za obavljanje kriminalnih aktivnosti.

Bilo koji metod da se koristi za pranje novca, procese normalno vrši u tri faze. One se mogu desiti kao posebne i odvojene faze, ali i simultano, poneki put se čak i preklapaju, u zavisnosti od uključene kriminalne organizacije. Navedene tri faze obično se sastoje od brojnih transakcija od strane perača novca radi pokušaja prikrivanja procesa traganja. Takve transakcije mogu, ipak, upozoriti banku ili finansijsku instituciju na kriminalnu aktivnost preko bilo koje od sledeće tri faze:

- Faza ulaganja — novac ostvaren neposredno od kriminalnog delovanja (poput prodaje droge) prvi put se ulaže ili u finansijsku ustanovu ili se njime kupuje određena imovina;

- Faza prikrivanja—pokušava se prikriti ili naizgled promeniti stvarno poreklo ili vlasnik sredstava, npr. transferisa jednog na drugi račun, menjanje valute, menjanje jurisdikcije; i
- Faza integracije—novac uključuje u legalnu ekonomiju ifinansijskisistem, npr. likvidacija investiranja koja koristi procese za očite legitimne poslove.

Određene ranjive tačke identifikovane su u prosecu pranja koje počinioci sa teškoćama izbegavaju i gde se njihove aktivnosti mogu lakše prepoznati:

- Ulazak novca u finansijski sistem;
- Prekogranični protok fondova i
- Transferi unutar i iz finansijskog sistema.

Zbog navedenog razloga većina zemalja je, u velikoj meri, koncentrisala svoje pokušaje u fazi ulaganja. Naime, strategija koja se pokazala uspešnom upravo je fokusiranje na otežavanje ulaganja novca.

Iako se većina regulativa o sprečavanju pranja novca fokusira na fazu postavljanja, naglašeno je da su banke i finansijske institucije, kao nabavljači širokog spektra usluga, i dalje ranjive kad se koriste za pranje i fazu integracije. Produžavanje kredita i rapidni prelaz fondova između računa sa različitim imenima i jurisdikcijama može biti korišćen kao deo procesa kreiranja kompleksnih presvlaka transakcija.

Banke i finansijske institucije koje postanu uključene u šemu pranja novca rizikuju najverovatnije sudski progon, gubitak dobre trgovinske reputacije i mogući gubitak operativne licence.

5. HAVALA

Havala (eng. Hawala; u zemljama Zaliva Huwala) u prevodu sa hindu jezika znači „po veri", ili „na reč" (poznata i pod nazivom hundi) jeste neformalni sistem transfera novca zasnovan na širokoj mreži brokera; u velikoj meri se nalaze na Srednjem istoku, severu i rogu Afrike i jugu Azije, mada se mogu naći u celom svetu (recimo ovaj način je uobičajen među imigrantima u Kanadi). Havala je međunarodna finansijska mreža koja nije regulisana pisanim pravilima i koristi se primarno kako bi pojedinci preneli gotov novac ljudima, uglavnom rođacima, koji ne mogu da otvore račun u banci. U osnovnim oblicima havala sistema novac se šalje preko havala brokera ili havaladera. Osoba A daje havaladeru A određenu sumu novca koja treba da stigne u neki drugi grad ili zemlju osobi B. Onda havalader A daje instrukcije o sumi novca havaladeru B, koji se nalazi u mestuodredišta novca (od čega se odbije mala naknada za uslugu). Suma novca koju havaladeri razmenjuju nije keš već dug koji će havalader A kasnije izmiriti havaladeru B.

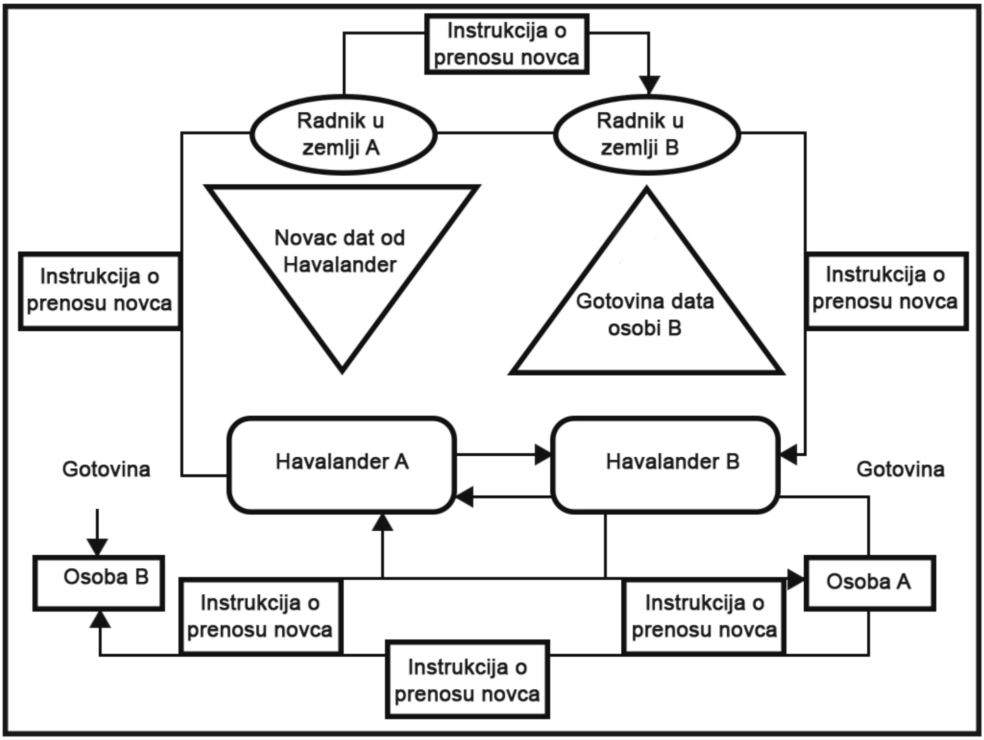
Razloga za korišćenje havale ima više. Prvo, ovaj vid prenosa novca jeftiniji je, efikasniji i pouzdaniji od konvencionalnog, bankarskog sistema.

Takođe, veoma je bitno da se ne traže nikakvi identifikacioni dokumenti i ne postavljaju nikakva pitanja oko izvora prihoda, državljanstva, nema plaćanja poreza na tu sumu.

Na primer, u južnoj Aziji 30–50 odsto transfera vrši se upravo na navedeni način.

Peti razlog bio bi to što nema papirnih dokaza o transakciji. Dalje, naknadu havaladeri često uzimaju i kroz kursne razlike, pošto se uglavnom novac menja na crnom tržištu i to smanjuje trošak osobi koja ovaj novac šalje, pogotovo ako je reč o većim, konstantnim slanjima u slučaju pranja novca. Takođe, postoji i hundi (Hundis). Kao što se havala može smatrati nelegalnom vrstom bankarskog transfera novca, hundi možemo opisati kao nelegalne putničke čekove i kreditne transakcije, koji su se razvili na indijskom potkontinentu.

Pored opisanih oblika postoje i drugi; na primer, krijumčarenje novca u gotovini, uvođenje „carinskih dažbina”, odnosno nelegalne naplate putarina na teritorijama pod vlašću terorističkih grupa. Zatim, pljačke, zasede, otmice, stvaranje „crnog tržišta” novca. Smatramo da su ovi pojmovi jasni pa ih nismo posebno objašnjavali.

6. PRIMERI TERORISTIČKIH ORGANIZACIJA I NAČINI NJIHOVOG FINANSIRANJA

Nasilje koje teroristi žele postići je moguće sprovesti kroz tri tipa terorističkih organizacija ili manifestacija. To su: velike ustaničke pobunjeničke grupe, ekstre-

mističke mreže većinom s međunarodnim vezama i izolovane ćelije sa spoljašnjom podrškom (Sandić, 2011: 53).

Velikim ustaničkim formacijama je potrebno miliona dolara prihoda kako bi održale svoj sistem, odnosno pribavile i održavale oružje, nabavile smeštaj i hranu za svoje članove, i sl. Njihovo se finansiranje uglavnom sastoji od nezakonite privredne delatnosti na primer, gajenje i trgovanje opijatima, drogom, trgovina ljudima pa se zato često organizuju zajedno sa velikim kriminalnim organizacijama. Kako je za ovakav način organizacije potreban prostor kako za smeštaj velikog broja ljudstva, organizaciju i održavanje bezbednosnih protokola i agronomiju za nelegalne prihode, onda se u ovoj grupi nalaze terorističke organizacije koje imaju tesne veze, ili kontrolišu neku državu ili deo države, regiona, oblasti. U ovoj grupi se nalazi recimo talibanski režim u Avganistanu, Tamilski tigrovi, ETA, i sl.

Ekstremističke mreže sa međunarodnim vezama se uopšteno govoreći usredsređuju na određena područja delovanja, uglavnom u različitim zemljama i njihove su aktivnosti obično motivisane određenim konkretnim ciljem. Finansiranje je uglavnom karakteristično i uglavnom potiče od simpatizera, ali i od krupnog kapitala. Primer je recimo Al Kaida, ETA, PKK, Čečeni, PLO.

Kao izolovane operativne ćelije sa spoljašnjom podrškom mogu se navesti pojedinačni napadi koje izvode male grupe ljudi, ćelije sa ograničenim budžetima, ili čak bez finansijske podrške iz „centrale”. Ove ćelije je u praksi jako teško otkriti, ali se one sastoje od posvećenih ljudi koji su često opsesivni u postizanju cilja. Primeri ovakvog terorističkog delovanja su: napad u Baliju, Madridu, Londonu, Kazablanci, Njujorku i naravno Beslanu.

ZAKLJUČAK

Međunarodni terorizam postaje sve rasprostranjeniji, kompleksniji, ambiciozniji u ciljevima i samim tim pogubniji po osnovne vrednosti i slobode pojedinaca i međunarodne zajednice. Nepostojanje jedinstvene i objektivne definicije pojma terorizam onemogućava tačno klasifikovanje nekog delovanja kao terorističkog, i omogućavajući da neke organizacije budu označene kao terorističke, dok su za druge su oni borci za slobodu i nacionalni heroji. Stvaranjem političke nestabilnosti terorističko delovanje negativno utiče na globalni ekonomski rast i razvoj. U većini država dodatni problem postoji u vidu nedovoljno regulisanog kaznenog zakonodavstva u vezi terorizma. Otežavanju uspešne borbe pridonosi i razlika između SAD-a i evropskih država oko pitanja je li za suzbijanje terorizma primereniji kaznenopravni model ili model rata protiv terorizma. Jedan od trenutno aktualnih problema međunarodne zajednice predstavlja i sukob oko podataka o tačnom broju pristalica i aktivista, određivanja organizacija kao terorističke i slično. Postoje i različiti stavovi u pogledu najboljeg načina borbe protiv terorizma: od prestanka učestvovanja u terorizmu, tradicionalnih pregovora, vojnih udara do psihološke borbe protiv terorista delujući na njihovu um i svest. Istovremeno, većina zemalja međunarodne zajednice ulažu u sopstvene snage sigurnosti. Za uspešnu borbu protiv terorizma potrebno je kombinovati tri modela: upotrebu politike i diplomatije, provođenje adekvatnog zakonskog sistema i kaznenog zakonodavstva te korišćenje vojnih snaga.

Pranje novca i finansiranje terorizma predstavljaju ozbiljne pretnje međunarodnoj sigurnosti, miru te održivosti i stabilnosti finansijskog sistema cele zajednice. Stoga, protivteroristička politika treba dobiti primarno mesto u rešavanju problema nacionalne i međunarodne sigurnosti, a pri tome treba biti i slojevita kao i sam terorizam. Ona iziskuje nacionalnu i međunarodnu saradnju na državnom, finansijskom, diplomatskom, obaveštajnom, policijskom, vojnom, logističkom planu. Dolazi i do razvoja i jačanja međunarodnog nadzora nad bankarskim poslovanjem i finansijskim transakcijama dok je donošenje međunarodnih akata omogućilo zamrzavanja i konfiskaciju financijskih sredstava i imovine terorista. Analizom terorističkih napada vidljivo je da su za njihovo izvođenje potrebni mali iznosi čime se terorizam može okarakterizirati kao jeftino sredstvo dok je antiterorizam vrlo skup. U procesu usklađivanja s međunarodnim standardima i normama Republika Srbija uvodi promene u svoje zakonodavstvo na ovom polju. Kao što je rekao Fransis Bejkon (Francis Bacon) znanje je moć,[3] a snaga i moć znanja i zajedništva nužni su u vremenu kada dolazi do opasnosti narušavanja osnovnih demokratskih vrednosti, demokratije i sloboda pojedinaca, ali i cele međunarodne zajednice.

LITERATURA

1. Bacon, F. *Scientia potentia est*, https://en.wikipedia.org/wiki/Scientia_potentia_est (29.11.2017.)
2. Napoleoni, L. (2003), *Modern Jihad: Tracing the Dollars Behind the Terror Networks,* Pluto Press, London.
3. Hoffman, B. (1999), *One aproach to the Analysis of Terrorism*, Santa Monica: Rand.
4. Sandić, K. (2011), *Finansiranje terorizma putem pranja novca*, Beograd: Udruženje nauka i društvo.
5. Savetodavno pismo 2006-4, „Sprečavanje pranja novca i terorističkog finansiranja", 30. juni 2006, *Bankarski i platni autoritet Kosova*, http://www.bqk-kos.org/repository/docs/Savetodavno-pismo2006-4-30June2006.pdf, 05/01/2010.
6. http://www.interpol.int/Public/FinancialCrime/MoneyLaundering /Hawala/default.asp.
7. Zakon o potvrđivanju Međunarodne konvencije o suzbijanju finansiranja terorizma („Službeni list SRJ", Međunarodni ugovori, br. 7/2002).

MONEY LAUNDERING AND TERRORIST FINANCING

The fight against terrorism requires international and national cooperation at the national, financial, diplomatic, intelligence, police, military and logistic plan. Money laundering is the process by which the illicit origin of funds derived from

[3] Bacon, F., *Scientia potentia est,* https://en.wikipedia.org/wiki/Scientia_potentia_est (29.11.2017.), 24.07.2018.

criminal activity conceal in order to conceal the link between resources and criminal activities which they have been acquired. These funds are used to finance terrorist activities. Therefore, although the money laundering and terrorist financing are two fundamentally different phenomena, both using the vulnerability of financial systems that allow a certain level of anonymity and lack of transparency in the execution of transactions. Therefore, the cooperation of financial institutions at the national and international level is of the great importance for the suppression of the operation of terrorist organizations. In this paper, the author analyzes the relationship between money laundering and terrorist financing.

KEY WORDS: money laundering, terrorist financing, the origin, the fight

NEZAKONITO UPRAVLJANJE OTPADOM I PRANJE NOVCA: ITALIJANSKO ISKUSTVO

Ana Batrićević[1]

Upravljanje otpadom u skladu sa važećim propisima jedan je od preduslova za očuvanje životne sredine, efikasno korišćenje prirodnih resursa i ostvarivanje ciljeva održivog razvoja. Međutim, karakteristike otpada kao i priroda aktivnosti preduzetih u okviru njegovog prevoza, odlaganja, skladištenja, prerade, reciklaže i ponovne upotrebe otvaraju prostor za zloupotrebe, od kojih neke mogu predstavljati oblike ekološkog, organizovanog i transnacionalnog kriminaliteta. Kako bi se nezakoniti prihodi stečeni na taj način prikrili, neretko se preduzimaju različite aktivnosti koje spadaju u pranje novca. Ovakva nezakonita praksa je već decenijama zastupljena u Italiji, posebno kada ja u pitanju pokrajna Kampanija, gde ozbiljno pogađa zdravlje ljudi, životnu sredinu i privredu. Zbog toga, autor analizira problematiku pranja novca u kontekstu nezakonitog upravljanja otpadom, sa fokusom na italijansko iskustvo, nastoji da ukaže na ključne probleme prilikom otkrivanja i dokazivanja ovih kriminalnih aktivnosti i sugeriše načine za njihovo rešavanje.

*KLJUČNE REČI**:** Otpad, upravljanje otpadom, pranje novca, organizovani kriminal, ekološka krivična dela*

UVOD-POJAM I ZNAČAJ UPRAVLJANJA OTPADOM

Prema Okvirnoj direktivi Evropske unije (u daljem tekstu: EU) o otpadu, otpad obuhvata sve supstance ili predmete koje njihov držalac odbaci, namerava da odbaci ili je dužan da odbaci[2]. Pri tome se pojmovi "supstanca" i "predmet" tumače ekstenzivno i dele na otpadne i neotpadne (European Commission, 2012:9). Odbacivanje otpada obuhvata konkretne radnje preduzete od strane držaoca, namera odbacivanja otpada podrazumeva postojanje spremnosti držaoca da odbaci otpad, dok se dužnost odbacivanja otpada zasniva na njegovoj pravnoj obavezi da to učini (Commission, 2012: 10). Otpad se najčešće posmatra kao neželjeni materijal i izvor brojnih problema i kao pretnja po zdravlje i životnu sredinu. Ali, otpad može biti i značajan izvor prihoda, pod uslovom da se sa njim adekvatno postupa (Oteng-Ababio, 2014). U

[1] Naučni saradnik na Institutu za kriminološka i sociološka istraživanja. email: abatricevic@yahoo.com

[2] Član 3. stav 1. Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on waste and repealing certain Directives (Waste Framework Directive), OJ L 312, 22.11.2008, p. 3–30, (u daljem tekstu: Waste Framework Directive), dostupno na: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32008L0098&from=EN, 25.06.2018.

tom smislu, postupanje sa otpadom kao sa potencijalnim izvorom energije, odnosno sirovinom danas važi za ključni pristup u efikasnom upravljanju resursima (Wilts, Von Gries, Bahn-Walkowiak, 2016).

Kako je navedeno u Okvirnoj direktivi EU o otpadu, upravljanje otpadom uključuje: sakupljanje, transport, ponovnu upotrebu i odlaganje otpada, sprovođenje nadzora nad ovim aktivnostima, staranje o postrojenjima za odlaganje otpada nakon njihovog zatvaranja, kao i aktivnosti preduzete u ulozi trgovca ili posrednika[3]. Smisao upravljanja otpadom jeste da se obezbede zdravi uslovi života, da se smanji količina otpada, kao i da se podstakne njegova ponovna upotreba (Demirbas, 2011: 1281). Ciljevi upravljanja otpadom treba da uključuju: smanjenje ukupne količine otpada, recikliranje i ponovno uključivanje podobnih grupa supstanci u ciklus proizvodnje kao sekundarnih sirovina ili izvora energije, ponovno uključivanje biološkog otpada u prirodni ciklus, smanjenje količine otpada na samom izvoru njegovog nastajanja, odlaganje otpada na odgovarajućim lokacijama itd. (Demirbas, 2011: 1281).

U skladu sa Okvirnom direktivom EU o otpadu, države članice se obavezuju da preduzmu neophodne mere kako bi obezbedile da se upravljanje otpadom sprovodi: na način kojim se ne ugrožava zdravlje ljudi, životna sredina, voda, vazduh, zemljište, biljni i životinjski svet, bez izazivanja nelagodnosti usled buke i neprijatnih mirisa, kao i bez vršenja negativnog uticaja na predele ili posebno zaštićena mesta[4]. Uprkos tome, u ovoj oblasti često dolazi do različitih zloupotreba, koje neretko imaju karakter teških krivičnih dela protiv životne sredine i/ili zdravlja, odnosno bezbednosti ljudi i koje su po pravilu povezane sa vršenjem drugih krivičnih dela, uključujući korupciju (davanje i primanje mita), pranje novca i poresku utaju.

1. NEZAKONITO UPRAVLJANJE OTPADOM KAO OBLIK EKOLOŠKOG KRIMINALITETA

Ekološki kriminalitet je oblik savremenog kriminaliteta koji obuhvata različite kriminalne aktivnosti kojima se povređuje ili ugrožava čovekova radna i životna sredina. Odlikuju ga masovnost, dinamičnost, stalna ekspanzija i element inostranosti, a povezan je sa razvojem i primenom nauke, tehnike i tehnologije (Jovašević, 2011: 81). U ekološki kriminalitet spadaju ekološki delikti kao sveukupnost ljudskih ponašanja kojima se povređuju ili ugrožavaju društvene vrednosti koje određuju uslove za čuvanje, unapređenje i zaštitu životne i radne sredine (Jovašević, 2009: 130). Prema definiciji *INTERPOL-a*, aktivnosti koje spadaju u ekološki kriminalitet mogu se klasifikovati u dve grupe: 1) kriminalitet koji uključuje zagađenje životne sredine (u koji spada nezakonit promet i odlaganje opasnog otpada i kršenje međunarodnih i nacionalnih propisa o upravljanju otpadom) i 2) kriminalitet usmeren protiv divljeg biljnog i životinjskog sveta.[5]

Među različitim oblicima ekološkog kriminaliteta, nezakonit prevoz i odlaganje otpada izdvajaju se kao značajni izvori ilegalnih prihoda, privlačeći sve veći broj indi-

[3] Član 3., stav 9., Waste Framework Directive.

[4] Član 13., Waste Framework Directive.

[5] INTERPOL, Environmental crime, dostupno na: https://www.interpol.int/Crime-areas/Environmental-crime/Environmental-crime, 26.06.2018.

vidualnih posrednika, ali i organizovanih kriminalnih grupa. Elektronski otpad, hemikalije, ali i radioaktivni otpad odlaže se na takozvane "divlje" deponije, zakopava ili baca u more, pri čemu se u ovim slučajevima ne radi samo o nezakonitom odlaganju otpada, već i o njegovom nezakonitom prevozu, kao i o upravljanju deponijama na način kojim se krše nacionalni i međunarodni propisi (Baiamonte, Vermeersch, 2016: 30). Procenjuje se da različiti oblici nezakonitog postupanja sa otpadom ostvaruju značajan udeo u sveukupnom ekološkom kriminalitetu (Baird, Curry, Cruz, 2014: 98). Uprkos tome, ovaj oblik kriminaliteta se neretko tretira kao takozvani "zločin bez žrtve" *(victimless crime)*, usled čega takvi slučajevi često ostaju neprijavljeni ili neotkriveni. Zbog toga su njegove prave razmere i dalje nedovoljno poznate (Baird, Curry, Cruz, 2014: 98).

Od međunarodnih dokumenata relevantnih za problematiku transporta, čuvanja, prerade i odlaganja otpada po svom značaju se posebno izdvaja Bazelska konvencija o kontroli prekograničnog kretanja opasnih otpada i njihovom odlaganju[6], koja je na snazi od 1992. godine (Joldžić, Batrićević, Stanković, 2018: 190). Iako Konvencija zabranjuje nezakonit izvoz, promet i odlaganje opasnog otpada, ovaj problem i dalje opstaje na globalnom nivou. Operacije sprovedene od strane *INTERPOL*-a potvrdile su da širom sveta postoje ustaljene rute koje se protežu od Evrope, preko Severne Amerike, Japana, pa sve do jugoistočnog dela Azije i Afrike, kao i organizovane mreže trgovaca i posrednika koje omogućavaju ilegalni transport i odlaganje opasnog otpada. Regionalni tokovi opasnog otpada takođe su dobro organizovani, pri čemu Kina i Indija prihvataju ogromne količine otpada kako bi ga reciklirale i ponovo upotrebile kao sirovinu, dok afričke zemlje preuzimaju polovne materijale koji se mogu ponovo koristiti (Baiamonte, Vermeersch, 2016: 30).

Pravo EU insistira na tome da se veliki broj radnji vezanih za nezakonito postupanje sa otpadom krivičnopravno inkriminiše u državama članicama. Tako, prema članu 3(b) Direktive o zaštiti životne sredine putem krivičnog prava[7], države članice treba da propišu kao krivična dela sledeće radnje: sakupljanje, transport, preradu ili odlaganje otpada, uključujući i nadzor nad takvim operacijama i naknadno staranje o mestima za odlaganje, uključujući i radnje preduzete u svojstvu posrednika ili trgovca (upravljanje otpadom), koje izaziva ili bi moglo da izazove smrt ili ozbiljnu povredu bilo kog lica ili znatnu štetu za kvalitet vazduha, kvalitet zemljišta ili kvalitet vode ili za životinje ili biljke. Pri tome je propisano da otpad treba definisati u skladu sa Direktivom o otpadu[8], prema čijem članu 1. se otpadom smatra bilo koja supstanca ili predmet u kategorijama istaknutim u Aneksu I te Direktive koji njegov posednik odbaci ili namerava da odbaci ili je obavezan da odbaci. U Aneksu I Direktive o otpadu nabrojano je ukupno 15 kategorija otpada, a na kraju je navedeno da će se otpadom

---

[6] Zakon o potvrđivanju Bazelske konvencije o kontroli prekograničnog kretanja opasnih otpada i njihovom odlaganju, *Službeni list SRJ-Međunarodni ugovori,* br. 2/1999.

[7] Directive 2008/99/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on the protection of the environment through criminal law, OJ L 328, 6.12.2008, p. 28–37, dostupno na: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32008L0099&from=EN, 03.07.2018.

[8] Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on waste and repealing certain Directives, OJ L 312, 22.11.2008, p. 3–30, dostupno na: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32008L0098&from=EN, 03.07.2018.

smatrati i svi drugi materijali, supstance ili proizvodi koje posednik odbaci ili namerava da odbaci ili je obavezan da odbaci, što omogućava dosta široko tumačenje tog pojma, a, samim tim i podvođenje velikog broja radnji preduzetih u odnosu na otpad pod pojam ekološkog kriminaliteta. Istovremeno, treba imati u vidu da je organizovani kriminal prisutan u ogromnom broju privrednih grana, te da upravljanje otpadom u tom pogledu ne predstavlja izuzetak. To potvrđuje i porast broja slučajeva nezakonitog izvoza otpada iz zemalja EU, kao i ekspanzija ovog oblika kriminaliteta u Italiji (D'Amato, Zoli, 2010: 13).

Kao okolnosti koje doprinose pojavi kriminaliteta u oblasti upravljanja otpadom najčešće se navode: 1) nedostatak i/ili neadekvatna primena pravnih normi kojima je regulisano upravljanje otpadom, 2) veliki troškovi zakonitog postupanja sa otpadom, 3) neelastičnost cene otpada, 4) činjenica da otpad predstavlja robu koja se razmenjuje na globalnom nivou pri čemu je ta razmena nejednako pravno regulisana, 5) složenost samog posla i veliki broj subjekata koji su u njega uključeni, 6) sama priroda i izgled otpada koji ga čine podobnim da se sakrije i prokrijumčari (Baird, Curry, Cruz, 2014: 99-100).

2. NEZAKONITO UPRAVLJANJE OTPADOM I PRANJE NOVCA

Složenost poslova upravljanja otpadom, kao i karakteristike samog otpada čine krivična dela povezana sa upravljanjem otpadom podobnim da se svrstaju u kriminalitet belog okovratnika *(white collar crime)* (Baird, Curry, Cruz, 2014: 99-100). Kriminalitet belog okovratnika obuhvata krivična dela učinjena od strane lica sa određenim ugledom i visokim društvenim statusom, a u okviru zanimanja koja obavljaju (Sutherland, 1983: 7). S obzirom na okolnost da se kriminalitet belog okovratnika vrši zloupotrebom najrazličitijih legalnih zanimanja, u novije vreme se ovaj pojam definiše šire - kao kriminalitet koji se vrši zloupotrebom legalnih zanimanja (Konstantinović-Vilić, Nikolić-Ristanović, Kostić, 2009: 191). Kriminalitet korporacija *(corporate crime)* izdvaja se kao posebna vrsta kriminaliteta belog okovratnika (Simpson *et al.*, 2013: 232) i uključuje krivična dela učinjena od strane odgovornih lica ili drugih subjekata u cilju ostvarivanja protivpravne koristi za korporaciju (Keković, Milošević, 2011: 29). U okviru njega, izuzetno je zastupljen takozvani "ekološki kriminalitet korporacija" ili "korporativni ekološki kriminalitet" *(corporate environmental crime)*, koji u svom najtežem obliku obuhvata krivična dela protiv životne sredine učinjena od strane korporacija i koji se često slikovito naziva i "kriminalitetom zelenog okovratnika" *(green collar crime)* (O'Hear, 2004: 201; Wolf, 2011: 500, Batrićević, 2017: 246).

Značajan udeo u ovoj vrsti kriminaliteta pripada upravo krivičnim delima učinjenim u kontekstu nezakonitog upravljanja otpadom, pri čemu se po pravilu radi o slučajevima narušavanja stanja životne sredine i zdravlja ljudi nezakonitim odlaganjem otpada (House of Commons-Environmental Audit Committee, 2005: 9). Ovaj oblik kriminaliteta naročito obuhvata krivična dela učinjena od strane korporacija sa monopolskim položajem u oblasti upravljanja otpadom (a posebno u oblasti njegovog odlaganja) koje ostvaruju dobit od nezakonitih aktivnosti protiv životne sredine i sim-

bolično se naziva "kriminalitet prljavog okovratnika" *(dirty collar crime)* (Ruggierio, South, 2010: 259, prema: Walters, 2012: 103).

Kriminalitet prljavog okovratnika odlikuje nekoliko specifičnosti. Pre svega, učinioci ovih krivičnih dela često imaju poseban, olakšan pristup objektu radnje krivičnog dela. Naime, složenost poslova koji se preduzimaju u okviru upravljanja otpadom omogućava učiniocu da lako pristupi tokovima upravljanja otpadom i da se u njih uključi. Jedan od razloga za to je i činjenica da se učinioci ovih krivičnih dela često bave zakonitim poslovima iz oblasti upravljanja otpadom. Budući da se učinioci ovih krivičnih dela po pravilu služe prevarom ili prikrivanjem, proizvođači otpada često nisu svesni da se sa njihovim otpadom postupa nezakonito, posebno ako se ima u vidu da se otpad ponekad može lažno prikazati i kao polovna roba. Zahvaljujući tome što se ova krivična dela često čine u okviru poslova koji na prvi pogled izgledaju zakonito kao i uz upotrebu odgovarajuće dokumentacije, obično nije sasvim očigledno da se radi o kriminalnom ponašanju. Kako u sektoru upravljanja otpadom operateri ili posrednici ne moraju nužno biti u neposrednom kontaktu sa otpadom, jasno je i da učinioci ovih krivičnih dela mogu biti fizički udaljeni od samog otpada kao objekta radnje (Baird, Curry, Cruz, 2014: 99-100).

Kao i drugi moderni oblici kriminaliteta, i nezakonit promet opasnim otpadom, koji je jedan od njegovih najunosnijih i najopasnijih vidova, tesno je isprepletan sa korupcijom (Pavlović, 2015: 280), ali i sa pranjem novca. Naime, učinioci ekološkog kriminaliteta, a posebno transnacionalnog ekološkog kriminaliteta, često koriste "više slojeve" korumpiranih službenika i političara kako bi izbegli mehanizme kontrole i zaštitili ilegalni lanac trgovine. Oni to po pravilu čine vršeći krivično delo davanja mita. Tako stečena imovinska korist a nekad i sama roba "peru" se i ubacuju u legalne ekonomske tokove kroz mrežu korumpiranih zvaničnika i eksperata, kao i kroz takozvane "paravan-kompanije" uključene u legalnu trgovinu (Eliot, 2012: 283). Imajući to u vidu, *Financial Actions Task Force (FATF)* u svojim preporukama za suzbijanje pranja novca i finansiranja terorizma svrstava krivična dela protiv životne sredine u oblik kriminaliteta koji neretko prethodi pranju novca (FATF, 2012: 116).

Praksa, a posebno italijansko iskustvo u ovoj oblasti, o kojem će posebno biti reči, potvrđuje da je kriminalitet "prljavog okovratnika" jedan od oblika ekološkog kriminaliteta koji je često propraćen pranjem novca. Pranje novca obuhvata aktivnosti koje se preduzimaju radi prikrivanja porekla imovinske koristi stečene izvršenjem krivičnog dela, pri čemu se novac može prati kroz poslovanje u različitim sektorima, uključujući i sektor upravljanja otpadom. Pranje novca ima tri faze: 1) fazu ulaganja - u kojoj se nezakonito stečen novac uvodi u finansijski sitem tako što se uplaćuje na bankarske račune, najčešće u vidu neke legalne aktivnosti poput, na primer, osnivanja fiktivnog privrednog društva koje nema poslovnu aktivnost već služi za ulaganje "prljavog" novca; 2) fazu raslojavanja ili prikrivanja - u kojoj se novac prebacuje sa računa na koji je uplaćen na druge račune privrednih društava sa ciljem da se prikaže neka fiktivna poslovna aktivnost ili da se obavi neki legalni posao koji, po pravilu nema nikakvu ekonomsku ili poslovnu svrhu već služi samo da se prekine veza između novčanih sredstava i kriminalnih aktivnosti kojima su ona stečena, odnosno da se sakrije trag novca i 3) fazu integracije - u kojoj se "prljavi" novac javlja kao novac koji potiče od legalnih

delatnosti i koji se ubacuje u legalne finansijske tokove, na primer kupovinom nekretnina ili kontrolnih paketa akcija[9]. Način na koji mafija kontroliše upravljanje otpadom u Italiji uključuje i navedene aktivnosti koje spadaju u pranje novca, uz osobenosti koje se sastoje u tome što se nezakonito stečeni novac po pravilu ulaže u osnivanje “paravan kompanija” za upravljanje otpadom, kao i u tome što se on prebacuje ili u poreske rajeve ili na račune drugih kompanija za upravljanje otpadom od kojih su neke legalne a neke ilegalne, što je analizirano u posebnom delu rada.

3. ITALIJANSKO ISKUSTVO

Usled nedostatka kapaciteta za odlaganje otpada i nedostataka u oblasti sortiranja, prikupljanja i tretmana otpada, danas se mnoge zemlje i regije širom sveta suočavaju sa problemima upravljanja otpadom (Mazzanti, Montini, 2014). Ovaj problem nastaje usled propusta u oblasti javnih politika, nedovoljnog ili čak nikakvog ulaganja u sektor upravljanja otpadom i odlaganje otpada, ali i kao posledica nezakonitih aktivnosti i uticaja organizovanih kriminalnih mreža, a negativno se odražava na zdravlje ljudi, stanje životne sredine i kvalitet javnih dobara i usluga, naročito u urbanom okruženju. (D’Amato, Mazzanti, Nicolli, 2015). Veza između organizovanog ekološkog kriminaliteta koji uključuje nezakonito postupanje sa otpadom, globalne trgovine i državne uprave već decenijama nigde u svetu ne dolazi do izražaja toliko koliko u Italiji, koja uprkos brojnim opomenama i apelima nadležnih organa EU, i dalje važi za članicu Unije sa najvećim brojem kršenja direktiva iz oblasti zaštite životne sredine. Većinu ovih slučajeva čini upravo kršenje odredbi *acquis*-a o upravljanju otpadom (Walters, 2012). Jedan od razloga neusklađenosti italijanskog zakonodavstva i prakse sa propisima EU iz oblasti zaštite životne sredine jeste organizovana kriminalna aktivnost takozvane “eko-mafije” (Walters, 2012). Izraz “eko-mafija” *(ecomafia)* prvi put je upotrebljen od strane italijanske organizacije za zaštitu životne sredine *Legambiente*[10], koja je osnovana 1980. godine sa ciljem da doprinese zaštiti životne sredine i podizanju ekološke svesti. Ovaj izraz danas je u širokoj upotrebi u Italiji i označava organizovane kriminalne mreže koje ostvaruju dobit od nezakonitog odlaganja komercijalnog, industrijskog i radioaktivnog otpada (Walters, 2012).

Procenjuje se da je tokom devedesetih godina dvadesetog veka u Italiji takozvana “eko-mafija” omogućila nezakonito odlaganje 11 miliona tona industrijskog otpada i velike količine toksičnog otpada (Edmondson, 2003, prema: Walters, 2014: 199). Preduzeća koja su tesnoj sprezi sa mafijom kontrolišu ugovore koji se sklapaju u oblasti upravljanja otpadom u industrijama koje proizvode otrovne supstance i ilegal-

[9] Smernice za procenu rizika od pranja novca i finansiranja terorizma i primenu Zakona o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorizma za obveznike u nadležnosti Komisije za hartije od vrednosti, dostupno na: http://www.sec.gov.rs/index.php/sr/прописи/регулатива/подзаконска-акта/37-закон-о-спречавању-прања-новца-и-финансирања-тероризма/6845-смернице-за-процену-ризика-од-прања-новца-и-финансирања-тероризма-и-примену-закона-о-спречавању-прања-новца-и-финансирања-тероризма-за-обвезнике-у-надлежности-комисије-за-хартије-од-вредности, 10.07.2018.

[10] Legambiente, *Chi siamo*, dostupno na: https://www.legambiente.it/legambiente/chi-siamo, 04.07.2018.

no odlažu polutante širom Italije (Ruggerio, 1996, prema: Walters, 2012). Pored toga, mafija uspeva da izdejstvuje zaključivanje ugovora između lokalnih vlasti i odgovarajućih preduzeća kako bi se životna sredina očistila od zagađenja prouzrokovanog navedenim nezakonitim aktivnostima (Ruggerio, South, 2010). Takođe, prisustvo mafije ograničava slobodu vlasti u pogledu određivanja visine poreza na legalno odlaganje otpada i umanjuje efikasnost primene relevantnih propisa (D'Amato, Zoli, 2010: 13). U prilog rasprostranjenosti i profitabilnosti aktivnosti "eko-mafije"[11] u Italiji govori podatak da je samo tokom 2009. godine ova kriminalna mreža ostvarila promet u vrednosti od oko 7 milijardi evra, pri čemu se procenjuje da je u tom periodu nekoliko miliona tona opasnog otpada bilo prevezeno, odnosno odloženo izvan zakonitog sistema upravljanja otpadom (D'Amato, Mazzanti, Nicolli, 2015, 186).

Može se uočiti da se u Italiji nezakonito upravljanje otpadom od strane, odnosno pod kontrolom mafije sprovodi kako prilikom odlaganja otpada tako i u sklopu transporta i prometa opasnog, toksičnog i posebnog otpada. Kriminalne aktivnosti u oblasti odlaganja otpada se odvijaju i u okviru zakonitog i u okviru nezakonitog postupanja sa otpadom. Organizovane kriminalne grupe izuzetno su zainteresovane za upravljanje divljim deponijama, što spada u nezakonito odlaganje otpada, ali i za kontrolu rada legalnih deponija, što sprovode tako što kupuju zemljišta po cenama koje su znatno niže od tržišnih i usmeravaju politike upravljanja otpadom u pravcu njegovog odlaganja na deponije od čijeg rada ostvaruju profit. Mafija ometa normalno funkcionisanje sistema sakupljanja otpada, podstičući na taj način odlaganje otpada na deponije, što postaje jedini način upravljanja otpadom. Na taj način, mafija uvećava kontrolu nad lokacijama na kojima se nalaze deponije i ostvaruje uvećan prihod zahvaljujući renti od zemljišta namenjenog za proširenje postojećih i otvaranje novih deponija i odlaganje otpada (D'Alisa *et al.*, 2010).

Kada je reč o nezakonitom prevozu i prometu toksičnog i posebnog otpada, treba naglasiti da se on ilegalno izvozi iz Italije u zemlje u razvoju, odnosno zemlje u tranziciji. Do sada su prijavljeni slučajevi ilegalnog izvoza otrovnog otpada u Rumuniju, oblasti na obali Crnog mora, Liban i nekoliko Afričkih zemalja, uključujući Somaliju i Mozambik, ali i u zemlje Južne Amerike poput Meksika, Paragvaja i Venecuele (Greenpeace, 2010: 6). Pored toga, skorija istraživanja potvrđuju i da je Italija tranzitno područje u okviru ogromne rute ilegalnih tokova otpada, koja polazeći od Francuske i Švajcarske ide preko Rumunije i istočnoevropskih zemalja da bi završila u Nigeriji. Od početka devedesetih godina dvadesetog veka, ključne italijanske organizovane kriminalne grupe kao što su *Cosa Nostra* (na Siciliji), *Camorra* (sa sedištem u Napulju) i *'Ndrangheta* (koja uglavnom deluje u Kalabriji) uključene su u različite vidove nezakonitog prometa otpada (Massari, Monzini, 2004: 288).

Najveći broj kriminalnih aktivnosti "eko-mafije" odvija se u regijama Kampanije, Kalabrije, Sicilije i Apulije. Primera radi, tokom 2008. godine je samo u navedenim oblastima preko 30 miliona tona komercijalnog otpada i otpada iz domaćinstava jednostavno "nestalo", odnosno bačeno u more ili u lokalne vodotokove. Primećeno je i da mafija sprovodi nezakonita zakopavanja otpada u južnom delu Italije da bi zatim ilegalno gradila kuće povrh zatrpanih "divljih" deponija. Primera radi, samo

[11] Legambiente, *Ecomafia,* dostupno na: https://www.legambiente.it/temi/ecomafia, 04.07.2018.

između 2008. i 2010. godine ukupno 17 hiljada kuća izgrađeno je na ovakvim ilegalnim deponijama (Walters, 2012).

Pripadnici različitih italijanskih kriminalnih grupa umešani u nezakonito postupanje sa otpadom po pravilu su istovremeno učinioci i drugih krivičnih dela poput krijumčarenja nuklearnih materijala, ilegalne trgovine oružjem, prevare, korupcije, ali i različitih finansijskih delikata, uključujući i poresku evaziju i pranje novca. Štaviše, potvrđeno je da se mnogi od njih povezuju sa uticajnim švajcarskim trastovima[12], odnosno opunomoćenicima i investitorima kako bi prebacili profit stečen kako zakonitim tako i nezakonitim upravljanjem otpadom na takozvane "poreske rajeve" (Greenpeace, 2010: 6). U pitanju su države ili teritorije država gde ne postoje određene kategorije poreza ili gde su poreske stope relativno niske, i gde je moguće ostvariti visok stepen zaštite privatnosti u pogledu bankarskih i komercijalnih tajni. Reč je o zemljama koje ne žele da privuku realne investicije, već nastoje da promovišu poresku evaziju kako bi privukle i zadržale strani kapital kroz blagu poresku politiku i striktno poštovanje bankarske tajne (Obradović Ćuk, Mitić, Dinić, 2016: 122).

Iako je delovanje "eko-mafije" prisutno u nekoliko italijanskih regija, čini se da je situacija najdramatičnija u Kampaniji usled višedecenijskog nedostatka efikasnog sistema kontrole, loših javnih politika i odsustva primene propisa. Zbog toga se u literaturi ističe da se kampanijski sistem upravljanja otpadom zasniva na principima nezakonitosti, neefikasnosti, neodgovornosti i neodlučnosti, pri čemu Kamora i njena uključenost u korupciju igraju presudnu ulogu (Greyl *et al.,* 2010: 21).

Kriza u oblasti upravljanja otpadom u Kampaniji nastala je krajem osamdesetih godina dvadesetog veka, kada su se italijanski političari, pripadnici Liberalne partije sastali sa Masonima i predstavnicima klana *Casalesi* (ogranka Kamore) kako bi odredili svoje uloge u upravljanju otpadom i prihode od tih aktivnosti. Masoni su bili u kontaktu sa industrijalcima sa severa Italije koji su želeli da se otarase opasnog otpada po ceni nižoj od tržišne, a predstavnici Kamore ponudili su da im to omoguće preko sopstvene transportne kompanije, ovlašćene od strane regionalnog Kancelara za ekologiju iz Liberalne partije. U početku je sav otpad (i komunalni i opasni) jednostavno transportovan i ostavljan na ilegalnim deponijama. Postepeno, kako je tržište raslo, sistem je postajao sve kompleksniji i ekstenzivniji, poprimajući oblik koji ima danas i koji podrazumeva da se otpad šalje u Kampaniju da bi se odatle prebacivao na nekoliko lokacija za navodno odlaganje i preradu dok se ne zakopa ili ne baci na zemljišta ili u vodotokove. Pri tome treba istaći da prerada otpada u ovakvim slučajevima postoji samo "na papiru", dok se on u stvarnosti samo ilegalno odlaže. (Greyl *et al.,* 2010: 4).

Jedan od ključnih uzroka dugotrajnosti krize u oblasti upravljanja otpadom u Kampaniji jeste delovanje Kamore. Naime, od samog početka ovog problema tržište otpada se uvećavalo, a mafija se sve više uključivala u lokalno i regionalno upravljanje otpadom. Kampanija spada u najsiromašnije regije Italije i mnoge njene opštine nemaju dovoljno sredstava da razviju sopstvene javne servise za upravljanje otpadom, tako da se mafija lako uključuje u te poslove, osnivajući takozvane "paravan

12 Više o instituciji trasta videti u: Vladetić, S. (2011). *Zbornik radova Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu, 58*(1), str. 113-126.

kompanije" i delujući u okviru njih. Delovanje ovakvih firmi u Kampaniji predstavlja uobičajenu praksu, a u nekoliko sudskih istraga potvrđena je povezanost između mafije i vlasti na svim nivoima, što ilustruje i podatak da između 2001. i 2003. godine samo 3 od 21 kompanije zadužene za upravljanje otpadom u napuljskoj regiji nisu bile povezane sa mafijom. Pored toga, potvrđeno je i da kompanije povezane sa mafijom često menjaju svoja imena, upravu i pravne zastupnike, zadržavajući pri tome iste kancelarije, telefonske brojeve, pa čak i vozila i vozače (Greyl *et al.,* 2010: 10). Uprkos brojnim pokušajima u vidu regionalnih planova za hitno rešavanje problema otpada, zakonodavnih aktivnosti i sudskih odluka, pa i proglašavanja vanrednosg stanja do sada niko nije uspeo da u potpunosti zaustavi delovanje mafije u ovoj oblasti (Greyl *et al.,* 2010: 4).

Paralelno sa delovanjem mafije u oblasti upravljanja "običnim" otpadom, u Kampaniji postoji i ilegalno tržište opasnog otpada, na koje se sliva otpad iz različitih delova zemlje, a posebno iz industrijskih postrojenja sa severa Italije. (Greyl *et al.,* 2010: 10). Jedna od glavnih karakteristika ilegalnog tržišta optada u Kampaniji sastoji se u tome da mafija osniva "čiste" kompanije za upravljanje otpadom na svim nivoima tog ciklusa. One zvanično nastupaju na legalnom tržištu, ali se istovremeno koriste za nezakonit promet, omogućavajući da mafija bude uključena u svaku fazu ciklusa upravljanja otpadom. Tako, na primer, otpad koji se dobija od proizvođača može da se rekategorizuje tako što će se njegov zvanični status promeniti od opasnog u neopasni. Ponekad proizvođači otpada čak i ne istaknu zvanične podatke o svom otpadu, prepuštajući kompanijama kojima upravlja mafija da naprave deklaracije po svom nahođenju. Mafija takođe kontroliše i tranzit otpada do lokacija namenjenih za njegovo skladištenje ili preradu i falsifikuje dokumenta sa podacima o klasifikaciji i tretmanu otpada (Greyl *et al.,* 2010: 11). Ilegalno tržište otpada funkcioniše kao "pravo" tržište, sa cenama određenim za svaki vid pruženih usluga i za svaku vrstu otpada. Cena tretmana industrijskog otpada veoma je niska i iznosi otprilike jednu polovinu cene na legalnom tržištu. Nasuprot tome, cene upravljanja komunalnim otpadom su više od onih na legalnom tržištu, ali klijenti pristaju da ih plate zbog hitnosti situacije. Cene ne zavise samo od vrste otpada već i od potencijalnih teškoća u pružanju usluga, kao i od potreba klijenta (Greyl *et al.,* 2010: 12).

Slučaj *"Re Mida"* omogućava najbolji uvid u funkcionisanje ilegalnog tržišta otpada u Kampaniji. Naime, 2003. godine policija je otkrila jednu od najvećih operacija nezakonite trgovine otpadom u ovoj regiji, koju je kontrolisao *Caselasi* klan. Tokom perioda od 6 meseci, 40 hiljada tona uglavnom industrijskog opasnog otpada uz mali udeo komunalnog otpada poreklom iz Lombardije, Toskane, Pijemonta, Veneta i sa Sicilije transportovano je sa severnog u južni deo Italije, kao i na sever napuljske regije i zakopano, navodno, radi "prerade" i proizvodnje komposta za obradivo zemljište na severu Napulja. U ovim aktivnostima učestvovali su predstavnici građevinske struke, saobraćaja, hemijske industrije, infrastrukture, službi za posredovanje itd. Posredstvom mafije, otpad je "razmenjen" po ceni od 0,06 evra po kilogramu da bi se potom transportovao kao raznovrsni materijal sa mesta nastanka do Kampanije uz pomoć falsifikovanih dokumenata po ceni od 0,0005 evra po kilogramu. Po dopremanju u Kampaniju otpad je deklasifikovan preko laboratorija nadležnih za analizu po

ceni od 0,005 evra po kilogramu kako bi se stvorio privid da je u skladu sa zahtevima neophodnim za njegovu preradu i čuvanje. Nakon toga, otpad je navodno"tretiran" i "obrađivan" u nekoliko postrojenja pre slanja na konačno odredište. U zamenu za "tretman" (odnosno, u ovom slučaju transformisanje u kompost) kompanija je naplaćivala 0,01 evro po kilogramu. Finalno zakopavanje otpada omogućeno je zahvaljujući dozvoli lokalne administracije ili korumpiranih zemljoposednika po ceni od 0,009 evra po kilogramu ili 0,008 evra po kilogramu ukoliko je osoba uključena u transakciju bila povezana sa glavnim posrednikom. Ukupna vrednost ovog nezakonitog poduhvata procenjena je na 3,3 miliona evra, pri čemu je izbegnuto plaćanje poreza u iznosu od 500 hiljada evra u periodu od 6 meseci za 40 hiljada tona otpada čiji bi legalan tretman koštao 6,2 miliona evra (Greyl *et al.,* 2010: 12-13).

Nezakonito upravljanje otpadom u Kampaniji izazvalo je dvadesetogodišnju kontinuiranu kontaminaciju čitave regije i dovelo do niza neželjenih posledica (Greyl *et al.,* 2010: 11). Zdravlje ljudi i životna sredina naročito su pogođeni u opštinama napuljske regije koje su poznate kao "zemlje vatre" zbog toga što je u njima čitavu deceniju svakodnevno sprovođeno nezakonito spaljivanje uglavnom toksičnog otpada. Kao neke od zdravstvenih posledica ovih ilegalnih aktivnosti navode se: povećanje broja obolelih od različitih vrsta tumora i povećanje učestalosti kardio-vaskularnih oboljena usled izloženosti toksičnim materijama iz otpada, što je i potvrđeno od strane nekoliko eminentnih regionalnih i lokalnih organizacija u oblasti zdravstva, uključujući i evropski ogranak Svetske zdravstvene organizacije (Greyl *et al.,* 2010: 13-14). Globalne razmere štetnih efekata organizovanog ekološkog kriminaliteta u ovoj oblasti ilustruje podatak da je tokom 2008. godine sir mocarela koji je proizveden u Kampaniji i izvezen u nekoliko zemalja sadržao visok nivo dioksina usled zagađenja mleka izazvanog nezakonitim odlaganjem toksičnog otpada (McCarthy, Phillips, 2008).

ZAKLJUČAK

Ekološki kriminalitet koji uključuje različite vidove nezakonitog postupanja sa otpadom predstavlja ozbiljnu pretnju ne samo za životnu sredinu već i za zdravlje ljudi, ali i jedan od faktora koji ugrožavaju socijalnu i ekonomsku stabilnost (Baiamonte, Vermeersch, 2016: 30). Drastične posledice nezakonitog upravljanja otpadom najupečatljivije ilustruje slučaj krize upravljanja otpadom koji je pogodio italijansku regiju Kampaniju. Niz slučajeva koji su otkriveni tokom višedecenijskih pokušaja da se ta kriza reši, potvrđuje da je nezakonito upravljanje otpadom kao i nezakonit promet istim sprovođen pod kontrolom mafije i propraćen korupcijom, pranjem novca i poreskom evazijom. Povezanost između mafije, učesnika u procesu upravljanja otpadom i predstavnika lokalnih ali i regionalnih i republičkih vlasti u Italiji toliko je čvrsta da čak ni intervencije zakonodavca niti odluke nadležnih organa Evropske EU nisu mogle da doprinesu da se taj problem u potpunosti reši.

Uključenost mafije u ciklus upravljanja otpadom uticala je i na kreiranje javnih politika u ovoj oblasti, usmeravajući upravljanje otpadom u pravcu njegovog odlaganja na deponije umesto u pravcu njegovog recikliranja (D'Amato, Mazzanti, Nicolli,

2011: 23). Razlog za to je, kao što je istaknuto, mogućnost da se na taj način ostvaruje veći profit i veća kontrola od strane mafije na lokalitetima na kojima se nalaze ilegalne deponije. Pri tome su navedene aktivnosti propraćene korupcijom, poreskom evazijom i pranjem novca preko takozvanih "paravan kompanija" koje se prividno bave legalnim upravljanjem otpadom.

Osim uticaja mafije i korumpiranosti nadležnih organa, otkrivanje, procesuiranje i sankcionisanje učinilaca ovih krivičnih dela komplikovano je i zbog drugih okolnosti. Naime, kao i u slučajevima kriminaliteta belog okovratnika, dokazivanje krivice učinilaca kriminaliteta prljavog okovratnika je izuzetno teško, kako zbog složenosti samih slučajeva i dokaza koje treba obezbediti, tako i zbog činjenice da su po pravilu u pitanju osobe iz viših društvenih slojeva koje mogu da priušte izuzetno sposoban i stručan tim pravnika za svoju odbranu (Braithwaite, 1985: 16). Pored toga, dokazivanje kriminaliteta prljavog okovratnika dodatno otežava činjenica da je sam proces upravljanja otpadom izuzetno složen, da je u njega uključen veliki broj aktera, da pojedini učesnici u ne moraju biti fizički biti u kontaktu sa otpadom. Složenosti doprinose i same karakteristike otpada koje ga čine podobnim za prikrivanje ili lažno predstavljanje kao da je u pitanju polovna roba.

Osobenosti ekološkog kriminaliteta u kontekstu upravljanja otpadom, njegovo vršenje na način koji podrazumeva transnacionalno, organizovano i često korporativno okruženje kao činjenica da je on gotovo uvek povezan sa drugim krivičnim delima poput korupcije, poreske utaje i pranja novca, čine ovaj oblik kriminaliteta izuzetno društveno opasnim, te je potrebno uložiti velike napore na različitim nivoima kako bi se omogućila njegova blagovremena prevencija ili makar efikasno otkrivanje, dokazivanje i sankcionisanje. Reč je pre svega o merama koje se sastoje u formiranju sveobuhvatnih i međusobno usklađenih javnih politika u oblastima: zaštite životne sredine, upravljanja otpadom, održivog razvoja, ali i borbe protiv pranja novca, korupcije i poreske evazije. Osim toga, neophodno je usvojiti adekvatne zakonske i podzakonske akte potrebne za realizaciju strateških ciljeva koji su u tim javnim politikama istaknuti kao prioritetni. Kada je u pitanju otpad, kao jedan od najvažnijih ciljeva može se u tom smislu istaći sprečavanje nastajanja otpada na samom izvoru, jer se na taj način sprečava mogućnost nezakonitog postupanja sa njim u eventualnim kasnijim fazama ciklusa upravljanja otpadom. Iako takve mere zahtevaju određena infrastrukturna ulaganja, njihova primena opravdana je jer na dugi rok mogu efikasno rešiti mnoge probleme povezane sa upravljanjem otpadom, uključujući i krivična dela kod kojih se on javlja kao objekt radnje. Konačno, potrebno je sprovoditi i konstantan monitoring kako u oblasti upravljanja otpadom, tako i u sferi rada državnih institucija, ali i privatnih pravnih i fizičkih lica i udruženja građana i svih drugih aktera koji mogu imati određenu ulogu u ciklusu upravljanja otpadom. Na kraju, podrazumeva se da je neophodno nastaviti borbu protiv korupcije na svim nivoima, i to kako u privatnom tako i u javnom sektoru, uključujući i sektor upravljanja otpadom.

LITERATURA

1. Baird, J., Curry, R., Cruz, P. (2014), "An overview of waste crime, its characteristics, and the vulnerability of the EU waste sector", *Waste Management and Research, 32*(2), str. 97-105.
2. Batrićević, A. (2017), "Ekološka krivična dela i kriminalitet korporacija", u: I., Stevanović, , V. Čolović (ur.) *Privredna krivična dela*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja i Institut za uporedno pravo, str. 243-256.
3. Braithwaite, J. (1985), „White Collar Crime". *Annual Review of Sociology, 11*, str. 1-25.
4. D'Alisa, G., Burgalassi, D., Healy, H., Walter, M. (2010), „Conflict in Campania: waste emergency or crisis of democracy", *Ecological Economics*, *70*(2), 239–249.
5. D'Amato, A., Mazzanti, M., Nicolli, F. (2015), "Waste and organized crime in regional environments",. *Resource and Energy Economics, 41*, str. 185-201.
6. Demirbas, A. (2011), "Waste management, waste resource facilities and waste conversion processes", *Energy Conversion and Management, 52*(2), str. 1280-1287.
7. Eliot, L. (2012), „Fighting Transnational Environmental Crime". *Journal of International Affairs, 66*(1), str. 87-104, prevod: Vignjević, J. (2014) Borba protiv transnacionalnog ekološkog kriminaliteta, *Bezbjednost - Policija - Građani, 10*(1-2), str. 275-290.
8. Joldžić, V., Batrićević, A., Stanković, V. (2018), *Ekološko-pravna zaštita životne sredine od negativnih uticaja pojedinih privrednih grana*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
9. Jovašević, D. (2009), *Sistem ekoloških delikata - ekološko kazneno pravo.* Niš: Pravni fakultet Univerziteta u Nišu.
10. Jovašević, D. (2011), *Leksikon krivičnog prava.* Beograd: Službeni glasnik.
11. Keković, Z., Milošević, M. (2011), „Kriminalitet korporacija - kriminološki i kulturološki aspekti". *Sociološki pregled, 45*(1), str. 19-44.
12. Konstantinović-Vilić, S., Nikolić-Ristanović, V., Kostić, M. (2009), *Kriminologija*. Niš: Pelikan print.
13. Legamiente. 2009. *EcoMafia*. Rome: Legambiente.
14. Massari, M., Monzini, P. (2004), "Dirty Businesses in Italy: A Case-study of Illegal Trafficking in Hazardous Waste", *Global Crime, 6*(3-4), str. 285-304.
15. Mazzanti, M., Montini, A., (2014), „Waste management beyond the Italian North–South Divide: Spatial Analyses of Geographical Economic and Institutional dimensions", u: T., Kinnaman, K. Takeuchi (ur.) *Handbook on waste managemen,.* Edward Elgar Publishing, str. 3299–3311.
16. Obradović Ćuk, J., Mitić, P., Dinić, V. (2016), *Poreski rajevi – obeležja, poslovanje i rešavanje problema poreske evazije*. Škola biznisa, 2, str. 120 – 138.
17. O'Hear, M.M. (2004), *Sentencing the Green Collar Offender: Punishment, Culpability and Environmental Crime. Journal of Criminal Law and Criminology*, 95(1), str. 133-277.
18. Pavlović, Z. (2015), "Empirijska analiza fenomena korupcije u Srbiji i korupcija u privredi", *Vojnoekonomski pregled, 67*(4), str. 274-292.
19. Ruggiero, V., South, N. (2010), "Green criminology and dirty collar crime", *Critical*

Criminology – An International Journal, *18*(4), str. 251-262.
20. Ruggierio, V. (1996), *Organised corporate crime in Europe: offers that can't be refused*. Dartmouth: Aldershot.
21. Simpson, S.S., Gibbs, C., Rorie, M., Slocum, L.A., Cohen, M.A., Vandenbergh, M. (2013), "An empirical assessment of corporate environmental crime control strategies", *The Journal of Criminal Law and Criminology, 103*(1), str. 231-278.
22. Sutherland, E.H. (1983), *White Collar Crime: The Uncut Version.* New Haven: Yale University Press.
23. Vladetić, S. (2011), *Zbornik radova Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu, 58*(1), str. 113-126.
24. Walters, R. (2014), Eco crime, u: J., Muncie, D., Talbot, R., Walters (ur.) *Crime: Local and Global*. London: Routledge., str. 173-208.
25. Wolf, B. (2011), "Green-Collar Crime": Environmental Crime and Justice in the Sociological Perspective. *Sociology Compass, 5*(7), str. 499-511.
26. Wilts, H., Von Gries, N., Bahn-Walkowiak, B. (2016), „From Waste Management to Resource Efficiency - The Need for Policy Mixes", *Sustainability, 87*(7), dostupno na: http://www.mdpi.com/2071-1050/8/7/622/htm, 25.06.2018.
27. Walters, R. (2012), "Dirty Collar Crime and the Environment", u: *Proceedings of Crime, Justice and Social Democracy:* An International Conference, Queensland University of Technology, Brisbane, QLD, str. 103-112, dostupno na: http://eprints.qut.edu.au/53418/, 04.07.2018.
28. Smernice za procenu rizika od pranja novca i finansiranja terorizma i primenu Zakona o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorizma za obveznike u nadležnosti Komisije za hartije od vrednosti, dostupno na: http://www.sec.gov.rs/index.php/sr/прописи/регулатива/подзаконска-акта/37-закон-о-спречавању-прања-новца-и-финансирања-тероризма/6845-смернице-за-процену-ризика-од-прања-новца-и-финансирања-тероризма-и-примену-закона-о-спречавању-прања-новца-и-финансирања-тероризма-за-обвезнике-у-надлежности-комисије-за-хартије-од-вредности, 10.07.2018.
29. Oteng-Ababio, M. (2014), „Rethinking waste as a resource: insights from a low-income community in Accra, Ghana". *City, Territory and Architecture, 1*(10), dostupno na: https://doi.org/10.1186/2195-2701-1-10, 25.06.2018.
30. McCarthy, M and Phillips, J. (2008), "Italy's toxic waste crisis, the Mafia – and the scandal of Europe's mozzarella", *The Independent*, 22.03. 2008., dostupno na: http://www.independent.co.uk/news/world/europe/italys-toxic-waste-crisis-the-mafia-ndashand-the-scandal-of-europes-mozzarella-799289.html, 05.07.2018.
31. Legambiente, *Chi siamo*, dostupno na: https://www.legambiente.it/legambiente/chi-siamo, 04.07.2018.
32. Legambiente, Ecomafia, dostupno na: https://www.legambiente.it/temi/ecomafia, 04.07.2018.
33. European Commission (2012), Guidance on the interpretation of key provisions of Directive 2008/98/EC on waste, dostupno na: http://ec.europa.eu/environment/waste/framework/pdf/guidance_doc.pdf, 25.06.2018.
34. FATAF (Financial Action Task Force) (2012), *International Standards on Comba-*

ting Money Laundering and the Financing of Terrorism and Proliferation. Paris: FATF, dostupno na: http://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/recommendations/pdfs/FATF_Recommendations.pdf, 29.06.2018.

35. Greenpeace (2010), *The toxic Ships - the Italian hub, the Mediterranean area and Africa (a Greenpeace report)*, dostupno na: https://www.greenpeace.org/italy/Global/italy/report/2010/inquinamento/Report-The-toxic-ship.pdf, 06.07.2018.
36. Greyl, L., Vegni, S., Natalicchio, M., Cure, S., Ferretti, J. (2010), *The Waste Crisis in Campania, Italy*, (for A Sud, Italy). Civil Society Engagement with Ecological Economics (CEECEC), dostupno na: http://www.ceecec.net/wp-content/uploads/2008/09/CAMPANIA_FINAL_19-05.pdf, 09.07.2018.
37. INTERPOL, Environmental crime, dostupno na: https://www.interpol.int/Crime-areas/Environmental-crime/Environmental-crime, 26.06.2018.
38. Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on waste and repealing certain Directives, OJ L 312, 22.11.2008, p. 3–30, dostupno na: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32008L0098&from=EN, 03.07.2018.
39. Directive 2008/99/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on the protection of the environment through criminal law, OJ L 328, 6.12.2008, p. 28–37, dostupno na: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32008L0099&from=EN, 03.07.2018.
40. Edmondson, G. (2003), "Italy and the Eco-Mafia: how billions are made through dumping toxic waste - with little public outcry", *Business Week,* 27.01.2003.
41. D'Amato, A., Zoli, M. (2010), *Waste policy in the time of Gomorrah: A tale of illegal disposal, mafia and social well being. Working paper No 639*. Pavia: Società italiana di economica publica, Dipartimento di economia pubblica e territoriale – Università di Pavia, dostupno na: http://www.siepweb.it/siep/images/joomd/1401050170639.pdf, 10.07.2018.
42. D'Amato, A., Mazzanti, M., Nicolli, F. (2011), „Waste Sustainability, Environmental Management and Mafia: Analysing Geographical and Economic Dimensions", *Centre for Economic and International Studies (CEIS) Tor Vergata Research Paper Series, 9*(11), dostupno na: http://www.unife.it/economia/lm.economia/insegnamenti/econometria/materiale-prof-mazzanti-a-a-2012-2013/materiale-didattico/panel-damato-et-al-fe.pdf, 09.07.2018
43. Baiamonte, V., Vermeersch, E. (2016), "Environmental crime and instability: the role of criminal networks in the trafficking and illegal dumping of hazardous waste", *Freedom from Fear Magazine, 9,* str. 30-34., dostupno na: http://f3magazine.unicri.it/wp-content/uploads/F3_09.pdf, 03.07.2018.
44. Zakon o potvrđivanju Bazelske konvencije o kontroli prekograničnog kretanja opasnih otpada i njihovom odlaganju, *Službeni list SRJ-Međunarodni ugovori,* br. 2/1999.

ILLEGAL WASTE MANAGEMENT AND MONEY LAUNDERING: THE ITALIAN EXPERIENCE

Waste management in accordance with current legislation is one of the preconditions for environment conservation, efficient use of natural resources and the accomplishment of sustainable development goals. However, the characteristics of waste as well as the nature of the activities conducted within its transport, disposal, keeping, treatment, recycling and re-use leave the door open for abuse, which may represent forms of environmental, organized and transnational crime. In order to hide the incomes obtained in such manner, various activities that are considered money laundering are undertaken. This illegal practice has been present in Italy for decades, particularly in Campania region, where it has been seriously affecting human health, environment and economy. Therefore, the author analyses the issue of money laundering in the context of illegal waste management, with focus on the Italian experience, attempts to point out key problems regarding discovering and proving these criminal activities and suggests methods to resolve them.

KEY WORDS: *waste, waste management, money laundering, organized crime, environmental criminal offences*

ODUZIMANJE IMOVINSKE KORISTI PROISTEKLE IZ KRIVIČNOG DELA – UPOREDNOPRAVNA REŠENJA I ISKUSTVA SRBIJE[1]

Marina Matić Bošković[2]

Oduzimanje imovine proistekle iz krivičnog dela predstavlja značajan instrument u borbi protiv privrednog i drugih teških oblika kriminala. U Srbiji je poseban Zakon o oduzimanju imovinske koristi proistekle iz krivičnog dela usvojen 2008. godine, kao deo ispunjavanja međunarodnih obaveza. Tokom proteklih deset godina Zakon je izmenjen nekoliko puta kako bi omogućila veća delotvornost i efikasnost. Autor u radu analizira pokazatelje i rezultate rada institucija uključenih u proces oduzimanja imovinske koristi, kako bi utvrdio da li je ostvaren cilj zbog kojeg je donet poseban zakon. Pored toga analizirani su i mehanizmi koje države Evropske unije pokušavaju da uspostave radi ostvarivanja boljih rezultata u oduzimanju nezakonito stečene imovine, kao i izazovima sa kojima se te države suočavaju zbog zadiranja u uspostavljenja i zagarantovana ljudska prava, čime se bavio i Evropski sud za ljudska prava. U radu se analiziraju pravci razvoja instrumenta oduzimanja imovinske koristi, kako na nadnacionalnom nivou, u Evropskoj uniji, tako i u pojedinim državama članicama. Predstavljena uporedna iskustva pokazuju da je uvođenju novih mehanizama najčešće prethodio društveni konsenzus izazvan ekstremnim problemima, kao što su borba protiv organizovanog kriminala ili terorizma. Ukoliko Srbija želi da ostvari bolje rezultate neophodno je da uporedna iskustva prilagodi okolnostima i pravnoj tradiciji u Srbiji.

KLJUČNE REČI: Oduzimanje imovinske koristi proistekle iz krivičnog dela, prošireno oduzimanje imovine, građanskopravno oduzimanje, teret dokazivanja, pretpostavka nevinosti, ljudska prava

UVOD

Savremena teorija i praksa saglasne su da oduzimanje imovine proistekle iz krivičnog dela predstavlja nezamenjiv instrument u delotvornoj borbi protiv teških oblika kriminala. Oduzimanje imovine proistekle iz krivičnog dela postalo je nesporno pitanje zahvaljujući činjenici da proizvodi višestruke efekte (Gallant, 2005). Verovatno najvidljiviji efekat je lišenje izvršilaca krivičnih dela ekonomske dobiti, kao i ostvarenje opšteg načela da niko

[1] Tekst je rezultat rada na naučno-istraživačkom projektu „Srpsko i evropsko pravo: upoređivanje i usaglašavanje“ (broj 179031), koga finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, a sprovodi Institut za uporedno pravo u Beogradu.

[2] Naučni saradnik na Institutu za uporedno pravo u Beogradu, email: m.matic@iup.rs

ne može imati koristi od krivičnog dela. Pored navedenog, oduzimanje imovinske koristi ima i preventivnu funkciju. Specijalna prevencija se ostvaruje jer se onemogućava učinilac krivičnog dela da tom imovinom finansira druge kriminalne aktivnosti, dok se opšta prevencija realizuje odvraćanjem potencijalnih učinilaca krivičnih dela, ukoliko im se stavi u izgled da će im stečena korist biti oduzeta (Varvaele, 2013: 379-383).

Opšti konsenzus o značaju oduzimanja imovine stečene krivičnim delom[3] je u suprotnosti sa ostvarenim rezultatima, što otvara prostor za preispitivanje određenih elemenata ovog instituta. Nedavna istraživanja procenjuju da vrednost imovine stečene krivičnim delima na teritoriji EU iznosi oko 110 milijardi evra (Savona, Riccardi, 2015), a prema podacima Europola samo 1,1 procenta imovine stečene krivičnim delom bude trajno oduzeto.[4] Slični rezultati su ostvareni i u Srbiji. Prema statistici Apelacionog suda u Beogradu za period od 2010. godine do sredine 2016. godine (Cvetković, 2016:62) u drugostepenom postupku bilo je 67 predmeta koji su se odnosili na privremeno oduzimanja imovine, a samo jedan predmetu na trajno oduzimanje imovine, dok je u istom periodu u predmetima organizovanog kriminala bilo 33 žalbena predmeta za privremeno oduzimanje imovine, i 7 predmeta za trajno oduzimanje imovine.

1. NORMATIVNO UREĐENJE U EVROPSKOJ UNIJI

Oduzimanje imovine stečene krivičnim delom se razvijalo u državama članicama Evropske unije pod uticajem različitih tradicija i pravnih sistema. Oduzimanje imovine stečene krivičnim delom predstavlja sastavni deo krivičnog postupka još od 40tih godina XX veka, dok je u Engleskoj uvedeno tek 1986 godine donošenjem Zakona o trgovini narkoticima (Ligeti, Simonato, 2017:118). Stoga Evropska unija već više od dve decenije ulaže napore da uskladi različite koncepte kako bi se unapredila međunarodna saradnja i izvršenje naloga za oduzimanje imovine.

Za Evropsku uniju, otkrivanje imovine stečene krivičnim delom je posebno značajno kada se radi o krivičnom delu protiv finansijskih interesa Evropske uniji.[5]

[3] Donet je značajan broj međunarodnih instrumenata. Na međunarodnom nivou značajni su instrumenti koje su donele Ujedinjene nacije: 20. decembra 1988. Konvencija protiv nezakonitog prometa opojnih droga i psihotropnih supstanci, a 15. decembra 2000 UN Konvencija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala. Savet Evrope doneo je 2005. godine Konvenciju o pranju, traženju, zapleni i oduzimanju prihoda stečenih kriminalom i o finansiranju terorizma.

[4] Does crime still pay? Criminal Asset Recovery in the EU - Survey of statistical information 2010 – 2014, European Police Office, 2016.

[5] Član 1, stav 1 Konvencije o zaštiti finansijskih interesa evropskih zajednica: „Prevaru na štetu finansijskih interesa Unije u odnosu na rashode predstavlja svako namerno činjenje ili nečinjenje koje se odnosi na: a) korišćenje ili prikazivanje lažnih, netačnih ili nepotpunih navoda ili isprava čija je posledica protivpravno sticanje ili zadržavanje sredstava iz opšteg budžeta evropskih zajednica ili budžeta kojim upravljaju evropske zajednica ili kojima se upravlja u njihovo ime, b) prikrivanje podataka suprotno posebnoj obavezi sa istom posledicom, c) zloupotreba tih sredstava u druge svrhe od onih za koje su izvorno dodeljena.
Prevaru u odnosu na prihode predstavlja svako namerno činjenje ili nečinjenje koje se odnosi na: a) korišćenje ili prikazivanje lažnih, netačnih ili nepotpunih navoda ili isprava čija je posledica nezakonito smanjenje sredstava iz opšteg budžeta evropskih zajednica ili budžeta kojim upravljaju evropske zajednice ili kojima se upravlja u njihovo ime, b) prikrivanje podataka suprotno obavezi sa istom posledicom, c) zloupotreba zakonito ostvarene koristi sa istom posledicom."

Iako ovo krivično delo, koje su sve države članice morale da unesu u svoje zakonodavstvo, ima nadnacionalni karakter, oduzimanje imovinske koristi stečene ovim krivičnim delom zavisi od nacionalnih organa (Vervaele, 2014:97-139).

U oblasti oduzimanja imovinske koristi stečene krivičnim delom, Evropska unija deluje u skladu sa nadležnostima koje su joj poverene osnivačkim ugovorima i proklamovanog prioriteta „da se zločin ne isplati“.[6] Iako ovaj institut postoji u nacionalnim propisima država članica, u pitanju je složen postupak koji započinje finansijskom istragom i otkrivanjem imovine stečene krivičnim delom, nastavlja se privremenim i trajnim oduzimanjem imovine, a obuhvata i upravljanje oduzetom. Instrumenti evropskog prava obuhvataju samo pojedine faze ovog postupka i usmereni su na: razmenu informacija između organa uključenih u krivični postupak, uzajamno priznanje sudskih odluka o zamrzavanju i oduzimanju imovine i usaglašavanje nacionalnih sistema oduzimanja imovine (Borgers, 2014:27-45).

Razvoj normativnog okvira u Evropskoj uniji nastaje nakon Evropskog saveta u Tampereu 1999. godine,[7] a rezultirao je donošenjem nekoliko okvirnih odluka,[8] kao tadašnjeg instrumenta u oblasti međunarodne saradnje u krivičnim stvarima: Okvirna odluka iz 2001. godine o pranju novca, identifikaciji, praćenju, zamrzavanju, zapleni i oduzimanju sredstava i imovine pribavljene krivičnim delom,[9] Okvirna odluka iz 2003. godine o izvršenju naloga o zamrzavanju imovine i obezbeđenju dokaza u Evropskoj uniji,[10] Okvirna odluka iz 2005. godine o oduzimanju imovinske koristi, sredstava i imovine proistekle iz krivičnog dela,[11] i Okvirna odluka iz 2006. godine o uzajamnom priznanju naloga za oduzimanje imovine.[12]

Okvirna odluka iz 2003. godine o izvršenju naloga o zamrzavanju imovine i obezbeđenju dokaza trebalo je da ubrza i pojednostavi postupak zamrzavanja imovine i obezbeđenja dokaza u državama članicama Evropske unije, a nadležni organi država članica se obavezuju da bez ikakvih dodatnih formalnosti priznaju nalog o zamrzavanju koji je izdao pravosudni organ druge države članice u cilju sprečavanje uništenja ili prebacivanja imovine u toku trajanja krivičnog postupka.

Najznačajnija novina uvedena Okvirnom odlukom 2005/212/JHA je prošireno oduzimanje imovine, koje je pojednostavilo postupak dokazivanja porekla imovine. U Izveštaju Evropske komisije o primeni Okvirne odluke[13] navodi se da je većina država

---

[6] Communication from the EU Commission: Proceeds of organized crime: Ensuring that "crime does not pay", 20 November 2008, COM(2008) 766 final.

[7] Oduzimanje prihoda stečenih krivičnim delom inicijalno je bilo uređeno Konvencijom Saveta Evrope o pranju, traženju, zapleni i oduzimanju prihoda stečenih kriminalom iz 1990. godine. Konvencijom Saveta Evrope o pranju, traženju, zapleni i oduzimanju prihoda stečenih kriminalom i o finansiranju terorizma, tzv. Varšavskom konvencijom iz 2005. godine, detaljnije je uređeno ovo pitanje.

[8] Okvirne odluke uvedene su Ugovorom iz Amsterdama, ali se ne spominju u Ugovoru iz Lisabona. Do donošenja Ugovora iz Lisabona okvirne odluke su bila forma pravnih akata koja su korišćena u pravnoj saradnji u krivičnim stvarima. Uređenje okvirnih odluka, kao akata koji su obavezujući za države članice, ali ostavljaju domaćim vlastima da izaberu formu i način primene, podseća na karakteristike koje imaju uputstva, s tim što okvirne odluke nemaju neposredno dejstvo.

[9] 2001/500/JHA.

[10] 2003/557/JHA.

[11] 2005/212/JHA.

[12] 2006/783/JHA.

[13] Report on Framework Decision 2005/212/JHA COM (2007) 805.

članica ostvarila mali napredak u primeni mera koje omogućavaju prošireno oduzimanje imovine. Činjenica da su Okvirnom odlukom alternativno predviđeni različiti modaliteti proširenog oduzimanja imovine dovelo je do parcijalnog unošenja Okvirne odluke u nacionalno zakonodavstvo. Takođe, Okvirnom odlukom ostavljana je mogućnost državama članicama da uvedu građanskopravno oduzimanje imovine, pto je otežalo postupak uzajamnog priznanja naloga za oduzimanje imovine između država članica Evropske unije.

Okvirna oduka 2006/783/JHA primenjuje načelo uzajamnog priznanja naloga za oduzimanje imovine. Najveći izazov u primeni Okvirne odluke je što se odnosi na i na naloge koje su građanskopravnog karaktera ili su izdale poreske institucije jedne države članice.[14] Ukoliko slične odredbe ne postoje u državi članici kojoj je upućen nalog, dolazi do problema u sprovođenju naloga.

Efekti navedenih Okvirnih odluka su bili ograničenog karaktera u odnosu na režim za prošireno oduzimanje imovine i uzajamno priznanje naloga za zamrzavanje i oduzimanje. Evropska komisija je procenjujući ostvarenost ciljeva postavljenih prilikom donošenja Okvirnih odluka, ustanovila je da su realizovani u ograničenoj meri usled nedovoljno jasnih odredbi i neusaglašenosti pojedinih akata.[15] Kao prepreke delotvornom oduzimanju imovine navode se i fragmentiran pristup oduzimanju, teškoće u upravljanju oduzetom imovinom, nedostatak odgovarajućih resursa i nedovoljna specijalizacija institucija nadležnih za sprovođenje Okvirnih odluka.[16]

Kako bi se deo navedenih problema u oduzimanju imovinske koristi proistekle iz krivičnog dela prevazišao, Evropski parlament i Savet su 2014. godine doneli Direktivu o zamrzavanju i oduzimanju predmeta i imovinske koristi proistekle iz krivičnog dela.[17] Direktivnom se uspostavljaju zajednički minimalni standardi u oblasti oduzimanja imovine, sa ciljem da se usaglasi materijalno krivično pravo i saradnja u krivičnim stvarima unutar Evropske unije (Simonato, 2015:213-228). Države članice obavezuju se da omoguće oduzimanje imovinske koristi stečene kriminalom, ukoliko je protiv lica doneta pravosnažna osuđujuća presuda u krivičnom postupku, kao i u slučajevima kada takva presuda nije doneta iz razloga bolesti ili bekstva okrivljenog.[18]

Priznanje naloga za privremeno ili trajno oduzimanje imovine između država članica Evropske unije je još uvek veoma sporo, što omogućava izvršiocima krivičnog dela da skrivaju imovinu na teritoriji EU. Teroristički napadi iz 2015. i 2016. godine ukazali su na slabosti postojećih oblika pravosudne saradnje u Evropskoj uniji, što je podstaklo institucije EU da predlože mere za unapređenje mehanizma uzajamnog priznanja u oblasti privremenog i trajnog oduzimanja imovine. Evropska komisija je u decembru 2016. godine pripremila Predlog Uredbe o uzajamnom priznanju naloga za privremeno i trajno oduzimanje imovine,[19] sa ciljem efikasnijeg postupanja institucija država članica, utvrđivanjem rokova za postupanje, oduzimanja imovine u situacijama kada pripada trećoj strani ili kada nije doneta osuđujuća presuda, kao i promov-

[14] Report on Framework Decision 2006/783/JHA COM (2010) 425.
[15] Report on Framework Decision 2003/557/JHA COM (2008) 885.
[16] Assessing the Effectiveness of EU Member States' Practices in the Identification, Tracing, Freezing and Confiscation of Criminal Assets, European Commission, DG Justice, Freedom and Security, 2009.
[17] 2014/42/EU.
[18] Član 4. Direktive.
[19] COM/2016/0819 final - 2016/0412 (COD).

isanje upotrebe oduzete imovine za ostvarivanje društvenog interesa. Predlog Uredbe ima za cilj i da unapredi zaštitu žrtava krivičnih dela sa prekograničnim elementom, tako što im se daje pravo na naknadu štete ili vraćanje ukradene imovine iz države u kojoj je imovinska korist oduzeta.

Evropska komisija je predstavila Savetu predlog Uredbe, i Savet je u decembru 2017. godine usvojio načelni stav o modelu oduzimanja imovine, na osnovu kojeg će se voditi pregovori sa Evropskim parlamentom. Pojedine države članice Evropske unije se nisu složile sa opštim stavom, jer smatraju da predlog Uredbe ne pruža dovoljno garancije zaštiti ljudskih prava u postupku priznanja i izvršenja odluka o oduzimanju imovine.[20]

Trendovi u Evropskoj uniji i donošenje novih propisa kojima se na opšti način uređuje postupak privremenog i trajnog oduzimanja imovine je značajna za zakonodavnu vlast u Srbiji, jer će u procesu evropskih integracija Srbija morati da uskladi nacionalno zakonodavstvo sa pravnim tekovinama Evropske unije. Kao što se vidi iz pregleda razvoja i izmene propisa kojima se uređuje oblast oduzimanja imovine, jasno je da je u pitanju dinamična oblast i da će propisi morati ponovo da se menjaju kako bi omogućili uzajamno priznanje odluka, ali i naknada štete žrtvama koja sada ne postoji u našem normativnom okviru.

2. MODERNE FORME ODUZIMANJA IMOVINE

U praksi je teško uspostaviti direktnu vezu između određenih predmeta i krivičnog dela, a postoji i rizik skrivanja imovine. Stoga su države članice EU razvijale različite prakse i uvodile mehanizme kao što su oduzimanje imovine i u slučajevima kada nije doneta osuđujuća presuda u krivičnom postupku, građanskopravno oduzimanje imovine, prošireno oduzimanje i oduzimanje od trećih lica. Navedene nacionalne specifičnosti utiču na postojanje različitih sistema u državama članicama EU.

S obzirom da se u procesu evropskih integracija od Srbije očekuje da unapredi mehanizam oduzimanja imovinske koristi proistekle iz krivičnog dela, poznavanje uporednih modela može poslužiti za izmenu nacionalnih propisa, kao i za utvrđivanje potencijalnih problema u njihovoj primeni. Za razumevanje funkcionisanja različitih modela potrebno je razumeti i širi društveni kontekst u kojem su oni nastali. Iako su u pojedinim državama dali dobre rezultate, nisu naišli na širu primenu u drugim državama članicama Evropske unije jer ne postoje sve garancije zaštite prava okrivljenog koje postoje u redovnom krivičnom postupku (Boucht, 2014:221-225).

2.1. Građanskopravno oduzimanje imovine u Irskoj

Irski model građanskopravnog oduzimanja imovine često se navodi kao primer dobre prakse, kako u državama anglosaksonskog pravnog sistema, tako i u državama kontinentalnog pravnog sistema (Vettori, 2006). Irski model nastaje u sklopu

[20] Nemačka je odbila da se složi sa opštim stavom; Interinstitutional File: 2016/0412 (COD); 15104/17 ADD 1; http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15104-2017-ADD-1/en/pdf 7.06.2018.

širih mera[21] i kao odgovor države na organizovani kriminal. Ubistva pripadnika irske policije i istraživačkog novinara stvorili su atmosferu za donošenje nove strategije krivičnog pravosuđa u kojoj je akcenat stavljen na oduzimanje imovinske koristi i u slučajevima u kojima nije doneta osuđujuća krivična presuda. Građanskopravno oduzimanje imovine uvedeno je Zakonom o oduzimanju imovine 1996. godine i praćeno je osnivanjem Biroa za oduzimanje imovine (Garland, 2001).

Za razliku od postupka oduzimanja imovine koji se zasniva na osuđujućoj presudi u krivičnom postupku i u kojem moraju da se primenjuju sve odredbe o zaštiti okrivljenog uključujući pretpostavku nevinosti, standard dokaza i odgovarajući stepen sumnje, Zakon o oduzimanju imovine iz 1996. godine uvodi mogućnost da imovina bude oduzeta i ukoliko nije doneta osuđujuća presuda. U postupku građanskopravnog oduzimanja imovine postupak se vodi protiv imovine koja proizlazi iz krivičnog dela, a ne protiv lica koja su izvršila krivično delo (King, 2017:77-101).

U Irskoj se imovina stečena krivičnim delom dosta široko tumači i građanskopravno oduzimanje se primenjuje na svu imovinu stečenu ili dobijenu kriminalom ili kao rezultat krivičnog dela ili u vezi sa vršenjem krivičnog dela.

Jedna od odlika irskog modela je i privremena mera koju predlaže viši policijski službenik ili ovlašćeni službenik poreske uprave ili Biroa za oduzimanje imovinom, kojom se zabranjuje korišćenje imovine i pre pokrenutog sudskog postupka. O određivanju mere odlučuje sud ukoliko postoji verovatnoća da je osoba koja je u posedu ili ima kontrolu nad imovinom povezanom sa krivičnim delom čija je minimalna vrednosti 5.000 evra.[22] Privremena mera je uvedena kao instrument kojim se obezbeđuje da imovina ne bude otuđena ili sklonjena, a može trajati najduže 21 dan, nakon čega se može izreći prejudiciona mera. I kod prejudicione mere primenjuju građanskopravni standardi dokazivanja, a Zakonom su predviđene mere zaštite, kao što je pravo svakog lica da podnese zahtev za izmenu mere i izuzimanja dela imovine ukoliko ima neko imovinsko pravo nad nekim delom imovine (Ashe, Ireland, 2001:253-263).

Donošenje Zakona o oduzimanju imovine dovelo je do pokretanja značajnog broja postupaka za ocenu ustavnosti pojedinih odredbi ovog Zakona. Kao najznačajnija ističe se odluka u predmetu *Murphy v GM, PB, PC Ltd, GH and Giligan v CAB*. U navedenom predmetu Vrhovni sud je odbacio navode o neustavnosti Zakona. Osnovna primedba podnosioca inicijative je da Zakon o oduzimanju imovine predstavlja deo krivičnog prava, a ne građanskog i da su prava lica na koja se primenjuje ovaj Zakon povređena jer se na njih ne primenjuju opšteprihvaćeni standardi krivičnog prava, kao što su pretpostavka nevinosti, zabrana dvostruke kažnjivosti (*ne bis in idem)*, stepen sumnje, itd., ali i da Zakon ima retroaktivno i eksteritorijalno dejstvo.

Vrhovni sud je odbacio sve navode i argumente i zauzeo stav da građanskopravno oduzimanje imovine ne predstavlja kaznu i da za njenu primenu nije potrebno primenjivati odredbe krivičnog postupka (Murphy, Giligan, 153). Vrhovni sud je istakao i da ustavom zagarantovano uživanje imovinskih prava nije povređeno navedenim Zakonom, jer je javni interes u ovom slučaju preovlađujući.

[21] Restriktivan pristup jemstvu, proširena ovlašćenja policije u pogledu zadržavanja i ispitivanja, uspostavljanje programa zaštite svedoka, proširena nadležnost posebnog krivičnog suda, proširena ovlašćenja za nadzor, uvođenje novih krivičnih dela.

[22] Izmenama Zakona iz 2016. godine, iznos je smanjen na 5.000 evra, a prethodno je iznosila 13.000 evra.

I pored odluke Vrhovnog suda Zakon o oduzimanju imovine ostao je predmet kritike stručne javnosti (Lea, 2004:81-96). Većina autora insistira da iako građansko-pravno oduzimanje imovine ima u nazivu pojam „građansko“, u osnovi je instrument krivičnog prava i trebalo bi da se primenjuju sve garancije krivičnog postupka (Gallant, 2014:296-305).

Autori su kritikovali i snižavanje standarda dokaza, uvedeno da bi se lakše utvrdila veza između imovine i krivičnog dela (Gallant, 19). Dok se u krivičnom postupku zahteva izvesnost, odnosno osnovana sumnja, kod građanskopravnog oduzimanja dovoljna je ravnoteža izvesnosti (Lajić, 2013:331-347).

Osim u pravcu normativnog uređenja, deo kritike upućen je i Birou za oduzimanje imovine, koji raspolaže širokim ovlašćenjima, bez odgovarajućih mehanizama kontrole rada Biroa. Biro je za svoj rad odgovoran Parlamentu, kome dostavlja sumaran izveštaj o radu, dok Parlament ne vodi otvorenu diskusiju o predstavljenim rezultatima rada. Na ovaj način isključena je kontrola javnosti, na kojoj se sve više insistira (Boer, 2002:275-289).

2.2. Prošireno oduzimanje imovine

Specifičnosti proširenog oduzimanja imovine razlikuju se od države do države Evropske unije, ali imaju i određene zajedničke karakteristike. Preduslov za prošireno oduzimanje imovine je osuđujuća krivična presuda za krivično delo koje omogućava učiniocu da pribavi korist. Države često vrlo restriktivno definišu krivična dela za koja se može naložiti prošireno oduzimanje imovine. Pravila proširenog oduzimanja imovine pojednostavljuju proces dokazivanja, tako da se ne zahteva dokazivanje uzročno-posledične veze između imovine i izvršenog krivičnog dela, već se pretpostavlja da je imovina nezakonita.

U pojedinim državama, Norveška, Nemačka, Finska i Švedska, prošireno oduzimanje imovine moguće je i ako se nalog za oduzimanje imovine odnosi na pojedine predmete koji predstavljaju nezakonitu imovinu, a koji se nalaze u posedu okrivljenog. Ne postoji obaveza utvrđivanja veze između imovine i kriminalne aktivnosti, već se samo procenjuje da li je obim imovine u skladu sa zakonitim izvorima prihoda okrivljenog. Na ovaj način se otklanja problem dokazivanja veze između imovine i kriminalne aktivnosti.

Kao i kod građanskopravnog oduzimanja imovine, i kod proširenog oduzimanja imovine pojedini autori ističu da se njegovom primenom narušavaju osnovna načela krivičnog prava i krivičnog postupka, kao što je pretpostavka nevinosti (Naylor, 2003:81-101) prebacivanje tereta dokazivanja na vlasnika imovine, povreda načela *ne bis in idem, nemo tenetur*, itd. (Vuković, 2006:3-32). Evropski sud za ljudska prava se više puta izjašnjavao o usaglašenosti novouvedenih mehanizama oduzimanja imovine sa Evropskom konvencijom o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, kao i sa Dodatnim Protokolom u delu o zaštiti imovine.

Prebacivanje tereta dokazivanja preispitivao je Evropski sud za ljudska prava u nekoliko predmeta, i u većini slučajeva nije utvrdio postojanje povrede prava na pravično suđenje iz člana 6 Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih

sloboda. U predmetu Filips protiv Ujedinjenog Kraljevstva[23] podnosilac predstavke se žalio na povredu pretpostavke nevinosti garantovanu članom 6. stav 2. Evropske konvencije o ljudskim pravima, zato sto je domaći sud primenio zakonsku pretpostavku o njegovoj krivici prilikom donošenja odluke o zapleni sredstava u njegovom vlasništvu. Međutim, Evropski sud za ljudska prava se u ovom predmetu prema postupku oduzimanja imovine odnosio kao prema delu procesa izricanja presude, tako da je smatrao da se ne primenjuju odredbe o pravu na pravično suđenje (Smith, Owen, Bodnar, 2012). Ipak, sudija Bratza i Vajic su dali delimično izdvojeno mišljenje i smatrali su da je veoma suženo posmatranje uloge stava 2 člana 6 u kontekstu postupka koji se odnosi na krivičnu optužbu, već da se stav 2 člana 6 odnosi na celokupan krivični postupak kao što je isticano u drugim odlukama Evropskog suda za ljudska prava[24].

Kada je u pitanju oduzimanja imovinske koristi stečene krivičnim delom, iako postoje razlozi za prebacivanje tereta dokazivanja, ipak bi trebalo da postoje dovoljne procesne garancije pravičnosti tog postupka.

3. NORMATIVNO UREĐENJE I PRAKSA U SRBIJI

Za razliku od Irske i Italije, koje su instrumente za oduzimanje imovinske koristi uvodile u svoje propise kao odgovor na ekstremne društvene okolnosti, kao što su borba portiv organizovanog kriminala i mafije, usvajanje Zakona o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela predstavlja odgovor Srbije na preuzete međunarodne obaveze, a posebno preporuku posebnog tela Saveta Evrope - Grupe država protiv korupcije (GREKO).[25] U okviru zajedničkog prvog i drugog kruga evaluacije,[26] koji je u Srbiji sproveden u junu 2006. godine, obuhvaćene su teme imovinske koristi pribavljene korupcijom, utvrđivanje pribavljene koristi i oduzimanje imovinske koristi. Iako u zakonodavstvu Republike Srbije postoji mera oduzimanja imovinske korisiti[27] sudska praksa pokazuje da su i sud i tužilaštvo usmereni na utvrđivanje odgovornosti i kažnjavanje učinioca krivičnog dela, a ne na pronalaženje i oduzimanje imovinske koristi pribavljane krivičnim delom.

Srbija se odlučila za sveobuhvatnu reformu i umesto izmene Krivičnog zakonika i Zakonika o krivičnom postupku, usvojen je poseban zakon, koji na sveobuhvatan način uređuje postupak oduzimanja imovine stečene krivičnim delom, kao i osnivanje organa koji će upravljati oduzetom imovinom.

[23] Predstavka broj 41087/98.
[24] *Minelli v Switzerland*, Predstavka br. 8660/79.
[25] Komitet ministara Saveta Evrope potvrdio je osnivanje Grupe država protiv korupcije i 1. maja 1999. godine osnovan je GRECO sa mandatom da nadzire poštovanje antikorupcijskih standarda u država članicama.
[26] Nadzor GRECO sastoji se od horizontalne procedure evaluacije I procedure ispunjenosti preporuka. Horizontalna procedura evaluacije, u kojoj se sve države članice procenjuju u okviru jednog kruga evaluacije, ima za cilj utvrđivanje preporuka za preduzimanje neophodnih zakonskih, institucionalnih i praktičnih reformi.
[27] Član 91-93 Krivičnog zakonika.

Kako bi se u domaće zakonodavstvo uveli instrumenti koje postoje u uporednopravnim sistemima i kako bi se nacionalno krivično zakonodavstvo uskladilo sa Krivičnopravnom konvencijom protiv korupcije[28] u Republici Srbiji je 2008. godine donet Zakona o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela.[29] Zakonom je uređen poseban postupak u kojem se izriče oduzimanje imovine, sa ciljem da se od pojedinca oduzme celokupna imovina stečena kriminalnim aktivnostima.

Kao što je i u drugim državama donošenje posebnih propisa o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela dovelo do podnošenja inicijativa za ocenu ustavnosti, tako je i u Srbiji donošenje posebnog Zakona o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela imalo za posledicu podnošenje inicijative za pokretanje postupka za utvrđivanje neustavnosti. Podnosioci inicijative su osporavali Zakon u celini u odnosu na sledeće ustavne odredbe: ograničenje ljudskih i manjinskih prava iz člana 20. Ustava, zajemčenu pravnu sigurnost u kaznenom pravu iz člana 34. Ustava sa posebnim naglaskom na pretpostavku nevinosti, zajemčenim pravom na imovinu iz člana 58. Ustava i zabranom povratnog dejstva zakona iz člana 197. Ustava, kao i u odnosu na član 7. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, kojima je utvrđeno da kažnjavanje može biti samo zasnovano na zakonu. Ustavni sud je doneo rešenje o neprihvatanju inicijative[30] i ocenio da Zakon predstavlja novinu u oblasti društvene kontrole kriminaliteta, a ujedno i ispunjenje obaveze proistekle iz potvrđenih međunarodnih ugovora, koji su sastavni deo našeg pravnog poretka.

Ustavni sud je zauzeo stav da je trajno oduzimanje imovine proistekle iz krivičnog dela, posebna mera koja se primenjuje na nezakonitu imovinu, a ne kazna. Ovo tumačenje Ustavnog suda uticalo je i na ocenu retroaktivnosti osporenog Zakona. Ustavni sud nalazi da bi se sporno pitanje moglo postaviti samo u slučaju da trajno oduzimanje imovine proistekle iz krivičnog dela, po svojoj pravnoj prirodi predstavlja vrstu kazne, a s obzirom da se ne radi o kazni, već o posebnoj meri, ustavna jemstva o zabrani povratnog dejstva krivičnog zakona, ne mogu se dovesti u ustavnopravnu vezu sa pravnim institutom oduzimanja imovine proistekle iz krivičnog dela.

Nakon pet godina primene, 2013. godine donet je novi Zakon[31] kako bi se otklonili uočeni nedostaci i unapredio postupak, proširila lista krivičnih dela na koja se primenjuje i obezbedila primena pretpostavke nevinosti. Tako je Zakonom iz 2013. godine uvedeno da se postupak za trajno oduzimanje imovine može pokrenuti tek nakon pravosnažnosti presude u krivičnom postupku, čime se jačaju garancije zaštite ljudskih prava i prava na pravično suđenje. Zakonom iz 2008. godine postupak trajnog oduzimanja imovine mogao je da počne već stupanjem optužnice na pravnu snagu, što je suviše rana faza krivičnog postupka jer ne može da se zna da li će neko zaista biti proglašen krivim.

[28] Prema članu 19. Krivičnopravne konvencije protiv korupcije sankcije moraju biti efikasne, srazmerne i odvraćajuće i potrebno je uvesti posebne istražne tehnike radi olakšanja prikupljanja dokaza za koruptivna krivična dela i članom [23] Krivičnopravne konvencije predviđena je obaveza za „identifikovanje, pronalaženje, zamrzavanje i zaplenu proizvoda i dobiti stečenih korupcijom“.

[29] Zakon o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela, Službeni glasnik RS, broj 97/2008.

[30] IУз-1242/2010, Rešenje o neprihvatanju inicijative.

[31] Zakon o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela (Službeni glasnik Republike Srbije, broj 32/2013 i 94/2016).

Značajna novina uvedena Zakonom iz 2013. godine je i zakonski minimum vrednosti imovine stečene na nezakonit način, koji predstavlja jedan od uslova da bi sud odredio privremeno oduzimanje imovine za koju se osnovano sumnja da ima kriminalno poreklo.[32] Cilj uvođenja zakonskog minimuma za sva krivična dela obuhvaćena ovim Zakonom je da se primenjuje samo u situacijama kada se radi o većoj imovinskoj dobiti.[33] U Zakonu iz 2008. godine ovaj zakonski minimum je postojao samo za određena krivična dela.

Novine su unete i u postupak privremenog oduzimanja imovine, kako bi se unapredila efikasnost ove faze postupka. Prema odredbama Zakona iz 2013. godine sud odlučuje o zahtevu za privremeno oduzimanje imovine, bez otvaranja rasprave o njemu. Međutim, javni tužilac u zahtevu mora da dokaže postojanje osnova sumnje da je izvršeno krivično delo sa liste krivičnih dela na koje se Zakon primenjuje, da postoje osnovi sumnje da je imovina vlasnika proistekla iz krivičnog dela, da imovina prelazi iznos od milion i petsto hiljada dinara i da postoje razlozi koji opravdavaju potrebu za privremenim oduzimanjem.

Zakonom o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela uvodi se prošireno oduzimanje imovine, što je naglašeno i terminološki jer se Zakon poziva na imovinu proisteklu iz krivičnog dela, a ne stečenu krivičnim delom. Uvedena je oboriva pretpostavka da postojanje očigledne nesrazmere između imovine i zakonitih prihoda učionica ukazuje da je imovina proistekla iz krivičnog dela. Javi tužilac je u obavezi da dokaže da okrivljeni poseduje određenu imovinu, da priloži podatke o njegovim zakonitim prihodima i da ukaže na očiglednu nesrazmeru između imovine i prihoda (Ignjatović, Škulić, 2012).

Građanskopravno oduzimanje imovine, kao forma oduzimanja imovine nije uneta u naše zakonodavstvo. Postavlja se pitanje da li bi ovaj instrument dao željene rezultate, s obzirom da nije u skladu sa našom pravnom tradicijom, a otvorilo bi i dileme oko zaštite ljudskih prava i uticaja na eventualni krivični postupak.

Kada se razmatra oduzimanje imovine proistekle iz krivičnog dela moramo posmatrati celokupan postupak, a ne samo ovlašćenja koja su data tužilaštvu, odnosno sudu i tada dolazi do izražaja činjenica da značajan deo problema predstavlja otkrivanje imovine tokom faze finansijske istrage (Boucht, 2016).[34] Finansijska istraga usmerena je na imovinu, a ne na utvrđivanje krivice okrivljenog i okolnosti krivičnog dela koje je učinio. U finansijskoj istrazi, koja se vodi paralelno sa kriminalističkom istragom, prikupljaju se podaci iz više spisa i evidencija iz kojih se utvrđuju konkretna imovinska korist pribavljena krivičnim delom (Golobinek, 2007).

Uspešnost finansijske istrage zavisi od koordinacije glavnih subjekata finansijske istrage i brzine postupanja u davanju informacija. Tako se zakonodavac u Srbiji odlučio za specijalizaciju organa koji sprovode finansijske istrage, tako je u okviru Ministarstva unutrašnjih poslova nadležna Jedinica za finansijske istrage, dok su u ok-

[32] Član 25. Zakona o oduzimanju imovinske koristi proistekle iz krivičnog dela.

[33] Milion i petsto hiljada dinara je minimalna vrednost imovine za koju postoje osnovi sumnje da proistekla iz krivičnog dela.

[34] Finansijske istrage se preduzimaju u cilju prikupljanja dokaza o imovini, zakonitim prihodima i troškovima okrivljenog ili drugih lica Zakonom određenih, kao i dokaza o imovini koja je nasleđena ili je preneta na drugo lice.

viru sudova i javnih tužilaštva nadležna posebna odeljenja za borbu protiv korupcije, ali samo kada su u pitanju koruptivna krivična dela.[35] U posebnim odeljenjima javnih tužilaštava javni tužioci mogu dobiti stručnu pomoć kroz osnivanje službe finansijske forenzike, što je od ključnog značaja za otkrivanje imovine. Kako bi se unapredila saradnja sa drugim organima koji mogu posedovati podatke Zakonom se predviđa određivanje službenika za vezu,[36] kao i osnivanje udarnih grupa.

Prema podacima predstavljenim u Godišnjem izveštaju Republičkog javnog tužilaštva za 2017. godinu,[37] javna tužilaštva su u 2017. godini podnela 273 naredbe za sprovođenje finansijske istrage prema 435 lica, a donela su 46 naredbi o zabrani raspolaganja imovinom. Kada je u pitanju privremeno oduzimanje imovine, javna tužilaštva su podnela zahteve prema 44 lica, a sud je prema 12 lica usvojio zahtev, prema 12 lica odbio, a prema 3 lica delimično usvojio zahtev. U 2017. godini javna tužilaštva u Srbiji podnela su 10 zahteva za trajno oduzimanje imovine, i to prema 34 lica. Sud je usvojio zahtev prema osam lica, prema pet lica je delimično usvojio, a prema pet je odbio zahtev. Dok je vrednost trajno oduzete imovine u 2017. godini iznosila oko 800.000 evra, tako da se postavlja pitanje delotvornost celokupnog sistema oduzimanja imovine.

Pitanje koje često ostaje otvoreno jeste i korišćenje oduzete imovine, posebno trajno oduzete imovine. U većini država Evropske unije oduzeta imovina, posebno nepokretna, vraća se društvu ili institucijama koje učestvuju u postupku oduzimanja imovine (Shentov, Stoyanov, Yordanova, 2014). Vraćanje oduzete imovine društvu ostvaruje višestruku svrhu, jer se imovina koristi za društvene potrebe što utiče na percepciju građana, kako u pogledu poverenja u institucije, tako i u pogledu prevencije da se kriminal ne isplati. Na osnovu iskustava evropskih država potrebno je unaprediti sistem upravljanja oduzetom imovinom u Srbiji.

ZAKLJUČAK

Statistički podaci pravosudnih organa pokazuju, da donošenje posebnog zakona o oduzimanju imovinske koristi proistekle iz krivičnog dela nije postiglo željene efekte zakonodavca. Razloge za ovakve rezultate u primeni zakona možemo tražiti kako u relativno čestim promenama zakona, nepreciznosti zakonskih odredba, tako i u nedovoljnoj obučenosti sudija i javnih tužilaca za primenu ovog zakona.

---

[35] Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, korupcije i terorizma, („Službeni glasnik Republike Srbije", broj 94/2016).

[36] Poreska uprava - Poreska policija, Uprava carina, Narodna banka Srbije, Uprava za sprečavanje pranja novca, Agencija za privredne registre, Centralni registar depo i kliring hartija od vrednosti, Državna revizorska institucija, Republički geodetski zavod, Agencija za borbu protiv korupcije, Republički fond za penzijsko i invalidsko osiguranje, Republički fond za zdravstveno osiguranje, Republička direkcija za imovinu Republike Srbije i Uprava za javne nabavke moraju da odrede najmanje jednog službenika za vezu, radi ostvarivanja saradnje i efikasnijeg dostavljanja podataka tih organa i organizacija Tužilaštvu za organizovani kriminal i posebnih odeljenja viših javnih tužilaštva za suzbijanje korupcije u cilju krivičnog gonjenja za krivična dela propisana ovim zakonom.

[37] Rad javnih tužilaštva na suzbijanju kriminaliteta i zaštiti ustavnosti i zakonitosti u 2017. godini, Republičko javno tužilaštvo, mart 2018.

Iako je uobičajena praksa da se izmenama propisa rešavaju problemi u praksi, smatramo da bi buduće napore trebalo usmeriti na osnaživanje javnih tužilaštava da identifikuju imovinu osumnjičenih, odnosno okrivljenih, da pokreću finansijske istrage u većem broju predmeta, kao i da dobiju stručnu pomoć u ostvarivanju ovih zadataka.

Prilikom budućih izmena ovog Zakona, trebalo bi odrediti vremenski period na koji se Zakon odnosi, odnosno da se primena ovog Zakona može odnositi samo na imovinu koja je stečena u određenom roku pre izvršenja krivičnog dela.[38]

Takođe, potrebno je pratiti da li će početak primene Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, korupcije i terorizma, i osnivanje posebnih odeljenja za borbu protiv korupcije u javnim tužilaštvima, kao i imenovanje kontakt osoba u relevantnim institucijama dati bolje rezultate u finansijskim istragama i oduzimanje imovinske koristi proistekle iz krivičnog dela.

LITERATURA

1. Ashe, M., Reid, P. (2001), „Ireland: The Celtic Tiger Bites – the Attack on the Proceedings of Crime“ Vol. 4, No. 3, *Journal of Money Laundering Control,* 253-263.
2. Assessing the Effectiveness of EU Member States' Practices in the Identification, Tracing, Freezing and Confiscation of Criminal Assets, European Commission, DG Justice, Freedom and Security, 2009.
3. Borgers, M. J. (2014), „Confiscation of the Proceeds of Crime: The European Union Framework“, *Dirty Assets* (King C., Walker C. eds.), Farnham, Ashgate, 27-45.
4. Boucht, J. (2014), „Civil Assets Forfeiture and the Presumption of Innocence under the article 6 (2) ECHR“, Vol. 5, No 2, *New Journal of European Criminal Law*, 221-255.
5. Boucht, J. (2016), „European Cooperation in Financial Investigations, An Overview of the Legal Framework and Future Challenges“, *European Criminal procedure Law in the Service of the Protection of European Union Financial Interests* (Đurđevic Z., Ivicevic, Karas E. eds.), Croatian Association of European Criminal Law, Zagreb.
6. Communication from the EU Commission: Proceeds of organised crime: Ensuring that "crime does not pay", 20 November 2008, COM(2008) 766 final.
7. Cvetković, V. (2016), „U susret izmenama Zakona o oduzimanju imovine prositekle iz kivičnog dela“, *Bilten Vrhovnog kasacionog suda*, broj 2.
8. Den Boer, M. (2002), „Toward an Accountability regime for an Emerging European Policing Governance“, Vol 12, No 4, *Policing and Society*, 275-289.
9. Does crime still pay? Criminal Asset Recovery in the EU - Survey of statistical information 2010 – 2014, (2016), European Police Office.
10. Gallant, M. (2005), *Money Laundering and the Proceeds of Crime: Economic Crime and Civil Remedies*, Edward Elgar.

[38] U Velikoj Britaniji taj rok iznosi šest godina. Assest recovery powers for prosecutors: guidance and background note, Attoney General's Office, 2012, https://www.gov.uk/guidance/asset-recovery-powers-for-prosecutors-guidance-and-background-note-2009

11. Gallant, M. (2014), „Money Laundering Consequences: Recovering Wealth, Piercing Secrecy, Disrupting Tax Havens and Distorting International Law“, *Journal of Money Laundering Control*, Vol 17, No. 3, 296-305.
12. Garland, D. (2001), *The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society*, Oxford University Press.
13. Golobinek, R. (2007), *Finansijske istrage i oduzimanje imovine stečene krivičnim djelima, priručnik za pripadnike policije i pravosuđa* Savet Evrope*,* Strazbur.
14. Ignjatović, Đ., Škulić, M. (2012), *Organizovani kriminalitet*, Pravni fakultet Beograd.
15. King, C. (2017), „Civil Forteiture in Ireland: Two Decades of the Proceeds of Crime Act and the Criminal Assets Bureau“, *Chaising Criminal Money: Challanges and Perspectives on Assets Recovery in the EU* (Ligeti, K., Simonato, M. eds.), Hart Publishing, Oxford, 77-101.
16. Lajić, O. (2013), „Ima li alternativu oduzimanje imovine stečene kriminalom koje se sprovodi u krivičnom postupku?“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu,* broj 2, 331-347.
17. Lea, J. (2004), „Hitting Criminals Where it Hurts: Organized Crime and the Erosion of Due Process“, *Cambrian Law Review,* 81-96.
18. Ligeti, K., Simonato, M. (eds.), (2017), *Chasing Criminal Money: Challenges and Perspectives on Asset Recovery in the EU*, Hart Publishing.
19. Naylor, R. T. (2003), „Towards a General Theory of Profit-Driven Crimes“, *British Journal of Criminology,* Vol. 43, No. 1, 81-101.
20. Report on Framework Decision 2003/557/JHA COM (2008) 885.
21. Report on Framework Decision 2005/212/JHA COM (2007) 805.
22. Report on Framework Decision 2006/783/JHA COM (2010) 425.
23. Savona, E., Riccardi, M., (eds.), (2015), *From illegal markets to legitimate businesses: the portfolio of organized crime in Europe,* Transcrime,
24. Shentov, O., Stoyanov, A., Yordanova, M. (2014), *Disposal of Confiscated Assets in the EU Member States: Law and Practices,* Center for the Study of Democracy.
25. Simonato, M. (2015), „Directive 2014/42/EU and Non-Conviction Based Confiscation: A Step Forward on Asset Recovery?“, Vol. 6, No. 2, *New Journal of European Criminal Law,* 213-228.
26. Smith, J., Owen, T., Bodnar, A. (2012), *Asset Recovery: Criminal Confiscation and Civil Recovery,* Oxford University Press.
27. Vervaele, J.A.E. (2013), „Economic Crimes and Money Laundering: A New Paradigm for the Criminal Justice Systems“, *Research Handbook on Money Laundering* (Unger, B., Van der Linde, D., (eds.), Edward Elgar, 379-383.
28. Vettori, B. (2006), *Tough on Criminal Wealth: Exploring the Practice of Proceeds from Crime Confiscation in the EU*, Springer.
29. Vuković, I. (2016), „Oduzimanje imovine proistekle iz krivičnog dela – Evropski okvir i srpsko zakonodavstvo“, *Crimen* (VII), broj 1, 3-32.
30. Zakon o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela, Službeni glasnik RS, broj 97/2008.
31. Zakon o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela, Službeni glasnik RS, br. 32/2013 i 94/2016.

ASSET RECOVERY – COMPARATIVE LEGAL SOLUTIONS AND SERBIAN EXPERIENCE

Asset recovery is one of the most important instruments in fight against white collar and serious crime. Serbia adopted special Law on seizure of assets in 2008 as part of implementation of international obligations. Over the decade Law was amended several times to ensure improvement of efficiency and efficacy. Autor analyzed indicators and results of institutions involved in process of seizure of assets to assess if the proclaimed goal for adoption of special legislation was achieved. In addition, author assessed EU members states efforts in establishment of the new mechanisms to achieve better results in assets recovery as well as challenges they faced in violation of guaranteed human rights, including the ECHR case law in that regard. Author assessed direction of development of asset recovery instruments at the supranational level, EU, and national level, EU member states. Presented comparative experiences showed that before introduction of new mechanisms the social consensus was achieved on necessity to answer on extreme problems like organized crime or terrorism. If Serbia tend to achieve better results comparative experiences should be adapted to Serbian context and legal tradition.

KEY WORDS: asset recovery, extended confiscation, civil forfeiture, burden of proof, human rights

ODUZIMANJE IMOVINE PREMA NAJNOVIJEM ZAKONU O ODUZIMANJU IMOVINE KOJA JE PROISTEKLA IZVRŠENJEM KRIVIČNOG DJELA U REPUBLICI SRPSKOJ

Prof. dr Ljubinko Mitrović[1]
Mr Dragana Kosić[2]

Od prijema Bosne i Hercegovine u članstvo Ujedinjenih naroda u proljeće 1992. godine pa do prijema u članstvo Savjeta Evrope deset godina kasnije, kao i poslije toga, pravni poredak Bosne i Hercegovine je suočen s potrebom mijenjanja ili dogradnje instituta koji su postojali od ranije, kao i aktivnog prihvatanja instituta koji nisu do danas egzistirali na ovim prostorima. Primjena instituta oduzimanje imovinske koristi i imovine proistekle izvršenjem krivičnog djela neophodna je za adekvatno represivno kao i preventivno suprostavljanje savremenim oblicima kriminaliteta. Glavni uzrok nastanka, razvoja i održavanja najtežih oblika kriminaliteta jeste sticanje imovinske koristi i imovine. Djelotvornost finansijskih istraga je upravo u činjenici da se oduzima imovina proistekla izvršenjem krivičnog djela i suzbija kriminalitet kao jedan od osnovnih oblika ugrožavanja bezbjednosti moderne države. Licu koje je krivičnim djelom ostvarilo imovinsku korist ona se oduzima, a potencijalnim učiniocima krivičnih djela se daje na znanje da ne mogu zadržati imovinsku korist ostvarenu izvršenjem krivičnog djela, što doprinosi snažnijem osjećaju bezbjednosti kod građana i uspostavljanju povrijeđenog pravnog poretka. U Republici Srpskoj, stupanjem na snagu Zakona o oduzimanju imovine stečene izvršenjem krivičnog djela od 2010. godine, stvoren je pravni okvir za efikasno sprovođenje finansijskih istraga. Od tog vremena postignuti su značajni rezultati u oduzimanju imovine pribavljene krivičnim djelom, uz konstataciju da se ovaj zakon nije mjenjao sve do 2018. godine kada je donesen novi Zakon o oduzimanju imovine koja je proistekla izvršenjem krivičnog djela[3]. O svemu navedenom biće više riječi u ovom radu.

KLJUČNE REČI: kriminalitet, krivično djelo, finansijske istrage, oduzimanje imovine koja je proistekla izvršenjem krivičnog djela, bezbjednost.

UVOD

Krivični postupak i krivično pravo su „proizvodi“ razvoja pravne i socijalne države, odnosno ljudske civilizacije. U svom sadašnjem (ili aktuelnom) obliku oni su

[1]Ombudsman za ljudska prava Bosne i Hercegovine i redovni profesor na Fakultetu pravnih nauka Panevropskog Univerziteta APEIRON u Banjoj Luci, email: ljubinko58@gmail.com
[2] Izvršni direktor kompanije “SECTOR SECURITY” d.o.o. Banja Luka i savetnik predsednika Uprave kompanije “SECTOR SECURITY”, email: dragana.kosic@yahoo.com.
[3] Službeni glasnik Republike Srpske, broj 65/2018.

rezultat složenih i dugotrajnih istorijskih procesa, koje konstantno prati, na jednoj strani, promocija osnovnih ljudskih prava i sloboda, kao i njihova zaštita u kontekstu kriminalne politike, krivičnog prava i međunarodnog krivičnog prava, i na drugoj strani, česti zahtjevi (koji su danas sve glasniji) za postizanjem zapaženih rezultata u borbi protiv kriminaliteta kao izuzetno negativne društvene pojave koja ima društveni karakter, naročito onih njegovih oblika koji dovode u pitanje međunarodnim, ustavnim i krivičnim pravom zaštićenih vrijednosti ljudskog roda i društva (Sijerčić-Čolić, 2012:290).

Bosna i Hercegovina spada u red svega nekoliko evropskih država koje su u posljednjih desetak godina donijele svoje nove, sistemske procesne zakone kojima je na bitno drugačiji način uređen krivični postupak (Bubalović, 2008:1132). Tako je i sa donošenjem Zakona o oduzimanju imovine stečene izvršenjem krivičnog djela u Republici Srpskoj od 2010. godine i novog Zakona o oduzimanju imovine koja je proistekla izvršenjem krivičnog djela u Republici Srpskoj od 2018. godine, ali i donošenjem takvih, skoro identičnih zakona u Federaciji Bosne i Hercegovine 2014. godine i nešto kasnije u Brčko distriktu Bosne i Hercegovine, odnosno 2016. godine (Šuškić, 2013:163-183, Bubalović, 2008:1132).[4]

Primjenom ovog Zakona tužilaštvo u sklopu krivične istrage sprovodilo je i finansijsku istragu u slučaju kada postoje osnovi sumnje da konkretno lice posjeduje imovinu stečenu izvršenjem krivičnog djela. Naime, oduzimanje imovinske koristi i imovine proistekle izvršenjem krivičnog djela jeste jedan od značajnijih novih instituta krivičnog prava (materijalnog i procesnog) koji je neophodan za adekvatno represivno ali, isto tako, i preventivno suprotstavljanje savremenim oblicima kriminaliteta uopšte, a samim tim i kriminaliteta u čijoj osnovi stoji nezakonito sticanje i raspolaganje imovinom, bez obzira na njen obim. Težnja svake države, pa tako i naše, odnosno postupajućih institucija u svakoj državi jeste i mora da bude da oduzme imovinsku korist i imovinu proisteklu iz krivičnog djela stvaranjem određenih mehanizama (legislativnih, personalnih, organizacionih, tehničkih, naučnih) kako se država ne bi našla u vlasti kriminalaca (Govedarica, 2013:9-24).

U Republici Srpskoj - praćenje, zapljena i oduzimanje imovine su dodatni ciljevi krivične istrage, pored otkrivanja krivičnog djela i otkrivanja i identifikovanja njegovih učinilaca, kao i dokazivanja kriminalne aktivnosti. Kako osnovni ciljevi istrage ne predstavljaju potpuni udar na kriminalno djelovanje, posebno organizovanih kriminalnih grupa, istraga se upotpunjuje identifikovanjem i oduzimanjem imovine i dobiti proistekle izvršenjem krivičnog djela, čime se znatno umanjuje ili potpuno eliminiše moć organizovanih kriminalnih grupa i pojedinaca da dalje učestvuju u kriminalnim aktivnostima, ili da na drugi način utiču na kriminalne tokove u zemlji i inostranstvu (Šuškić, 2013:163-183).[5]

U Republici Srpskoj je stupanjem na snagu Zakona o oduzimanju imovine

---

[4] Oduzimanje imovinske koristi uvedeno je u zakonodavstvo bivše zajedničke države još 1959. godine. Ova mjera imala je tada karakter krivične sankcije, odnosno bila je svrstana u mjere bezbjednosti. KZ SFRJ iz 1976. godine zadržao je oduzimanje imovinske koristi kao mjeru, ali ne više kao krivičnu sankciju, već kao posebnu krivičnopravnu mjeru jer ima poseban krivičnopravni status.

[5] Uprkos određenim nedostacima, kao što je nepostajanje Zakona o porijeklu imovine na državnom nivou, Bosna i Hercegovina ima pravnu osnovu za oduzimanje imovinske koristi stečene krivičnim djelom, ali najveći izazov ostaje provedba u praksi.

stečene izvršenjem krivičnog djela 1. jula 2010. godine stvoren pravni okvir za efikasno sprovođenje finansijskih istraga, te su postignuti određeni rezultati u oduzimanju imovine, međutim, isti je u praksi, pokazao određene nedostatke koji su doveli do donošenja novog Zakona o oduzimanju imovine koja je proistekla izvršenjem krivičnog djela Republike Srpske, o čemu će biti riječi u nastavku ovog rada.

1. MEĐUNARODNOPRAVNI DOKUMENTI I ODUZIMANJE IMOVINE KOJA JE PROISTEKLA IZVRŠENJEM KRIVIČNOG DJELA

Različita zakonska rješenja iz oblasti krivičnoprocesnog i krivičnomaterijalnog prava i uopšte različita rješenja u uporednopravnom pozitivnom zakodavstvu, ne dozvoljavaju efikasnu borbu protiv najtežih oblika kriminaliteta, pa samim tim i efikasno otkrivanje i oduzimanje nelegalno stečene imovine. Polazeći od ovog, međunarodna zajednica je kroz univerzalnu i regionalnu saradnju, inicirala usvajanje niza konvencija, deklaracija, preporuka, odluka, te zaključaka koji regulišu oblast organizovanog kriminaliteta, pranja novca, finansiranja terorizma, kontrole sumnjivih novčanih transakcija, utvrđivanje porijekla imovine, privremeno i trajno oduzimanje, upravljanje oduzetom imovinom, kao i međunarodnu saradnju u otkrivanju i oduzimanju nelegalno stečene imovine (Huremagić, 2013:231-236). Većinu tih dokumenta Bosna i Hercegovina je ratifikovala (ili ima obavezu njihove ratifikacije u cilju pristupanja Evropskoj uniji).

Najvažnije konvencije u oblasti oduzimanja imovisnke koristi pribavljene krivičnim djelom su:

1) Konvencija UN protiv nezakonitog prometa opojnih droga i psihotropnih supstanci iz 1988. godine, poznatija kao Bečka Konvencija; [6]
2) Konvencija Savjeta Evrope o pranju, traganju, privremenom oduzimanju i oduzimanju prihoda stečenih krivičnim djelom, poznatija kao Strazburška konvencija;[7]

[6] Konvencija protiv nezakonitog prometa opojnih droga i psihotropnih supstanci (United Nation Convention against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psyhotropic Substances, Beč, 20.12.1988. godine, stupila na snagu 11.11.1990. godine, Bosna i Hercegovina je članica temeljem sukcesije, tekst objavljen, Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori, broj 14/1990). Strane potpisnice ove konvencije svjesne su da nezakonit promet donosi veliku finansijsku dobit i nezakonito bogastvo koje omogućava transnacionalnim organizacijama kriminalaca da uđu u strukture vlasti, negativnog poslovnog i finansijskog svijeta i društva na svim nivoima i da ih „kvare“ i korumpiraju. Oduzimanjem nezakonite dobiti bili bi uklonjeni glavni podsticaji za takve djelatnosti. Ova konvencija jeste prvi međunarodni dokument koji uređuje pitanje pranja novca i vezu sa nezakotom dobiti.

[7] Konvencija o pranju, traganju, privremenom oduzimanju i oduzimanju prihoda stečenih krivičnim djelom (Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime, Strazbourg, 8.11.1990. godine, stupila na snagu 1.09.1993. godine, stupila na snagu u odnosu na Bosnu i Hercegovinu 1.07.2004. godine, objava Službeni glasnik Bosne i Hercegovine - Međunarodni ugovori, broj 04/2006). Ovom konvencijom ukazuje se na potrebu objedinjavanja napora u borbi protiv organizovanog i ostalih oblika kriminala: kroz vođenje zajedničke kaznene politike, korišćenje savremenih metoda na međunarodnom nivou u borbi protiv teških krivičnih djela, lišavanje učinilaca krivičnih djela nelegalno stečenih prihoda i uspostavljanje efikasnog sistema međunarodne sardanje. U kovenciji je sadržana obaveza za banke i finansijske organizacije da prijave sve sumnjive transakcije te se uvodi mogućnost primjene posebnih istražnih radnji i tehnika za identifikovanje prihoda i ulaženje u trag i prikupljanje dokaza, pretresa, privremene i trajne zapljene.

3) Građanskopravna konvencija o korupciji Savjeta Evrope, usvojena u Strazburu 04.11.1999. godine.[8] Ova konvencija propisuje odgovornost države potpisnice za pružanje nadoknade onima koji su pretrpjeli štetu zbog korupcije javnih službenika;[9]
4) Konvencija UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminaliteta, usvojena u Palermu 15.11.2000. godine[10] sa dopunskim protokolima,[11] poznatija kao Palermo konvencija.
5) Kovencija UN protiv korupcije, usvojena u Njujorku 31. oktobra 2003. godine, poznatija kao Njujorška konvencija;[12]
6) Konvencija o pranju, traženju, privremenom oduzimanju i oduzimanju imovinske koristi stečene izvršenjem krivičnog djela i o finansiranju terorizma, poznatija kao

[8] Građanskopravna konvencija protiv korupcije (Civil Law Convention on Corruption, Strazbourg, 4.11.1999. godine, stupila na snagu 1.11.2003. godine, stupila na snagu u odnosu na Bosnu i Hercegovinu 1.11.2003. godine; objava Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, broj 36/2001).

[9] Dodatni protokol na krivičnopravnu konvenciju Vijeća Evrope protiv korupcije (Additional Protocola to Criminal Law Convention of Council of Europe on Corruption, Strazbourg, 15.05.2003. godine. Stupio na snagu za Bosnu i Hercegovinu 1.01.2012. godine).

[10] Konvencija Ujedinjenih naroda protiv transnacionalnog organiziranog kriminala (Convention against Transnational Organized Crime, Palermo, od 15.11.2000. godine, stupila na snagu u međunarodnom i unutrašnjem smislu 29.09.2003. godine, objavljena - Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, broj 03/2002). Svrha ove konvencije je da se na efikasniji način unaprijedi saradnja u borbi protiv organizovanog transnacionalnog kriminaliteta.

[11] Protokol protiv krijumčarenja migranata kopnenim, morskim i vazdušnim putem kojim se dopunjuje Konvencija UN protiv transnacionalnog organiziranog kriminala (Protocol against the Smuggling of Migrants by Land, Sea and Air, supplementing the UN Convention against Transnational Organized Crime, stupio na snagu u međunarodnom i unutrašnjem smislu 28.01.2004. godine, objavljen - Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, broj 03/2002); *Protokol o sprječavanju, zaustavljanju i kažnjavanju trgovine ljudima, naročito ženama i djecom, kojim se dopunjuje Konvencija UN protiv transnacionalnog organiziranog kriminala* (Protocol to Prevent, Supper and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, supplementing the UN Convention against Transnational Organized Crime, stupio na snagu u međunarodnom i unutrašnjem smislu 25.12.2003. godine, objavljen - Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, broj 03/2002).

[12] Konvencija UN-a protiv korupcije (UNCAC), usvojena je 31. oktobra 2003. godine na Generalnoj skupštini UN-a, rezolucijom broj 58/4 i predstavlja globalni odgovor na korupciju. To je prvi globalni pravni instrument o korupciji koji sadrži mjere za prevenciju, kriminalizaciju i međunarodnu saradnju. Konvencija pojednostavljuje međunarodnu saradnju po pitanju kontrole i sankcioniranja korupcije. Konvencijom je obuhvaćena obavezna kriminalizacija pranja novca iz korupcijskih krivičnih djela i mjere prevencije pranja novca, oduzimanja imovinske koristi iz korupcijskih krivičnih djela sa mogućnošću obrnutog tereta dokazivanja, kao i podjela oduzete imovinske koristi između država. Novina u ovoj konvenciji jeste mogućnost da se u nacionalnim zakonodavstvima zemalja potpisnica uvede krivično djelo „nezakonito bogaćenje". Konvencija je potpisana 9. decembra 2003. godine u Meridi (Meksiko) i od tada se ovaj dan obilježava kao Međunarodni dan borbe protiv korupcije. Ovaj najznačajniji međunarodno-pravni instrument za borbu protiv korupcije BiH je potpisala 16.09.2005. godine, a Predsjedništvo Bosne i Hercegovine donijelo je na 89. redovnoj sjednici odluku o ratifikaciji UNCAC-a dana 27.03.2006. godine.

Varšavska konvencija[13].

U vezi sa pomenutom problematikom na nivou Evropske unije donesene su sljedeće direktive:

1) Direktiva broj 91/308/EC o sprečavanju upotrebe finansijskog sistema za pranje novca iz 1991. godine;[14]
2) Direktiva broj 2001/97/EC iz 2001. godine o dopuni Direktive broj 91/308/EC;[15]
3) Direktiva broj 2005/60/EC o sprečavanju upotrebe finansijskog sistema za pranje novca i finansiranje terorizma iz 2005. godine;[16]
4) Direktiva 2006/70/EZ[17] koja utvrđuje mjere za sprovođenje Direktive 2005/60/EC.

Pored navedenih, donesen je čitav niz drugih dokumenata koji se direktno ili indirektno odnose na oduzimanje imovine stečene izvršenjem krivičnih djela, a neki od njih su:

1) Okvirna odluka Savjeta Evrope od 26. juna 2001. godine o pranju novca, identifikaciji, pronalaženju, zamrzavanju, privremenom oduzimanju i oduzimanju sredstava i prihoda stečenog krivičnim djelom (2001/500/JHA);[18]
2) Okvirna odluka o izvršenju naredbi o zamrzavanju imovine ili dokaza unutar

[13] Konvencija Vijeća Evrope o pranju, traganju, privremenom oduzimanju i oduzimanju prihoda stečenih krivičnim djelom i finansiranjem terorizma (Council of Europe Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime and on Financing of Terrorism, Varšava 16.05.2005. godine, stupila na snagu 01.05.2008. godine, u odnosu na Bosnu i Hercegovinu stupila je na snagu 1.05.2008. godine, objava Službeni glasnik Bosne i Hercegovine - Međunarodni ugovori, broj 14/2007). Varšavska Konvencija uzima u obzir do tada usvojene međunarodne dokumente u ovoj oblasti i definiše niz pojmova: prihod, imovinu, sredstva, konfiskaciju, zamrzavanje, zapljenu, finansijsko-obavještajne jedinice, predikatna krivična djela, finansiranje terorizma kao i mjere koje treba usvojiti na nacionalnom nivou država potpisnica.

[14] Council Directive 91/308/EEC of 10 June 1991 on prevention of the use of the financial system for the purpose of money laundering. Dostupno na: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:31991 L0308, 1.09.2017.

[15] 2001/97/EC of the European Parliament and of the Council of 4 December 2001 amending Council Directive 91/308/EEC on prevention of the use of the financial system for the purpose of money laundering - Commission Declaration. Dostupno na: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3 A32001L0097, 1.09.2017.

[16] Directive 2005/60/EC OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 26 October 2005 on the prevention of the use of the financial system for the purpose of money laundering and terrorist financing. Dostupno na: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2005:309:0015:0036: EN:PDF, 1.09.2017.

[17] Commission Directive 2006/70/EC of 1 August 2006 laying down implementing measures for Directive 2005/60/EC of the European Parliament and of the Council as regards the definition of politically exposed person and the technical criteria for simplified customer due diligence procedures and for exemption on grounds of a financial activity conducted on an occasional or very limited basis. Dostupno na: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32006L0070, 1.09.2017.

[18] 2001/500/JHA: Council Framework Decision of 26 June 2001 on money laundering, the identification, tracing, freezing, seizing and confiscation of instrumentalities and the proceeds of crime. Dostupno na: https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/525162bd-5439-4443-a4af-aa440a3508a5, 1.09.2017.

EU usvojena je 22. jula 2003. godine;[19]
3) Okvirna odluka o primjeni principa međusobnog priznavanja naredbi o trajnom oduzimanju nadopunjuje prethodnu odluku, reguliše izdavanje naredbe o oduzimanju drugoj državi na automatsko izvršenje;
4) Okvirna odluka Savjeta Evrope od 24. februara 2005. godine;[20]
5) Okvirna odluka Savjeta Evrope od 6. septembra 2006. godine o primjeni načela uzajamnog priznavanja naloga o konfiskaciji;[21]
6) Okvirna odluka Vijeća Evropske Unije koja uređuje saradanju između tijela za finansijske istrage (*Asset Recovery Offices*) u području praćenja i identifikacije imovinske koristi i druge imovine pribavljene krivičnim djelom;[22]
7) Preporuka Savjeta Evrope o istovremenim istragama odnosi se na unapređenje istražnih metoda u borbi protiv organizovanog kriminala, istovremene istrage krijumčarenja drogom kriminalnih organizacija i njihovih finansija, od samog početka svake nezakonite aktivnosti organizacije i na utvrđivanje finansija i imovine koju posjeduje organizacija (Govedarica, 2013:29-48).

2. NOVI ZAKON O ODUZIMANJU IMOVINE KOJA JE PROISTEKLA IZVRŠENJEM KRIVIČNOG DJELA U REPUBLICI SRPSKOJ - RAZLOZI ZA NJEGOVO DONOŠENJE

Zakon o oduzimanju imovine stečene izvršenjem krivičnog djela Republike Srpske je bio u primjeni od 2010. godine, sve do ove godine, s tim da nije mijenjan niti dopunjavan od dana donošenja.

Potreba za izmjenama i dopunama ovog zakona, odnosno potreba za donošenjem novog zakona pojavila se radi usklađivanja odredaba ovog zakona sa odredbama novog Krivičnog zakonika Republike Srpske koji je u primjeni od jula 2017. godine, a kojim su značajno izmijenjena bića pojedinih krivičnih djela, nazivi krivičnih djela, te drugačije grupisana krivična djela, uvedene su nove grupe krivičnih djela i izmijenjen redosljed članova zakona u odnosu na ranija zakonska rješenja, čime se ukazala potreba za propisavanjem ovih krivičnih djela u ovom članu Zakona (član 2. Zakona o oduzimanju imovine koja je proistekla izvršenjem krivičnog djela Republike Srpske).

[19] Council Framework Decision 2003/577/JHA of 22 July 2003 on the execution in the European Union of orders freezing property or evidence. Dostupno na: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri= CELEX%3A 32003F0577, 1.09.2017.
[20] Council Framework Decision 2005/212/JHA of 24 February 2005 on Confiscation of Crime Related Proceeds, Instrumentalities and Property. Dostupno na: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri= OJ:L:2005:068:0049:0051:en:PDF, 1.09.2017.
[21] Council Framework Decision 2006/783/JHA of 6 October 2006 on the application of the principle of mutual recognition to confiscation orders. Dostupno na: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri= LEGISSUM:l33202, 1.09.2017.
[22] COUNCIL DECISION 2007/845/JHA of 6 December 2007 concerning cooperation between Asset Recovery Offices of the Member States in the field of tracing and identification of proceeds from, or other property related to, crime. Dostupno na: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2007 :332:0103:0105: EN:PDF, 1.09.2017.

Takođe, odredbe ovog novog zakona su usklađene sa odredbama Direktive 2014/42/EU Evropskog parlamenta i Savjeta od 3. aprila 2014. godine o zamrzavanju i oduzimanju predmeta i imovinske koristi ostvarene krivičnim djelima u Evropskoj uniji. Shodno navedenom, usvajanje novog zakona je u skladu sa Preporukama i operativnim zaključcima Evropske komisije, sa prvog i drugog Pododbora za pravdu, slobodu i bezbjednost i preporukama, shodno Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju između Evropske unije i Bosne i Hercegovine, i to preporukama za borbu protiv organizovanog kriminala i reforme policije, radi propisivanja minimalnih standarda za oduzimanje imovine kroz zakonodavstvo u cijeloj Bosni i Hercegovini.

Takođe, usvajanje ovog novog zakona je u skladu sa Reformskom agendom Bosne i Hercegovine za period 2014–2018. godine, koja se zasniva na čvršćim pravnim i institucionalnim okvirima koji regulišu oduzimanje imovine.

Pored navedenog, osnovni cilj donošenja novog zakona je da se na sveobuhvatan, precizan i jednostavan način urede pravila postupka unutar kojeg će se moći efikasno otkriti, osigurati i po potrebi, privremeno ili trajno oduzeti imovina koja je proistekla izvršenjem krivičnog djela, propisanih važećim zakonodavstvom u Republici Srpskoj.

Takođe, ovim zakonom je detaljno propisan postupak za donošenje rješenja o privremenom i trajnom oduzimanju imovine, kao i donošenje rješenja o određivanju nekih od propisanih mjera obezbjeđenja ovim zakonom, na način da se mogu izreći kada sud ocijeni da će se time osigurati trajno oduzimanje imovine, kada se za to ostvare propisani uslovi. Naime, cilj propisivanja ovih mjera obezbjeđenja jeste da se efikasnije sprovede postupak, brže spriječi svako prenošenje i otuđenje imovine koja je proistekla izvršenjem krivičnog djela, naročito kod hartija od vrijednosti. Oduzimanje imovine je relevantan međunarodni standard kojim se osiguravaju adekvatne zakonske i institucionalne pretpostavke za efikasno otkrivanje i onemogućavanje korištenja imovine za koju se sumnja da je proistekla izvršenjem krivičnih djela (čl. 15-48. Zakona o oduzimanju imovine koja je proistekla izvršenjem krivičnog djela Republike Srpske).

Pored navedenog, cilj zakona je i da se uspostave efikasniji mehanizmi za upravljanje imovinom koja je privremeno ili trajno oduzeta. Na ovaj način se otklanjaju brojne prepreke sa kojima su se u svom radu susretali pripadnici Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske i pravosudnih institucija u Republici Srpskoj, te Agencija za upravljanje oduzetom imovinom kada je riječ o efikasnom sprovođenju odredaba Krivičnog zakona-ika Republike Srpske i drugih propisa koji jasno propisuju da niko ne može zadržati imovinu proisteklu izvršenjem krivičnog djela koja je u nesrazmjeri sa zakonito stečenom imovinom. Uočeni nedostaci se najprije tiču činjenice da ranije važeće zakonodavstvo nije omogućavalo vođenje postupka za oduzimanje imovine pribavljene krivičnim djelom u situacijama i okolnostima koje su povezane sa tzv. „negativnim procesnim pretpostavkama“ (smrt ili nedostupnost lica, te lica koje nije sposobno da učestvuje u postupku zbog nastupanja duševne bolesti), iako ranije važeće zakonodavstvo predviđa da niko ne može zadržati protivpravno stečenu imovinu. Propisivanjem postupka kojim se otklanjaju ove prepreke se, između ostalog, dostižu i međunarodni standardi u zakonskom normiranju materije oduzimanja imovine koja je proistekla izvršenjem krivičnog djela (čl. 30-35. Zakona o oduzimanju imovine koja je proistekla izvršenjem krivičnog djela Republike Srpske).

Odredbe ranije važećeg Zakona koje su se odnosile na izvršenje sudskih odluka koje sadrže mjeru oduzimanja i upravljanja oduzetom imovinom, u značajnoj mjeri nisu bile uređene, što je dovodilo do izuzetno malog broja izvršenih odluka sudova kojima je određeno oduzimanje imovine. Na ovaj način, institucije za sprovođenje zakona u cijelosti nisu mogle pokazati potrebnu efikasnost u svom radu, što je značajno uticalo na stepen povjerenja građana u sistem koji treba da obezbijedi jednakost svih pred zakonom.

Novi Zakon je kreiran kao lex specialis, kojim se otklanjaju sve normativne prepreke za primjenu instituta oduzimanja imovine koja je proistekla izvršenjem krivičnog djela, u praksi, odnosno kojim bi se trebali stvoriti svi neophodni uslovi potrebni za efikasno utvrđivanje, privremeno i trajno oduzimanje i upravljanje takvom imovinom. Imajući u vidu navedeno, bilo je potrebno izvršiti odgovarajuće izmjene i dopune važećeg zakona, usvajanjem novog zakona u cijelosti, što je i urađeno. I na kraju, sve navedeno je bilo potrebno iz razloga što su finansijske istrage i oduzimanje imovine postavljene kao prioritet, koji posebnu pažnju daje ovim vidovima borbe protiv kriminala radi svrsishodnog načina kažnjavanja učinilaca krivičnih djela.[23]

U Republici Srpskoj je donošenjem Zakona o oduzimanju imovine koja je proistekla izvršenjem krivičnog djela koji je stupio na snagu 01.08.2018. godine[24] stvoren pravni okvir za još efikasnije sprovođenje finansijskih istraga i oduzimanje nelegalno stečene imovine.[25] Stupanjem na snagu ovog zakona prestao je da važi Zakon o oduzimanju imovine stečene izvršenjem krivičnog djela iz 2010. godine.

Novi Zakon o oduzimanju imovine koja je proistekla izvršenjem krivičnog djela Republike Srpske se sastoji iz nekoliko cjelina. Prva cjelina sadrži osnovne odredbe (osnovni principi zakona, stranke i pojmovi). Druga cjelina se odnosi na organe koji učestvuju u sprovođenju samog zakona (javno tužilaštvo, sud, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske, Agencija zaupravljanje oduzetom imovinom). Treća cjelina obuhvata postupak za oduzimanje imovine (finansijska istraga, privremeno oduzimanje imovine, privremene mjere obezbjeđenja oduzimanja imovine koja je proistekla izvršenjem krivičnog djela, poseban postupak za oduzimanje imovine, trajno oduzimanje imovine), dok se četvrta cjelina odnosi na upravljanje oduzetom imovinom (postupak upravljanja imovinom, upravljanje privremeno oduzetom imovinom, upravljanje trajno oduzetom imovinom). Peta cjelina se odnosi na međunarodnu saradnju (osnovi za međunarodnu saradnju, postupak po molbi za međunarodnu

---

[23] U cilju sveobuhvatnijeg i efikasnijeg normiranja postupka oduzimanja imovine koja je proistekla izvršenjem krivičnog djela, radna grupa je prilikom izrade Prijedloga zakona konsultovala i usvojena rješenja iz zemalja u regionu iz ove oblasti, a sve da bi se obezbijedilo oduzimanje imovine koja je proistekla izvršenjem krivičnog djela. Članovi radne grupe predložili su i usvojili da se promijeni i naziv zakona, na način da će on glasiti Zakon o oduzimanju imovine koja je proistekla izvršenjem krivičnog djela. Navedena izmjena naziva zakona proistekla je usljed sveobuhvatnijeg, preciznijeg uređivanja pravila postupka kada se primjenjuju odredbe ovog zakona ne samo u slučaju oduzimanja imovine koja je stečena izvršenjem krivičnog djela, nego i u slučaju oduzimanja imovine koja je proistekla izvršenjem krivičnog djela, čime se proširuje primjena ovog zakona.

[24] Zakon o oduzimanju imovine koja je proistekla izvršenjem krivičnog djela Republike Srpske, (Službeni glasnik Republike Srpske*,* broj 65/2018).

[25] Vidjeti: Zakon o oduzimanju nezakonito stečene imovine krivičnom djelom Federacije Bosne i Hercegovine, *Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine,* broj 71/2014 i Zakon o oduzimanju nezakonito stečene imovine, *Službeni glasnik Brčko distrikta Bosne i Hercegovine*, broj 29/2016. Na nivou Bosne i Hercegovine nije donesen Zakon o oduzimanju imovine stečene izvršenjem krivičnog djela.

saradnju). Na kraju zakona se nalaze prelazne i završne odredbe (donošenje podzakonskih akata, prestanak važenja zakna i stupanje na pravnu snagu).

Sama primjena novog Zakona pretpostavlja i ispunjenje odgovarajućih materijalnih i formalnih uslova. Naime, osnovna pretpostavka za primjenu ovog Zakona jeste izvršenje određenih krivičnih djela propisanih Krivičnim zakonikom Republike Srpske[26] i to onih koja su navedena u članu 2. stav 1. Zakona o oduzimanju imovine koja je proistekla izvršenjem krivičnog djela Republike Srpske, dok je za neka krivična djela primjena navedenog zakona uslovljena i visinom pribavljene imovinske koristi (član 2. stav 2).[27] Kao materijalni uslov pojavljuje se i imovina, i tu treba razumjeti kako sam pojam imovine, tako i lica koja poseduju tu imovinu (član 4. Zakona o oduzimanju imovine koja je proistekla izvršenjem krivičnog djela Republike Srpske).

Finansijska istraga pokreće se protiv vlasnika imovine u onim slučajevima kada postoje osnovi sumnje da on ima imovinu proisteklu izvršenjem krivičnog djela. U istrazi se prikupljaju dokazi o imovini i zakonitim prihodima koje je vlasnik imovine stekao, načinu i troškovima života vlasnika imovine, dokazi o imovini koju je naslijedio pravni sljedbenik, odnosno dokazi o imovini i naknadi za koju je imovina prenesena na treće lice. Javni tužilac će završiti istragu kada utvrdi da je stanje stvari dovoljno razriješeno podnošenjem zahtjeva za trajno oduzimanje imovine ili će svojom naredbom obustaviti istragu ako ne utvrdi da postoje uslovi za podnošenje zahtjeva za trajno oduzimanje imovine. U članu 11. Zakona o oduzimanju imovine koja je proistekla izvršenjem krivičnog djela Republike Srpske propisano je da se finansijska istraga pokreće naredbom javnog tužioca, da finansijskom istragom rukovodi javni tužilac, a da na zahtjev javnog tužioca ili po službenoj dužnosti, a pod nadzorom javnog tužioca, dokaze iz člana 9. stav 2. ovog zakona prikuplja Jedinica (Odjeljenje za finansijske istrage i pranje novca Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske) (Simović, Simović, 2013:77-96).[28]

U skladu sa odredbom člana 15. Zakona o oduzimanju imovine koja je proistekla izvršenjem krivičnog djela Republike Srpske, a kada postoji opasnost da bi kasnije oduzimanje imovine proistekle izvršenjem krivičnog djela bilo otežano ili onemogućeno, javni tužilac može podnijeti sudu zahtjev za privremeno oduzimanje imovine (čl. 15-21. Zakona o oduzimanju imovine koja je proistekla izvršenjem krivičnog djela Republike Srpske).[29] Nakon potvrđivanja optužnice, a najkasnije u roku od godinu

[26] Krivični zakonik Republike Srpske, *Službeni glasnik Republike Srpske*, broj 64/2017.

[27] Odredbe ovog zakona primjenjuju se i za druga krivična djela propisana Krivičnim zakonikom Republike Srpske ako imovinska korist, odnosno vrijednost predmeta koji su upotrijebljeni ili su bili namijenjeni za izvršenje ili su nastali izvršenjem krivičnog djela, prelazi iznos od 50.000,00 konvertibilnih maraka.

[28] Državni propisi koji definišu ovu oblast jesu Krivični zakon BiH, Zakon o kriivčnom postupku BiH, Zakon BiH o izvršenju krivičnih sankcija, pritvora i drugih mjera i Zakon o izvršnom postupku BiH pred Sudom BiH.

[29] U praksi se često koriste termini: blokirana imovina, privremeno i trajno oduzeta imovina, konfiskovana imovina, zamrznuta ili zaplijenjena imovina i sl. Bez detaljnijeg ulaženja u analizu svih ovih izraza i da li je njihova upotreba opravdana i u kom kontekstu, s obzirom da bi to prevazišlo okvire ovog rada, neophodno je istaći da Zakon o oduzimanju imovine stečene izvršenjem krivičnog djela Republike Srpkse poznaje samo termine *privremeno i trajno oduzete imovine*, dok se, u praksi, koristi i termin *blokirana imovina* koji podrazumijeva imovinu blokiranu na osnovu člana 138. Zakona o krivičnom postupku Republike Srpske.

dana po pravnosnažnom okončanju krivičnog postupka, javni tužilac podnosi sudu zahtjev za trajno oduzimanje imovine stečene izvršenjem krivičnog djela (čl. 36-48. Zakona o oduzimanju imovine koja je proistekla izvršenjem krivičnog djela Republike Srpske). Navedene mjere traju do okončanja krivičnog postupka i utvrđivanja svih potrebnih činjenica.[30]

Oduzetom imovinom upravlja Agencija za upravljanje oduzetom imovinom u skladu sa Zakonom o oduzimanju imovine koja je proistekla izvršenjem krivičnog djela i podzakonskim aktima donesem na osnovu ovog zakona (čl. 47-69. Zakona o oduzimanju imovine koja je proistekla izvršenjem krivičnog djela Republike Srpske).

Finansijske istrage se sprovode paralelno sa krivičnim istragama, a u skladu sa odredbama ovog Zakona. Osnovni cilj finansijske istrage je utvrditi imovinu, zatim privremeno, a potom i trajno oduzeti imovinu, ali i sve prihode stečene navedenim krivičnim djelom. Svrha postupanja u finansijskim istragama je prvenstveno eliminisanje štete po javni interes nastale nakon izvršenja krivičnih djela, a potom i sprečavanje da nezakoniti prihodi uđu u legalne ekonomske tokove, te onemogućavanje da ti prihodi postanu sredstva za vršenje novih krivičnih djela (naročito jer finansijska istraga omogućava da se dođe do samog vrha organizovanih kriminalnih grupa i što učvršćuje vladavinu zakona i jednakost svih pred zakonom). Djelotvornost finansijskih istraga je upravo u činjenici da se oduzima imovina proistekla izvršenjem krivičnog djela i suzbija kriminalitet, a prije svega organizovani, što doprinosi značajnijem osjećaju sigurnosti i bezbjednosti kod građana. Takođe, djelotvornost vođenja finansijskih istraga i oduzimanja nelegalno stečene imovine ogleda se i u tome da one omogućavaju ponovno uspostavljanje povrijeđenog pravnog poretka (Šuškić, 2013:163-183).[31]

3. ANALIZA PRIMJENE RANIJE VAŽEĆEG ZAKONA O ODUZIMANJU IMOVINE STEČENE IZVRŠENJEM KRIVIČNOG DJELA U REPUBLICI SRPSKOJ U PERIODU 2010-2017

Na osnovu ranije važećeg Zakona o oduzimanju imovine stečene izvršenjem krivičnog djela u Republici Srpskoj, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske svojim Pravilnikom o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji radnih mjesta u Ministarstvu unutrašnjih poslova Republike Srpske utvrdilo je organizacionu jedinicu iz člana 6. Zakona o oduzimanju imovine koja je proistekla izvršenjem krivičnog djela, te je tako i formirano Odjeljenje za finansijske istrage i pranje novca. Odjeljenje je sistematizovano u okviru Uprave kriminalističke policije, Jedinice za privredni kriminalitet, te je jedino nadležno da sprovodi finansijske istrage na teritoriji Republike Srpske.

[30] Nakon potvrđivanja optužnice, a najkasnije u roku od godinu dana po pravnosnažnom okončanju krivičnog postupka, tužilac podnosi zahtjev za trajno oduzimanje imovine stečene izvršenjem krivičnog djela.

[31] Jedan od bitnih elemenata u procesu oduzimanja imovinske koristi stečene krivičnim djelom jeste finansijska istraga. Dakle, jedan od ciljeva regionalnog nivoa jeste „jačanje kapaciteta policije u borbi protiv teških krivičnih djela u Jugoistočnoj Evropi“, koje ujedno predstavljaju i jačanje kapaciteta za finansijske istrage koje imaju za cilj oduzimanje prihoda stečenog krivičnim djelom.

Tabela 1: Tabelarni prikaz rezultata u oduzimanju imovine koja je proistekla izvršenjem krivičnog djela u Republici Srpskoj u periodu 2010-2017. godine[32]

r.b.	FINANSIJSKE ISTRAGE I OTKRIVANJE IMOVINE STEČENE IZVRŠENJEM KD	2017	2016	2015	2014	2013	2012	KRAJ 2010 2011	UKUPNO
1.	Broj finansijskih istraga idrugih izvještaja	90	75	79	81	59	37	19	**443**
2.	Broj finansijskih i dr. izvještaja (izv. o kd)	10	13	**46**	**37**	24	21	14	**165**
3.	Broj dopuna finansijskih i dr. izvješt. (izv. o kd)	1	4	4	3	12	3	2	**33**
4.	Broj provjeravanih lica	106	105	148	263	467	138	154	**1381**
5.	Vrijednost blokirane imovine	110.900,00	9.574.000,00	0	3.086.600,00	7.000.000,00	12.538.885,50	24.667.883,85	**56.978.269,35**
6.	Vrijednost privremeno oduzete imovine	30.000,00	0	1.114.912,29	2.410.882,00	269.000,00	19.314.970,12	0	**23.109.794.39**
7.	Vrijednost trajno oduzete imovine	850.000,00	0	0	14.328.296,18	379.783,62	500.000,00	0	**16.058.079,72**

Od momenta početka primjene Zakona o oduzimanju imovine stečene izvršenjem krivičnog djela u Republici Srpskoj, odnosno od oktobra 2010. godine postignuti su određeni rezultati u oduzimanju imovine pribavljene krivičnim djelom, pa je prema statističkim podacima Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske od oktobra 2010. godine do kraja 2017. godine, ukupan broj predmeta u kojima su vršene finansijske provjere na teritoriji Republike Srpske 443 (sa ili bez naredbe o pokretanju finansijske istrage), i to prema ukupno 1.381 licu. Ukupna vrijednost blokirane imovine je 56.978.269,35 KM, dok je ukupna vrijednost privremeno oduzete imovine 23.109.794,39 KM, a ukupna vrijednost trajno oduzete imovine je 16.058.079,72 konvertibilnih maraka (Tabela 1).[33]

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Iz svega navedenog može se zaključiti da stručna i opšta javnost u Bosni i Hercegovini, ali i šire, u novije vrijeme prihvata snažnu argumentaciju zagovornika ovog koncepta prema kojima je oduzimanje imovine koja je proistekla izvršenjem krivičnih

[32] Podaci Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske.

[33] Proteklih osam godina nadležni sudovi su pravobranilaštvima Bosne i Hercegovine, Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske dostavili 106 presuda kojima se nalaže oduzimanje nelegalno stečene imovine u vrijednosti 36 miliona KM (24 presude Pravobranilaštvu Bosne i Hercegovine, pravobranilaštvu Republike Srpske 36 presuda i pravobranilaštvu Federacije Bosne i Hercegovine 46 presuda). Poražavajuće je da su izvršena samo dva naloga po kojima je oduzeta i prodata imovina u ukupnoj vrijednosti od 741.500,00 KM.

djela izuzetno efikasno sredstvo u borbi protiv kriminaliteta, posebno onog nazvanog organizovani, odnosno privredni kriminalitet. Suštinu instituta oduzimanja imovine koja je proistekla izvršenjem krivičnog djela predstavlja obaveza da oni koji su osuđeni za izvršenje teških krivičnih djela moraju da dokažu da je imovina koju posjeduju stečena legalnim putem. U suprotnom, država stiče pravo i obavezu da im takvu imovinu oduzme. U prvom redu se na taj način organizovane kriminalne grupe lišavaju finansijske osnove za vršenje novih krivičnih djela, zatim se sprečava legalizacija nezakonite dobiti i njeno ulaganje u legalne finansijske tokove, a samim tim štiti se privreda, finansijsko tržište i ekonomski razvoj. S obzirom na ovakav značaj oduzimanja imovine proistekle iz kriminalnih aktivnosti, ne treba čuditi činjenica što se ovoj problematici u posljednjih nekoliko decenija posvećuje tolika pažnja. Najbolji primjer jeste broj usvojenih međunarodnih pravnih akata i drugih preduzetih aktivnosti po ovom pitanju. Kada je riječ o njihovom nacionalnom karakteru, onda posebnu pažnju zaslužuje činjenica normiranja ove problematike posebnim zakonom i na taj način stvaranja normativne osnove za željeni stepen efikasnosti države u oduzimanju nezakonito stečene imovine.

Polazeći od toga, naš zakonodavac je 2010. godine donio Zakon o oduzimanju imovine stečene izvršenjem krivičnog djela Republike Srpske, kojim su po prvi put uređeni uslovi, postupak i organi nadležni za otkrivanje, oduzimanje i upravljanje takvom imovinom. Nepodijeljeno je mišljenje da su se u praktičnoj primjeni datog zakona pokazali dobri rezultati, čime su nedvosmisleno opravdani razlozi i za ustanovljavanje pomenutih specijalizovanih organa. Ostvareni rezultati u primjeni Zakona o oduzimanju imovine stečene izvršenjem krivičnog djela Republike Srpske govore o tome da su zakonodavna rješenja u Republici Srpskoj, po pitanju finansijskih istraga i pranja novca, odnosno oduzimanja imovine, u velikoj mjeri bila usaglašena sa međunarodnim standardima.

Međutim, Zakon o oduzimanju imovine stečene izvršenjem krivičnog djela Republike Srpske od 2010. godine nije mjenjan niti dopunjavan od dana donošenja, a u praksi je pokazao određene nedostatke koji su uticali na efikasnost oduzimanja imovine, što je doprinijelo donošenju novog Zakona o oduzimanju imovine koja je proistekla izvršenjem krivičnog djela Republike Srpske koji je stupio na snagu 01.08.2018. godine.

Na kraju ovog referata možemo zaključiti da na prostoru Republike Srpske postoje adekvatne zakonske pretpostavke, institucionalni kapaciteti, sudska, a prije svega tužilačka i policijska praksa i ostali uslovi kako bi se još efikasnije i snažnije mogla primjenjivati mjera oduzimanje imovinske koristi i imovine koja je prositekla izvršenjem krivičnog djela.

LITERATURA

1. Bubalović, T. (2008), „Novela Zakona o kaznenom postupku Bosne i Hercegovine od 17.6.2008“, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu,* Vol. 15, broj 2/2008, Zagreb, 1129-1157.

2. Govedarica, M. (2013), *Oduzimanje imovine stečene izvršenjem krivičnog djela (preventivni-represivni aspekt)*, Visoka škola unutrašnjih poslova Banja Luka.
3. Huremagić, R. (2013), „Oduzimanje imovinske koristi i finansijske istrage - aktuelna događanja na niovu Evropske unije“, *Oduzimanje imovine stečene krivičnim djelima u Bosni i Hercegovini – sadašnjost i izazovi za budućnost,* Banja Luka, Projekat „EU podrška provedbi zakona“, Visoka škola unutrašnjih poslova Banja Luka, 231-236.
4. Kosić, D. (2018), „Statistički pokazatelji oduzimanja imovine stečene izvršenjem krivičnog djela u krivičnom zakonodavstvu Republike Srpske“, *Ne nasilju - jedinstven društveni odgovor,* Treća međunarodna naučna konferencija Društvene devijacije, Centar modernih znanja Banja Luka, 509-523.
5. Sijerčić-Čolić, H. (2012), „Aktuelna pitanja krivičnog postupka u Bosni i Hercegovini (ustavnopravni, legislativni i praktični aspekti)“, *Aktuelna pitanja krivičnog zakonodavstva (normativni i praktični aspekt),* Zlatibor, Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, 288-316.
6. Simović, M. Simović, M. (2013), „Oduzimanje imovine pribavljene krivičnim djelom, sa posebnim osvrtom na odluke ustavnog suda Bosne i Hercegovine“, *Oduzimanje imovine stečene krivičnim djelima u Bosni i Hercegovini – sadašnjost i izazovi za budućnost,* Projekat „EU podrška provedbi zakona“, Visoka škola unutrašnjih poslova Banja Luka, 77-96.
7. Šuškić, I. (2013), „Oduzimanje imovine stečene krivičnim djelima u BiH“*, Oduzimanje imovine stečene krivičnim djelima u Bosni i Hercegovini – sadašnjost i izazovi za budućnost,* Banja Luka, Projekat „EU podrška provedbi zakona“, Visoka škola unutrašnjih poslova Banja Luka, 163-183.

Ostali izvori

1. Krivični zakonik Republike Srpske (*Službeni glasnik Republike Srpske,* broj 64/2017).
2. Zakon o oduzimanju imovine stečene izvršenjem krivičnog djela Republike Srpske (*Službeni glasnik Republike Srpske*, broj 12/2010).
3. Zakon o oduzimanju imovine koja je proistekla izvršenjem krivičnog djela Republike Srpske (*Službeni glasnik Republike Srpske*, broj 65/2018).
4. Zakon o oduzimanju nezakonito stečene imovine krivičnom djelom Federacije Bosne i Hercegovine (*Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine,* broj 71/2014).
5. Zakon o oduzimanju nezakonito stečene imovine, (*Službeni glasnik Brčko distrikta Bosne i Hercegovine*, broj 29/2016).
6. Konvencija protiv nezakonitog prometa opojnih droga i psihotropnih supstanci (*United Nation Convention against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psyhotropic Substances*, Beč, *Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori*, broj 14/1990).
7. Konvencija o pranju, traganju, privremenom oduzimanju i oduzimanju prihoda

stečenih krivičnim djelom (*Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime*, Strazbourg, *Službeni glasnik BiH - Međunarodni ugovori*, broj 04/2006).
8. Građanskopravna konvencija protiv korupcije (*Civil Law Convention on Corruption, Strazbourg, Službeni glasnik BiH,* broj 36/2001).
9. Dodatni protokol na krivičnopravnu konvenciju Vijeća Evrope protiv korupcije (*Additional Protocola to Criminal Law Convention of Council of Europe on Corruption, Strazbourg*, od 15.05.2003. godine).
10. Konvencija Ujedinjenih naroda protiv transnacionalnog organiziranog kriminala (*Convention against Transnational Organized Crime, Palermo*, *Službeni glasnik BiH,* broj 03/2002).
11. Protokol protiv krijumčarenja migranata kopnenim, morskim i vazdušnim putem kojim se dopunjuje Konvencija UN protiv transnacionalnog organiziranog kriminala (*Protocol against the Smuggling of Migrants by Land, Sea and Air, supplementing the UN Convention against Transnational Organized Crime*, *Službeni glasnik BiH,* broj 03/2002).
12. Protokol o sprječavanju, zaustavljanju i kažnjavanju trgovine ljudima, naročito ženama i djecom, kojim se dopunjuje Konvencija UN protiv transnacionalnog organiziranog kriminala (*Protocol to Prevent, Supper and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, supplementing the UN Convention against Transnational Organized Crime, Službeni glasnik BiH,* broj 03/2002).
13. Konvencija UN protiv korupcije (UNCAC) od 31. oktobra 2003. godine.
14. Konvencija Savjeta Evrope o pranju, traganju, privremenom oduzimanju i oduzimanju prihoda stečenih krivičnim djelom i finansiranjem terorizma (*Council of Europe Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime and on Financing of Terrorism,* Varšava, *Službeni glasnik BiH - Međunarodni ugovori,* broj 14/2007).
15. Council Directive 91/308/EEC of 10 June 1991 on prevention of the use of the financial system for the purpose of money laundering.
16. 2001/97/EC of the European Parliament and of the Council of 4 December 2001 amending Council Directive 91/308/EEC on prevention of the use of the financial system for the purpose of money laundering - Commission Declaration.
17. Directive 2005/60/EC OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 26 October 2005 on the prevention of the use of the financial system for the purpose of money laundering and terrorist financing.
18. Commission Directive 2006/70/EC of 1 August 2006 laying down implementing measures for Directive 2005/60/EC of the European Parliament and of the Council as regards the definition of politically exposed person and the technical criteria for simplified customer due diligence procedures and for exemption on grounds of a financial activity conducted on an occasional or very limited basis.
19. 2001/500/JHA: Council Framework Decision of 26 June 2001 on money laundering, the identification, tracing, freezing, seizing and confiscation of instrumentalities and the proceeds of crime.

20. Council Framework Decision 2003/577/JHA of 22 July 2003 on the execution in the European Union of orders freezing property or evidence.
21. Council Framework Decision 2005/212/JHA of 24 February 2005 on Confiscation of Crime Related Proceeds, Instrumentalities and Property.
22. Council Framework Decision 2006/783/JHA of 6 October 2006 on the application of the principle of mutual recognition to confiscation orders.
23. COUNCIL DECISION 2007/845/JHA of 6 December 2007 concerning cooperation between Asset Recovery Offices of the Member States in the field of tracing and identification of proceeds from, or other property related to, crime.

CONFISCATION OF PROPERTY ACCORDING TO THE LATEST LAW ON CONFISCATION OF ILLEGALLY ACQUIRED PROPERTY IN THE REPUBLIC OF SRPSKA

Since Bosnia and Herzegovina became a member of the United Nations in spring of 1992 until its becoming a member of the Council of Europe ten years later, and even afterwards, the legal system of Bosnia and Herzegovina has been faced with the need to change or upgrade the institutes from earlier times, as well as to actively accept the institutes that have not been known to this region till nowadays. Having implemented the institute of the confiscation of assets and proceeds of crime is necessary for an adequate repressive and preventive action against contemporary forms of crime. The main reason why the most serious forms of crime appear, grow and keep existing is the acquisition of assets. Financial investigations are being efficient due to a fact that proceeds of crime are being confiscated and crime, as one of the basic forms of threatening the security of the modern state, is being reduced. An individual financially profiting from a crime is being confiscated gained assets and potential perpetrators are being proved that they cannot retain proceeds of crime, which ensures stronger sense of security and safety of citizens. In addition, the effectiveness of conducting financial investigations and confiscation of proceeds of crime is also reflected in the fact that it enables the re-establishment of a violated legal system. In the Republic of Srpska, by having the Law on confiscation of proceeds of crime entered into force in 2010, a legal framework for the efficient conduct of financial investigations has been created and the law did not change until 2018. Since then, significant results have been achieved in confiscation of proceeds of crime. This will be further discusses in this paper.

KEY WORDS: crime, criminal offence, financial investigations, confiscation of proceeds of crime, security.

IMOVINA KAO ELEMENT INFRASTRUKTURE ORGANIZOVANIH KRIMINALNIH GRUPA[1]

Aleksandra Bulatović[2]

Kriminalni potencijal kriminalne strukture standardno se procenjuje na osnovu njene imovine, jer je cilj organizovanih kriminalnih grupa da ostvare, direktno ili indirektno, finansijsku ili drugu vrstu materijalne koristi. Zato je savremeno suprotstavljanje organizovanom kriminalitetu usmereno na uklanjanje plodova izvršenja krivičnog dela putem različitih modaliteta oduzimanja imovine. Autorka u tekstu argumentuje da ovaj pristup predstavlja ostvarenje delotvornog odvraćanja od kriminaliteta kao cilja politike kažnjavanja koje ovu politiku zasniva na razumevanju krajnjeg cilja bavljenja kriminalom, a to je sticanje imovinske koristi.

KLJUČNE REČI: Kriminalno preduzetništvo, organizovane kriminalne strukture, suzbijanje organizovanog kriminala, oduzimanje imovine, profit.

UVOD

Transformisanje fenomena organizovanog kriminala u pravcu njegovog usložnjavanja i širenja dometa uslovljava kompleksniju društvenu kontrolu.

Pošto kriminalno preduzetništvo (iako predstavlja oportunistički lukrativni poduhvat) nema pristup formalnoj, regularnoj ekonomiji i njenim institucijama koje pružaju takve usluge kao što je „start–up" kapital (kapital za početno investiranje), garantovanje imovinskih prava i rešavanje sporova, u stvaranju celovite kriminalne preduzetničke infrastrukture koja je neophodna za uspešno kriminalno preduzetništvo centralno se pozicionira uloga imovine kriminalnih struktura.[3]

Generalna skupština UN (u daljem tekstu skraćeo: UN) je u Palermu 15. novembra 2000. godine usvojila tekst Konvencije UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminaliteta (zbog čega se ona žovijalno naziva Palermo konvencija) uz dva protokola o trgovini ljudima i krijumčarenju migranata. Imovina se, u smislu člana 2

[1] Ovaj tekst je rezultat istraživanja u okviru projekta „Kriminal u Srbiji: fenomenologija, rizici i mogućnosti socijalne intervencije" (br. 47011), Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.

[2] Naučni saradnik na Institutu za filozofiju i društvenu teoriju Univerziteta u Beogradu, email: aleksandra.bulatovic@instifdt.bg.ac.rs

[3] Imovina se može definisati kao ukupna vrednost resursa, odnosno izvora potencijalne imovine kojima se raspolaže i koji se koriste u funkciji neke aktivnosti. Izraz „kriminalna imovina" je širokog obuhvata kojim se označava imovina kriminalnog porekla koja može biti razgraničenja na imovinu koja je sredstvo izvršenja krivičnog dela i imovinu stečenu krivičnim delom, odnosno, imovinsku korist ostvarenu kriminalnim aktivnostima.

ove konvencije, označava kao „stvari svake vrste, bilo materijalne ili nematerijalne, pokretne ili nepokretne, procenjive ili neprocenjive, kao i pravna dokumenta ili instrumente kojima se dokazuje pravo ili interes u odnosu na takve stvari”, a dobit od kriminala označava „imovinu koja je proistekla ili je ostvarena, direktno ili indirektno, izvršenjem krivičnog dela” (Službeni list SRJ, 2001). Palermo konvencija definiše organizovani kriminal na osnovu određivanja nekoliko pojmova koji ga sinergički opisuju, pa tako „zamrzavanje” ili „zaplena” označava privremenu zabranu prenosa, pretvaranja, raspolaganja ili premeštanja imovine ili privremeno čuvanje ili kontrolu imovine na osnovu naloga koji izda sud ili drugi nadležni organ, dok se izraz „konfiskacija” odnosi na oduzimanje, gde je primenjivo trajno lišavanje prava svojine na imovinu po nalogu suda ili drugog nadležnog organa. Na ovaj način se u Palermo konvenciji ističe da je cilj organizovanih kriminalnih grupa da ostvare, direktno ili indirektno, finansijsku ili drugu vrstu materijalne koristi.

1. METODOLOGIJA ODUZIMANJA IMOVINE KAO PRISTUP BORBI PROTIV ORGANIZOVANOG KRIMINALA: NASLEĐE ZAKONA ROGNONI–LA TORRE

Tipičan način pribavljanja imovinske koristi — prihodovanja od krivičnog dela, odnosno, kriminalnog sticanja, odnosi se na novac pribavljen izvršenjem krivičnog dela, na nezakonit način. Tako stečen novac je „vruć” i da bi mogao na regularan način da se koristi potrebno je prikriti njegovo poreklo. Na ovaj način se obezbeđuje integracija kriminalne imovine u legalne tokove.

Standardne metode u borbi protiv organizovanog kriminaliteta pokazale su se kao neefikasne, jer su ciljale samo najvidljivije i najranjivije pripadnike kriminalnih struktura koji čine njihovu najlakše zamenjivu komponentu i podrazumevaju voljno učešće građana koji se inače ponašaju u okvirima zakona, što ostavlja funkcionisanje nelegalnog tržišta u velikoj meri netaknutim (Beare, Naylor, 1999: 43). Zbog toga je u međunarodnim okvirima, tokom 80tih i 90ih godina XX veka, došlo do preusmeravanja pažnje na praćenje kretanja kriminalnog profita kroz složene šeme pranja novca koje su osmislili kriminalci (Stassens, 2000: 8). Tako su centralni elementi politike borbe protiv organizovanog kriminala postali sprečavanje pranja novca, ciljanje viših ešalona organizovanih kriminalnih struktura i nastojanje da se onemogući profitiranje od kriminala putem oduzimanja kriminalne imovinske koristi stečene izvršenjem krivičnog dela (zaplena i oduzimanje). Preteča zakona o oduzimanju imovine sticane kriminalom jeste antimafijaški zakon usvojen u Italiji 1982. godine poznat kao Rognoni–La Torre zakon. Stručne temelje ovog zakona je u velikoj meri dao savremeni uticajan teoretičar i političar Giuseppe „Pino“ Arlacchi, ali je u italijanskom Parlamanetu raspravljano o dva zakonska predloga: jedan zakonski nacrt predložio Pio La Torre, lider komunista u italijanskom parlamentu, a drugi Virginio Rognoni, tada aktuelni ministar iz demohrišćanske stranke. Ovi predlozi su naknadno objedinjeni u tekstu zakona koji je usvojen, pa je taj zakon po njima poznat kao Rognoni–La Torre zakon (Seindal, 1998: 66).

Cilj Rognoni–La Torre zakona je bio usmeren na dugoročnu promena ekonomskog ponašanja mafije. Taj zakon je bio usmeren kako na akteulne tokove novca tako i na akumulirano kriminalno bogatstvo kako bi se time odvratila mafija od preuzimanja kontrole nad poslovanjem legalnih privrednih subjekata i, istovremeno, onemogućilo dalje investiranje u kriminalno poslovanje. Zakonodavac je očekivao da će propisi usvojenog zakona primorati kriminalce da putem pasivnih investicija prebace nelegalno stečena sredstava u legalnu ekonomiju (Škulić, 2015: 612).

Do donošenja Rognoni–La Torre zakona italijansko zakonodavstvo je raspolagalo samo sa jednostavnom definicijom organizovanog kriminala zasnovanom na utvrđivanju postojanja tri elementa: udruživanju, organizovanoj strukturi i cilju da se vrše krivična dela.[4] Na osnovu ovog zakona dopunjen je član 416 italijanskog Krivičnog zakonika tako da definiše mafiju kao specifičan oblik organizovanog kriminala, navodeći da pripadnici mafijaške organizacije koriste zastrašivanje, podređivanje i zavet ćutanja (omerta) da bi činili krivična dela, direktno ili indirektno upravljali ili kontrolisali privredna preduzeća, funkcionisanje javnih koncesija i odobrenja ugovora o javnim radovima i javnim uslugama zarad ostvarivanja bilo nezakonitog profita ili drugih koristi za sebe ili druge (Bulatović, 2011: 279–290). Drugim rečima, ovim zakonom je aktivno članstvo u mafijaškoj organizaciji definisano kao krivično delo (Fraschini, Putaturo: 2013: 4). Osim drukčijeg definisanja bića krivičnog dela organizovanog kriminala, najvažniji i originalni elementi novog propisa bile su mere koje su se mogle preduzeti sa ciljem kontrole porekla imovine, uključujući i mere konfiskcije nezakonito stečenih dobara i obavezu pribavljanja dozvole za izvođenje javnih radova u svojstvu podizvođača (Jamieson, 1999: 28).

Suštinske inovacije Rognoni–La Torre zakona predstavljaju uvođenje novih inkriminicija — „mafijaška zavera" i „oduzimanje imovine stečene organizovanim kriminalom". Ovim zakonom je ukinuta finansijska privatnost osumnjičenih za „mafijašku zaveru" ukidanjem poverljivosti bankarskih računa u slučaju istrage, uvedena je obaveza oduzimanja svih predmeta korišćenih ili namenjenih vršenju kriminalne delatnosti, kao i konfiskacija celokupne nezakonito stečene imovine, kako osumnjičenih za mafijašku zaveru, tako i njihovih saradnika i srodnika (Jamieson, 1999: 29). Ovakve odredbe su predstavljale strukturno rešenje u borbi protiv mafije, jer je navode da putem pasivnih investicija, prebacuje novac u legalne tokove, a da pri tom nema odlučujuću reč u njoj. Investiranjem u privredu i smanjivanjem obima kapitala u okviu nelegalnog tržišta iniciraju se dugoročne promene u ekonomskom ponašanju kriminalaca.

Smisao oduzimanja imovine stečene vršenjem krivičnih dela jeste sprečavanje da se vršenjem krivičnih dela ostvari bilo kakva imovinska korist (Škulić, 2015: 611). Uspostavljanje metodologije oduzimanja (konfiskacije) imovine pod uticajem je društvenih faktora (politika, ekonomija itd.) i specifičnih okolnosti (stepen kriminaliteta, osobenosti krivičnopravnog sistema itd.). Metodologija konfiskcije razvijala se primarno iz potrebe da se pronađu efikasnija rešenja za borbu protiv organizovanog kriminala. Kako je priroda motiva izvršilaca dela organizovanog kriminala koristoljublje (sticanje profita), oduzimanje stečenog kriminalnog prihoda je racionalan pos-

[4] Temelj italijanskog krivičnog zakonodavstva i danas čini Krivični zakonik donet 1930. godine, koji je od tada više puta noveliran.

tupak, ali predstavlja i moralni imperativ, pa u tom smislu ima uticaj u smislu funkcije opšte prevencije (Beare, Naylor, 1999: 45).

Kada je pitanje suprotstavljanja organizovanom kriminalitetu evoluiralo u međunarodno političko pitanje koje je iznedrilo relevatne standarde međunarodnih organizacija, došlo je do širenja kruga nacionalnih pravnih sistema koji predviđaju sredstva za oduzimanje imovine. Osnovne pretpostavke za oduzimanje imovine stečene vršenjem krivičnih dela su da je profit glavni motiv organizovanog kriminala i da oduzimanje kriminalne imovine sprečava njegovu intruziju u privredni sistem i finansiranje budućih kriminalnih aktivnosti.

Kod konfiskacije imovine je reč o prinudnom oduzimanju bez naknade u korist države i može se odnositi na:

- celokupnu imovinu (potpuna konfiskacija) ili
- tačno određeni deo imovine (delimična konfiskacija) fizičkog ili pravnog lica.[5]

Pod imovinom se razumeju sva imovinska prava.

Konfiskaciju izriču zakonom ovlašćeni državni organi, samo u slučajevima koji su predviđeni zakonom, a njeni mogući modaliteti su:

- krivičnopravni,
- civilni (građanski) i
- administrativni (upravni).

Krivičnopravni model konfiskacije imovinske koristi, u demokratskim pravno uređenim državama, može se izreći isključivo licima za koje se dokaže da su do imovine došli isključivo činjenjem krivičnog dela, te se i mera može odnositi isključivo na tu imovinu. Ukoliko se poreklo novca ne zasniva na pravno valjanom osnovu, smatra se da je takav novac nezakonitog porekla i stvaraju se uslovi za njegovo oduzimanje, konfiskaciju.

U okviru krivičnopravnog modaliteta konfiskacije, standardno se razlikuju klasična i proširena konfiskacija.

Klasična konfiskacija je inicijalni tip oduzimanja imovine koji se u osnovi odnosi na sredstva i prihode od kriminala, odnosno, bilo kakvu vrednost u ekonomskom smislu koja potiče od krivičnog dela (UNODC, 2004: 34–37). Da bi se ovaj tip konfiskacije primenio potrebno je da se u krivičnom postupku ustanovi veza između krivičnog dela i sticanja predmeta konfiskacije. Ovo nije problematično za dokazivanje kada je ograničen broj pojedinaca uključenih u vršenje dela na određenom prostoru i u određenom vremenu. Međutim, težina dokazivanja dobija autentičan *probatio diabolica* karakter kada krivično delo predstavlja deo strukturiranog kriminalnog entiteta koji je profesionalno i kontinuirano kriminalno deluje u različitim vremenskim periodima i na geografski različitim područjima (u nacionalnim okvirima, internacionalno ili transnacionalno) i kada se se dobit od kriminala transformiše putem nezakonitih i zakonitih aktivnosti, na taj način mešajući i spajajući profite proistekle iz tih aktivnosti.

[5] Kod konfiskacije se imovinom fizičkog lica smatra i imovina koja predstavlja njegov udeo u zajedničkoj imovini sa drugim licima.

Proširena konfiskacija je zasnovana na jednostavnijem mehanizmu dokazivanja jer je teret dokazivanja podeljen. Dokazuje se da je imovina direktno ili indirektno u nesrazmeri sa vrednošću legitimnog prihoda, a lice kome preti konfiskacija imovine po osnovu proširenog modaliteta dokazuje da imovina, uprkos disproporciji, jeste ili verovatno jeste zakonitog porekla[6] (UNODC,2004: 37).

Građanska konfiskacija imovine (*confiscatio in rem*) ili kako se još naziva, „civilna zaplena" usmerena je protiv stvari, a ne lica. Ovaj modalitet konfiskacije je nastao u precedentnom pravnom sistemu i karakterističan je za SAD gde se široko primenjuje, ali u međunarodnim okvirima preporuka o oportunitetu njene primene vezuje se za UN odnosno, za odredbe Konvencije UN protiv nezakonitog prometa opojnim drogama i psihotropnim supstancama iz 1988. godine (tzv. Bečka Konvencija) i UN Konvenciju o borbi protiv korupcije, pa se danas u različitim varijetetima ovaj model konfiskacije nalazi ugrađen i u nacionalnim zakonodavstvima kontinentalnog pravnog sistema (Nikolić, 2007: 1–3). Civilna zaplena se sprovodi nad imovinom lica koje ne mora biti osuđeno niti optuženo, pa čak ne mora ni da bude pokrenut krivični postupak protiv njega (Council of Europe, 2013). To lice može biti i pravosnažno oslobođeno u krivičnom postupku, a da mu se imovina ipak oduzme, jer je za građansku konfiskaciju dovoljno da postoji sumnja da imovina potiče od kriminala. Dokazi o konkretnom krivičnom delu nisu potrebni, ali nadležni organ koji postupa mora da dokaže barem vrstu krivičnog dela za koje se tvrdi da u konkretnom slučaju predstavlja „protivzakonito ponašanje" (na primer, krađa, prevara, korupcija). Nezakonito poreklo imovine se dokazuje po principu „ravnoteže verovatnoća" (*balance of probabilities*) što predstavlja niži nivo dokaza koji se u ovakvom postupku moraju predstaviti, u odnosu na dokazivanje „izvan svake sumnje" (*beyond a reasonable doubt*) koje je standard krivičnog postupka.

Ratio legis za građansku konfiskaciju pronalazi se u postojanju posebnih okolnosti, odnosno, osumnjičeni je nedostupan organima gonjenja zbog nastupanja različitih činjenica kao što je to smrt, ili je osumnjičeni u bekstvu, a imovina je potrošena, osumnjičeni se nalazi u inostranstvu i država u kojoj boravi odbija izručenje a ne postoje bilateralni ili multilateralni ugovori koji bi je obavezivali na izručenje itd. Iako se građanska konfiskacija smatra najefikasnijim načinom da se suprotstavlja mnogim oblicima korupcije, privrednog kriminala i drugih formi delovanja organizovanog kriminala, ovaj način konfiskacije imovine je kontroverzan, jer se teret dokazivanja pomera na korisnike imovinske aktive (konkretni oblici sredstava sa kojima se raspolaže) koja je „pod sumnjom", odnosno, na lice koje je okrivljeno za delo iz oblasti pranja novca, korupciju, ometanje pravosuđa, ako je po prirodi transnacionalno i uključuje postojanje kriminalne organizacije (Nikolić, 2007: 2–3).

Administrativna konfiskacija je najmanje sporan vid konfiskacije, a reč je procesu koji se uobičajeno primenjuje u kontekstu carinskih propisa i carinske zaplene. Tipično se koristi za zaplenu gotovog novca koji se otkrije prilikom prelaska granice, ali se primenjuje i kada je priroda zaplenjene stvari takva da opravdava zaplenu[7] (UNODC, 2012: 17).

[6] U nekim zemljama se traži manji stepen izvesnosti u dokazivanju

[7] Na primer, tu se može raditi o eksplozivu ili krijumčarenoj robi.

2. ISKUSTVA U PRIMENI POLITIKE ODUZIMANJA IMOVINE U EVROPI I SEVERNOJ AMERICI

Aktivnosti u kontekstu organizovanog kriminaliteta pokazuju karakteristike koje su tipične kod uobičajenih poslovnih aktivnosti u okviru zakonitog poslovanja jer mogu predstavljati izvor zarade od prodaje roba i usluga klijentima i od naknada po različitim osnovama, beležiti ekonomski rast i predstavljati oportunu kategoriju u ekonomskoj i političkoj sferi. Ovako postavljenu kontekstualnu perspektivu na organizovani kriminalitet u odnosu na ekonomsku ravan društvenog sistema Michael Bersten definiše kao „oblast transakcija materijalno utemeljena u tržištu nelegalnih roba i usluga" (Dickie, Wilson, 1992:5).

Tako je suprotstavljanje organizovanom kriminalitetu koncipirano na novom modalitetu koji je usmeren na uklanjanje plodova izvršenja krivičnog dela kako oni ne bi bili na raspolaganju kriminalcima i nakon što izdrže zatvorsku kaznu. Ovaj nov pristup je ostvarenje delotvornog odvraćanja od kriminaliteta kao cilja politike kažnjavanja povezao je sa krajnjim ciljem bavljenja kriminalom, a to je sticanje imovinske koristi.

U svim pravnim sistemima postoje pravni propisi o oduzimanju svojine stečene krivičnom delatnošću, iako sa različitim pristupima i različitim efektima koje proizvode. Element koji se uočava kao zajednički svim pravnim sistemima je razumevanje oduzimanja svojine stečene kriminalnom delatnošću kao vrlo efikasne mere u borbi protiv organizovanog kriminala, jer sprečava sticanje imovinske koristi vršenjem krivičnih dela (Marinković, 2001: 149). Osnovni problemi u oduzimanju imovinske koristi stečene krivičnim delima jesu razgraničenje imovine koja je sredstvo izvršenja krivičnog dela od imovine stečene krivičnim delom, utvrđivanje njene visine i otuđivanje imovine od strane učinioca krivičnog dela (Levi, Osofsky, 1995: 4). Utvrđivanje tačnog iznosa imovinske koristi dobijene od organizovanog kriminala, po pravilu je skopčano sa brojnim teškoćama i može negativno uticati na brzinu i ekonomičnost suđenja. A u slučaju da je nemoguće ovu meru izvršiti direktnim oduzimanjem imovinske koristi koja bi se sastojala u novcu, vrednosnim papirima ili stvarima, delimično ili potpuno, sud po slobodnoj proceni određuje visinu protivpravne imovinske koristi.

Većina zemalja danas ima uspostavljene legislativne okvire koji omogućavaju oduzimanje prihoda stečenih kriminalom (Bošković, S. Mijalković, 2009: 196). Konfiskacija imovine se u različitim propisima neujednačeno definiše, kao krivična sankcija i kao krivična mera, pa se razlikuju i standardi za definisanje zakonskog okvira koji regulišu ovu oblast u smislu da se zahteva osuda u krivičnom postupku, odnosno da se, alternativno ili paralelno, koristi mehanizam koji nije utemeljen na krivičnopravnoj osudi (Booz, Allen, Hamilton, 2012: 9).

Iskustva u primeni politike konfiskacije kriminalne imovine specifično su oblikovana određenjem pojma kriminalne imovine, na osnovu utvrđenog nacionalnog sistema konfiskacije i njegovom primenom kroz sve faze — faze istrage, sudskog postupka i upravljanja oduzetom imovinom.

Evropski ogranak RAND korporacije čije su analize standardno referentne na nivou državne politike koju utvrđuju vlade, analizirao je posledice konfiskacije kriminalne imovine u studiji čiju je izradu zatražila Evropska komisija, koristeći brojne

kriterijume u evaluaciji primene politike oduzimanja imovine — ekonomske i socijalne posledice, kao i posledice po životnu okolinu, poštovanje fundamentalnih ljudskih i građanskih prava, proporcionalnost, jednostavnost, koherentnost, direktne troškove, geografsku rasprostranjenost uticaja itd. (Forsaith i dr. 2012). Rezultat ove analize jeste identifikovanje čitavog niza elemenata koje bi trebalo unaprediti, a tiču se konfiskacije, menadžmenta i korišćenja konfiskovane imovine, redistribucije kako bi se konfiskovana imovina stavila u funkciju društva (direktno, generisanjem profita ili finansiranjem socijalnih usluga), restitucije i kompenzacije žrtava, te uticaja politike oduzimanja na poverenje javnosti, pojavnost kriminala i ekonomsku, socijalnu i ekološku sferu (Vettori, 2007: 23–24).

Konsultantska kuća Booz Allen Hamilton koja od početka XX veka pruža usluge vladi SAD, izradila je 2012. godine obimnu komparativnu studiju o globalnoj primeni konfiskacije imovine sa ciljem da se oceni efikasnost postojećih mera u različitim krajevima sveta (Booz, Allen, Hamilton, 2012: 52). Komparativna ocena stanja u Italiji i SAD koja je data u studiji, indikativna je jer se ove zemlje od ostalih izdvajaju po razvijenosti mehanizama i dužini primene konfiskacije imovine, a njihovi pravni sistemi pripadaju različitim, globalno dominantnim pravnim tradicijama, precedentnom i kontinentalnom pravu.

Italija je evropska zemlja koja ima dugu tradiciju i razvijen sistem proširene krivičnopravne konfiskacije kriminalne imovine. Komesarijat za rukovođenje zaplenjenom imovinom kriminalnih organizacija je nadležno telo koje specijalni tretman nepokretne imovine mafijaša primenjuje i na pokretnu imovinu (pre svega na preduzeća pod kontrolom kriminalaca). Time se sprečava da na javnim licitacijama, mafijaške organizacije ponovo uđu u posed konfiskovanih dobara (preduzeća, novca, transportnih sredstava, informativne opreme, obradive zemlje), a država tom imovinom država može da raspolaže na nekoliko načina (Center for the Study of Democracy, 2011). Konfiskovana mafijaška preduzeća direktno prelaze u vlasništvo države, koja može da ih proda, likvidira ili poveri na rukovođenje nekoj državnoj instituciji. Novac dobijen prodajom, likvidacijom, ili prodajom na licitaciji, uplaćuje se u poseban fond. Nepokretna imovina se dodeljuje opštinama ili direktno državi, a uglavnom služi za socijalne inicijative ili se daje na korišćenje sudskim ili policijskim organima. Imovina oduzeta mafijašu koji se bavio trgovinom narkoticima, dodeljuje se opštini, a kasnije se usmerava u ustanove koje se bave lečenjem bolesti zavisnosti. Nepokretna imovina se može koristiti za vojne objekte, policijske zgrade, baze civilne zaštite ili zgrade sudske administracije. Konfiskovana imovina se dodeljuje na osnovu odluke Ministarstva finansija, a donosi se na osnovu predloga lokalnih organa i procene vrednosti dobra, uz obavezno mišljenje prefekta i predsednika opštine. Da bi ovako razrađena infrastruktura za konfiskaciju bila uspešna, ona mora da počiva na odgovarajućim kapacitetima institucija u smislu stručnosti i realnih mogućnosti angažmana. Međutim, postignuti rezultati ne korespondiraju sa normativnom infrastukturom u smislu da su zadovoljavajući jer je uočena diskrapancija između predmeta zaplene (u slučaju privremenog oduzimanja) i predmeta konfiskacije (u slučaju trajnog oduzimanja), na račun konfiskacije, kao i da je efikasnost u njihovoj primeni, od uvođenja do aktuelnog trenutka, fluktuirala (Paoli, 2008: 47). Ovakvo stanje upućuje

na zaključak da bi razloge trebalo potražiti u domenu kapaciteta institucija da postupaju u postojećim normativnim okvirima.

Oduzimanje imovine proistekle iz vršenja krivičog dela u SAD se sprovodi na osnovu propisa koji omogućava konfiskaciju kao i civilno oduzimanje. Taj propis se uobičajeno imenuje kao „RICO zakon" (prema akronimu punog naziva tog segmenta propisa na engleskom jeziku: *Racketeer Influenced and Corrupt Organizations Act*) (U.S.C. § 3711, 1968). Usvajanje RICO zakona je predstavljalo radikalno nov, pravni pristup istrazi i krivičnom gonjenju organizovanog kriminala. Ovaj propis namenjen suzbijanju organizovanog kriminala, nije usmeren na onesposobljavanje pojedinaca već protiv „kriminalnog preduzeća". Njime je omogućena selektivna primena u borbi protiv organizovanog kriminala putem krivičnog gonjenja za iznudu i investiranje novca stečenog na taj način, uvođenjem novih pravnih instituta kao što su zaštićeni svedok, nagodba sa tužiocem i smernice za odmeravanje kazne.

Mera konfiskacije se realizovala uz entuzijazam i podršku institucija, a obuhvat koncepta kriminalne imovine koja može biti oduzeta se vremenom širio. Karakteristika američkog zakonskog rešenja jeste nerazlikovanje kriminalne imovine (imovine nastale činjenjem kriminalnih dela) od imovine kriminalaca (ne mora cela njegova imovina da bude stečena kriminalom). Rezultati nisu izostali — sve mafijaške porodice u Njujorku su se našle na udaru RICO zakona, što je za posledicu imalo uništavanje njihovih struktura (Booz, Allen, Hamilton, 2012: 151–164).

Metodologija oduzimanja čini proceduru konfiskovanja pristupačnijom po principu *find it and grab it* („pronađi i ugrabi"), čime i raste motivacija institucija da se u tome angažuju zato što mogu da raspolažu sa oduzetim, što je predmet javne kritike i ironičnog etiketiranja policije i tužilaštva kao „lovaca na glave" — samo trećina osumnjičenih koji se nađu na udaru konfiskacije, bude i optužena. Prihodi od konfiskovane imovine slivaju se u fondove kao što je onaj pri Ministarstvu pravde ili fond Ministarstva finansija, a prihodi iz tih fondova koriste se za unapređivanje rada i tehničke opremljenosti nadležnih institucija.

Glavna meta konfiskacije je novac, dok ilegalni promet robom i uslugama policija u SAD izbegava kada je u pitanju poslovanje u kome suvlasnik nije mafijaš, jer je teško podeliti imovinu, pa do okončanja postupka policija mora da vodi firmu, a događalo se da to budu i javna kuća (prostitucija je legalna u delovima države Nevada), porno bioskop ili kazino. Prigovor koji se upućuje ovom pristupu je da on pogađa kriminalnu imovinu organizacije, ali ne i celokupnu kriminalnu industriju, što nadovodi na zaključk da se njegovom primenom samo menja nosilac profita, ali da se sama delatnost ne suzbija.

Pojam sredstava u oba modaliteta konfiskacije proširen je gotovo bez ograničenja, a civilni RICO omogućava konfiskaciju i po privatnoj tužbi ako je moguće demonstrirati da je nastala šteta posledica iznude (Hagan, 2008: 428–429). Obrazloženje novog pristupa je u profitu kao osnovnoj motivaciji organizovanog kriminala, te se samim njegovim oduzimanjem sprečava korupcija privrednog sistema ali se i oduzima kapital potreban za buduće kriminalne aktivnosti. Uočava se je da, ako organizovani kriminal nema „kontrolni paket", tj. mopolsku poziciju na nekom tržištu koja bi mu omogućila razvijanje kriminalnog poslovanja, značajan broj kriminalaca

pokušava da prebaci novac u legalan biznis čime se smanjuje bogatstvo podzemlja. To se postiže pranjem novca za koji je, u SAD rigoroznija kazna od samog sticanja nelegalnog kapitala. Izvršenom kalkulacijom rizika i profita, oduzimanje imovine predstavlja dodatnu kaznu i naglasak je upravo na kažnjavanju pojedinca. Argumenti koji se ovom suprotstavljaju ističu mogućnost kršenja ljudskih i građanskih prava, zloupotrebe, policijsku i administrativnu samovolju, te mogućnost ucene poslovnih ljudi i političkih neistomišljenika.

ZAKLJUČAK

Uvidi o uzročnosti kriminaliteta mogu da se koriste kao osnov za društvenu reakciju, odn. na osnovu njih je moguće menjati uslove koji se smatraju odgovornim za kriminalitet kao negativni društveni fenomen, čime se može uticati na njegovo smanjivanje i sprečavanje (Savelsberg, 1994; Hedström, 2005: 2–5).

Razumevanje organizovanog kriminaliteta na osnovu ekonomskih aspekata omogućava bolju procenu socioekonomskih troškova koji su sa njim skopčani, te utvrđivanje konteksta i definisanje procesa koji su osnov za kreiranje politike suzbijanja kriminala. Imovina je bitan faktor u ostvarivanju kriminalnih ciljeva, pa se na osnovu refleksije tog faktora može utvrđivati potencijal kapaciteta za kriminalno profitiranje određene organizovane kriminalne strukture.

Kriminalno tržište ne funkcioniše izdvojeno u odnosu na legalnu ekonomiju. Zbog dominantnog preduzetničkog karaktera kriminalnih struktura ključno je razumeti način na koji one funkcionišu na legalnim i nelegalnim tržištima (Morselli, Gabor Kiedrowski, 2010). Time se suprotstavljanje organizovanom kriminalu usmerava ka ispitivanju celog spektra koji čini kontinuum komercijalnih aktivnosti kriminalne strukture kao subjekta na tržištu (Morselli, 2010: 382).

U tržišnom kontekstu se organizovane kriminalne strukture adekvatno pozicioniraju fokusirajući dinamiku tržišta, poslovanje oko linije legalnog i nelegalnog i definisanje tržišta kroz aktivnosti snabdevanja, regulacije, konkurencije i tražnje robe i usluga kao lokalno, nacionalno ili globalno. Međusobne zavisnosti između legalne i ilegalne ekonomije se uspostavljaju pod uticajem promenljivog pravnog i socijalnog ambijenta koji oblikuje obrasce proizvodnje, investicija, kao i interakcije aktera u organizovanom kriminalu. Okolnosti poslovanja na kriminalnom tržištu podrazumevaju neprijateljsko, konkurentsko okruženje usled čega akteri na tom tržištu nastoje da odgovore na izazove fleksibilnošću i inovacijama. Akteri na tržištima se kreću među njima, menjaju uloge, a kriminalne aktivnosti se šire ili kontrahuju zbog regulatornih pritisaka i konkurencije, prilagođavajući se promenama zahteva tržišta i potražnje.

Strateški pristup suzbijanju organizovanog kriminala koji ima generička svojstva usmerava se na okruženje kako bi se ono učinilo manje „gostoljubivim" za kriminalno poslovanje, na uklanjanje struktura za pružanje podrške bilo da su one socijalne, kulturne ili ekonomske prirode, na postupke usmerene na stanovništvo kojima se podriva legitimitet (diskreditacija) kriminalne strukture, na uklanjanje ključnih veza koje omogućavaju uspešan menadžment u vezi sa različitim pristiscima kao što

su to istraga i krivično godnjenje, na kidanje uspostavljenih odnosa neutralisanjem ili eliminisanjem perifernih aktera, a da bi se proizveo lančani efekat u rušenju kriminalne strukture potrebno je uticati na one aktere koji čine njeno jezgro. Pošto se strukture kriminalnih organizacija formiraju kao specifični modaliteti, oportuna je primena specifično optimizovanih strategija (Williams, 2207: 192–208). Kriminalni potencijal kriminalne strukture standardno se procenjuje na osnovu njene imovine.

Dinamiku izgradnje i unapređivanja profesionalnih i institucionalnih kompetencija za suzbijanje organizovanog kriminaliteta direktno uslovljava inovativnost kriminalnog preduzetništva i fleksibilnost kriminalnih struktura (Picarelli: 2009: 133–135). Transakcione troškove ovog prilagođavanja diktira neophodna interdisciplinarnost profesionalnih timova, a tipične oblasti koje su zastupljene su: bankarska i tržišna ekonomija, političke nauke, međunarodni odnosi, strateške studije, međunarodno pravo, socijalna psihologija, sociologija.

Destruktivna priroda organizovanog kriminala postavlja kao imperativ saradnju i deljenje informacija, kako na međunarodnom planu tako i na nacionalnom nivou, između različitih oblasti kao i različitih nivoa vlasti, odnosno, razvijanje i implementaciju multi–nacionalnog i multidisciplinarnog pristupa u suočavanju sa ovim fenomenom. Kvalitet upravljanja u društvu u smislu značenja anglosaksonskog termina governance (institucionalno, državno upravljanje), važan je element strategije borbe protiv organizovanog kriminala, pored kapaciteta i efektivne krivičnoravne represije jer društvena regulacija u osnovi oblikuje uslove koji omogućavaju organizaciju kriminala.

LITERATURA

1. Bošković, G., Mijalković, S. (2009) „Međunarodna saradnja u oduzimanju prihoda stečenih organizovanim kriminalom”. *Strani pravni* život*,* 1: 191–210.
2. Bulatović, A. (2011) „Italijanska iskustva u borbi protiv organizovanog kriminala“. *Zbornik radova Instituta za kriminološka i sociološka istaživanja*, 30(1–2): 279–290.
3. Marinković, D. (2007) „Mesto i uloga krivičnog zakonodavstva u suprotstavljanju savremenim oblicima kriminaliteta”. u: S. Petrović, M. Milošević, Đ. Đorđević (urs.), *Sprečavanje i suzbijanje savremenih oblika kriminaliteta* — II. Beograd: Kriminalističko–policijska akademija, 137–160.
4. Nikolić, B. (2007) „Neophodni instrumenti za efikasno oduzimanje imovine stečene organizovanim kriminalom: Smernice za doradu domaćih propisa”, *Pravda u tranziciji*, 9: 1–3.
5. Škulić M. (2015) *Organizovani kriminalitet*. Beograd: Službeni glasnik.
6. Zakon o potvrđivanju Konvencije UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala (2001), Službeni list SRJ, Međunarodni ugovori, 6.
7. Beare, M. E., Naylor R. T. (1999) “Major Issues Relating to Organized Crime: within the Context of Economic Relationships”, Nathanson Centre for the study of organized crime and corruption, Law Commission of Canada, www.ncjrs.gov/nathanson/organized.html.

8. Booz, Allen, Hamilton (2012) *Comparative Evaluation of Unexplained Wealth Orders*, US: Booz, Allen, Hamilton.
9. Center for the Study of Democracy (2011) *Antimafia: The Italian Experience in Fighting Organised Crime*. Sofia: Center for the Study of Democracy.
10. Council of Europe Office in Belgrade (2013) *Impact Study on Civil Forfeiture*. Belgrade: Economic Crime Cooperation Unit Action Against Crime Department Directorate General Human Rights and Rule of Law Council of Europe.
11. Dickie, P. Wilson, P. (1992) "Defending Organised Crime: An Operational Perspective". Melbourne Australian and New Zealand Society of Criminology Conference.
12. Forsaith, J. i dr. (2012) *Study for an impact assessment on aproposal for a newlegal framework on the confiscation and recoveryof criminal assets*., Santa Monica, CA: The European Commission Directorate General Home Affairs&RAND Corporation.
13. Fraschini, G. Putaturo C. (2013) *Illicit Assests Recovery in Italy: Enhancing Integrity and Effectivness of Illegal Assest Confiscation*. Italy: Transparency International Italia.
14. Hagan F. E. (2008) *Introduction to Criminology: Theories, Methods, and Criminal Behavior* (6th edition), USA: Sage.
15. Hedström, P. (2005) *Dissecting the Social: On the Principles of Analytical Sociology*. Cambridge: Cambridge University Press.
16. Jamieson, A. (1999) *The Antimafia: Italy's Fight Against Organized Crime.* UK, USA: Palgrave MacMillan.
17. Levi, M. Osofsky L. (1995) „Investigation, Seizing and Confiscating the Proceeds of Crime", *Crime Detection and Prevention Series Paper* No. 61. London: Home Office Police Department.
18. Morselli, C. (2010) "Assessing Vulnerable and Strategic Positions in a Criminal Network". *Journal of Contemporary Criminal Justice,* 26/4: 382–392.
19. Morselli, C., Gabor, T., Kiedrowski, J. (2010) *The Factors That Shape Organized Crime*, Canada: Research and National Coordination Organized Crime Division Law Enforcement and Policy Branch Public Safety Canada.
20. Omnibus Crime Control and Safe Streets Act of 1968, Pub. L. 90–351, 82 Stat. 197, 42 U.S.C. § 3711.
21. Paoli L. (2008) "Organized Crime: New Label, New Phenomenon or Policy Expedient?". *International Annals of Criminology*, 46(1–2): 37–60.
22. Picarelli, J. (2009) "Human Trafficking and Organised Crime in the US and Western Europe". u: C. Friesendorf (ur.) *Strategies Against Human Trafficking: The Role of the Security Sector*. Vienna and Geneva: Geneva Center for Democratic Control of Armed Forces (DCAF).
23. Savelsberg, J. (1994) "Knowledge, Domination, and Criminal Punishment", *American Journal of Sociology*, 99: 911–943.
24. Seindal, R. (1998) *Mafia: Money and Politics in Sicily*, 1950–1997. Copenhagen: Museum Tusculanum Press.
25. Stassens, G. (2000) *Money Laundering: A New International Law Enforce-*

ment Model. Cambridge, UK Cambridge: University Press,.
26. UNODC (2012) *Manual on International Cooperation for the Purposes of Confiscation of Proceeds of Crime.* Vienna: UNODC.
27. UNODC Division for Treaty Affairs (2004) *Legislative Guides for the Implementation of the United Nations convention Against Transnational Organized Crime and The Protocols Thereto,* New York: United Nations.
28. Vettori B. (2007) *Tough on Criminal Wealth: Exploring the Practice of Proceeds from Crime Confiscation in the EU*. The Netherlands: Springer Science and Business Media, Dordrecht.
29. Williams P. (2007) "Strategy for a New World: Combating Terrorism and Transnational Organised Crime". u: J. Baylis et al. (urs.) *Strategy in the Contemporary World* (4th edition). Oxford: Oxford University Press, 192–208.

PROPERTY AS AN ELEMENT OF ORGANIZED CRIME INFRASTRUCTURE

The goal of organized crime groups is to achieve, directly or indirectly, financial or other kind of material benefit. Hence, criminal potential of criminal structures is being standardly assessed on the basis of their property. Contemporary approach to fighting organized crime is based on targeting criminal property, e. g. it is focused on removing the fruits of criminal offenses through various modalities of property confiscation. In this paper the author argues that such an approach is performing as an effective crime deterrence as it allows for the goal of punitive policy to be reached given that this policy is founded on the understanding that the ultimate goal of criminal endevours is to aquire material gain.

KEY WORDS: Criminal enterprenourship, organized criminal structures, fighting organized crime, propertz confiscation, profit.

TIPOLOGIJE FINANSIJSKOG KRIMINALITETA

Filip Mirić[1]

Određivanje tipova svakog od obilika kriminaliteta je od izuzetnog značaja za njegovo proučavanje. U kriminologiji je odavno poznata istina da tipologije kriminaliteta nemaju samo akademski značaj. One doprinose boljoj sistematizaciji određenih formi kriminaliteta i stvaranju preduslova za pronlaženje efikasnih načina za njegovo suzbijanje. Ovo je naročito važno kada je reč o finansijskom kriminalitetu, imajući u vidu njegovu društvenu opasnost i štetnost po finansijski sistem u celini. U skladu sa navedenim, u radu će biti prikazane različite tipologije finansijskog kriminaliteta. Namera autora nije da pledira za jednu od podela finansijskog kriminaliteta, već da kroz njihov sistematičan i prgledni prikaz ukaže na njihov značaj za suzbijanje ovog oblika kriminaliteta. Sve ovo ukazuje na deskriptivni karakter rada. Smatramo da je ovakav pristup neophodan u savremenoj kriminologiji, naročito kada je reč o izučavanju kompleksnih oblika kriminaliteta, kakav je svakako finansijski.

KLJUČNE REČI: krivično pravo, finansijski kriminalitet, tipologije.

UVODNA RAZMATRANJA

Privredni kriminalitet je složena društvena pojava po svojim uzrocima, strukturi, pojavnim oblicima i dinamici (Kostić, 1990: 303). Finansijski kriminalitet je jedan od pojavnih oblika privrednog kriminaliteta. Društvena opasnost finansijskog kriminaliteta proizilazi iz činjenice da se njime ugrožava finansijski sistem, a samim tim i poreski sistem svake države. Funkcionisanje fiskalnog sistema je od esencijalne važnosti jer se njime obezbeđuju materijalna sredstva za javnu potrošnju.

Određivanje tipova svakog od obilika kriminaliteta je od izuzetnog značaja za njegovo proučavanje. U kriminologiji je odavno poznata istina da tipologije kriminaliteta nemaju samo akademski značaj. One doprinose boljoj sistematizaciji određenih formi kriminaliteta i stvaranju preduslova za pronlaženje efikasnih načina za njegovo suzbijanje. Ovo je naročito važno kada je reč o finansijskom kriminalitetu, imajući u vidu njegovu društvenu opasnost i štetnost po finansijski sistem u celini. U skladu s navedenim, u radu će biti prikazane različite tipologije finansijskog kriminaliteta. Cilj rada nije da se u njemu detaljno analiziraju svi pojavni oblici finansijskog kriminaliteta. To ne bi bilo ni moguće učiniti u radu ovog tipa, imajući u vidu strukturu krivičnih dela koji čine ovaj oblik kriminaliteta. Cilj rada je da se ukaže na

[1] Pravni fakultet Univerziteta u Nišu, email: filip.miric@gmail.com

opšte karakteristike finansijskog kriminaliteta i na neke od mogućih njegovih podela. Namera autora nije da pledira za jednu od podela finansijskog kriminaliteta, već da kroz njihov sistematičan i pregledan prikaz ukaže na njihov značaj za suzbijanje ovog oblika kriminaliteta. Sve ovo ukazuje na deskriptivni karakter rada. Smatramo da je ovakav pristup neophodan u savremenoj kriminologiji i u nauci krivičnog prava, naročito kada je reč o izučavanju kompleksnih oblika kriminaliteta, kakav je svakako finansijski kriminalitet.

1. OSNOVNE KLASIFIKACIJE FINANSIJSKOG KRIMINALITETA I NJEGOVE OPŠTE KRIVIČNOPRAVNE KARAKTERISTIKE

Kako bi fiskalna politika bila efikasna, od velike je važnosti za svaku zemlju da uspostavi ravnotežu između javnih prihoda i rashoda. Javni rashodi se finansiraju iz poreza i drugih dažbina koje plaćaju građani (Kostić, 2016: 135). Ova ravnoteža se upravo remeti izvršenjem krivičnih dela iz oblasti privrednog kriminaliteta, čiji je finansijski kriminalitet sastavni deo. U ovom delu rada biće prikazani neki od mogućih načina klasifikacije finansijskog kriminaliteta i njegove opšte krivičnopravne karakteristike.

Privredni (ekonomski) kiminalitet je složena kriminološka i pravna pojava nastala u savremenom društvu sa razvojem privrede. Ovaj oblik kriminaliteta obuhvata određenu grupu delikata protiv društveno-svojinskih odnosa i ekonomskog sistema. Oblast privrede i ekonomskih odnosa su područja veoma podložna za javljanje kriminaliteta (Konstantinović-Vilić, Nikolić-Ristanović and Kostić, 2012: 171-172). Kao što je i uočljivo, tipologija privrednog kriminaliteta je složeno i važno pitanje, a zavisi od kriterijuma podele. Uopšteno posmatrano, ne postoji opšteprihvaćena klasifikacija privrednog kriminaliteta. Kao kriterijumi podele privrednog kriminaliteta mogu se koristiti kriterijumi klasifikacije kriminaliteta uopšte (Šikman and Domuzin, 2013). Uzimajući to u obzir, možemo usvojiti klasifikaciju prema kojoj krivična dela mogu biti zakonska, društveno-ambijentalna, psihološko-motivaciona i klinička (Ignjatović, 1999: 206-228). Praktično je nemoguće navesti sve tipove ni privrednog, ni finansijskog kriminaliteta. Među kriminolozima postoji saglasnost da u privredni kriminalitet spadaju sledeći oblici protivpravnih ponašanja: delikti kojima se narušava i ugrožava jedinstvo tržišta, prisvajanje neevidentiranih viškova robe, sirovina i proizvoda, obmanjivanje kupaca, poslovanje „za sopstveni račun" (javlja se obično u maloprodajnim i ugosteljskim objektima), delikti povezani sa zloupotrebom ovlašćenja u privrednim subjektima, ponašanja uslovljena monopolističkim položajem na tržištu, nesavesno poslovanje itd (Konstantinović-Vilić, Nikolić-Ristanović and Kostić, 2009: 177-178).Za finansijski kriminalitet posebno je značajna zakonska klasifikacija krivičnih dela.

U finansijska krivična dela ubraju se i fiskalna krivična dela. Osim u krivičnom zakonodavstvu ova krivična dela su propisana i u zakonodavstvu o poreskom postupku i poreskoj administraciji (Jovašević, 2006: 793). Fiskalna krivična dela su do sada bila predmet brojnih naučnih studija i istraživanja, što samo ukazuje na značaj fiskalnog sistema za funkcionisanje celokupne privredne aktivnosti u jednoj zemlji.

Kada je reč o tipovima krivičnih dela, trebalo bi istaći fiskalna krivična dela. Njima se štiti fiskalni sistem. Krivičnopravna zaštita fiskalnog sistema je opravdana imajući u vidu činjenicu da nekontrolisana javna potrošnja i nedovoljan priliv budžetskih sredstava mogu da doprinesu budžetskom deficitu, koji ima izuzetno nepovoljne efekte na makroekonomske prilike jedne zemlje, a što se odražava i na njen socijalni status. Siromaštvo može da podstakne i vršenje drugih krivičnih dela. Stav Evropske komisije je da bi jačanje finansijske odgovornosti trebalo da se razvija i kroz krivično pravo, ali ne širenjem inkriminacija, već primenom krivičnog prava u slučajevima u kojima je to neophodno. Javni sektor pribavlja finansijska sredstva iz tržišnog sektora preraspodelom nacionalnog dohotka. Što je veća javna potrošnja države, manje sredstava ostaje privredi za poslovanje i investiranje. Pod fiskalnim krivičnim delima najčešće se podrazumevaju poreska krivična dela, iako su to i krivična dela kojima se destabilizuju carinski i budžetski sistem. U narednom periodu moglo bi se razmisliti o propisivanju ovih dela u novoj glavi (posebnoj grupi) u Krivičnom zakoniku, obzirom da je veći broj ovih dela, izuzev nenamenskog trošenja budžetskih sredstava svrstan u grupu krivičnih dela protiv privrede. Ovim krivičnim delima se ne štiti privreda, već, pre svega, državna blagajna i javna imovina, a na posredan način i imovina građana, s obzirom da građani finansiraju javnu potrošnju i da svim građanima jedne zemlje pod istim uslovima pripadaju javna dobra koja se finansiraju iz javnih prihoda (Šuput, 2015: 6).

Imajući u vidu sistematiku Krivičnog zakonika Republike Srbije krivična dela koja čine finansijski kriminalitet nalaze se u glavi XXI („Krivična dela protiv privrede). Ovde spadaju sledeća krivična dela: prevara u obavljanju privredne delatnosti (član 223), prevara u osiguranju (član 223a), pronevera u obavljanju privredne delatnosti (član 224), zloupotreba poverenja u obavljanju privredne delatnosti (član 224a), poreska utaja (član 225), neuplaćivanje poreza po odbitku (član 226), zloupotreba položaja odgovornog lica (član 227), zloupotreba u vezi sa javnom nabavkom (član 228), zloupotreba u postupku privatizacije (član 228a), zaključenje restriktivnog sporazuma (član 229), primanje mita u obavljanju privredne delatnosti (član 230), davanje mita u obavljanju privredne delatnosti (član 231), prouzrokovanje stečaja (član 232), prouzrokovanje lažnog stečaja (član 232a), prouzrokovanje lažnog stečaja (član 232a), oštećenje poverilaca (član 233), nedozvoljena proizvodnja (član 234), nedozvoljena trgovina (član 235), krijumčarenje (član 236), onemogućavanje vršenja kontrole (član 237), neovlašćena upotreba tuđeg poslovnog imena i druge posebne oznake robe ili usluga (član 238), narušavanje poslovnog ugleda i kreditne sposobnosti (član 239), odavanje poslovne tajne (član 240), falsifikovanje novca (član 241), falsifikovanje hartija od vrednosti (član 242), falsifikovanje i zloupotreba platnih kartica (član 243), falsifikovanje znakova za vrednost (član 244), falsifikovanje znakova, odnosno državnih žigova za obeležavanje robe, merila i predmeta od dragocenih metala (član 244a), pravljenje, nabavljanje i davanje drugom sredstava za falsifikovanje (član 244b), pranje novca (član 245). Detaljna analiza karakteristika svakog od navedenih krivičnih dela, bi u mnogome prevazišla cilj ovog rada, pa će na ovom mestu, u najkraćem biti iznete samo njihove najosnovnije opšte karakteristike koje su označaja za njihovo grupisanje i dalje proučavanje. Kao što se već na osnovu samog naziva ovih krivičnih dela može zaključiti, reč je o veoma brojnim i heterogenim krivičnim deli-

ma, koja, ipak, imaju i određene zajedničke karakteristike. Objekt zaštite ovih krivičnih dela jeste privreda u celini ili pojedini vidovi i segmenti privrednog poslovanja, odnosno zakonito i kvalitetno funkcionisanje unutrašnjeg robnog prometa i spoljnotrgovinskog poslovanja, čime se omogućava slobodno i nesmetano kretanje robe, sredstava novca i ljudi (Jovašević, 2006: 135). Važno je istaći da je finansijski kriminalitet po svom obimu inkriminacije značajno uži od privrednog kriminaliteta jer predstavlja njegov segment. Veliki deo inkriminacija koje se odnose na ovaj oblik kiminaliteta se nalaze u tzv. sporednom krivičnom zakonodavstvu. Za izvršenje većine ovih krivičnih dela potreban je umišljaj. Većinu krivičnih dela iz ove grupe mogu izvršiti samo lica koja poseduju odgovarajuća svojstva i obavljaju određene poslove u privrednim subjektima, pa ona spadaju u *delicta propria*.

Poseban oblik finansijskog kriminaliteta predstavljaju koruptivna krivična dela. Njima se u velikoj meri ugrožava stabilnost funkcionisanja finansijskog sistema i privrede u celini. U najširem smislu korupcija se određuje kao zloupotreba javne službe radi sticanja privatne dobiti (Šoškić, 2004: 19). Korupcija ugrožava suštinske vrednosti demokratskog društva. Ona umanjuje poverenje građana u javne institucije, pravdu i jednakost ljudi (Dimovski and Stanojević, 2013: 93). Uopšteno govoreći, korupcija se može podeliti na sitnu, srednju i veliku (Šoškić, 2004: 22). Ipak, ovu podelu treba uslovno shvatiti jer stepen korupcije nije direktno srazmeran njenoj društvenoj opasnosti. Zbog toga, treba imati u vidu da su svi oblici koruptivnog ponašanja i poslovanja opasni i da urušavaju mehanizme države i društva za borbu protiv kriminaliteta i njegovo suzbijanje.

U osnovi finansijskog kriminaliteta je težnja da se novac nelegalno koristi izvan zakonskih propisa. Ova težnja stvara poseban proces koji se, u osnovi, tiče prizvodnje, trgovine, investicija i finansijskih tokova bez teritorijalnih ograničenja, na svetskom nivou što im je omogućio razvoj visokih informacionih tehnologija. Negativna strana globalizacije je pojava organizovanog kriminaliteta koji nastoji da putem pranja novca legalizuje kriminalom ostvarenu dobit, i da se zatim infiltrira u finansijske i privredne tokove, s ciljem kontrolisanja određenih ekonomskih tokova, i da preko njih utiče na političke procese radi ostvarivanja svojih interesa (Radonjić, 2015: 19). Finansijski kriminalitet se može posmatrati i kao odraz negativnih posledica procesa globlizacije i rastućih napora lica iz kriminalnih struktura da iskoriste propuste u pravnom sistemu pojedinih država i tako „legalizuju“ protivpravno stečenu dobit. Ukoliko se tom procesu suprostave države efikasnim krivičnim pravom, jasnim inkriminacijama koje bi obuhvatale različite tipove krivičnih dela, kriminalni procesi u vezi sa finansijama će sasvim sigurno biti značajno otežani.

UMESTO ZAKLJUČKA

Finansijski kriminalitet je veoma složen oblik kriminaliteta. Njegova kompleksnost proizilazi iz činjenice da je u eri globalizacije, u kojoj se danas nalazimo, tokove novca veoma teško pratiti. I kada se uoči određena nezakonitost u ovim procesima, da bi se ovakvo ponašanje sankcionisalo, neophodno ga je podvesti pod odgovara-

juću pravnu normu krivičnog zakonodavstva. Upravo ovde do izražaja dolazi značaj tipologije finansijskog kriminaliteta. Sa ciljem veće preglednosti samih odredbi Krivičnog zakonika Republike Srbije, poštujući sva pravila i principe savremene nomotehnike, trebalo bi razmisliti o izdvajanju krivičnih dela protiv finansijskog kriminaliteta u posebnu glavu Krivičnog zakonika. Smatramo da bi se na ovaj način olakšala primena krivičnog zakonodvstva u oblasti suzbijanja finansijskog kriminaliteta. Usvajanje ovakvog koncepta inkriminacija *de lege ferenda* bi doprinela efikasnijoj borbi protiv svih oblika finansijskog krininaliteta, naročito ako se ima u vidu značaj efikasnog i blagovremenog sprovođenja finansijskih istraga i ulozi finansijskih forenzičara u suzbijanju ovog oblika kriminaliteta. Na ovom mestu treba napomenuti da u suzbijanje finansijskog i drugih oblika privrednog kriminaliteta, pored stručnjaka iz akademskih i visokoobrazovnih ustanova, treba da budu uključeni i stručnjaci koji u svom svakodnevnom radu vrše finansijsku kontrolu rada privrednih subjekta, ustanova i državnih organa (poreski inspektori, interni i eksterni revizori, službenici posebnih odeljenja organa unutrašnjih poslova, javni tužioci i njihovi zamenici itd). Jedino se na taj način, multidisciplinarnim pristupom ovom obliku kriminaliteta, može doći do dugoročnih rezultata na polju njegove formalne i neformalne kontrole i suzbijanja.

Ovaj rad ima za cilj da pruži opšti prikaz karakteristika finansijskog kriminaliteta i mogućih njegovih klasifikacija. Klasifikacije kriminaliteta u određene grupe, nemaju samo nomotehnički značaj prilikom izrade zakonskih tekstova. One umnogome olakšavaju i pronalaženje adekvatnih mera za borbu protiv različitih oblika kriminaliteta. Grupisanje krivičnih dela po određenim zajedničkim karakteristikama doprinosi ostvrenju ovog cilja. U tom smislu, ovaj rad se može shvatiti kao svojevrsni pokušaj da se ukaže na značaj tipologije krivičnih dela kroz prizmu finansijskog kriminaliteta.

LITERATURA

1. Dimovski, D. and Stanojević, J. (2013), “Political corruption: An example of the United States”, *Facta Universitatis: Series Law and Politics*, vol. 11, no. 2, 93-103.
2. Ignjatović, Đ. (1999), *Kriminologija,* Beograd: Nomos.
3. Jovašević, D. (2006), *Krivično pravo - posebni deo*, Beograd: Nomos.
4. Jovašević, D. (2006), *Leksikon krivičnog prava*, Beograd: Službeni glasnik.
5. Konstantinović-Vilić, S., Nikolić-Ristanović, V. and Kostić, M. (2009), *Kriminologija*, Pelikan print.
6. Konstantinović-Vilić, S., Nikolić-Ristanović, V. and Kostić, M. (2012), *Kriminologija,* Niš: Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Nišu.
7. Kostić, J. (2016), “Tax crimes in the Italian legislation”, *Strani pravni život - Foreign legal life*, vol. 60, no. 4, 135-154.
8. Kostić, M. (1990), “Fenomenologija privrednog kriminaliteta”, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, god. 30, 303-312.
9. Krivični zakonik Republike Srbije („Službeni glasnik Republike Srbije“, broj 85/2005...94/2016)
10. Radonjić, S. (2015), *Uključivanje nelegalno stečene imovine u legalne tokove*

i njen uticaj na ekonomski razvoj i preraspodleu društvenog bogatstva - doktorska disertacija, Beograd: Univerzitet Union u Beogradu, Beogradska bankarska akademija - Fakultet za bankarstvo osiguranje i finansije.
11. Šikman, M. and Domuzin, R. (2013), *Fenomenološka dimenzija privrednog kriminaliteta,* [Online], Available: http://doisrpska.nub.rs/index.php/BPG/article/viewFile/1050/979 [9 jun 2018].
12. Šoškić, N. (2004), *Oblici i načini suzbijanja korupcije*, Zemun: Akadenska štampa.
13. Šuput, J. (2015), *Fiskalna krivična dela* - doktorska disertacija, Niš: Pravni fakultet Univerziteta u Nišu.

TYPOLOGY OF FINANCIAL CRIME

Determining the types of each of the occasions of crime is of paramount importance for its study. In criminology, the long-known truth is that typology of criminality has not only academic significance. It contributes to better systematization of forms of crime and creation preconditions for finding effective ways to combat it. This is especially important for combating financial offenses, given its social danger and harm to the financial system as a whole. In accordance with the above, various types of financial crime will be presented in the paper. The intention of the author is not to pledge for one of the division of financial criminality, but through their systematic and overview shows their importance for the suppression of this form of crime. All of this points to the descriptive charter of this paper. This approach is necessary in contemporary criminology, especially for exploring such complex form of crime.

KEY WORDS: criminal law, financial crime, typologies.

INTERPOL-ova TIPOLOGIJA FINANSIJSKOG KRIMINALA

Sergej Uljanov[1]

Međunarodni karakter kriminalnih aktivnosti postao je, gotovo, standard koji prati način njihovog izvršenja u savremenom svetu. Finansijski kriminal poput lepka povezuje niti delovanja dominantnih organizovanih kriminalnih grupa, kako u Afroazijskom i Evroazijskom kompleksu, tako i na prostorima Severne, Centralne i Južne Amerike, te Australije. Kao frekventno prisutan problem fenomen finansijskog kriminala izlazi iz granica svoje faktičke samostalnosti i često se nalazi u odnosu uzajamnosti sa nosećim kriminalnim aktivnostima našeg doba: terorizmom, visokotehnološkim i ekološkim kriminalom. Autorova težnja u radu je isticanje opasnosti finansijskog kriminala na međunarodnom planu zbog čega pažnju usmerava na kapacitete INTERPOL-a, kao međunarodne organizacije kriminalističke policije. Ove kapacitete autor prikazuje kroz ukazivanje na neophodnost povezivanja analitičkih i komunikacionih alata i mogućnosti INTERPOL-a sa operativnim potrebama nacionalnih policija država članica. Kao matricu svoje ideje autor određuje tipologiju finansijskog kriminala, koju je determinisao INTERPOL u ekspertskom maniru svetske organizacije u svrhu određivanja parametara za efektivnu borbu protiv ove vrste kriminalnog delovanja.

KLJUČNE REČI: INTERPOL, finansijski kriminal, platne kartice, pranje novca, falsifikovanje novca, falsifikovanje dokumenata, prevara putem socijalnog inženjeringa.

UVOD

Svet u kome živimo, nažalost, teško je pogođen razornim dejstvom raznovrsnih oblika nezakonitih radnji. Pored klasičnog kriminala, koji je oduvek bio neumitni pratilac čovekovog evolutivnog hoda podrazumevajući manji broj žrtava i manju globalnu opasnost učinioca imovinskih i krvnih delikata, savremeni oblici kriminalnih aktivnosti svojom dinamikom i širinom delovanja u malim jedinicama vremena prelaze granice, ne samo država i regiona, već i čitavih kontinenata. Uljanov i Ivanović (2011) smatraju da potražna delatnost za izvršiocima krivičnih dela u poslednjih sto godina ima predominantnu odliku međunarodnosti. Svedoci smo evolucije delikta od pojedinačnog ugrožavanja vrednosti društvene zajednice na lokalnom nivou, do organizovanog nanošenja štete svetskih razmera koju svakodnevno vrše narko-karteli, krijumčari oružja, trgovci ljudima, delinkventi u oblasti visokotehnološkog kriminala, zagađivači prirodne sredi-

[1] Načelnik Odeljenja za poslove INTERPOL-a, Uprava za međunarodnu operativnu političku saradnju MUP Republike Srbije, email: sputnik970@gmail.com.

ne, nosioci terorističkih napada. Planeta, koja je naš dom, postala je zbirni izraz kriminalnih tržišta, kojima monopolistički upravljanju organizovane kriminalne grupe, kriminalni sindikati, trijade, mafijaške organizacije, u potrazi za resursima do kojih će doći na nedozvoljen način kako bi ih što duže eksploatisali.

Sa aspekta nezakonitih ciljeva narko-kartela i trgovaca ljudima, resurs su konzumenti opojnih droga odnosno svaki pojedinac koji u želji da popravi svoje uslove života, često na egzistencijalnom nivou, upada u zamku da bude eksploatisan radno, seksualno ili tako što je prisiljen da vrši nezakonite radnje. Krijumčari oružja kao resurs vide svako potencijalno etničko žarište, koje će se razviti u oružani konflikt čije zaraćene strane će biti korisnici usluga ovih trgovaca smrću. U uslovima odsustva pravne države, međunarodne kompanije zagađivaće prirodnu sredinu malih i nerazvijenih država, koje će sa svojim prirodnim bogatstvima predstavljati resurs *per se* za takve međunarodne zločince. Virtuelni svet interneta i bezbrojnih ličnih i poslovnih podataka i dokumenata, brojeva telefona i bankovnih računa, čini nepresušan resurs za sajber kriminalce, čiji ciljevi napada variraju od želje za uništavanjem sistema do protivzakonitog ostvarivanja imovinske dobiti. U takvom nebezbednom globalnom okruženju teroristi, grupe i pojedinci, lako koriste rute ilegalne migracije, falsifikovane dokumente i finansijska sredstva čiji izvor predstavlja neka ilegalna aktivnost, kao npr. trgovina ženama, kako bi se nesmetano kretali preko državnih granica do destinacija na kojima će realizovati svoje namere.

Ipak, postoji zajednička komponenta koja povezuje nosioce navedenih oblika međunarodnih nelegalnih radnji. Reč je o toku novca, koji obuhvata način prenosa protivzakonito stečenih finansijskih sredstava i njihovo plasiranje u legalne monetarne tokove. Narko-karteli ulažu značajne novčane iznose u npr. ugostiteljstvo i hotelijerstvo u turističkim odredištima na Karibima. Terorističke ćelije na Bliskom Istoku nabavljaju oružje od krijumčara novcem koji potiče od npr. prodaje sportske obuće koju su izradile maloletne osobe u Jemenu, kao žrtve nemilosrdne radne eksploatacije dece i maloletnika. Zagađivači prirodne sredine koriste lažnu poslovnu dokumentaciju, kako bi prikrili svoju nedozvoljenu aktivnost npr. prikazujući ispravnim filtere na industrijskim postrojenjima. Izvršioci visokotehnološkog kriminala ilegalno preusmeravaju novac sa bankovnih računa. Trgovci ljudima svoje nelegalne zarade ulažu u organizaciju prevoza i transportne usluge. Navedena interakcija različitih vidova međunarodnih organizovanih kriminalnih aktivnosti praćena je korupcijom, koja čini neizostavnu logističku kariku u lancu zbog koje državne granice i nacionalni propisi ne predstavljaju problem uspostavljanju kriminalnih relacija na regionalnom i interkontinentalnom planu. Najzastupljeniji primer ovoga je mogućnost nabavljanja putne isprave, legalno izdate na lične podatke koji ne odgovaraju njenom nosiocu jer je posledica krađe identiteta, kako iznosi Ledford (2005).

In nuce, delikti koje ćemo zbirno posmatrati kroz pojam finansijskog kriminala neizostavno su prisutni kao kohezivni faktor u uslovima postojanja savremenog međunarodnog organizovanog kriminala na čijim čvorištima čine nasušnu potporu za omogućavanje njegovih tokova. Tržišta i čvorišta ove pošasti predmet su istraživanja i praćenja Međunarodne organizacije kriminalističke policije INTERPOL, koja radi planiranja strategije borbe protiv široke lepeze ovakvih kriminalnih delovanja posebnu pažnju usmerava na moduse i pojavne oblike finansijskih delikata.

Na osnovu analiziranja podataka, koji se dnevno i u svakom trenutku, slivaju iz 192 države članice u međunarodne baze podataka u podorganizacionim jedinicama Generalnog sekretarijata INTERPOL-a, svetski eksperti angažovani od strane ove međunarodne organizacije postavili su tipologiju finansijskog kriminala, koja će u ovom radu biti izložena. Ova tipologija je rezultat razmene informacija nacionalnih policija država članica i kao takva neodvojivi deo operativne prakse kriminalističke policije svih članica INTERPOL-a predstavljajući njen zajednički radni imenitelj.

1. INTERPOL I FINANSIJSKI KRIMINAL

Pojam *finansijski kriminal* obuhvata široku oblast delikata, koji su po prirodi međunardnog profila. Blisko povezan sa visokotehnološkim nezakonitinim radnjama, finansijski kriminal često se izvršava putem interneta i ima dominantan uticaj na međunarodne bankarske tokove i finansijske transfere, bez obzira da li je reč o oficijelnom ili alternativnom vidu poslovanja. Na meti ove vrste kriminalnih aktivnosti su kako fizička lica tako i kompanije, organizacije, pa čak i državni entiteti. Finansijski delikti imaju negativno dejstvo na celokupan društveno-ekonomski sistem nanoseći ogromnu finansijsku štetu.

Mreže organizovanog kriminala najčešće se nalaze u pozadini činjenja finansijskog kriminala, sa ciljem ostvarivanja visokog profita. Policijski službenici moraju da reaguju brzo, kako bi obezbedili dokaze odnosno blokirali i zaplenili protivzakonito stečenu imovinsku korist. Međutim, veliki broj raznolikih faktora otežava rad policije, čineći čak nemogućim otkrivanje izvršilaca krivičnih dela i njihove ilegalne prihode. Ovi faktori uslovljeni su razlikama normativnih poredaka nacionalnih zakonodavstava država članica INTERPOL-a, njihovim različitim pristupima potrebi primenjivanja međunarodnih konvencija i nivoom stručnosti njihovih policijskih i pravosudnih organa.

INTERPOL-ova uloga, kako smatraju Uljanov i Urošević (2010), u olakšavanju nacionalnim policijama da prevaziđu međunarodne izazove finansijskog kriminala oslikava se u omogućavanju:

- identifikovanja i selektovanja najboljih rešenja iz radne prakse i ekspertskog znanja u ovoj oblasti radi upoznavanja organa za primenu zakona širom sveta;
- pružanja pomoći specijalizovanim službama država članica u svrhu brze razmene operativnih informacija putem upotrebe INTERPOL-ovog analitičkog servisa, informatičkih alata, komunikacionog zaštićenog sistema i operativno funkcionalnih baza podataka;
- logističke podrške međunarodnim policijskim operacijama većeg broja država članica kroz koordiniranje postupanja njihovih policijskih i pravosudnih organa i
- upućivanje ekspertskih timova na zahtev države članice *in concreto*, sastavljenih od ekonomskih, finansijskih, informatičkih, policijskih i pravosudnih stručnjaka najrazvijenih državnopravnih sistema u svetu.

Oštrica INTEPRPOL-ove strategije u borbi protiv mnogostrukih lica finansijskog kriminala opredeljena je sledećom tipologijom grupa delikata, čija ukupnost čini

veoma rastegljiv fenomenološki okvir ove oblasti nezakonitog delovanja, a koji se mogu imenovati kao:

1. zloupotreba platnih kartica;
2. pranje novca;
3. falsifikovanje novca;
4. falsifikovanje dokumenata i
5. prevara putem socijalnog inženjeringa.

U redovima koji slede prikazaćemo svaki od ovih oblika kriminalnih aktivnosti, uz predočavanje mera koje INTERPOL peduzima kako bi olakšao državama članicama rasvetljavanje ove vrste delikata i pronalaženje njihovih učinilaca.

2. ZLOUPOTREBA PLATNIH KARTICA

Prevara putem platne kartice je opšti pojam koji se odnosi na brojne ilegalne radnje od krađe do zlouptrebe platne kartice i sredstava na njenom stanju. Najčešći oblici ovakvih delikata su:

- *Lažno prijavljivanje*, u kom slučaju je reč o krađi identifikacionog dokumenta na osnovu pribavljanja platne kartice predočavanjem ličnih podataka iz ukradenog ili falsifikovanog dokumenta;
- *Preuzimanje računa*, kao još jedan oblik kriminalnog postupanja na osnovu otuđenog identifikacionog dokumenta, koji podrazumeva obmanjivanje finansijske institucije putem reizdavanja platne kartice i njenog dostavljanja na drugu adresu;
- *Izgubljena ili ukradena platna kartica*, podrazumeva slučaj zloupotrebe važeće platne kartice koja je vlasnik izgubio ili mu je ukradena;
- *Falsifikovana platna kartica*, odnosi se na prevaru upotrebom plastične kartice posebno izrađene kao sredstvo izvršenja ili postojeće platne kartice koja je izmenjena u istu kriminalnu svrhu. U oba slučaja kartice su kodirane kao platna kartica koja je ilegalno pribavljena, pa se na osnovu dupliranih ličnih podataka vlasnika otuđene platne kartice sa navedenih sredstava izvršenja realizuje plaćanje roba i usluga ili isplaćivanje keša učiniocu delikta;
- *Nepredočavanje platne kartice*, koje se prevarno vrši kada za transfer novca nije neophodno faktičko prezentovanje platne kartice između prodavca i kupca. Karakteristično za ovaj delikt je da se čini putem interneta, elektronske adrese ili telefonskim kontaktom. U mnogim delovima sveta, ovaj *modus operandi* je u porastu;
- *Prevara putem bankomata*, kao vid kriminalne aktivnosti uključuje organizovanu kriminalnu grupu koja upada u sistem proizvođača platnih kartica i tako dolazi do podataka o njihovim brojevima sa kojih povlači finansijska sredstva koja su uštеđena ili su garant do limita iznosa sa kojima vlasnici mogu raspolagati. Ovi otuđeni brojevi dostavljaju se članovima organizovane kriminalne

grupe, raspoređenim u raznim delovima sveta, koji ih dupliraju na blanko kartice i zloupotrebljavaju kroz podizanje gotovog novca sa bankomata, koje zbirno rezultuje znatnom finansijskom štetom.

INTERPOL u navedenim slučajevima finansijskog kriminala nudi stručnu podršku organima za primenu zakona država članica putem operativne podrške, specijalizovanih baza podataka i policijske obuke. INTERPOL-ova baza podataka falsifikovanih platnih kartica naročito je kreirana da pomogne u borbi protiv ove vrste zloupotrebe platnih kartica i prepoznata je kao značajan metodološki alat za uspešnu saradnju država članica na globalnom planu. INTERPOL organizuje i vrši standardne i namenske obuke nacionalnih policija u zavisnosti od njihovih specifičnih operativnih i strateških potreba. Materijal za obuku prilagođen je uslovima rada organa za primenu zakona država članica u svakom pojedinačnom slučaju, kao i parametrima postupanja proizvođača platnih kartica. S tim u vezi, INTERPOL-ovi alati dostupni su i istražiteljima prevara putem platnih kartica, koji su angažovani u finansijskim sektorima država članica. Zajednički rad nacionalnih policija i finansijskih eksperata obavlja se pod okriljem INTERPOL-a održavanjem operativnih sastanaka i realizacijom zajedničkih operacija. Tako je uz koordinaciju i podršku INTERPOL-a npr. tokom 2014. godine uništena kriminalna mreža koja je uzrokovala svojim delovanjem finansijsku štetu u iznosu od 45 miliona američkih dolara. Radi pomaganja napora država članica INTERPOL obezbeđuje logistiku Saveta za bezbednosne standarde platnih kartica, koji pruža podatke o trgovinskim subjektima, finansijskim institucijama, proizvođačima softvera i industrijskim eskpertima, sa ciljem unapređivanja bezbednosti podataka pohranjenih na platnim karticama.

3. PRANJE NOVCA

INTERPOL definiše pranje novca kao: „svako činjenje ili pokušaj prikrivanja ili maskiranja porekla nelegalno pribavljenih sredstava u svrhu prikazivanja valjanosti njihovih izvora“. Nezakonito stečene finansije menjaju svoje kriminalno ruho kroz brojne međunarodne transfere uz pomoć ili zloupotrebom naftnih kompanija, posredničkih firmi i fantomskih privrednih subjekata. Na ovaj način, ilegalna zarada ostaje skrivena i pogodna za utapanje u legalne tokove, kroz ulaganje u zakonite poslove. Primera radi, Liddick (2004, pp. 45 - 58) uočava da je: „kao i drugi vidovi ekološkog kriminala, ilegalno rudarstvo povezano sa finansijskim kriminalnim aktivnostima, konkretno sa pranjem novca i napominje da su: „na primer, vođe kolumbijskog narko-kartela poznate po razvijanju sofisticirane strategije, koja uključuje krijumčare nakita u Sjedinjenim Američkim Državama“, te da: „investiranje u dragocene metale omogućuje narko-kartelima pranje novca, povećava njihove profite, uvećava mogućnost kupovine veće količine oružja, pre nego što deo ovih profita investiraju u trgovinu mineralima, tvoreći tako silaznu spiralu“. Slučajevi najbržih i najjednostavnijih maskiranja ilegalnog porekla novca svode se na kupovinu žetona u kockarnici novcem od npr. ulične prostitucije, da bi se nakon nekog vremena ovi žetoni ponovo unovčili na blagajni kockarnice i tako

se zametnuo trag njihovog ilegalnog izvora. Nešto kompleksnije, ali i dalje brzo, jeste pranje većih količina novca od npr. krijumčarenja opojne droge, tako što organizovana kriminalna grupa uplaćuje ovaj protivzakoniti prihod koristeći kao posrednike usluge banaka siromašnih država i bar nekoliko nepostojećih kompanije, koje su samo fiktivno registrovane bez faktičke adrese sedišta. Tako, ovaj novac završava na računu u nekoj od solidnih banaka kao svom krajnjem odredištu, čiji vlasnik je ucenjen od strane konkretne organizovane kriminalne grupe zbog npr. neke svoje sklonosti ili učinjene malverzacije. Sa tog računa, kao validnog, ova finansijska sredstva ulažu se u legalan posao čime su plasirana u zakonite ekonomske tokove.

U suzbijanju ove kriminalne aktivnosti INTEPROL pomaže svoje članice zaštićenom razmenom informacija, koordiniranjem njihovog zajedničkog operativnog rada, obezbeđivanjem ekspertskih timova za podršku specijalizovanih službi organa za primenu zakona i anuliranjem mogućeg udvajanja napora i mešanja nadležnosti. Sa normativnog aspekta, ova međunarodna organizacija je na svojim Generalnim skupštinama u poslednjih nekoliko decenija vrlo aktivno postavljala pravne okvire svoje logistike državama članicama kroz donošenje sledećih rezolucija radi pospešivanja uočavanja, praćenja i zaplene protivzakonito stečene imovine i sečenja ilegalnih monetarnih tokova, i to:

- AG/55/RES/18 iz 1986. godine, o ekonomskom i finansijskom kriminalu, i saradnji policije sa bankarskim i finansijskim institucijama i udruženjima;
- AGN/56/RES/11 iz 1987. godine, o saradnji bankarskih i finansijskih institucija i udruženja sa organima za primenu zakona;
- AGN/60/RES/4 iz 1991. godine, o merama za efektivno suzbijanje sistema ilegalnih međunarodnih finansijskih transakcija: kriminalnog i dvojnog bankarstva;
- AGN/66/RES/15 iz 1997. godine, o pranju novca i pratećoj legislativi;
- AGN/66/RES/17 iz 1997. godine, o pranju novca, istragama i međunarodnoj policijskoj saradnji;
- AGN/66/RES/18 iz 1997. godine, o pranju novca i statistici;
- AG-2012-RES-02 iz 2012. godine, o promovisanju međunarodne akcije otkrivanja ilegalnih finansijskih tokova;
- AG-2013-RES-03 iz 2013. godine, o promovisanju međunarodne akcije radi identifikacije, pronalaženja i zaplene protivzakonito stečene imovinske koristi i
- AG-2015-RES-01 iz 2015. godine, o pilot projektu za uvođenje nove vrste INTERPOL-ove objave koja se odnosi na pronalaženje i povraćaj otuđenih imovinskih sredstava.

4. FALSIFIKOVANJE NOVCA

Kruženje falsifikovanog novca na svetskom planu uzrokuje ozbiljnu pretnju nacionalnim ekonomskim sistemima, finansijskim institucijama i pojedinačnim korisnicima. Lažni novac predstavlja pogonsko gorivo za transnacionalnu ilegalnu ekonomiju čineći sredstvo za finansiranje aktivnosti globalne mreže organizovanog

kriminala, posebno trgovine ljudima i ilegalnog prometa opojnom drogom, kao i terorizma. Kao rešenje nužno se nameće potreba čvrste saradnje organa za primenu zakona i privatnog sektora u međunarodnim razmerama. Tehnološki progres omogućio je izradu kvalitetnije fotografije upotrebom računara i štampača. Niska cena hardvera olakšala je postupak falsifikovanja novca doprinoseći tako većoj frekvenciji ove kriminalne aktivnosti. Ovo je opet uticalo na umanjenje vrednosti falsifikovane valute dovodeći do inflatornih trendova i nanošenja finansijskih gubitaka privrednim subjektima u državnom i privatnom sektoru.

Pored međunarodne potražne delatnosti, jedan od glavnih razloga za nastanak INTEPROL-a jeste i borba protiv falsifikovanja novca na međunarodnom planu. Još od 1929. godine Generalni sekretarijat INTERPOL-a *inter alia* ima ulogu Međunarodne centralne kancelarije za borbu protiv falsifikovanja novca. Ovo podrazumeva dostupnu funkcionalnu bazu podataka, forenzičku podršku, obuke i operativnu pomoć nacionalnim policijama država članica. U razmeni podataka INTERPOL nudi svoje alata i usluge *on line* kako bi doprineo što efikasnijim zaplenama falsifikovanih novčanica i zatvaranju ilegalnih štamparija novca. U tom smislu, na zaštićenom komunikacionom sistemu INTERPOL-a objavljuju se: upozorenja o najnovije otkrivenim falsifikatima banknota uz prateću detaljnu forenzičku analizu; godišnji statistički izveštaji o količini i vrsti falsifikovanih novčanica u državama članicama; poruke ranog uzbunjivanja u vezi sa falsifikovanjem evra koje upućuju Evropska centralna banka i EVROPOL; kao i mogućnost provere ispravnosti novčanice po Keesing tehnologiji uz pomoć baze podataka koja sadrži više od 4.800 različitih banknota sa preko 70.000 slika i relevantnih detalja. S tim u vezi u INTERPOL-u je uspostavljena forenzička laboratorija za pohranjivanje, poredjenje i analizu falsifikovanih banknota uz izradu tehničkog izveštaja o načinu na koji su krivotvorene. Svrha ove laboratorije je uočavanje načina izvršenja koji se ponavljaju radi otkrivanja, lociranja i zatvaranja ilegalnih štamparija novca u svetu. Naravno, državama članicama konstantno je omogućena obuka radi upotrebe ovih INTERPOL-ovih usluga i alata, a po pitanju unapređivanja istražnih potencijala organa za primenu zakona država članica INTERPOL ostvaruje saradnju sa vodećim ekspertskim činiocima u ovoj oblasti, kao što su: Centar za monetarne studije u Južnoj Americi, Evropska centralna banka, Generalni direktorat Evropske komisije za ekonomska i finansijska pitanja, EVROPOL, Tajna služba Sjedinjenih Američkih Država (Secret Service) i dr.

5. FALSIFIKOVANJE DOKUMENATA

Prevarna upotreba identifikacionih i putnih dokumenata predstavlja pretnju državama i njihovim građanima, ekonomskim sistemima, svetskim trgovinskim tokovima jer omogućuje izvršenje kriminalnih aktivnosti, naročito terorizma, u širokom radijusu. Izvršioci delikata, naročito terorističkih napada, često zloupotrebljavaju lične i putne dokumente, kako bi što lakše ostvarili svoje kriminalne namere i približili se meti svog delovanja. Kako falsifikovani, tako i originalni dokumenti, dovode se u vezu sa brojnim vrstama drugih kriminalnih delovanja, od serijskih razbojništava

do krijumčarenja ilegalnih migranata i industrijske špijunaže. Koriste se za činjenje raznih vrsta zloupotreba, koje mogu biti klasifikovane kao što sledi:

- *Slučaj neovlašćene izrade originalnog dokumenta*, kada dokument nije izrađen, izdat ili predviđen kao takav od strane zvaničnog nadležnog organa;
- *Slučaj falsifikovanja originalnog dokumenta*, kada je deo originalnog dokumenta dodat ili izmenjen kako bi sadržao lažne podatke o licu koje ga predočava;
- *Slučaj lažnog dokumenta*, u kom je reč o dokumentu koji nije izrađen od strane zvaničnog nadležnog organa i može se pojaviti u različitim formama kako bi podsećao na putnu ispravu ili identifikacioni dokument;
- *Slučaj prevarno nabavljenog originalnog dokumenta*, gde se radi o autentičnom identifikacionom ili putnom dokumentu izdatom na osnovu drugih falsifikovanih ili lažnih isprava, uz pomoć korumpiranog službenika ili krađom identiteta pravog vlasnika dokumenta *in concreto* i
- *Slučaj zloupotrebe originalnog dokumenta obmanom*, kada je obmanjivač osoba koja se lažno predstavlja koristeći tuđe lične podatke ili tuđi putni dokument. Često, lični podaci i fotografija obmanjivača podsećaju i sličnu su generalijama pravog vlasnika dokumenta u pitanju.

Pored informatičko-analitičkih usluga koje pruža državama članicama, kako navode Urošević, Uljanov i Ivanović (2010), INTERPOL svoju podršku ostvaruje kroz specijalizovanu bazu podataka, obuke i naročitu forenzičku laboratoriju. Na ovaj način problem falsifikovanja dokumenata se prati i istražuje, ali to nije dovoljno da bi se ovaj kriminalni fenomen stavio pod kontrolu. Upravo zato ova međunarodna organizacija kreirala je jedinstvenu bazu podataka u koju države članice na dnevnom nivou ulažu podatke o izgubljenim i ukradenim putnim i drugim ispravama. Svi važniji granični prelazi u svetu imaju *on line* pristup ovoj INTERPOL-ovoj bazi podataka, koja automatski reaguje u slučaju da se npr. proveravana putna isprava potražuje kao izgubljena ili ukradena u nekoj od država članica. Ova baza podataka, takođe, sadrži i podatke o ukradenim blanko obrascima za putne isprave, kao i o onima sa isteklim rokom važenja, kako ne bi mogle da budu zloupotrebljene i falsifikovane. Postoje još neki alati INTERPOL-a, kojima se pomaže suzbijanje falsifikovanja dokumenata, kao npr. Dial-Doc sistem upozorenja o uočenim novim načinima falsifikovanja dokumenata, Edison TD baza podataka koja sadrži slike validnih putnih i identifikacionih dokumenata i DISCS baza podataka u koju se pohranjuju izvodi iz matičnih knjiga rođenih, venčanih i umrlih osoba, te državljana. Obrazovana je i stalna radna grupa INTERPOL-a za borbu protiv falsifikovanja novca i dokumenata, koju pored predstavnika policije i drugih organa za primenu zakona, čine stučnjaci iz privatnog industrijskog sektora, neprofitnih organizacija i dr. Pored specijalizovanih INTERPOL-ovih obuka za borbu protiv ove vrste kriminalnih aktivnosti, države članice mogu participirati i zajednički program INTERPOL-a sa Kancelarijom Ujedinjenih nacija za borbu protiv opojne droge i kriminala (UNODC), čiji sadržaj *inter alia* obuhvata problem falsifikovanja dokumenata. Najzad, tu je i mogućnost elektronskog učenja, u kom slučaju službenici organa za primenu zakona država članica mogu pristupati *on line* kursevima postavljenim na posebnim sajtovima INTERPOL-a.

6. PREVARA PUTEM SOCIJALNOG INŽENJERINGA

Prema stanovištu INTERPOL-a *socijalni inženjering* je širok pojam, koji obuhvata kriminalne prevare obmanom i manipulacijom oštećenih lica radi pribavljanja poverljivih podataka na osnovu kojih se stiče protivpravna imovinska korist. Tako, obmanjivač zadobijajući poverenje žrtve, kako tvrde Mitnick i Simon (2011), dolazi do detalja o njenom bankovnom računu i ličnim podacima, saznajući prethodno lozinku pomoću koje se žrtva, inače, prijavljuje na npr. zaštićeni sajt banke u kojoj ima račun. Prevara putem socijalnog inženjeringa može se izvršiti putem komunikacije elektronskom poštom, preko društvenih mreža na internetu, telefonskim pozivom, pa čak i ličnim kontaktom. INTERPOL ovaj kriminalni fenomen sagledava u dva osnovna vida, i to kao:

- masovne prevare, kojima se na najednostavnije način obmanjuje najveći broj žrtava i
- ciljane prevare, koje se vrše sofisticiranije i za mete imaju posebno određene pojedince ili kompanije.

Prema načinu izvršenja INTERPOL razlikuje sledeće faze u postupanju obmanjivača:

1. sakupljanje informacija;
2. razvijanje socijalnog odnosa;
3. istraživanje bilo koje uočene ranjivosti potencijalne žrtve (npr. lične prilike, sklonosti i sl.) i
4. izvršenje obmane.

INTERPOL razlikuje sledeće vrste prevare putem socijalnog inženjeringa:

- *Upućivanje telefonskog poziva*, u kom slučaju prevarant kontaktira često stariju osobu, čiji telefonski broj pribavlja sa društvenih mreža (kao što je npr. *facebook*), predstavlja se kao član porodice ili službenik javnog servisa i lažno prikazuje hitnu potrebu za uplatama novčanih iznosa. Kao razloge za finansijsku pomoć, obmanjivači često navode dugove zbog kojih su izloženi ozbiljnim pretnjama ili da su i sami žrtve razbojništva ili krađe odnosno da su učesnici saobraćajne nezgode zbog čega im je potrebno uplatiti novac na određeni bankovni račun ili ga predati na ruke licu od poverenja, koje će ga za njih preuzeti;
- *Slanje elektronske pošte*, kada se obmanjivač lažno predstavlja kao menadžer banke ili poreski inspektor kako bi ubedio žrtvu da mu dostavi podatke o svojoj lozinci i bankovnom računu. Ovaj *modus operandi* podrazumeva, prema Hadnagy (2011), poznavanje ličnih i poslovnih prilika žrtve, kako bi kriminalni scenario bio što uverljiviji. U ovu grupu delikata spada i *phishing* kada se opšti lažni scenario dostavlja velikom broju potencijalnih žrtava putem elektronske pošte i lažno se predstavlja kao obavešenje sa *on line* internet stranice za kupovinu, poruka neke kompanije ili specijalizovane informatičke firme za podršku

korisnicima računara. Navedeni oblik prevare može se vršiti i putem telefona (*vishing*) odnosno putem slanja tekstualnih poruka u mobilnoj telefonskoj komunikaciji (*SMishing*);

- *Menadžerska prevara*, kada obmanjivač sakuplja podatke o kompaniji koju će napasti iz javno dostupnih izvora, najčešće putem inerneta, kako navodi Eilam (2011). Obično se radi zloupotrebe traže podaci o rukovodiocu kompanije i onim menadžerima i zaposlenima koji su ovlašćeni da realizuju transfer novca. Kriminalci koriste ove podatke kako bi obmanuli rukovodioca kompanije i prevarili zaposlene da im izvrše hitan transfer većeg iznosa novca na određeni bankovni račun;
- *Upadi u naloge elektronske pošte*, kojom prilikom obmanjivač sa naloga koji neovlašćeno koristi, kako smatra i Erickson (2008), šalje elektronske poruke prijateljima, rođacima odnosno kolegama vlasnika zloupotrebljenog naloga prikazujući lažno da je u nevolji zbog čega je neophodno da mu uplate novac (npr. da bi platio bolnički račun zbog povrede i sl.). Primaoci ovakvih poruka nisu svesni da ih njima ne šalje osoba koju poznaju zbog čega lako pristaju da pomognu prevarantima upućujući im novac, te tako čineći svoje račune i lične podatke dostupnim;
- *Internet nagrade i dobici na lutriji*, kada žrtva prima elektronsku poruku u kojoj se obaveštava da je srećni dobitnik nagrade kao npr. milioniti korisnik neke internet stranice ili da je osvajač glavne nagrade na internet lutriji zbog čega će mu na račun biti uplaćen milionski iznos u američkim dolarima ili britanskim funtama. U ovim slučajevima zloupotrebljavaju se imena poznatih kompanija ili organizacija, kako bi lutrija dobila na značaju i uverljivosti. Element obmane je u upućivanju dodatnog obaveštenja, kojim se nalaže uplata troškova za transfer nagradnog novčanog iznosa. Pa je tako npr. neophodno uplatiti 2.500 britanskih funti da bi navodna nagrada suma bila preneta na račun žrtve ove obmane. Naravno, prevarena osoba gubi svoj novac, a ne dobija nikada nikakvu nagradu;
- *Forenzički povraćaj*, u kome se analizom neobezbeđenih nosilaca informacija, kao što su npr.hard diskovi i USB memorijski ključevi, neovlašćeno dolazi do ličnih podataka, lozinki i dr.;
- *Quid pro quo*, prilikom čega dolazi do razmene poverljivih podataka na osnovuprovociranog nesporazuma;
- *Postavljanje mamca (baiting)*, kada prevarant namerno ostavlja informatičkimvirusima zaražene uređaje (npr. USB memorijski ključ ili eksterni hard disk), koje će druga osoba nenamerno uključiti u neki računar;
- *Disanje za vratom (tailgating)*, kada obmanjivač neposredno prati postupke žrtve kako bi došao do načina za ostvarivanje pristupa zaštićenim podacima i
- *Krađa putem diverzije*, u kom slučaju kriminalac preusmerava kurira ili isporuku pošiljke na drugu lokaciju.

Kao odgovor na svetski rasprostanjen problem socijalnog inženjeringa, INTERPOL je osnovao ekspertsku radnu grupu, čiji članovi su specijalizovani predstavnici organa za primenu zakona, državnih finansijskih institucija i privatnog sektora, sa ciljem da unaprede kvalitet istrage i pro-aktivan pristup u borbi protiv ove vrste krim-

inalnih aktivnosti. Imajući u vidu činjenicu da se prevara putem socijalnog inženjeringa u najvećem broju slučajeva vrši putem interneta, mobilnih telefona ili drugih mobilnih nosilaca podataka, neophodno je prikupiti što više relevantnih podataka, kako bi bilo moguće rasvetliti okolnosti pod kojima su ovakvi delikti izvršeni i otkriti učinioce. INTERPOL posebno preporučuje čuvanje: elektronskih poruka iz komunikacija sa obmanjivačem jer njihov tekst može ukazati na njegov profil, te svih elektronskih adresa, telefonskih brojeva, poštanskih odredišta i ličnih podataka, koji se nalaze u vezi sa spornim slučajem.

Ovakva INTERPOL-ova strategija urodila je plodom. Ilustrativno ćemo navesti dva primera međunarodnih operativnih policijskih akcija. U operaciji *First Light* vođenoj tokom 2014. i 2015. godine, u prvoj fazi na Tajlandu je lišeno slobode više od 20 lica i identifikovano nekoliko vođa kriminalnog sindikata, čiji ilegalni prihodi su iznosili desetine miliona američkih dolara. Kineska policija je potom utvrdila umanjenje socijalnog inženjeringa putem telefonskih poziva za preko 40%, što je bio neposredan rezultat tadašnjeg toka ove akcije. U narednoj i konačnoj fazi, u koordinaciji INTERPOL-a bilo je uključeno 23 države članice koje su zajedničkim naporima lišile slobode preko 500 osoba, dok je 15 centara za telefonske pozive (*call centres*) bilo zatvoreno. Time je okončana serija prevara putem socijalnog inženjeringa u vidu upućivanja telefonskih poziva i slanja elektronskih poruka, koja je nanela štetu stanovnicima Azijskopacifičkog regiona u visini od više milona američkih dolara. Još jedna međunarodna policijska akcija usledila je 2015. godine u organizaciji INTERPOL-a pod nazivom *Aces*. Akcija je bila usmerena na *on line* kockanje i finansijske prevare u Aziji i imala za rezultat lišenje slobode 48 osoba, te zaplenu velikog broja računara i druge elektronske opreme. Dva centra za telefonske pozive su zatvorena, čime je sprečeno dalje obmanjivanje žrtava da čine dostupnim podatke o svojim bankovnim računima. Šteta koju je uzrokovala ova kriminalna aktivnost dostizala je 10.000.000 američkih dolara. Ovu policijsku operaciju izvela je, uz koordiniranje i logistiku INTERPOL-a, grupa od 30 policijskih službenika iz Kambodže, Južne Koreje, Japana, Filipina, Singapura, Tajlanda i Vijetnama.

ZAKLJUČAK

Ovim radom želimo da upozorimo na intenzivnu kriminalizaciju međunarodnog plana, te virtuelnog i realnog prostora na globalnom nivou, čemu naročito doprinosi činjenica da izvršioci kriminalnih aktivnosti uopšte i ne dolaze u kontakt sa žrtvama. Mišljenja smo da su ključna četiri faktora koja čine stubove savremenog međunarodnog organizovanog kriminala: međunarodnost, virtuelnost, globalnost i ideologija. Finansijski kriminal predstavlja ozbiljan problem jer utiče na jačanje i razvoj svetskih kriminalnih čvorišta i ojačavanje njihovih međusobnih veza. Ovako kompleksnom izazovu se, kako smatramo, može odgovoriti na tri nivoa odvijanja kooperacije i koordinacije postupanja organa za primenu zakona u globalnim okvirima, i to kroz: međunarodnu operativnu policijsku saradnju, međunarodnu saradnju organa krivičnog gonjenja i međunarodnu saradnju policije i međunarodnih organizacija. INTERPOL-ova

uloga vodećeg svetskog koordinatora policijskih međunarodnih aktivnosti i garanta njihove logistike putem svojih komunikacionih servisa i informatičko-analitičkih alata u potpunosti je, kako zaključujemo, u skladu sa izrekom: „*Amat victoria curam*."

LITERATURA

1. Eilam, E. (2011) *Reversing: Secrets of Reverse Engineering*. Hoboken: John Wiley & Sons.
2. Erickson, J. (2008) *Hacking: The Art of Exploitation*. San Fracisco: No Starch Press.
3. Hadnagy, C. (2011) *Social Engineering: The Art of Human Hacking*. Indianopolis: Wiley Publishing, Inc.
4. Ledford, J. (2005) *The Rational Guide to Preventing Identity Theft*. Rollinsford: Rational Press.
5. Liddick, D. (2004) *The Global Underworld: Transnational Crime and the Unted States (International and Comparative Criminology)*. Chapter 3. Westport: Preager Publishers.
6. Mitnick, K.D., Simon, W.L. (2011) *The Art of Deception*, Hoboken: John Wiley & Sons.
7. Uljanov, S., Ivanović, Z. (2010) Međunarodne policijske organizacije. *Strani pravni život*, broj 2, 65-84.
8. Uljanov, S., Ivanović, Z. (2011) Savremene tendencije u postupanju po INTERPOL-ovim poternicama. *Evropsko zakonodavstvo*, X (35-36), 201-213.
9. Urošević, V., Uljanov, S., Ivanović, Z. (2010) Fokusi u saradnji kriminalističkih policija sa apekta Nacionalnog centralnog biroa INTERPOL-a Beograd. *Bezbednost*, LII, broj 1, 62-73.
10. ICPO Interpol. URL: http://www.interpol.int/Crime-areas/(2018-07-12) HEAD OF DEPARTMENT FOR FOR INTERPOLA AFFAIRS

INTERPOL TIPOLOGY OF FINANCIAL CRIME

In modern world, international face of criminal activities has become, almost, a standard following the way of their modi operandi. As glue, financial crime brings together leading organized criminal groups' network in Afro-Asian and Eurasian complex just like in North, Central and South America, Australia too. Being frequently presented the phenomenon of financial crime goes off limits of its factual existence and very often plays a role in mutual relations to the most dangerous criminal activities of our age, such as: terrorism, cyber crime and ecological crime. Author's intention in this article is to highlight the menace of financial crime on international level and he focuses his attention to capacities of INTERPOL, as international organization of criminal police. These capacities are shown by author through stressing

out the necessity of connecting analytical and communication tools and possibilities of INTERPOL to operational needs of member countries' national police forces. As a ground of his idea, author defines typology of financial crime determined by INTERPOL in the expert way of world's organization for the cause of setting parameters for effective combating this kind of criminal acting.

KEY WORDS: INTERPOL, payment cards, money laundering, counterfeit currency, false documents, cyber crime, social engineering fraud.

PRIVREDNI KRIMINAL U REPUBLICI SRBIJI – STANJE I IZAZOVI

Nataša Tanjević[1]

Privredni kriminal, posebno savremeni, manifestuje se u velikom broju formi i teži ka sve većoj organizovanosti i uspostavljanju kontrole nad legalnim privrednim poslovanjem. Načini na koji se u savremenim uslovima vrše krivična dela privrednog kriminala su sve složeniji, perfidniji i sve teži za otkrivanje i dokazivanje. Reč je o izuzetno opasnoj pojavi koja ugrožava čitav privredni sistem i čije posledice su višestruko negativne po društvo, a usled čega postoji potreba permanentnog praćenja ovog vida kriminala i preduzimanja efikasnih mera u cilju njegovog sprečavanja i suzbijanja. U radu je ukazano na osnovne karakteristike privrednog kriminala koje ga čine specifičnim i koje ga razlikuju od drugih tipova kriminala. U nastojanju da utvrdimo kakve su odlike savremenog privrednog kriminala, analizirali smo podatke o stanju kriminala u Republici Srbiji u periodu od 2007. do 2017. godine koji su publikovani u periodičnim izdanjima Republičkog zavoda za statistiku, a koji, između ostalog, ukazuju na činjenicu da se nedovoljno otkriva i goni za krivična dela iz oblasti privrede, da je formalna pravna reakcija usmerena pre svega na „sitan" privredni kriminal, kao i da je kaznena politika sudova relativno blaga budući da u strukturi ukupno izrečenih krivičnih sankcija dominira uslovna osuda. Najzad, analizirana su i nova normativna rešenja u našoj zemlji sa namerom da se pojasni u kom pravcu ona reformišu ovu oblast.

KLJUČNE REČI: privredni kriminal, tranzicija, zakonodavstvo, krivična dela, Srbija

UVOD

Na primeru razvoja privrednog sistema u Srbiji tokom tranzicije uočava se fenomen zajednički svim zemljama u tom procesu, a to je da se uz tradicionalne (klasične) oblike privrednog kriminala javljaju i novi oblici istog, za koje se veruje da su mnogo profitabilniji i istovremeno manje riskantni sa aspekta otkrivanja, a za koje ne postoje adekvatni mehanizmi suprostavljanja. Ova pojava ukazuje na to da novi društveno-ekonomski i politički uslovi generišu uslove koji pogoduju ako ne intenzivnom rastu, onda svakako preobražaju privrednog kriminala. U promenjenim društveno-ekonomskim uslovima u kojima tržišna privreda još uvek nije stabilna, javljaju se mnogobrojni vidovi društveno štetnih ponašanja koja su „negde između" – u „sivoj zoni", između pravno dozvoljenih i nedozvoljenih. Takođe, u najnovijim ekonomsko-političkim uslovima, u kojima dolazi do ukrupnjavanja

[1] Generalni sekretar Narodne banke Srbije, email: tanjevicn@gmail.com.

kapitala, brisanja državnih granica, u fazi masovne upotrebe elektronskih sredstava za komunikaciju, trgovinu i transfer novca, a zatim i težnje da na globalnom nivou vladaju centri ekonomske moći, odnosno multinacionalne kompanije, gde se sve podređuje njihovom interesu, javljaju se i najopasniji oblici privrednog kriminala (Tanjević, 2012: 12). S tim u vezi, postavlja se pitanje, kako da se u takvim uslovima sa opasnostima privrednog kriminala suoče države u procesu ekonomske tranzicije, kada demokratski poredak u njima, po pravilu, još uvek nije stabilan, delovanje državnih organa zaduženih za sprečavanje kriminala je otežano ili selektivno, a povezivanje ekonomske i političke moći putem korupcije onemogućava uspostavljanje mehanizama slobodnog tržišta i adekvatnu primenu pravnih normi prema pojedincima koji su, zahvaljujući svom bogatstvu i uticaju, iznad zakona.

1. POJAM, UZROCI I KARAKTERISTIKE PRIVREDNOG KRIMINALA

1.1. Problem definisanja privrednog kriminala

Pokušaji da se definiše pojam privrednog kriminala nisu za rezultat imali usvajanje jedne opšte prihvaćene definicije ovog vida kriminalnog ispoljavanja. Uzroci tome leže u specifičnosti objekta protiv koga je privredni kriminal upravljen, odnosno različitom shvatanju sadržaja i društvenog karaktera objekta napada, različitim polaznim osnovama pisaca, kao i u formalističkom pristupu pri utvrđivanju pojma privrednog kriminala (Petrović, 1998: 21). Pre svega, shvatanja o pojmu privrednog kriminala su se razlikovala u zavisnosti od društvenih uslova u kojima su se razvijala i ideološke pozadine u kojoj su nastajala. U prethodnom periodu, koji je bio karakterističan po dominantnoj ulozi društvene svojine, jedna od najprisutnijih definicija bila je ona koja je pod pojmom privredni kriminal podrazumevala krivična dela koja su izvršena na štetu društvene svojine. Međutim, u današnjim društveno-političkim i ekonomskim uslovima, kada se privredni sistem naše zemlje više ne zasniva na dominantnoj ulozi društvene svojine nad sredstvima za proizvodnju i socijalističkim privrednim odnosima, sadržaj pojma privrednog kriminala je mnogo kompleksniji i raznovrsniji. U vezi sa navedenim, najšire definicije obuhvataju pod ovim pojmom sve javnopravne delikte na štetu privrede (krivična dela, privredne prestupe i prekršaje). Pri ovom širokom određenju postavlja se pitanje šta je sa onim ponašanjima koja nisu propisana kao javnopravni delikti a nesumnjivo su štetna po ekonomske odnose (npr. sektor sive ekonomije)? S tim u vezi, čini se najprihvatljivijim shvatanje koje polazi od grupnog zaštitnog objekta i razlikuje privredni kriminal u užem i širem smislu. U širem smislu, privredni kriminal možemo odrediti kao sve kažnjive delikte u vezi privrede, a u užem smislu, privredni kriminal činila bi isključivo krivična dela kao najteža vrsta javnopravnih delikata, usmerenih protiv privrede kao grupnog zaštitnog objekta.

Za potrebe ovog rada, pri definisanju privrednog kriminala, koristićemo jednu od ujedno najčešće citiranih definicija koja potiče od Edwina Sutherlanda. Ovaj autor za privredni kriminal upotrebljava termin kriminalitet „belog okovratnika”, podrazumevajući pod tim pojmom kriminal koji se obično javlja u oblasti privrednog poslovanja, a čije su forme ispoljavanja najčešće u mahinacijama u vezi sa kupoprodajom raznih akcija, lažnim reklamiranjem robe, lažnim iskazivanjem finansijskog stanja i poslovanja pojed-

inih korporacija, ili u podmićivanju poslovnih partnera, neposrednom ili posrednom podmićivanju državnih činovnika, u cilju osiguranja povoljnih poslovnih aranžmana, kao i u proneverama, nenamenskom trošenju sredstava, poreskim utajama i slično. Kasnije, isti autor kriminal „belog okovratnika" određuje kao kriminal koji vrše lica sa prestižnim i visokim društvenim statusom u okviru zanimanja koja obavljaju (Sutherland, 1973). U vezi sa navedenim, smatramo da privredni kriminal u našoj zemlji u svojim najopasnijim oblicima ispoljava sve karakteristike kriminala „belog okovratnika" (posebno ako imamo u vidu odlike učinilaca privrednog kriminala). Naime, povezanost privrede i politike, odnosno onih koji imaju ekonomsku i političku moć predstavlja samu srž privrednog kriminala, te najveći deo i najopasnije vidove kriminala u razdoblju tranzicije vrše upravo pripadnici društvene elite, bilo da se radi o licima iz sveta „biznisa" ili politike (Tanjević, 2011: 36). Naprasno hvatanje visokih funkcionera sa velikom količinom gotovog novca sumnjivog porekla, neobjašnjivo brzi odnosno spori sudski postupci protiv određenih lica i grupa, mnogobrojni sumnjivo zaključeni i raskinuti privatizacijski tenderi, korupcione afere u visokoškolskim ustanovama, nespojivost javnih funkcija sa upravljačkim položajima u kompanijama, i sl. - jasni su indikatori delovanja visokih društvenih krugova u kriminalnoj sferi. To je i objašnjenje zašto najveći deo ovih delatnosti ostaje nepoznat ili nekažnjen i kako to da naša statistika kriminala takva dela jednostavno ne konstatuje (Ignjatović, 2007: 24).

1.2. Uzroci privrednog kriminala

Složenost privrednog kriminala otežava jasno sagledavanje njegovih uzroka. Iako na pojavu privrednog kriminala utiče veliki broj činilaca, na ovom mestu ukazaćemo na posebne faktore koji se javljaju u uslovima tranzicije, s obzirom na to da nesređeni ili nedovoljni sređeni odnosi u privredi u zemljama u tranziciji posebno doprinose razvoju privrednog kriminala. U našoj zemlji ovo je još više pojačano ako imamo u vidu okolnosti kojima je bila izložena. Uvođenje sankcija Organizacije Ujedinjenih nacija, bombardovanje koje su preduzele NATO snage i uslovljavanje pristupa Srbije evropskim ekonomskim integracijama iz političkih razloga, samo su neki od razloga koji su dodatno otežali privredni razvoj u protekle dve-tri decenije. Blokada svih legalnih tokova razmene je „naterala" državu da u izvesnom smislu toleriše privredno-finansijskim subjektima i građanima uopšte obavljanje neregularnih aktivnosti kako bi se na taj način obezbedili osnovni uslovi za preživljavanje. Tadašnji propisi nisu sadržali norme kojima bi se na adekvatan način otklonili uzroci i uslovi koji su pogodovali širenju crnog tržišta i drugim nezakonitostima u privrednom poslovanju. Ujedno, njihova primena bila je otežana činjenicom da su davali velika diskreciona prava onima koji ih primenjuju i sužavali prostor za efikasno delovanje državnih organa koji imaju kontrolnu funkciju, što je uz druge nepovoljne faktore socijalnog karaktera delovalo na sve veću raširenost korupcije (Banović, Đokić, 2007: 79). Kao posledica ovih promena nastaje kriza vrednosno-normativnog sistema, usled čega se ne pravi dovoljno jasna razlika između društveno prihvatljivih i neprihvatljivih oblika ponašanja, a želja za brzim bogaćenjem, po ugledu na predstavnike političko-privredne elite, postoje opšte prihvaćeni model ponašanja većine poslovnih

ljudi. U nešto drugačijim političko-društvenim uslovima, privredni kriminal se uvećava posle 2000. godine, pri čemu čitav period tranzicije prati politička nestabilnost, neadekvatna i neprecizna zakonska regulativa i ekspanzija kriminala, čiji se pojedini oblici prvi put pojavljuju na našim prostorima, posebno kada je u pitanju privredni kriminal. Uprkos činjenici da u današnje vreme društveni preduslovi koji su pogodovali privrednom kriminalu nisu vidljivi kao prethodnih godina, može se zaključiti da će kao direktno povezani zavisiti od globalno političko ekonomskih trendova.

1.3. Karakteristike privrednog kriminala

Privredni kriminal ima određene opšte i posebne karakteristike koje ga odvajaju od ostalih vidova kriminalnog ponašanja. Reč je o opasnoj pojavi koja ugrožava čitav privredni sistem, pa se može reći da verovatno ni jedan vid kriminala nema tako izrazite i višestrane posledice kao što je to slučaj sa privrednim kriminalom. Tvorac teorije o kriminalu „belog okovratnika“ Sutherland je još u svoje doba govorio da šteta od ovog kriminala daleko prevazilazi štetu nanetu drugim vidovima kriminala, pri čemu pored najveće štete koju nanosi privredi, ovaj vid kriminala nanosi veliku štetu i društvenom moralu, izaziva nepoverenje i stvara dezorganizaciju u širim razmerama. Pre svega, najznačajnije su ekonomske posledice koje se ogledaju u tome što se napada materijalna osnova društva i narušava privredni sistem zemlje, odnosno pravilno odvijanje privrednih odnosa, funkcionisanje privrednih procesa i realizacija privrednih aktivnosti. Drugo, posledice sprege ekonomske i političke moći se negativno odražavaju na pravni poredak i pravni sistem jer se na ovaj način izražava visok stepen nepoštovanja pravnih normi, dolazi do urušavanja demokratskih institucija i nepoverenja građana prema vlasti i njenim organima. Navedeno dalje dovodi i do etičkih posledica, s obzirom na to da je reč o pojavi koja vrši negativan uticaj na stvaranje i razvijanje moralne svesti u privrednim odnosima.

Jedna od najvažnijih odlika ovog vida kriminala je u tome što skreće pažnju na definicije devijantnog ponašanja moćnih ljudi i dovodi u sumnju ideju da su siromašni ljudi skloni kriminalu (Tanjević, 2012: 36). U literaturi se često ističe da je privredni kriminal opasan po svim svojim elementima, a naročito po licima koje ga vrše. Učinioci ovog vida kriminala su obrazovana i stručna lica koja imaju bogato iskustvo u svojim profesijama, veoma dobro poznaju propise koji regulišu oblast privrednog poslovanja pa svoju kriminalnu delatnost usmeravaju do margina dozvoljenog ponašanja, koristeći određene praznine, nedorečenosti i česte izmene i dopune zakonskih propisa (Bošković, 2005). Ujedno to su lica koja predstavljaju „društvenu elitu“, odnosno lica koja sa jedne strane uživaju veliki ugled i imaju društveni status koji im omogućava da retko kada njihova dela budu otkrivena i okarakterisana kao nezakonita, odnosno i ako se to desi, retko kada za ista dela i odgovaraju. Zahvaljujući svojoj ekonomskoj moći oni se povezuju sa predstavnicima vlasti, čime obezbeđuju svoj položaj i nesmetano mogu da nastave sa izvršenjem kriminalnih aktivnosti, sve dok usled političke smene na vlasti ne budu otkriveni. Radi se dakle o ljudima na pozicijama sa kojih mogu kontrolisati ekonomske, privredne i političke tokove.

Još jedna važna odlika privrednog kriminala koja je u vezi sa prethodnom je izuzetna skrivenost, zamaskiranost ovog kriminala, zbog čega je njegova tamna brojka veoma viso-

ka. S tim u vezi, veliku teškoću u otkrivanju i dokazivanju krivičnih dela privrednog kriminala čini to što se ova dela vrše na vrlo vešt način koji treba da stvori privid o zakonitom i savesnom poslovanju, pri čemu objektivni uslovi poslovanja često pogoduju ovakvim pojavama. Sa druge strane, organi otkrivanja neretko nisu u dovoljnoj meri stručno, organizaciono, kadrovski i tehnički opremljeni da bi mogli uspešno da otkrivaju naročito složene oblike ovog vida kriminala, a ujedno sa razvojem unutrašnjih i opšte svetskih tržišnih i drugih poslovnih odnosa javljaju se i novi oblici i forme privrednog kriminala pa do otkrivanja dolazi tek onda kada ove pojave poprime veće razmere. Prema tome, može se samo nagađati koliki je obim neotkrivenog privrednog kriminala, a i dobar deo otkrivenih privrednih delikata nikada ne biva evidentiran jer je, ili nemoguće otkriti počinioce, ili ih je nemoguće izvesti pred sud, jer se ova lica kriju pod maskom „belog okovratnika".

Takođe, privredni kriminal se odlikuje i višeslojnošću i izuzetnom prilagodljivošću postojećim društvenim uslovima, te su pojavni oblici ovog vida kriminala veoma brojni i raznovrsni. Pritom, klasični oblici privrednog kriminala su prestali da budu dominantni u praksi, a u uslovima uspostavljanja novog ekonomskog uređenja društva u tranziciji se suočavaju sa porastom novih oblika društveno štetnih ponašanja u privredi. Sa jedne strane, radi se o različitim zloupotrebama vezanim za promenu vlasničke strukture u pravnim licima, odnosno sa privrednim kriminalom u postupku privatizacije, a sa druge strane naše društvo je izloženo potpuno novim oblicima privrednog kriminala koji su omogućeni tehničko-tehnološkim napretkom ili su prateća pojava organizovanog kriminala. Reč je o tzv. kriminalu budućnosti, koji obuhvata kompleksne pojave – privredni kompjuterski kriminal, pranje novca, falsifikovanje elektronskog novca, kriminal usmeren protiv industrijske svojine i sl.

Najzad, ono što naročito karakteriše savremene oblike privrednog kriminala jesu njegovi organizovani oblici, odnosno kohabicija organizovanog kriminala i savremenih oblika privrednog kriminala (Šikman, Vasić, 2011: 13). S tim u vezi, može se konstatovati da se ova dva pojma nalaze u dvostrukom odnosu. Prvo, organizovani kriminal se, poput privrednog, najčešće služi korupcijom, kao načinom povezivanja i održavanja veza sa organima vlasti, državnim i drugim uticajnim privrednim i finansijskim subjektima. Drugi aspekt ovog odnosa ispoljava se u izvršenju konkretnih krivičnih dela organizovanog kriminala u oblasti privrednog kriminala kojima se stiče korist i ostvaruje profit bez zakonskog osnova, pri čemu se veliki deo imovinske koristi stečene organizovanim kriminalom investira upravo u privredna preduzeća. Imajući u vidu navedeno, poslednjih godina u Zapadnoj Evropi se toliko uočava uključenost organizovanog kriminala u razne oblike privrednog kriminala da je došlo do stvaranja pojma „organizovani privredni kriminal".

2. PRIVREDNI KRIMINAL U SRBIJI OD 2007. DO 2017. GODINE

Stanje i kretanje privrednog kriminala u Srbiji vrlo je teško sagledati jer je verovatno više nego u ostalim vidovima kriminala prisutna tzv. tamna brojka. U nastojanju da utvrdimo kakve su odlike savremenog privrednog kriminala analizirali smo podatke o stanju kriminala u Republici Srbiji za period 2007-2017. godine koji su publikovani u periodičnim izdanjima Republičkog zavoda za statistiku . Ograničili smo se samo na

krivična dela protiv privrede, budući da su neka krivična dela koja su učinjena u vezi sa privredom svrstana u neke druge glave Krivičnog zakonika prema pretežnijem zaštitnom objektu. Trend prijavljivanja punoletnih lica zbog učinjenih krivičnih dela praćenih u periodu od 2007-2017. godine pokazuje da se broj prijavljenih učinilaca krivičnih dela u Srbiji kretao na sledeći način:

Tabela br. 1 Punoletni učinioci krivičnih dela, 2007-2017 (prijave)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Ukupno	98702	101723	100026	74279	88207	92879	91411	92600	108759	96237	90348
Učinilac poznat	61922	67405	64456	50870	59674	61876	61560	54568	64224	67089	61767

Tabela br. 2 Prijavljena punoletna lica za krivična dela protiv privrede

2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
2663	3099	3131	2479	2957	3221	3397	3347	3526	3333	2939

Može se zaključiti da učešće krivičnih dela protiv privrede u ukupnom kriminalitetu u svim posmatranim godinama nije prelazilo 4%. Najmanji broj prijavljenih lica zabeležen je 2010. godine (2.479), da bi od tada, iz godine u godinu on beležio rast, sve do 2016. godine kada ovaj broj ponovo opada, a naročito 2017. godine. Ako se ovi podaci uporede sa prethodnim godinama, može se konstatovati da se beleži znatniji pad prijavljenih lica za ova krivična dela. Naime, 2002. godine bilo je čak 6.047 prijavljenih lica za krivična dela protiv privrede; 2003. godine 5.405; 2004. godine 5.255; 2005. godine 4.721 a 2006. godine 2868 lica, iz čega proizlazi da je u odnosu na početnu godinu analize (2002), broj prijavljenih lica za krivična dela protiv privrede u poslednjoj posmatranoj godini (2017) prepolovljen. Međutim, može se tvrditi da je nesumnjivo izvršeno znatno više krivičnih dela privrednog kriminala nego što to pokazuju prezentovani podaci s obzirom na „latentnu prikrivenost" ovog vida kriminala (Cvetković, et.al, 2016: 583). U nastavku ćemo videti da statistički podaci više odražavaju aktivnosti državnih organa zaduženih za otkrivanje privrednog kriminala (pre svega organa unutrašnjih poslova), nego što odslikavaju realno stanje u ovoj oblasti.

2.1. Odnos prijavljenog, utuženog i presuđenog privrednog kriminala

Što se broja optuženih i osuđenih punoletnih lica za krivična dela protiv privrede tiče, primetno je da se od 2010. godine kada je bio zabeležen najmanji broj optuženih lica, taj broj povećava sve do 2015. godine od kada je ponovo u padu. Slično je i sa brojem osuđenih lica u posmatranom periodu. Moglo bi se pretpostaviti da je reforma sudova koja je u našoj zemlji počela 2009. godine uticala na sporije presuđenje, tj nedovoljan broj osuda u 2010. godini. Takođe, velika razlika u broju prijavljenih i optuženih za krivična

dela protiv privrede u 2010. godini u odnosu na ostale posmatrane godine, mogla bi ukazati na to da je interes policije i tužilaštva očigledno bio usmeren na neke druge oblasti, odnosno da kriminalno-politički prioriteti nisu bili u dovoljnoj meri vezani za gonjenje privrednog kriminala.

Tabela br. 3 Optužena punoletna lica za krivična dela protiv privrede

2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1649	1838	1702	901	1499	1589	2240	2748	2570	2375	2015

Tabela br. 4 Osuđena punoletna lica za krivična dela protiv privrede

2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1161	1287	1228	589	999	932	1169	1543	1609	1592	1448

2.2. Struktura privrednog kriminala u Srbiji

U ukupnoj strukturi prijavljenog kriminala punoletnih lica, krivičnih dela protiv privrede sve su manje zastupljena.

Tabela br. 5 Prijavljena i osuđena punoletna lica za krivična dela protiv privrede prema krivičnom delu, 2017.

Krivično delo	Prijavljeni	Osuđeni
Falsifikovanje novca	276	91
Falsifikovanje hartija od vrednosti	6	4
Falsifikovanje i zloupotreba platnih kartica	232	97
Falsifikovanje znakova za vrednost	5	1
Pravljenje, nabavljanje i davanje drugom sredstava za falsifikovanje	1	4
Izdavanje čeka i korišćenja platnih kartica bez pokrića	74	30
Neuplaćivanje poreza po odbitku	30	23
Poreska utaja	649	392
Krijumčarenje	96	78
Pranje novca	13	1
Zloupotreba monoplističkog položaja	1	-
Neovlašćenja upotreba tuđeg poslovnog imena i druge posebne oznake robe ili usluga	69	32
Zloupotreba u vezi sa javnom nabavkom	38	4
Zloupotreba položaja odgovornog lica	617	248
Prouzrokovanje stečaja	9	3
Prouzrokovanje lažnog stečaja	3	1
Oštećenje poverilaca	63	15

Zloupotreba ovlašćenja u privredi	247	126
Narušavanje poslovnog ugleda i kreditne sposobnosti	5	5
Odavanje poslovne tajne	4	-
Onemogućavanje vršenja kontrole	6	4
Nedozvoljena proizvodnja	72	37
Nedozvoljena trgovina	370	251
Obmanjivanje kupaca	5	5
Falsifikovanje znakova, odnosno državnih žigova za obeležavanje robe, merila i predmeta od dragocenih metala	48	25

Podaci pokazuju da u 2017. godini, u strukturi prijavljenih krivičnih dela protiv privrede dominira nekoliko krivičnih dela i to: poreska utaja, zloupotreba položaja odgovornog lica, nedozvoljena trgovina, zloupotreba ovlašćenja u privredi, falsifikovanje novca i falsifikovanje i zloupotreba platnih kartica. Iako je u odnosu na 2016. godinu, kada je za krivično delo poreske utaje bilo prijavljeno 734 lica, u 2017. godini prijavljen manji broj lica (649), ovo krivično delo je i dalje dominantno u strukturi krivičnih dela protiv privrede. Razlog za navedeno možemo tražiti u činjenici da se za krivično delo poreske utaje goni jer je u interesu države da naplati poreze pa je i administracija efikasnija u otkrivanju tih dela. Ono što je vidljivo jeste i to da se sa uvođenjem novog krivičnog dela – zloupotreba položaja odgovornog lica, umesto krivičnog dela – nesavestan rad u privrednom poslovanju, beleži opadajući trend zastupljenosti krivičnog dela zloupotreba službenog položaja, ali uz istovremeni rast zastupljenosti krivičnog dela zloupotreba položaja odgovornog lica. Interesantno je pritom da je i dalje prilično zastupljeno krivično delo nedozvoljene trgovine. Ovo iz razloga što je poznato da je u pitanju krivično delo građana koje u uslovima tranzicije, doduše na nezakonit način, omogućava preživljavanje, te učešće ovog krivičnog dela u strukturi krivičnih dela protiv privrede navodi na zaključak da situacija u ponudi roba, odnosno u ekonomskom smislu, nije stabilna i dovodi do toga da se ljudi i dalje bave švercom. Ipak, u 2017. godini broj prijavljenih za ovo krivično delo (370) manji je u odnosu na 2016 godinu (447). Interesantna je i učestalost vršenja krivičnog dela krijumčarenja, koje je inače često povezano sa nekim drugim krivičnim delima, poput falsifikovanja isprave, a predstavlja i područje koje je pogodno za delovanje organizovanog kriminala. Imajući u vidu sve navedeno, može se zaključiti da se dela protiv javnih finansija jasno izdvajaju u odnosu na druga različita dela iz ove glave, pa je više od polovine od ukupnog broja krivičnih dela protiv privrede usmereno protiv državnih (javnih) finansija. S tim u vezi, smatramo da bi prikladniji naziv ove grupe krivičnih dela bio „Krivična dela protiv javnih finansija i privrede“ (Tanjević, 2012: 219).

Aktivnosti koje je sprovela policija na otkrivanju krivičnih dela protiv privrede nisu adekvatno nastavljene od strane pravosudnih organa. U prilog tome govori činjenica da je od 649 prijavljenih lica za krivično delo poreske utaje osuđeno 392, a za krivično delo zloupotrebe položaja odgovornog lica od 617 prijavljenih, svega 248 je i osuđeno. Slična situacija je i sa drugim krivičnim delima poput pranja novca, zloupotrebe u vezi sa javnom nabavkom, nedozvoljene proizvodnje, zloupotrebe ovlašćenja u privredi i sl. kod kojih je od ukupnog broja prijavljenih samo neznatan broj i osuđen. Takođe, podaci koji se odnose na 2017. godinu ne razlikuju se bitno u odnosu na one iz prethodnih godina, s obzirom na

to da kod većine krivičnih dela protiv privrede, od ukupnog broja prijavljenih lica, skoro polovina nije bila osuđena.

2.3. Odlike kaznene politike

Osim podataka o prijavljenim, optuženim i osuđenim licima za krivična dela protiv privrede, značajno je uvideti i koje se krivične sankcije izriču učiniocima ovih krivičnih dela.

Krivično delo	**Ukupno**	**Kazna zatvora**	**Uslovna osuda**	**Novčana kazna**	**Kućni zatvor**	**Rad u javnom interesu**
	1448	**298**	**879**	**112**	**154**	**4**
Falsifikovanje novca	91	35	22	12	21	1
Falsifikovanje hartija od vrednosti	4	1	1	1	1	-
Pravljanje nabavljanje i davanje drugom sredstava za falsifikovanje	4	-	4	-	-	-
Falsifikovanje i zloupotreba platnih kartica	97	19	65	2	11	-
Izdavanje čeka i korišćenje platnih kartica bez pokrića	30	9	12	-	9	-
Krijumčarenje	78	8	66	1	3	-
Pranje novca	1	1	-	-	-	-
Zloupotreba položaja odgovornog lica	248	114	90	2	42	-
Zloupotreba ovlašćenja u privredi	126	20	92	-	14	-
Nedozvoljena trgovina	251	12	182	46	7	3
Zloupotreba u vezi sa javnom nabavkom	4	-	4	-	-	-
Nedozvoljena proizvodnja	37	2	20	14	1	-
Prouzrokovanje lažnog stečaja	1	-	1	-	-	-
Oštećenje poverilaca	15	2	11	-	2	-
Neovlašćena upotreba tuđeg poslovnog imena i druge posebne oznake ili usluga	32	1	20	11	-	-
Obmanjivanje kupaca	5	-	5	-	-	-
Narušavanje poslovnog ugleda i kreditne sposobnosti	5	-	1	4	-	-
Onemogućavanje vršenja kontrole	4	1	2	1	-	-
Neuplaćivanje poreza po odbitku	23	1	18	4	-	-
Poreska utaja	392	72	264	13	43	-

Tabela br. 6 Osuđena punoletna lica prema krivičnom delu i izrečenim krivičnim sankcijama, 2017.godina

Primetno je da u strukturi ukupno izrečenih krivičnih sankcija dominira uslovna osuda, a da su mnogo ređe zastupljene kazna zatvora i novčana kazna. Ovi podaci odgovaraju i podacima iz prethodnih godina. Primera radi, u 2016. godini, od ukupnog broja izrečenih krivičnih sankcija (1592), uslovna osuda je izrečena u čak 995 slučajeva, kazna zatvora u 337, a novčana kazna 122. Pritom, uslovna osuda preovlađuje gotovo kod svih krivičnih dela. Sa druge strane, novčana kazna je kao samostalna krivična sankcija bila najčešća kod krivičnog dela nedozvoljene trgovine i krivičnog dela nedozvoljene proizvodnje. Uopšte, može se konstatovati da je primena novčane kazne, kada su u pitanju krivična dela protiv privrede veoma slaba. Ovo je uostalom i u skladu sa činjenicom da novčana kazna poslednjih godina doživljava konstantan pad u procentu njenog izricanja, a što ujedno nije u skladu sa savremenim tendencijama u kriminalnoj politici evropskih zemalja. Kao objašnjenje ove pojave obično se ističe ekonomska kriza i pad životnog standarda i platež¬ne moći većeg dela stanovništva, što izrečene novčane kazne čini relativno visokim i teško naplativim, a zbog čega ih sudovi izbegavaju (Đorđević, 2016). Međutim, iako niska platežna sposobnost većeg dela našeg stanovništva i problemi oko izvršenja novčane kazne sigurno stoje kao razlozi, može se pretpostaviti da je ipak pad u primeni novčane kazne povezan sa odredbama o novčanoj kazni koje su uvedene KZ-om iz 2005. godine, a koje su očigledno otežale sudovima postupak odmeravanja i izricanja ove kazne i indirektno dovele do njene smanjene primene.

Kada je u pitanju kazna zatvora, ova sankcija je uglavnom izricana kod krivičnog dela zloupotrebe položaja odgovornog lica i falsifikovanja novca. Međutim, u pogledu visine navedene kazne može se uočiti da preovlađuju kratkotrajne kazne zatvora. Tako je od ukupnog broja izrečenih kazni zatvora u 2016. godini (337), najveći broj je osuđen na kaznu zatvora u trajanju od 6-12 meseci (104 lica), na kaznu zatvora u trajanju od 3-6 meseci 62 lica, odnosno na kaznu zatvora od 2-3 meseca 25 lica, dok je na kaznu zatvora u trajanju od 1-2 godine osuđeno 73 lica. Ono što je takođe primetno da je najveći broj lica bio u kućnom zatvoru (174 lica u 2016. godini i 154 u 2017. godini), što ne čudi ako imamo u vidu da je Zakonom o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika iz septembra 2009. predviđena mogućnost izvršenja kazne zatvora izrečene u trajanju do jedne godine, po odluci suda, i u prostorijama u kojima osuđeni stanuje, a da je najveći broj lica osuđen upravo na kaznu zatvora do godinu dana. Međutim, ako se u obzir uzme činjenica da se kućni zatvor može odrediti ukoliko je sud odmerio kaznu zatvora do jedne godine, a kazna rada u javnom interesu za dela za koja je predviđena kazna zatvora do tri godine, statistički podaci govore u prilog tome da se alternativne sankcije za ova krivična dela nedovoljno izriču.

Tako je kazna rada u javnom interesu u 2016. godini izrečena samo u jednom slučaju (kod krivičnog dela falsifikovanja novca), a u 2017. godini u 4 (za krivično delo nedozvoljene trgovine (3) i falsifikovanja novca (1).

Svi napred navedeni podaci ukazuju na to da je u pitanju relativno blaga kaznena politika sudova. Možda je ovakva kaznena politika korekcija zakonski odmerenih kazni koje kod velikog broja krivičnih dela protiv privrede propisuju samo kaznu zatvora, a ne i alternativno novčanu kaznu. Takođe, ovakva kaznena politika verovatno odgovara težini krivičnih dela koja dospevaju pred sud, jer se najteža krivična dela iz

oblasti privrednog kriminala teško otkrivaju i dokazuju, zbog čega i presuđenja za ista izostaju. Naime, statistički podaci pokazuju prevashodnu usmerenost formalno pravne reakcije na „sitan“ privredni kriminal, dok sankcionisanje za oblike kriminala korporacija, kriminala u oblasti svojinske transformacije, finansijskog poslovanja i sl., u koja su uključena lica sa izuzetnom ekonomskom i političkom moći neretko izostaju, bez obzira na visinu štete koja se njima prouzrokuje (Tanjević, 2010). Najzad, ovde dolazi do izražaja i problem suviše širokih kaznenih okvira. Zbog toga su, s obzirom na nerealno visoko propisane kazne (kod nekih krivičnih dela ili pojedinih oblika isključivo zatvorske) sudovi često prinuđeni da koriste institut ublažavanja kazne. Sve navedeno ukazuju na potrebu da se preispita: isključivo normiranje kazne zatvora (bez alternativno propisane novčane kazne) kod nekih krivičnih dela, zatim kazneni okviri pojedinih krivičnih dela kao i da se u praksi stimuliše izricanje drugih kazni umesto kazne zatvora i uslovne osude (na primer novčane ili rada u javnom interesu) jer je očigledno da se ovaj oblik sankcionisanja ne izriče u meri koja odgovara vrsti krivičnih dela. Pritom bi trebalo insistirati na većoj primeni novčane kazne kao sporedne, naročito kod krivičnog dela poreske utaje. Naime, ako se inače ne koristi novčana kazna, pa se ne određuje ni kao sporedna onda kada zakon pruža te mogućnosti, to znači da se smanjuje moguća „ponuda“ krivičnih sankcija koje bi sudijama bile na raspolaganju i zbog toga se oni opredeljuju najčešće za uslovne osude (Tanjević, 2012: 236).

3. BORBA PROTIV PRIVREDNOG KRIMINALA – ZAKONODAVNE MERE NA NACIONALNOM NIVOU

Promene u razvoju privrede nužno dovode i do promena u oblasti inkriminacije, tako da se vremenom neke od njih ukidaju a druge propisuju. Iako je sadržinski kod ovih krivičnih dela bilo puno promena, statistički podaci koje smo prikazali pokazuju da uprkos brojnosti krivičnih dela protiv privrede u mreži krivično-pravne kontrole ostaju „sitne ribe“ za relativno lakša krivična dela, dok se najteže privredne malverzacije još uvek teško otkrivaju ili ostaju u zoni „sive ekonomije“ kao aktivnosti koje nisu sasvim u saglasnosti sa pravom ali nisu ni zakonom zabranjene. Vrlo je moguće da su tome doprinele i manjkavosti krivičnog zakonodavstva (Tanjević, 2012). S tim u vezi, napredak je učinjen usvajanjem Zakona o izmenama i dopunama Krivičnog zakona iz 2016. godine („Službeni glasnik RS”, br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 i 94/2016), koji donosi značajne novine u glavi dvadeset drugoj u kojoj se nalaze krivična dela protiv privrede. Pre svega, uvedeno je sedam novih krivičnih dela, dok su tri dekriminalizovana. Data je nova sistematika krivičnih dela protiv privrede, odnosno njihov redosled i grupisanje i izvršeni su prema određenim kriterijumima od kojih je najvažniji njihova srodnost. Kod pojedinih dela preciziran je zakonski opis kako bi u većoj meri odgovarala realnosti, jer je opštost otežavala dokazivanje i stvarala probeleme u praksi. Što se novih krivičnih dela tiče, ima shvatanja da ona zapravo i nisu nova, već se radi o inkriminacijama koje su postojale u grupi krivičnih dela protiv imovine i protiv službene dužnosti i da se radi zapravo o uvođenju posebnih oblika postojećih dela. Međutim,

dok su krivično delo prevare u obavljanju privredne delatnosti i krivično delo zloupotrebe poverenja u obavljanju privredne delatnosti postojala u KZ kao opšta krivična dela protiv imovine, ali koja se u oblasti privrednih odnosa nisu primenjivala, krivično delo zloupotrebe u postupku privatizacije predstavlja novo krivično delo koje je odraz potrebe da se inkriminišu uočene zloupotrebe u postupku privatizacije (pri čemu smatramo da je ovo delo trebalo mnogo ranije inkriminisati). U svakom slučaju primena novih dela u oblasti privrednog poslovanja bi trebala da obuhvati jedan važan segment kriminalnog ponašanja u privrednim odnosima na koji se do sada pretežno primenjivalo krivično delo zloupotrebe položaja odgovornog lica iz ranijeg člana 234, a čime bi se naše krivično zakonodavstvo približilo i krivičnom delu Untreue koje predstavlja jednu od najvažnijih inkriminacija za suzbijanje privrednog kriminala a koja s određenim razlikama postoji u nemačkom, švajcarskom i austrijskom krivičnom pravu (Stojanović, 2017: 728). U skladu sa sprovođenjem koncepcije koja razdvaja korupciju u javnom i privatnom sektoru, u grupu krivičnih dela protiv privrede uneta su nova krivična dela koja se odnose na korupciju u privatnom sektoru i to primanje i davanje mita u privrednom poslovanju. Razdvojena je i pronevera na proneveru u privrednom poslovanju i proneveru iz grupe krivičnih dela protiv službene dužnosti.

Posebno značajnim smatramo uvođenje novine kada je u pitanju krivično delo zloupotrebe položaja odgovornog lica (član 227, ranije član 234). Naime, u okolnostima otežanog dokazivanja krivičnih dela iz sfere privrednog kriminala u praksi je bilo primetno da su nosioci pravosudnih funkcija, u nedostatku specifičnih znanja vezanih za oblast finansijskih istraga i veštine ispravne kvalifikacije privrednih krivičnih dela, često koristili preopširne i neprecizne kvalifikacije ovog krivičnog dela i krivičnog dela zloupotrebe službenog položaja. Iz navedenog razloga uveden je zakonski supsidijaritet ove inkriminacije, a kako bi se ograničila primena navedenog krivičnog dela samo na slučajeve kada je to zaista nužno, odnosno samo ako kriminalna zona nijednog drugog krivičnog dela ne može da zaštiti privredni sistem. Pored navedenog, izvršena je izmena koja bi u praksi trebala da olakša primenu krivičnog dela poreske utaje. Reč je o tome da se u zakonskom opisu ovog krivičnog dela više ne zahteva davanje lažnih podataka o „zakonito stečenim prihodima", odnosno njihovo neprijavljivanje. Bitno je napomenuti i to da je izvršeno brisanje odredbe „prouzrokovanja stečaja iz nehata", što smatramo opravdanim jer se može diskutovati o tome da li se stečaj može uopšte prouzrokovati iz nehata. Sa druge strane, u uslovima uspostavljanja privatne svojine nad sredstvima za proizvodnju, ekonomske otvorenosti, nesmetanog funkcionisanja poslova sa inostranstvom, slobodnog uspostavljanja privrednih odnosa i slobodnog formiranja cena, opravdano se postavilo pitanje zadržavanja pojedinih privrednih krivičnih dela, posebno onih koja predstavljaju relikt socijalističke državne ekonomije. Navedenim zakonskim izmenama izvršena je dekriminalizacija krivičnog dela zloupotrebe ovlašćenja u privredi, obmanjivanja kupaca i izdavanja čeka i korišćenja platne kartice bez pokrića. Ovo je razumnjivo, imajući u vidu da je ovde reč o čistom građansko-pravnom ugovornom odnosu između banke i klijenta i da banci na raspolaganju stoje brojni instrumenti obezbeđenja, počev od meničnog jemstva, ručne zaloge, žiranata, administrativne zabrane na platu klijenta do preventivnih mera kao što je određivanje limita, blokada računa, raskid ugovora, pokretanje

parničnog postupka i prinudne naplate duga. Dakle, jasno je da se za uspostavljanje finansijske discipline mogu delotvornije koristiti drugi načini umesto pretnje primenom krivične sankcije. Slično je i sa krivičnim delom zloupotrebe ovlašćenja u privredi koje je sadržalo dosta heterogene oblike radnje izvršenja, od kojih su neki svojstveni ranijem privrednom sistemu i koje zakonodavstva drugih zemalja uglavnom ne poznaju, kao i krivičnim delom obmanjivanja kupaca koje se u praksi retko primenjivalo, a pri čemu treba imati u vidu da na raspolaganju stoji prekršajno-pravna zaštita, jer je propisano više prekršaja u ovoj oblasti koji su zaprećeni strogim kaznama.

Kada je reč o zakonskoj regulativi koja se odnosi na sprečavanje i suzbijanje privrednog kriminala, ne možemo reći da Srbija nije usvojila zakonska rešenja koja bi trebalo da obezbede efikasnu borbu protiv ovog vida kriminala. Pre svega, donet je Zakon o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela, osnovana je Direkcija za upravljanje oduzetom imovinom, osnovana je posebna jedinica za finansijske istrage u okviru Ministarstva unutrašnjih poslova, osnovana su posebna odeljenja za borbu protiv korupcije u Republičkom javnom tužilaštvu, apelacionim i višim javnim tužilaštvima, donet je Zakon o odgovornosti pravnih lica za krivična dela, itd. Pored navedenog, finansijske istrage prepoznate su kao efikasan i proaktivan alat za istrage i procesuiranje privrednog kriminala, jer je imovinska korist motiv većine ovih krivičnih dela, a zbog čega uostalom predstavljaju i jedan od prioriteta Republike Srbije u borbi protiv korupcije, pranja novca i privrednog kriminala. U skladu sa navedenim, usvojena je Strategija istraga finansijskog kriminala („Službeni glasnik RS“, br. 43/2015), čiji je opšti cilj da se omogući efikasno i kvalitetno sprovođenje istraga finansijskog kriminala radi praćenja tokova novca, kao i imovine i proaktivnog otkrivanja krivičnih dela; efikasna saradnja između institucija nadležnih za prikupljanje podataka i sprovođenje finansijskih istraga; podizanje stepena obučenosti nosilaca pravosudnih funkcija i državnih službenika koji se bave istragama finansijskog kriminala na najviši nivo i sprečavanje uključivanja nelegalno stečenih sredstava u legalne privredne tokove. Imajući u vidu da je predviđeno da se na kraju svake kalendarske godine Narodno skupštini podnosi izveštaj o sprovođenju ove strategije, a na osnovu kojeg će se predlagati mere za unapređenje u ovoj oblasti, nadamo se da će navedeno omogućiti, ne samo da se stekne uvid u to koje su aktivnosti preduzete na sprovođenju ovog strateškog akta, već pre svega, kakvi su rezultati postignuti u sprovođenju finansijskih istraga.

ZAKLJUČAK

Društveno opasne pojave u privredi javljaju se ne samo vezano za organizaciju i finansiranje privrednih aktivnosti, već bukvalno u svim oblastima proizvodnje, unutrašnjeg i spoljnog prometa, pa do neposredne potrošnje gotovih proizvoda. Posledice koje nastaju na osnovu takvih kriminalnih ponašanja nisu samo ekonomske i materijalne štete za državu i preduzeća, već su ugroženi i drugi zaštitni objekt, kao što je život i zdravlje ljudi i opšta životna sredina. Sa druge strane, globalizacija pruža nove oblike za vršenje kriminala sa transnacionalnim odlikama u smislu prevara, finansijskih prekršaja, „pranja novca“, kompjuterskog privrednog kriminala i sl. koji otežavanju otkrivanje i

efikasnu borbu protiv ovog vida kriminala. Nema sumnje da je privredni kriminal evaluirao i da se već danas javlja u novim oblicima kompjuterskog i korporacijskog kriminala i da se naše društvo može suočiti u budućnosti sa velikim problemom organizovanog kriminalnog delovanja u oblasti privrede koji ugrožava, pre svega, ekonomsku bezbednost jedne zemlje, a samim tim i njenu nacionalnu bezbednost.

Iako je činjenica da je državi u ovom trenutku jedan od prioritetnih zadataka suzbijanje kriminaliteta u najširem smislu te reči, a posebno suzbijanje privrednog kriminala i da je u našem zakonodavstvu došlo do promena koje idu u prilog efikasnijoj borbi protiv ovog vida kriminala, kako to izgleda u praksi, to je sasvim drugo pitanje. Treba imati u vidu da je borba protiv privrednog kriminala, zbog složenosti, osetljivosti i drugih razloga veoma težak zadatak i da su zakonska osnova i sredstva krivičnopravne represije samo pojedina raspoloživa „oruđa" u toj borbi. Pre svega, potrebno je obezbediti izgradnju privrednog sistema kojim će se obezbediti osnovni preduslovi za obavljanje svih vrsta i oblika privrednih delatnosti, a tek onda, odgovarajućim represivnim merama delovati brzo i efikasno protiv svih lica koja, učestvujući kao subjekti u oblasti privrednog poslovanja, deluju nezakonito. Edukacija najširih slojeva stanovništva o štetnosti privrednog kriminala, posebno sa elementima korupcije i opasnostima koje oni nose, takođe je od velike važnosti. Ali ono što je najbitnije je postojanje jasno izražene političke volje da se dugoročnim i stalnim aktivnostima na preventivnom i represivnom planu spreči širenje zloupotreba u ovoj oblasti. Ovo pre svega imajući u vidu činjenicu da je povezanost i međusobna uslovljenost politike i privrede u uslovima ekonomske tranzicije u našoj zemlji toliko prisutna da omogućava pojedincima koji imaju istaknute pozicije u vlasti ili izuzetnu ekonomsku moć u društvu da često nekažnjeno čine brojna krivična dela koja predstavljaju srž privrednog kriminala. Na navedeno ukazuju i prezentovani statistički podaci iz kojih proizlazi da je formalno pravna reakcija usmerena na „sitan" privredni kriminal. Naime, za sada postoje samo pojedini slučajevi organizovanog privrednog kriminala kao što su carinska ili stečajna mafija i nekoliko većih korupcionaških afera, koje još uvek nisu dobile svoj sudski epilog, zbog čega se ne može sa sigurnošću steći utisak da su državni organi čvrsto rešeni da dosledno i bez selekcije otkrivaju i gone učinioce krivičnih dela protiv privrede. Značaj privrednog razvoja, složenost odnosa u organizaciji, upravljanje i poslovanje u privredi u uslovima tranzicije obavezuju nas da ovim pitanjima posvetimo posebnu pažnju, a ovim radom nastojali smo da tome doprinesemo.

LITERATURA

1. Banović, B., Đokić, D. (2007) „Ekonomsko-finansijski kriminal u tranziciji u Srbiji", *Kriminalitet u tranziciji: fenomenologija, prevencija i državna reakcija*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd.
2. Bilten Zavoda za statistiku RS, br. 193 od 16.07.2018. godine
3. Bošković, M. (2005) *Kriminalistika-metodika*, Policijska akademija, Beograd.
4. Cvetković, D., Jovanović, Z., Bešić, D. (2016) „Privredni kriminalitet u Republici Srbiji u periodu od 2006.-2015. godine", *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, broj 2.

5. Đorđević, Đ. (2016) „Sistem krivičnih sankcija i mogućnosti njegove reforme“, *Evropske integracije: pravda, sloboda i bezbednost*, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd.
6. Ignjatović, Đ. (2007) „Kriminološki značaj tranzicije“, *Kriminalitet u tranziciji: fenomenologija, prevencija i državna reakcija*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd.
7. Krivični zakonik Srbije, („Službeni glasnik Republike Srbije”, broj 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 i 94/2016).
8. Petrović, A. (1998) *Osnovi kriminologije privrednog kriminaliteta*, Viša škola unutrašnjih poslova, Beograd
9. Strategija istraga finansijskog kriminala za period 2015-2016, („Službeni glasnik Republike Srbije“, broj 43/2015).
10. Sutherland, E.H. (1973) *On Analying Crime*, Chicago..
11. Šikman, M., Vasić, G. (2011) „Savremeni metodi suprotstavljanja organizovanim oblicima privrednog kriminaliteta“, *Suzbijanje kriminala u okviru međunarodne policijske saradnje*, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd.
12. Tanjević, N. (2011) „Društvo kao žrtva nosilaca ekonomske i političke moći“, *Temida,* broj 2.
13. Tanjević, N. (2010) „Privredni kriminalitet u Srbiji: predlozi za unapređenje krivičnog zakonodavstva“, *Revija za bezbednost*, broj 4.
14. Tanjević, N. (2012) *Privredni kriminal u uslovima ekonomske tranzicije*, Institut za uporedno pravo, Beograd.
15. Tanjević, N. (2012) „Problemi sistematike krivičnih dela protiv privrede, s posebnim osvrtom na zakonodavstvo republika bivše SFRJ“, *Strani pravni život,* broj 3.

ECONOMIC CRIME IN SERBIA - SITUATION AND CHALLENGES

Economic crime, especially contemporary, manifests itself in a large number of forms and strives for better organization and for establishing control over legal business. The ways in which the economic crimes are performed under modern conditions are increasingly complex, more perfidious and more difficult to discover and prove it. It is a very dangerous phenomenon that endangers the whole economic system and its consequences are multiple negative for society, and consequently there is a need for permanent monitoring of this type of crime and for taking effective measures in order to prevent and suppress it. The paper highlights the basic characteristics of economic crime that make it specific and which distinguish it from other types of crime. In an effort to determine the characteristics of contemporary economic crime, we analyzed the data on the state of crime in the Republic of Serbia in the period from 2007 to 2017, published in periodicals of the Republic Institute for Statistics, which, among other things, point to the fact that criminal offenses in the field of economy are insufficiently discovered and

prosecuted for, that a formal legal reaction is directed primarily to "small" economic crimes, and that the penal policy of the courts is relatively mild because the conditional sentence dominates in the structure of the total criminal convictions. If account is taken of the fact that a house prison can be determined if the court has sentenced a prison sentence up to one year, and a punishment of work in the public interest for acts for which a prison sentence of up to three years is envisaged, statistics indicate that alternative sanctions for these offenses are insufficiently stated. All of the above points to the need to re-examine: exclusively standardizing the sentence of imprisonment (without an alternative prescribed fine) in some criminal offenses, then criminal frameworks of certain criminal offenses, and in practice to stimulate pronouncing other sentences instead of imprisonment and conditional sentence (for example money or labor in the public interest), since it is obvious that this form of sanctioning is not imposed to the extent appropriate to the type of criminal offense. It should be insisted on the greater use of fines as auxiliary, in particular with the criminal offense of tax evasion. Finally, new normative solutions in our country have been analyzed in order to clarify the direction in which they are reforming this area.

KEY WORDS: Economic Crime, Transition, Legislation, Criminal offenses, Serbia

FINANSIJSKE POSLEDICE NAMEŠTANJA FUDBALSKIH UTAKMICA

Dejan Šuput[1]

U ovom radu autor je analizirao i prikazao problem nameštanja fudbalskih utakmica, kao deo šireg problema nameštanja sportskih rezultata. Konstatovano je da je nameštanje sportskih rezultata, a pogotovo nameštanje fudbalskih utakmica, po učestalosti, broju oštećenih, visini ostvarene protivpravne imovinske koristi i društvenoj opasnosti, veći problem od svih drugih negativnih pojava u sportu, odnosno da je to veći problem od dopinga u sportu i nasilja na sportskim priredbama. Analizirane su i okolnosti koje dovode do nameštanja fudbalskih utakmica, a posebna pažnja pružena je određivanju kruga lica koja trpe negativne finansijske posledice usled nameštanja utakmica.

U zaključnom delu teksta iznet je stav da je ozbiljnost i učestalost problema nameštanja fudbalskih utakmica, ali i sportskih rezultata iz nekih drugih grana sporta, takva da opravdava potrebu za što skorijim donošenjem posebne međunarodne konvencije koja bi predvidela obavezujuće i efikasne mehanizme saradnje nadležnih državnih organa zemalja potpisnica takve konvencije, a kako bi se problem nameštanja rezultata smanjio.

KLJUČNE REČI: fudbalske utakmice, nameštanje rezultata, krivično delo, finansijske posledice, klađenje.

UVOD

U okviru fenomena nameštanja sportskih rezultata, dogovaranje ishoda fudbalskih utakmica predstavlja jedan od najčešćih i medijski najzapaženijih oblika tog deliktnog ponašanja u oblasti sporta. Nisu svi sportovi podjednako privlačni i podobni za nameštanje rezultata. Najčešće se, osim fudbalskih utakmica, nameštaju trke konja i trke pasa, dok su takmičenja u ostalim sportskim disciplinama izuzetno retko predmet nameštanja i najčešće do nameštanja dolazi sporadično. Prilikom rasprava o problemu nameštanja fudbalskih utakmica, trebalo bi imati u vidu da je problem nameštanja sportskih rezultata, a pogotovo utakmica, star koliko i istorija sporta, a da su u zavisnosti od stepena društvenog razvoja, ali i društvene uloge koju je sport imao u istorijskim epohama, države u različitom obimu i na različite načine bile zainteresovane za zabranu i sankcionisanje nameštanja sportskih rezultata.

[1] Predsednik Atletskog saveza Beograda, email: dejan.suput@fss.rs

Na ozbiljnost eskalacije problema nameštanja sportskih rezultata i potrebu za intenziviranjem borbe protiv te negativne pojave ukazali su učesnici Konferencije ministara sporta Saveta Evrope (SE) u Beogradu 15. marta 2012. godine.[2] Nameštanje utakmica bilo je ključno pitanje na dnevnom redu konferencije SE u Beogradu. U rezoluciji usvojenoj na Konferenciji naglašeno je da bi nameštanje utakmica moglo da potkopa poverenje javnosti u sport i države u kojima se sportske manifestacije održavaju. Pozvani su članovi Proširenog delimičnog sporazuma o sportu i članovi relevantnih panevropskih tela: „da započnu pregovore o donošenju međunarodne konvencije protiv manipulisanja sportskim rezultatima, a posebno o nameštanju utakmica, kojom bi mogao da se uspostavi odgovarajući institucionalni i zakonodavni okvir posvećenosti i saradnje u borbi protiv te negativne pojave“. Da je nameštanje sportskih rezultata, a pogotovo nameštanje fudbalskih utakmica, po učestalosti, broju oštećenih, visini ostvarene protivpravne imovinske koristi i društvenoj opasnosti, veći problem od svih drugih negativnih pojava u sportu, potvrđuju i reči Andrule Vasiliu – članice Evropske komisije – koja je na Sportskom forumu EU održanom 20. septembra 2012. godine u Nikoziji na Kipru, u svom zvaničnom obraćanju rekla: ,,Nameštanje utakmica je verovatno najveća pretnja integritetu sporta u današnjem vremenu, što postaje očigledno kada se pogledaju medijski izveštaju poslenjih godina’’.[3]

1. OKOLNOSTI KOJE DOVODE DO NAMEŠTANJA UTAKMICA

U današnjem vremenu, sport je osim izvora zabave i zdravog razvitka ljudskog tela i duha, postao i privredna grana u okviru koje se ostvaruje ogroman profit. U poslednjih dvadeset godina stepen komercijalizacije sportskih aktivnosti dostigao je razmere koje do sada nisu zabeležene u istoriji (Slack). Od kraja 80-ih godina XX veka, paralelno sa ukupnom liberalizacijom privrede i jačanjem uloge tržišta u svim sferama društvenog života, dolazi do sve većeg upliva profitnog motiva u profesionalni sport (Cerovic, 2009). Sport se razvio u vid globalne industrijske grane, koja po ostvarenom prometu obuhvata više od 3% ukupne svetske trgovine, a po ukupnoj vrednosti kapitala vredi više od 1% bruto nacionalnog proizvoda Evropske unije (Gardiner i dr., 2005). Komercijalizaciji sporta i uvećanju problema koje ona prouzrokuje doprineli su i propisi Evropske unije (EU), kao i praksa Evropskog suda pravde koji sport posmatra kroz ,,izobličavajuću prizmu’’ zakona tržišta. Još 1974. godine Evropski sud pravde odlučio je da je komunitarno pravo primenjivo na sport kao privrednu delatnost u smislu člana 2. *Ugovora o Evropskoj zajednici* (EZ). Zapravo, Evropski sud pravde je presudio da se sport podvodi pod odredbe komunitarnog prava kada se sportske aktivnosti i delatnosti obavljaju kao privredne (komercijalne) aktivnosti. Takvo opredeljenje, koje nije predstavljalo samo pravno tumačenje suda, već i političku odluku i vrednosni sud o savremenom sportu, kasnije je potvrđeno i u slučajevima Dona, Bosman, Deliege i Lethonen, a doprinelo je daljoj komercijalizaciji sporta u Evropi.

[2] Nova međunarodna inicijativa protiv nameštanja fudbalskih utakmica, nalazi se na web-stranici: http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/sr_Latn/features/setimes/features/2012/03/26/feature-04.

[3] The fight against match-fixing, nalazi se na web-stranici: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-12-621_en.htm?locale=en.

Sportisti koji se bave najpopularnijim sportovima postali su specifična vrsta robe koja se razmenjuje na tržištu, deonice sportskih klubova se prodaju i kupuju na svetskim berzama, vrednost prava zasnovanih na ugovorima o sponzorstvu velikih sportskih manifestacija dostiže iznose od više desetina miliona dolara, televizijske mreže plaćaju ogromne naknade za prenošenje utakmica, a proizvodnja i prodaja sportske opreme predstavlja jedan od najunosnijih poslova multinacionalnih kompanija. Prihodi od legalnog i ilegalnog klađenja na sportske rezultate prevazilaze budžete manjih država i predstavljaju jedan od najvećih generatora pranja nelegalno stečenog novca. Usled toga, savremeni sistem sporta, širom sveta doživljava neprekidne i suštinske kvalitativne, kvantitativne i strukturalne promene, koje proističu iz novonastalih društvenih, ekonomskih, političkih i tehnoloških uslova koji dalje podstiču komercijalizaciju sporta (Životić, 2007). Jedna od najočiglednijih posledica komercijalizacije sporta koja je transformisala sistem sportskih takmičenja XX veka postala je vidljiva na Olimpijskim igrama održanim u Barseloni 1992. godine kada je po prvi put dozvoljeno učešće sportista profesionalaca na tom takmičenju (Kosovac, 2009). Tada je definitivno nestala razlika između sportista amatera i profesionalnih sportista, čime je proces komercijalizacije sporta dodatno osnažen i ubrzan.

O negativnim posledicama komercijalizacije sporta sve više govore sami sportisti i istovremeno naglašavaju da je preterana komercijalizacija sporta prouzrokovala, ne samo porast broja delikata koji se vrše u vezi sa sportom, već i odumiranje principa sportskog nadmetanja zasnovanog na drevnom i univerzalnom agonskom ljudskom nagonu koji je još u vreme starih Grka stvorio duh i misiju sporta. Najbolju ilustraciju takvih stavova o negativnim efektima komercijalizacije sporta predstavljaju reči Mišela Platinija, nekadašnjeg predsednika Evropske fudbalske asocijacije, koji je o tom problemu govorio 2008. godine pred poslanicima Parlamentarne skupštine Saveta Evrope.[4] Tom prilikom, Platini je istakao da je sport ugrožen korporativnim interesima profesionalnog sporta koji ima izuzetno veliku medijsku pokrivenost u čitavom svetu i naglasio je da je: „Postalo važnije napraviti profit nego osvojiti trofej". Platini se priključio ocenama mnogih teoretičara sporta da postoji tendencija pretvaranja sporta u šou biznis i da će se time sport uniziti kako bi se pretvorio u proizvod. U svom obraćanju parlamentarcima Platini je, čini se sasvim opravdano, izneo tvrdnju da je preterana komercijalizacija sporta posebno izražena u fudbalu kao najpopularnijem sportu i da je ona, ako ne prouzrokovala, onda barem uvećala probleme kao što su nelegalno klađenje na sportske rezultate, nameštanje sportskih rezultata, doping, nasilje na sportskim priredbama i trgovima decom (trgovina najmlađim kategorijama sportista).

Prethodno opisani društveni uslovi doveli su do toga da je nameštanje sportskih rezultata, a pogotovo nameštanje fudbalskih utakmica, po učestalosti, broju oštećenih, visini ostvarene protivpravne imovinske koristi i društvenoj opasnosti, veći problem od svih drugih negativnih pojava u sportu.

[4] Profit važniji od fudbala, nalazi se na web-stranici: http://www.b92.net/sport/vesti.php?yyyy=2008&mm=01&dd=24&nav_id=281978.

2. KRIVIČNO DELO DOGOVARANJE ISHODA TAKMIČENJA

Zakonom o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika Republike Srbije od 24. decembra 2012. godine, u Krivični zakonik dodat je novi član 208b. kojim je ponovo kao posebno krivično delo propisano dogovaranje ishoda takmičenja. Tako je po drugi put u istoriji krivičnog zakonodavstva Republike Srbije propisano takvo krivično delo, pošto je do 2006. godine u primeni bio Krivični zakon Republike Srbije koji je članom 255z. propisivao na gotovo istovetan način krivično delo pod nazivom: "Ugovaranje ishoda takmičenja".

Kada je 2005. godine u Narodnoj Skupštini Republike Srbije bio izglasan Krivični zakonik koji je stupio na snagu 2006. godine umesto Krivičnog zakona Republike Srbije, pomalo iznenađujuće, krivično delo ugovaranja ishoda takmičenja nije se našlo u tekstu Kirvičnog zakonika. Međutim, ispostavilo se da brisanje tog krivičnog dela nije bila slučajnost pošto je komisija koja je pripremala tekst Krivičnog zakonika smatrala da je deliktna ponašanja koja su činila elemente bića krivičnog dela ugovaranja ishoda takmičenja moguće podvesti pod krivična dela primanja i davanja mita, kao i pod krivično delo trgovine uticajem. Takvo obrazloženje delovalo je prilično neuverljivo, pogotovo kada se uzme u obzir uporednopravna praksa evropskih država koje su takvo ponašanje različitim zakonima propisale kao posebno krivično delo (Šuput, 2013). Opravdanost propisivanja posebnog krivičnog dela proizlazi iz činjenice da sport kao društveno korisna delatnost, koja osim značajne socijalno-obrazovne funkcije u društvu ima i veliki uticaj na razvoj nacionalne ekonomije, mora biti zaštićen od protivpravnih ponašanja koja ugrožavaju njegov opstanak i razvoj.

Iz sadržine dispozicije pravne norme člana 208b. stava 1. Krivičnog zakonika Republike Srbije koja glasi: „Ko dogovori ishod sportskog ili drugog takmičenja u nameri da sebi ili drugom pribavi imovinsku korist", vidi se jasno opredeljenje srpskog zakonodavca da pruži krivičnopravnu zaštitu imovini kao objektu zaštite, a ne sportu ili načelu poštenog takmičenja kao posebnim društvenim vrednostima. Takvo opredeljenje zakonodavca može se oceniti kao manjkavo, pošto je imovina kao vrednost koja se štiti krivičnopravnim normama (imovina kao objekt zaštite) već dovoljno zaštićena propisivanjem ostalih krivičnih dela koja se nalaze u okviru dvadesetprve glave Krivičnog zakonika. Ugovaranje ishoda takmičenja koje neko učini u nameri da sebi, ili drugome pribavi imovinsku korist, može se bez problema podvesti pod elemente bića krivičnih dela prevare, ili krivičnih dela davanja, ili primanja mita, pa u takvom slučaju i nije bilo potrebe za propisivanjem posebnog krivičnog dela. Razlog za propisivanje posebnog krivičnog dela dogovaranja ishoda takmičenja trebalo je da bude zaštita sporta kao društvene vrednosti , tj. zaštita integriteta, legalnosti i regularnosti sportskih takmičenja i ostvarenih sportskih rezultata, što se svodi na zaštitu načela poštenog takmičenja. Kako bi se razumelo zbog čega pravni poredak treba da pruži krivičnopravnu zaštitu načelu poštene igre (poštenog takmičenja), neophodno je upoznati se sa sadržinom tog pojma.

Poštena igra (eng. fair play) predstavlja etički princip na kome počiva sportsko nadmetanje. Termin fair play vremenom se odomaćio, ne samo na srpskom govornom području, već i u ostalim državama sveta u kojima se svakodnevno koristi u vezi sa održavanjem sportskih takmičenja.

U najužem smislu, fair play označava jednak i nepristrasan položaj svih sportista koji se takmiče u određenoj sportskoj disciplini. Šire posmatrano, fair play se definiše kao više od igranja po sportskim pravilima i obuhvata koncepte: razvijanja prijateljstva među sportistima, izražavanja solidarnosti takmičara i ukazivanja poštovanja prema drugim takmičarima. Fair play predstavlja način razmišljanja i izražava potrebu za etičkim postupanjem sportista. Primena načela fair play-a treba da doprinese iskorenjivanju nesportskog ponašanja koje se ogleda u prevarnom postupanju sportista na takmičenjima oličenom u upotrebi dopinga, postizanju dogovora o pobedniku, sklapanju interesnih saveza između takmičara i fizičkom i verbalnom nasilju usmerenom ka protivniku ili protivničkoj ekipi.

Fair play se dugotrajnom praksom sportskog nadmetanja i rada sportskih organizacija razvio i učvrstio kao jedno od najvažnijih načela sporta i sportskih takmičenja. On se već dugi niz godina ne svodi samo na prost izraz koji ima značenje kakvo je navedeno u većini postojećih rečnika (poštena igra), već predstavlja poseban koncept koji obuhvata niz standarda i pravila koja se prilikom sportskog nadmetanja moraju poštovati da bi se pojedino takmičenje smatralo „sportskim" tj. poštenim. Koncept poštene igre sadrži nekoliko osnovnih načela koja se primenjuju, ne samo na ponašanje i tretman takmičara, već i na aktivnosti drugih pojedinaca koji imaju dodir sa sportskim takmičenjima. Tako se, kada je reč o drugim pojedincima koji imaju dodir sa sportskim takmičenjima, a na koje se primenjuje načelo fair play-a, pre svega se misli na: sudije, trenere, članove uprava sportskih klubova i navijače klubova i nacionalnih sportskih reprezentacija. Svi navedeni subjekti obavezni su da postupaju u duhu poštene igre, što znači: da moraju poštovati pravila pojedine igre i propise koji se odnose na organizaciju i održavanje određenog takmičenja; da treba da ulože trud da se na sportski način ponašaju prema protivničkim igračima, sudijama, gledaocima, predstavnicima sportskih udruženja i medijima, što se pre svega ogleda u nenasilnom i kulturnom postupanju pre, za vreme i posle sportskih manifestacija.

Načelo poštene igre, shvaćeno na opisan način, predstavlja posebnu društvenu vrednost koja se razvila u okviru sporta kao društvenog fenomena i koja se štiti pravnim normama. Ugrožavanje i nepoštovanje načela poštene igre, kao posebne društvene vrednosti, predstavlja deliktno ponašanje za koje su propisane raznovrsne sankcije, te se stoga fair play smatra jednim od zaštitnih objekata kaznenog prava u oblasti sporta.

Dispozicija pravne norme iz člana 255z. stav 1. nekadašnjeg Krivičnog zakona Republike Srbije po svojoj sadržini bila je bliža konceptu prema kome se načelu poštenog takmičenja i sportu kao posebnoj društvenoj vrednosti pruža krivičnopravna zaštita u odnosu na način kako je trenutno propisano krivično delo dogovaranja ishoda takmičenja članom 208b. stav 1. Krivičnog zakonika Republike Srbije. Član 255z. stav 1. Krivičnog zakona je glasio: „Ko ugovori ishod sportskog ili drugog takmičenja i na taj način pribavi kakvu korist za sebe ili drugoga, kazniće se zatvorom do tri godine". Za razliku od dispozicije iz člana 208b. stav 1. Krivičnog zakonika u kojoj se traži da lice koje izvršava krivično delo ugovaranja ishoda takmičenja to čini: „u nameri da sebi ili drugom pribavi imovinsku korist", u članu 255z. stav 1. Krivičnog zakona bio je primenjen nešto širi koncept prema kome se tražilo da se ugovaranjem ishoda sportskog takmičenja: „pribavi kakva korist za sebe ili drugoga". To je kon-

cept koji je bliži ideji da se štiti integritet sporta i sportskih takmičenja, ali je i on bio previše orjentisan ka kažnjavanju za protivpravno pribavljanje imovinske, ili kakve druge koristi, a ne kažnjavanju za sam čin dogovaranja ishoda takmičenja. I jedna i druga pravna norma manjkave su u tom smislu što iz njihove sadržine proizlazi da nije zabranjeno i kažnjivo ugovaranje, tj. dogovaranje ishoda sportskog takmičenja, ako ono nije motivisano pribavljanjem imovinske koristi. Dispozicija pravne norme iz nekadašnjeg Krivičnog zakona je znatno bolja pošto je ostavila mogućnost da se kazne i oni izvršioci koji umesto imovinske koristi, ugovaranjen ishoda sportskih takmičenja za sebe ili drugoga pribavljaju neku drugu korist. Tako je u praksi nameštanja fudbalskih utakmica, izuzetno čest slučaj da se unapred ugovara ishod utakmice (dogovara sportski rezultat), ne sa motivom da kladioničari, jedan klub, njegovi vlasnici, igrači, ili trener pribave imovinsku korist, već sa namerom da osvoje određene bodove, a kako bi imali bolji plasman na tabeli, tj. kako bi opstali u nekom ligaškom takmičenju. Poznata je prksa takozvanog ugovaranja i odigravanja fudbalskih utakica po „sistemu 3 za 3'', u kome dva kluba koji se tokom jedne takmičarske sezone obavezno sastaju dva puta, unapred dogovaraju da će svaki od njih na po jednoj utakmici biti pobenik i tako uzeti tri takmičarska boda, a kako bi smanjio rizik ispadanja u niži rang takmičenja na kraju sezone. Takvim dogovorom ne pribavlja se imovinska, već druga vrsta koristi, a nesporno se šteti integritetu i legitimnosti sportskog takmičenja.

Uprkos navedenim konceptualnim i teorijskim zamerkama na način kako je zakonodavac formulisao dispoziciju pravne norme kojom je propisano krivično delo dogovaranja ishoda takmičenja, očigledno je da u najvećem broju slučajeva, do nameštanja fudbalskih utakmica dolazi usled želje pojedinaca da time ostvare protivpravnu imovinsku korist. Ta činjenica je presudno uticala na srpskog zakonodavca da propiše krivično delo dogovaranja ishoda takmičenja, baš na način kako je do sada opisano.

Činjenica da se nameštanjem rezultata fudbalskih utakmica može pribaviti značajna protivpravna imovinska korist, odnosno finansijka dobit, onome ko organizuje takvo nameštanje, istovremeno upućuje na to da su finansijske posledice takvog protivpravnog ponašanja velike i da se negativne finansijske posledice takvih protivpravnih radnji odražavaju na brojna pravna i fizička lica.

3. FINANSIJSKE POSLEDICE

Ukupnu vrednost legalnog globalnog tržišta klađenja na sportske rezultate je teško precizno utvrditi, pre svega zbog toga što su u različitim delovima sveta, pojedina tržišta izuzetno šaroliko pravno uređena i organizaciono i ekonomski strukturirana. Postoji procena da klađenje na sportske rezultate čini između 30 i 40% ukupnog svetskog tržišta igara na sreću, koje osim klađenja obuhvata brojne lutrije, kockarnice i sve druge legalne oblike igara na sreću. Globalno tržište igara na sreću ima godišnju zaradu veću od 400 milijardi dolara (Sports Betting - Statistics & Facts). Udeo u toj zaradi, koji donosi klađenje na fudbalske rezultate je značajan, što predstavlja dovoljan motiv da pojedinci, ili dobro organozovane kriminalne grupe pokušaju da nameste rezultate pojedinih utakmica, kako bi uzele deo „kolača'' za sebe.

Kladioničarsko tržište je usled razvoja modernih sredstava telekomunikacija, a pre svega Interneta, postalo apsolutno globalno, tako da se opklade na rezultate fudbalskih utkmica nacionalnih liga Evrope, primaju širom sveta, a najviše u Aziji, koja po tradiciji predstavlja jedno od najvećih i najbogatijih kladioničarskih tržišta. Uvidom u zvanične Interent prezentacije pojedinih honkoških, tajvanskih, malezijskih i sličnih kladionica, može se videti da one primaju uplate, ne samo za rezultate Superlige i Prve llige Srbije u fudbalu, već i za fudbalska takmičenja nižeg ranga u Srbiji, a kao što su „Srpske lige". To znači da u praksi, neko u Srbiji može da namesti pojedinu utakmicu, da se odigra sa takvim rezultatom, za koji se na kladionicama dobija izuzetno velika kvota. To su obično rezultati kada tim za koji se smatra da je favorit, izgubi utakmicu nakon vođstva u prvom delu utkmice i kada se pri tom, na utakmici postigne veliki broj golova. U takvim slučajevima kvote za klađenje idu i do 1:72, što znači da se za jedan uplaćeni Euro, u slučaju da onaj ko ga je uplatio „pogodi" rezultat, dobija 72 Eura. Naravno, kada onaj ko unapred zna sportki rezultat, a to je onaj ko je učestvovao u nameštanju, uplati umesto jednog eura 1000 eura na kvotu 1:72, imaće dobitak od 72000 eura. Taj dobitak predstavljaće visinu protivpravno ostvarene imovinske koristi, ali ujedno i štetu koja je naneta kladionici koja legalno radi. Najčešće se takve prevare ne zadržavaju na nivou samo jedne uplate u samo jednoj kladionici, već se, kada je rezultat nameštten, uplate na taj rezultat vrše paralelno, širom sveta, tako da dolazi do milionskih zarada, odnosno do milionskih šteta za legalne kladionice.

Kladionice su, usled takve negativne prakse i velike finansijske štete koju su trpele, razvile brojne mehanizme za praćenje i rano upozoravanje na postojanje sumnje da je pojedina fudbalska utakmica nameštena. Tako na primer, u Belgiji postoji organizacija „Federbet", koja je osnovana u formi međunarodne neprofitne organizacije čiji rad je podržan Kraljevskom Uredbom iz 2011. godine, a sa željom da Federbet predstavlja interese svih kladioničarskih firmi i svih korisnika usluga tih firmi, a kako bi se podržala konkurentnost kladioničarskog tržišta i sprečile zloupotrebe od kojih imaju štete, kako kladionice, tako i kladioničari.

Tržište klađenja je kao berza, ali takva berza gde se umesto akcijama trguje šansama za postizanje određenog rezultata. Kao i kod "akcija", šanse su podložne kretanju cena, usled niza faktora - brojnih legitimnih i nelegitimnih uticaja. Dokle god promene i kretanja šansi ostaju u opsegu definisanom kao "prihvatljiv", „normalan", ili „uobičajen", nema sumnji na nameštanje rezultata. Međutim, kada promene u „cenama" - kvotama za određene šanse, odnosno rezultate, predstavljaju nepredviđene skokove ili padove, a nisu opravdani uobičajenim sportskim događajem, može se osnovano sumnjati na postojanje pokušaja nameštanja. U takvim slučajevima se upotrebom softvera i mreže koju ima Federbet, vrše provere o nameštanju utakmica, a pouzdani rezultati provere lako se dobijaju saradnjom kladionica koje, pridružujući se Federbet-u, imaju efikasan kanal za interakciju i pružanje dragocenih podataka o svakoj sumnivoj utakmici (npr. uparene opklade). U slučaju postojanja bilo kakvog osnova za sumnju, alarmiraju se sve umrežene kladionice i prestaje se sa prijemom uplata na sumnjive sportske rezltate, odnosno utakmice.

Uopšteno posmatrano, krug oštećenih, čak i u slučaju nameštanja samo jedne fudbalske utakmice je jako veliki. Kao prvo, oštećen je fubalski klub koji nije učest-

vovao u nameštanju utakmice i koji je izgubio utakmicu, a samim tim bodove i eventualni plasman u dalje takmičenje, ili plasman na višu poziciju na prvenstvenoj tabeli. Takav klub takođe gubi i određenu zaradu, jer zbog lošijeg sportskog rezultata može da računa na manju posetu gledalaca (manje prodatih ulaznica za sledeće mečeve), manju cenu TV prava za prenošenje utakmica koje igra, manju zainteresovanost sponzora za sklapanje sponzorskih ugovor i dr. Osim toga, zabeleženi su slučajevi da u pojedinim državama i u pojedinim ligama, sponzori otkazuju, ili ne produžavaju ugovore o sponzorstvu klubova, ili čitavih liga, ako postoji sumnja da ti klubovi, odnosno lige imaju veći broj nameštenih utakmica tokom takmičarske sezone. Tada posredno, materijalna šteta od nameštanja pojedinih utakmica, postaje drastično veća i najvećim delom pogađa one subjekte (fudbalske klubove i lige) koji nisu ni učestvovali u nameštanju.

Druga negativna posledica nameštanja fudbalskih utakmica ostvaruje se u slučaju kada su oni koji su namestili utakmicu, uplatili u velikom broju kladionica novac baš na taj namešten rezultat, čime ostvaruju ogromnu finansijsku korist za sebe, a koja ujedno predstavlja ogroman, neplaniran i neopravdan finansijski gubitak kladionica. Osim toga, posredno su na gubitku svi ostali pošteni kladioničari, koji su uplatili svoj novac sa očekivanjem nekog mnogo verovatnijeg – odnosno nenameštenog rezultata. Tom krugu lica apsolutno su umanjene, odnosno isključene šanse da po osnovu klađenja na rezultat utakmice ostvare neki dobitak, pošto je ishod utakmice unapred određen, čime su svi oni dovedeni u zabludu, a zatim i oštećeni.

Zbog ogromnog profita koji donosi nameštanje fudbalskih utakmica i sa tim nameštanjem povezanog klađenja, veliki broj ljudi ima motiv i može biti umešan u izvršenje krivičnog dela dogovaranja ishoda takmičenja. U praksi su zabeleženi slučajevi da su igrači, ili samo golman pojedinog tima, učestvovali u nameštanju utakmica i da su se baš ta lica direktno, ili preko posrednika, kladila i ostvarila protivpravnu imovinsku korist. Utakmice se još mogu namestiti i od strane fudbalskih sudija, funkcionera klubova, fudbalskih menadžera i mnogih drugih lica, a sve sa željom za brzom i lakom zaradom, koja na nekoj drugoj strani predstavlja negativnu finansijsku posledicu, odnosno negativan poslovni rezultat. Čitavu situaciju u vezi sa nameštanjem utakmica dodatno komplikuje okolnost da postupak otkrivanja izvršenja krivičnog dela dogovaranja ishoda takmičenja, a zatim dokazivanja i procesuiranja izvršilaca tog krivičnog dela pred sudovimma, jeste izuzetno kompleksan i težak, pa se retko kada izvršioci tog krivičnog dela nađu pred licem pravde.

Da nije reč samo o izolovanim slučajevima nameštanja, najbolje govore sledeći primeri iz prethodnih godina, a tiču se fudbalskih utakmica odigranih u Evropi. EUROPOL je početkom 2013. godine razotkrilo međunarodnu kriminalnu mrežu povezanu sa turskim kriminalnim organizacijama koja je nameštala fudbalske utakmice u desetinama zemalja. Najveći broj utakmica, ta kriminalna mreža namestila je u Turskoj. „Nedavno sprovedene istrage pokazale su da Turska gotovo da je postala središte nameštanja utakmica u Evropi“, rekao je Mert Jašar sa Univerziteta Galatasaraj i član Komisije za sportsko pravo Nacionalnog olimpijskog komiteta Turske, u izjavi za portal ,,SETimes''. „Slučajevi nameštanja utakmica identifikovani su, ne samo u dve glavne lige u Turskoj ili u nižim ligama, nego i tokom nekih međunarodnih prijatel-

jskih utakmica koje su igrane u Turskoj poslednjih godina“, rekao je on. (Šimšek)

Istraga EUROPOL-a pokazala je da je bar 79 utakmica u Turskoj poslednjih godina namestila jedinstvena kriminalna mreža koja se sastoji od većeg broja organizovanih kriminalnih grupa. EUROPOL je zasnovao svoje zaključke na analizi obaveštajnih izveštaja, 13000 poruka e-pošte i drugih materijala, koje su dale policije nekoliko evropskih zemalja i Interpol. Osamnaestomesečna istraga pokazala je da pomenuta kriminalna mreža vodi većinu operacija iz Singapura, dok 151 osumnjičeni deluje u Nemačkoj, a samo 66 u Turskoj. Pored domaćih državljana, Turski državljani nalaze se i među ključnim osumnjičenicima u Nemačkoj i Švajcarskoj. Na osnovu pomenute istrage, otvoreni su brojni krivični predmeti koji su trenutno na postupanju u nacionalnim tužilaštvima država članica EU. Rezultati istrage EUROPOL-a presudno su uticali i na otvaranje do sada najveće istrage nameštanja utakmica u Turskoj, pa su do sada, tužioci u Istanbulu optužili čak 93 zvaničnika fudbalskih klubova, igrača i trenera za pokušaj nameštanja utakmica dve glavne turske fudbalske lige tokom sezone 2010-2011. Optužen je čak i Aziz Jildirim, predsednik Fenerbahčea najvećeg fudbalskog kluba u Turskoj. U obimnom sudskom postupku se nalazi više od 40 okrivljenih, koji su u prvostepenom postupku proglašeni krivim, ali je u toku žalbeni postupak, pa je konačan ishod tog procesa još uvek neizvestan. Ako presude budu potvrđene, biće to do sada najveći otkriveni i procesuirani fudbalski skandal u Evropi.

ZAKLJUČAK

U većem delu sveta, razmere i učestalost problema nameštanja fudbalskih utakmica, ali i sportskih rezultata iz nekih drugih grana sporta, je takva da iziskuje pripremu i donošenje posebne međunarodne konvencije koja bi predvidela obavezujuće i efikasne mehanizme saradnje nadležnih državnih organa zemalja potpisnica takve konvencije, a kako bi se ta negativna pojava u oblasti sporta barem smanjila. Iluzorno je očekivati da je nameštanje sportskih rezultata negativna pojava koju je u savremenom sportu moguće iskoreniti, ali je sa druge stane, na međunarodnom planu potrebno preduzeti značajnije normativne korake, kako problem ne bi dalje eskalirao. Eskalacija problema može se očekivati iz vise razloga, a glavni među njima je taj što se nameštanjem sportskih rezultata lako, brzo i sa manje rizika u odnosu na izvršenje nekih drugih krivičnih dela, ostvaruje ogromna finansijka korist za izvršioce tog krivičnog dela.

Drugi razlog koji opravdava donošenje neke buduće konvencije je činjenica da je zakonodavna praksa evropskih država izuzetno neujednačena kada je reč o propisivanju krivičnog dela dogovaranja ishoda sportskih takmičenja i propisivanja vrste i mere krivičnih sankcija za izvršioce takvih delikata. Međutim, ako u skorijoj budućnosti i bude usvojena odgovarajuća konvencija, ne bi trebalo gubiti iz vida da ona neće biti čarobni štapić koji rešava sve probleme evropskog ili svetskog sporta povezane sa nameštanjem sportskih rezultata. Pravilna i ujednačena primena odredbi buduće konvencije od strane država potpisnica i eventualna harmonizacija i kasnija primena nacionalnih propisa koji će urediti tu oblast, biće složen zadatak, a još u fazi donošenja takve konvencije, ne treba gubiti iz vida da je propise lakše done-

ti, nego pravilno i uspešno primeniti. Da je moguće i poželjno doneti odgovarajuću međunarodnu konvenciju koja bi uredila međunarodni pravni mehanizam za borbu protiv nameštanja sportskih rezultata, govori činjenica da već duži niz godina postoje međunarodne konvencije koje se tiču borbe protiv drugih negativnih pojava u sportu, kao što su doping u sportu, ili nasilje na sportskim priredbama.

LITERATURA

1. Cerović, B. (2009), „Kontroverze privatizacije u sportu“. *Sport i privatizacija*. Beograd: Institut za uporedno pravo i Sportski fond Cepter.
2. Gardiner, S. i dr. (2005), *Sports Law*, London: Cavendish Publishing Limited.
3. Kosovac, A. (2009) „Radno angažovanje profesionalnih sportista u državama članicama Evropske unije“, *Strani pravni život,* broj 3.
4. Krivični zakonik („Službeni glasnik Republike Srbije'' broj 85/05, 88/05 - ispr., 107/05 - ispr., 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14 i 94/16).
5. *Nova međunarodna inicijativa protiv nameštanja fudbalskih utakmica,* nalazi se na web-stranici: http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/sr_Latn/features/setimes/features/2012/03/26/feature-04.
6. Slack, T., *Studying the commercialization of sport - The need for critical analysis, http://physed.otago.ac.nz/sosol/v1i1/v1i1a6.htm*
7. *Sports Betting - Statistics & Facts,* nalazi se na web-stranici: https://www.statista.com/topics/1740/sports-betting/.
8. *The fight against match-fixing*, nalazi se na web-stranici: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-12-621_en.htm?locale=en.
9. Životić D. (2007), *Menadžment u sportu*. Beograd: Fakultet za menadžment u sportu Univerziteta Braća Karić.
10. http://www.b92.net/sport/vesti.php?yyyy=2008&mm=01&dd=24&nav_id=281978.
11. Šimšek, A., *Turska pod pritiskom da razreši nameštanje fudbalskih utakmica*, nalazi se na veb-stranici: http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/sr_Latn/features/setimes/features/2013/02/08/feature-04
12. Šuput, D. (2013), „Krivičnopravno sankcionisanje nameštanja sportskih rezultata – neharmonizovanost zakonodavstava evropskih država“, *Strani pravni život*, broj 2.

FINANCIAL IMPLICATIONS OF FOOTBALL MATCH FIXING

This paper presents evidence which shows that the problem of sports results fixing is bigger even than that presented by doping and violence at sporting events, with football match fixing currently presenting the biggest problem in the world of sport,

in terms of: frequency, the number of adversely affected people, the scale of illegal financial gains and threat to society. The paper also alalyses the circumstances leading to football match fixing, with particular focus on identifying groups and individuals negatively impacted financially by this practice.

One of the conclusions of the presentation is that the gravity and the scale of the problem of football match fixing (as well as results fixing in a number of other sports) warrants passing a special international convention which will specify mandatory and efficient mechanisms for the cooperation of appropriate official bodies in the signatory countries, in order to fight and reduce sports results fixing.

KEY WORDS: football matches, sports results fixing, criminal offence, financial implications, betting.

KRIVIČNO DELO RAČUNARSKE PREVARE KAO OBLIK FINANSIJSKOG KRIMINALITETA- KRIMINALISTIČKI ASPEKT

Nikola Paunović[1]

Jedan od tipičnih fenomenoloških oblika ispoljavanja finansijskog kriminaliteta koji u savremenom svetu dostiže zabrinjavajuće razmere predstavlja krivično delo računarske prevare. Pod računarskom prevarom se podrazumeva svako neovlašćeno unošenje, menjanje, brisanje ili prikrivanje računarskih podataka odnosno svako ometanje rada računarskog sistema, sa namerom pribavljanja protivpravne imovinske koristi za sebe ili drugoga. Zahvaljujući transnacionalnoj prirodi, a pre svega činjenici da posledica ovog krivičnog dela u vidu nanošenja imovinske štete drugom može da ostavi dalekosežne posledice po sajber bezbednost finansijskih organizacija širom sveta, računarske prevare kao oblik visokotehnološkog kriminala omogućavaju povećano učešće organizovanih kriminalnih grupa u njegovom izvršenju. Na taj način, razvojem informacione i komunikacione tehnologije svakodnevno raste i broj pojavnih oblika računarske prevare stvarajući izraženu konvergenciju između visokotehnološkog, finansijskog i organizovanog kriminaliteta. Stoga se u radu analiziraju pojavni oblici računarskih prevara, načini njihovog izvršenja kao i normativni okvir za suzbijanje ovog fenomena uz osvrt na sudsku praksu sa ciljem podizanja svesti o značaju regulisanja odnosne problematike i njenog sveobuhvatnog sagledavanja. Autor zaključuje da unapređenje proaktivnog pristupa u radu policije i javnih tužilaštva treba da bude osnovni cilj u suzbijanju računarskih prevara kao oblika finansijskog kriminala kako bi se blagovremeno prikupili dokazi koji mogu biti korišćeni u krivičnom postupku.

KLJUČNE REČI: računarske prevare, fenomenologija, organizovani kriminalitet, finansijski kriminalitet

UVODNA RAZMATRANJA

Razvoj savremenih informacionih tehnologija, posebno na polju elektronske trgovine i komunikacije, stvorio je novi prostor za delovanje pojedinaca i organizovanih kriminalnih grupa (Urošević, 2009: 154). Ovo stoga što, brze promene u globalnoj ekonomiji i tehnologiji, uključujući pristup Internetu širom sveta, lakoća

[1] Istraživač pripravnik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, stipendista Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije na naučno-istraživačkom projektu „Kriminal u Srbiji: fenomenologija, rizici, i mogućnosti socijalne intervencije", broj (47011), a koji se sprovodi na navedenom Institutu i doktorand Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu, email: dzoni925@gmail.com.

komunikacije putem računarskih uređaja i aplikacija, te porast elektronske kupovine, prodaje i online bankarstva bez potrebe za neposrednom realizacijom transakcija, stvaraju mogućnosti za nove zloupotrebe koje mogu iskoristiti organizovane kriminalne grupe. Stoga, Internet prevare kupovinom ili prodajom robe na mreži, hakovanjem i kršenjem poverljivih podataka postaju sve češće predmet interesovanja organizovanih kriminalnih grupa, pružajući mogućnosti za jednostavan pristup i korišćenje privatnih informacija radi sticanja profita (Veda, 2016: 2). S druge strane, nadležni organi za prevenciju i suzbijanje visokotehnološkog kriminala uobičajeno zaostaju za inovativnim tehnologijama i tehnika prestupnika u iskorišćavanju novih kriminalnih prilika (Albanese, 2005: 11-12). Iz tog razloga, računarske prevare u cilju sticanja protivpravne imovinske koristi za sebe ili drugog postali su zabrinjavajući fenomen širom sveta. Organizovane kriminalne grupe su se pretvorile u sajber grupe koje koristeći Internet stiču nedozvoljena sredstva, pribavljajući milione protivpravne imovinske koristi putem sajber kriminala (Butler, 2013: 1-2). Dakle, upravo polazeći od toga da je osnovni motiv izvršenja računarskih prevara sticanje protivpravne ekonomske koristi za sebe ili drugog može se u kontekstu ovog krivičnog dela naći veza između finansijskog i visokotehnološkog kriminala. Pored toga, imajuću u vidu, nizak stepen od otkrivanja računarske prevare kao oblika visokotehnološkog finansijskog kriminala, nedostatak svesti žrtava i nadležnih organa o potencijalnim sajber opasnostima, složenost istrage koju treba sprovesti, razlike u nacionalnim zakonodavstvima, međunarodnu saradnju koju treba uspostaviti radi utvrđivanja zakonodavstvo čije zemlje je nadležno u konkretnom slučaju, i visoki profit koji se ostvaruje izvršenjem ovog krivičnog dela što ga čini vrlo atraktivnom aktivnošću za organizovane kriminalne grupe, nalazi se veza između visokotehnološkog, finansijskog i organizovanog kriminaliteta. Uzimajući u obzir prethodno navedene faktore koji omogućavaju izvršenje računarske prevare jasno je da postoji niz izazova u suzbijanju ovog krivičnog dela kao oblika finansijskog kriminaliteta.

Izazovi u suzbijanju finansijskog kriminaliteta u sajber prostoru proizilaze iz činjenice da sajber pretnje postaju sve češće i sofisticiranije, a da regulativa za zaštitu sajber bezbednosti nije globalno unifikovana ni standardizovana što sve zajedno destabiliše računarsku bezbednost finansijskih institucija (Harwood-Jones, 2017: 20). Još jedan izazov u suzbijanju računarske prevare jeste visoka tamna brojka (Europol, 2017: 43). Postoji širok spektar razloga koji pružaju objašnjenje zbog čega postoji visoka tamna brojna kada je reč o računarskim prevarama kao što su nedostatak svesti žrtava o računarskoj prevari, osećaj delimične odgovornosti, sramota, postojanje neznatnog finansijskog gubitka, stav statutarnog tela i tsl. (Button, Lewis, Tapley, 2009: 5). Dalje, izazovi sa kojima se suočavaju finansijske organizacije uglavnom uključuju tehničke nedostatke, nedostatak stručnog znanja i svesti. Laka dostupnost novih tehnologija sa visokom brzinom rada, kapacitetom i povezanošću omogućuje izvršiocima da prilagode nezakonite aktivnosti postignutom napretku u tehnologiji što otežava njihovo otkrivanje (Dzomira, 2014: 19). Dodatno, sledeći izazov predstavlja utvrđivanje okolnosti da li je imovina oduzeta izvršenjem online krivičnog dela npr. zato što neke žrtve nikada ne saznaju da su njihovi lični podaci ukradeni. Takođe, izazov u kontekstu suzbijanja online krivičnih dela može predstavljati činjenica da

izvršenje ovih krivičnih dela ne mora rezultirati sticanjem direktnog profita u slučajevima kada izvršilac krade intelektualnu svojinu koja se onda može eksploatisati na druge načine. Konačno, izazov predstavlja okolnost da definisanje krivičnih dela izvršenih online nije jednostavna stvar, s obzirom da online imovinska krivična dela imaju značajne offline komponente, te da obuhvataju raznovrsne pojavne oblike izvršenja. U tom smislu, online imovinska krivična dela pokrivaju širok spektar imovinskih zločina učinjenih putem Internetu, uključujući krađu identiteta, krađu kreditne kartice i prevaru, sajber napade na organizacione mreže koje prouzrokuju kršenja bezbednosti, kupovinu i prodaju ličnih podataka na mreži i korišćenje korisničnih računara za spamovanje, phishing, nelegalni hosting i tsl. (Tcherni-Buzzeo, et. alia, 2016: 892-894). Iz tog razloga, u narednim redovima posebna pažnja će biti posvećena isključivo pojavnim oblicima računarskih (elektronskih) finansijskih prevara.

Pod elektronskim finansijskim prevarama se podrazumevaju Internetske bankarske prevare i prevara na Internetu (eng. card-not-present fraud). S tim u vezi su prevare u elektronskoj trgovini (eng. e-commerce fraud), koje podrazumevaju prevarne finansijske transakcije vezane za prodaju na malo putem Interneta u kojima kako finansijske organizacije tako i potrošači mogu biti žrtve. Sledeći oblik elektronskih finansijskih prevara uključuju prevarne prodaje preko online aukcija ili putem lažnih web stranica, na kojima se nudi roba ili usluge koje nisu obezbeđene. Alternativno, putem ove vrste prevara kupci se mogu dovesti u zabludu kupujući falsifikovani proizvod verujući da je original. Dalje, postoje različite vrste reklamnih i potrošačkih prevara, uključujući prevare u vezi sa preplaćivanjem robe ili usluga, kao što su prevare oko nasleđivanja, naplate u lažne dobrotvorne svrhe ili prevare za slučaj nesreća, lažne lutrije i piramidalne šeme, na način da se pojedinci ubeđuju da novac uplate unapred, na primer, kako bi pomogli nekome ili da bi uložili u posao. S druge strane, prevare putem ”pecanja“ kao oblika krađe identiteta (eng. phishing) su posebna vrsta elektronske finansijske prevare u kontekstu masovnog marketinga koje se konkretno odnose na slanje lažnih e-poruka zamaskiranih tako da kod primaoca mogu odavati utusak verodostojne elektronske pošte putem koje se traže lične ili korporativne informacije od korisnika, na primer, lozinke ili podaci o bankovnom računu. Konačno, poseban oblik krađe identiteta kao oblika elektronske finansijske prevare predstavlja farming (eng. pharming) koji podrazumeva situaciju u kojoj se korisnik upućuje na lažnu web stranicu, gde se od njega traži da unese svoje lične podatke (McGuire, Dovling, 2013: 4). Navedeni pojavni oblici izvršenja računarske prevare biće predmet detaljnije analize u narednim redovima.

1. KRIMINALISTIČKO-FENOMENOLOŠKI ASPEKT RAČUNARSKIH PREVARA

Tehnologija i Internet doprineli su rastu ekonomskog kriminala. Anonimnost koju obezbeđuje Internet tehnologija omogućava izvršiocima da naprave lažne online aplikacije za bankarske kredite, račune kreditnih kartica, osiguranje, brokerske račune, zdravstvenu zaštitu i tsl. (National Fraud Center, 2000: 22). Računarska pre-

vara predstavlja krivično delo koje se prilično teško otkriva i dokazuje, pri čemu rezultira pribavljanjem značajne imovinske koristi. Obično se izvršava veoma dugo i u kontinuinetu zahvaljujući svojoj neupadljivosti (Aleksić, Škulić, 2016: 380). Izvršenje računarskih prevara je postalo sofisticiranije nego ikada, imajući u vidu širok fenomenološki opseg pojavnih oblika izvršenja. Pored toga, došlo je promene u načinu izvršenja računarskih prevara od pojedinačnih, međusobno nepovezanih, slučajeva do stvaranja specijalizovanih organizovanih kriminalnih grupa za izvršenje računarskih prevara koje posluju u zemljama širom sveta. U tom smislu, može se reći da je računarska prevara postala globalni problem, a izvršioci sve sofisticiraniji budući da moraju biti upućeni u najnovije načine izvršenja online prevara širom sveta (Juniper Research, 2016: 17-18).

Internet prevare se obično odvijaju putem e-pošte, oglasne table, sobe za ćaskanje i društvenih medija tako što izvršioci obmanjuju zainteresovane pojedince da prodaju neku robu tražeći od njih plaćanje avansnih naknada, u zamenu za robu za koju tvrde da je prodaju. U realnosti, izvršioci računarske prevare ne poseduju robu koju reklamiraju niti imaju nameru da ih nabave (Claude, Siponen, 2014: 3). Prevare putem e-pošte (eng. email spoofing) podrazumevaju slanje e-mail poruka sa falsifikovane adrese pošiljaoca u kojoj pošiljalac namerno menja delove e-pošte kako bi obmanuo primaoca e-pošte. Uglavnom su, ime pošiljaoca, adresa e-pošte i sadržina poruke pošiljaoca formatirane tako da izgledaju kao da potiču od ovlašćenog pošiljaoca. S druge strane, u slučaju online prodaje preko interneta ili putem oglasnih tabli, jedan od čestih oblika prevara jesu zahtevi za preplaćivanjem kupljene robe. Naime, ova vrsta prevare podrazumeva situacije u kojima potencijalni kupci prihvataju ponuđenu cenu robe koja se online prodaje, da bi nakon toga prodavci poslali kupcima zahtev za plaćanje veće cene od dogovorene na primer, izgovor može biti pokrivanje nepredviđenih troškova (Philippine National Police Anti-Cybercrime Group, 2016: 5-8).

Uobičajeni način izvršenja Internet prevara podrazumeva kreiranje lažne web stranice na kojoj se nude na prodaju jeftini elektronski proizvodi koji su u stvari nikada nisu nabavljeni. Potrošače privlače niske cene ponuđenih proizvoda ili značajan popust na popularne proizvode. U ovakvim situacijama obično ne postoji mogućnost plaćanja putem kartice, ili ako postoji skupo se naplaćuje za to. Nakon izvršenog avansnog plaćanja online prodavci nestaju, ostavljajući svoje kupce bez novca ili proizvoda. Tako primera radi jedan bugarski potrošač je kontaktirao britanskog prodavca putem aplikacije Skype. Potrošač je naručio tri mobilna telefona za ukupnu cenu od 600 USD koja su plaćena putem usluge prenosa novca. Potrošač je imao sumnje o verodostojnosti poslovanja trgovca, ali pošto je cena bila toliko niska, te nakon što ga je prodavac uverio da ima legitiman posao u Ujedinjenom Kraljevstvu on je ipak pristao da kupi mobilne telfone. Međutim, pošto je potrošač platio novac, robu nikada nije primio. Još jedna uobičajena online prevara uključuje prodaju polovnih automobila putem Interneta. Potrošač nalazi vrlo atraktivnu ponudu na Internetu. Nakon izbora automobila na web portalu, potrošač stupa u kontakt sa prodavcem koji potrošaču pruža potpune informacije o automobilu i plaćanju cene, često uz izgovor da uskoro odlazi u inostranstvo te mu je hitno potreban novac. Posle izvršene isplate potrošač dobija informacije o navodnom datumu i vremenu kada će automobil biti

isporučen. Posle primanja novca, budući da isporuke polovnog automobila nema, prodavac obaveštava kupca da je automobil bio blokiran na carini i da je potrebno odobrenje za njegovo puštanje, zahtevajući od kupca plaćanje dodatnih troškova. Na kraju, obično se deaktivira web stranica na kojoj se nudio polovni automobil i prodavac nestaje i više ne odgovara na pozive ili e-poštu (European Consumer Centre, 2014: 7).

Dodatno, kao učestali način izvršenja reklamnih računarskih prevara u praksi se sreću tzv. nasleđivačke prevare koje podrazumevaju situacije u kojima izvršioci prevare predstavljajući se npr. kao advokati, bankari ili drugi službenici obaveštavaju žrtve da imaju pravo da potražuju veliko nasledstvo koje su nasledili npr. od udaljenog rođaka koji je umro u inostranstvu. Izvršioci će u praksi ili dati izmišljeno ime za pretpostavljenog rođaka ili će koristiti javno dostupne web stranice o porodičnoj istoriji i prikupljati imena istinitih preminulih rođaka kako bi prevara delovala uverljivom. Obično se izvršioci služe izgovorom da je navodnom nasleđu teško pristupiti zbog državnih i bankarskih ograničenja ili poreza u zemlji i da će žrtve morati da plate novac i daju lične podatke kako bi bili u prilici da potražuju nasleđe. (Philippine National Police Anti-Cybercrime Group, 2016: 8-9). Dodatno, čest slučaj reklamnih računarskih prevara u praksi jesu tzv. lutrijske prevare koje podrazumevaju situacije u kojima se odabranim žrtvama šalju poruke putem e-pošte, pisma ili tekstualne poruke od navodne lutrijske institucije o tome kako su dobitnici neke nagrade. U poruci poslatoj putem e-pošte, izvršioci ove prevare će zamoliti dobitnike da brzo odgovore, jer u suprotnom navodno rizikuju da propuste nagradu. Izvršioci ovo obično rade kako bi zaustavili sumnje dobitnika da je reč o prevari. U svakom slučaju, pre isporučivanja nagrade navodni dobitnici se pozivaju da plate izvesne naknade kako bi mogli da preuzmu dobitke, čime izvršioci prikupljaju novac od žrtama i time zaustavljajući prijem dobitaka (Philippine National Police Anti-Cybercrime Group, 2016: 3-4).

S druge strane, lažna upotreba kompromitovanih podataka sa kartica korisnika radi online kupovine, kao oblik card-not-present prevare najviše pogađa industriju elektronske trgovine. Podaci sa korisničkim karticama se pribavljaju na različitim online platformama. Međutim, ključni izvor izvršioca prevare u kontekstu pribavljanja korisničkih podataka predstavljaju automatizovane online prodavnice kartica na određenim web stranicama na kojima kupci mogu naći korisničke kartice na osnovu različitih kriterijuma pretraživanja kao što su izdavalac, identifikacioni broj banke, poštanski broj i tsl. Tako, primera radi AlphaBay predstavlja jedno od glavnih online tržišta, sa preko 280 navedenih prodavaca koji prodaju podatke o karticama (Europol, 2017: 43-44). Online prevara sa kreditnim karticama izaziva značajne probleme za online trgovce. Da bi izvršioci učinili online prevaru sa karticama, oni moraju imati pristup serijskim brojevima važeće platne kartice. U tom smislu, protivpravan kompjuterski pristup e-trgovačkim web stranicama je nezaobilazan način da izvršioci pribave brojeve platnih kartica za online prevare i to tako što pristupaju web stranicama na kojima su postavljeni brojevi kartica, ili koriste programe koji generišu serije potencijalno važećih brojeva kartica na osnovu algoritma koji ovlašćeni izdavači kartica primenjuju za validaciju brojeva računa. Prevare sa kreditnim karticama obično podrazumevaju hakovanje kao sredstvo za pristupanje brojevima. Na primer, u slučaju *United States v. Bosanac*, optuženi je koristio PC računare kako bi elektronski pristupio telefonskim sistemima radi preuzimanja hilja-

da pristupnih kodova koji su sadržali brojeve kartica žrtava. Preuzimanjući ove kodove, okrivljeni je koristio računarski program koji je sam kreirao da upravlja preuzimanjem kodova. Online prevara sa platnim karticama su usko povezane na problemom krađe identiteta. Tako primera radi, u slučaju *United States v. Christian* optuženi je došao u posed podacima o imena i brojevima socijalnog osiguranja od 325 vojnika Sjedinjenih Američkih Država koji su bili dostupni na javnoj web stanici, te su zatim iskoristili prikupljene podatke podnoseći zahteve za odobrenje kredita i dobijanje kreditnih kartica preko dve banke, kupujući online predmete pod imenom žrtava (Rusch, 2001: 10-11).

Dakle, uprkos tome što je zahvajući razvoju tehnologije danas moguće obaviti različite vrste transakcija online, povećan broj online transakcija je s druge strane širom otvorio vrata za krađe idenditeta. Dve tipične vrste online krađe identiteta jesu fišing (eng. phising) i farming (eng. pharming). Fišing, predstavlja online vid prevare koji podrazumeva stvaranje web stranica koje predstavljaju replike postojećih i legitimnih sajtova u cilju obmane korisnika radi podnošenja ličnih, finansijskih ili lozinskih podataka. Slanjem e-mailova često se traže informacije kao što su brojevi kreditnih kartica, informacije o bankovnom računu, brojevi socijalnog osiguranja i lozinke. Cilj izvršioca koji primenjuju ovu vrstu prevaru jeste da dovedu korisnike u zabludu da veruju da zahtev za traženim informacijama dolazi od legitimne kompanije, ali u stvarnosti to je zlonamerni pokušaj prikupljanja podataka o kupcima radi vršenja prevare (Philippine National Police Anti-Cybercrime Group, 2016: 5). Drugim rečima, fišing podrazumeva situacije u kojima izvršilac ovog oblika računarske prevare namamljuje žrtve radi pribavljanja ličnih finansijskih podataka korisnika te njihovog plasiranja na lažne web stranice primera radi tako što on šalje žrtvi e-mail u kojem navodi upućujući link ka nekoj lažnoj banci radi potvrde u vezi informacija o ličnom računu. Korisnici obični dobijaju lažnu poruku putem e-pošte navodno poslatu od strane državnih organa ili finansijskih institucija sa sadržinom da lični podaci korisnika nisu valjani te da treba poslati ispravljene. Tako primera radi, korisnici mogu dobiti e-mail poruke od navodnih lutrijskih kompanija koje ih obaveštavaju da su osvojili veliku količinu novca, zahtevajući da im pošalju lične podatke kao što su njihova ime, adresa stanovanja i tsl. (European Consumer Centre, 2014: 8). Obično se u ovim e-mail porukama traži da se ažurira ili potvrdi korisnička lozinke, te se korisnici pozivaju da kliknu na link iz e-pošte koji vodi do lažne web stranice banke (Financial Fraud action, 2017: 35). Imajući u vidu da e-mail poruka često deluje verodostojno, opisujući problem sa kojim se žrtva suočava kao ozbiljan recimo, prekoračenje navodno dozvoljenog limita, poverljivi korisnici zapadaju u obmanu dajući PIN brojeve ili lozinke, što kasnije omogućava izvršiocima da iskoriste taj lični podaci da pokupe sredstava sa bankovnog računa. S druge strane, farming kao oblik online krađe identiteta je sofisticiraniji, budući da iako i ovaj oblik računarske prevare uključuje slanje e-pošte, razlika je u tome što korisnik može biti prevaren bez klika na link i otvaranja priloga u e-mail poruci. Drugim rečima, samo otvaranje e-pošte prouzrokuje štetu korisniku, s obzirom da ovakav e-mail sadrži viruse koje instaliraju softveri na računaru korisnika. Pored toga, e-mail je kreiran tako da instalira stealth aplikaciju tako da kad god korisnik pokuša da poseti neki zvanični web sajt, programska aplikacija preusmerava pregledač na lažnu web stranicu. Dakle, za razliku od phishing-a gde izvršioci namamljuju korisnike da posete određene web stranice radi pribavljanja

njihovih ličnih podataka, pharming podrazumeva prikupljanje informacija o tome kada žrtva pristupa lažnom web sajtu (Hicks, 2005: 29).

Konačno, prevare putem online aukcija podrazumevaju nekoliko tipičnih načina izvršenja. Najčešći način izvršenja uključuje ponudu skupocenih predmeta, kao što su računari, dragoceni satovi, predmeti za kolekciju, preko poznate online aukcijske web stranice. Pojedinci koji pobede na aukciji obaveštavaju se da pošalju novac ponuđaču avansno, pri čemu će im se obećava da će im roba biti isporučena naknadno, ali se to nikada u praksi ne dešava. Drugi način izvršenja obuhvata situacije kada izvršioci šalju falsifikat kupljene robe umesto originalnog. Treći pristup uključuje situacije u kojima izvršioci kontaktiraju kupce koju su izgubili na aukcijskog ponudi, informišući ih da su dostupne dodatne jedinice predmeta opet uzimajući im novac bez dostavljanja predmeta. Dva dodatna načina izvršenja koja su jedinstvena za online aukcije su "šiling ponude" i "šil" (eng. shill) povratne informacije. " Shills " su ponuđači koji šalju ponude sa više e-mail adresa koristeći lažne identitete za postavljanje šiling ponuda pri čemu ne poseduju stvarno interesovanje za prodaju robe koju nude, već su angažovani da naprave ponude kako bi se promptno stvorilo interesovanje ovlašćenih ponuđača da ponude višu cenu od njih. S druge strane, imajući u vidu da su zainteresovani pojedinci za određenu online aukciju obično željni da saznaju da li su drugi kupci imali povoljna iskustva sa konkretnim prodavcem na online aukciji, izvršioci upotrebljavajući lažne adrese e-pošte mogu pružiti zainteresovanim potrošačima "shill" povratne informacije tj. lažne povoljne informacije kako bi kod zainteresovanih pojedinaca stvorilo utisak prisustva zadovoljnih kupaca čime pružaju osećaj sigurnosti u vezi određene online aukcije. Tako primera radi u slučaju *United States v. Denlinger* iz 2000. godine optuženi je koristići sajtove za online aukcije nudio igračke za decu na prodaju, ne isporučujući prodate proizvode nakon prijema novca od kupaca. Koristio je različita korisnička imena pri slanju e-mail poruka potencijalnim kupcima, dajući im e-mail adrese osoba koje je lažno opisao kao referentne osobe. Zapravo, ta korisnička imena su pripadala optuženom, tako da kada su se kupci obraćali na navedene e-mail adrese referentnih osoba, optuženi je odgovarao slanjem e-mail sa porukama koje su kupcima pružale lažne i povoljne informacije o pouzdanosti optuženog kao prodavca (Rusch, 2001: 7).

Na kraju, blisko povezana sa prevarama na online aukcijama je prevara u online maloprodaji roba i usluga koja obično podrazumeva dva načina izvršenja. Jedan pristup maloprodajnim prevarama uključuje plasiranje baner oglasa na aukcijskom sajtu nudeći istu vrstu robe koja je već plasirana na nekom drugom aukcijskom sajtu. Potencijalni kupci koji kliknu na baner oglas se upućuju na različite web sajtove koji ne predstavljaju deo aukcijskog sajta, niti pružaju zaštitu kupcima koje inače nude vodeći web aukcijski sajtovi za svoje članove. Drugi pristup podrazumeva slanje neželjenih reklamnih e-mail poruka kako bi se privukle potencijalne žrtve na web stranice na kojima se nudi prodaja istih predmeta koji su već dostupni preko poznatog online aukcijskog sajta. Tako primera radi, u slučaju *United States v. Lee*, iz 1999. godine optuženi je znajući da je havajska maratonska asocijacija posedovala web sajt www.havaiimarathon.org na kojoj je postavila informacije o maratonu, te omogućila zainteresovanim trkačima da se registruju online, neovlašćeno kopirao navedeni web sajt, kreirajući svoju web stranicu sa zbunjujuće sličnim imenom, www.havaiimara-

thon.com, tako da su trkači koji su pristupili web sajtu optuženog verovali da je to web stranica organizatora maratona (Rusch, 2001:8).

2. NORMATIVNI OKVIR U KONTEKSTU RAČUNARSKE PREVARE (ČLAN 301. KZ) UZ OSVRT NA SUDSKU PRAKSU

Konvencija o visokotehnološkom kriminalu, sačinjena 23. novembra 2001. godine u Budimpešti u članu 8 inkriminiše prevare u vezi sa računarima kao namerno i protivpravno nanošenje imovinske štete drugom licu putem: a) svakog unošenja, menjanja, brisanja ili prikrivanja računarskih podataka; odnosno b) svakog ometanja rada računarskog sistema, sa prevarnom ili nečasnom namerom da se neovlašćeno pribavi protivpravna imovinska korist za sebe ili drugoga (Zakon o potvrđivanju Konvencije o visokotehnološkom kriminalu, 2009). Ispunjavajući obavezu iz Budimpeštanske konvencije koju je naša zemlja ratifikovala, Krivični zakonik Srbije (u daljem tekstu: KZ) u članu 301 inkriminiše računarsku prevaru kao unošenje netačnog podatka, propuštanje unošenja tačnog podatka ili prikrivanje ili lažno prikazivanje podataka na drugi način, čime se utiče na rezultat elektronske obrade i prenosa podataka u nameri da se sebi ili drugom pribavi protivpravna imovinska korist i time drugom prouzrokuje imovinska šteta. Teži oblik postoji ako je prethodnim delom pribavljena imovinska korist koja prelazi iznos od četristopedeset hiljada dinara, dok najteži oblik postoji ako je pribavljena imovinska korist koja prelazi iznos od milion i petsto hiljada dinara. Konačno, lakši oblik postoji u slučaju ako se osnovno delo učini u nameri da se drugi ošteti (*Sužbeni. glasnik* RS, br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 i 94/2016).

Računarske prevare u suštini predstavljaju oblik prevare (Stojanović, 2018: 911-912). Razlika je u tome što se u zabludu ne dovodi neko lice, već računar u koji se unosi netačni podatak, propušta unošenje tačnog podatka ili prikriva ili lažno prikazuje podatak na drugi način za ostvarenje prevare u klasičnom smislu (Aleksić, Škulić, 2016: 379). Tako primera radi, u predmetu K PO 3-74/11 okrivljenima je stavljeno na teret da su unosili netačne podatke, prikrivali i lažno prikazivali podatke na taj način što su: koristeći botnet mrežu zaraženih računara koju su prethodno formirali radi zloupotrebe tih računara, lažno prikazivali podatke o tome da zaraženi računar tj. korisnik pristupa određenim Internet sajtovima, prikazujući IP adrese korisnika, nad kojima su imali kontrolu, umesto svoje čime su prikrili podatak da u stvari sa njihovog računara i IP adrese koja je dodeljena njihovom računaru pristupali tim Internet sajtovima. Pored toga, okrivljenima je stavljeno na teret da su unosili netačne podatke u pogledu imena i prezimena korisnika koji pristupa kao i korisničkog imena pod kojim se registruje čime su uticali na rezultat elektronske obrade i prenosa podataka u procesu registracije korisnika usluga i otvaranja naloga za postavljanje sadržaja na određenim Internet sajtovima, pribavivši imovinsku korist koja prelazi iznos od milion i petsto hiljada dinara, te nanevši time imovinsku štetu drugome.[2] S druge strane, u predmetu K PO3 br.6/15, okrivljenima je stavljeno na teret da su neovlašćeno ko-

[2] Presuda Višeg suda u Beogradu od 17.06.2016. godine br. KPO 3-74/11.

risteći pristupnu šifru administratora IT sektora uz pomoć koje su bili u mogućnosti da neovlašćeno pristupaju podacima vezanim za prodaju i naplatu robe, neovlašćeno unosili robu i proizvode koje su prodavali u firmi u kojoj su bili zaposleni, naplaćujući sve naručene stavke, da bi potom zloupotrebom administratorske šifre brisali veći deo stavki sa računa a razliku novca po brisanim stavkama zadržavali za sebe čime su pribavili protivpravnu imovinsku korist i time pričinili imovinsku štetu drugome.[3] Konačno, u predmetu K PO3 br. 65/10 okrivljenom je stavljeno na teret da je lažnim prikazivanjem podataka koji se odnose na tarifiranje telefonskog saobraćaja uticao na rezultat elektronske obrade i prenosa podataka o utrošenim telefonskim impulsima na taj način što je preko računara terminala koji je povezan sa centralom koristeći zajedničko administratorsko korisničko ime i lozinku pristupao centrali, ulazio u bazu korisnika gde je neovlašćeno dodeljivao određene dodatne usluge, te vršio grupnu potvrdu da je kontrola izvršena čime je pribavio protivpravnu imovinsku korist sebi i drugim, pričinivši imovinsku štetu drugima.[4]

Kada je reč o nadležnosti za krivično delo računarske prevare, Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa za borbu protiv visokotehnološkog kriminala propisuje da je za postupanje u predmetima visokotehnološkog kriminala, u koji spada i ovo krivično delo nadležno posebno odeljenje za borbu protiv visokotehnološkog kriminala Višeg javnog tužilaštva u Beogradu za teritoriju Republike Srbije, a kojim rukovodi posebni tužilac za visokotehnološki kriminal. Radi obavljanja poslova organa unutrašnjih poslova u vezi sa krivičnim delima visokotehnološkog kriminala u okviru ministarstva nadležnog za unutrašnje poslove obrazuje se služba za borbu protiv visokotehnološkog kriminala kojom rukovodi starešina Službe. Za postupanje u predmetima visokotehnološkog kriminala nadležan je Viši sud u Beogradu, za teritoriju Republike Srbije u kojem se obrazuje Odeljenje za borbu protiv visokotehnološkog kriminala. Za odlučivanje u drugom stepenu nadležan je Apelacioni sud u Beogradu (Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa za borbu protiv visokotehnološkog kriminala, *Sužbeni. glasnik* RS, br. 61/2005 i 104/2009).

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Imajući u vidu izazove na planu otkrivanja računarske prevare otvoreno je pitanje da li kriminalističke reaktivne istrage predstavljaju odgovarajući odgovor na već izvršena krivična dela. Polazeći od složenih pojavnih oblika računarske prevare kao oblika finansijskog kriminaliteta čini se da reaktivni pristup više ne predstavlja pouzdanu osnovu u kontekstu otkrivanja ove vrste kriminaliteta. Uzimajući u obzir da računarske prevare spadaju u sferu organizovanog kriminaliteta čini se da bi zbog teškoća u dolaženju do saznanja o izvršenim krivičnim delima primarno trebalo da se koriste kriminalističke proaktivne istrage. Stoga osnovni cilj treba da bude unapređenje proaktivnog pristupa u radu policije i javnih tužilaštava radi održivog smanjivanja izvršenja računarskih prevara. Da bi se postigao navedeni cilj i postigli maksimalni rezultati neophodno je ojačati

[3] Presuda Višeg suda u Beogradu od 03.11.2015. godine br. KPO 3-6/15.
[4] Presuda Višeg suda u Beogradu od 06.11.2013. godine br. KPO 3-65/10.

saradnju državnih organa koji poseduju podatke relevantne za suzbijanje finansijskog kriminaliteta sa policijom i tužilaštvom. Dakle, uzimajući u obzir prikriveno ispoljavanje računarske prevare kao oblika finansijskog kriminaliteta samo se putem sveobuhvatne saradnje na međunarodnom i nacionalnom nivou u oblasti razmene informacija može doći do kvalitetnih i validnih dokaza koji se mogu koristiti u krivičnom postupku.

U tom smislu, neophodno je sprovoditi transnacionalne istrage na osnovu operativne i strategijske pomoći koja bi se zasnivala na razmeni kriminalističkih obaveštajnih podataka i koordinaciji zajedničkih operativnih akcija. Pored toga, budući da izvršioci neprestano prilagođavaju svoje aktivnosti najnovijim tehnologijama, izuzetno je važno neprestano prikupljati podatke o novim trendovima za izvršenje krivičnog dela računarske prevare. U prilog tome, potrebno je putem programa obuka raditi na razvijanju sposobnosti i veština lica koja se bave suzbijanjem računarskih prevara kako bi se omogućilo da ona budu spremna na sve metode i tehnike koje koriste izvršioci. Štaviše, na planu prevencije polazeći od karakteristika računarskih prevara, a pre svega transnacionalne organizovane prirode u cilju suzbijanja ovog krivičnog dela neophodno je primenjivati multinacionalan koordinisan pristup, jer je nerealno očekivati da samo jedna ili nekoliko država, bez drugih, postigne ikakve rezultate na planu prevencije. Zbog toga je potrebno raditi na jačanju saradnje kako među organima unutrašnjih poslova nacionalnih država tako i sa međunarodnim organizacijama i evropskim agencijama. Ovo stoga što treba imati u vidu da se računarske prevare kao fenomen ne mogu iskoreniti, ali treba biti svestan da se zajedničkim radom može postići mnogo više u držanju pod kontrolom ove pojave.

LITERATURA

1. Albanese, J. (2005), "Fraud: The characteristic crime of the twenty-first century. *Trends in Organized Crime"*, 4, 6-14.
2. Aleksić, Ž., Škulić, M. (2016), *Kriminalistika*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
3. Butler, P. (2013), *Cyber Crime, Financial Fraud and Money Laundering: Understanding The New Threat Landscape*. Toronto: Thomson Reuters Accelus.
4. Button, M., Lewis, C., Tapley, J. (2009), *Fraud typologies and the victims of fraud: literature review*. London: National Fraud Authority.
5. Claude, T., Siponen, M. (2014), *Toward a Rational Choice Process Theory of Internet Scamming: The Offender's Perspective*. Auckland: Thirty Fifth International Conference on Information Systems.
6. Dzomira, S. (2014), "Electronic Fraud (Cyber Fraud) Risk In The Banking Industry". *Risk governance & control: financial markets & institutions*, 2, 16-26.
7. European Consumer Centre, (2014), *Fraud in cross-border e-commerce*. Austria: European Consumer Centre.
8. Europol, (2017), *Internet Organised Crime Threat Assessment*. The Hague: European Union Agency for Law Enforcement Cooperation.
9. Financial Fraud action, (2017), *Fraud the Facts 2017*. London: Financial Fraud action.

10. Harwood-Jones, M. (2017), *Strengthening responses to cyber crime in financial services*. London: Standard Chartered Bank.
11. Hicks, D. (2005), "Phishing and Pharming: Helping consumers avoid Internet fraud", *Communities&Banking*, 3, 29-31.
12. Juniper Research, (2016). *Online Payment Fraud*. Hampshire: Juniper Research.
13. McGuire, M., Dovling, S. (2013), *Cyber crime: A review of the evidence*. London: Home Office Research Report 75.
14. National Fraud Center, (2000), *The Growing Global Threat of Economic and Cyber Crime*.Georgia: National Fraud Center.
15. Philippine National Police Anti-Cybercrime Group. (2016), *Common Types Of Internet Fraud Scams*. Philippine: Anti-Cybercrime Group.
16. Urošević, V. (2009), „Nigerijska prevara" u Republici Srbiji. *Bezbednost*, 3, 145-156.
17. Rusch, J. (2001), "The Rising tide of Internet fraud. *United States Attorneys'bulletin"*, 3, 6-13.
18. Stojanović, Z. (2018), *Komentar Krivičnog zakonika*. Beograd: Službeni glasnik.
19. Tcherni-Buzzeo, M., Davis A., Lopes G., Lizotte A. (2016), "The Dark Figure of Online Property Crime: Is Cyberspace Hiding a Crime Wave?", *Justice Quarterly*, 5, 890-911.
20. Veda, (2016), *Cybercrime and Fraud Report*. Australia : Veda Advantage Information Services & Solutions Ltd.

Ostali izvori

1. Krivični zakonik, ("Službeni glasnik Republike Srbije", broj 85/2005, 88/2005-isp., 107/2005-ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 i 94/2016).
2. Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa za borbu protiv visokotehnološkog kriminala ("Službeni glasnik Republike Srbije", broj 61/2005 i 104/2009)
3. Zakon o potvrđivanju Konvencije o visokotehnološkom kriminalu, ("Službeni glasnik Republike Srbije", broj 19/2009)
4. Presuda Višeg suda u Beogradu od 06.11.2013. godine br. KPO 3-65/10.
5. Presuda Višeg suda u Beogradu od 17.06.2016. godine br. KPO 3-74/11.
6. Presuda Višeg suda u Beogradu od 03.11.2015. godine br. KPO 3-6/15.

CRIMINAL OFFENSE OF COMPUTER FRAUD AS A FORM OF FINANCIAL CRIME - CRIMINALISTIC ASPECT

One of the typical phenomenological forms of the manifestation of financial crime that reaches a worrying level in the modern world is the criminal offense of computer fraud. Computer fraud means any unauthorized input, alteration, deletion or suppression of computer data as well as any interference with the functioning of a

computer system, with fraudulent or dishonest intent of procuring, without right, an economic benefit for oneself or for another person. Owing to the transnational nature, and above all the fact that the consequence of this criminal offense, in the form of causing of a loss of property to another, can leave far-reaching effects for the cyber security of financial organizations around the world, it seems that computer fraud as a form of high-tech crime allows increased participation of organized criminal groups in its execution. In this way, the development of information and communication technologies increases the number of forms of computer fraud every day, creating a marked convergence between high-tech, financial and organized crime. Therefore, the paper analyzes the emerging forms of computer fraud, the ways of their execution, as well as the normative framework for suppressing this phenomenon with the aim of raising awareness about the importance of regulating the related issue and its comprehensive consideration. The author concludes that the use of a proactive approach by the police and the public prosecutor's office should be the primary goal in combating computer fraud as a form of financial crime in order to collect valid evidence that can be used in the criminal procedure.

KEY WORDS: computer fraud, phenomenology, organized crime, financial crime

PREVARA U OSIGURANJU MOTORNIH VOZILA[1]

Iva Tošić[2]

U radu se ukazuje na složenost pojma prevare, kao i činjenicu da prevare uopste, a posebno kod osiguranja motornih vozila postaju sve češće i rasprostranjenije. Neretke su situacije da osiguranici neopravdano uvećavaju odštetne zahteve ili čak lažiraju lekarske nalaze a i same saobraćajne nezgode. Ovakve prevare predstavljaju ogromnu opasnost za osiguravače, ali i same osiguranike, jer se često troškovi dokazivanja prevarnog ponašanja prevaljuju upravo na njih putem uvećanja premija. U prvom delu rada biće reči o pojmu prevara u osiguranju i njihovom definisanju u domaćem i uporednom zakonodavstvu, dok se drugi deo rada odnosi na prevare u osiguranju motornih vozila, njihove vrste i mere za prevenciju i rešavanje.

KLJUČNE REČI: prevara, osiguranje, motorna vozila, saobraćajna nezgoda

UVOD

Zajedno sa nastankom delatnosti osiguranja nastajale su i prve prevare. Sredinom 1960-ih, prevare u osiguranju postaju široko rasprostranjene. Iz tih razloga svetske osiguravajuće kuće počinju da preduzimaju prve korake za njihovo prevazilaženje putem revizije svojih internih procedura i identifikacije slabosti, koje se u određenoj meri i ispravljaju. U tom trenutku razmena informacije između osiguravajućih kuća ne postoji, isti odštetni zahtevi se ponavljaju u nekim osiguravajućim kućama. Tokom 1970-ih postaje jasno da su troškovi vezani za prevare u osiguranju u porastu (Matić Šobot, 2016: 54). Međutim, tom problemu se nije posvećivala veća pažnja sve do kasnih osamdesetih i početka devedesetih godina 20. veka (Ristić; Đoković, 2013: 302).

U oblasti osiguranja lažni odštetni zahtevi mogu uzrokovati mnogobrojne probleme pre svega na strani osiguravača, koji će snositi mnogo veće troškove od stvarnih, pogotovo ako se angažuje na sprovođenju istrage i prikupljanju dokaza kojima će se odbraniti od isplate neosnovanog odštetnog zahteva. Ali još veća šteta za osiguravača nastaje ako isplati štetne posledice osiguranog događaja prouzrokovanog svesnim i voljnim delovanjem osiguranika (Petrović, 2004: 390). Prevara na taj način povećava troškove osiguranja, ugrožava finansijsku snagu osiguravača i negativno utiče na dostupnost osiguranja (Hoyt; Mustard; Powell, 2003: 1).

[1] Tekst je rezultat rada na naučno-istraživačkom projektu „Srpsko i evropsko pravo: upoređivanje i usaglašavanje“ (broj 179031), koga finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, a sprovodi Institut za uporedno pravo u Beogradu.

[2] Istraživač pripravnik na Institutu za uporedno pravo u Beogradu, i.tosic@iup.rs

Slučajevi prevare u osiguranju su mnogobrojni i u praksi ih je sve više. Pojavljuju se u svim vrstama osiguranja. Međutim, najčešće se pojavljuju kod tzv. masovnih osiguranja i to pre svega kod: osiguranja motornih vozila, osiguranja života, osiguranja od požara, osiguranja transporta i osiguranja kredita (Petrović, 2004: 390). Prevara kod osiguranja motornh vozila predstavlja možda i najčešći vid prevare u osiguranju u kojoj može učestvovati veliki broj lica kao što su lekari, policijski službenici, pa čak i sami zaposleni u osiguranju.

1. POJAM PREVARE U OSIGURANJU

Prevara u osiguranju je na različite načine definisana u pravnim sistemima. U nekim zemljama čak nije ni predviđena kao posebno krivično delo.

1.1. Srbija

Izmenama i dopunama Krivičnog zakonika Republike Srbije iz 2009. godine u krivično zakonodavstvo Republike Srbije uvedeno je krivično delo prevare u osiguranju u članu 208a Krivičnog zakonika: „Ko u nameri da sebi ili drugom pribavi protivpravnu imovinsku korist dovede koga lažnim prikazivanjem ili prikrivanjem činjenica, davanjem lažnih mišljenja i izveštaja, davanjem lažne procene, podnošenjem neistinite dokumentacije ili ga na drugi način dovede u zabludu ili ga održava u zabludi, a u vezi sa osiguranjem i time ga navede da ovaj na štetu svoje ili tuđe imovine nešto učini ili ne učini, kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina i novčanom kaznom." Nesporno je da definisanje ovog krivičnog dela u posebnom članu nije donelo ništa novo i da je predstavljalo jednu „bespotrebnu" inkriminaciju iz razloga što su radnje definisane članom 208a. već obuhvaćene krivičnim delom prevare (Tošić, 2017: 271-272). Iz tih razloga nameće se pitanje kako je i zašto naš zakonodavac definisao to krivično delo 2009. godine gore nego što je to učinjeno 1929. godine, kada je u KZ Krajevine Jugoslavije bila propisana tzv. „osiguranička prevara" (Stojanović, 2013: 121).

"Ko u nameri da od društva za osiguranje naplati ugovorenu sumu, uništi, ošteti ili sakrije osiguranu stvar, pa zatim prijavi štetu, kazniće se zatvorom od tri meseca do tri godine.", glasi novi član KZ 223a dodat izmenama 94/2016, koji se odnosi na krivično delo *prevare u osiguranju*. Istom kaznom kazniće se i ko u nameri da od društva za osiguranje naplati ugovorenu sumu za slučaj telesnog oštećenja, telesne povrede ili narušenja zdravlja, prouzrokuje sebi takvo oštećenje, povredu ili narušenje zdravlja, pa zatim podnese zahtev osiguravajućem društvu (član 223a KZ). Ova formulacija je jako slična rešenju KZ Republike Srpske, Federacije BiH, Republike Makedonije, i KZ Hrvatske iz 1997, uz razliku u propisanoj kazni. Domaći zakonodavac je u odnosu na krivično delo prevare, smanjio propisanu maksimalnu kaznu zatvora, i ukinuo novčanu kaznu. Takođe propisani su i kvalifikovani oblici ovog krivičnog dela. Moramo primetiti da je inkriminisanje ovog krivičnog dela kao posebnog u okviru glave koja se odnosi na krivična dela protiv privrede, svakako korak napred za domaće

krivično zakonodavstvo. Međutim, nije jasno iz kog razloga je u inkriminasanju ovog krivičnog dela izostala novčana kazna, pogotovo što je predviđena u formulaciji krivičnog dela *prevara u obavljanju privredne delatnosti*. Takođe, obzirom da se sada formulacija ovog krivičnog dela u potpunosti odnosi na prevaru koju izvršava osiguranik prema osiguravaču možda bi prikladniji bio naziv*„osiguranička prevara“,* kao što je to učinjeno u određenom broju zemalja u uporednom zakonodavstvu, iz razloga što sadašnji naziv stvara zabludu da ovo krivično delo obuhvata i prevaru osiguravača (Tošić, 2017: 275-276).

1.2. Uporedno zakonodavstvo

Postoje pravni sistemi koji predviđaju prevaru u osiguranju kao poseban oblik krivičnog dela prevare, dok neka druga zakonodavstva to ne čine. U grupu zakonodavstava gde je prevara u osiguranju predviđena kao posebno krivično delo, pored Srbije, spadaju Grčka, Nemačka Holandija, Švedska, Finska, Slovačka i Makedonija. Od navedenih pravnih sistema, krivično delo kojim se sankcioniše prevara osiguranika nekolicina pravnih sistema naziva „prevarom u osiguranju" (Srbija, Nemačka, Slovačka, Finska, Bolivija), dok drugi koriste naziv „osiguranička prevara" (Krivični zakon Republike Srpske), ili „zloupotreba osiguranja" (Kazneni zakon Republike Hrvatske).

Pravni sistemi u kojima je prevara u osiguranju supsumirana pod krivičnim delom prevare su Francuska, Švajcarska, Velika Britanija, Mađarska, Crna Gora, i Rumunija, dok na primer u nekim drugim, izuzev prikladnog naslova glave zakona (Holandija – „Glava XXV – Prevara" i Argentina – „Glava IV – Podvala i druge prevare"), ne postoji poseban naziv krivičnog dela prevare u osiguranju (Jovanović; Stanković, 2015: 509).

1.2.1. Nemačka

Krivični zakonik Nemačke iz 1871. godine regulisao je predmetno krivično delo koje je u poznatom Vesnićevom prevodu von Listzovog udžbenika Nemačko krivično pravo navedeno kao "tzv. prevara obezbeđenja". Ovaj oblik prevare postoji "kad neko u nameri prevare upali kakvu pokretnu ili nepokretnu stvar, koja je obezbeđena od požara, ili koji učini, da potone ili nasedne brod, koji je kao takav obezbeđen ili je obezbeđen njegov tovar ili vozarina". Dugo vremena ovo krivično delo je nosilo naziv prevara kod osiguranja. Danas je određeno kao Versicherungsmißbrauch, što bi se moglo prevesti kao zloupotreba osiguranja. Sadašnja odredba glasi: "Ko ošteti, uništi, narušava korisnost, sakrije ili preda drugom stvar koja je osigurana od uništenja, oštećenja, narušavanja korisnosti, gubitka ili krađe, da bi za sebe ili treće lice pribavio osiguraninu, kazniće se zatvorom do tri godine ili novčanom kaznom, osim ako delo nije kažnjivo po članu 263". Prema tome, krivično delo zloupotrebe osiguranja je supsidijerno u odnosu na krivično delo prevare iz člana 263 KZ Nemačke (Ćorović, 454-455).

1.2.2. Hrvatska

Novi KZ Hrvatske iz 2011. godine, takođe u grupi krivičnih dela protiv imovine, u članu 238 reguliše zloupotrebu osiguranja. Stav 1. ovog člana je identičan stavu 1 čl. 225 KZ iz 1997. nakon njegovih izmena iz 2003. godine: „Tko s ciljem da sebi ili drugome pribavi osigurninu uništi, ošteti ili sakrije stvar koja je osigurana protiv uništenja, oštećenja, gubitka ili krađe,kaznit će se kaznom zatvora do tri godine.“ (Kazneni zakon, *„Narodne novine Republike Hrvatske“)* Propisana je zatvorska kazna do tri godine, ali je izostala alternativno propisana novčana kazna kako je to bilo u prethodnom zakonu. Oblik iz stava 2 člana 238 KZ iz 2011 je nešto drugačije propisan. Naime, u istom stoji da će se kaznom iz stava 1 kazniti onaj ko s ciljem da sebi ili drugome pribavi pravo iz osiguranja, socijalnog osiguranja ili socijalne zaštite (skrbi) simulira (hini) bolest, telesno povredi sebe ili drugoga ili sebi ili drugome naruši zdravlje. Kao što vidimo, ovom odredbom obuhvaćene su i radnje iz oblasti socijalnog osiguranja, koje u našem krivičnom pravu potpadaju pod krivično delo zloupotreba prava iz socijalnog osiguranja. Izmenama zakona iz 2015. godine, ovaj član nije menjan.

1.2.3. Bosna i Hercegovina

1.2.3.1. Republika Srpska

U KZ Republike Srpske u grupi krivičnih dela protiv imovne, u članu 240 definisana je osiguranička prevara: „Ko u namjeri da od osiguravajućeg društva naplati osiguranu sumu, ošteti ili sakrije stvar koja je osigurana od navedenih rizika, pa zatim prijavi štetu, kazniće se zatvorom do tri godine.“. Ova odredba reguliše osiguraničku prevaru povodom osiguranja imovine, ali ista kazna je predviđena i za osiguraničku prevaru povodom osiguranja lica. Kvalifikovani oblik je definisan u stavu 3. člana 240 KZ-a Republike Srpske, a odnosi se na situacije kada je delima iz stava 1. i 2. pribavljena imovinska korista u iznosu većem od 10.000 KM, u kom slučaju će se učinilac kazniti zatvorom od šest meseci do pet godina, ili većem od 50.000 KM u kom slučaju će se kazniti zatvorom od jedne do deset godina (Krivični zakon Republike Srpske, *Sluzbeni glasnik* RS, br. 73/10).

1.2.3.2. Federacija BiH i Brčko Distrikt

KZ Federacije BiH propisuje u članu 302, takođe u grupi krivičnih dela protiv imovine, krivično delo zloupotrebe osiguranja. Tako, u stavu 1. navedenog člana je propisano: „Ko s ciljem da od osiguravatelja naplati osiguraninu, uništi, ošteti ili sakrije stvar koja je osigurana od uništenja, oštećenja, gubitka ili krađe, i zatim prijavi štetu, kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do dvije godine”. Ista kazna je

propisana i ako učinilac, s ciljem da od osiguravajućeg društva naplati osiguraninu za slučaj telesnog oštećenja, telesne povrede ili narušenja zdravlja, prouzrokuje sebi takvo ošećenje, povredu ili narušenje zdravlja, a potom štetu prijavi. Predviđeno je i stvarno kajanje kao osnov za oslobođenje od kazne, ukoliko učinilac, pre nego što je saznao da je otkriven, odustao od odštetnog zahteva (Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, *„Službene novine FbiH*“, *br. 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14 i 76/14*). Na isti način ovo krivično delo reguliše i Brčko Distrikt (Krivični zakon Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine).

1.2.4. Finska

I u KZ Finske glava u kojoj se nalazi krivično delo prevare u osiguranju nosi naziv ”Prevare i druge nečasne (nepoštene) radnje” (Fraud and other dishonesty). Član 4 ove glave odnosi se na osiguraničku prevaru (Insurance fraud), koje glasi: “Ko radi pribavljanja protivpravne nadoknade od osiguranja za sebe ili drugog, pali imovinu koja je pokrivena osiguranjem od požara, biće kažnjen za osiguraničku prevaru novčanom kaznom ili kaznom zatvora do godinu dana, osim ako su u cilju dobijanja naknade od osiguranja on ili ona krivi za prevaru ili pokušaj prevare upravljenu prema istoj imovini.” (Ćorović, 459)

2. PREVARE U OSIGURANJU MOTORNIH VOZILA

Kao što je već pomenuto, uočeno je kod nas ali i u svetu da se najveći broj prevara u osiguranju dešava u osiguranju motornih vozila, kako u naknadi šteta iz osnova autoodgovornosti tako i iz osnova auto kasko osiguranja i lažiranju medicinske dokumentacije (Ristić; Đoković, 2013: 303).

Prevare u osiguranju motornih vozila su široko rasprostranjene kako kod nas, tako i u svetu. Međutim, razlika je u tome što se motivima zbog kojih se pojavljuju prevare u osiguranju kod nas skoro niko ne bavi, dok se u uporednom pravu ovaj problem mnogo ozbiljnije izučava. U tom cilju organizovani su stručni timovi, a povremeno se angažuju i institucije koje proučavaju problem i pronalaze načine da ih spreče(Petrić, 2013: 29).

3. NAJČEŠĆE VRSTE PREVARA

Najčešće se prevare javljaju po polisama obaveznog autoosiguranja, ali ništa ređe nisu ni po polisama kasko osiguranja. Raspon nastalih šteta ide od onih manjih kada osiguranik zahteva naknadu za one predmete koji zapravo nisu bili deo štete (preuveličavanje odštetnog zahteva), do većih kada osiguranici u poptpunosti lažiraju saobraćajnu nezgodu koja se u nekim slučajevima nije ni dogodila (Božić, 2017: 302).

3.1. Nepravilne lekarske dijagnoze

Nepravilne lekarske dijagnoze često dovode do prevara u osiguranju motornih vozila, iako je nesporno da lekari svoj posao najčešće obavljaju profesionalno i stručno. Međutim, moguće je da izvršilac krivičnog dela prevare preuveličava svoj bol ili ranije povrede prikazjuje kao posledicu saobraćajne nezgode povodom koje podnosi odštetni zahtev. To se najčešće odnosi na tzv. trajnu povredu vrata. Prevare u osiguranju su jako često rezultat lažiranja policijskih ili lekarskih izveštaja i procenjuje se da domaće osiguravajuće kuće na njima gube više miliona evra godišnje (Nikač; Vučić, 2015: 180).

3.2. Lažiranje saobraćajnih nezgoda

Ovo je jedan od najtežih oblika prevare, i nije ga lako otkriti. Najčešći su slučajevi gde vlasnici već oštećenih skupih vozila koja su kasko osigurana lažiraju saobraćajnu nezgodu sa nekim starijim vozilom kako bi došli do sredstava da poprave svoje već prethodno oštećeno vozilo. Posle postavljanja vozila i tragova na kolovoz, obično lokalnih puteva, poziva se policija, koja površno obavi uviđaj i podnosi prekršajnu prijavu, čime je njena uloga završena. (Ristić; Đoković, 2013: 303). Prijavljene nezgode se uglavnom dešavaju noću i bez svedoka. Veštaci lažni udes mogu prepoznati po tome što se štete na vozilima najčežće ne poklapaju, ili je jedno vozilo već popravljano pre nego što je šteta prijavljena. (Nikač, Vučić, 2015: 183)

Mnogo je opasnija situacija kada se radi o organizovanoj grupi koja je razradila načine i metodologiju za pribavljanje novčanih sredstava prevarama u osiguranju, kroz lažiranje saobraćajnih nezgoda. U ovim slučajevima grupa je dobro organizovana, svako zna svoj deo posla i za to dobija određenu novčanu sumu. Prekršajni postupak se završava vrlo brzo uz priznanje krivice ili uz lažno svedočenje. Sa rešenjem sudije za prekršaje i već urađenom procenom štete vrši se naplata štete uz čestu „podršku" procenitelja koji je takođe deo te grupe i koji dobija svoj deo.

Lažiranje saobraćajnih nezgoda se događa i kada se šteta naplaćuje po auto kasko osiguranju a postoje razlozi za isključenje obaveze osiguravača za isplatu štete, kao što je vožnja pod uticajem alkohola, vožnja bez vozačke dozvole ili vožnja pod dejstvom narkotika. (Ristić; Đoković, 2013: 304).

3.3. Preuveličavanje odštetnog zahteva

Češći, ali i bezazleniji način prevare u osiguranju jeste prikazivanje veće štete ili štete kada ona nije ni postojala. Ovaj vid prevare je moguć uz sudelovanje radnika osiguranja ili veštaka koji se bave utvrđivanjem obima oštećenja na vozilima. (Petrić, 2013: 30). Uvećanjem odštetnog zahteva osiguranici pokušavaju da naplate neosnovana potraživanja koja su nastala kao rezultat prethodnih oštećenja ili mehaničkih kvarova na vozilu.

3.4. Naknadno pozivanje policije i dogovorena krađa automobila

Česti su slučajevi da se šteta na vozilu koja je nastala u vožnji prijavi dan posle udesa i to kao šteta prouzrokovana od strane nepoznatog lica. To se najčešće dešava kad je vozač bio pod dejstvom alkohola, pa iz tih razloga nije zvao policiju. Takođe je moguće da oštećeni na licu mesta uzme novac za oštećenja na vozilu, bez pozivanja policije, a zatim prijavi da ga je neko udario tokom noći na parkingu.

Dogovorena krađa automobila se, kao i lažiranje saobraćajne nezgode, najčešće sprovodi kada se radi o skupim automobilima čije se krađa prijavljuje neposredno nakon zaključenja polise osiguranja. (Nikač; Vučić, 2015: 187)

4. MERE ZA SUZBIJANJE

Kada se javi sumnja da postoji neki od navedenih slučajeva prevare u osiguranju, za osiguravače je izuzetno značajno da postupaju na način koji neće dovesti do odbijanja osiguranika. Obzirom da se osiguravajuće kuće svim snagama bore za svakog osiguranika, trudiće se da ne naljute postojećeg osiguranika, ukoliko nije pokušao da napravi neku preveliku prevaru. Nijedan osiguravač ne želi da prepada svoje osiguranike preteranom kontrolom i svakako nije spreman da se odrekne svih osiguranika autoodgovornosti na osnovu procenjenog procenta prevara, već je cilj da radi na suzbijanju istih. Iz tih razloga, može se zaključiti da u suštini ne postoje sredstva koja bi pojedinačnom osiguravaču omogućila efikasno suzbijanje malih prevara, a da time ne odbije svoje poštene ili skoro poštene osiguranike. Veoma bitno je prilikom nepriznavanja prava na naknadu štete osmišljeno formulisati razloge odbijanja, kako ista ne bi kod osiguranika izazvala revolt (Petrić, 2013: 31). Sa druge strane, ukoliko bi osiguravač preuzeo na sebe sprovođenje istrage, kao i prikupljanje dokaza radi odbrane od isplate neosnovanih odštetnih zahteva, prouzrokovao bi sebi mnogo veće troškove, koji bi se u krajnjoj liniji „prelili" na osiguranike kroz povećanje premije. Takva situacija dovodi do nezadovoljstva kod osiguranika, pogotovo kod onih koji su bili savesni i koji nisu svojom krivicom doprineli tom povećanju, a samim tim i do odbijanja osiguranika.

Problem koji Republika Srbija ima u odnosu na ovu vrstu krivičnih dela jeste sa jedne strane dugogodišnje "zanemarivanje" ovog problema, pre svega od strane društava za osiguranje, a sa druge strane javlja se problem raspoloživih ljudskih resursa u državnim organima. Stvara se utisak da se ove prevare ne doživljavaju kao ozbiljan problem. Iz tih razloga, neophodno je kontinuirano razvijanje svesti o obimu ovog problema, kao i posledicama koje može imati na veliki broj lica, ne samo osiguravača. Pored toga, neophodna je edukacija zaposlenih, putem proširenja znanja i iskustva u prepoznavanju sumnjivih situacija. Osiguravači bi mogli da iskoriste i uticaj marketinga na formiranje pravilnog stava među stanovništvom i upozore na zakonske posledice ovakvih akcija. Od značaja bi moglo biti formiranje tzv. „crne liste" tj. detaljnih ličnih podataka dokazanih učesnika u dosadašnjim prevarama, kao i sumnjivih klijenata, ali i specijalizovanih organizovanih struktura unutar osiguravača koje sačin-

javaju visoko obrazovana lica, obučeni stručnjaci povezani sa državnim organima, agencijama, biroima itd. Takođe, u inostranstvu se neretko primenjuje i organizovanje seminara od strane osiguravača radi razmene iskustava i ideja (Nedić, 2015: 73-74).

Prevare u osiguranju predstavljaju veliki problem ne samo kod nas već i u okruženju. Do sada osiguravači ovom problemu nisu pridavali odgovarajući značaj, ali u zadnje vreme pojedine osiguravajuće kuće oformile su službe koje se bave isključivo ovim problemima. Potrebno je organizovanje posebnih specijalizovanih biroa i timova stručnjaka koji će se baviti isključivo protiv ovakvih aktivnosti.

Da bi došlo do smanjenja broja prevara, prvenstveno je neophodno preventivno delovanje i regionalna saradnja u suzbijanju prevara, kao i angažovanje veštaka koji će analizirati sumnjive štete kako po pitanju nastanka saobraćajne nezgode i visine pričinjene štete, tako i po pitanju povreda i mogućnosti njihovog nastajanja. Takođe, neophodno je i formiranje jedinstvene baze podataka o osiguranicima i međusobna razmena podataka između osiguravajućih kuća kako o sumnjivim štetama tako i o drugim karakteristikama osiguranika koji utiču na premiju osiguranja. Ove baze podataka, mogu biti od izuzetnog značaja, pogotovo iz razloga što omogućuju kontinuiranu komunikaciju među osiguravačima. Treći preduslov je saradnja i finansiranje aktivnosti policije na otkrivanju prevara, suzbijanju krađa i pronalaženju ukradenih automobila kao i otkrivanju organizovanih grupa koje vrše prevare u osiguranju. Državni organi nisu u mogućnosti da se sami nose sa ovim problemom, pa je iz tih razloga neophodna njihova uska saradnja sa osiguravajućim društvima u prikupljanju podataka, njihovoj razmeni i traganju za počiniocima.

Takođe jedna od preventivnih mera koja utiče na smanjenje broja prijavljenih lažnih šteta u autoodgovornosti je svakako primena bonus/malus sistema, koji se primenjuje u skladu sa zakonom. Primenom ovog sistema stimulišu se savesni vozači koji mogu dobiti umanjenje cene polise, a kažnjavaju se nesavesni, povećanom cenom polise (Radojević; Marković, 2010: 430). Na ovaj način se između ostalog preventivno deluje na umanjenje broja saobraćajnih nezgoda i direktno utiče na smanjenje prijave lažnih „malih" šteta, koje usled zaprećene kazne malusom postaju neisplative (Ristić; Đoković, 2013: 309).

Udruženje osiguravača Srbije oformilo je 14 komisija koje se bave stručnim radom vezanim za različite oblasti osiguranja. Jedna od njih Komisija za sprečavanje prevara koja se bavi analizama uzroka nastajanja prevara kao i načinima za njihovo suzbijanje, koja je osnovana Odlukom Skupštine Udruženja osiguravača Srbije (član 64, Statut Udruženja osiguravača Srbije). Komisija za sprečavanje prevara je odmah nakon konstituisanja započela aktivnosti vezane za sprečavanje prevara. U aprilu 2018. godine Komisija je zajedno sa Ministarstvom unutrašnjih poslova Republike Srbije organizovala savetovanje kako bi osiguravače upoznala sa novim vidovima prevarnih radnji koje se odnose na motorna vozila. (http://uos.rs/cir/uos-i-mup-organizovali-savetovanje-o-prevarama-u-osiguranju/).

U uporednom zakonodavstvu mnoge zemlje su odavno osnovale udruženja, kao i baze podataka čiji je cilj da pomognu u sprečavanju prevara u osiguranju. U Francuskoj je još 1989. godine osnovano neprofitno udruženje osiguravača pod nazivom „L'agence pour la Lutte contre La Fraude l Assurance(ALFA)" koje se bavi prikupljanjem podataka i zloupotrebama u osiguranju i stavljanjem tih podataka na raspolaganje svim privrednim subjektima koji se bave poslovima delatnosti osiguranja, utvrđuje sredstva

za borbu protiv prevara u osguranju, promoviše politiku sprečavanja prevara u osiguranju, posreduje između osiguravajućih društava i policije u prikupljanju dokaza. Ono danas ima više od 280 članova, i svaka organizacija ili kompanija čija se aktivnost odnosi na osiguranje može mu se pridružiti. U tom smislu, glavni ciljevi udruženja su da:

- omogući razmenu informacija između osiguravajućih kompanija;
- uspostavi institucionalnu, ali i operativnu vezu između osiguravača i javnih vlasti
- podiže svest zaposlenih u osiguranju i javnih službi o značaju i načinu borbe protiv prevara i
- učestvuje u borbi protiv prevara na međunarodnom nivou sarađujući s brojnim zemljama u Evropi (http://www.alfa.asso.fr/fr/content/alfa).

„Uniwagnis Datei“ (Hinweis und Informationssystem- HIS) je prva baza podataka vezana za lica koja imaju česte odštetne zahteve koja je formirana u Nemačkoj jos 1993. godine. To je sistem informisanja koji koriste članice Udruženja osiguravača Nemačke u oblasti podnošenja zahteva za procenu rizika, oblasti pružanja usluga, a posebno otkrivanja i sprečavanja zloupotreba i prevara u osiguranju. Međutim, nemaju svi zainteresovani slobodan pristup već je potrebno kontaktirati osiguravača koji je te podatke uneo u sistem. Ovakvo rešenje se smatra adekvatnim jer omogućuje češću komunikaciju među osiguravačima. Kao što je već navedeno, ovaj sistem postoji več više od 20 godina i stoji na raspolaganju ograncima koji se bave motornim vozilima, nesrećama, imovinom, životom, transportom i odgovornošću. Od aprila 2011. godine, ovim sistemom upravlja kompanija Insurance Risk and Fraud Prevention GmbH, koja posluje kao informacioni biro, u skladu sa Saveznim zakonom za zaštitu podataka (BDSG). Sadržaj i način rada su kreirani u bliskoj saradnji sa organima nadležnim za zaštitu podataka. Značaj ovog sistema je najveći kod osiguranja motornih vozila, jer je reč o oblasti masovnog osiguranja gde nastaju oblici organizovanog kriminaliteta, protiv kog se najefikasnije može boriti ako postoji centralni informacioni sistem (https://www.versicherungsmagazin.de/lexikon/hinweis-und-informationssystem his1945499.html). U drugim zemljama Evrope kao što su Danska, Švedska, Švajcarska i Italija takođe postoji mogućnost prikupljanja, čuvanja i korišćenja informacija u obliku baze podataka. Na taj način osiguravači su otkrili da je pokušaj prevara u osiguranju godišnje 60000-70000, kao i da se najveći broj prevara dešava upravo kod osiguranja motornih vozila i to skoro 80% (Nedić, 2015: 74).

Velika Britanija je centralnu bazu podataka formirala 1987. godine pod nazivom „Motor Insurance Anti Fraud and Theft Register” čiji je cilj da identifikuje lica koji se često pojavljuju kao oštećeni i podnose sumnjive odštetne zahteve. Pristup ovoj bazi podataka je ograničen isključivo na pretplatnike, kojih ima oko 300. (https://www.mib.org.uk/managing-insurance-data/mib-managed-services/cue-miaftr/). Kao što se vidi iz navedenog u mnogim zemljama su jos odavno formirane baze podataka, čiji je cilj da omoguće razmenu informacija među osiguravačima i na taj način pozitivno utiču na otkrivanje prevara u osiguranju.

ZAKLJUČAK

Kao što je već više puta navedeno oblast organizovanog kriminala sve više obuhvata osiguranje, pre svega u vidu prevare u osiguranju motornih vozila. Neretko i pojedinci van organizovane grupe preduzimaju radnje kojima vrše veću ili manju prevaru u oblasti ove vrste osiguranja. Iako je nemoguće u potpunosti rešiti ovaj problem, ipak postoje mehanizmi za njegovo uspešno suzbijanje. Najpre je neophodna komunikacija i razmena podataka i informacija među osiguravačima pre svega putem baza podataka koje su mnoge zemlje u Evropi već formirale, ali i njihova komunikacvija i saradnja sa policijskim službenicima. Takođe, od značaja bi bilo fomiranje udruženja koja bi zapošljavla kadar koji se bavi isključivo ovim problemom, kao i edukacija zaposlenih kako bi bili u mogućnosti da prepoznju moguće prevarno ponašanje. Već je pomenuto da je u Srbiji formirana Komisija za sprečavanje prevara u okviru Udruženja osiguravača Srbije, čiji je cilj pre svega da probudi svest i sprovede edukaciju o ovom velikom problemu.

LITERATURA

1. Božić, V. (2017), „Kaznenopravni aspekti prijevara i zloupotreba u osiguranju kao oblik neznatnog i organizovanog kriminaliteta“ , *Zbornik Pravnog fakulteta u Podgorici*, broj 40, 300-320.
2. Ćorović, E. „Prevara u osiguranju u Krivičnom zakoniku Srbije sa predlogom de lege ferenda“, *Pedeseto Savetovanje Srpskog udruženja za krivičnopravnu teoriju i praksu*, 449-469.
3. Hoyt, E. R., Mustard, B. D., Powell, S. L., *The Effectiveness of State Legislation in Mitigating Moral Hazard: Evidence from Automobile Insurance*, 2003.
4. Jovanović, S., Labudović Stanković, J. (2015), „Kricvičnopravni aspekti prevara sa posebnim osvrtom na prevaru u osiguranju“, *Teme*, broj 2, 507-521.
5. Matić Šobot, Z. (2016), *Istraživanje uslova za smanjenje rizika prilikom osiguranja motornih vozila,* Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu-Fakultet tehničkih nauka.
6. Nedić, N. (2015), Aktuelno stanje i problemi osiguranja motornih vozila u Srbiji, master rad, Beograd.
7. Nikač, Ž., Vučić, Lj. (2015), „Prevare u osiguranju u Republici Srbiji od 2010. do 2013. godine“, BEZBEDNOST, broj 1, 176-196.
8. Petrić, Ž. (2013)., „Identifikacija motornih vozila sa aspektima prevara u osiguranju motornih vozila“, Časopis za NAUKU-ISTRAŽIVANJE-RAZVOJ, Brčko, 27-32.
9. Petrović, T. (2004), „Prevare u osiguranju života i naknada štete“, Aktuelni problem naknade štete i osiguranja, Budva, 377-391.
10. Radojević, I., Marković, N., (2010), „Pokušaji prevara u osiguranju motornih vozila u drumskom saobraćaju- prikaz slučajeva“, IX Simpozijum Opasna situacija i verodostojnost nastanka saobraćajne nezgode, Zlatibor, 423-430.
11. Ristić, Ž., Đoković A. (2013), „ Prevare u osiguranju u Republici Srbiji“, XII Simpozijum *Veštačenje saobraćajnih nezgoda i prevare u osiguranju*, Divčibare, 301-317.

12. Stojanović, Z. (2013), „Da li je Srbiji potrebna reforma krivičnog zakonodavstva?“, Crimen IV, broj 2, 119-143.
13. Tošić, I. (2017), „Prevara u osiguranju i njene vrste“, *Privredna krivična dela*, 269-282.
14. http://uos.rs/cir/uos-i-mup-organizovali-savetovanje-o-prevarama-u-osig ranju/, 12.07.2018.
15. http://www.alfa.asso.fr/fr/content/alfa, 10.07.2018.
16. ttps://www.versicherungsmagazin.de/lexikon/hinweis-und-informationssystem- his1945499.html, 14.07.2018.
17. https://www.mib.org.uk/managing-insurance-data/mib-managed-services/cue-miaftr/, 14.07.2018.

Pravni izvori

1. Kazneni zakon Republike Hrvatske („Narodne novine Republike Hrvatske“. Tekst je dostupan na web-stranici: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2011_11_125_2498.html, 10.07.2018.).
2. Krivični zakon Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine. Tekst je dostupan na web-stranici: https://advokat-prnjavorac.com/zakoni/Krivicni-zakon-Brcko-Distrikta-BiH.pdf.
3. Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije Bosna i Hercegovina“, br. 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14 i 76/14. Tekst je dostupan na web-stranici: https://advokat-prnjavorac.com/zakoni/Krivicni_zakon_FBiH.pdf, 10.07.2018.).
4. Krivični zakonik Republike Srbije („Službeni glasnik Republike Srbije”, broj 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016).
5. Kazneni zakon Republike Hrvatske („Narodne novine Republike Hrvatske“. Tekst je dostupan na web-stranici: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2011_11_125_2498.html, 10.07.2018.).
6. Krivični zakon Republike Srpske („Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 73/10. Tekst je dostupan na web-stranici: https://advokat-prnjavorac.com/zakoni/Krivicni_zakon_Republike_Srpske.pdf, 10.07.2018.).
7. Statut Udruženja osiguravača Srbije. Tekst je dostupan na web-stranici: http://uos.rs/assets/Uploads/Akta/APRSTATUTlat.pdf, 15.07.2018.

FRAUD IN THE INSURANCE OF MOTOR VEHICLES

The paper points to the complexity of the concept of fraud as well as the fact that frauds in general, and especially in the insurance of motor vehicles, are becoming more and more frequent. There are situations in which insured unreasonably increase

his claims or even fake medical findings and the traffic accidents themselves. This is becoming a huge threat to insurers, but also to insured themselves, since often the cost of proving fraudulent behavior is precisely on them by increasing premiums. In the first part of the article, we will talk about the notion of insurance fraud and their definition in domestic and comparative legislation, while the second part of the article concerns fraud in the insurance of motor vehicles, their types and measures for prevention and resolution.

*KEY WORDS**:** fraud, insurance, motor vehicles, traffic accident*

KRIVIČNO DELO ZLOUPOTEBA U VEZI SA JAVNOM NABAVKOM – *de lege lata i de lege ferenda*[1]

Jelena Kostić[2]

Javne nabavke predstavljaju trošak za državu. Imajući u vidu način prikupljanja javnih prihoda, one ujedno predstavljaju i trošak za poreske obveznike. Ponašanja kojima se krše odredbe propisa o javnim nabavkama u zavisnosti od okolnosti konkretnog slučaja mogu se kvalifikovati kao prekršaji ili kao krivična dela.

Krivično delo zloupotreba u vezi sa javnom nabavkom postalo je deo krivičnog zakonodavstva 2012. godine. Međutim, veoma mali broj zemalja propisuje kao posebno krivično delo ponašanja koja predstavljaju zloupotrebe u u postupcima javnih nabavki. Razlog za to je možda činjenica što se ona mogu podvesti pod zakonski opis nekih drugih krivičnih dela, kao što su npr. prevara, davanje mita, zaključenje restriktivnog sporazuma ili zloupotreba službenog položaja. Često se bolji rezultati u suzbijanju kriminaliteta postižu unapređenjem institucionalnih kapaciteta i saradnje nadležnih organa, nego propisivanjem novih, posebnih oblika određenih krivičnih dela. Takav je slučaj i sa krivičnim delom zloupotreba u vezi sa javnom nabavkom. U skladu sa tim autor u ovom radu daje predlog de lege ferenda u pogledu navedenog dela.

KLJUČNE REČI: zloupotreba, javne nabavke, de lege lata, de lege ferenda

UVOD

Pod javnim nabavkama se podrazumeva nabavka dobara, usluga ili radova od strane korisnika javnih sredstava. Lica koja se javljaju u ulozi ponuđača nisu zaposlena u javnom sektoru, već se radi o licima koja se bave određenom privrednom delatnošću. Nabavka tih dobara, usluga ili radova mora da bude racionalna. To znači da se oni mogu nabavljati samo ukoliko za njima postoji realna potreba, ukoliko zadovoljavaju uslove predviđene planom javnih nabavki u skladu sa relevantnim propisima i ukoliko zadovoljavaju kriterijume koji su sadržani u konkursnoj dokumentaciji. Osim toga, svim učesnicima u postupku javne nabavke u skladu sa načelom slobodne konkurencije potrebno je dati šansu da dokažu da zadovoljavaju uslove definisane u pozivu za učešće u postupku javne nabavke kako bi njihova ponuda mogla da bude

[1] Tekst je rezultat rada na naučno-istraživačkom projektu „Srpsko i evropsko pravo: upoređivanje i usaglašavanje“ (broj 179031), koga finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, a sprovodi Institut za uporedno pravo u Beogradu.
[2] Naučni saradnik, Institut za uporedno pravo Beograd, email: j.kostic@iup.rs

izabrana i sa njima zaključen ugovor o nabavci dobara, usluga ili radova.[3] Međutim, zloupotrebe u postupcima javnih nabavki su često prisutne u praksi kada se radi o ugovaranju velikih poslova sa isporučiocima opreme, tehnologije, kao i prilikom izvođenja građevinskih radova. To ne znači da zloupotrebe nisu moguće i u nekim drugim postupcima. Tako se u praksi često nabavljaju dobra i usluge koje nisu neophodne ili u količinama većim od potrebnih (Tanjević, N. Špiler, M. 2016: 134). U cilju prevencije takvih ponašanja potrebno je da svaka institucija javnog sektora ima uspostavljen adekvatan sistem internih finansijskih kontrola (Šuput, J. 2012). Osim toga, od posebne važnosti jeste i rad Državne revizorske institucije. Zaposleni u navedenoj instituciji zahvaljujući znanju iz oblasti finansija i računovodstva mogu u velikoj meri da doprinesu otkrivanju i kasnijem procesuiranju izvršilaca zloupotreba u postupku javne nabavke. Zbog toga je od velikog značaja i adekvatan nivo saradnje Državne revizorske institucije i nadležnih tužilaštava i sudova (Šuput, J. 2014). Kako bi se obezbedilo da odabir ponuđača bude zasnovan na objektivnim i nepristrasnim kriterijumima, oni u skladu sa zakonom ne bi smeli da budu u određenoj vrsti odnosa sa naručiocem. Međutim, iako su pravila kojima se obezbeđuje poštovanje tih kriterijuma propisana relevantnim propisima kojima se uređuje oblast javnih nabavki, ona se često ne poštuju u praksi.[4] Zbog toga su poslednjih godina izmenjeni kako propisi kojima se uređuje postupak javnih nabavki, tako i propisi kojima su predviđene sankcije za protivpravna ponašanja koja nanose štetu javnim sredstvima. Jedan od ciljeva takvog postupanja jeste kako ostvarivanje načela ekonomične i efikasne upotrebe javnih sredstava, tako i prevencija takvih ponašanja i borba protiv korupcije (Varinac, Ninić, 2014: 2). Nakon donošenja novog Zakona o javnim nabavkama 2012. godine, izmenjen je godinu dana kasnije i Krivični zakonik.[5] Tim izmenama prvi put u grupi krivičnih dela protiv privrede propisano je krivično delo zloupotreba u vezi sa javnom nabavkom, a čiji zakonski opis nije izmenjen poslednjim novelama Krivičnog zakonika iz 2016. godine.[6] Međutim, i pre propisivanja zloupotrebe u vezi sa javnom nabavkom kao posebnog krivičnog dela, bilo je moguće krivičnopravno sankcionisanje određenih ponašanja koja se sada mogu podvesti pod njegov zakonski opis. Ta ponašanja su se kvalifikovala kao krivično delo davanje mita, zaključenje restriktiv-

[3] Članom 10. Zakona o javnim nabavkama Republike Srbije („Službeni glasnik RS“, broj 124/2012, 14/2015 i 68/2015), definisano je načelo obezbeđivanja konkurencije prema kojem je naručilac u obavezi da omogući što veću konkurenciju. U skladu sa tim načelom, naručilac ne može da je ograniči, a posebno ne može da onemogući bilo kojeg ponuđača da učestvuje u postupku javne nabavke neopravdanom upotrebom pregovaračkog postupka niti korišćenjem diskriminatorskih uslova, tehničkih specifikacija i kriterijuma. Osim toga, članom 12. Zakona o javnim nabavkama je definisano i načelo jednakosti ponuđača, a prema kojem je naručilac u obavezi da u svim fazama postupka javne nabavke obezbedi jednak položaj svim ponuđačima. U skladu sa navedenim načelom, on ne može da određuje uslove koji bi značili nacionalnu, teritorijalnu, predmetnu ili sličnu diskriminaciju među ponuđačima niti diskriminaciju koja bi proizilazila iz klasifikacije delatnosti koju obavlja ponuđač.

[4] Zakon o javnim nabavkama Republike Srbije u posebnom poglavlju u nekoliko članova (čl. 21-30.) propisuje preventivne mere za sprečavanje korupcije i sukoba interesa u postupcima javnih nabavki.

[5] Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika Republike Srbije („Službeni glasnik RS“, broj 121/2012).

[6] Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika Republike Srbije („Službeni glasnik RS“, broj 94/2016).

nog sporazuma, prevara i zloupotreba službenog položaja. Zbog velike sličnosti zakonskog opisa navedenih krivičnih dela sa zloupotrebom u vezi sa javnom nabavkom, moglo bi se postaviti pitanje opravdanosti postojanja tog dela. Imajući u vidu nova rešenja predviđena poslednjim izmenama i dopunama krivičnopravnih propisa, trebalo bi veću pažnju posvetiti jačanju institucionalnih kapaciteta organa koji učestvuju u otkrivanju zloupotreba u postupcima javnih nabavki, kao i unapređenju njihove saradnje sa nadležnim tužilaštvima i sudovima.[7]

1. ZLOUPOTREBA U VEZI SA JAVNOM NABAVKOM *de lege lata*

Krivično delo zloupotreba u vezi sa javnom nabavkom prvobitno je bilo propisano u grupi krivičnih dela protiv privrede članom 243a Krivičnog zakonika.[8] Objekt zaštite krivičnog dela je dvojak. Njime se štiti kako privreda tj. pravo konkurencije, tako i javna sredstva (Kostić, Zirojević, 2017: 264). Iako se u krivičnom zakonodavstvu krivična dela svrstavaju u određenu grupu prema pretežnosti ili značaju zaštitnog objekta (Antolisei: 2008, 23), kod krivičnog dela zloupotreba u vezi sa javnom nabavkom teško je odrediti koji je od njih pretežniji. Navedeno delo je prema odredbi iz 2012. godine, kao i sada imalo dva oblika. Prvi oblik dela bi postojao ukoliko ponuđač podnese ponudu zasnovanu na lažnim podacima, ukoliko se određeno lice na nedozvoljen način dogovaralo sa ostalim ponuđačima ili ukoliko su preduzete druge protivpravne radnje u nameri da se na taj način utiče na odluku izvršioca. Podnošenje ponude zasnovane na lažnim podacima moglo se bez postojanja krivičnog dela zloupotreba u vezi sa javnom nabavkom podvesti i pod zakonski opis krivičnog dela prevara, jer lice koje podnosi ponudu zasnovanu na lažnim podacima bi imalo nameru da sebi ili drugom licu pribavi protivpravnu imovinsku korist i na taj način dovede u zabludu ili održava u zabludi naručioca kako bi on u konkretnom slučaju verovatno učinio nešto na štetu javne imovine (javnih sredstava). Zbog toga bi naručilac zaključio ugovor o nabavci dobara, usluga ili radova sa ponuđačem koji ne ispunjava uslove sadržane u pozivu za dostavljanje ponuda u konkretnom postupku javne nabavke. Dakle, preduzimanjem aktivnosti koja predstavlja radnju izvršenja krivičnog dela zloupotreba u vezi sa javnom nabavkom, bili bi ostvareni elementi bića

[7] Zakonom o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije („Službeni glasnik RS“, broj 94/2016) propisana je obaveza uvođenja finansijske forenzike u specijalizovana odeljenja za borbu protiv korupcije viših javnih tužilaštava. Osim toga, propisana je obaveza za državne organe koji učestvuju u otkrivanju i prikupljanju dokaza relevantnih za krivični postupak protiv izvršilaca finansijskih krivičnih dela ili koji raspolažu podacima i informacijama od značaja za sprovođenje finansijske istrage da odrede službenike za vezu koji će tokom celog krivičnog postupka sarađivati sa nadležnim organima. Istim Zakonom je propisana i mogućnost obrazovanja tzv. udarnih grupa u zavisnosti od procene javnog tužioca. Takve mere bi trebalo da doprinesu blagovremenom otkrivanju i izricanju presude licima koja su izvršila zloupotrebe u postupcima javnih nabavki. Upravo je neadekvatna saradnja organa koji bi trebalo da otkrivaju postojanje finansijskih krivičnih dela i dostavljaju dokaze o njihovom postojanju i nadležnih tužilaštava i sudova predstavljala jedan od problema u sprovođenju krivičnog postupka protiv njihovih izvršilaca.

[8] Nakon poslednjih novela Krivičnog zakonika iz 2016. godine, krivično delo je i dalje propisano u grupi krivičnih dela protiv privrede, ali u članu 228.

krivičnog dela prevara.[9] Krivičnim zakonikom nije bilo definisano šta se smatra pod „dogovaranjem sa drugim ponuđačima na nedozvoljen način" (Šuput, 2013: 66). U praksi se dešava da se ponuđači dogovore o podeli tržišta tj. o javnim nabavkama u kojima će jedan ili više njih svoju ponudu prilagoditi ponudi drugog ponuđača kako bi na taj način omogućili da ponuda tog lica bude odabrana u postupku javne nabavke. Isto to lice se u drugim postupcima na isti način ponaša prema ponuđačima koji su omogućili da njegova ponuda bude odabrana kao najpovoljnija u drugom postupku javne nabavke. Na taj način vrši se podela tržišta, a što predstavlja obeležje bića krivičnog dela zaključenje restriktivnog sporazuma.[10] Krivično delo zloupotreba u vezi sa javnom nabavkom bi postojalo i ukoliko su preduzete druge radnje u nameri da se na takav način utiče na donošenje odluke naručioca javne nabavke. Te druge radnje nisu bile propisane Krivičnim zakonikom, pa se pretpostavlja da se misli na davanje ili obećanje poklona ili kakve druge pogodnosti, a što predstavlja zakonski opis krivičnog dela davanje mita.[11] Drugi oblik krivičnog dela zloupotreba u vezi sa javnom nabavkom bi postojao ukoliko odgovorno ili službeno lice u naručiocu javne nabavke iskorišćavanjem svog položaja ili ovlašćenja, prekoračenjem granice svog ovlašćenja ili nevršenjem svoje dužnosti krši zakon ili druge propise o javnim nabavkama. Da bi se radilo o krivičnom delu zloupotreba u vezi sa javnom nabavkom potrebno je i nastupanje posledice koja se sastoji u nastupanju štete za javna sredstva. Imajući u vidu takav zakonski opis krivičnog dela zloupotreba u vezi sa javnom nabavkom, čini se da ono predstavlja poseban oblik krivičnog dela zloupotreba službenog položaja i da bi se njegova radnja izvršenja i bez postojanja posebnog oblika mogla kvalifikovati kao krivično delo zloupotreba službenog položaja.[12]

Novelama Krivičnog zakonika iz 2016. godine nije izmenjen zakonski opis krivičnog dela zloupotreba u vezi sa javnom nabavkom. Zbog novih krivičnih dela propisanih u grupi dela protiv privrede, navedeno delo je sada predviđeno članom

[9] Krivično delo prevara je propisano u grupi krivičnih dela protiv imovine, članu 208. Krivičnog zakonika Republike Srbije.

[10] Krivično delo zaključenje restriktivnog sporazuma je propisano članom 229. Krivičnog zakonika, grupi krivičnih dela protiv privrede. Delo postoji ukoliko neko lice u subjektu privrednog poslovanja zaključi restriktivni sporazum koji nije izuzet od zabrane u smislu zakona kojim se uređuju zaštita konkurencije, a kojim se određuju cene, ograničava proizvodnja ili prodaja, odnosno vrši podela tržišta. Kada je u pitanju zloupotreba u vezi sa javnom nabavkom, posledica dela se sastoji upravo u podeli tržišta. Određena lica su često odabrani ponuđači u postupcima javnih nabavki, zahvaljujući dogovoru sa drugim ponuđačima.

[11] Krivično delo davanje mita propisano je članom 368. Krivičnog zakonika, grupi krivičnih dela protiv službene dužnosti i postoji ukoliko neko lice službenom ili drugom licu učini, ponudi ili obeća poklon ili drugu korist da službeno lice u okviru svog službenog ovlašćenja ili u vezi sa svojim službenim ovlašćenjem izvrši službenu radnju koju ne bi smelo da izvrši ili da ne izvrši službenu radnju koju bi moralo da izvrši.

[12] Krivično delo zloupotreba službenog položaja propisano je članom 359, grupi dela protiv službene dužnosti. Delo postoji ukoliko neko lice iskorišćavanjem svog službenog položaja ili ovlašćenja, prekoračenjem granice svog službenog ovlašćenja ili ne vršenjem svoje službene dužnosti pribavi sebi ili drugom fizičkom ili pravnom licu kakvu korist, drugom nanese kakvu štetu ili teže povredi prava drugog, S obzirom da se posledica krivičnog dela zloupotreba u vezi sa javnom nabavkom sastoji u nanošenju štete javnim sredstvima, radnja izvršenja navedenog dela bi se mogla podvesti pod zakonski opis krivičnog dela zloupotreba službenog položaja.

228. Krivičnog zakonika. Zakonski opis težeg oblika krivičnog dela se takođe nije izmenio i on postoji ukoliko je krivično delo izvršeno u odnosu na javnu nabavku čiji iznos prelazi 150.000.000 dinara. Iako opisom dela nije definisano da li se taj iznos odnosi na procenjenu vrednost ili vrednost iz ugovora (Matić Bošković, 2017: 221), najverovatnije je zakonodavac mislio na procenjenu vrednost javne nabavke u skladu sa odredbama Zakona o javnim nabavkama.[13] U tom smislu bi trebalo voditi računa o javnim nabavkama koje se sprovode po partijama. Naime u planu javnih nabavki ukoliko je to moguće, trebalo bi pored ukupne vrednosti naznačiti i vrednost svake partije.[14] Zbog toga bi kao vrednost javne nabavke u kontekstu navedene odredbe Krivičnog zakonika trebalo smatrati ukupnu vrednost procenjene javne nabavke.

Poseban problem u praksi može da predstavlja određivanje štete za javna sredstva. Iako se zloupotrebama u postupcima javnih nabavki nanosi šteta i drugim licima i ugrožavaju prava drugih lica, ona u pogledu javnih sredstava neće biti prisutna u većini slučajeva. U slučaju izostanka štete za javna sredstva, bez obzira što se takvim ponašanjem krše odredbe zakona ili drugih propisa o javnim nabavkama biće ostvareni elementi bića krivičnog dela zloupotreba službenog položaja. Čak i ukoliko šteta za javna sredstva postoji u određenom broju slučajeva, problem u praksi će predstavljati i određivanje njene visine. Naime, u slučaju da vrednost zaključenog ugovora u postupku javne nabavke prevazilazi iznos procenjene vrednosti javne nabavke radiće se o prekršaju iz Zakona o budžetskom sistemu, a ukoliko taj iznos prevazilazi iznos od 1.000.000 dinara u odnosu na iznos utvrđen budžetom ili finansijskim planom radiće se o krivičnom delu nenamensko korišćenje budžetskih sredstava, a ne o krivičnom delu zloupotreba u vezi sa javnom nabavkom.[15] Obaveze koje preuzimaju direktni i indirektni korisnici budžetskih sredstava, kao i korisnici sredstava organizacija obaveznog socijalnog osiguranja moraju da odgovaraju iznosu koji im je odobren budžetom ili finansijskim planom za tu namenu u tekućoj godini. Jedini izuzetak predstavljaju tzv. kapitalni projekti ili kapitalne (višegodišnje investicije) koje se sprovode u skladu sa odredbama Zakona o budžetskom sistemu i uredbom Vlade kojom se uređuje ta oblast.[16] Zbog toga je već u trenutku donošenja odluke o pokretanju postupka

[13] U Zakonu o javnim nabavkama na više mesta se navodi procenjena vrednost javne nabavke. Ona se članom 51. stav 3. tačka 3) Zakona definiše kao obavezan deo godišnjeg plana o javnim nabavkama, članom 53. stav 1. tačka 5) kao obavezan deo odluke o pokretanju postupka javne nabavke, a članom 64-65 uređuje se način procenjivanja vrednosti javne nabavke. Procenjena vrednost se kao bitan deo Izveštaja o stručnoj oceni ponuda navodi u članu 105. stav 2. tačka 2. Zakona o javnim nabavkama. Zbog toga se kada se govori o vrednosti javne nabavke misli na njenu procenjenu vrednost.

[14] Javna nabavka po partijama definisana je članom 3. stav 1. tačka 35) Zakona o javnim nabavkama kao javna nabavka čiji je predmet oblikovan u više istovrsnih celina. Ona se sprovodi kako bi se omogućila što veća konkurencija ponuđača za određenu robu, usluge ili radove. Zbog toga je potrebno u planu javnih nabavki, odluci o pokretanju postupka i ostaloj relevantnoj dokumentaciji pored ukupne vrednosti javne nabavke naznačiti i vrednost za svaku partiju (ukoliko je to moguće).

[15] Članom 103. Zakona o budžetskom sistemu Republike Srbije propisani su prekršaji. Krivično delo nenamensko korišćenje budžetskih sredstava propisano je članom 362a Krivičnog zakonika, u grupi krivičnih dela protiv službene dužnosti.

[16] Navedeno je definisano članom 54. Zakona o budžetskom sistemu Republike Srbije („Službeni glasnik RS“, broj 54/2009, 73/2010, 101/2010, 101/2011, 93/2012, 62/2013, 63/2013.ispr., 108/2013, 142/2014, 68/2015-dr. zakon, 103/2015, 99/2016 i 113/2017).

javne nabavke potrebno imati obezbeđena sredstva neophodna za njeno sprovođenje na odgovarajućoj budžetskoj aproprijaciji ili finansijskim planom. Ta sredstva je potrebno da budu obezbeđena i u trenutku pribavljanja saglasnosti od strane nadležnih organa ukoliko se radi o kapitalnim projektima u skladu sa Zakonom o budžetskom sistemu i drugim relevantnim pravnim aktima.[17] Dakle, potrebno je već u trenutku donošenja pisane odluke o pokretanju postupka javne nabavke imati obezbeđena sredstva za njenu realizaciju.

Javne nabavke se osim iz javnih sredstava mogu finansirati i iz sredstava međunarodnih i regionalnih organizacija i na osnovu zaključenih ugovora o donacijama. I za takve javne nabavke potrebno je propisati mere kojima se sprečavaju zloupotrebe. Naročito što se na njih ne primenjuju odredbe Zakona o javnim nabavkama, već posebni postupci definisani od strane nadležnih organizacija i ugovorom o donaciji. Međutim, ti slučajevi nisu obuhvaćeni odredbom člana 228. kojom je propisano krivično delo zloupotreba u vezi sa javnom nabavkom. Prevare koje se javljaju u takvim postupcima mogu se podvesti pod zakonski opis nekih drugih krivičnih dela, kao što je npr. prevara ili neosnovano dobijanje i korišćenje kredita, subvencije i druge pogodnosti itd.[18]

2. KRIVIČNO DELO ZLOUPOTREBA U VEZI SA JAVNOM NABAVKOM U UPOREDNOM ZAKONODAVSTVU

Posebno krivično delo koje se može smatrati zloupotrebom u postupku javne nabavke propisano je u veoma malom broju zakonodavstava. Ono postoji u krivičnom zakonodavstvu Estonije, Italije i Republike Srpske. Razlog za to je verovatno činjenica, što se ponašanja kojima se krše propisi u oblasti javnih nabavki mogu podvesti pod zakonski opis nekih drugih krivičnih dela.

2.1. Zloupotreba u vezi sa javnom nabavkom u krivičnom zakonodavstvu Estonije

Članom 300. Krivičnog zakonika Estonije propisano je krivično delo povreda propisa u postupku javnih nabavki. Zakonski opis navedenog dela je izmenjen 2017. godine. Prema ranijoj odredbi delo je postojalo ukoliko službeno lice u pozivu za tender propiše neopravdano povlašćene uslove ili zahteve za učesnike ili na drugi način

[17] Prema članu 53. Zakona o javnim nabavkama odluka kojom se pokreće postupak javne nabavke treba osim procenjene vrednosti javne nabavke da sadrži i podatke o obezbeđenoj aproprijaciji u budžetu, odnosno finansijskom planu (ukoliko se radi o korisniku javnih sredstava tj. organizacija obaveznog socijalnog osiguranja).

[18] Krivično delo neosnovano dobijanje i korišćenje kredita, subvencije i druge pogodnosti propisano je članom 209. grupi krivičnih dela protiv imovine Krivičnog zakonika Republike Srbije i postoji ukoliko neko lice lažnim prikazivanjem činjenica ili njihovim prikrivanjem dobije za sebe ili drugo lice kredit, subvenciju ili drugu pogodnost iako za to ne ispunjava propisane uslove kao i kada neko lice dobijeni kredit, subvenciju ili drugu pogodnost iskoristi za drugu namenu od one za koju su mu odobreni.

izvrši povredu propisa kojima su uređene javne nabavke i na taj način prouzrokuje štetu za prava ili interese drugog lica ili javni interes. Dakle, radnja izvršenja se sastojala u propisivanju neopravdano povlašćenih uslova ili zahteva za učesnike u pozivu za tender ili povredi propisa kojima su uređene javne nabavke u Republici Estoniji na drugi način. Da bi postojalo navedeno delo bilo je neophodno i nastupanje posledice, a koja se sastojala u nastanku štete za prava ili interese drugog lica (misli se na ponuđača ili ponuđače u postupku javne nabavke) ili javni interes (da je na taj način oštećena javna imovina). Prema poslednjim novelama krivično delo je promenilo naziv u povreda proceduralnih ograničenja u postupku javne nabavke. Navedeno delo postoji ukoliko neko lice sa umišljajem povredi proceduralna ograničenja u postupku javne nabavke, a koja su propisana Zakonom o borbi protiv korupcije. Na taj način zakonski opis krivičnog dela je postao znatno neodređeniji.[19]

2.2. Zloupotreba u vezi sa javnom nabavkom u krivičnom zakonodavstvu Italije

Krivično delo zloupotreba u vezi sa javnom nabavkom u italijanskom krivičnom pravu propisano je u grupi krivičnih dela protiv službene dužnosti, članu 356. Krivičnog zakonika pod nazivom prevara u javnim nabavkama. Ono postoji ukoliko neko lice izvrši prevaru u vezi sa zaključenjem ugovora u postupku javne nabavke ili prilikom ispunjenja ugovornih obaveza.[20] Dakle, radnja izvršenja se sastoji u vršenju prevare prilikom zaključenja ugovora ili ispunjenja ugovornih obaveza. Imajući u vidu zakonski opis navedenog dela, čini se da su njegov zaštitni objekt kako javna sredstva, tako i službena dužnost. Prevara prilikom zaključenja ugovora, može se sastojati npr. u davanju netačnih podataka od značaja za njegovo zaključenje, dok se prevara u vezi sa ispunjenjem ugovornih obaveza može sastojati u njihovoj nerealizaciji ili izvršenju na drugačiji način od ugovorenog. Upravo takve radnje predstavljaju štetu za javna sredstva. Iako se i radnja izvršenja krivičnog dela prevara u vezi sa javnom nabavkom može kvalifikovati kao neko drugo krivično delo propisano Krivičnim zakonikom Italije, čini se da je rešenje italijanskog zakonodavstva kvalitetnije od rešenja prisutnog u srpskom i estonskom zakonodavstvu. Šteta za javna sredstva u najvećoj meri nastaje kao posledica neizvršenja ili neadekvatnog izvršenja ugovorenih obaveza.

2.3. Zloupotreba u vezi sa javnom nabavkom u krivičnom zakonodavstvu Republike Srpske

Zloupotreba u vezi sa javnom nabavkom bila je na sličan način, kao i u Krivičnom zakoniku Republike Srbije propisana Krivičnim zakonikom Republike Srpske.

[19] Penal Code of Estonia, consolidated text of January 10. 2017. Tekst na engleskom jeziku dostupan je na web-stranici: http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=432563 15.08.2018.

[20] Codice Penale Italiano con le modifiche apportate da ultimo dal D.Lgs. 11 maggio 2018. n. 63, dal D.Lgs. 10 aprile 2018 n. 36 e dal D.Lgs. 1 marzo 2018, n. 21. Tekst na italijanskom jeziku je dostupan na web-stranici: http://www.altalex.com/documents/codici-altalex/2014/10/30/codice-penale 15.08.2018.

Navedeno delo je postalo deo krivičnog zakonodavstva nakon izmena i dopuna Krivičnog zakonika Republike Srpske 2013. godine.[21] Ono je prvobitno bilo propisano članom 264. u grupi krivičnih dela protiv privrede i postojalo bi u slučaju da odgovorno lice u privrednom društvu ili drugom subjektu privrednog poslovanja koje ima svojstvo pravnog lica ili preduzetnik u postupku javne nabavke podnese ponudu zasnovanu na lažnim podacima ili se na nedozvoljen način dogovara sa ostalim ponuđačima ili ukoliko preduzme druge protivpravne radnje u nameri da na taj način utiče na donošenje odluke naručioca u bilo kojoj fazi postupka javne nabavke. Teži oblik dela se vezivao za vrednost javne nabavke, tako da bi on postojao ukoliko bi radnja izvršenja bila preduzeta u postupku javne nabavke čija vrednost prelazi iznos od tri miliona konvertibilnih maraka. Isto kao i u Krivičnom zakoniku Republike Srbije, propisana je fakultativna mogućnost ublažavanja kazne ili oslobođenja od kazne ukoliko izvršilac dela dobrovoljno otkrije naručiocu da se ponuda zasniva na lažnim podacima ili nedozvoljenom dogovoru sa ostalim ponuđačima ili da je preduzeo druge protivpravne radnje u nameri da utiče na donošenje odluke naručioca, ali pre nego što je naručilac doneo odluku o izboru ponude. Novim Krivičnim zakonikom iz 2017. godine izmenjen je član kojim je propisano krivično delo zloupotreba u vezi sa javnom nabavkom. Promene u pogledu zakonskog opisa osnovnog oblika krivičnog dela nisu izvršene. Razlika se nakon poslednjih novela primećuje jedino u pogledu težeg oblika krivičnog dela. Naime spušten je iznos vrednosti javne nabavke u vezi sa kojom je neophodno da je preduzeta neka od radnji izvršenja krivičnog dela. Sada je dovoljno da su one preduzete u postupku javne nabavke čija je vrednost 1.000.000 konvertibilnih maraka.[22]

Iako postoji velika sličnost u pogledu zakonskog opisa prvog oblika krivičnog dela zloupotreba u vezi sa javnom nabavkom sa onim koji je predviđen Krivičnim zakonikom Republike Srbije, postoje i razlike. Zakonodavac Republike Srpske nije propisao drugi oblik krivičnog dela koji je propisan Krivičnim zakonikom Republike Srbije. Razlog za to može biti upravo činjenica što se takva radnja izvršenja može podvesti pod zakonski opis krivičnog dela zloupotreba službenog položaja.

3. KRIVIČNO DELO ZLOUPOTREBA U VEZI SA JAVNOM NABAVKOM – STANJE U PRAKSI

Krivično delo zloupotreba u vezi sa javnom nabavkom propisano je u cilju povećanja efikasnosti nadležnih organa u suzbijanju postupaka koji se mogu podvesti pod zakonski opis navedenog dela. Zaključke o stanju u praksi nije moguće izvesti samo na osnovu statističkih podataka, ali se na osnovu toga može zaključiti kakva je kaznena politika prema izvršiocima krivičnog dela zloupotreba u vezi sa javnom nabavkom i koliko je lica u odnosu na broj podnetih krivičnih prijava osuđeno za navedeno delo. Krivično delo je propisano 2012. godine, tako da se statistički podaci

[21] Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika Republike Srpske („Službeni glasnik Republike Srpske" broj 37/2013).
[22] Krivični zakonik Republike Srpske („Službeni glasnik Republike Srpske", broj 64/2017).

mogu pratiti počev od 2013. do 2017. godine. Tokom 2013. godine prijavljeno je 11 izvršilaca krivičnog dela zloupotreba u vezi sa javnom nabavkom. U toku te godine za navedeno delo nije osuđeno nijedno lice.[23] S obzirom da je krivično delo zloupotreba u vezi sa javnom nabavkom propisano Krivičnim zakonikom tek krajem 2012. godine, takvo stanje u praksi je sasvim očekivano. Do tada su krivična dela kojima se vrše zloupotrebe u postupcima javnih nabavki bila kvalifikovana kao druga krivična dela: prevara, zaključenje restriktivnog sporazuma, davanje mita i zloupotreba službenog položaja.

Sledeće godine prijavljeno je 17 izvršilaca krivičnog dela zloupotreba u vezi sa javnom nabavkom. Tokom godine optužena su ukupno 3 lica, 2 lica su oglašena krivim, a od kojih je jednom licu izrečena uslovna osuda.[24] Na osnovu navedenog može se pretpostaviti da za donošenje optužnog akta, a kasnije i sudske presude verovatno nisu pribavljeni ili nisu dostavljeni relevantni dokazi.

Znatno veći broj prijava za krivično delo zloupotreba u vezi sa javnom nabavkom zabeležen je 2015. godine. Tada je prijavljeno ukupno 32 lica. Od toga je osuđeno samo jedno lice. Njemu je izrečena uslovna osuda.[25] To može da ukazuje na nedostatak dokaza neophodnih za donošenje optužnog akta i presude, nemogućnost dokazivanja postojećim dokazima ili na nedovoljno poznavanje propisa kojima su uređene javne nabavke od strane zaposlenih u organima krivičnog gonjenja i nosilaca pravosudnih funkcija. Zbog toga je u takvim postupcima od velikog značaja postojanje finansijskih forenzičara i službenika za vezu.

Nešto manji broj izvršilaca krivičnog dela zloupotreba u vezi sa javnom nabavkom u odnosu na prethodnu, zabeležen je 2016. godine. Tada je prijavljeno ukupno 29 izvršilaca navedenog dela. U toku godine je optuženo 10 lica. Za 5 lica se ispostavilo da nisu izvršiocu krivičnog dela, već nekog od prekršaja iz Zakona o javnim nabavkama. Osuđeno je 7 lica, od čega je 5 lica izrečena uslovna osuda, dok su samo 2 lica osuđena na kaznu zatvora.[26] I u navedenom periodu se vidi da je mali broj lica osuđen za krivično delo zloupotreba u vezi sa javnom nabavkom, ali i da je kaznena politika blaga prema izvršiocima navedenog dela.

Na osnovu evidencije Republičkog zavoda za statistiku u toku 2017. godine za krivično delo zloupotreba u vezi sa javnom nabavkom prijavljeno je ukupno 38 lica. U toku godine osuđena su 4 lica. Svim osuđenim licima je izrečena uslovna osuda.[27]

---

[23] *Punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji*, Saopštenje Republičkog zavoda za statistiku broj 19, LXIV od 15.07.2014. godine. Tekst saopštenja je dostupan na web-stranici: http://www.stat.gov.rs/oblasti/pravosudje/punoletni-ucinioci-krivicnih-dela/15.08.2018.

[24] Navedeni podaci su sadržani u Biltenu Republičkog zavoda za statistiku Republike Srbije, *Punoletni izvršioci krivičnih dela u Republici Srbiji 2014, prijave, optuženja i osude.* Tekst dokumenta se nalazi na web-stranici: http://publikacije.stat.gov.rs/G2015/Pdf/G20155603.pdf 15.07.2018.

[25] *Punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji*, Saopštenje Republičkog zavoda za statistiku, broj 189, LXVI od 15. 07.2016. godine, Tekst saopštenja je dostupan na web-stranici: http://www.stat.gov.rs/oblasti/pravosudje/punoletni-ucinioci-krivicnih-dela/15.08.2018.

[26] Bilten, *Punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji 2016, prijave, optuženja i osude.* Tekst dokumenta se nalazi na web-stranici: http://publikacije.stat.gov.rs/G2017/Pdf/G20175629.pdf

[27] *Punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji,* Saopštenje Republičkog zavoda za statistiku, broj 193, LXVIII od 16.07.2018. godine. Tekst dokumenta se nalazi na web-stranici: http://www.stat.gov.rs/oblasti/pravosudje/punoletni-ucinioci-krivicnih-dela/ 15.08.2018.

Kao što se može zaključiti, broj prijavljenih lica u toku 2017. godine je znatno veći u odnosu na prethodne godine. Međutim, kaznena politika je takođe previše blaga prema izvršiocima krivičnog dela zloupotreba u vezi sa javnom nabavkom. Izricanjem uslovne osude ne može se preventivno delovati na izvršioce takvog krivičnog dela. Međutim, mali broj prijavljenih lica za krivično delo zloupotreba u vezi sa javnom nabavkom može ukazivati i na kvalifikaciju ili prekvalifikaciju njegovih oblika kao nekog drugog krivičnog dela, kao što je npr. zloupotreba službenog položaja zbog nemogućnosti utvrđivanja nastupanja štete za javna sredstva.

4. KRIVIČNO DELO ZLOUPOTREBA U VEZI SA JAVNOM NABAVKOM – *de lege ferenda*

Potreba za sankcionisanjem ponašanja koja predstavljaju zloupotrebe u postupcima javne nabavke postojala je i pre izmena i dopuna Krivičnog zakonika kojima je propisano krivično delo zloupotreba u vezi sa javnom nabavkom. Veoma česta zloupotreba u postupku javne nabavke jeste međusobni dogovor ponuđača o načinu učešća i ishodu postupka kao vid restriktivnog ili kartelnog sporazuma (Ezrachi, 2010: 110). Takvo ponašanje danas je propisano kao oblik krivičnog dela zloupotreba u vezi sa javnom nabavkom. Navedena povreda načela konkurentnosti u postupku javne nabavke koja se ostvaruje kroz dogovor naručioca i ponuđača, kao vid kartelnog sporazuma pre izmena i dopuna Krivičnog zakonika se kvalifikovala kao povreda konkurencije i mogla se sankcionisati i u skladu sa odredbama Zakona o zaštiti konkurencije (Danković Stepanović, 2013: 306). Na taj način se sankcionisao jedan od načina izvršenja krivičnog dela zloupotreba u vezi sa javnom nabavkom. U krivičnopravnom smislu, takvo ponašanje se i dalje može smatrati radnjom izvršenja krivičnog dela zaključenje restriktivnog sporazuma. Sankcionisanjem takvom ponašanja pruža se efikasna zaštita načela slobodne konkurencije.

Ponašanje ponuđača kojim on utiče na volju naručioca da donese određenu odluku u postupku javne nabavke, mogla bi se kvalifikovati u zavisnosti od okolnosti konkretnog slučaja kao krivično delo davanje mita, a moguće je da se u nekim slučajevima kvalifikuje kao ucena ili npr. pretnja. Radnja izvršenja drugog oblika krivičnog dela zloupotreba u vezi sa javnom nabavkom, mogla bi se kvalifikovati i kao zloupotreba službenog položaja. Na taj način se obezbeđuje sankcionisanje postupaka koji predstavljaju povredu ovlašćenja ili službene dužnosti u postupku javne nabavke u cilju pribavljanja protivpravne imovinske koristi sebi ili drugom licu ili nanošenju štete nekom drugom licu. Takva radnja se u slučaju izostanka štetne posledice za javna sredstva i kvalifikuje zloupotreba službenog položaja. S obzirom da nije jednostavno odrediti kako postojanje, tako i visinu te štete, to će se i dešavati u velikom broju zloupotreba u postupku javnih nabavki od strane odgovornog ili službenog lica naručioca. Možda zbog toga takav oblik krivičnog dela nije propisan Krivičnim zakonikom Republike Srpske, dok je prvi oblik dela identičan onom koji postoji u zakonodavstvu Republike Srbije. Kao što se može zaključiti Srbija se nalazi među manjim brojem zemalja koje propisuju ponašanja koja predstavljaju zloupotrebu u

vezi sa javnom nabavkom kao posebna krivična dela. Osim toga, stanje u praksi je takvo da veoma mali broj prijavljenih izvršilaca bude i osuđen za to krivično delo. U tim slučajevima je kaznena politika izuzetno blaga, s obzirom da se izvršiocima dela uglavnom izriče uslovna osuda. Zbog toga bi se moglo i postaviti pitanje opravdanosti postojanja krivičnog dela zloupotreba u vezi sa javnom nabavkom u krivičnom zakonodavstvu Republike Srbije.

Čini se da se poslednjih decenija ide ka sve većem širenju kažnjivih ponašanja. Naročito u ekonomskoj oblasti (Ignjatović, 2011: 142). Zbog toga bi umesto propisivanja novih inkriminacija pažnju trebalo usmeriti na unapređenje otkrivanja takvih krivičnih dela i unapređenje saradnje kako organa koji u tome učestvuju, tako i organa krivičnog gonjenja i sudova. Neadekvatni dokazi su često uzrok nedonošenja presude u postupcima koji se vode prema izvršiocima finansijskih krivičnih dela. Uzrok toga može biti nedostavljanje dokaza od strane organa nadležnih za njihovo otkrivanje ili neznanje tumačenja takvih dokaza. Razlog za to je i činjenica što se u tim slučajevima radi o krivičnim delima sa blanketnom dispozicijom za čije je razumevanje neophodno dobro poznavanje finansijskih propisa.

Imajući u vidu način na koji je propisano krivično delo zloupotreba u vezi sa javnom nabavkom i mogućnost kvalifikovanja njegove radnje izvršenja kao nekog drugog dela propisanog Krivičnim zakonikom, činjenicu da se njegovim izvršiocima vrlo retko u praksi izriče osuđujuća presuda i previše blagu kaznenu politiku nadležnih sudova u tim slučajevima, ono ne bi trebalo da bude deo krivičnog zakonodavstva. Umesto toga trebalo bi iskoristiti i unaprediti postojeće mehanizme u borbi protiv zloupotreba u postupcima javne nabavke. Finansijski forenzičari bi trebalo da pomognu tužiocima u tumačenju finansijske dokumentacije i usmeravanju istrage kada su u pitanju finansijska krivična dela, a u koje spadaju i ponašanja koja predstavljaju zloupotrebe u postupku javne nabavke. Unapređenju postupka dokazivanja složenih krivičnih dela trebalo bi da doprinesu službenici za vezu. Oni bi trebalo da budu od velike pomoći nadležnim organima kako tokom dostavljanja dokaza, tako i prilikom njihove dopune i tumačenja u sudskom postupku. Osim toga, neophodna je i kontinuirana edukacija zaposlenih u tužilaštvima i sudovima. To je sigurno efikasniji način za suzbijanje finansijskog kriminaliteta nego propisivanje nepotrebnih i dupliranje postojećih inkriminacija. Da bi se efikasno suprotstavilo finansijskog kriminalitetu nije neophodno propisivanje posebnih oblika već postojećih krivičnih dela, već unapređenje institucionalnih kapaciteta i preventivnih mera. Osim toga važno je naglasiti potrebu uspostavljanja i unapređenja efikasnog sistema interne finansijske kontrole korisnika javnih sredstava. Na taj način vrši se kako podela dužnosti, tako i povećanje odgovornosti zaposlenih u javnom sektoru.

LITERATURA

1. Antolisei, F. (2008), *Manuale di diritto penale, parte speciale,* Milano: Giuffre editore.
2. Bilten Republičkog zavoda za statistiku Republike Srbije, *Punoletni izvrši-*

oci krivičnih dela u Republici Srbiji 2014, prijave, optuženja i osude. Tekst dokumenta se nalazi na web-stranici: http://publikacije.stat.gov.rs/G2015/Pdf/G20155603.pdf 15.07.2018

3. Bilten, *Punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji 2016, prijave, optuženja i osude.* Tekst dokumenta se nalazi na web-stranici: http://publikacije.stat.gov.rs/G2017/Pdf/G20175629.pdf.
4. Codice Penale Italiano con le modifiche apportate da ultimo dal D:Lgs 11 magio 2018. n. 63, dal D.Lgs 10 aprile 2018 n. 36 e dal D.Lgs. 1 marzo 2018, n. 21. Tekst na italijanskom jeziku je dostupan na web-stranici: http://www.altalex.com/documents/codici-altalex/2014/10/30/codice-penale
5. Danković Stepanović, S. (2013), „Zaštita efektivne konkurencije u postupcima javnih nabavki“, *Pravni život,* broj 11.
6. Ezrachi, A. (2010), *Competition Law,* Oxford.
7. Ignjatović, Đ. (2011), *Kriminologija,* Beograd: Dosije studio.
8. Kostić, J., Zirojević, M. (2017), „Objekt zaštite krivičnih dela protiv privrede“, u: *Privredna krivična dela,* (urs. Stevanović. I, Čolović, V.), Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Institut za uporedno pravo, 257-268.
9. Krivični zakonik Republike Srbije („Službeni glasnik Republike Srbije“, broj broj 85/2005, 88/2005-ispr., 107/2005-ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 i 94/2016).
10. Krivični zakonik Republike Srpske („Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 64/2017).
11. Matić Bošković, M. (2017), „Krivično delo zloupotreba u javnim nabavkama“, u: *Privredna krivična dela,* (urs. Stevanović, I., Čolović, V.), Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Institut za uporedno pravo, 215-228.
12. Penal Code of Estonia, consolidated text of January 10. 2017. Tekst na engleskom jeziku dostupan je na web-stranici: http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=432563, 15.08.2018.
13. *Punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, Saopštenje Republičkog zavoda za statistiku broj* 19, LXIV od 15.07.2014. godine. Tekst saopštenja je dostupan na web-stranici: http://www.stat.gov.rs/oblasti/pravosudje/punoletni-ucinioci-krivicnih-dela/, 15.08.2018.
14. *Punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, Saopštenje Republičkog zavoda za statistiku*, broj 189, LXVI od 15. 07.2016. godine, Tekst saopštenja je dostupan na web-stranici: http://www.stat.gov.rs/oblasti/pravosudje/punoletni-ucinioci-krivicnih-dela/, 15.08.2018.
15. *Punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, Saopštenje Republičkog zavoda za statistiku*, broj 193, LXVIII od 16.07.2018. godine. Tekst dokumenta se nalazi na web-stranici: http://www.stat.gov.rs/oblasti/pravosudje/punoletni-ucinioci-krivicnih-dela/, 15.08.2018.
16. Šuput, J. (2012), „Interna finansijska kontrola u prevenciji krivičnog dela nenamenskog trošenja budžetskih sredstava“, *Nauka, bezbednost, policija,* broj 1.
17. Šuput, J. (2013), „Novo krivično delo-Zloupotreba u vezi sa javnim nabavkama“, *Pravni savetnik*, broj 1-3. Beograd: *NIP* „Obrazovni informator“, 65-68.

18. Šuput, J. (2014), „Državna revizorska institucija i prevencija kriminaliteta belog okovratnika u javnom sektoru", *Zbornik radova Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu*, broj 67, LIII, 331-346.
19. Tanjević, N., Špiler, M. (2016), „Ključni rizici za korupciju u javnim nabavkama i protivmere u pravnom okviru Republike Srbije", *Bezbednost*, broj 2, 131-150.
20. Varinac, S., Ninić, I. (2014), *Korupcijska mapa sistema javnih nabavki u Republici Srbiji*, Beograd: Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS), misija u Srbiji.
21. Zakon o budžetskom sistemu Republike Srbije („Službeni glasnik Republike Srbije"; broj broj 54/2009, 73/2010, 101/2010, 101/2011, 93/2012, 62/2013, 63/2013. ispr., 108/2013, 142/2014, 68/2015-dr. zakon, 103/2015, 99/2016 i 113/2017).
22. Zakon o javnim nabavkama Republike Srbije („Službeni glasnik RS", broj 124/2012, 14/2015 i 68/2015).
23. Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije („Službeni glasnik RS", broj 94/2016).

ABUSE IN PUBLIC PROCUREMENT– *de lege lata and de lege ferenda*

Public procurement is the cost to the state budget. Bearing in mind the manner of public revenues collection, it is also a cost to taxpayers. Violation of public procurement regulations, depending of circumstances can be qualified as misdeminor or crime.

The crime of abuse in public procurement has been introduced in the criminal legislation by amendments of Criminal Code from 2012. However, criminal legislation of very few countries prescribes as a separate crime activities that are abuse in public procurement. Perhaps, the reason for this may be the fact as they can be subsumed under the legal description of some other crimes, such as: fraud, bribery, concluding restrictive agreements or abuse of office. Better results in combating financial crime can be achieved by enchancing institutional capacities and cooperation of the competent authorities, rather than prescribing new, special forms of certain crimes. Such is the case with the crime abuse in public procurement. Accordingly, the author of this paper gives a proposal de lege ferenda regarding the said crime.

KEY WORDS: abuse, public procurement, de lege lata, de lege ferenda

FINANSIRANJE POLITIČKIH SUBJEKATA: KORUPTIVNI POTENCIJAL I ZNAČAJ ADEKVATNOG ZAKONSKOG REGULISANJA

Aleksandar Stevanović[1]

Finansiranje političkih subjekata sa pravom se smatra značajnim generatorom korupcije i finansijskog kriminala, ukoliko ono nije adekvatno uređeno sa normativnog aspekta, ali i ukoliko u društvu (ne)postoje određeni socijalno-ekonomski i kulturološki činioci. Političke stranke u demokratskim uslovima nastoje da svoje ideje o upravljanju javnim životom društva predstave što širem biračkom auditorijumu i od njega dobiju potvrdu u vidu podrške pri borbi za vlast. Međutim, za tako nešto neophodna su značajna finansijska sredstva do kojih danas nije lako doći ni kada je u pitanju lična egzistencija, a kamoli kada bi ona trebalo da se utroše na pomoć političkim istomišljenicima i zastupnicima slične političke ideologije. Centri ekonomske moći koje mahom čine organizovane kriminalne grupe i velike korporacije imaju dovoljno finansijskih i drugih sredstava koje mogu staviti na raspolaganje političkim strankama, ali za to, vođeni racionalnim poslovnim duhom, traže ustupke koji se odnose na obezbeđivanje privilegovanog položaja na tržištu i poslovnom svetu uopšte, bez obzira na negativne efekte koje bi po društvo imalo ostvarivanje njihovih zahteva. Time se formira koruptivno-simbiotički krug koji čine politička i ekonomska elita, a koji se zapravo svodi na razvijenu koruptivnu praksu i finansijski kriminal koji je u fokusu ovog rada.

KLJUČNE REČI: Finansiranje političkih stranaka, korupcija, politička korupcija, javne institucije,

UVODNA RAZMATRANJA

Političko delovanje je oduvek bilo uslovljeno količinom posedovanog novca i to bez obzira na političi sistem i dominantne aktere u okviru njega. Pored toga, skoro jednako je stara i težnja da se uticaj novca, pa tako i privatnih ekonomskih interesa koji štete javnim finansijama i poretku uopšte, eliminišu iz politike ili bar svedu na jednu društveno prihvatljivu meru. Koliko se u tome uspelo, najbolje svedoče devastirani budžeti mnogih država, očigledna izigravanja i zaobilaženja pravnih propisa, rastuće siromaštvo i druge negativne, strukturalne posledice koje su u većoj ili manjoj meri prisutne u gotovo svim društvima, bez obzira na njihovu istorijsku, kulturološku, ekonomsku i svaku drugu različitost.

[1] Saradnik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu, email: aleksandar.stevanovic993@gmail.com

Političke stranke su danas ključni faktor u oblikovanju političkog života, odnosno, kako se u domaćoj literaturi može pronaći, služe za generisanje pojedinačnih volja građana i usmeravanje delovanja predstavnika naroda u javnim institucijama vlasti (Manojlović, 2015: 147). Otuda se pitanje finansiranja političkih subjekata i njihovih aktivnosti javlja kao jedno od najznačajnijih kada je reč o uspostavljanju i održavanju valjanog političkog sistema iz kojeg proizlazi čitav socijalno-ekonomski mehanizam jedne države.

Uzimajući u obzir ulogu koju država ima u usmeravanju društvenih procesa i odnosa, povezivanje poslovnih i kriminalnih entiteta koje možemo smatrati centrima finansijske moći sa institucijama javne vlasti, može se tretirati kao ključni element funkcionisanja takvih entiteta koji ultimativno određuje njihovu uspešnost (Stevanović, 2018: 116) . Ta povezanost bi po pravilu, organizaciji koja je ciljno i funkcionalno ustrojena na „preduzetničkim" osnovama, trebalo da obezbedi kontrolu nad tržištem, infiltriranje u legalan biznis ukoliko je kapital stečen na nelegalan način, kao i sticanje imuniteta od krivičnog gonjenja. Za tako nešto, *conditio sine qua non* je posedovanje adekvatne društveno-političke moći, tačnije mogućnosti da se utiče na kreiranje javnih politika, kao i na donošenje i sprovođenje odluka od javnog značaja.

Centralni pojam u razmatranju odnosne teme zapravo jeste moć i to u smislu u kojem je definiše Paul Oppenheim kada kaže da je moć sposobnost uticanja, ograničavanja i kažnjavanja, što svakako implicira i sposobnost nagrađivanja (Simeunović, 2002: 146). Sa teorijskog aspekta je za dalju analizu korelacije finansiranja političkih subjekata i kreiranja plodnog tla za koruptivne radnje i uopšte finansijski kriminalitet, neophodno istaći dve važne osnove društvene moći, i to političku i ekonomsku. Posedovanje navedenih osnova moći u kapacitetu koji bi bio dovoljan za potpuno regulisanje ključnih političko-ekonomskih procesa u društvu nije lako koncentrisati u jednom subjektu, te se svojevrsna „simbioza" političkih i ekonomsko-finansijskih centara moći nameće kao racionalan izbor u želji da se na što efikasniji način ostvare privatni, uglavnom profitno orijentisani ciljevi.

Kao što smo prethodno istakli da je iz opisanih razloga za kriminalne, ali i druge legalne poslovne entitete povezivanje sa predstavnicima javne vlasti suštinska strategija za „upravljanje rizikom" (Bulatović, 2017: 235), slično bismo mogli reći i za političke subjekte (organizacije koje *de facto* imaju političko delovanje i ciljeve, bez obzira na pravnu formu u kojoj su registrovane) kada je povezivanje sa vlasnicima kapitala u pitanju. Ta konstatacija naročito dobija na značaju sa prevlašću demokratskih političko-ekonomskih sistema i društava. Demokratija promoviše otvoreno tržište, kako ekonomsko, tako i političko, odnosno otvorenu „utakmicu" u kojoj niko sa apsolutnom sigurnošću, ne može očekivati svoju pobedu. Prema tome, može se zaključiti da sprega podzemlja i vlasti zapravo nastaje sa ciljem da se smanji rizik od poraza koji demokratija nosi, a koji bi za nosioce vlasti značio prelazak u opoziciju ili potpuno izgnanstvo iz političkog života. Upravo iz tog razloga, nije mali broj autora koji ističu da je za blisku saradnju vlasti i kriminala potrebna demokratija ili makar sistem koji je formalno ustrojen na demokratskim principima.[2] Michael Pinto-Duschinsky označava

[2] Milan Škulić navodi da se u uslovima kakve-takve demokratije i tržišne ekonomije organizovani kriminalitet u nekom trenutku mora ispoljiti (2003:38), dok Petrus Van Duyne tvrdi da je jedino u demokratskom poretku moguće da mafija političarima uzvrati usluge i to uglavnom kroz finansiranje izbornih kampanja i uticanja na proces izbora kroz pritisak na birače, medije i nadležne institucije.

demokratske izbore i uopšte vladavinu zasnovanu na demokratskim principima kao mešavinu velikih ideja i ideala sa „prljavom praksom“ (Pinto-Duschinsy, 2002: 4). Drugi, negativni element „demokratske mešavine“ uglavnom se odnosi na način finansiranja redovnih i kampanjskih političkih aktivnosti.

Finansiranje političkih organizacija i aktivnosti sa ciljem obezbeđivanja privilegovanog položaja u poslovanju uz prateću zloupotrebu javnih ovlašćenja, jedna je od značajnijih formi korupcije (Ćirić *et al,* 2010: 18). Jednostavno, potrebno je zapitati se ko danas ima novac i mogućnost da pruži ostale neophodne usluge političkim subjektima i zbog čega bi to radio. Posebno treba imati u vidu da je jasna politička ideologija relikt prošlog vremena o čemu svedoči i činjenica da je u savremenim okolnostima teško razlikovati programe političkih organizacija i sa sigurnošću odrediti njihova stremljenja. Naivno bi bilo očekivati da građani-birači, u vreme permanentno visoke stope nezaposlenosti, latentne ekonomske krize, malih prosečnih zarada, a velikih poreskih nameta, nesigurnog poslovnog ambijenta i nepoverenja u javne institucije, isključivo iz ideoloških razloga, političke ostrašćenosti ili izvesnih simpatija ka jednoj od političkih opcija, daju određenu finansijsku i drugu materijalnu pomoć svojim političkim „ljubimcima“. Međutim, novac i ekonomska moć koji bi bili od značajne koristi za uticanje na politički život su danas koncentrisani u uskom krugu privrednih društava i kriminalnih organizacija. Jovan Ćirić navodi da se u sistemima liberalnog kapitalističkog tržišta, politička moć crpi iz ekonomske, a ako se uz to uzme u obzir da organizovani kriminalitet širom sveta na godišnjem nivou prihoduje i po nekoliko hiljada milijardi dolara (Ćirić, 2005: 266), jasno je od koje ekonomske, odnosno finansijske osnove je najlakše krenuti u pohod na vlast. Ovde čak i nije reč o tome da li novac koji se daje političkim subjektima potiče od ilegalnih aktivnosti, kao što je na primer trgovina drogom ili ljudima. Velike korporacije koje posluju u okviru legalnog tržišta, obavljajući delatnosti u skladu sa pravnim propisima, takođe mogu pomoći određenu političku opciju, tražeći zauzvrat kontrauslugu koja bi dovela do ispunjenja njihovog poslovnog interesa, mimo predviđenih pravnih procedura i tržišne politike. Dakle, kada govorimo o finansiranju političkih subjekata kao potencijalnom koruptivnom pokretaču, tu pre svega mislimo na interesnu razmenu ekonomske i političke moći, koja podrazumeva zloupotrebu javnog ovlašćenja u korist privatnog (poslovnog) interesa. Posmatrano na taj način, novac u tom odnosu povećava mogućnost „kupovine“ i „osvajanja“ političke moći, dok ona sa druge strane povećava mogućnost pristupu većim količinama novca (Mény, de Sousa, 2001: 2828).

1. KARAKTER KORUPTIVNOG ODNOSA KOJI NASTAJE KAO POSLEDICA ZLOUPOTREBA KOD FINANSIRANJA POLITIČKIH SUBJEKATA

Sledeće pitanje koje bi trebalo razmotriti, odnosi se na karakter koruptivnog odnosa koji nastaje u procesu „interesne razmene ekonomske i političke moći“. Još je Moisei Yakovlevich Ostrogorski, analizirajući načine finansiranja savremenih političkih stranaka, primetio da oni obiluju koruptivnim odnosima koji nastaju usled

potrebe politike za velikim količinama novca (Stojiljković, 2013: 149). U teoriji je ustaljeno više klasifikacija korupcije, a za potrebe ovog rada neophodno je napraviti distinkciju između korupcije koja se označava kao „administrativna“ i one koja se u naučnom diskursu naziva „politička“, kao i između koruptivnih odnosa u okviru privatnog i javnog sektora.

Politička korupcija[3] (*grand corruption*) predstavlja koruptivni odnos ekonomskih centara moći sa političarima koji se nalaze na visokim državnim funkcijama, tzv. „političkom elitom“. Ona se sa pravom smatra moćnim oružjem kapitala bez obzira na to da li on potiče od legalnog ili ilegalnog poslovanja. Sa druge strane, u najširem smislu, administrativna korupcija je takav koruptivni oblik koji na strani korumpiranog podrazumeva niži ešalon javnih službenika i sledstveno tome manji obim javnih ovlašćenja kojima oni raspolažu. Odgovarajući kriterijumi za razlikovanje političke i administrativne korupcije su:

- *Subjekti odnosa*, tj. ko daje, a ko i koliki mito prima
- *Predmet odnosa*, tj. po pravilu šta koruptor traži kao kontrauslugu zbog davanja finansijske ili kakve druge materijalne koristi političkom subjektu (Popović, 2005: 243).

Ipak, nije uvek moguće napraviti jasno razgraničenje između ova dva dominantna pojavna oblika korupcije, koji u praksi najčešće interferiraju, ali je važno, sa metodološkog stanovišta, imati u vidu pojedine crte koje se odnose na ispoljavanja korupcije, najviše zbog toga što po pravilu podrazumevaju različite uslove i uzroke nastanka, metod koruptivnog povezivanja i realizovanja „dogovorenog“, kao i različite posledice koje generišu.

Za ovu temu je od većeg značaja politička korupcija, budući da ona podrazumeva zloupotrebu političke moći i javnih ovlašćenja u korist same političke organizacije ili neke njene interesne grupacije koja suštinski upravlja celom organizacijom. Suprotno tome, administrativna korupcija uglavnom podrazumeva isključivo privatan interes korumpiranog nosioca državne vlasti (Fatić, 2005: 7) koji već obavlja kakvu javnu službu. U svetlu činjenice da, kako smo prethodno objasnili, takav javni službenik uglavnom ne može „na svoju ruku“ donositi krupne odluke bez konsultacija sa stranačkim organima političkog subjekta koji iza njega stoji, jasno je da za razliku od političke, administrativna korupcija po pravilu podrazumeva manje vredne poduhvate koji se nalaze „ispod radara“ političke stranke, tj. da generiše manji stepen društveno negativnih posledica, nego što je to slučaj kod političke korupcije.

Korupcija kao produkt odnosa vezanih za finansiranje političkih stranaka se najčešće ispoljava u kontekstu obavljanja javne službe, odnosno donošenja javnih odlu-

[3] Michael Pinto-Duschinsky navodi da se politička korupcija razlikuje od „obične“ korupcije upravo kod pitanja finansiranja političkih subjekata. Naime, standardna i najprihvaćenija definicija “obične“ korupcije podrazumeva „zloupotrebu javne funkcije/ovlašćenja“. Kod političke korupcije je vrlo česta situacija uzimanja mita uz obećanje da će zloupotrebom javnog ovlašćenja biti ostvaren interes koruptora, ali tek po dolasku na vlast. Druga razlika, prema ovom istaknutom autoru, jeste da se mito često ne uzima isključivo kao plen predstavnika vlasti, već kao plen čitave političke organizacije ili užeg kruga ljudi koji u njoj odlučuju. (2002:70).

ka koje mogu „opravdati" uloženi novac koji je pomogao određenoj političkoj opciji da dođe u situaciju da takve odluke kreira i sprovodi.

2. ODNOS POLITIČKIH STRANAKA (ORGANIZACIJA) SA JAVNIM INSTITUCIJAMA

Valjana analiza odnosa političkih subjekata i javnih institucija u sistemima predstavničke demokratije, razmotava klupko u nastajanjima da se odgonetne zbog čega je finansiranje tih subjekata toliko važno društveno pitanje. Politički život u uslovima demokratije je nemoguće zamisliti bez političkih stranaka (organizacija). Iako danas postoji priličan broj kako doktrinarnih, tako i normativnih definicija pojma političke stranke, među kojima je primetan zavidan stepen saglasnosti oko toga šta on podrazumeva, čini se da posebno treba podvući da su političke stranke svojevrsna „regrutna baza" za popunjavanje funkcija i ostalih pozicija u javnoj upravi. Ta činjenica upućuje na to da ukoliko se želi „kupiti" uticaj na donošenje i sprovođenje javnih odluka, onda se takva mogućnost najpre mora obezbediti u okviru političke organizacije koja delegira javnog funkcionera u javnu službu i potom kontinuirano usmerava njegov rad. Ovde je važno imati u vidu da pojedinac kao „slobodan strelac" bez pomoći političke organizacije, a naročito u državama koje se označavaju kao „partijske" ili „zarobljene države" (*captured state*), ne može doći u situaciju da obavlja kakvu državnu funkciju koja sa sobom nosi i adekvatnu moć odlučivanja. Termin „nestranačka ličnost" koji se sve više koristi u mnogim razvijenim i manje razvijenim državama, suštinski je populistička floskula, koja služi da se povrati ili lažno „nametne" poljuljani legitimitet vlasti koja je, pa makar i iz pragmatskih pobuda, ogrezla u „partokratiju"

U Velikoj Britaniji i SAD je prvobitno, radi se o periodu do sredine XIX v., postojala prihvaćena praksa prema kojoj su se javne funkcije dodeljivale kao i danas, najlojalnijima, odnosno „zaslužnim članovima stranke" (Jovanović, 2005: 422) Uz sve napore filozofsko-pravne i političke misli koja je od kraja XIX v. sve snažnije ukazivala na potrebu depolitizacije i profesionalizacije javne uprave koja bi bila odana samo zakonu i javnom dobru, svedoci smo činjenice da se stanje u većini država nije promenilo, odnosno da su razrađeni novi, efikasniji sistemi povezivanja kapitala i onih koji formalno donose javne odluke, što u sadejstvu daje partokratsko stanje iz kojeg kriminal i ostale devijacije mogu samo da prosperiraju. Zbog čega je toliko važna lojalnost političkoj partiji? Demokratski izborni sistem iznedrio je i političke stranke kao organizacije, odnosno skupine ljudi koje bi trebalo da povezuje zajednička ideologija, vera, ideje, ipak danas se kao glavni kohezivni faktor u okviru političkih organizacija uglavnom nameće interes, i to materijalni. Te organizacije u demokratskim sistemima okupljaju „istomišljenike", kreiraju, propagiraju, a potom, ukoliko dođu na vlast, sprovode javnu politiku. Momenat dolaska na vlast i preuzimanja dužnosti u javnoj instituciji, zapravo je momenat kada bi trebalo otpočeti sa vraćanjem dugova bogatim finansijerima tog političkog poduhvata, bez kojih on u današnjim okolnostima ne bi bio moguć. Time se razmena političke i ekonomske moći koja je u samom središtu pojma političke korupcije, dovodi u ravnotežu. Postignuti „balans" pogoduje

isključivo akterima korupcije, dok ostali građani trpe nemerljivo štetne strukturalne posledice.

Ako već tvrdimo, da institucije u zemljama sa visokim indeksom korupcije uglavnom služe tome da zadovolje interese grupacija oblikovanih kroz dejstvo političkih organizacija, postavlja se pitanje rade li te institucije još nešto i na koji način uspevaju da se i dalje održe na površini „političke vode" i građanske kritike vlasti. Takve zemlje nastoje da održe tzv. „socijalni mir" koji bismo mogli zamisliti kao krajnju, crvenu liniju, čije prekoračenje donosi ozbiljnije socijalne potrese kadre da ugroze vlast aktuelnog režima. Zato korumpirane vlasti koje nemaju odgovarajući socijalno-ekonomski program „požar" gase sredstvima ekonomski moćnih centara, dok im za uzvrat omogućavaju privilegovanu poziciju u poslovnom svetu (bez obzira na legalnost poslovanja) ma koliko ona bila štetna po društvo. Bez toga bi socijalni nemiri, protesti, pa čak i nasilna svrgavanja režima, bile daleko učestalije pojave.

Konačno, integritet, moral i profesionalnost su osobine koje bi trebalo da krase zaposlene u javnoj upravi. Nažalost, sve je više primera koji pokazuju da je odsustvo nabrojanih osobina kod nosilaca javne vlasti često i poželjno sa stanovišta političke stranke koja im je omogućila imenovanja. Nepostojanje etičkih i profesionalnih kodeksa kod predstavnika vlasti slabi poverenje građana u javne institucije što samo povećava koruptivni potencijal u društvu, a nosioce javih funkcija vezuje za stranku čineći od njih grupu poslušnika čija lična egzistencija zavisi od egzistencije stranke. Na taj način oni i bivaju motivisani da kroz svoje funkcionersko delovanje uvek imaju u vidu i stranački interes. Dovoljno je da politička stranka postavi svega nekolicinu „svojih" ljudi na ključna mesta određenog javnog organa pa da ceo njegov sistem postane koruptivan i neefikasan. To se najčešće dešava zbog straha od smene ili drugih štetnih posledica zbog nepostupanja po diktatu pretpostavljenog, koji pak sa druge strane samo prenosi volju političke organizacije iz koje dolazi i koji je u situaciji da kroz taj proces obezbedi i sebi kakvu korist koja opet ne sme biti u sukobu sa interesima stranke iz koje dolazi.

3. NORMATIVNI ASPEKT FINANSIRANJA POLITIČKIH STRANAKA: KLJUČNA PITANJA I OSVRT NA DOMAĆE ZAKONODAVSTVO

Normiranje načina na koji se finansiraju političke stranke trebalo bi da uspostavi efikasne i primenjive antikoruptivne mehanizme, utemelji stabilan politički sistem, što bi za posledicu trebalo da ima i povoljan socijalno-ekonomski ambijent, i to ne samo za pripadnike poslovne i političke elite i njihove „poslovne dogovore" Da bi regulisanje pitanja u vezi sa novcem i načinom na koji ga troše politički subjekti omogućilo sprečavanje koruptivne prakse, neophodno je i postojanje drugih, pratećih propisa, koji bi u sadejstvu sa propisom *sedes materiae* za ovu oblast činili efikasan pravni okvir. Tu naročito treba imati u vidu značaj poreskih, revizorskih, emitorskih i kaznenih odredbi.

Često se, što je sasvim prirodno, nameće i pitanje najboljih rešenja, tj. „magičnih štapova" koji bi garantovali suzbijanje zloupotreba. Nažalost, ne postoje univerzal-

na rešenja koja bi sama po sebi značila da je u konkretnoj stvari odabrano najbolje. Važno je, pri donošenju pravnih propisa uopšte, ne samo onih koji regulišu materiju finansija u politici, uzeti u obzir čitav niz istorijskih, kulturnih, socijalnih, političkih, ekonomskih i drugih faktora. To je naročito važno kada je reč o finansiranju političkih subjekata i političkoj korupciji, budući da uvid u pojedina komparativna zakonska rešenja, ali i dosadašnju praksu formalne i neformalne socijalne kontrole, pokazuje da se u različitim društvima pojedina činjenja smatraju korupcijom, dok se u drugim ona tretiraju kao sastavni deo političkog folklora.

3.1. Regulisanje finansiranja političkih stranaka i aktivnosti – najvažnija pitanja

Kada se uzmu u obzir najznačajniji međunarodni i nacionalni akti koji regulišu pitanje finansiranja političkih subjekata, primetna su četiri pitanja kojima je posvećena najveća pažnja. Prvo, reguliše se pitanje prihoda koje političke stranke mogu da steknu. U tom smislu, kako u nauci, tako i u normativnoj praksi, postoji podela na javna i privatna sredstava finansiranja. Teško je odrediti se prema tome koji je od ova dva vida finansiranja adekvatniji, budući da je za tako nešto potrebno uzeti u obzir čitavu lepezu faktora, što tradicionalnih i kulturoloških, što ekonomskih. Dalje, u većini propisa, bez obzira na njihov nacionalni ili međunarodni karakter, postoje i odredbe koje određenim entitetima, uglavnom se tu misli na javna preduzeća i strane države i druga strana pravna i fizička lica, zabranjuju finansiranje političkih subjekata. Tu se zapravo radi o pretpostavci da bi finansiranje političkih stranka od strane takvih lica, podrazumevalo i neželjeni uticaj na njih koji bi sledstveno vodio ka povredama zakona na štetu javnog interesa. Mnoga zakonodavstva uvode i maksimalnu vrednost davanja koje političkoj stranci može učiniti fizičko ili pravno lice. Tu se takođe radi o pretpostavci da bi nesrazmerno velika količina novca data političkoj stranci od strane jednog lica nužno uključivala i ostvarivanje njegovog privatnog interesa koji je po pravilu u suprotnosti sa zakonskim normama.

Drugo pitanje koje zavređuje pažnju zakonodavaca širom sveta, jeste pitanje rashoda sredstava koja političke stanke dobiju na ime finansiranja svojih kampanja ili redovnih političkih aktivnosti. Obaveza transparentnosti čitavog postupka finansiranja političkih subjekata nameće se kao važan faktor u obezbeđivanju legalnosti i ona se uglavnom ispoljava kao obaveza objavljivanja identiteta pojedinačnih „finansijera“, kao i obaveza stranaka da u određenim vremenskim periodima učine dostupnim svoje finansijske izveštaje (Mataković, Petak, 2010: 88). Konačno, četvrta grupa odredbi odnosi se na postupak kontrole finansiranja političkih stranaka. Trebalo bi da tu kontrolu sprovode nezavisne i stručne službe, a u zakonodavnoj praksi se mogu naći zanimljiva rešenja kao posledica različitih tumačenja standarda u vezi sa kontrolnim službama. Međutim, najčešće se uloga nadzora nad zakonitošću finansiranja poverava poreskim ili revizorskim organima.

U pokušajima da sa normativnog aspekta odgovore na ova „četiri ključna pitanja”, zakonodavstva širom sveta pronalaze različita rešenja. Na to ukazuje i opsežna

analiza koju je sprovela Ingrid van Biezen početkom ovog veka (van Biezen, 2004). Zanimljivo je da u Finskoj, Norveškoj, Švedskoj i Švajcarskom gotovo i ne postoji zakonska regulativa koja se bavi finansiranjem političkih stranaka, iako su sve četiri države u gotovo svim relevantnim istraživanjima prepoznate kao zemlje sa najnižim indeksom korupcije (Mataković, Petak, 2010: 88). Ipak za sve njih, osim Švajcarske, je karakteristično postojanje obaveze javnog objavljivanja izvora finansiranja, koja se prema dosadašnjoj praksi i revnosno poštovala. Stoga možemo reći da se obaveza obezbeđivanja transparentnosti postupka nameće kao neka vrsta *ius cogens*-a u finansiranju političkih subjekata. Interesantno je takođe i da od 33 države koje su bile uključene u istraživanje, tek njih 14 predviđa neki oblik ograničavanja za donacije iz privatnih izvora, a samo njih 11 za finansiranje od strane korporacija, dok sa druge strane, postoji znatno veći stepen saglasnosti oko toga da je potrebno zabraniti finansiranje političkih subjekata iz inostranstva (Mataković, Petak, 2010: 89).

Sve to ukazuje na snažno prisustvo kulturoloških i uopšte tradicionalnih elemenata koji utiču na formiranje odnosa prema državi, strankama i institucijama, na stvaranje ekonomskog mentaliteta društva, što zajedno utiče i na normativu i praksu jednog društva kada je oblast finansiranja političkih stranaka u pitanju.

3.2. Kratak pogled na Zakon o finansiranju političkih aktivnosti Republike Srbije

Zakon o finansiranju političkih aktivnosti[4] (dalje: ZFPA) primenjuje se u Republici Srbiji od juna 2011. godine, osim dve odredbe (član 16. i 17.) sa čijom se primenom otpočelo u julu 2012. Od samog početka ZFPA bio je opterećen velikim očekivanjima, a i laičkoj svesti je jasno da jedan propis teško može uticati na suzbijanje i dovođenje u red pojave koja ima svoje korene u dalekoj prošlosti, a svodi se na „kupovinu" političke moći i javnih odluka od strane bogatih interesnih grupa. Kada se radi o ispunjavanju osnovnih preporuka i „dobre prakse" u regulisanju finansija u politici, možemo reći da ZFPA uglavnom poštuje uobičajene standarde, te da ne sadrži značajna odstupanja koja zavređuju da budu predmet posebne analize. Ipak, daleko je važnije pitanje adekvatnosti odredbi u kontekstu političke prakse i socijalno-ekonomskih činilaca, nego puko prilagođavanje određenim opštim smernicama. Tu je ZFPA u pojedinim segmentima „zakazao" na šta ćemo u redovima koji slede i pokušati da ukažemo. Konačno, sa stanovišta nomotehnike, Zakon se može smatrati solidnim, tj. primenjivim bez većih poteškoća, uz određene probleme na koje ćemo takođe skrenuti pažnju.

Na početku izlaganja o ZFPA, valja pohvaliti upotrebu termina „politički subjekti" za razliku od prethodnog Zakona koji je normirao ovu oblast (Zakon o finansiranju političkih stranaka). Na taj način se pravila sadržana u Zakonu protežu i na druge pravne oblike, različite od političke stranke, koje odlikuje nesumnjivo političko ustrojstvo, cilj i delovanje.

---

[4] Zakon o finansiranju političkih aktivnosti ("Sl. glasnik RS", br. 43/2011 i 123/2014).

Naš zakonodavac se opredeljuje za model kombinovanog finansiranja iz javnih i privatnih izvora. Malo je zemalja na svetu koje ne predviđaju podršku strankama iz javnog budžeta (Bangladeš, Čile, Belize, Indija, Kiribati, Letonija…). Postoje i mišljenja prema kojima je upravo finansiranje stranaka iz javnih izvora ključ demokratije (Ortuni-Ortin, Schultz, 2005: 787). Ističe se da se obezbeđivanjem sredstava iz javnog budžeta za funkcionisanje stranke, smanjuje njena potreba za sredstvima iz privatnog sektora kojima se uglavnom kupuje uticaj na javni život društva kroz donošenje političkih odluka (Manojlović, 2015: 157).

Međutim, tu treba biti oprezan naročito kada je reč u davanju usluga i dobara iz javnih izvora, budući da je Zakonom regulisano na koji način se strankama raspoređuju javna novčana sredstva. ZFPA (član 6. stav 1) definiše pojam usluga i dobra iz javnih izvora, dok u sledećem stavu proklamuje da se one pružaju obavezno pod jednakim uslovima svim političkim subjektima. To je u uslovima partijski vođenih javnih institucija teško, gotovo neostvarivo. Fenomen koji se nazva „funkcionerska kampanja" sve više je prisutan u mnogim zemljama, a naročito u onima sa nestabilnim demokratskim osnovama, kakva je i naša država. Reč je o zloupotrebi javnih organa, njihovih ovlašćenja, nadležnosti i uticaja od strane stranački postavljenih funkcionera koji rukovode tim organima. Na taj način, oni izigravaju pravila ZFPA koja treba da obezbede jednake uslove kako za vladajuće tako i za opozicione političke opcije, odnosno da očuvaju fer političku konkurenciju. Tu se još kratko treba zadržati na i na odredbi (član 6. stav 3), u kojoj se kaže da: „Organi Republike Srbije, autonomne pokrajine i jedinice lokalne samouprave, kao i druge organizacije čiji su oni osnivači bliže uređuju davanje usluga i dobara iz stava 1. ovog člana." U mnogim organima čiji korpus nadležnosti itekako može biti od pomoći jednoj političkoj partiji ne postoje akti koji bliže uređuju davanje usluga i dobara, što je do sada vodilo ka tome da vladajuće stranke čiji se kadrovi nalaze na funkcijama unutar javnih institucija crpe nedozvoljenu korist iz njih i sebi obezbeđuju nelojalnu političku konkurentnost protivno odredbama ZFPA.

Iako izdvajanje novčanih sredstava iz javnog budžeta, po pravilu nema značajniju koruptivnu osnovu, tj. tokovi uplaćenog novca su uvek vidljivi i jasni, neadekvatno normiranje može i taj vid finansiranja političkih subjekata učiniti okidačem korupcijskih odnosa. Primer za to je odredba ZFPA (član 21.), koja predviđa da se budžetska sredstva za finansiranje kampanja u visini od 0,07 poreskih prihoda budžeta Republike Srbije u ukupnom iznosu od 20% u jednakim delovima raspoređuju podnosiocima proglašenih izbornih lista. Ostaje nejasno zbog čega se zakonodavac nije opredelio za rešenje prema kojem bi ukupan prihod namenjen pokrivanju troškova kampanje bio isplaćen po proglašenju izbornih lista, a ne tek nakon okončanja izbora. Time se stranke upućuju da ostatak sredstava potrebnih za vođenje kampanje, najčešće u vidu zajma, potraže kod privatnih lica koja sa druge strane imaju svoju računicu čime je koruptivni odnos praktično već zasnovan.[5]

ZFPA je predvideo i finansiranje iz privatnih izvora, što je u skladu sa proklamovanim demokratskim aktivizmom i participacijom građana. O mogućim zloupotreba-

---

[5] Na ovaj propust u našem ZFPA je ukazano i u ekspertizi slovenačkog stručnjaka Jurija Toplaka koju je ovaj profesor na Pravnom fakultetu Univerziteta u Mariboru izradio ispred EU.

ma i formiranju koruptivnih, klijentelističkih odnosa pri ovakvom načinu finansiranja postoji obilje podataka i dobro razvijena praksa, koju nekolicina normi jednog propisa teško mogu da zauzdaju. Pored toga što finansiranje političkih subjekata iz privatnih izvora predstavlja krajnje nestabilan i nepredvidljiv vid finansiranja, što sledstveno vodi i ka koruptivnim podsticajima i pritiscima na donosioce javnih odluka (Manojlović, 2015: 150). Takav vid finansiranje političkih subjekata i njihovih aktivnosti, sa druge strane, ima potencijal da u politički život uključi veći broj građana-birača, te je potrebno uspostaviti takva pravila koja bi omogućila političku aktivaciju i participaciju, a istovremeno smanjila koruptivni potencijal i zloupotrebe.

Naš Zakon jasno navodi da su privatni izvori finansiranja političkih aktivnosti „članarina, prilog, nasledstvo, legat, prihod od imovine i zaduživanje kod banaka i drugih finansijskih organizacija u Republici Srbiji." (član 7.).

Članarina je oblik finansiranja političke stranke koji podrazumeva redovno, kontinuirano plaćanje od strane članstva stranke. Sa stanovišta demokratije, članarina se može smatrati najmanje kontroverznim oblikom finansijske pomoći stranci, budući da ona predstavlja davanja učinjena od strane samih članova stranke, koji imaju jasan i neskriven politički motiv za takvo davanje. Takođe, iznosi članarina koje većina statuta političkih organizacija propisuje su gotovo simboličnog karaktera i nemaju koruptivnu predispoziciju.[6]

Pored članarine, zanimljiv oblik finansiranja političkih stranka iz privatnih izvora sa aspekta koruptivnog potencijala je prilog ili donacija što je možda i češći termin koji se može naći u literaturi i sredstvima javnog informisanja. ZFPA (član 9.) ga definiše kao „…novčani iznos, osim članarine, koji fizičko ili pravno lice dobrovoljno daje političkom subjektu, poklon, kao i usluge pružene bez naknade ili pod uslovima koji odstupaju od tržišnih.". ZFPA i ostali propisi koji normiraju odnosnu materiju, koncipirani su tako da prate finansijske tokove političkih subjekata i sprečavaju njihove novčane malverzacije. Međutim, prilog, pored toga što podrazumeva novčana davanje, podrazumeva i činjenje različitih nenovčanih usluga koje odstupaju od tržišnih uslova, što je itekako pogodno za izigravanje pravila Zakona čiji je zajednički cilj da obezbede fer političke uslove za ravnopravno nadmetanje u nastajanjima da se dođe do vlasti. Brojna zakonodavstva, pa tako i naše, u cilju sprečavanja određenih zloupotreba, ali i vezivanje funkcionisanja jedne stranke za uzak krug članova-finansijera, ograničava vrednost ukupnih davanja koje pojedinačno fizičko ili pravno lice može učiniti stranci na godišnjem nivou. Ključno je pitanje određivanja maksimalne vrednosti koja bi trebalo da uvaži kulturološke, ali pre svega ekonomske okolnosti društva. ZFPA predviđa da fizičko lice u jednoj godini (kalendarskoj) može vršiti davanja u vrednosti do 20 prosečnih mesečnih zarada,[7] dok za pravna lica limit iznosi do 200 prosečnih zarada (član 10., stav 1 i 2). Primera radi, obezbeđivanjem različitih usluga (prilog) po vantržišnim cenama u dobroj meri se obesmišljava svrha ograničavanja koje ZFPA predviđa, jer nije teško zamisliti da se kroz takav vid pomoći stranci, zapravo ulože sredstva koja značajno premašuju maksimalnu vrednost davanja koje

[6] Prema ZFPA iznos članarine koji na godišnjem nivou ne prelazi 1.000 dinara se može platiti i u gotovom novcu.

[7] Članom 2. ZFPA je propisano da se pod „prosečnom platom" podrazumeva prosečna mesečna zarada u Republici Srbiji bez poreza i doprinosa.

političkoj stranci može dati privatno lice (fizičko ili pravno), što sa pravom navodi na zaključak, uvažavajući prethodno iznete argumente, da će takav finansijer ekonomski racionalno, nastajati da uložena sredstva povrati u višestrukom iznosu, ne mareći pri tom za javni poredak i interes. Pažnju bi trebalo da privuče i odredba prema kojoj se prilogom smatraju i kredit, zajam, otpis dugova, kao i druge usluge banaka i ostalih finansijskih institucija (član 9., stav 2). Tu se postavlja pitanje kontrole finansijskih tokova, budući da se banka može pojaviti kao posrednik koji na račun stranke uplaćuje, odnosno prenosi sredstva stvarnih finansijera koji se u skladu sa članom 12. ZFPA smatraju zabranjenim ili onih čiji su poslovi i novac povezani sa kriminalom.

Ipak, pored ograničenja vrednosti davanja od stranke fizičkih ili pravnih lica, trebalo bi razmisliti i o ograničenju ukupnog obima sredstava koje politička stranka u određenom vremenskom periodu može prikupiti, pa samim tim i potrošiti u tom istom periodu. Taj korak bio bi usmeren ka pokušaju da se smanji značaj novca u delovanju jedne političke stranke, što bi trebalo da vodi ka političkoj „borbi programa“, a ne novca.

Političkim subjektima je zabranjeno vršenje komercijalnih delatnosti (član 14.), pa samim tim i sticanje sredstava po tom osnovu. Nije sasvim jasno zbog čega se zakonodavac odlučio na ovaj korak, posebno ako se ima u vidu da bi omogućavanje strankama da se bave kulturnom i izdavačkom delatnošću, za njih značilo i mogućnost prihodovanja novčanih sredstava od strane simpatizera i članova, koja bi pojedinačno posmatrano bila nedovoljna za uspostavljanje bilo kakvog koruptivnog odnosa.[8] Naravno, u cilju sprečavanja potencijalnih zloupotreba, trebalo bi ograničiti i godišnji prihod koji stranka može ostvariti od svoje komercijalne delatnosti.

ZFPA jasno razdvaja finansiranje redovnog rada političkog subjekta i finansiranje troškova izborne kampanje. Otuda je nejasno zbog čega se zakonodavac opredeljuje za mogućnost da sredstva prikupljena za redovan rad stranke budu utrošena za finansiranje troškova izborne kampanje (član 19., stav 2), naročito ako se uzme u obzir da politički subjekat prema ZFPA mora da ima odvojene račune za uplatu sredstava namenjenih finansiranju redovnog rada i troškova izborne kampanje. Na taj način se otežava praćenje uplata i isplata sa računa stranke, a kampanja čini manje transparentnom.

Zakon o finansiranju političkih stranaka, koji je prethodio ZFPA, nije predviđao rok u kojem su stranke bile dužne da podnesu godišnji finansijski izveštaj i iz tog razloga za kršenje te obaveze protiv stranaka nisu bili pokretani prekršajni postupci. Stupanjem na snagu ZFPA to je ispravljeno i sada je jasno propisana obaveza podnošenja godišnjih finansijskih izveštaja do 15. aprila tekuće za prethodnu godinu (član 28.).

Najkontroverznije odredbe ZFPA odnose se na pitanje nadzora nad finansijskim izveštajima koje stranke podnose, odnosno na pitanje svojevrsne kontrole finansijskih tokova političkih stranaka. Iako bi bilo logičnije, uzimajući u obzir prirodu i delokrug poslova, očekivati da je to pitanje povereno Poreskoj upravi ili Državnoj revizorskoj instituciji, naš zakonodavac nadzorna ovlašćenja poverava Agenciji za borbu protiv korupcije. Ukoliko je tako, moglo bi se razmisliti o tome da se Agenciji dodele šira ovlašćenja koja bi joj omogućila sankcionisanje povreda ovog Zakona, međutim do sada ni to nije učinjeno. ZFPA Agenciji jedino ostavlja mogućnost da se nakon obavl-

---

[8] Tu se najpre misli na prodaju promotivnog materijala poput majica, šolja, kačketa, upaljača, olovki, ali i na izdavanje i prodaju knjiga i ostalog literalnog i sličnog materijala.

jene kontrole finansijskih izveštaja obrati Državnoj revizorskoj instituciji i zatraži reviziju pregledanih izveštaja (član 34.). Prema našem mišljenju, Državna revizorska institucija bi trebalo da, bez obzira na volju Agencije, bude uključena u kontrolu izveštaja koje podnose političke organizacije.

Konačno, ZFPA u glavi posvećenoj kaznenim odredbama predviđa i jedno široko postavljeno biće krivičnog dela, kao i 19 prekršaja koje političke stranke mogu učiniti nepostupajući u skladu sa odredbama ovog Zakona.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Finansiranje političkih subjekata je pitanje koje sa pravom od davnina budi znatno interesovanje javnog mnjenja. Ipak, po pravilu je ono dospevalo u centar društvene zainteresovanosti tek onda kada se dogode politički skandali i afere u vezi sa finansiranjem stranaka. Sve do tada, na sceni je „lov u mutnom" kako za predstavnike političke, tako i ekonomske elite. Političke stranke su na javne funkcije nekada postavljale ekonomski nezavisne i profesionalno dokazane ljude, dok one danas sve više optiraju da mandate poveravaju ljudima koji žive od politike i jedino se njom bave. Time se u političkim strankama, kao „regrutnim bazama" za izbor u javne institucije, okuplja grupa ljudi koja svoju ekonomsku egzistenciju bazira isključivo na posedovanju javnih ovlašćenja, odnosno izglednih mogućnosti da se dođe do moći političkog odlučivanja. U uslovima ekonomske i moralne krize, koja u mnogim zemljama sveta ima itekako dugotrajno dejstvo, političke stranke imaju predispoziciju da postanu onakve kako ih je svojevremeno opisivao i Slobodan Jovanović navodeći da „Stranka postaje društvo za eksploatisanje vlasti i, kao sve grupe, koje su rukovođene egoističkim pobudama, širi oko sebe korupciju." (Jovanović, 1936: 198).

Kada je reč o normiranju oblasti finansiranja političkih subjekata, međunarodni dokumenti i preporučena „dobra praksa" koja se na osnovu njih razvila, uticala je na mnoga zakonodavstva da okvirno regulišu najvažnija pitanja u vezi sa odnosnom materijom. Međutim, različiti faktori koji se svode na kulturno-istorijske tekovine društva, ekonomski mentalitet i političko-pravno nasleđe, uslovili su postojanje širokog spektra odredbi koje potencijalno predstavljaju „otvorena vrata" korupciji čineći je na taj način i legalnom pojavom.

Iako smo u radu istakli da „magičnih štapova" koji bi na univerzalnom planu rešili pitanje političke korupcije koja nastaje u odnosima finansiranja političara i njihovih poduhvata nema, možemo istaći da je jedini ispravan korak koji bi trebalo primeniti u svim zakonodavstvima, smanjivanje uticaja koji novac ima u politici. To znači da bi trebalo učiniti legislativne napore koji bi doveli do nepostojanja potrebe da političke stranke novac i sličnu pomoć traže od predstavnika krupnog, privatnog kapitala. Težište takve zakonodavne tendencije trebalo bi da bude pažljivo osmišljene mere, pre svega poreske i emitorske prirode, koje bi zaustavile besomučnu potragu i potrebu političkih stranaka za novcem, a koje bi sa druge strane političke subjekte vratile svrsi svog postojanja i politički život učinile fer i poštenom borbom ideja i argumenata.

LITERATURA

1. Biezen, I. (2004), Political Parties as Public Utilities, in: *Party Politics,* (10) 6.
2. Bulatović, A. (2017), „Apsorbovanje rizika koji prati kriminalno preduzetništvo“, u: *Privredna krivična dela* (urs. I. Stevanović, V. Čolović), Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja i Institut za uporedno pravo.
3. Ćirić, J. (2005), „Država i organizovani kriminal“, *Sociološki pregled*, broj 3, Beograd.
4. Fatić, A. (2005), „Korupcija i kriminalna devijacija“, u: *Korupcija* (urs. D. Radovanović, A. Bulatović), Beograd: Centar za menadžment i Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
5. Jovanović, M. (2005), “Politička korupcija, pojam, uzroci i tipologija sa posebnim osvrtom na postkomunističke zemlje“ u: *Korupcija* (urs. D. Radovanović, A. Bulatović), Beograd: Centar za menadžment i Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
6. Jovanović, S. (1936), *Država – knjiga prva – državna organizacija – poratna država*, Beograd: Geca Kon.
7. Manojlović, S. (2015), „Finansiranje političkih stranaka iz javnih i(li) privatnih izvora – Kolika je cena pravednog stranačkog sistema?“, *HARMONIUS Journal of Legal and Social Studies in South East Europe* (urs. Radović M, *et al.*), Beograd.
8. Mataković, H., Petak, Z., (2010), „Regulacija financiranja stranaka i izbora: uporedna analiza Hrvatske, Njemačke i Nizozemske“, *Politička misao* 47(2).
9. Mény, Y., de Sousa, L. (2001), „Corruption: Political and Public Aspects“, in: *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences,* (eds. N. J. Smelser i P. B. Baltes), Elsevier Science.
10. Ortuno-Ortin, I., Schultz, C. (2005), „Public Funding of Political Parties“, *Journal of Public Economic Theory*.
11. Pinto-Duschinsy, M. (2002), „Financing politics: Global view“, *Journal of Democracy* Vol. 13, No. 4.
12. Popović, M. (2005), „Sitna korupcija“, *Korupcija* (urs. D. Radovanović, A. Bulatović), Beograd: Centar za menadžment i Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
13. Simeunović, D. (2002), *Teorije politike*, Beograd: Udruženje „Nauka i društvo“.
14. Stevanović, A. (2018), „Značaj povezivanja organizovanih kriminalnih struktura i političke elite“, u: *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, 2018/ Vol. XXXVII/ 1 /115-129*, Beograd.
15. Stojiljković, Z. (2013), „Politička korupcija i slaba država“, *Filozofija i društvo 24(1).*
16. Škulić, M. (2003), *Organizovani kriminalitet – pojam i krivičnoprocesni aspekti*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
17. Zakon o finansiranju političkih aktivnosti (“Službeni glasnik RS”, br. 43/2011 i 123/2014).

FINANCING POLITICS: POLITICAL CORRUPTION AND IMPORTANCE OF ESTABLISHING ADEQUATE LEGAL FRAMEWORK

Financing political entities is considered as a significant generator of political corruption and other financial crimes, unless it is not properly regulated from the normative point of view. Also there are certain socio-economical and cultural factors that have a great impact on whether political corruption will occur when it comes to the money in politics. Political parties in democratic condition are the main promoters and generators of political ideas. In trying to obtain a wider confirmation of their ideas in the form of support in the polling, significant financial resources are necessary. The centers of economic power which are mainly consists of organized criminal groups and large corporations have sufficient financial and other resources that can be made available to political parties, for privileged market position as a counter-service. This connection should be regarded as a corruption in and after the process of financing political entities, the central issue of this paper.

KEY WORDS: Financing political entities,corruption, political corruption, public institutions.